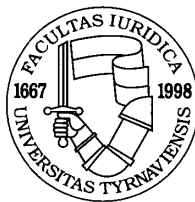

FONTES IURIS

POCTA PROF. JUDR. JOZEFOVI PRUSÁKOVI, CSC.

Trnava 2017

Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2017

Publikácia je šírená pod licenciou Creative Commons 4.0, Attribution-NonCommercial-NoDerivates. Dielo je možné opakovane používať za predpokladu uvedenia mena autora a len na nekomerčné účely, pričom nie je možné z diela ani z jeho jednotlivých častí vyhotoviť odvodené dielo formou spracovania alebo iných zmien.

Autori

© Helena Barancová, Kristián Blaškovič, Martin Bulla, Martina Gajdošová, Juraj Jankuv, Daniel Krošlák, Miriam Laclavíková, Miloš Lacko, Darina Mašľanyová, Michaela Moravčíková, Zuzana Nevolná, Marianna Novotná, Andrea Olšovská, Jozef Štefanko, Adriana Švecová, Peter Varga, Vojtech Vladár, Peter Vyšný

Recenzenti

© prof. doc. JUDr. Marek Šmid, PhD.,
doc. JUDr. Stanislav Přibyl, PhD., Th.D., J.C.D.

Editori

© doc. JUDr. Mgr. Andrea Olšovská, PhD., doc. JUDr. Miriam Laclavíková, PhD.,
ThLic. Mgr. Michaela Moravčíková, Th.D.

Za odbornú, obsahovú a jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú autori.

ISBN: 978-83-8111-016-7

Vydavateľ a tlač:

Spółok Slovákov w Polsce

Towarzystwo Słowaków w Polsce

ul. św. Filipa 7, 31-150 Kraków

tel. 12 634-11-27, 12 632-66-04, 12 633-09-41

fax 12 632-20-80

e-mail: zg@tsp.org.pl

www.tsp.org.pl

PÁR OSOBNÝCH SPOMIENOK NA PROF. JUDR. JOZEFA PRUSÁKA, CSC.

Osobné spomienky na vzácneho kolegu pána prof. JUDr. Jozefa Prusáka, CSC. sa mi viažu nielen k jeho vedeckému a pedagogickému profilu, ale predovšetkým k jeho osobnostným črtám. Ešte pred obnovením Právnickej fakulty TU v Trnave som ho roky poznala ako kolegu na Právnickej fakulte UK v Bratislave, na ktorej požíval všeobecnú úctu, dôveru a rešpekt. Bol spoluzakladateľom novoobnovenej Právnickej fakulty TU v Trnave v roku 1998. V čase, keď bol dekanom fakulty, som vykonávala funkciu prodekanke pre vedeckovýskumnú činnosť. Ako spoluzakladateľka obnovenej Právnickej fakulty TU som mala veľa príležitostí pracovať po jeho boku a byť priamym svedkom mnohých jeho osobnostných postojov a reakcií aj vo veľmi zložitých situáciách činnosti a rozvoja fakulty.

Mali sme voči sebe vzájomnú úctu a rešpekt, aj keď sme sa ako rodiny nikdy ne navštívili. Jozef bol prísny na seba aj na druhých. Mal inteligentný jemný slušný a neapodobiteľný humor, ktorým osobitne očaroval najmä v osobnej komunikácii s prof. Petrom Blahom.

Celkom dobre si spomínam, v akom neľahkom osobnom rozpoležení bol bezprostredne pred svojim ročným študijným pobytom v USA, krátko po nežnej revolúcii. Mal vtedy vyše 45 rokov a pri osobnom stretnutí bezprostredne pred odletom do USA mi povedal: „Helenka, škoda, že táto nová doba, o ktorej sme snili a na ktorú sme sa tešili, prišla pre našu generáciu tak neskoro.“

Nebolo jednoduché po štyridsiatke ísť od rodiny a dlhodobo naberať vedecké skúsenosti na prestížnom vedeckom pracovisku v USA. Jozef mal k tomu osobnú odvahu a bral to ako nevyhnutnosť a samozrejmosť pre akademického pracovníka v nových časoch po revolúcii.

Prof. Prusák bol známy celej akademickej obci na Slovensku ako mimoriadne prísny pedagóg. Často som na jeho stole videla na sekretariáte dekana ako jeho prodekanke zoznam vyskúšaných študentov, v ktorom prevažovali známky FX. Vždy hovorieval, že z týchto predmetov je najväčšie „sito“ na všetkých náročných univerzitách na svete. Nebol podplatiteľný ničím a nikým. Na fakulte sa s humorom často spomínala situácia, keď u prof. Petra Blahu ešte na bratislavskej právnickej fakulte neurobila postupovú skúšku dcéra prof. Prusáka, jeho najbližšieho spolupracovníka a priateľa.

Aj s odstupom rokov som osobne presvedčená, že hlavne veľmi náročná práca pri založení fakulty, ktorá denne prinášala priveľa stresov, mu vážne podlomila zdravie. Týždeň čo týždeň po dlhý čas osobne chodil na kontrolné dni pri rekonštrukcii budovy,

v ktorej teraz sídli naša právnická fakulta. Týždeň čo týždeň sme ako vedenie fakulty mali tento problém na stole a riešili rôzne kolízne situácie s dodávateľmi.

Len pár rokov po znovuobnovení fakulty prišli kritické obdobia podporované politickou mocou, v ktorých bola fakulta neprávom mediálne očierňovaná s úmyslom ukončiť jej činnosť. Ťažko sme to všetci vo vedení fakulty prežívali a oberalo nás to o energiu potrebnú na riadiacu, vedeckú a pedagogickú prácu. Aj vďaka jemu, ako aj jeho predchodcovi prof. Blahovi, Právnická fakulta TU v Trnave nikdy nepodliezala žiadnej politickej moci sprava či zľava. Keď sme v týchto situáciách padali na kolená a na duchu, prof. Blaho nás vždy povzbudzoval slovami: „Len pokoj, len pracujme a výsledky sa raz dostavia.“

A tak sa aj stalo. Pod vedením prof. Jozefa Prusáka, CSc., ktorý bol dve funkčné obdobia dekanom fakulty Právnická fakulta TU v Trnave, sa dostala do povedomia nielen slovenskej, ale aj zahraničnej právnickej a občianskej verejnosti ako slušné a vedecky veľmi náročné pracovisko.

Jozef, v mene všetkých Tvojich priateľov a spolupracovníkov ďakujem Ti za všetko, čo si urobil pre úspešný rozvoj fakulty. Výborne si viedol našu fakultu v jej najnáročnejších časoch. Bol si prísny a súčasne veľmi ľudský s osobitne rozvinutým citom pre spravodlivosť a humanitu. Často, keď som ako dekanka fakulty bola v zložitých situáciách, myslela som na Teba, ako by si Ty tieto situácie riešil.

Veľmi som sa usilovala kráčať v Tvojich šľapajach.

31. august 2017

prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc.

PREDHOVOR AKO LEPORELO

Profesor Prusák vie o práve veľa. Iste, dalo by sa povedať, že ľudí, ktorí toho vedia o práve veľa, je v akadémii i v praxi množstvo. Oponovala by som. Mnoho je ľudí, ktorí vedia veľa o zákonoch, judikatúre, smerniciach EÚ a podobne, ale nie o práve. A nejde tu len o absenciu schopnosti vidieť za roh a ponúknuť riešenie prípadu, na ktorý neexistuje žiadna formička. Nejde tu len o neschopnosť zariadiť sa, keď sa menia paradigmy, čo sa väčšinou i tak prejaví na absencii formičiek. Nie je to teda len o tom, že teória práva je vážne užitočná, vlastne kľúčová (hoci to na bežnom behu vecí nevidno) a kto ňou vládne, ten má v istom zmysle navrch.

Vedieť toho veľa o práve nie je výsada právnych filozofov. Profesor Prusák jednoducho o práve kopec vecí čítal a najmä o ňom dlho premýšľal. Inak sa porozumieť právu a jeho inštitútom nedá. A takmer ako vždy, ani tu neplatí to protikaviarenské heslo o fúrik a jeho tlačení. Respektíve, tlačiť fúrik, ktorý si vymyslíte, je ohromná radosť, nehovoriac o tom, že inak by bolo treba náklad nosiť ručne na niekoľkokrát. A keď ten fúrik začnú používať aj iní, tak to je už takmer pocit šťastia. Samozrejme, občas veci trvajú. Napríklad, na prednáške profesor Prusák povedal, že v antidiskriminačnej klauzule v ústave by stačilo mať slovo rod, bez ostatných statusov. V tom čase sa mi to zdalo zaujímavé. Trvalo ale desať rokov, kým som pochopila, ako to profesor myslel, a že je to vlastne kľúč k porozumeniu funkcie a histórie antidiskriminačných klauzúl. Myslím, že nie som sama, ktorá takto nejakú profesorovu myšlienku ocenila dva razy s odstupom času (alebo prvý raz až s odstupom času). Tuším, že príde aj ďalšie ocenenie. Profesorovi nechýba ani duchaplnosť a ostrovtip. Marek Káčer si napríklad rád spomína na to, ako profesor na prednáške vyhlásil, že ústavný zákon nie je banán, ktorý zješ a šupku odhodíš, ani plechovka kokakoly, ktorú vypiješ a vyhodíš. Profesor bol aj pohotový. Jedna študentka raz v písomke z teórie práva uviedla v odpovedi na jednu otázku tri zo štyroch charakteristík nejakého právneho inštitútu správne. Štvrtá chýbala. Profesor jej za túto odpoveď neudelil ani bod. Prekvapenej študentke to odôvodnil tým, že ak by škodovka mala tri kolesá, d'aleko by sa nedostala.

Venovať kopu času a intelektuálnej námahy niečomu, pre čo nemáte vášeň, je nočnou morou. Keďže profesor Prusák pri svojom pôsobení takéto znaky nevykazoval, práve naopak, možno vyvodiť, že mal a má pre právo vášeň. Tá je manifestovateľná aj na tom, že ešte za socializmu naplánoval sociologicko-právny výskum súdnych rozhodnutí, ktorý mu však bolo zakázané realizovať. Napokon však výskum predsa len ako svoj vedecký sen uskutočnil, hoci až v rokoch 2005 - 2007. Možno by sa tu hodili aj slová ako „autentický vedecký záujem“ či „hlboká vnútorná potreba“. Profesorova práca ukazuje, že na právo si treba *dať čas*, a že ak na niečom chceme robiť, tak to skôr či neskôr urobíme, keď

príde *správny čas*. O vášni a čase na jej sýtenie vlastne pekne píše aj Britka J. Winterson. Jej kniha začína obrazom Napoleona, ktorý síce mal vášň pre pečené kurčatá a kuchári ich tak neustále piekli, aby i o tretej v noci bolo pripravené aspoň jedno čerstvo upečené kura. Cisár však bol takmer vždy príliš zaneprázdnený a upečená hydina sa preto kopila na smetisku. Napoleon si na svoju vášň nenašiel čas. Profesor sa naopak snažil dať čas na právo nielen sebe, ale aj druhým. Ako profesor sa snažil vo výučbe angažovať najviac a doktorandom tak dával priestor na štúdium a vlastný výskum. Aj v tomto zmysle by bolo škodou, ak by sme si, pohltení povinnosťami, ktoré sú niekedy viac niekedy menej takpovediac mimoprávne a nerozvíjame vďaka nim ani seba, ani študentov (nielen akademici a akademičky vedia, čo máme na mysli), nemali čas na užitie si skutočného bádania v práve, na Napoleonove upečené kurčatá. Profesor si ho vedel nájsť spolu s časom pre iných v rámci pravidelných zasadnutí katedry, ktoré boli v podstate teambuildingom.

S profesorovým pôsobením v akademickej a spoločenskej oblasti samozrejme súvisí to, akým je človekom. Jedna z jeho dlhoročných kolegýň o ňom povedala, že sa na rozdiel od iných sa nedal nikdy zlomiť. Nech už to v konkrétnostiach znamená čokoľvek, s prídavkom od jeho manželky, prof. Prusákovvej, o tom, že vďaka nemu je lepším človekom, sa nám vyskladá portrét vedca, ktorý nám (nielen na fakulte) chýba. Viac sa už hádam nedá ani dosiahnuť.

Tnava 9. september 2017

Lucia Berdisová

PROFESOR JOZEF PRUSÁK

Profesor Prusák štúdium práva absolvoval v Bratislave na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v rokoch 1960 – 1965 a po skončení štúdia začal pôsobiť na fakulte ako pedagóg. Po obhájení dizertačnej práce sa v roku 1980 habilitoval za docenta v odbore teória štátu a práva. V roku 1991 bol vymenovaný za profesora vo vednom odbore teória štátu a práva. Vo svojom pedagogickom pôsobení prednášal a viedol cvičenia i konzultácie najmä v oblasti teórie štátu a práva.

Okrem domácej akademickej pôdy je profesor Prusák známou vedeckou a pedagogickou osobnosťou na Právnických fakultách v Charlottesville v Spojených štátoch amerických, Péczy, Jene, Halle, Ríme, Laussane, Varšave, Moskve, Kyjeve, Berlíne, Aténach, Ľublane, Gröningene, Prahe, Brne a na ďalších inštitúciách.

V roku 1990 inicioval konanie Lubyho právnických dní a založenie Nadácie Štefana Lubyho (1991), ktorá organizuje pravidelné Lubyho právnické dni. Ako právny expert pre športové právo bol v rokoch 1994 - 1998 zvolený za člena Komisie pre právne záležitosti pri Európskom olympijskom výbore so sídlom v Ríme, v roku 1998 za arbitra Arbitrážneho súdu pre šport so sídlom v Lausanne a bol tiež predsedom právnej komisie Slovenského olympijského výboru. Profesor Prusák ďalej pôsobil ako odborný poradca Ústavného súdu Slovenskej republiky od jeho ustanovenia a pripravil celý rad stanovísk k závažným otázkam ústavnosti v Slovenskej republike. Odborné právne stanoviská pripravoval aj pre Kanceláriu prezidenta Slovenskej republiky. Od roku 1996 bol členom Európskej legislatívnej asociácie so sídlom v Hamburgu. Je zakladateľom česko-slovenskej a neskôr i slovenskej sekcie Medzinárodnej asociácie pre právnu a sociálnu filozofiu.

Spoločne s ďalšími profesormi sa profesor Prusák zaslúžil o založenie (znovuobnovenie) Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave a angažoval sa ako odborný garant obnovenia štúdia na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v roku 1998. Do konca januára 2000 vykonával funkciu predsedu Akademického senátu tejto fakulty. V rokoch **2000 –2007 vykonával funkciu dekana Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave** a následne v rokoch 2007 – 2011 bol znovu predsedom Akademického senátu fakulty.

OBSAH

Adriana Švecová

Vznik a počiatky činnosti obnovenej Právnickej fakulty Trnavskej univerzity
v Trnave 11

Helena Barancová

Pramene verejného práva v pracovnom práve pri zamestnávaní príslušníkov tretích
krajín 19

Andrea Olšovská, Miriam Laclavíková

Interný predpis zamestnávateľa – prameň pracovného práva? 33

Martina Gajdošová

Pramene práva v oblasti disciplinárnej zodpovednosti verejnoprávnych korporácií . . 47

Darina Mašp'anyová

Pramene trestnoprávnej ochrany života a zdravia v podmienkach
Slovenskej republiky 63

Juraj Jankuv

Jednostranné právne akty štátov ako prameň medzinárodného verejného práva 73

Miloš Lacko

Právna úprava sankcií v poisťovacom systéme SR 89

Peter Vyšný

Pramene predhispánskeho práva Nahuov 103

Vojtech Vladár

Spoločenské zriadenie prvotnej cirkvi 133

Zuzana Nevolná

Ochrana slabšej strany v obchodnoprávnych vzťahoch ako jeden z prostriedkov posilňovania sociálnej funkcie súkromného práva 159

Michaela Moravčíková

Pramene islamského práva 169

Marianna Novotná, Jozef Štefanko

Neznesiteľná krehkosť bytia poškodeného v deliktnom práve 181

Daniel Krošlák

Klasifikácia prameňov slovenského ústavného práva v kontexte teórie Aleksandra Peczenika 197

Peter Varga

Súťažné právo Európskej únie a jeho pramene v primárnom práve 217

Kristián Blaškovič

Rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN ako prameň medzinárodného práva 237

Martin Bulla

Vybrané špecifiká prameňov medzinárodného práva súkromného ako odvetvia vnútroštátneho práva 255

Výber vedeckej a publikačnej činnosti profesora Prusáka 267

VZNIK A POČIATKY ČINNOSTI OBNOVENEJ PRÁVNICKEJ FAKULTY TRNAVSKEJ UNIVERZITY V TRNAVE

ESTABLISHMENT AND BEGINNINGS OF THE RESTORED LAW FACULTY OF TRNAVA UNIVERSITY IN TRNAVA

doc. JUDr. PhDr. Adriana Švecová, PhD.

Katedra dejín práva,
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Abstrakt: Príspevok je len poskromným počinom dejinného pripomenutia pôsobenia profesora Jozefa Prusáka na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave, pri príležitosti vydania pocty k jeho životnému jubileu. Jubilant Trnavskej univerzity v Trnave a jej právnickej fakulte venoval významný kus profesionálneho života a to sa odrazilo aj v pamätihodnej stope, ktorá po ňom na právnickej fakulte zostala. Retrospektívne poohliadnutie sa za ním je nie náhodou aj historickým detegovaním počiatkov obnovy právnického vzdelávania na Trnavskej univerzite v rokoch 1998 až 2007.

Kľúčové slová: profesor Jozef Prusák, Trnavská univerzita v Trnave, právnická fakulta, právnicke vzdelávanie, právna veda a výskum.

Abstract: This contribution is a mere humble reminder of the professor Jozef Prusák's activity at the Law Faculty of Trnava University in Trnava on the occasion of the tribute to his jubilee. Professor devoted a significant part of his professional career to Trnava University in Trnava and its Law Faculty. This fact is reflected in the noteworthy trace he left in the Law Faculty. Retrospective look at his work is not accidentally the detection of the beginnings of the restoration of the legal education at Trnava University in years 1998 – 2007.

Key words: professor Jozef Prusák, Trnava University in Trnava, Law Faculty, legal education, legal science and research.

Vznik Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave

Novembrové udalosti roka 1989 priniesli prísl'ub obnovy demokracie a s ňou spojenej slobody vedeckého bádania. V trnavskom prostredí predstaviteľ'ov mesta, popredných a vo verejnosti rešpektovaných vysokoškolských učiteľ'ov a vedeckých pracovníkov, sa začala na začiatku 90-tych rokov formulovať myšlienka obnovy univerzitného humanitného vzdelávania a to zriadením novej vysokej školy univerzitného typu, ktorá sa zavŕšila prijatím zákona č. 191/1992 Zb. o zriadení Trnavskej univerzity so sídlom v Trnave zo dňa 25. marca 1992. Zostáva už historickou pravdou, že celá univerzita i jej fakulty sa zriadili a historicky renovovali v intelektuálnom a spoločenskom ovzduší spojenom s nedávnym pádom komunistického režimu a na princípoch kresťanstva, humanity a ľudskej solidarity.

O myšlienke znovu založiť na Trnavskej univerzite právnické štúdium sa diskutovalo v kruhu univerzitných pracovníkov a profesorov už od roku 1994, pričom, ako uvádza historik dejín novodobej Trnavskej univerzity v Trnave M. Manák, „od školského roku 1996/1997 začala v rámci Fakulty humanistiky pôsobiť Katedra pracovného práva na čele s prof. Helenou Barancovou, DrSc. Práve táto katedra sa stala základom novej fakulty“.¹ K jej vzniku dal formálny súhlas Akademický senát univerzity ešte 5. marca 1998. Podľa § 4 ods. 2 zákona č. 172/1990 Zb. o vysokých školách v znení neskorších predpisov po súhlasnom vyjadrení univerzitého senátu a Akreditačnej komisie zo dňa 24. septembra 1998, ako aj na základe súhlasu Ministerstva školstva Slovenskej republiky zo dňa 29. septembra 1998, rektor Trnavskej univerzity prof. MUDr. Ladislav Šoltés, DrSc., vydal dňa 1. októbra 1998 zriaďovaciu listinu Právnickej fakulty Trnavskej univerzity.²

Právnická fakulta Trnavskej univerzity obnovila činnosť v októbri 1998, teda už po šiestich rokoch od obnovy Trnavskej univerzity. Nová fakulta sa znovu konštituovala zákonným spôsobom ako posledná, piata fakulta univerzity. Vo svojom, dnes už historickom príspevku z roku 2002 k dejinám novodobej právnickej fakulty, uvádza priamo prof. JUDr. J. Prusák, CSc., v tom čase už druhý dekan fakulty, nasledovné: „Akreditačná komisia vlády Slovenskej republiky odporučila vláde Slovenskej republiky a Ministerstvu školstva Slovenskej republiky vydať rozhodnutie o zriadení Právnickej fakulty Trnavskej univerzity s tým, že môže poskytovať univerzitné vzdelávanie v študijnom odbore právo v trvaní piatich rokov, ktoré je magisterským štúdiom“.³

Ešte v jesenných mesiacoch roka 1998 sa uskutočnili prijímacie pohovory a tak sa v prvom akademickom roku 1998/1999 zapísalo na štúdium 94 študentov. Výučba začala prednáškami dňa 12. januára 1999, čím vskutku pozoruhodne koreloval počiatok činnosti súčasnej fakulty s tou starobyľou, ktorá tiež započala výučbu v januári roku 1667 (17. januára). Imatrikulácia prvých študentov fakulty sa konala dňa 24. februára 1999. V spomienkach prof. Prusáka sa ďalej uvádza, že súhlas so zriadením fakulty v sebe neobsiahol aj súhlas s konaním štátnych záverečných skúšok a teda s udeľovaním titulu „magister“, ani súhlas s konaním rigorózných skúšok, vrátane akreditácie na udeľovanie ďalších titulov, ale to sa, ako uvádzam nižšie, postupne zmenilo.⁴

Prvé zasadnutie akademickej obce Právnickej fakulty Trnavskej univerzity sa uskutočnilo dňa 15. februára 1999. Na tomto zasadnutí sa uskutočnili i prvé voľby do Akademického senátu Právnickej fakulty Trnavskej univerzity. V ten istý deň, 15. februára 1999, sa konala aj historicky úvodná schôdza akademického senátu. Na tejto schôdzi bol za predsedu Akademického senátu Právnickej fakulty Trnavskej univerzity zvolený prof. JUDr. Jozef Prusák, CSc. Zároveň akademický senát fakulty taktiež schválil aj dokumenty vytvárajúce organizačný rámec života každej vysokej školy. V súlade s uvedeným bol

¹ MANÁK, M.: Trnavská univerzita 1992 – 2010. In ŠIMONČIČ, J. – HOLOŠOVÁ, B. (eds.): *Dejiny Trnavskej univerzity 1935 – 1777, 1992 – 2010*. Trnava : Typi Tyrnaviensis, 2010, s. 338.

² Ibidem, s. 338.

³ In PRUSÁK, J.: Stodvanásť rokov činnosti Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. In *Studia historica tyrnaviensia I*. Trnava, 2002, s. 50

⁴ Ibidem, s. 50.

schválený Štatút Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, Študijný poriadok Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, Skúšobný poriadok Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave a Poriadok Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave o výberovom konaní.

Na základe voľby vykonanej dňa 24. februára 1999 Akademický senát Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave zvolil za dekana fakulty prof. JUDr. Petra Blahu, CSc., ktorý sa tak stal prvým dekanom v histórii znovu založenej právnickej fakulty. Po tom, čo sa prof. P. Blaho stal v roku 2000 rektorom Trnavskej univerzity, na miesto dekana bol zvolený prof. JUDr. Prusák, CSc., dňa 16. decembra 1999, ktorý tento post zastával dve funkčné obdobia (od nástupu do funkcie 1. februára 2000 až do 31. januára 2007).

Okrem uvedených dvoch významných osobností slovenskej právnej vedy – prof. JUDr. Dr.h.c. Petra Blahu, CSc. a prof. JUDr. Jozefa Prusáka, CSc., ktorí zastávali taktiež posty prvých dekanov fakulty, sa medzi jej zakladateľov a garantov štúdia zaradili i ďalší poprední slovenskí právni vedci a pedagógovia, a to prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc., prof. JUDr. Ján Lazar, DrSc. a prof. doc. JUDr. Marek Šmid, PhD. (posledný menovaný zastáva toho času post rektora univerzity). Zámerom tvorcov ambiciózneho projektu novozaloženia Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave bolo vytvoriť regionálne centrum slovenskej právnej vzdelanosti, založené na morálnych princípoch kresťanstva a rímskoprávných zásadách.

Historická príbuznosť súčasnej obnovennej právnickej fakulty s jej predchodkyňou starobyľou právnickou fakultou

Étos starobylej právnickej fakulty sa sprítomnil už pri vzniku novodobej fakulty v roku 1998, ktorá sa vyššie uvedeným zákonným spôsobom mohla nanovo rozvíjať po 200 rokoch, od svojho preloženia do Budína v roku 1777. Predovšetkým sa formálno-právne historická spojitosť so starobyľou právnickou fakultou a jezuitskou univerzitou pripomenula deklaratívne už v zakladacej listine obnovennej právnickej fakulty z roku 1998. Akcentovala a akcentuje sa dodnes v reálnej vedeckej a pedagogickej práci i rôzno-rodeej celospoločenskej komunikácii predstaviteľov vedenia fakulty, samotných zamestnancov a pedagógov pri najrôznejších príležitostiach a na rozličných fórach.⁵

Historické kontinuum so starobyľou *Universitate Tyrnaviensae* a jej *Facultatis iuridicae* si uvedomovali zakladatelia obnovennej právnickej fakulty, čo možno ilustrovať opätovne spomienkami prof. Prusáka, ktorý konfrontoval vo vyššie spomenutom memoárovom príspevku⁶ súčasnú právnickú fakultu s jej predchodkyňou, keď napísal: „*súčasná Právnická fakulta má celý rad spoločných črt s historickou Právnickou fakultou. Hlásia sa najmä k hodnotám kresťanstva. Oddanosť kresťanským a humanitným*

⁵ Spoločný duchovný odkaz celej terajšej univerzity a jej fakúlt na starobyľú *Universitatis tyrnaviensis* je pripomenutý v úvode, pripravenom vtedajším rektorom prof. M. Mišútom, v spomienkovej monografii KATUNINEC, M. (ed.): Trnavská univerzita v Trnave 1992 – 2007. Trnava : Typi Tyrnaviensis, 2007, s. 3.

⁶ PRUSÁK, J.: *Stodvanásť rokov činnosti Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave*, s. 51 – 53,

hodnotám je súčasťou imatrikulačného sľubu študentov prvého ročníka. V programe štúdia venuje vedecká rada fakulty a akademický senát fakulty, ktoré sa vyjadrujú k návrhu študijného programu pre príslušný školský rok, stálu pozornosť študijným predmetom z oblasti kresťanskej etiky, vzťahu etiky a práva, pozitívneho práva a prirodzeného práva, profesijnej etiky právnicka pre výkon jednotlivých právnických povolani v právnej praxi. Súčasná Právnická fakulta rovnako ako historická fakulta nemá dostatok finančných zdrojov z rozpočtových prostriedkov, dotácií, darov alebo z iných zdrojov, ktoré umožňujú zákon o vysokých školách. Dôvodom je o.i. najmä fakt, že fakulta je na začiatku svojho personálneho materiálno-technického a informačného rozvoja, ktorý si vyžaduje viac investičných i bežných nákladov na začatia a stabilizáciu jej činnosti. Finančná situácia historickej fakulty bola možno ešte horšia, najmä v 17. storočí a na začiatku 18. storočia a to až do roku 1711. Popritom však historická univerzita a jej donátori dokázala aj pre Právnickú fakultu vytvoriť také materiálne podmienky, ktoré sú využitelným materiálным dedičstvom univerzity a fakulty.“

Popri historických paralelách nezabudol profesor Prusák zdôrazniť aj duchovné a materiálne dedičstvo a afinitu s historickou právnickou fakultou. Tu skonštatoval, že súčasná právnická fakulta je i „*právnym nástupcom historickej Trnavskej univerzity a právnickej fakulty.*“ Ako ešte prof. Prusák tvrdí ďalej: „*Avšak historickú kontinuitu Právnickej fakulty a súčasnej Právnickej fakulty nie je možné na strane druhej nevidieť. Je tu stále idea a atmosféra historickej univerzity a fakulty, ktorá sa hneď po vzniku r. 1667 zaradila v hierarchii fakúlt na druhé miesto po Teologickej fakulte. Súčasná Právnická fakulta intenzívne vníma všade prítomné materiálne a duchovné dedičstvo, skvostné budovy, legendy, príbehy, dokumenty o priebehu štúdia na tejto fakulte a informácie o jej profesoroch, absolventoch a o ich profesionálnej kariére.*“ V závere svojho príspevku zdôraznil prof. Prusák nasledovne: „*súčasná Právnická fakulta sa aj svojím študijným zameraním blíži k historickej Právnickej fakulte. Príbuznosť spočíva v tom, že súčasná fakulta kladie dôraz na dvojsemestrálnu výučbu rímskeho práva v prvom a druhom ročníku, ktorá končí náročnou skúškou, ako aj možnosťou diplomovej práce z rímskeho práva v rámci výučby súkromného práva. V prvom ročníku štúdia, prípadne aj v druhom ročníku štúdia, sa tiež vyučuje kánonické právo a konfesné právo“.*

Rozvoj a činnosť fakulty počas pôsobenia prof. Jozefa Prusáka na poste dekana fakulty (2000 – 2007)

Po vzniku fakulty sa začal normálny akademický život, ktorý akceleroval práve počas pôsobenia prof. J. Prusáka vo funkcii dekana doslova výrazným intenzívnym a extenzívnym spôsobom. Mladá fakulta sa začala ihneď po vzniku zapájať do všetkých univerzitných aktivít, bola činná vo všetkých jej inštitúciách, odboroch, od roku 2000 mala svoje zastúpenie na najvyššom rektorskom poste v osobe veľmi uznávaného odborníka z odboru rímskeho práva prof. JUDr. Dr.h.c. Petra Blahu, CSc. V jadre jej pôsobenia sa stala predovšetkým popri napĺňaní elementárneho cieľa – poskytovania kvalitnej výuky práva – aj dynamicky sa rozvíjajúca právna veda v jednotlivých vedných odboroch, čo urýchlilo udelenie plnej akreditácie.

Na margo jej udelenia mala fakulta už pri svojich počiatkoch ambíciu získať akreditáciu na udeľovanie príslušných vedeckých a pedagogických titulov, mala záujem tiež o udržanie akreditácie na poskytovanie plnohodnotného magisterského a doktorandského štúdia, vrátane rigorózneho konania, prípadne tiež schopnosti udeľovať ďalšie vedecko-pedagogické tituly docent a profesor. Aj keď po vzniku fakulty nedisponovala plnohodnotnou celistvou akreditáciou pre získanie všetkých akademických a vedecko-pedagogických titulov, pričom prof. Prusák historicky správne glosoval v uvedenom memoárovom príspevku, že už v novembri 1999 fakulta požiadala o nové preskúmanie jej spôsobilosti zabezpečovať na požadovanej úrovni vedecké a pedagogické zameranie fakulty a tak akreditačná komisia ministerstva školstva zasadla v novembri 2000 a umožnila svojim pozitívnym rozhodnutím konať nielen magisterské, ale aj doktorandské štúdium v príslušných odboroch,⁷ vrátane priznania práva na udeľovanie titulu docent a profesor. Týmto konaním sa zabezpečilo zvnútra i navonok plnohodnotné vedecko-pedagogické pôsobenie fakulty. Zo spomienok prof. Prusáka možno znovu odcitovať nasledovnú hodnotiacu pasáž o charaktere novozriadenej (obnovenej) fakulty, ktorá sa „hlási k univerzitným tradíciám štúdia práva. Jej úlohou je všestranná teoretická a metodologická príprava študenta, orientovaná v konečnom dôsledku na riešenie praktických právnych situácií, tak v rámci štúdia, ako aj v budúcej právnej praxi“.⁸

V akademickom roku 2000/2001, ktorý sa stal prvým rokom pôsobenia prof. Prusáka na poste dekana fakulty, do 1. ročníka nastúpilo 163 študentov a tak spolu s už existujúcimi dvomi ročníkmi študovalo na fakulte 354 študentov dennej formy štúdia. Tí spolu s 83 študentami externej formy štúdia a 12 študentami doktorandského štúdia tvorili študentskú časť akademickej obce, čo činilo takmer 450 študentov. V nasledovných rokoch, kedy viedol fakultu prof. J. Prusák, sa zvyšoval počet študentov vo všetkých formách štúdia (bakalárskeho, magisterského a doktorandského) z približne 200 študentov na 1250 študentov v poslednom roku jeho pôsobenia vo funkcii dekana v roku 2007.⁹

Právnická fakulta pri formulovaní zásadných plánov zakomponovala už v počiatočných rokoch do interných zásadných plánov veľmi dynamicky sa rozvíjajúce vedecké ambície a pri ich napĺňaní sa spoľahla na svojich popredných profesorov, uznaných predovšetkým v slovenskej aj v zahraničnej právnej vede, ktorí prišli do Trnavy a stáli pri jej vzniku, ako aj na mladú nastupujúcu generáciu, ktorá sa generovala najmä z radov vtedajších absolventov bratislavskej právnickej fakulty a od roku 2003 aj z radov prvých absolventov. Pôsobenie všetkých vtedy pôsobiacich učiteľov a vedcov zaznamenalo už v prvých rokoch výrazný osobnostný, odbornovo-vedecký progres a tým sa kreoval postupne a cieľavedome nový právovedecký a pedagogický stánok s vynikajúcim renomé. Je seriózne už po niekoľkých rokoch jej pôsobenia konštatovať, že sa trnavská právnická fakulta zaradila medzi elitné právno-vedecké ustanovizne, keď ju nezávislá, neštátna

⁷ Fakulte bolo priznaných šesť doktorandských vedných odborov: teória štátu a práva, rímske právo, občianske právo, správne právo, pracovné právo a trestné právo.

⁸ PRUSÁK, J.: *Stodvanásť rokov činnosti Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave*, s. 51.

⁹ MANÁK, M.: *Trnavská univerzita 1992 – 2010*, s. 340.

akademická rankingová a ratingová agentúra ARRA v roku 2006¹⁰ zaradila na prvé miesto medzi slovenskými právnickými fakultami (najmä za jej vedecko-výskumné aktivity).

V doterajšom vedeckom živote obnovenej trnavskej právnickej fakulty neuplynul ani jeden rok, aby sa na nej nekonali vedecké konferencie na medzinárodnej a národnej úrovni, kolokviá, odborné semináre, workshopy a odborné prednášky, pri ktorých fakulta a jej katedry a ústavy vystupovali ako organizátor alebo spoluorganizátor. Už počas pôsobenia prvých dekanov prof. Blahu a prof. Prusáka presídlila na právnickú fakultu nadácia Štefana Lubyho, ktorej hlavnou úlohou vzhľadom na odkaz diela prof. Š. Lubyho bola a je podpora vedy súkromného práva a sprístupňovanie jeho diela. Sídлом nadácie od založenia právnickej fakulty je priamo fakulta a jej fungovanie je neodmysliteľne späté s osobami jej zakladateľov a dosiaľ neustávajúcich podporovateľov, významných predstaviteľov právnej vedy, ako napr. prof. Prusákom, prof. Blahom, prof. Barancovou, prof. Šmidom, prof. Lazarom. Nadácia zároveň podporila a podporuje slobodný rozvoj právneho myslenia, právnej vzdelanosti a právnej kultúry. V tomto zmysle tiež organizovala a organizuje vedecké bienále, medzinárodnú vedeckú konferenciu pod názvom „*Lubyho právnické dni*“. Retrospektívny pohľad na tematické zameranie všetkých doterajších Lubyho právnických dní, ktoré sa pravidelne konali od roku 1990, presvedčuje o tom, že organizátori sa vždy orientovali na aktuálne a spoločensky závažné témy. Výsledky každej konferencie sú dokumentované aj v zborníkoch.

V prvých rokoch svojej existencie, ktoré sa spájajú s menom druhého dekana prof. J. Prusáka, musela mladá fakulta zápasiť s mnohými profánnejšími problémami. Na jednej strane bolo potrebné zabezpečiť priestorové umiestnenie výučby a života fakulty, na druhej strane finančné problémy a potreba vybudovania vhodného zázemia vedeckých a pedagogických pracovníkov novej fakulty čiastočne obmedzili jej rozvoj. Fakulta v prvých dvoch rokoch provizórne sídlila v sídle univerzity na Hornopotočnej ulici a od roku 2000 prešla do priestorov bývalej okresnej nemocenskej poisťovne (zapísanej do zoznamu národných kultúrnych pamiatok Slovenska), ktorá si však okamžite vyžadovala adaptačnú rekonštrukciu pre potreby vysokoškolského štúdia práva. Riešenie týchto úloh stálo v centre pozornosti zakladateľov súčasnej fakulty ako osôb, ktoré stáli pri jej zrode. Nemalou mierou sa na rekonštrukcii súčasnej budovy fakulty, skončenej až v roku 2008, podpísal svojím vkladom vtedajší dekan prof. Prusák, za ktorého účinkovania sa uvedená náročná rekonštrukcia uskutočňovala, pričom sa on osobne musel postarať nielen o komunikáciu s dodávateľmi rekonštrukčných prác a celej prestavby, ale predovšetkým zabezpečiť bezproblémové fungovanie fakulty a hladký priebeh štúdia. Administratíva a katedry sa v týchto rokoch nachádzali v dočasných priestoroch jednej z komerčných stavieb v centre mesta na Trhovej ulici.

Medzi iné pozitívne dielo prof. Prusáka ako dekana a profesora právnickej fakulty patrí posilňovanie učiteľského stavu, rozširovanie výučby a zvyšovanie vedeckého potenciálu fakulty. Už za jeho éry dekana fakulty boli každoročne pozývaní trnavskí vysokoškolskí učitelia na početné vedecké a odborné podujatia, eventuálne sa aktívne prezentovali ako prednášajúci na vyžiadaných odborných prednáškach, lektori a diskutujúci na rôznych

¹⁰ Právnická fakulta sa v tomto hodnotení ARRA za rok 2006 umiestnila spomedzi 31 spoločenskovedných disciplín na 10. mieste.

seminároch, školách práva a diskusných fórach. Svojou aktívnou účasťou aj takýmto spôsobom prispievali k rozvoju vedy v oblasti práva i k výbornej prezentácii fakulty. Fakulta po prvých dvoch rokoch svojej existencie začala s vydávaním prvého vedeckého periodika v podobe fakultnej ročenky (*Acta Universitatis Tyrnaviensis – Iuridica*), ktorej prvý ročník fakulta editovala v roku 2004 a celkovo ich vydala deväť. Vydávaním ročenky sa vytvorila solídna autorská a vydateľská platforma pre vydávanie vlastného vedeckého periodika, resp. periodík, k čomu sa pristúpilo až v roku 2013 vydávaním dvoch vedeckých časopisov fakulty: *Societas et iurisprudentia* (SEI) a *Forum iuris europaeum* (FIE).

Z ďalších aktivít prof. J. Prusáka možno ešte spomenúť bezproblémový a v priateľskej atmosfére kolegiality a profesionality vedený fakultný život, vždy primárne spojený so štandardom kvalitnej, riadnej dennej (vrátane externej) výučby, ktorý sa ale prepájal s nadštandardnými výučbovými formami, príkladne s právnymi klinikami, stážami, zahraničnými pobytmi a workshopmi. Zároveň sa študentská obec za pôsobenia prof. Prusáka inštitucionálne zastrešila v spolkoch ako International Law School Association (ILSA) a ELSA (Európske združenie študentov právnických fakúlt), pričom posledná menovaná fakultná sekcia asociácie ELSA na fakulte zrealizovala (aj realizuje) nepreberný a pestrý počet rôznych školských aj mimoškolských aktivít a iniciatív, medzi ktorými môžeme vyzdvihnúť založenie dodnes vydávaného študentského časopisu *Corpus delicti*, vedeckej študentskej konferencie (SVOČ), stretnutí absolventov fakulty (ALUMNI), organizovanie obľúbených beánií a ďalších podujatí. Pochopiteľne, že fakulta už v prvých rokoch pod vedením prof. J. Prusáka uzavrela štandardné bilaterálne a multilaterálne medzinárodné zmluvy o spolupráci s najrôznejšími univerzitnými a vedeckými, štátnymi inštitúciami.

Optimistická spomienka a možno aj želanie na záver

Ušľachtilý cieľ rozvoja akademickej slobody na platforme otvoreného vedeckého diskurzu, ktorý unitárne s ním rešpektuje limity ľudskej zodpovednosti a morálky, sa v minulosti, dnes, aj do budúcnosti považoval, považuje a bude považovať za trvalú ambíciu európskeho univerzitného vzdelávania a jeho vzdelávacích inštitúcií. Príspevok nepriamo či priamo poukázal na jednu z osobností slovenskej právnej vedy z pohľadu pedagogického pôsobenia a riadiacich funkcií, ktorým bol, je a zostáva prof. Jozef Prusák pre trnavskú právnickú fakultu v čase jeho pôsobenia na nej v rokoch 1998–2007.

Na záver mi dovoľte ctení čitateľa, i Vy, pán profesor, ešte jednu spomienku *ad hominem* na nášho jubilanta, ktorá, domnievam sa, dostatočne dôvtipne i lapidárne a pre mňa výrazne osobne prezentuje nielen gráciu profesora J. Prusáka, ale aj jeho neskromný cieľ, ktorý mal ako pedagóg, vedec a človek: podporovať a inšpirovať zo všetkých síl silný, tvorivý a morálne zdatný učiteľský zbor našej fakulty a študentskú obec.

Keď som sa v lete roka 2001 sľaby čerstvá absolventka odboru právo, ktorá vtedy v ošiali skončenia právnického štúdia z posledných štátnic bola skutočne príliš mladá na akékoľvek profesionálne ambície, uchádzala o miesto odbornej asistentky na fakulte, stretla som sa pri prijímacom pohovore s novým pánom dekanom, prof. J. Prusákom. Po

zdvorilostnom prijímacom pohovore, ktorý sa v tých časoch skutočne turbulentnej personálnej kreácie prvých učiteľských zborov uskutočňoval veľmi jednoducho: osobným pohovorom u pána dekana, som si uvedomovala len jedno, že sa už musím prispôbiť a pripraviť na novú profesionálnu kariéru, ale aj tak som *de facto* bola po celý čas rozhovoru s pánom dekanom ako na trňoch. No v skutočnom pomykove som sa ocitla o pár dní, keď som sa s ním ešte raz stretla úplne náhodne vo vestibule niekdajšieho prvého sídla fakulty na Hornopotočnej ulici, keď on, sprevádzaný pánom rektorom prof. P. Blahom, vstupoval do budovy a ja som sa mu pripomenula a spýtala na pár banálnych otázok súvisiacich s mojím pripravovaným nástupom na fakultu. Profesor Prusák sa na mňa vtedy zároveň pozrel svojím typicky zdanlivo prísny pohľadom a spýtal sa veľmi prekvapivo, či som pripravená prísť na fakultu s úmyslom stať sa profesorkou alebo docentkou, pretože on má eminentný záujem prijímať len takýchto adeptov s najvyššími akademickými, profesionálnymi ambíciami. Pôsobil teda veľmi presvedčivo a nekompromisne, no ja som sa asi na pár trápnych sekúnd nezmohla ani na slovo, ale potutelný úsmev pána dekana ma ihneď sprítomnil a ja som prirodzene sľúbila, že sa vynasnažím. Pravdupovediac som vtedy bola rada, že mám prvé zamestnanie (i moje prvé trápne *faux pas*) no a ako sa dodnes ukazuje, fakulta zostala aj mojím doterajším pôsobiskom. Musím tiež povedať, že nielen ja, ale aj ďalší moji starší či mladší kolegovia, ktorí prichádzali ako absolventi postupne na fakultu za čias pôsobenia prof. Prusáka ako dekana, sa asi cítili pri ňom tak podobne uvoľnene, priam nonšalantne, no zároveň aj stroho profesionálne. Jeho výzva dosiahnuť najvyššie akademické méty profesora či docenta sa v jeho stelesnení a chápaní pre mňa ako jeho mladú kolegyňu nezhmotňovala ako jediná moja ašpirácia budúceho univerzitného pedagóga a vedca, naopak, dosiahnutie týchto vedecko-akademických postov práve v osobe profesora Jozefa Prusáka v mojom vtedajšom aj súčasnom nazeraní dozreli na kvalitné ľudské zrno jeho vedeckej, ľudskej a morálne a profesionálne ustálenej osobnosti. Avšak uvedená charakteristika podľa mňa platí pre každého ich ďalšieho nositeľa, pričom snáď práve uvedený status mal iste pán profesor J. Prusák na mysli, keď sa ma spýtal tú kľúčovú otázku v počiatkoch mojej univerzitetnej kariéry. A tento význam jeho posolstva sa mi po 16-tich rokoch čoraz častejšie sprítomňuje pri uvedenej úsmevnej reminiscencii na nášho v mnohom podnetného pedagóga, cteného kolegu a dnešného jubilanta.

PRAMENE VEREJNÉHO PRÁVA V PRACOVNOM PRÁVE PRI ZAMESTNÁVANÍ PRÍSLUŠNÍKOV TRETÍCH KRAJÍN¹

SOURCES OF PUBLIC LAW IN LABOUR RELATIONS VIS-À-VIS EMPLOYMENT OF THIRD COUNTRY NATIONALS

prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc.

Katedra pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia,
Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta

Abstrakt: Pracovné právo má síce charakteristiky súkromného práva, ale jeho obsah zásadným spôsobom determinujú aj právne pramene verejného práva. Počet právnych prameňov verejného práva je vyšší než počet právnych prameňov súkromného práva.

Právne pramene verejného práva významným spôsobom ovplyvňujú obsah pracovnoprávných vzťahov bez toho, aby ich účinky mohli účastníci pracovnoprávných vzťahov vylúčiť alebo modifikovať.

Právne pramene verejného práva v pracovnom práve sa dotýkajú buď verejného záujmu alebo zásadných problémov ochrany zamestnanca spojených najmä s ochranou života a zdravia zamestnancov.

Medzi pramene verejného práva, ktoré zásadným spôsobom ovplyvňujú pracovnoprávne vzťahy, patrí aj zákon č. 404/2011 Z. z. o pobyte cudzincov v znení neskorších predpisov ako aj zákon č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti v znení neskorších predpisov.

V prvej polovici roku 2017 boli v Slovenskej republike prijaté významné legislatívne zmeny v oblasti zamestnávania príslušníkov tretích krajín. V uvedenej súvislosti bola prijatá nielen novela zákona o pobyte cudzincov, ale aj novela Zákonníka práce a novela zákona o službách zamestnanosti.

Prax v poslednom období celkom jednoznačne ukázala, že stále pribúdajúce počty zamestnancov z tretích krajín si vyžadujú podrobnejšiu právnu úpravu nielen zákona o pobyte cudzincov, zákona o službách zamestnanosti, ale aj Zákonníka práce najmä v oblasti skončenia pracovného pomeru. Novoprijaté novely uvedených zákonov reagujú aj na pracovnoprávne vzťahy v nadnárodných koncernoch so sídlom v tretej krajine pri dočasnom vysielaní zamestnancov medzi koncernovou matkou a dcérami, z ktorých niektorá má sídlo na území Slovenskej republiky (medzipodnikový presun).

Medzičasom uskutočnené legislatívne zmeny vyvolávajú osobitne na strane vysielajúceho zamestnávateľa komplikované právne situácie.

Príučové slová: právne pramene, verejné právo, súkromné právo, ochrana života a zdravia zamestnancov, bezpečnosť štátu, verejný záujem, zamestnávacie podmienky osôb tretích krajín, pracovnoprávne vzťahy s cudzím prvkom, sezónne práce, povinnosti zamestnávateľa, povinnosti zamestnanca, cezhraničná mobilita zamestnancov tretích krajín pri nadnárodných koncernoch, model dočasného vysielania zamestnancov z tretích krajín, medzipodnikový presun.

¹ Vedecký príspevok pripravený v rámci riešenia výskumného projektu agentúry Vega č. 1/023/16: „Vyváženosť práv a povinností zamestnanca a zamestnávateľa v pracovnoprávných vzťahoch.“ Zodp. riešiteľka: prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc.

Abstract: Although the labour law has characteristics of private law, its content also fundamentally determines the legal sources of public law. The number of legal sources of public law is higher than the number of legal sources of private law.

Legal sources of public law significantly influence the content of employment relationships, and they do so in the way that the parties of employment cannot exclude or modify the effects of such influence.

Legal sources of public law in labour law affect either the public interest or fundamental employee protection issues linked in particular to the protection of life and health of employees.

Among the sources of public law, which have a fundamental influence on the employment relations, there belongs Act no. 404/2011 Coll. on the residence of foreigners, as amended, as well as Act no. 5/2004 Coll. on employment services, as amended.

In the first half of 2017, significant legislative changes were introduced in the Slovak Republic in the field of employment of third-country nationals. In this context, not only the amendment to the Act on residence of foreigners, but also the amendment to the Labour Code and the amendment to the Act on employment services were adopted.

Recently, the experience has shown quite clearly that the ever increasing numbers of third-country workers require more detailed legislation not only for the Act on residence of foreigners, the Act on employment services, but also for the Labour Code, especially in the area of termination of employment.

The newly adopted amendments to these laws also address employment relations in multinational companies located in a third country and which are created within the temporary posting of employees between a parent company and its subsidiaries, some of which are domiciled in the Slovak Republic (inter-company transfer).

The legislative changes realized so far have caused complicated legal situations, especially on the part of the posting employer.

Key words: legal sources, public law, private law, protection of life and health of employees, state security, public interest, employment of third-country nationals, employment relations with a foreign person, seasonal work, employer's obligations, employee's obligations, cross-border mobility of third-country employees in the case of multinational corporations, model of temporary posting of third-country workers, inter-company transfer.

1 Právne základy

Pracovné právo v systéme práva zaraďujeme do oblasti súkromného práva. So súkromným právom má pracovné právo viaceré spoločné zásady, akou je napríklad zásada zmluvnosti v podobe zmluvnej autonómie strán. Vychádzajúc z tradičného delenia práva na súkromné a verejné obsah pracovného práva viac zodpovedá súkromnému právu. Na druhej strane, pracovné právo ovplyvňuje podstatne viac právnych prameňov verejného práva, čo vyplýva zo základných funkcií pracovného práva, medzi ktorými má primárnu úlohu ochranná funkcia zameraná na zamestnancov. Preto z hľadiska historického delenia práva na verejné právo a súkromné právo pracovné právo má hybridnú povahu, pretože je založené na princípoch súkromného aj verejného práva.²

² Za prvý zákon na ochranu zamestnancov sa považuje Act for the Preservation of the Health and Morals of Apprentices and others, employed in Cotton and the Mills and Cotton and other Factories do dňa 22.6.1802.

Genetický vzťah pracovného práva a ochrany slabšej strany existoval v čase vzniku pracovného práva a pretrváva aj do súčasnosti. V žiadnom z právnych odvetví súkromného práva nie je zmluvná autonómia v prospech slabšieho subjektu obmedzená viac ako v pracovnom práve.

Štát zasahuje aj v súčasnosti najmä v oblasti ochrany života a zdravia pri práci v právnej forme príkazov a zákazov bez ohľadu na existujúcu pracovnú zmluvu. Uvedené verejnoprávne zásahy štátu vytvárajú relatívne pevnú hranicu medzi verejnoprávnymi predpismi na jednej strane a ustanoveniami zmluvného pracovného práva na druhej strane.

Obsah pracovnej zmluvy, ktorá tvorí súčasť zmluvného práva, nikdy nedeterminoval a ani v súčasnosti nedeterminuje celý obsah pracovného pomeru. Aj keď v pracovnom práve obdobne ako aj v občianskom práve platí zásada „je dovolené všetko, čo nie je zakázané,“ pod zákazmi a príkazmi je aj v súčasnosti podstatná časť pracovného pomeru. Obmedzovanie zmluvnej slobody pomocou verejnoprávných zásahov štátu cez kogentné ustanovenia zákonov v pracovnom práve sa prejavuje až doposiaľ nielen pri uzatváraní pracovnej zmluvy, ale aj v celom trvaní pracovného pomeru.

Zastúpenie verejnoprávných prvkov v pracovnom práve má aj v súčasnosti veľký podiel v predmete pracovného práva, čím ho súčasne odlišuje od predmetu občianskeho práva. Aj z tohto dôvodu pracovné právo nemá v porovnaní s občianskym právom len súkromnoprávny charakter. Aj keď verejnoprávny obsah pracovného práva napriek početnosti prameňov verejného práva regulujúcich obsah pracovnoprávných vzťahov nie je tak dominantný, je tak dôležitý pre ochranu zamestnanca, že charakterizuje pracovné právo ako samostatné právne odvetvie s hybridnou povahou, charakteristickou nielen súkromnoprávnymi prvkami, ale aj verejnoprávnymi prvkami.

Medzi tradičné pramene verejnoprávnej povahy v pracovnom práve patria hlavne pramene dotýkajúce sa buď dôležitých záujmov štátu, ktoré musia byť rešpektované účastníkmi pracovnoprávných vzťahov a nemôžu sa meniť dohodou zmluvných strán, alebo pramene, ktoré regulujú základné existenčné otázky zamestnancov, najmä otázky ich života a zdravia pri práci.

K prameňom verejného práva v pracovnom práve patria aj právne pramene regulujúce otázky zamestnanosti a osobitne otázky dotýkajúce sa zamestnávania cudzincov.

Pramene verejného práva zamerané na zamestnávanie cudzincov musia byť rešpektované aj v medzinárodnom práve súkromnom, v ktorom imperatívne normy štátu na území ktorého sa práca vykonáva, majú vždy prednosť pred voľbou práva zo strany účastníkov pracovnoprávných vzťahov.

Podmienky zamestnávania štátnych príslušníkov krajín Európskej únie nie sú v centre pozornosti zákonodarcu vzhľadom na zásadu voľného pohybu zamestnancov, ktorá je jednou zo štyroch základných zásad, na ktorých je založená Európska únia. Zamestnanci krajín Európskej únie sa môžu voľne pohybovať na pracovnom trhu celej Európskej únie. Majú právo nielen vycestovať z vlastnej krajiny, ale aj právo vstupu a pobytu v inej členskej krajine Európskej únie bez administratívnych zásahov, akým je napríklad cestovné vízum. So zamestnancom členského štátu Európskej únie je nevyhnutné na pracovnom trhu členských štátov zaobchádzať na základe zásady rovnakého zaobchádzania.

Predmetom osobitných úprav verejného práva sú však otázky zamestnávania štátnych príslušníkov tretích krajín. Sú nimi nielen štátni príslušníci nečlenských krajín Európskej únie a Európskeho hospodárskeho priestoru, ale aj osoby bez štátnej príslušnosti.

2 Zákonné podmienky zamestnávania príslušníkov tretích krajín na území Slovenskej republiky

Slovenská republika má v posledných rokoch najmä vplyvom veľmi nepriaznivého demografického vývoja nedostatok nielen vysokokvalifikovaných pracovných síl, ale aj nedostatok pracovných síl v špecializovaných technických odboroch so stredoškolským vzdelaním.

Mnohí zamestnávateľia preto s veľkými nádejami očakávali, že im právo Slovenskej republiky vytvorí podstatne širší priestor pre zamestnávanie príslušníkov tretích krajín. Stalo sa tak novelou zákona o pobyte cudzincov zákonom č. 82/2017, ktorým bola prijatá podstatná zmena zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a dotýka sa predovšetkým zmien doterajších podmienok zamestnávania príslušníkov tretích krajín. Súčasne bol novelizovaný aj zákon o pobyte cudzincov.

V nadväznosti na vyššie uvedené legislatívne zmeny došlo aj k novelizácii Zákonníka práce, k doplneniu § 5 ods. 14, ktorá reguluje podmienky vnútropodnikových presunov zamestnancov pri nadnárodných spoločnostiach smerujúcich z tretích krajín na územie Slovenskej republiky. Novela Zákonníka práce súčasne v nadväznosti na zásadnú zmenu právnych predpisov v oblasti zamestnávania príslušníkov tretích krajín v § 59 rozšírila doterajšie spôsoby skončenia pracovného pomeru na základe úradného rozhodnutia.

Nový právny stav podľa novelizovaného znenia § 5 ods. 14 Zákonníka práce akcentuje nutnosť dynamickejšieho presunu zamestnancov z tretích krajín pri nadnárodných korporáciách, ako aj zvýšenú potrebu zamestnávania príslušníkov tretích krajín pri výkone sezónnych prác. V snahe preventívne pôsobiť voči zamestnávateľom, ktorým ide len o lacnú pracovnú silu, nový právny stav neumožňuje zamestnávateľom uchádzať sa o zamestnanie príslušníkov tretích krajín, ak si neplnia zákonné odvodové povinnosti voči sociálnym fondom alebo sa v posledných piatich rokoch dopustili prípadov nelegálneho zamestnávania alebo iného porušenia zákonných povinností.

Príslušníci tretích krajín na základe existujúceho právneho stavu môžu byť na území Slovenskej republiky pracovne činní v oblasti pracovnoprávných vzťahov na základe viacerých právnych modelov.

3 Štandardné pracovnoprávne vzťahy s cudzím prvkom

Tak ako doteraz, bez uskutočnenia zmeny právnej úpravy, pracovnoprávne vzťahy s cudzím prvkom podliehajú subsidiárnej pôsobnosti Zákonníka práce. Pracovnoprávne vzťahy tohto druhu sa spravujú prednostne právnymi prameňmi medzinárodného práva súkromného, Rímskym dohovorom alebo Nariadením č. 593/2008 o rozhodnom práve pre zmluvné záväzky (Rím I.)

Hlavnou myšlienkou uvedených právnych prameňov je prioritá voľby práva medzi účastníkmi pracovnoprávneho vzťahu. V prípade, že voľba práva chýba, že ju účastníci pracovnoprávneho vzťahu nevyužijú, uplatňuje sa v prevažnej miere právo miesta výkonu práce alebo právo sídla zamestnávateľa, resp. právo, s ktorým má príslušný pracovnoprávny vzťah najužšiu väzbu. Voľba práva účastníkov pracovnoprávnych vzťahov s cudzím prvkom nie je však neobmedzená. Nesmie zamestnancovi uprieť pracovnoprávnu ochranu, ktorá by mu inak prislúchala na základe kogentných predpisov právneho poriadku štátu, podľa ktorého by sa spravoval príslušný pracovnoprávny vzťah v prípade, že by nedošlo k voľbe práva. V takejto situácii sú zmluvné strany povinné porovnať objektívny a subjektívny status pracovnej zmluvy a ak by bol objektívny status ustanovený kogentnými normami pre zamestnanca výhodnejší, sú zmluvné strany povinné v tejto časti uplatniť právo, ktoré je pre zamestnanca výhodnejšie.

Na rozdiel od vyššie uvedeného, bez ohľadu na to, akým právom sa spravuje príslušný pracovnoprávny vzťah s cudzím prvkom, zmluvné strany sú povinné rešpektovať imperatívne právne normy štátu, v ktorom sa vykonáva práca.

4 Administratívnoprávne požiadavky na zamestnávanie príslušníka tretích krajín, ktoré predchádzajú založeniu pracovnoprávneho vzťahu

Príslušník tretej krajiny ešte pred založením pracovného pomeru musí získať rozhodnutie o udelení prechodného pobytu na účely zamestnania, ktoré sa udeľuje na základe potvrdenia o možnosti obsadenia pracovného miesta, ako aj povolenia na zamestnanie, pokiaľ podľa § 23 zákona o službách zamestnanosti nepatrí do skupiny zamestnancov, ktorí nepodliehajú povinnosti mať povolenie na zamestnanie.

Na časť zamestnancov – príslušníkov tretích krajín zákon č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti v znení neskorších predpisov zakotvuje príkaz ich zamestnávania výlučne v pracovnom pomere.

Povinnosť zamestnávania výlučne v pracovnom pomere platí pre príslušníkov tretích krajín, ktorí:

- sú držiteľmi modrej karty,
- majú udelené povolenie na zamestnanie a prechodný pobyt na účel zamestnania,
- majú udelený prechodný pobyt pre účely zlúčenia rodiny,
- majú priznané povolenie na dlhodobý pobyt v členskom štáte.

Povinnosť zamestnávania príslušníkov tretej krajiny výlučne v pracovnom pomere neplatí pre kategóriu zamestnancov - príslušníkov tretích krajín, ktorých v zmysle § 23a zákona o službách zamestnanosti je zamestnávateľ oprávnený zamestnávať bez povolenia na zamestnanie. Patrí k nim relatívna široká kategória zamestnancov- príslušníkov tretích krajín.

V zmysle ustanovenia § 23a zákona o službách zamestnanosti medzi kategórie príslušníkov tretích krajín - zamestnancov, ktorých zamestnávateľ môže angažovať do pracovného pomeru aj bez povolenia na zamestnanie, patria napr.:

- rodinní príslušníci občana EÚ, ktorý má právo na pobyt na území SR,
- fyzické osoby s trvalým pobytom na území SR,
- osoby s dlhodobým pobytom v členskom štáte EÚ po uplynutí 12 mesiacov od začiatku pobytu na území Slovenskej republiky,
- zamestnanci, ak ide o pracovnoprávny vzťah alebo vyslanie, ktoré nepresahuje celkovo 30 dní v kalendárnom roku,
- zamestnanci vyslaní na základe obchodnej zmluvy o dodávke tovaru alebo služieb zamestnávateľom so sídlom v treťom štáte na práce opravárenské, montáž, služby pri dodávke tovaru alebo služieb, záručné práce, nastavenie dodaných výrobných zariadení v súvislosti s dodávkou tovaru a služieb, programátorské práce a odborné školenia, ak neprevyšujú celkovo 90 dní v kalendárnom roku,
- vyslaní zamestnanci - príslušníci tretích krajín, ktorých vyslal zamestnávateľ usadený v členskom štáte,
- zamestnanci, ktorí na území Slovenskej republiky dočasne pôsobia na základe mobility zamestnávateľa v členskom štáte EÚ v rámci medzipodnikového presunu,
- spoločníci obchodnej spoločnosti, členovia štatutárneho orgánu obchodnej spoločnosti, ktorí plnia úlohy pre obchodnú spoločnosť a ktorej bola poskytnutá investičná pomoc,
- zamestnanci, ktorí vykonávajú montážne, záručné opravárenské práce, programátorské práce, odborné školenia pre obchodnú spoločnosť, ktorej bola poskytnutá investičná pomoc počas obdobia, na ktoré bolo vydané rozhodnutie o investičnej pomoci,
- zamestnanci medzinárodnej hromadnej dopravy, ak sú vyslaní na výkon práce k svojim zahraničným zamestnávateľom,
- vedúci - riadiaci zamestnanci, ktorí riadia právnickú osobu alebo jej organizačnú zložku, ktorej bolo vydané osvedčenie o významnej investícii,
- vedúci zamestnanci a zamestnanci, ktorí vykonávajú vysoko odbornú činnosť pre právnickú osobu, ktorej bolo vydané osvedčenie o významnej investícii, ak čas práce nepresiahne 90 dní v kalendárnom roku.

5 Právne postavenie sezónneho zamestnanca – príslušníka tretej krajiny

Štátny príslušník tretej krajiny môže byť zo strany slovenského zamestnávateľa zamestnávaný na základe udelenia víza na účel sezónneho zamestnávania, na udelenie ktorého musí predložiť písomný prísľub zamestnávateľa na prijatie do zamestnania, ktorý obsahuje náležitosti pracovnej zmluvy alebo pracovnú zmluvu, preukazujúcu účel cesty, povolenie na zamestnanie, doklad o zdravotnom poistení a doklad o ubytovaní. Zastupiteľský úrad ešte pred vydaním víza skúma, či štátny príslušník tretej krajiny nebude počas jeho pobytu na území SR odkázaný na dávky v sociálnej núdzi.

Pri individuálnom zamestnávaní príslušníkov tretích krajín zamestnávateľ musí úzko spolupracovať s príslušným úradom práce, v obvode ktorého bude príslušník tretej krajiny vykonávať prácu, ako aj s Ústredím práce, ktoré vydáva potvrdenie o možnosti obsadenia voľného pracovného miesta.

Ak príslušník tretej krajiny splní zákonné podmienky zamestnania na území Slovenskej republiky nielen v zmysle zákona o pobyte cudzincov, ale aj v zmysle príslušných ustanovení zákona o službách zamestnanosti, až vtedy s ním zamestnávateľ môže založiť pracovný pomer.

Ide o všeobecne záväzné právne predpisy verejnoprávnej povahy, ktoré sú zmluvné strany pracovného pomeru povinné dodržiavať.

5.1 Osobitné povinnosti zamestnávateľa voči štátnym príslušníkom tretích krajín v prípade odňatia povolenia na zamestnanie alebo zrušenia prechodného pobytu na účel sezónneho zamestnania

V prípade, ak príslušníkovi tretej krajiny bolo odňaté povolenie na sezónne zamestnanie, je zamestnávateľ povinný vyplatiť mu mzdu za obdobie, za ktoré by mu patrila, ak by k odňatiu povolenia na zamestnanie nedošlo.

Pokiaľ ide najmä o dočasnú agentúrnu prácu, ustanovenie § 21 ods. 7 zákona o službách zamestnanosti ustanovuje výslovný zákaz dočasného pridelenia zamestnancov - príslušníkov tretích krajín k užívateľskému zamestnávateľovi a tento zákaz adresuje nielen zamestnávateľom, ale aj agentúram dočasného zamestnávania.

6 Dočasné vyslanie príslušníkov tretích krajín zamestnávateľom usadeným v členskom štáte a vysielajúcim svojich zamestnancov, ktorých obvyklým miestom výkonu práce je členský štát EÚ alebo štát EHP

V prípade, ak ide o dočasné vyslanie príslušníkov tretích krajín, ktorých vysielajú na územie Slovenskej republiky zamestnávateľa usadení na území iného členského štátu Európskej únie a ktorých obvyklým miestom výkonu práce je práca vykonávaná v štáte EÚ alebo EHP, na pracovnoprávny vzťah dočasného vyslania týchto zamestnancov treba v plnej miere aplikovať ustanovenie § 5 ods. 2 Zákonníka práce o tvrdom jadre pracovných podmienok a podmienok zamestnania a nad rámec tvrdého jadra je potrebné sa spravovať Nariadením Rím I.

7 Dočasné vyslanie príslušníkov tretích krajín, ktorých dočasne vysielajú zamestnávateľa usídlení v tretej krajine

Podľa ustanovenia § 22 ods. 10 zákona o službách zamestnanosti ide o dočasné vyslanie príslušníka tretej krajiny, ktorý je v pracovnom pomere so zamestnávateľom, ktorý má sídlo alebo sídlo organizačnej zložky s pracovnoprávnou subjektivitou v štáte, ktorý

nie je členským štátom EÚ ani členským štátom EHP. Takýto zamestnávateľ svojich zamestnancov dočasne vysielajúť vykonávať práce na základe obchodnoprávnej zmluvy uzavretej s právnickou alebo fyzickou osobou na územie Slovenskej republiky.

Uvedený právny model dočasného vyslania príslušníkov tretích krajín vyžaduje povolenie na zamestnanie, ktoré sa udeľuje za predpokladu, že vysielajúci zamestnávateľ sídlia v treťom štáte má s právnickou alebo fyzickou osobou sídliacou na území Slovenskej republiky odsúhlasený nielen počet vyslaných zamestnancov, ale aj profesie dočasne vyslaných zamestnancov, ako aj obdobie ich vyslania.

Ide o právny model dočasného vyslania zamestnancov, ktorý je obdobný dočasnému vyslaniu zamestnancov v zmysle § 5 ods. 1 písm. a) ZP, tzv. užší model dočasného vyslania zamestnancov.

Akým právom sa má spravovať uvedený pracovnoprávny vzťah príslušníkov tretích krajín dočasne vyslaných zamestnávateľom so sídlom v tretej krajine (a pritom nejde o vnútropodnikový presun), Zákonník práce ani zákon o službách zamestnanosti výslovne neupravuje.

Zo smernice 1996/71/ES o dočasnom vysielaní zamestnancov do krajín EÚ alebo krajín EHP, ako aj smernice 2014/67/EÚ o vykonávaní smernice 1996/71/ES vyplýva, že členské štáty EÚ by pri takýchto dočasných vysielaniach zamestnancov - príslušníkov tretích krajín do krajín EÚ alebo EHP mali tiež vyžadovať dodržiavanie tvrdého jadra pracovných podmienok a podmienok zamestnania v zmysle článku 3 smernice 1996/71/ES, ak majú dodržiavať zásadu, že nemôžu poskytovať subjektom mimočlenských štátov EÚ a EHP výhodnejšie podmienky ako pre subjekty poskytujúce voľný pohyb služieb v rámci EÚ a EHP. Ak členský štát EÚ alebo EHP vyžaduje od subjektov usídlených v členskom štáte dodržiavanie tvrdého jadra, má ho vyžadovať aj od vysielajúcich subjektov usídlených mimo členských štátov EÚ alebo EHP. V opačnom prípade by boli porušené podmienky voľnej hospodárskej súťaže medzi podnikateľskými subjektmi a tiež princíp rovnakého zaobchádzania so subjektmi usídlenými v členskom štáte EÚ alebo EHP ako so subjektmi usídlenými mimo členského štátu.

Samotný Zákonník práce SR v uvedených prípadoch výslovne neustanovuje povinnosť dodržiavania tvrdého jadra pracovných podmienok a podmienok zamestnávania, čo v aplikačnej praxi spôsobuje nemalé problémy, a tým aj časté nenaplnenie samotného cieľa smernice 1996/71/ES, ako aj smernice 2014/67/EÚ. V prípadnom súdnom spore rozhodujúci súd v príslušnom členskom štáte by bol povinný prihliadať na túto závažnú okolnosť a mal by uplatniť eurokonformný výklad, uprednostniť právo EÚ.

V prípade, že pri dočasnom vysielaní zamestnancov tretích krajín zamestnávateľmi usídlenými v tretích krajinách by sa nedodržiavalo tvrdé jadro pracovných podmienok v zmysle článku 3 ods. 1 smernice 1996/71/ES, spôsobí, že pre vysielajúceho zamestnávateľa budú náklady na zamestnancov podstatne nižšie v porovnaní so zamestnávateľmi vysielajúcimi svojich zamestnancov so sídlom v členskom štáte EÚ. Tým by sa vytvorila situácia sociálneho dampingu, ktorá bude ohrozovať pracovný trh Slovenskej republiky a súčasne by sa vytvorili diskriminačné podmienky pre vysielajúce subjekty v rámci EÚ a vysielajúce subjekty mimo rámca EÚ. Vytvorením právneho priestoru pre takýto právny postup sa súčasne vytvoria nevýhodnejšie podmienky poskytovania služieb pre

podnikateľské subjekty v rámci EÚ a EHP v prospech podnikateľských subjektov so sídlom v tretích krajinách.

Pri právnom modeli dočasného vysielania zamestnancov z tretích krajín zamestnávateľmi so sídlom v tretích krajinách by sa mali bezpodmienečne dodržiavať imperatívne právne normy v hostiteľskom štáte v zmysle nariadenia EÚ č. 593/2008 o rozhodnom práve pre zmluvné záväzky vrátane pracovnoprávných záväzkov alebo príslušné ustanovenia Rímskeho dohovoru. Ide o normy, na ktorých musí host'ujúci štát vždy trvať bez ohľadu na to, akým rozhodným právom sa spravuje príslušný pracovnoprávny vzťah (napr. dodržiavanie zákona o pobyte cudzincov, zákaz diskriminácie, dodržiavanie maximálneho pracovného času, minimálneho odpočinku po vykonanej práci, osobitné pracovné podmienky žien a mladistvých, podmienky zamestnávania osôb so zdravotným postihnutím a ďalšie).

Zákon o službách zamestnanosti pri uvedenom právnom modeli vyžaduje povolenie na zamestnanie s výnimkou prípadov, ak dočasné vyslanie príslušníkov tretích krajín na základe obchodnej zmluvy o dodávke tovaru alebo služieb celkovo nepresiahne 90 dní v kalendárnom roku a ak ide o montážne, opravárenské práce, nastavenie systémov výrobných zariadení, programátorské práce a odborné školenia (23a písm l) a m) zákona o službách zamestnanosti. Povolenie na zamestnanie sa nevyžaduje ani pri inom okruhu vykonávaných prác, ak dočasné vysielanie nepresiahne celkovo 30 dní v kalendárnom roku.

8 Dočasné vysielanie príslušníkov tretích krajín pri vnútropodnikovom presune

Nový právny model dočasného vysielania zamestnancov do krajín EÚ alebo do krajín EHP upravuje § 5 ods. 14 Zákonníka práce a je tiež predmetom úpravy novely zákona o pobyte cudzincov a zákona o službách zamestnanosti. Predstavuje právny model dočasného vysielania, pri ktorom musí ísť o cezhraničný charakter vysielania pri poskytovaní služieb s povinnosťou primeraného dodržiavania tvrdého jadra pracovných podmienok a podmienok zamestnávania v zmysle § 5 ods. 2 Zákonníka práce s tým, že otázky odmeňovania sa upravujú tak, ako pri právnom modeli dočasného pridelenia zamestnancov.

Novela Zákonníka práce, ktorá nadobudla právnu účinnosť 1. mája 2017, zaviedla určitú obdobu dočasného vysielania zamestnancov, aká doteraz platila len medzi krajinami EÚ a krajinami EHP a nazvala ju vnútropodnikovým presunom zamestnancov tretích krajín, ktorá v zmysle zákona o pobyte cudzincov a zákona o službách zamestnanosti predstavuje *dočasné vysielanie zamestnancov - štátnych príslušníkov tretej krajiny na viac ako 90 dní na územie Slovenskej republiky zamestnávateľom mimo územia Slovenskej republiky usídleným v tretej krajine*. Takíto zamestnanci majú so svojím zamestnávateľom uzavretú pracovnú zmluvu pred presunom aj počas celej doby trvania presunu, ak vysielajúci zamestnávateľ, ako aj hostiteľský zamestnávateľ patrí k tomu istému zamestnávateľovi alebo k tej istej skupine zamestnávateľov (§ 2 ods. 1 písm. r) zákona č. 404/2011 Z. z. o pobyte cudzincov).

Keďže zákon o pobyte cudzincov za vnútropodnikový presun považuje len presun na obdobie dlhšie ako 90 dní, podľa § 5 ods. 14 zákona a službách zamestnanosti povinnosť dodržiavania tvrdého jadra pracovných podmienok a podmienok zamestnania sa vzťahuje len na tie vnútropodnikové presuny, ktoré trvajú dlhšie ako 90 dní. Z uvedeného možno aj predpokladať, že zo strany aplikačnej praxe sa povinnosť dodržiavania tvrdého jadra v zmysle § 5 Zákonníka práce môže obchádzať tým, že sa budú vnútropodnikové presuny zamestnancov - príslušníkov tretích krajín uskutočňovať na dobu nepresahujúcu 90 dní.

O medzipodnikový presun nejde a ani povolenie na zamestnanie sa nevyžaduje, ak ide o vnútropodnikový presun v rámci mobility zamestnancov toho istého zamestnávateľa alebo skupiny zamestnávateľov, ktorý sa uskutočňuje z členského štátu do členského štátu EÚ alebo štátu EHP.

Zákon o pobyte cudzincov v ustanovení § ods. 1 písm. d) zakotvuje, že hostiteľským subjektom je zamestnávateľ, ku ktorému je zamestnanec presunutý v rámci toho istého zamestnávateľa alebo v rámci tej istej skupiny zamestnávateľov, bez ohľadu na jeho právnu formu.

Ide o právny model koncernových podnikov, z ktorých niektoré majú sídlo v tretej krajine, ktoré dočasne vysielajú svojich zamestnancov napr. k dcérskej spoločnosti majúcej sídlo na území Slovenskej republiky. Právny model dočasného vysielania zamestnancov tohto typu sa vzťahuje na nadnárodné podnikateľské subjekty. Preto slovenský zákonodarca výslovne v § 5 ods. 14 zakotvuje povinnosť primerane dodržiavať tvrdé jadro pracovných podmienok a podmienok zamestnania v § 5 ods. 2 Zákonníka práce, pričom otázku odmeňovania rieši osobitne, a to tak, akoby išlo o právny model dočasného pridelenia, t. j. na základe zásady rovnakého zaobchádzania.

Podľa § 5 ods. 14 Zákonníka práce odmeňovanie dočasne vyslaných zamestnancov musí byť najmenej rovnako priaznivé ako u porovnateľného zamestnanca zamestnávateľa v Slovenskej republike, ku ktorému sú zamestnanci presunutí (teda nestačí dodržanie minimálnych mzdových taríf).

Uvedené nové právne povinnosti primeraného dodržiavania tvrdého jadra pracovných podmienok a podmienok zamestnania sa v zmysle citovaného ustanovenia Zákonníka práce výslovne vzťahuje len na vnútropodnikový presun podľa osobitného predpisu (zákona o pobyte cudzincov a zákona o službách zamestnanosti).

Pritom Zákonník práce ani osobitný zákon neupravuje, čo znamená primerané dodržiavanie tvrdého jadra pracovných podmienok a podmienok zamestnávania.

Okrem povinnosti dodržiavať tvrdé jadro pracovných podmienok a otázok zamestnávania hostiteľského štátu Zákonník práce zakotvuje povinnosť dodržiavať zásadu výhodnosti pre zamestnanca, t. j. povinnosť dodržiavania tvrdého jadra nemusí byť splnená v prípadoch, ak právo, ktoré si zamestnanec „so sebou priniesol“ zo štátu obvyklého výkonu práce (tretej krajiny), je pre neho výhodnejšie. Tým právna úprava zabraňuje prípadom častého sociálneho dumpingu pri zamestnávaní príslušníkov tretích štátov.

Výnimku z ustanovení tvrdého jadra tvoria aj situácie v zmysle § 5 ods. 2 písm. 7 Zákonníka práce, podľa ktorého ustanovenia o dĺžke dovolenky, ako aj ustanovenia o minimálnej mzde a minimálnych mzdových nárokoch a mzdovom zvýhodnení za prácu nadčas sa nepoužijú v prípade počiatočnej montáže alebo prvej inštalácie tovaru, ktoré

sú hlavnou súčasťou mzdy o dodávke tovaru a ktoré sú potrebné na uvedenie dodaného tovaru do užívania a sú vykonávané kvalifikovanými zamestnancami alebo odborníkmi dodávateľského podniku, ak čas, na ktorý bol zamestnanec vyslaný, nepresiahne osem dní v období posledných 12 mesiacov od začiatku vyslania s výnimkou prác, ktoré taxatívne zakotvuje v závere § 5 ods.7 Zákonníka práce.

Významnou právnou zárukou dodržiavania práv host'ujúcich zamestnancov z tretích štátov, dočasne vyslaných na územie Slovenskej republiky v rámci vnútropodnikového presunu, je aj právo host'ujúceho zamestnanca podať podnet na príslušný inšpektorát práce, ale aj žalobu na súd v hostiteľskom štáte, t. j. na území Slovenskej republiky, ak sa zasiahne do ich právnych nárokov a iných im priznaných práv. Je to právo host'ujúceho dočasne vyslaného zamestnanca - príslušníka tretej krajiny, nie povinnosť. Môže namiesto tohto postupu uplatniť možnosť podania žaloby vo svojom domovskom štáte.

8.1 Udelenie prechodného pobytu pre účely vnútropodnikového presunu

Ak ide o vnútropodnikový presun v zmysle § 5 ods. 14 ZP, vyžaduje sa povolenie na prechodný pobyt na účel zamestnania.

Príslušný policajný útvar môže udeliť prechodný pobyt na účely vnútropodnikového presunu štátnemu príslušníkovi tretej krajiny najviac na obdobie troch rokov, ak ide o vedúceho zamestnanca alebo odborníka a najviac na jeden rok, ak ide o zamestnanca -stážistu.

Prechodný pobyt na účely zamestnania sa nevyžaduje, ak je štátny príslušník tretej krajiny držiteľom dokladu o pobyte vydanom v inom členskom štáte na účely vnútropodnikového presunu (druh pobytu ICT) a hostiteľský subjekt so sídlom na území iného členského štátu oznámil ministerstvu vnútra SR úmysel pre štátneho príslušníka tretej krajiny uplatňovať mobilitu pred jeho príchodom na územie SR a súčasne túto mobilitu bude vykonávať u toho istého zamestnávateľa alebo v rámci tej istej skupiny zamestnávateľov, v ktorých je schválený vnútropodnikový presun v inom členskom štáte (§ 23 ods. 7 zákona č. 404/2011 Z. z. o pobyte cudzincov).

Podmienkou zamestnania v rámci vnútropodnikového presunu však je, aby zamestnanec tretej krajiny nepredstavoval hrozbu pre bezpečnosť štátu, verejný poriadok alebo verejné zdravie.

Host'ujúci subjekt – zamestnávateľ dokladmi preukazuje, že ide o vnútropodnikový presun, začiatok a koniec mobility príslušníka tretej krajiny, ako aj skutočnosť, že štátny príslušník tretej krajiny spĺňa podmienky pre výkon regulovaného povolania.

Zastupiteľský úrad neprijme žiadosť o prechodný pobyt, ak zistí, že štátny príslušník tretej krajiny sa bude počas vnútropodnikového presunu dlhšie zdržiavať na území členského štátu ako na území Slovenskej republiky.

K žiadosti o prechodný pobyt na vnútropodnikový presun sa zo strany hostiteľského subjektu dokladajú:

- písomným prísl'ubom zamestnávateľa na prijatie do zamestnania, ktorý obsahuje náležitosti pracovnej zmluvy, resp. pracovnou zmluvou,
- potvrdením zamestnávateľa o dĺžke trvania vnútropodnikového presunu,

- miestom, resp. sídlom hostiteľského zamestnávateľa v Slovenskej republike,
- opisom pracovnej pozície riadiaceho zamestnanca, odborníka alebo stážistu u hostiteľa,
- údajmi o výške odmeny, ako aj o ostatných podmienkach zamestnávania, ktoré sa budú uplatňovať počas vnútropodnikového presunu na území Slovenskej republiky,
- informáciou o tom, že príslušník tretej krajiny sa po skončení vnútropodnikového presunu vráti späť k subjektu tretej krajiny, s ktorým má uzavretú pracovnú zmluvu.

Ak všetky uvedené údaje obsahuje priamo pracovná zmluva, nahradzuje vyžadované údaje. Hostiteľský subjekt musí tiež preukázať, že patrí k tomu istému zamestnávateľovi alebo k tej istej skupine zamestnávateľov.

Podmienkou udelenia prechodného pobytu pre príslušníka tretej krajiny je tiež skutočnosť, že pred vnútropodnikovým presunom zamestnanec bol u svojho zamestnávateľa zamestnaný najmenej 6 mesiacov, ak ide o vedúceho zamestnanca alebo odborníka. Ak ide o zamestnanca - stážistu, musí byť u svojho zamestnávateľa zamestnaný aspoň tri mesiace. Musí sa tiež preukázať, že má odbornú kvalifikáciu a skúsenosti potrebné na výkon zamestnania, ak ide o vedúceho zamestnanca alebo odborníka. Ak ide o stážistu, ten dokladá, že má vysokoškolské vzdelanie požadované na výkon zamestnania v oblasti manažmentu podnikania.

Zamestnávateľ je povinný na účely vnútropodnikového presunu žiadať o vydanie potvrdenia o možnosti obsadenia voľného pracovného miesta, ktoré obsahuje súhlas s obsadením pracovného miesta a musí v tejto súvislosti dokladovať, že v období posledných 5 rokov neporušil zákaz nelegálneho zamestnávania, že nemal uloženú pokutu za porušenie pracovnoprávných predpisov v období posledných 5 rokov pred podaním žiadosti o prechodný pobyt a že pracovná zmluva alebo príslub zamestnania sú v súlade so zákonom.

Potvrdenie o možnosti obsadenia voľného pracovného miesta sa vydáva na obdobie predpokladaných prác, najviac však na:

- 180 dní, ak ide o sezónne zamestnanie,
- jeden rok, ak ide o stážistu,
- tri roky v rámci podnikového presunu, ak ide o vedúceho zamestnanca alebo odborníka,
- päť rokov, ak tak ustanovuje medzinárodná zmluva alebo je zabezpečená vzájomnosť.

Hostiteľský zamestnávateľský subjekt je povinný písomne informovať o začiatku a skončení vnútropodnikového presunu a o začiatku a skončení mobility v rámci vnútropodnikového presunu do 7 pracovných dní odo dňa, keď nastala uvedená skutočnosť.

Záver

Pretože tlaky slovenských zamestnávateľov na liberalizáciu zamestnávania príslušníkov tretích krajín boli v období ostatných rokov veľmi intenzívne a časť priemyslu súčasne trpela a trpí akútnym nedostatkom pracovných síl, vláda Slovenskej republiky pristúpila v roku 2017 k významnému uvoľneniu existujúceho právneho priestoru pre zamestnávanie príslušníkov tretích krajín.

Podľa právneho stavu platného do 1. mája 2017 sa právnemu postaveniu občanov EÚ sčasti približovali len príslušníci tretích krajín - držitelia modrej karty.

Podľa nového právneho stavu účinného od 1. mája 2017 slovenský zákonodarca vytvára širší priestor aj pre zamestnávanie iných pracovných kategórií - príslušníkov tretích krajín v porovnaní s držiteľmi modrej karty.

Zákon o službách zamestnanosti spolu so zákonom o pobyte cudzincov sú konkrétnym a veľmi dôležitým príkladom, ako právne predpisy verejného práva ovplyvňujú pracovnoprávne vzťahy osobitne v štádiu pred ich založením, ale aj počas ich trvania a skončenia.

Na zásadný vplyv týchto prameňov verejného práva sme sa usilovali poukázať hlavne z dôvodu, že v roku 2017 došlo k takým podstatným zmenám ich obsahu, ktoré budú aj v budúcnosti zásadným spôsobom pôsobiť nielen na vznik pracovnoprávných vzťahov, ale aj na ich zmenu a trvanie a pre slovenských zamestnávateľov ale aj kontrolu zo strany inšpekcie práce sú osobitne komplikované a náročné.

VÁŽENÝ PÁN PROFESOR,

ako Vaše niekdajšie študentky na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a neskôr kolegyně na pôde Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave máme na Vás mnoho vzácnych spomienok. Boli ste to práve Vy, pán profesor, kto nám s láskou a trpezlivosťou objasňoval základy vedeckej práce a náuku o vedeckých metódach aj s Vašou nezabudnuteľnou záverečnou poznámkou „dosah predneseného pochopíte a využijete neskôr, keď dozreje správny čas ... teraz je čas na iné ... na systematické a cieľavedomé štúdium“. Mali ste (ako následne mnohokrát) pravdu. Čas plynie a my postupne význam a dosah Vašich slov oceňujeme. Tak, ako dodnes oceňujeme Váš prísny, ale láskavý prístup, Váš spravodlivý úsudok a nadhľad, Váš humor s istou dávkou irónie a Vaše neopakovateľné fluidum, ktoré sa nezmazateľne zapísalo do dejín Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave.

Všetko dobré do ďalších rokov života, pán profesor.

Andrea Olšovská, Miriam Laclavíková

INTERNÝ PREDPIS ZAMESTNÁVATEĽA – PRAMEŇ PRACOVNÉHO PRÁVA?

EMPLOYER´S INTERNAL RULE – SOURCE OF LABOUR LAW?

doc. JUDr. Mgr. Andrea Olšovská, PhD.

Katedra pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia,
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

doc. JUDr. Miriam Laclavíková, PhD.

Katedra právnych dejín,
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Abstrakt: Obvyklou súčasťou praxe zamestnávateľov je vydávanie interných predpisov, ktorými koordinujú prácu zamestnancov, stanovujú konkrétnejšie povinnosti, pravidlá pre správanie sa zamestnancov či zakotvujú organizačnú štruktúru alebo výrobné postupy. V tejto súvislosti vzniká otázka, akú povahu majú interné predpisy, za akých podmienok sú pre zamestnancov záväzné a čo môžu upravovať. Vydávanie interných predpisov nie je precízne v žiadnom pracovnoprávnom predpise upravené (okrem určitých pravidiel daných v Zákonníku práce pre vydávanie pracovného poriadku), a preto vznikajú často pochybnosti o platnosti vydávania interných predpisov.

Kľúčové slová: zamestnávateľ, zamestnanec, interný predpis zamestnávateľa, záväznosť

Abstract: A common part of the employers' practice is to issue internal rules/regulations that coordinate the work of employees, lay down more specific obligations, rules for employee behaviour, or enshrine the organizational structure or production processes. In this context, there arise questions such as – which nature do these internal rules have, the conditions under which employees are bound and what can these employees adjust. The issue of internal rules is not precisely regulated in any employment law (except for certain rules laid down in the Labour Code for the issue of the Staff Regulations), and therefore there are often doubts about the validity of the issue of internal rules.

Key words: employer, employee, internal rule/regulation by the employer, obligation

Prameň práva

Notoricky známe je u právnikov vnímanie prameňov práva vo formálnom a materiálnom zmysle. *Formálnym prameňom* je forma,¹ ktorá obsahuje právnu normu/normy a dodáva pravidlám v nich obsiahnutých charakter práva. Pravidlo, norma správania, je právnu normou len vtedy, ak má štátom uznanú formu.²

¹ „Prameň práva vo formálnom zmysle je práve táto určitá forma práva, v ktorej je právo obsiahnuté a z ktorej formálne pramení, kde ho možno nájsť a identifikovať ako právo ustanovené štátom, a vďaka tomu sa domáhať jeho uplatnenia alebo splnenia.“ PRUSÁK, J.: *Teória práva*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 1995, s. 188.

² Por. VARVAŘOVSKÝ, P.: *Základy práva. O právu, státě a moci*. Praha, ASPI Publishing 2004, s. 22-23. VEČEŘA, M. a kol.: *Teória práva*. 4. vydanie. Žilina, EUROKÓDEX 2011, s. 77-78.

Okrem formy je podstatný aj subjekt tvorby normy a proces jej tvorby. Norma je právnou normou vtedy, „ak ju možno odvodiť z určitého prameňa práva“, ktorý sa opiera o autoritu, ktorá je uznávaná ako normotvorca (či už to bol v minulosti napr. panovník, v súčasnosti parlament a pod.). Právnou sa stáva tá norma, ktorá je vytvorená autoritou na to poverenou, a nie z dôvodu svojho obsahu, následkov, vhodnosti, či potrebnosti takejto normy.³ Každá autorita vytvára odlišný prameň práva (ústava, zákon a pod.), „to, čo majú všetky druhy prameňov práva spoločné, je, že normy, ktoré sú v nich vyjadrené, sú v zásade všeobecne záväzné“.⁴

Vzhľadom na to, že autorita – právny normotvorca môže okrem tvorby noriem realizovať rôzne činnosti, „preto má každý prameň práva aj svoj procedurálny rozmer: prameň práva predpokladá platnosť procedúry, v ktorej sa právo tvorí“.⁵

S prihliadnutím na rôznorodé právne systémy sa formálne pramene práva odlišujú, a zjednodušené, vo všeobecnosti, môžeme rozlišovať tieto základné pramene práva: právny predpis, súdny precedens, normatívna právna zmluva a právna obyčaj.⁶

Prameň práva v materiálnom zmysle možno laicky chápať ako zdroj obsahu noriem (pramene, ktoré určujú obsah právnych noriem, medzi tieto patrí napr. stav spoločnosti, jej tradície, zvyklosti, politický režim, ekonomická situácia, medzinárodné vzťahy a pod.)⁷. „Materiálne pramene pôsobia ako motívy na prijatie určitej právnej úpravy, pôsobia aj ako prirodzené limity voľnej úvahy právotvorcu, ktorý má záujem na tom, aby sa novovytvorené právo v spoločnosti uznávalo a dodržiavalo. ... Nech sú dôvody na prijatie určitej právnej úpravy akokoľvek nástojčivé, predsa len samy osebe (teda bez uplatnenia príslušnej právomoci) nezakladajú žiadne práva ani povinnosti. Spoločenské fakty chápané ako materiálne pramene práva nemajú právne, ale „len“ politické účinky; tieto fakty v podstate nie sú pramene práva“.⁸

Prameň práva má v teórii práva aj význam **zdroja poznania práva** (informácie o práve, jeho spoločenskom pôsobení; zdrojom poznania sú nielen právne predpisy, medzinárodné zmluvy, ale aj rozhodnutia orgánov verejnej správy, právnická literatúra; zjednodušené uvedené, ide o širší okruh prameňov ako pri prameňoch práva vo formálnom zmysle).⁹

³ PROCHÁZKA, R., KÁČER, M.: *Teória práva. 1. vydanie*. Bratislava : C. H. Beck, 2013, s. 121.

⁴ PROCHÁZKA, R., KÁČER, M.: *Teória práva. 1. vydanie*. Bratislava : C. H. Beck, 2013, s. 122.

⁵ PROCHÁZKA, R., KÁČER, M.: *Teória práva. 1. vydanie*. Bratislava : C. H. Beck, 2013, s. 122.

⁶ Por. VARVAŘOVSKÝ, P.: *Základy práva. O právu, státě a moci*. Praha, ASPI Publishing 2004, s. 22-23.

VEČEŘA, M. a kol.: *Teória práva. 4. vydanie*. Žilina, EUROKÓDEX 2011, s. 77-78.

⁷ „Pod materiálnymi prameňmi práva treba rozumieť ... prírodné, geografické, demografické, sociálne, ekonomické, mravné a politické, technologické, ekologické, medzinárodnopolitické a iné podmienky života určitej spoločnosti, ktoré ovplyvňujú tvorbu práva, a z ktorých tvorba práva vychádza“. PRUSÁK, J.: *Teória práva*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 1995, s. 188.

⁸ PROCHÁZKA, R., KÁČER, M.: *Teória práva. 1. vydanie*. Bratislava : C. H. Beck, 2013, 126-127

⁹ VEČEŘA, M. a kol.: *Teória práva. 4. vydanie*. Žilina, EUROKÓDEX 2011, s. 77.

Podľa teórie pracovného práva „prameňmi pracovného práva vo formálnom zmysle sú normatívne právne akty, kolektívne zmluvy, vnútropodnikové normatívne akty, technické normy, dobré mravy a medzinárodné zmluvy“.¹⁰

Normatívne právne akty, *právne predpisy*, sú výsledkom normotvornej činnosti orgánov verejnej moci a obsahujú pravidlá správania sa všeobecnej povahy (vzťahujú sa na skupinu prípadov rovnakého druhu a neurčitého počtu) a majú rôznu právnu silu podľa toho, ktorý orgán určitý právny predpis prijal.¹¹ Od právnych predpisov treba odlíšiť *individuálne právne akty*, napr. rozsudok, platobný rozkaz, správne rozhodnutie v konkrétnej veci, ktoré podľa všeobecnej teórie práva tvoria tzv. paraprávny systém (dochádza k aplikácii všeobecne záväzných normatívnych právnych aktov na konkrétne prípady). *Interné normatívne akty* majú síce normatívnu povahu, nie sú všeobecne záväzné, nie sú právnymi predpismi, a nie sú podľa právnych teoretikov prameňom práva.¹² Ide o rôzne smernice, štatúty, organizačné a pracovné poriadky typické v oblasti verejnej správy, v pracovnoprávných vzťahoch, v služobných vzťahoch. Tieto akty sú záväzné len pre toho, kto je na základe zákona účastníkom určitého vzťahu, ktorého sa týkajú (napr. zamestnanci zamestnávateľského subjektu sú viazaní pracovným poriadkom, študenti vysokej školy sú viazaní štatútom vysokej školy a pod.).¹³

Podľa všeobecnej právnej teórie sú **interné akty/predpisy** také normatívne akty, ktoré sú na základe právneho predpisu (nie sú však právnym predpisom) **určené napr. určitej spoločnosti, osobám nachádzajúcim sa v určitom priestore, a záväzné len pre tento okruh subjektov**, ide napr. o stanovky obchodných spoločností, organizačné poriadky a pod.¹⁴ a nie sú prameňom práva.¹⁵

Charakterom interného predpisu zamestnávateľa sa zaoberal v roku 2009 aj Najvyšší súd SR, ktorý posudzoval nariadenie riaditeľa SIS. Podľa súdu „ide o vnútorný predpis, ktorý je osobitným prípadom normatívnych právnych aktov nesmerujúcich voči subjektom stojacim mimo systému vzťahov organizačnej nadriadenosti a podriadenosti vo verejnej správe. Smeruje len voči subjektom ovládaným organizačnou podriadenosťou vo vzťahu k správnomu orgánu, ktorý takýto normatívny akt vydal. Jedná sa o abstraktné formy vnútornej činnosti verejnej správy s povahou interných normatívnych aktov. Od normatívnych právnych aktov, ktoré majú vonkajšie právne účinky, sa vnútorné predpisy

¹⁰ BARANCOVÁ, H., SCHRONK, R.: *Pracovné právo*. Bratislava, Sprint2 2013, s. 59.

¹¹ Gregorová, Z.: *Prameny českého pracovného práva*. In: GALVAS, M. a kol.: *Pracovní právo. 2. aktualizované a doplnené vydání*. Brno, MU Brno a Doplněk Brno 2004, s. 41.

¹² V uvedenom možno nájsť istú kontroverziu s teóriou pracovného práva, ktorá za pramene pracovného práva považuje aj interné normatívne akty zamestnávateľa.

¹³ VEČEŘA, M. a kol.: *Teória práva*. 4. vydanie. Žilina, EUROKÓDEX 2011, s. 78.

¹⁴ KNAPP, V.: *Teorie práva*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 52.

„Záväznosť organizačných aktov pôsobí len dovnútra orgánu, inštitúcie, zväzu, organizácie, a najmä v štátnych orgánoch ich záväznosť vyplýva zo vzťahov nadriadenosti a podriadenosti v určitej oblasti štátnej správy. ... Organizačné akty neobsahujú všeobecne záväzné právne predpisy a nepatria do sústavy prameňov práva Slovenskej republiky, aj keď ich vplyv a dopad na právne postavenie subjektov práva nie je zanedbateľný, najmä v oblasti verejnej štátnej správy“. PRUSÁK, J.: *Teória práva*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 1995, s. 196.

¹⁵ Por. GERLOCH, A.: *Teorie práva*. 6. Plzeň. Vyd. a nakl. Aleš Čeněk, 2013, s. 73. Podľa Gerlocha nie sú prameňom práva, aj keď majú normatívny charakter (tvoria tzv. mimoprávny systém).

odlišujú najmä tým, že ich právne účinky smerujú výlučne voči služobne podriadeným subjektom, i keď individuálne nešpecifikovaným a v tomto zmysle sú aktmi internými. Vzhľadom k tomu, že nemajú všeobecnú záväznosť, nie sú prameňmi práva, ale **sú pre ich adresátov záväzné a nesmú byť v rozpore so zákonmi**. Nariadenie riaditeľa SIS preto nemá povahu všeobecne záväzného právneho predpisu¹⁶.

Za jednu zo základných funkcií pracovného práva sa považuje **organizačná funkcia**, ktorá umožňuje zamestnávateľovi organizovať a riadiť prácu zamestnancov. Pracovné právo ako také nič neorganizuje, určuje len práva a povinnosti a garantuje ich realizáciu prostredníctvom subjektov pracovného práva, organizovanie je mimoprávnou kategóriou.¹⁷

Za špecifický prejav organizačnej funkcie pracovného práva sa považuje to, že vytvára rámec a podmienky, za ktorých sa uskutočňuje pracovný proces, stanovujú sa pravidlá, hranice a nástroje dispozičnej právomoci zamestnávateľa. **Za prejav organizačnej funkcie pracovného práva sa v užšom zmysle slova považuje pôsobenie noriem pracovného práva na zabezpečenie fungovania pracovného procesu**. Normy pracovného práva tak slúžia organizovaniu pracovného procesu. Aby mohol zamestnávateľ riadiť pracovný proces, Zákonník práce mu neposkytuje veľa právnych nástrojov.¹⁸

Za právne nástroje, ktoré má zamestnávateľ k dispozícii, aby mohol riadiť pracovný proces, možno považovať pokyn zamestnávateľa, ktorý môže mať napr. charakter právneho úkonu, vnútorného predpisu zamestnávateľa.¹⁹

Charakter interného predpisu zamestnávateľa/pokynu zamestnávateľa závisí od toho, či spôsobuje vznik, zmenu alebo zánik práva alebo povinnosti vyplývajúcej z pracovnoprávneho vzťahu, spôsobuje nejaký právny následok (napr. vyslanie zamestnanca na pracovnú cestu), alebo len organizuje pracovný proces (napr. určenie začiatku a konca prestávky v práci). Vo všeobecnosti možno konštatovať, že vnútro podnikovými normatívnymi právnymi aktmi sú napríklad pracovný poriadok, iné poriadky, mzdový predpis, smernice (napr. o pružnom pracovnom čase), pokyny, normy spotreby práce, predpisy zamestnávateľa o BOZP, a pod.²⁰

Pramene pracovného práva

Pre pracovné právo je však špecifické to, že za prameň práva sú považované aj interné predpisy zamestnávateľa,²¹ ktorý ich vydáva v rámci všeobecne záväzných

¹⁶ Rozsudok Najvyšší súd SR, sp. zn. 1Sžo/264/2009.

¹⁷ GALVAS, M.: *Malá poznámka k problematice základných zásad a funkcií pracovného práva po prijatí nového ZP*. In: Právnik, 2007, č. 9, s. 1008.

¹⁸ GALVAS, M.: *Malá poznámka k problematice základných zásad a funkcií pracovného práva po prijatí nového ZP*. In: Právnik, 2007, č. 9, s. 1008.

¹⁹ GALVAS, M.: *Malá poznámka k problematice základných zásad a funkcií pracovného práva po prijatí nového ZP*. In: Právnik, 2007, č. 9, s. 1009.

²⁰ TOMAN, J.: *Individuálne pracovné právo. Všeobecné ustanovenia a pracovná zmluva*. Bratislava, Fridrich Ebert Stiftung, zastúpenie v SR 2014, s. 56.

²¹ Chápanie interných normatívnych aktov (vnútro podnikových normatívnych aktov, vnútro organizačných normatívnych aktov, lokálnych normatívnych aktov) vo význame prameňov práva

právnych noriem (na rozdiel od normatívnych právnych aktov ich vydáva zamestnávateľ a nie normotvorca). Vzhľadom na skutočnosť, že nie je zákonne upravené vydávanie interných predpisov zamestnávateľa, s výnimkou pracovného poriadku, možno vychádzať z toho, že pre ich vydanie nie je potrebné osobitné splnomocnenie v zákone, ale ich obsah musí byť v súlade so všeobecne záväznými právnymi aktmi a v ich rámci.

Podľa pracovnoprávných teoretikov prameňom práva je interný predpis zamestnávateľa, ktorý zakladá pracovné alebo mzdové podmienky, ďalšie práva zamestnancov, či dopĺňa, konkretizuje pracovnoprávne predpisy.²² Neuplatňuje sa u neho však prezumpcia správnosti (tak ako pri všeobecne záväzných právnych predpisoch). V teórii sú označované aj ako lokálne pramene pracovného práva (keďže ich pôsobnosť je obmedzená).²³

Vo všeobecnosti spoločný znak interného predpisu zamestnávateľa a normatívnych právnych aktov (podobne ako u kolektívnej zmluvy) možno vnímať v tom, že interný predpis zamestnávateľa obsahuje tiež **normatívne pravidlá správania sa určených individuálne neurčenému okruhu subjektov**.

„Pojem vnútropodnikový znamená, že tieto akty sú z hľadiska ich adresátov nasmerované do vnútra podniku. Pojem normatívny označuje skutočnosť, že tieto právne akty majú záväznosť normy správania sa (príkaz, zákaz, dovolenie) a normujú správanie subjektov, ktorým je určený. Vnútropodnikový normatívny akt má druhový charakter - upravuje normy správania sa pre celú skupinu vzťahov rovnakého druhu a neurčitého počtu.“²⁴

Interné predpisy zamestnávateľa nie sú všeobecne záväzné (tak ako normatívne právne akty), **zaväzujú len v rámci určitého subjektu**, organizácie, jej štruktúry, konkretizujú oprávnenia a povinnosti, vyplývajúce zo všeobecne záväzných normatívnych aktov, riadia jej činnosť, nemajú formu stanovenú štátom, a podľa právnych teoretikov nie sú prameňmi práva. Interné predpisy zamestnávateľa zaväzujú zamestnancov z titulu, že zamestnanci sú povinní vykonávať prácu, plniť povinnosti vo vzťahu nadriadenosti a podriadenosti a ich vydávanie možno vyvodiť z oprávnenia zamestnávateľa riadiť prácu svojich zamestnancov, nie iné subjekty stojace mimo rámca pracovnoprávneho vzťahu.

Zamestnancov zaväzujú interné predpisy zamestnávateľa len vtedy, ak sú **v súlade so všeobecne záväznými právnymi predpismi a ak sú s nimi zamestnanci riadne**

je konštantným stanoviskom pracovnoprávnej teórie. Porovnaj KALENSKÁ, M.: *Pracovní poměr v socialistickém právu*. Praha: Academia, 1984, s. 114 – 115; FILO, J. a kol.: *Pracovní právo*. Bratislava: Obzor, 1981, s. 65.

K normatívnej kvalite pracovného poriadku ako typického interného predpisu zamestnávateľa sa v roku 1974 vyjadril aj Najvyšší súd ČSSR (cpj federálneho Nejvyššího soudu ČSSR č. 104/1974): „*Za právní předpis ve smyslu ust. § 46 odst. 1 písm. a) Zákoníku práce je třeba považovat také pracovní řád. Právním předpisem platným v organizaci, v níž byl vydán, je také pracovní řád vydaný organizací samotnou, což vyplývá z toho, že podle § 82 odst. 4 zákoníku práce je pracovní řád závazný jak pro organizaci, tak pro pracovníky.*“ Citované podľa: KALENSKÁ, M.: *Pracovní poměr v socialistickém právu*. Praha: Academia, 1984, s. 112.

²² Štefko, M.: *Prameny pracovního práva*. In: BĚLINA, M. a kol.: *Pracovní právo*. 4. Praha, C.H.Beck 2010, s. 61.

²³ Gregorová, Z.: *Prameny českého pracovního práva*. In: GALVAS, M. a kol.: *Pracovní právo*. 2. aktualizované a doplnené vydání. Brno, MU Brno a Doplněk Brno 2004, s. 47.

²⁴ TOMAN, J.: *Individuálně pracovní právo. Všeobecné ustanovenia a pracovní zmluva*. Bratislava, Fridrich Ebert Stiftung, zastúpenie v SR 2014, s. 56.

oboznámení. Podmienka oboznámenia vyplýva z § 81 písm. c) Zákonníka práce, podľa ktorého je zamestnanec povinný dodržiavať právne predpisy a **ostatné predpisy vzťahujúce sa na prácu ním vykonávanú, ak bol s nimi riadne oboznámený.** Povinnosť oboznámenia zo strany zamestnávateľa je zakotvená priamo v § 47 ods. 2 Zákonníka práce, v zmysle ktorého pri nástupe do zamestnania je zamestnávateľ povinný zamestnanca oboznámiť s pracovným poriadkom, s kolektívnou zmluvou, s právnymi predpismi vzťahujúcimi sa na prácu ním vykonávanú, s právnymi predpismi a ostatnými predpismi na zaistenie bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci, ktoré musí zamestnanec pri svojej práci dodržiavať.

Z uvedeného vyplýva, že Zákonník práce rozlišuje právne predpisy a ostatné predpisy, za ktoré možno považovať práve interné predpisy zamestnávateľa.

Zákonník práce neupravuje, čo je to riadne oboznámenie s vnútornými normatívnymi predpismi zamestnávateľa – je preto vhodné, aby zamestnávateľ mal o oboznámení zamestnancov dôkaz (napr. zamestnanci potvrdia svojim podpisom, že boli oboznámení s vnútorným predpisom).

Vo vzťahu k internému predpisu zamestnávateľa možno uviesť, že tento môže mať **rôznu povahu** (a v praxi je ho často náročné určiť). Ak interný predpis zakotvuje určité práva a povinnosti, možno uviesť, že ide o **právny úkon**. Vzhľadom na širšiu koncepciu právneho úkonu, ak interný predpis zamestnávateľa spôsobuje právne následky, možno uvažovať o ňom ako o právnom úkone. V takomto prípade interný predpis zamestnávateľa treba posudzovať v otázke jeho platnosti/neplatnosti nielen podľa ustanovení Zákonníka práce, ale aj Občianskeho zákonníka o neplatnosti právnych úkonov.²⁵

Interný predpis zamestnávateľa možno považovať za prameň práva²⁶ pre jeho normatívnu povahu²⁷ a súčasne aj za právny úkon, má teda hybridný charakter.²⁸

V prípade, že by bola na základe interného predpisu zamestnávateľa len organizovaná činnosť zamestnávateľa, možno konštatovať, že v tomto prípade nespôsobuje právne následky, a **nemá povahu právneho úkonu** (určenie povahy právneho úkonu bude závisieť od obsahu a účelu interného predpisu), avšak môžeme ho stále považovať za normatívny právny akt. Zamestnávateľ počas trvania pracovného pomeru, a možno zjednodušene uviesť aj v priebehu každého pracovného dňa, musí často konkretizovať druh práce zamestnanca, všeobecnejšie koncipovaný v pracovnej zmluve, koordinovať jeho prácu s ostatnými spoluzamestnancami, organizovať pracovné procesy v súlade

²⁵ Schronk, R. In: BARANCOVÁ, H., SCHRONK, R.: *Pracovné právo*. Bratislava, Sprint 2006, s. 74.

²⁶ „*Přestože však lokální právní normy neodpovídají zcela požadavkům teorie práva na dosavadní právní normy, jejich charakter jako určitého pramene práva vyplývá ze špecifčnosti pracovního práva při úpravě vnitroorganizačních pracovních vztahů.*“ KALENSKÁ, M.: *Pracovní poměr v socialistickém právu*. Praha: Academia, 1984, s. 114 – 115

²⁷ „*Normativnost' vnitropodnikových normativnych aktov odvodzujeme aj z toho, že tieto akty nevykazujú charakteristické znaky aktu aplikácie práva, pretože neupravujú výnimočný prípad, ale naopak, celú skupinu prípadov rovnakého druhu a neurčitého počtu.*“ FILO, J. a kol.: *Pracovné právo*. Bratislava: Obzor, 1981, s. 65.

²⁸ Rovnako sa zmieňuje Kálenká In: KALENSKÁ, M.: *Pracovní poměr v socialistickém právu*. Praha: Academia, 1984, s. 109. Osobitne pozri KÁLENSKÁ, M.: *Vnitroorganizační normativní akty*. In: *Socialistické soudnictvo* 2, 1978, s. 12 a n.

s aktuálnymi potrebami a pod. a často tak robí prostredníctvom interného predpisu. Len ak interný predpis zamestnávateľa spôsobí právny následok, len vtedy má právnu povahu právneho úkonu.²⁹

„Osobitným prípadom interných predpisov sú individuálne riadiace akty a niektoré pokyny, ktoré sú zacielené iba na jeden konkrétny prípad (napr. zmena organizačnej štruktúry, vymenovanie zamestnanca, zadanie určitej úlohy, konkretizácia konkrétnej úlohy), a teda nejde o druhové určenie, ale len o individuálny prípad. ... Individuálne riadiace akty zamestnávateľa predstavujú špecifický druh pokynu, ktorý vydávajú nadriadení zamestnanci zamestnancom podriadeným. Ide o jednorazový a neopakovateľný pokyn, ktorého platnosť zanikne splnením zadanej úlohy (patrí sem napr. vymenovanie zamestnanca do funkcie alebo rozhodnutie o organizačnej zmene).“³⁰

Pracovný poriadok

Zákonník práce upravuje v § 84 vydanie len jedného druhu interného predpisu zamestnávateľa, a to pracovného poriadku. Zákonník práce stanovuje, že zamestnávateľ môže vydať pracovný poriadok a požaduje, aby bol pracovný poriadok **vydaný po predchádzajúcom súhlase zástupcov zamestnancov**, inak je neplatný. V prípade, ak u zamestnávateľa nepôsobia zástupcovia zamestnancov, zamestnávateľ postupuje podľa § 12 ods. 1 Zákonníka práce. Podľa tohto ustanovenia, ak Zákonník práce vyžaduje súhlas zástupcov zamestnancov alebo dohodu s nimi, zamestnávateľ, **u ktorého nepôsobia zástupcovia zamestnancov, môže konať samostatne**. Toto neplatí, ak Zákonník práce ustanovuje, že dohodu so zástupcami zamestnancov nemožno nahradiť rozhodnutím zamestnávateľa (napr. v prípade dohody, predmetom ktorej je zavedenie a úprava konta pracovného času podľa § 87a ods. 1 Zákonníka práce). Súčasne Zákonník práce stanovuje, že ak dohodu so zástupcami zamestnancov nemožno nahradiť rozhodnutím zamestnávateľa, takúto dohodu nemožno nahradiť ani dohodou so zamestnancom (napr. v prípade dohody podľa § 142 ods. 3 Zákonníka práce, predmetom ktorej je úprava výšky náhrady mzdy pri vážnych prevádzkových dôvodoch, pre ktoré zamestnávateľ nemôže zamestnancovi pridelovať prácu, a vznikne prekážka v práci na strane zamestnávateľa, pri ktorej patrí zamestnancovi náhrada mzdy v sume určenej dohodou najmenej 60 % jeho priemerného zárobku.).

Pracovný poriadok podľa § 84 ods. 2 Zákonníka práce bližšie konkretizuje v súlade s právnymi predpismi ustanovenia Zákonníka práce podľa osobitných podmienok zamestnávateľa. Pracovný poriadok je záväzný pre zamestnávateľa a pre všetkých jeho zamestnancov. Nadobúda **účinnosť** dňom, ktorý je v ňom určený, najskôr však dňom, keď ho **zamestnávateľ zverejnil**. Každý zamestnanec musí byť s pracovným poriadkom **oboznámený** a súčasne musí byť pracovný poriadok každému zamestnancovi **prístupný**.

²⁹ Por. BARANCOVÁ, H.: *Zodpovednosť zamestnanca za splnenie protiprávneho pokynu zamestnávateľa*. Právny obzor, Bratislava 1976.

KALENSKÁ, M.: *Obsah socialistické pracovní kázně*. Právník, 1979, s. 863.

³⁰ TOMAN, J.: *Individuálne pracovné právo. Všeobecné ustanovenia a pracovná zmluva*. Bratislava, Fridrich Ebert Stiftung, zastúpenie v SR 2014, s. 56 a 61.

Smernica, usmernenie, pokyn

Ako bolo uvedené, okrem pracovného poriadku môže zamestnávateľ vydať aj iné interné predpisy, avšak podmienky ich vydania bližšie nie sú zákonne upravené. V tejto súvislosti možno uvažovať o tom, či možno analogicky použiť právnu úpravu pracovného poriadku, ako aj podmienky vydávania všeobecne záväzných právnych predpisov (vo vzťahu k subjektu, obsahu a procesnej stránke). Vo všeobecnosti možno uviesť, že interné predpisy zaväzujú zamestnancov za podmienky, že sú v súlade so všeobecne záväznými právnymi predpismi a pre ich závažnosť sa vyžaduje, aby boli zamestnanci s nimi riadne oboznámení.

V tejto súvislosti sa v aplikačnej praxi často vynára otázka s pôsobením zástupcov zamestnancov pri vydávaní iných interných predpisov ako pracovného poriadku, či pre ich platnosť sa vyžaduje predchádzajúci súhlas zástupcov zamestnancov. Ak vezmeme do úvahy, že Zákonník práce upravuje osobitne len podmienky vydávania pracovného poriadku, máme za to, že pre platnosť ďalších interných predpisov zamestnávateľa nie je potrebný predchádzajúci súhlas zástupcov zamestnancov. Iná situácia môže nastať v prípade, kedy napr. v kolektívnej zmluve alebo v dohode so zamestnaneckou radou by si zamestnávateľ a zástupcovia zamestnancov dohodli podmienky vydávania interných predpisov zamestnávateľa a podmienkou by bolo, že interné predpisy zamestnávateľa sa vydávajú po predchádzajúcom súhlase zástupcov zamestnancov. V takomto prípade by bolo možné konštatovať, že pre vydanie interného predpisu zamestnávateľa sa vyžaduje participácia zástupcov zamestnancov.

Podľa všeobecnej právnej teórie možno „vymedziť“ ako **pojmové znaky právneho predpisu** tie jeho znaky, ktoré sa bezprostredne týkajú samých základov jeho platnosti, t. j. znakov, ktoré predpis robia predpisom a odlišujú ho od pokusu o predpis; sú nimi označenie predpisu, orgán vydania, autorizácia, publikácia. Pri podrobnejšom rozbere sa pokus o predpis stáva predpisom iba vtedy, ak (i) je označený ako právny predpis, (ii) je vydaný orgánom, ktorý má normotvornú pôsobnosť vydávať daný typ právnych predpisov, (iii) je vybavený podpisom autorizujúceho orgánu a (iv) je ako právny predpis vyhlásený.³¹ Významná je teda aj publikácia právneho predpisu ako nevyhnutná podmienka „platnosti z doktrínálnych aj praktických dôvodov“ a z dôvodu istoty.³² Dôležitá je účinnosť, ktorú možno vnímať tak, že dňom účinnosti právny predpis, ktorý obsahuje právne normy, záväzným spôsobom určuje správanie sa adresátov tohto predpisu a možno sa ho domôcť spôsobom, ktorý umožňuje právo a „ktorého dodržiavanie je garantované štátnym donútením“.³³

Vzhľadom na to, že Zákonník práce len vo všeobecnosti upravuje vydanie pracovného poriadku a nezakotvuje pravidlá a proces vydania ďalších druhov interných predpisov

³¹ PROCHÁZKA, R., KÁČER, M.: *Teória práva. 1. vydanie*. Bratislava : C. H. Beck, 2013, s. 155

³² PROCHÁZKA, R., KÁČER, M.: *Teória práva. 1. vydanie*. Bratislava : C. H. Beck, 2013, s. 155.

³³ PROCHÁZKA, R., KÁČER, M.: *Teória práva. 1. vydanie*. Bratislava : C. H. Beck, 2013, s. 169

zamestnávateľa, pre ich vydanie a platnosť by bolo možno vhodné použiť analogický postup ako pri tvorbe právnych predpisov.

Ak by sme vychádzali z vyššie uvedeného, je potrebné za platné a záväzné považovať tie interné predpisy zamestnávateľa (uvedené pravidlá možno vnímať ako potrebné tak pri tvorbe interného predpisu, ako aj jeho zmeny a zrušenia), ktoré:

- sú **označené** ako interné predpisy (aby bolo zreteľné, že ide o interný predpis zamestnávateľa, pričom označenie môže byť rôzne, napr. smernica, inštrukcia a pod.),
- **vydal** ich zamestnávateľ, resp. subjekt, ktorý je oprávnený konať v mene a/alebo za zamestnávateľa (vzhľadom na to, že zamestnávateľské subjekty môžu byť rôzne členené, môže ísť o veľké subjekty, okrem samotného subjektu zamestnávateľa môžu pre určitú oblasť vydávať interné predpisy napr. vedúci zamestnanci, prípadne zamestnanci poverení určitou agendou, je preto potrebné aj vydávanie interných predpisov vymedziť napr. v organizačnom poriadku zamestnávateľa alebo priamo v pracovných zmluvách oprávnených zamestnancov),
- sú podpísané tým subjektom, ktorý je oprávnený konať v mene a/alebo za zamestnávateľa (najmä v prípade väčších zamestnávateľských subjektov sú určené pravidlá vydávania interných predpisov a v prípade, ak sú dané, je potrebné dodržať postup ich vydávania a finálneho podpisovania oprávnenými subjektami),
- sú **vyhlásené/zverejnené, publikované** (spôsobom, ktorý je u zamestnávateľa obvyklý, aby nevzbudzoval pochybnosti, napr. na stretnutí zamestnancov, odovzdaním dokumentu „proti podpisu“, umiestnením na intranete a pod.), „u týchto predpisov je stanovovaná aj požiadavka ich materiálnej publikácie, t. j. ich zverejnenia“, ³⁴
- nejde teda o verejné vyhlásenie a publikovanie ako v prípade právnych predpisov,
- a keďže nejde o všeobecne záväzný právny predpis, a nie je publikovaný v úradnej zbierke, je potrebné aj **oboznámenie príslušných zamestnancov s ich obsahom** (v rámci vyhlásenia interného predpisu je dôležité nielen oznámenie, že bol prijatý interný predpis, ale aj to, že mu zamestnanci porozumeli; preto by súčasťou vyhlásenia malo byť aj to, že zamestnanci berú na vedomie a sú oboznámení s obsahom predpisu; túto skutočnosť môžu potvrdiť zamestnanci svojim podpisom na stretnutí zamestnancov, kde je vyhlásený interný predpis, ak bol interný predpis zverejnený na oficiálnej výveske u zamestnávateľa, vyžaduje sa napr. preškolenie zamestnancov a pod.) ,
- a vo vzťahu **k účinnosti**, je potrebné uviesť deň účinnosti, ktorý nesmie byť skorší ako deň ich vyhlásenia a oboznámenia zamestnancov s ich obsahom,
- obsah interných predpisov musí byť **v súlade so všeobecne záväznými právnymi normami**.

Vo vzťahu **k obsahu**, interné predpisy môžu zakladať, meniť len tie práva a povinnosti (fakticky ich skôr len konkretizujú) vtedy, ak to umožňuje zákon a ak je to v zákonom rámci (v súlade s kogentnými normami a v rámci dispozitívnych noriem), v súlade s pracovnou zmluvou zamestnanca či kolektívnou zmluvou. Vnútorne normatívne akty

³⁴ TOMAN, J.: *Individuálne pracovné právo. Všeobecné ustanovenia a pracovná zmluva*. Bratislava, Fridrich Ebert Stiftung, zastúpenie v SR 2014, s. 56.

(keďže ide o jednostranný úkon zo strany zamestnávateľa) nemôžu ukladať povinnosti nad rámec zákona a podmienok zamestnanca, ktoré vyplývajú z pracovnej zmluvy alebo kolektívnej zmluvy. Vo vzťahu k právam zamestnancov, ak by vnútorný normatívny akt zakotvoval práva zamestnancov nad rámec toho, čo má zamestnanec upravené v pracovnej alebo kolektívnej zmluve (alebo vyplývajú z právnych predpisov), možno jednostranné vydanie interného predpisu zamestnávateľa považovať za prípustné. Uvedený záver možno vyvodit' z § 1 ods. 6 Zákonníka práce (aj jednostrannú úpravu), podľa ktorého v pracovnoprávných vzťahoch možno upraviť podmienky zamestnania a pracovné podmienky zamestnanca výhodnejšie ako to upravuje tento zákon alebo iný pracovnoprávny predpis, ak to tento zákon alebo iný pracovnoprávny predpis výslovne nezakazuje alebo ak z povahy ich ustanovení nevyplýva, že sa od nich nemožno odchýliť.

V prípade, ak by interným predpisom bola daná povinnosť zamestnanca, a zamestnanec ju odmietne splniť, zamestnávateľ podľa § 47 ods. 3 Zákonníka práce nesmie posudzovať ako nesplnenie povinnosti, ak zamestnanec odmietne vykonať prácu alebo splniť pokyn, ktoré sú v rozpore so všeobecne záväznými právnymi predpismi alebo s dobrými mravmi, alebo bezprostredne a vážne ohrozujú život alebo zdravie zamestnanca alebo iných osôb.

Záver

Možno konštatovať, že interný predpis zamestnávateľa je významným nástrojom organizácie a riadenia činností zamestnancov, a preto by zamestnávateľ mal vydávať tieto predpisy v súlade a na základe právnych predpisov, v opačnom prípade nie sú pre zamestnancov záväzné a zamestnávateľ za ich nedodržanie nesmie zamestnancov sankcionovať. Pre záväznosť interných predpisov je dôležité oboznámenie sa zamestnancov s týmito predpismi, formu oboznámenia pracovnoprávne predpisy neupravujú, a preto možno odporučiť zamestnávateľom, aby zvolili takú formu, ktorú obvykle volia pre účely informovania zamestnancov (napr. na intranete) s tým, že je dôležité mať dôkaz o tom, že zamestnanci boli s relevantným interným predpisom oboznámení (napr. formou zápisnice zo stretnutia).³⁵ Interný predpis zamestnávateľa možno považovať za prameň práva pre jeho normatívnu povahu a súčasne aj za právny úkon, má teda hybridný charakter.

Literatúra

- BARANCOVÁ, H., SCHRONK, R.: *Pracovné právo*. Bratislava, Sprint2 2013.
BARANCOVÁ, H., SCHRONK, R.: *Pracovné právo*. Bratislava, Sprint 2006.
BARANCOVÁ, H.: *Zodpovednosť zamestnanca za splnenie protiprávneho pokynu zamestnávateľa*. Právny obzor, Bratislava 1976.
BĚLINA, M. a kol.: *Pracovní právo*. 4. Praha, C.H.Beck 2010.
FILO, J. a kol.: *Pracovné právo*. Bratislava: Obzor, 1981.

³⁵ Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia projektu APVV-15-0066: Nové technológie v pracovnom práve a ochrana zamestnanca (zodpovedný riešiteľ: prof. JUDr. H. Barancová, DrSc.).

- GALVAS, M. a kol.: *Pracovní právo. 2. aktualizované a doplněné vydání*. Brno, MU Brno a Doplněk Brno 2004.
- GALVAS, M.: *Malá poznámka k problematice základních zásad a funkcí pracovního práva po přijetí nového ZP*. In: *Právník*, 2007, č. 9.
- GERLOCH, A.: *Teorie práva*. 6. Plzeň. Vyd. a nakl. Aleš Čeněk, 2013.
- KALENSKÁ, M.: *Obsah socialistické pracovní kázně*. Právník, 1979.
- KALENSKÁ, M.: *Pracovní poměr v socialistickém právu*. Praha: Academia, 1984.
- KNAPP, V.: *Teorie práva*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1995.
- PROCHÁZKA, R., KÁČER, M.: *Teória práva. 1. vydanie*. Bratislava : C. H. Beck, 2013.
- PRUSÁK, J.: *Teória práva*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 1995.
- TOMAN, J.: *Individuálne pracovné právo. Všeobecné ustanovenia a pracovná zmluva*. Bratislava, Fridrich Ebert Stiftung, zastúpenie v SR 2014.
- VARVAŘOVSKÝ, P.: *Základy práva. O právu, státě a moci*. Praha, ASPI Publishing 2004.
- VEČEŘA, M. a kol.: *Teória práva*. 4. vydanie. Žilina, EUROKÓDEX 2011.

JUBILANTOVI – PÁNU PROFESOROVI JOZEFOVI PRUSÁKOVI

Pána profesora Jozefa Prusáka poznám od svojich študentských čias na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Poznám ho z prednášok teórie práva v preplnenej prednáškovej sieni, v tom čase ešte v budove farmácie na Odbojároch v Bratislave. Mala som to šťastie, že som bola v skupine, ktorá ho mala aj na cvičeniach. Myslím, že vo svojej pedagogickej činnosti vedome i podvedome najviac využívam to, aký prístup mal k nám, študentom, prof. Prusák. V tom čase boli študijné skupiny veľmi veľké, v ročníku nás bolo približne 440, teda v skupine asi 44. Prof. Prusák si nás ako jediný sám rozdelil do dvoch skupín, aby sa nám mohol venovať intenzívnejšie. Svoje hodiny viedol tak, že postupne prechádzal tému kladením otázok študentom – rad – radom - a svojimi komentármi to dopĺňal a vysvetľoval. V priebehu cvičenia prišiel rad na každého aj tri - štyrikrát. Pamätám si, ako sa vo mne postupne zdvíhalo vnútorné napätie, keď sa slovo blížilo ku mne, ale cítili to tak aj spolužiaci. Jeho vysvetľovanie, odbočenia a asociácie boli pre nás náročné a zároveň prítlačivé, nedalo sa poľaviť v sústredení. Skrátka všetci študenti sme cítili k profesorovi Prusákovi veľký rešpekt a úctu. Nie strach. Odkaz pre mňa – študent na cvičení musí k téme hovoriť a nemožno to nechať na dobrovoľnosti, lebo tak sa zapojí asi iba desatina.

Súčasťou práce na cvičeniach bola aj jedna seminárna práca na niektorú z tém, ktoré nám vypísal. Bola to pre nás veľká zodpovednosť, v prvom ročníku vypracovať štvor-päť stranový elaborát na tému, kde sme potrebovali načrieť hlbšie ako len do učebnice. Navyše každý musel potom prísť osobne za ním na katedru individuálne si vypočúť zhodnotenie. Odkaz pre mňa – študent musí mať individuálnu spätnú väzbu, ak na niečom pracoval samostatne podľa zadania. Spozná, ako ťažko sa rodia súvislé vety na odbornú tému, aj ako vyznejú, váži si vlastnú námahu a tým aj námahu druhých.

Profesora Prusáka som mala potom možnosť poznať aj ako vedúceho katedry teórie práva, tu, na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave, kde som nastúpila ako interná doktorandka a neskôr odborná asistentka. Ako doktorandka som si netrúfla ísť na konferenciu, pokiaľ mi prof. Prusák nezhodnotil môj text. Vždy si našiel čas.

A poznala som ho aj ako dekana fakulty. Tak ako som z pozície študentky videla veľký rešpekt a úctu voči nemu zo strany študentov, z pozície „takmer učiteľa“ som už videla aj veľký rešpekt a úctu k nemu od všetkých učiteľov a zamestnancov fakulty. Na katedre, v prednáškovej miestnosti, vo fakultnej knižnici, na chodbách fakulty, v aule pri imatrikuláciách, či pri otváraní akademického roka, alebo na dňoch fakulty, na koncoročných večierkoch zamestnancov fakulty, na beaniách, na promóciách, na Veni Sancte i Te Deum. A na rôznych vedeckých podujatiach – obhajobách dizertačných prác, habilitáciách, konferenciách – aj rešpekt a úctu kolegov, nielen zo Slovenska.

Pán profesor Prusák je spoluzakladateľ našej fakulty a dekan s veľkým D. Aj ma to zaskočilo, aj som musela uznať pravdu kolegyni, ktorá mi ho raz šeptom označila – „on je hotový Dumbledore“. Pre nečitateľov Harry Pottera profesor Dumbledore bol na čele rokfortskej školy a predstavuje stelesnenie nesmiernej múdrosti, prísnosti, náročnosti, zdržanlivosti, striedmosti, ale aj vládosti a láskavosti. Skrátka ozajstná autorita i opora zároveň.

Ani neviem, koľkí jeho kolegovia, nielen z akademického prostredia, pri spomenutí jeho mena zhodne povedali – prof. Prusák je veľmi dobrý, ale veď on je stále v knižnici. Napokon jeho vedecké dielo patrí k tým najcitovanejším na Slovensku.

Je mi ľúto, že už sa nedá byť v intenzívnom kontakte, ako keď sme sa stretávali na katedre, zhovárali sa o práci i o inom, spoločne opravovali a vyhodnocovali písomky. Život plynie. Ale kontakt ostáva, občas telefonický, občas len v myšli sa mi vynoria jeho vtipné komentáre alebo zhodnotenia situácie.

Možno najčastejšie si spomeniem – keď mi je ťažko, i keď mi ľahko - na výrok profesora Prusáka, ktorý občas použil citujúc ktoréhosi slovenského velikána – „Kto chce žiť, nech sa kýva.“

Milý pán profesor, vďaka za všetko a mnoho rokov, šťastných rokov!

Martina Gajdošová

PRAMENE PRÁVA V OBLASTI DISCIPLINÁRNEJ ZODPOVEDNOSTI VEREJNOPRÁVNÝCH KORPORÁCIÍ

SOURCE OF LAW IN THE FIELD OF DISCIPLINARY LIABILITY IN SELF-GOVERNMENT

doc. JUDr. Mgr. Martina Gajdošová, PhD.

Katedra teórie práva a ústavného práva,
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Abstrakt: Príspevok sa venuje disciplinárnej zodpovednosti vo sfére verejnoprávnych korporácií, osobitne záujmovej samosprávnej stavovskej organizácie advokátov a prameňom práva v tejto oblasti. Zároveň sa venuje disciplinárnej právomoci advokátskej komory vo vzťahu k otázke možnej zodpovednosti za disciplinárne konanie, ktoré skončilo oslobodením.

Ľúčové slová: Pramene práva, disciplína, disciplinárna zodpovednosť, záujmová samospráva, verejnoprávne korporácie, advokácia

Abstract: The paper is focuses to disciplinary liability in the field of self-government, especially in self-government of advocacy and also to the sources of law in this sphere. Paper is also deals with the disciplinary competences of Bar Association in connection with eventual responsibility of disciplinary process, exempted of punishment.

Key words: Source of law, discipline, disciplinary liability, self-government, advocacy

Pramene práva v oblasti disciplinárnej zodpovednosti verejnoprávnych korporácií

Prof. Jozef Prusák, významný slovenský právny teoretik, sa vo svojom rozsiahlom diele venoval aj otázke verejnoprávnych korporácií, pojmu, ktorý bolo potrebné „znovu objavovať“ v našom právnom prostredí najmä po roku 1989.¹ Téma verejnoprávnych korporácií je témou predovšetkým témou právnej teórie, ale aj vedy správneho práva a úzko súvisí s výkonom samosprávy, čo je aktuálne najmä v súvislosti s decentralizáciou štátnej moci a interpretáciou verejnej moci realizovanou nielen štátom samotným, ale aj na základe delegácie štátom – subjektami výkonu verejnej moci.

Verejnoprávne korporácie, alebo korporácie verejného práva (organizácie osôb) možno charakterizovať spoločnými druhovými znakmi, tak, ako ich definuje *prof. Prusák*: zriadenie zákonom alebo zmluvou, príp. na základe zákona alebo zmluvy, vrátane medzinárodnej zmluvy – právna subjektivita – verejnoprávny účel korporácie spojený s plnením verejného záujmu – personálny substrát, ktorý tvoria občania, obyvatelia

¹ Napr. PRUSÁK, J.: *Teória práva*, Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, Bratislava 1995, s. 84 a nasl., Prusák, J.: *Obsoletná/absoletná právna norma, verejnoprávna korporácia a verejnoprávna inštitúcia*, *Justičná revue*, 58, 2006, č. 11, s. 1631 a nasl.

obce či mesta, cirkevníci, členovia stavovskej komory, notári, exekútori alebo poisten- ci – delegovaná verejná moc vo väčšom alebo menšom rozsahu – volené alebo iným spôsobom ustanovené orgány s príslušnou právomocou, vrátane donucovacieho aparátu (mestská polícia, disciplinárna komisia na univerzite) – normatívny systém, právo štátu, samosprávne právo miest, obcí, cirkví, univerzít, vnútorné predpisy profesijných komôr – územie, najmä v prípade územných korporácií (obce, mestá, štát) – vlastníctvo a nakladanie s ním, upravené zákonom. Samotný štát sa špecifickými znakmi odlišuje od iných verejnoprávných korporácií.² Medzi verejnoprávne korporácie teda možno radíť štát, obce, cirkvi, univerzity, stavovské komory, poisťovne a podobne.³

Jedným zo znakov verejnoprávných korporácií je vlastný normatívny systém – vlastná normotvorná činnosť, ktorá je realizovaná na základe a v medziach zákona. Nejde o tvorbu práva v pravom zmysle slova, pretože produktom normotvornej činnosti nie sú všeobecne záväzné právne predpisy. Respektíve zámerom tohto príspevku nie je venovať sa normotvorbe orgánov územnej samosprávy, ktoré v podmienkach Slovenskej republiky všeobecne záväznými právnymi predpismi sú. Ide o všeobecne záväzné nariadenia, takzvané samosprávne a tie, ktoré vznikli ako prenesená pôsobnosť štátnej správy a tvoria veľmi zaujímavú časť výuky i aplikačnej praxe.⁴ Zámerom príspevku je pristiaviť sa pri niekoľkých typoch verejnoprávných korporácií (predovšetkým pri komore advokátov), ktorých normotvorná činnosť je záväzná výlučne dovnútra, pre svojich členov. A v ich rámci pristiaviť sa pri osobitnom type pravidiel, tých, ktoré upravujú vnútorný donucovací systém. Teda pravidiel, na základe ktorých je možné vyvodíť disciplinárnu zodpovednosť.

Napriek tomu, že disciplinárna zodpovednosť⁵ je pojem, ktorému rozumie aj ne-právnik, nie je jednoduché ho jednoznačne zadefinovať. Napokon každé úsilie priniesť jednoznačnú a zrozumiteľnú definíciu nemusí priniesť jednoznačnú a zrozumiteľnú, napokon

² PRUSÁK, J.: *Obsoletná/absolentná právna norma, verejnoprávna korporácia a verejnoprávna inštitúcia*. In: *Justičná revue*, 58, 2006, č. 11, s. 1631;

³ Iný názor - *viaceré tieto znaky možno v istom rozsahu pripísať aj súkromnoprávnym korporáciám (...). Od tých verejnoprávných sa líšia najmä účelom, ale v istom zmysle tiež koncepciou členstva, ktoré je založené aktmi súkromnoprávnej povahy*. In: PROCHÁZKA, R. – KÁČER, M.: *Teória práva*, C. H. Beck, 2013, s. 280

⁴ Ústava Slovenskej republiky: Čl. 69 *Vo veciach územnej samosprávy a na zabezpečenie úloh vyplývajúcich pre samosprávu zo zákona môže obec a vyšší územný celok vydávať všeobecne záväzné nariadenia. Čl. 71 ods. (2) Pri výkone štátnej správy môže obec a vyšší územný celok vydávať v rámci svojej územnej pôsobnosti na základe splnomocnenia v zákone a v jeho medziach všeobecne záväzné nariadenia. Výkon štátnej správy prenesený na obec alebo na vyšší územný celok zákonom riadi a kontroluje vláda. Podrobnosti ustanoví zákon.*

⁵ Disciplína má latinský pôvod – disciplina, ae, f, znamená vyučovanie, vychovávanie, vzdelanie, poučenie, cvik, výcvik, znalosť, umenie, ale aj predmet, vyučovací odbor, náuka, poriadok, sústava, tiež trestanie, spôsob života, zásady, mravy, štátne zriadenie; sloveso disciplino znamená trestať, vyškoliť, vzdeláť – in: FÜRST, K.: *Slovník latinsko – český*. Praha, Nakladatelství Kvasnička a Hampl, 1940, s. 111; „*Disciplinárna zodpovednosť je zodpovednosť za porušenie povinností ustanovených zákonom alebo stanovami stavovskej organizácie (komory); povinnosť niesť následky za svoje konanie (disciplinárne opatrenie, disciplinárny trest)*“, in: *Encyclopaedia Beliana, Slovenská všeobecná encyklopédia*, Tretí zväzok Č – Eg, Encyklopedický ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava, 2003, s. 404

aj vyčerpávajúcu odpoveď. Disciplinárnou zodpovednosťou možno chápať zodpovednosť, čiže spôsobilosť niesť následky svojho správania spojené s právami a povinnosťami pri výkone určitého povolania. Takto by sme mohli vidieť disciplinárnu zodpovednosť advokáta, notára, súdneho exekútora ako príslušníka slobodného povolania zastrešeného stavovskou komorou. No disciplinárnej zodpovednosti podliehajú aj napríklad sudcovia, prokurátori, teda kde ide o výkon štátnej moci v jej jednotlivých právomociach. Netreba však zabudnúť, že príslušný zákon upravuje v týchto povolaniach aj samosprávu. Disciplinárnej zodpovednosti podliehajú aj študenti verejnej či súkromnej vysokej školy, teda nejde o zodpovednosť v súvislosti s právami a povinnosťami pri výkone povolania, ale o súvislosti so statusom študenta. Pracovné právo nezakotvuje priamo disciplinárnu zodpovednosť. Narába však s pojmom pracovnej disciplíny, čo je zakotvené aj v Zákonníku práce: *Zamestnanec je povinný podľa pokynov zamestnávateľa vykonávať práce osobne podľa pracovnej zmluvy v určenom pracovnom čase a dodržiavať pracovnú disciplínu.*⁶ Pričom závažné alebo menej závažné porušenie pracovnej disciplíny môže viesť v konečnom dôsledku napríklad k výpovedi zamestnanca, k okamžitému skončeniu pracovného pomeru, či dočasnému prerušeniu výkonu práce.⁷ Oblasť verejnej služby narába tiež s pojmom pracovnej disciplíny a jej závažného porušenia alebo sústavného menej závažného porušovania.⁸ Disciplinárnej zodpovednosti však podliehajú aj štátni zamestnanci. *Štátny zamestnanec zodpovedá za porušenie služobnej disciplíny, ktorou je nesplnenie alebo porušenie povinností alebo obmedzení vyplývajúcich z tohto zákona, ktoré sa vzťahujú na vykonávanie štátnej služby, ak k ich nesplneniu alebo porušeniu došlo v súvislosti s výkonom štátnej služby.*⁹

Disciplinárnu zodpovednosť napokon môžu zakotvovať aj čisto súkromnoprávne subjekty, ktoré nedisponujú žiadnou úlohou prenesenou zo štátu, napríklad klasické občianske združenie, ale aj tie, kde identifikujeme istý výkon verejných oprávnení a úloh, napríklad rybárske združenie alebo poľovnícke združenie. Disciplinárna zodpovednosť sa viaže na isté spoločenstvo osôb, ktoré si v medziach zákonov vytvorilo vlastný súhrn práv a povinností, ktoré vie vlastnými orgánmi v špecifickom konaní vynútiť, dokonca vie na základe takéhoto mechanizmu osobu spomedzi seba vylúčiť.

⁶ § 47 ods. (1) písm. b) z. č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce

⁷ Podrobnejšie napr. BARANCOVÁ, H.: *Zákonník práce, Komentár*, C. H. Beck, Bratislava, 2015, s. 444 a nasl. Zamestnanec je povinný dodržiavať pracovnú disciplínu, čo znamená v rámci pracovného pomeru plniť všetky povinnosti vyplývajúce z pracovnej zmluvy, z kolektívnej zmluvy, pracovno-právnych a ďalších právnych predpisov, ako aj z pracovného poriadku a ďalších vnútropodnikových normatívnych aktov. In: BARANCOVÁ, H. – SCHRONK, R.: *Pracovné právo*, Sprint, Bratislava, 2016, s. 219

⁸ § 37 ods. (3) písm. b) z. č. 313/2001 Z. z. o verejnej službe: *Ďalší plat nepatrí zamestnancovi, b) ktorému v čase podľa odseku 1 alebo odseku 2 bola daná výpoveď z dôvodov, pre ktoré by s ním zamestnávateľ mohol okamžite skončiť pracovný pomer, alebo pre závažné porušenie pracovnej disciplíny, alebo z dôvodu sústavného menej závažného porušovania pracovnej disciplíny, ak bol v posledných šiestich mesiacoch v súvislosti s takýmto porušením pracovnej disciplíny písomne upozornený na možnosť výpovede.*

⁹ § 17 ods. (1) z. č. 55/2017 Z. z. o štátnej službe

Ako identifikovať pramene práva vo vzťahu k disciplinárnej zodpovednosti?

Pramene práva ako významná súčasť teórie práva majú svoje vnútorné členenie, hovoríme o materiálnych a o formálnych prameňoch práva, prípadne o prameňoch poznania práva.¹⁰

V disciplinárnej zodpovednosti je pri identifikácii prameňov práva najpodstatnejší výber vždy podľa konkrétnej situácie. Právny poriadok nedisponuje všeobecnou právnou úpravou disciplinárnej zodpovednosti, niet disciplinárneho kódexu. Konkrétna situácia teda spočíva v jednotlivých druhoch povolania, alebo všeobecnejšie v činnosti. Úpravu disciplinárnej zodpovednosti, disciplinárneho konania, disciplinárneho previnenia, disciplinárneho opatrenia, etc. advokátov nájdeme v zákone o advokácii (z. č. 586/2003 Z. z.), notárov v Notárskom poriadku (z. č. 323/1992 Zb.), súdnych exekútorov v Exekučnom poriadku (z. č. 233/1995 Z. z.), sudcov v zákone o sudcoch a príseďiacich (z. č. 385/2000 Z. z.), prokurátorov v zákone o prokurátoroch a právnych čakatel'och prokuratúry (z. č. 154/2001 Z. z.). Rámcové ukotvenie disciplinárnej zodpovednosti študenta vysokej školy nájdeme v zákone o vysokých školách (z. č. 131/2002 Z. z.), štátneho zamestnanca v zákone o štátnej službe (z. č. 55/2017 Z. z.). Príkladov je viac. Všeobecný odkaz na možné zakotvenie disciplinárnej zodpovednosti súkromnoprávných subjektov napríklad nájdeme v zákone o združovaní občanov (z. č. 83/1990 Zb.), kde zákon upravuje povinné náležitosti stanov, a teda pripúšťa aj ďalšie oblasti vnútornej úpravy, čiže napríklad disciplinárneho poriadku.¹¹

Pod zákonom sa nachádzajú vnútorné pravidlá, najčastejšie nazývané disciplinárne poriadky, záväzné len do vnútra stavu, povolania, univerzity, fakulty, občianskeho združenia, etc. No a nad zákonom sú pramene ústavnoprávne, z ktorých v konkrétnom prípade možno vyvodzovať pravidlá pre ústavno-konformný výklad a aplikáciu, kde predovšetkým v oblasti ochrany ľudských práv nemožno nespomenúť rozhodovaciu činnosť Európskeho súdu pre ľudské práva.

¹⁰ Napr. PRUSÁK, J.: *Teória práva*, Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, Bratislava 1995, s. 187 a nasl., PROCHÁZKA, R. – KÁČER, M.: *Teória práva*, C. H. Beck, 2013, s. 119 a nasl., BRÖSTL, A. a kol.: *Teória práva*, Vydavateľství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň, 2013, s. 45 a nasl., GERLOCH, A.: *Teorie práva*, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň, 2013, s. 71 a nasl.

¹¹ Podľa § 6 ods. (2) z. č. 83/1990 Zb., stanovy obsahujú - názov združenia, sídlo, cieľ jeho činnosti, orgány združenia, spôsob ich ustanovovania, určenie orgánov a funkcionárov oprávnených konať v mene združenia, ustanovenia o organizačných jednotkách, pokiaľ budú zriadené a pokiaľ budú konať vo svojom mene, zásady hospodárenia. Celkom prirodzene s tým narába aj judikatúra, napr. „Pokiaľ vnútorná úprava pomerov v združení (napr. stanovy, disciplinárny poriadok) nie je v rozpore so zákonom, štát ju má rešpektovať a poskytnúť ochranu dotknutému členovi.“ (Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky, zo dňa 8.4.2010, sp. zn. II. ÚS 413/09-35)

Konkrétny pohľad na pramene práva v oblasti disciplinárnej zodpovednosti v advokácii

Pokiaľ sa vrátíme k verejnoprávnym korporáciám v oblasti právnických povolání, klasickým príkladom môže slúžiť úprava advokácie. Prameňom práva pri vyvodzovaní disciplinárnej zodpovednosti je zákon o advokácii. Samostatná štvrtá časť zákona upravuje disciplinárne opatrenie a disciplinárne konanie. Ďalším v hierarchii nižším, no zároveň podrobnejším a konkrétnejším, je vnútorný predpis pre disciplinárne konanie, na ktoré upravuje priamo zákon: *Ak tento zákon alebo disciplinárny poriadok komory priamo neupravujú niektoré postupy v disciplinárnom konaní alebo postavenie, práva a povinnosti účastníkov konania, použijú sa primerane ustanovenia osobitného predpisu.*¹² Zákon priamo odkazuje na disciplinárny poriadok komory a na subsidiárne použitie Trestného poriadku.

Zákon priamo odkazuje aj na to, čo má disciplinárny poriadok obsahovať – postup pred začatím a počas disciplinárneho konania a možnosť zrušenia právoplatného disciplinárneho rozhodnutia.¹³ Zákon určuje, kto disciplinárny poriadok schvaľuje – najvyšší orgán komory, konferencia advokátov¹⁴ a zákon vyjadruje jeho personálnu záväznosť – disciplinárny poriadok je záväzný pre advokátov a advokátskych koncipientov¹⁵.

Prirodzene, pri vyvodzovaní disciplinárnej zodpovednosti sa primerane použijú okrem uvedených prameňov aj pramene – ustanovenia - vyplývajúce priamo z ústavy a medzinárodných dohôd, ktorými je Slovenská republika viazaná. Ide predovšetkým o interpretáciu základných práv a slobôd, napríklad právo na súdnu a inú právnu ochranu (čl. 46 a nasl. Ústavy Slovenskej republiky, čl. 6 Dohovoru - právo na spravodlivé súdne konanie). Nemožno vynechať interpretáciu v duchu právnych princípov vyvoditeľných z právneho poriadku. V súvislosti s dotváraním práva rozhodovacou činnosťou orgánov aplikácie práva treba spomenúť najmä činnosť Európskeho súdu pre ľudské práva.

Čo je špecifické pri disciplinárnej zodpovednosti advokácie?

Advokácia si udržala vyvodzovanie disciplinárnej zodpovednosti výlučne vo svojich vlastných radoch. Vplyv z externého prostredia je vyjadrený možnosťou ministra spravodlivosti podať návrh na začatie disciplinárneho konania, túto možnosť má popri

¹² § 57 ods. (7) z. č. 586/2003 Z. z.

¹³ *Postup orgánov komory pred začatím disciplinárneho konania a postup disciplinárnej komisie komory po jeho začatí podrobnejšie upraví disciplinárny poriadok komory. Zároveň upraví aj podrobnosti disciplinárneho konania, možnosti zrušenia právoplatného rozhodnutia disciplinárneho senátu predsedníctvom komory (§ 70), ak bolo vydané v rozpore so zákonom alebo s predpisom komory.* (§ 57 ods. (2) z. č. 586/2003 Z. z.)

¹⁴ *Konferencia advokátov rozhoduje o všetkých základných otázkach advokátov, najmä (...) schvaľuje predpisy komory, ktorými sú najmä advokátsky poriadok, organizačný poriadok, rokovací poriadok, volebný poriadok a disciplinárny poriadok;* (§ 69 ods. (1) písm. b) z. č. 586/2003 Z. z.)

¹⁵ *Predpisy komory, uznesenia konferencie advokátov a uznesenia predsedníctva komory prijaté v súlade s týmto zákonom sú pre advokátov, advokátskych koncipientov, euroadvokátov, zahraničných advokátov a medzinárodných advokátov záväzná.* (§ 75 ods. (1) z. č. 586/2003 Z. z.)

predsedovi revízej komisie komory. Prvostupňové aj druhostupňové disciplinárne konanie sa uskutočňuje pred orgánom komory, ktorý je zložený voľbou z vlastných členov, advokátmi. Pre porovnanie napríklad notárske disciplinárne konanie sa uskutočňuje pred orgánom notárskej komory - disciplinárne opatrenia ukladá disciplinárna komisia prostredníctvom svojich senátov, no proti rozhodnutiu o disciplinárnom opatrení nie je možné podať opravný prostriedok. Proti rozhodnutiu disciplinárnej komisie totiž možno podať správnu žalobu.¹⁶ Nad činnosťou notárov však vykonáva zo zákona štátny dohľad Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky.

Výlučnosť disciplinárneho konania v rámci vlastných radov má svoje historické pozadie. Problém však môže nastať s ohľadom na širšie súvislosti. Aká je vlastne povaha výkonu vyvodzovania disciplinárnej zodpovednosti advokátskej komory?

Príklad z Čiech

Nedávno Ústavný súd Českej republiky prejednával sťažnosť advokáta, ktorý sa domáhal zrušenia rozhodnutí všeobecných súdov, pretože v nich videl porušenie práva na spravodlivý proces, porušenie práva na náhradu škody a rovnosti účastníkov.¹⁷ Toto rozhodnutie vo veľkej miere zvažuje povahu disciplinárneho konania proti advokátovi pred advokátskou komorou (Česká advokátní komora, ČAK) z hľadiska prípadnej zodpovednosti štátu za nezákonné rozhodnutie či nesprávny úradný postup. Sťažnosť bola zamietnutá.

Podstata sporu spočívala v tom, že voči advokátovi bolo vedené disciplinárne konanie, v ktorom hrozila sankcia vyčiarknutia zo zoznamu advokátov, ktoré napokon skončilo po takmer tri a pol roka rozhodnutím *o zproštění stěžovatele kárné žaloby v plném rozsahu, neboť bylo prokázáno, že kárný skutek se nestal*. Advokát sa pred všeobecnými súdmi domáhal od štátu (Česká republika – Ministerstvo spravodlivosti) zaplatiť odškodnenie za nemajetkovú ujmu, ktorá mu mala vzniknúť neprimeranou dĺžkou disciplinárneho konania a ktorá mu mala byť spôsobená nezákonným rozhodnutím v disciplinárnom konaní a domáhal sa náhrady škody, ktorá spočívala vo vynaložených nákladoch konania za právne zastúpenie v súvislosti s nezákonným rozhodnutím a nesprávnym úradným postupom v disciplinárnom konaní. Prvostupňový súd uznal zodpovednosť štátu (ČR – MS) za nemajetkovú ujmu a čiastočne žalobe vyhovel. V odôvodnení uviedol, že: *„dle doktríny i konstantní judikatury je nárok na náhradu škody způsobené zahájením trestního řízení, které neskončilo pravomocným odsouzením, specifickým případem nároku na náhradu škody nezákonným rozhodnutím“*. Prvostupňový súd to vyhodnotil ako *analogii kárného řízení s řízením trestním, pokud vedlo ke stejnému výsledku, tedy ke zproštění obžaloby*.

V kontexte šlo o zvažovanie situácie s nasledujúcou právnou úpravou: zákon č. 82/1998 Sb., o zodpovednosti za škodu spôsobenou pri výkone verejnej moci rozhodnutím alebo nesprávnym úradným postupom a zákon č. 85/1996 Sb., o advokácii.

¹⁶ A to do 15 dní od uloženia disciplinárneho opatrenia, § 93 ods. (1) a (3) Notárskeho poriadku

¹⁷ Nález Ústavného súdu Českej republiky, IV.ÚS 3638/15, z 28. 2. 2017

Prvostupňový súd uznal, že vo veci nároku na náhradu škody, spočívajúcich v účelne vynaložených nákladoch na obhajobu, advokátovi škoda vznikla a stalo sa tak v príčinnej súvislosti s vynaložením nákladov za účelom zrušenia nezákonného rozhodnutia. Pokiaľ šlo o náhradu nemajetkovej ujmy, prvostupňový súd považoval disciplinárne konanie vedené komorou ako trestné konanie sui generis a disciplinárny senát (kárna komise ČAK) považoval ako súd v zmysle čl. 6 Dohovoru, ktorým sa podľa judikatúry ESĽP nemusí nutne rozumieť jurisdikčný orgán klasického typu integrovaný do štruktúry všeobecných súdov. Rozhodnutie odvolacieho súdu vychádzalo tiež z právneho záveru, že nárok advokáta na satisfakciu za nemajetkovú ujmu spôsobenú nezákonným rozhodnutím treba posúdiť na základe analógie so závermi judikatúry tak, že kárna žaloba (žaloba v disciplinárnom konaní) komory je úkonom verejnej správy. Takáto žaloba má rovnakú funkciu ako uznesenie o začatí trestného konania, preto má byť posúdená zodpovednosť štátu za škodu / nemajetkovú ujmu spôsobenú advokátovi začatím a vedením disciplinárneho konania, ktoré neskončilo právoplatným odsudzujúcim rozhodnutím. V dovolacom konaní najvyšší súd zvažoval dve otázky: 1. Či sa disciplinárne konanie vedené komorou proti advokátovi považuje za výkon verejnej moci, ktorý je spôsobilý založiť zodpovednosť štátu za škodu a 2. Či disciplinárne konanie vedené voči advokátovi môže založiť zodpovednosť štátu za škodu spôsobenú nemajetkovou ujmu, vzniknutou nezákonným rozhodnutím, na základe analógie s trestným konaním.

K prvej otázke najvyšší súd dospel k odpovedi, že disciplinárne konanie vedené advokátskou komorou považuje za výkon verejnej moci, ktorý je spôsobilý založiť zodpovednosť štátu za škodu.¹⁸ K druhej otázke najvyšší súd dospel k záveru, že disciplinárne konanie vedené proti advokátovi nemôže založiť zodpovednosť štátu za nemajetkovú ujmu spôsobenú advokátovi nezákonným rozhodnutím na základe analógie s trestným stíhaním.

Ústavný súd vyhodnotil ústavnú sťažnosť ako nedôvodnú a v odôvodnení rozhodnutia o zamietnutí sťažnosti sa sústredil najmä na právnu otázku – či disciplinárne konanie vedené komorou proti advokátovi je možné považovať za výkon verejnej moci, ktorý je spôsobilý založiť zodpovednosť štátu za škodu. Ústavný súd sa vyjadril k obsahu niekoľkých základných pojmov, využívajúc pritom poznatky právnej vedy. *Verejná moc je taká moc, ktorá autoritatívne rozhoduje o právach a povinnostiach subjektov, či už priamo alebo sprostredkované. Subjekt, o ktorého právach alebo povinnostiach orgán verejnej moci rozhoduje, sa nenachádza v rovnoprávnom postavení s týmto orgánom a obsah rozhodnutia tohto orgánu nezávisí na vôli subjektov.*¹⁹ *Štátnou mocou sa spravidla chápe moc vykonávaná priamo štátom, resp. jeho orgánmi. Často však dochádza k tomu, že je prostredníctvom zákona časť výkonu štátnej moci, a to predovšetkým moci výkonnej (štát-*

¹⁸ „Na podporu uvedeného právneho názoru odkázal Nejvyšší soud též na rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 7. 11. 2003 sp. zn. 51 Co 304/2003, uveřejněný v časopise Soudní judikatura ve svazku č. 6, ročník 2005, s. 419, a dále citoval též z komentářů ke správnímu řádu (JEMELKA, L., PONDĚLÍČKOVÁ, K., BOHADLO, D. *Správní řád. Komentář*. 4 vydání. Praha: C. H. Beck, 2013) a k zákonu č. 82/1998 Sb. (VOJTEK, P. *Odpovědnost za škodu při výkonu veřejné moci. Komentář*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012)“.

¹⁹ Súd odkázal na uznesenie ÚS ČSFR sp. zn. I. ÚS 191/92, uznesenia ÚS ČR sp. zn. II. ÚS 75/93, nález sp. zn. I. ÚS 182/05

nej správy), prepožičaná subjektom súkromnoprávnym alebo je prenesená na iné subjekty verejného práva od štátu odlišné, predovšetkým na orgány územných samosprávnych celkov (tzv. nepriamy výkon štátnej správy). (...) Verejná moc (impérium) je považovaná za širší pojem než štátna moc. Rozumie sa ňou uplatňovanie autoritatívnych prejavov vôle v organizovanej spoločnosti, smerujúcej k stanoveniu pravidla určitého chovania a vynucovania jeho zachovania.²⁰(...) Zahŕňa ako štátnu moc vykonávanú štátnymi orgánmi (a na základe zákona orgánmi subjektov od štátu odlišných), tak ďalšiu (ostatnú) verejnú moc vykonávanú neštátnymi subjektami, resp. ich orgánmi (verejnoprávne korporácie, ktorými sú napr. územné samosprávne celky alebo profesijné komory). (...) Inštitút „verejnej moci“ sa vníma ako inštitút, zahŕňajúci priamu „štátnu moc“ a ďalej „zvyšnú verejnú moc“. Štátnou mocou disponuje sám štát a zabezpečuje ju prostredníctvom svojho osobitného aparátu. Tzv. zvyšná (zbývajúca, ostatná, M.G.) verejná moc je v príslušnom rozsahu zverená subjektom neštátneho charakteru ku správe verejných záležitostí, je od štátnej moci v istom zmysle odvodená a nemôže byť s ňou v rozpore. S verejnou mocou pritom súvisí neoddeliteľne nerovnosť v postavení subjektov vo vzťahoch touto mocou ovládaných. (...) Verejnou správou právna doktrína chápe ako pojem nadradený (...), zahŕňajúci prinajmenšom dve zložky: štátnu správu a samosprávu.²¹(...) Samospráva, ktorú možno zjednodušene chápať ako správu vlastných záležitostí verejného významu, sa tiež ďalej člení na samosprávu územnú, profesijnú a ostatnú (napr. školskú a akademickú). Samospráva územná a profesijná má výrazný charakteristický rys, totiž že je – na rozdiel od správy štátnej – výlučne vykonávaná orgánmi subjektov odlišných od štátu, tzv. verejnoprávnymi korporáciami. Dochádza tu k situácii, kedy bola exekúcia vymedzených štátnych (verejných) záležitostí (zákonom) zverená samostatným verejnoprávnym subjektom ako výraz decentralizácie výkonu verejnej moci. Decentralizácia ako organizačný princíp verejnej správy teda znamená delegáciu pôsobnosti a právomoci, charakterizovanú vysokou mierou samostatnosti.²² (...) Samospráva sa od nepriamej štátnej správy líši práve tým, že je vykonávaná (však na základe zákona a iných právnych predpisov) samostatne, príslušný subjekt nie je - v zákonom danom rámci - v podriadenom vzťahu k žiadnemu „vyššiemu“ správne úradu. Do jeho samosprávnej činnosti možno zasahovať, resp. ju kontrolovať, len na základe zákona a iba obmedzene. Ostatná verejná správa sa potom považuje za zvyšnú oblasť verejnej správy, ktorú vykonávajú čiastočne samosprávne a nesamosprávne inštitúcie, keď plnia verejné úlohy.²³ (...) Na stavovské samosprávne korporácie nebol delegovaný výkon štátnej správy (prenesená pôsobnosť), právomoc a pôsobnosť im zverenú vykonávajú iba v rámci (decentralizovanej) profesijnej

²⁰ Súd odkázal na: HOLLÄNDER, P. *Základy všeobecnej štátovedy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 30 a 165

²¹ Súd odkázal na: Hendrych, D. In: Hendrych, D. a kol. *Správní právo. Obecná část*. Praha: C. H. Beck, 2016, s. 6, Průcha, P. *Správní právo. Obecná část*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, s. 59, *příp. se někdy uvádí i složka třetí, tzv. ostatní veřejná správa (srov. Sládeček, V. Obecné správní právo. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013, s. 20 an., Hendrych, D. In: Hendrych, D. a kol. Správní právo. Obecná část. Praha: C. H. Beck, 2016, s. 115)*

²² Súd odkázal na: Sládeček, V., cit. dílo, s. 268, Hendrych, D. *Správní věda*. Praha: C. H. Beck, 2009, sl. 121 an.

²³ Súd odkázal na: Sládeček, V., cit. dílo, s. 20 an.

*samosprávy. (...) Hoci sú orgány komory pri svojom rozhodovaní, resp. pri výkone svojej samosprávnej pôsobnosti, relatívne samostatné, všetky ich rozhodnutia, pokiaľ sa nimi rozhoduje o verejných subjektívnych právach a povinnostiach, podliehajú kognícii správnych súdov.*²⁴

Ústavný súd konštatoval, že doterajšia judikatúra ústavného súdu nedáva odpoveď na otázku, či môže samotný výkon disciplinárnej právomoci orgánmi profesijnej samosprávnej korporácie, teda postup a výsledok konania, ktoré skončilo v rámci advokátskej komory, pretože osoba nepožiadala o súdny prieskum v správnom súdnictve, lebo bola obvinená z disciplinárnej zodpovednosti zbavená, byť spôsobilý založiť zodpovednosť štátu za škodu. Konštatoval tiež, že záver dovolacieho súdu, ktorý považuje disciplinárne konanie vedené advokátskou komorou proti advokátovi za výkon verejnej moci, ktorý je spôsobilý založiť zodpovednosť štátu za škodu, nepovažuje za ústavne konformný.

Podľa názoru ústavného súdu, advokátsku komoru konajúcu prostredníctvom disciplinárneho orgánu nemožno považovať za vykonávateľa štátnej moci, resp. za právnickú alebo fyzickú osobu vykonávajúcu štátnu správu, ktorá jej bola zverená zákonom alebo na základe zákona. Pri výkone disciplinárnej právomoci advokátska komora nevykonáva štátnu správu, lebo jej nebola zákonom zverená. Disciplinárne konanie síce možno považovať za výkon verejnej moci, ale keďže nejde o výkon štátnej správy, ale o výkon decentralizovanej verejnej správy – profesijnej samosprávy, zodpovednosť za škodu podľa zákona č. 82/1998 Sb., o zodpovednosti za škodu spôsobenú pri výkone verejnej moci rozhodnutím alebo nesprávnym úradným postupom, nemožno uplatňovať, lebo ju (z *neznámeho dôvodu*) neupravuje. Reguluje len zodpovednosť územných samosprávnych korporácií pri výkone samosprávy. Analogicky vyvodil, že v danej veci nie je daná zodpovednosť štátu, ale zodpovednosť advokátskej komory.

Ústavný súd aj odôvodnil, prečo nepristúpil ku kasačnému zásahu. *Hoci (...) došlo postupom súdov k hrubému porušeniu podústavného práva s istým presahom do ústavnoprávnej roviny (...), je potrebné mať na zreteli, že ide o ústavnú sťažnosť a samotný zásah do základných práv a slobôd sťažovateľa – pokiaľ možno o ňom vôbec hovoriť – je sprostredkovaný, dosahuje minimálnu intenzitu. Zrušenie napadnutého rozhodnutia by navyše nemalo za následok zlepšenie hmotnoprávnej ani procesnej situácie sťažovateľa (...). Predovšetkým je potrebné si tiež uvedomiť, že sťažovateľ žaloval pasívne nelegitimovaný subjekt.*

Širšie súvislosti vyvodzovania disciplinárnej zodpovednosti v advokácii

Nie je jednoduché odhadnúť, ako by sa obdobná situácia riešila v slovenských pomeroch. Aké dosahy by mala disciplinárna zodpovednosť vyvodzovaná advokátskou komorou voči advokátovi vo vzťahu zodpovednosti za škodu spôsobenú pri výkone verejnej moci. Zákon č. 514/2003 Z. z., o zodpovednosti za škodu spôsobenú pri výkone

²⁴ Súd odkázal na: Sládeček, V. Soudní kontrola profesní samosprávy. In: Maslen, M. (sest.) Správné súdnictvo a jeho rozvojové aspekty. Zborník príspevkov vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Bratislava: Ikarius.sk - Eurounion, 2011, s. 246 an

verejnej moci a o zmene niektorých zákonov totiž vo svojich základných ustanoveniach určuje, na aké právne vzťahy sa vzťahuje. § 1 *Predmet úpravy - Tento zákon upravuje a) zodpovednosť štátu za škodu spôsobenú orgánmi verejnej moci pri výkone verejnej moci, b) zodpovednosť obce a vyššieho územného celku (...) za škodu spôsobenú orgánmi územnej samosprávy pri výkone samosprávy, (...).* § 2 *Výmedzenie základných pojmov - Na účely tohto zákona a) výkon verejnej moci je rozhodovanie a úradný postup orgánov verejnej moci o právach, právom chránených záujmoch a povinnostiach fyzických osôb alebo právnických osôb, b) orgán verejnej moci je 1. štátny orgán, 2. orgán územnej samosprávy, verejnoprávna inštitúcia, orgán záujmovej samosprávy, fyzická osoba alebo právnická osoba, ktorým zákon zveril výkon verejnej moci. (...)* § 4 *Orgán konajúci v mene štátu (1) Vo veci náhrady škody, ktorá bola spôsobená orgánom verejnej moci podľa § 3 ods. 1, koná v mene štátu a) Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky, ak 1. škoda vznikla v dôsledku rozhodnutia vydaného súdom alebo ak škoda bola spôsobená nesprávnym úradným postupom súdu, 2. škodu spôsobil notár pri výkone verejnej moci, 3. škodu spôsobil súdny exekútor pri výkone exekučnej činnosti vykonávanej z poverenia súdu podľa osobitného predpisu, (...) i) verejnoprávna inštitúcia, záujmová samospráva alebo právnická osoba, ktorej zákon zveril rozhodovanie o právach, právom chránených záujmoch a povinnostiach fyzických osôb a právnických osôb v oblasti verejnej správy, ak škoda vznikla v dôsledku nezákonného rozhodnutia ňou vydaného alebo ak škoda bola spôsobená jej nesprávnym úradným postupom.*

Nie je zámerom príspevku rozoberať podmienky, kedy konanie advokátskej komory pri výkone verejnej moci možno považovať za nesprávny úradný postup, respektíve kedy možno jej rozhodnutie považovať za nezákonné rozhodnutie, napokon, či možno vyvodzovať analogicky zodpovednosť za rozhodnutie o disciplinárnom opatrení a za akých podmienok.²⁵

Každopádne však je zámerom príspevku pozastaviť sa pri povahe disciplinárnej „právomoci“ advokátskej komory a teda aj pri rozsahu prameňov práva v disciplinárnej oblasti.²⁶ Napokon aj položiť niekoľko otázok, ktoré môžu otázku prameňov práva v disciplinárnej oblasti advokácie „rozčeriť“.

Povaha disciplinárnej „právomoci“ advokátskej komory

Výkon samosprávnych oprávnení v rámci advokátskej samosprávnej organizácie možno vnímať vo viacerých smeroch. Proces decentralizácie priniesol po roku 1989 návrat mnohých samosprávnych stavovských organizácií – komôr, aj advokátskej komory. V našom právnom prostredí ich evidujeme od poslednej štvrtiny 19. storočia dodnes,

²⁵ Z. č. 514/2003 Z. z., § 3 *Rozsah zodpovednosti - (1) Štát zodpovedá za podmienok ustanovených týmto zákonom za škodu, ktorá bola spôsobená orgánmi verejnej moci, okrem tretej časti toho zákona, pri výkone verejnej moci a) nezákonným rozhodnutím, b) nezákonným zatknutím, zadržaním alebo iným pozbavením osobnej slobody, c) rozhodnutím o treste, o ochrannom opatrení alebo rozhodnutím o väzbe, alebo d) nesprávnym úradným postupom.*

²⁶ Podrobnejšie k etickému kódexu a disciplinárnej zodpovednosti advokátov pozri: Krsková, A.: *Etické desatoro začínajúceho advokáta (Vademecum profesijnej etiky)*, Iura edition, Bratislava, 2008, s. 58 a nasl.

samozejme s výnimkou rokov 1948 – 1989. Úlohy záujmovej samosprávy, ktoré znovu-získala advokátska komora, možno vnútorne rozdeliť na správu prístupu k povolaniu a na organizovanie si svojich záležitostí prostredníctvom svojich volených orgánov a svojich vnútorných predpisov. Nie je možné úplne oddeliť jednotlivé oblasti pôsobnosti, pretože sa v mnohom prelínajú. K ich rozlišovaniu však možno pristúpiť, ak zohľadníme mieru vlastného uváženia advokácie, inak povedané mieru vlastných predstáv komunity advokátov spravovať sa svojím vlastným spôsobom.

Do pôsobnosti samosprávnej advokátskej komory od počiatku patrí zabezpečovať prístup k výkonu advokátskeho povolania a dozeráť nad dodržiavaním profesijných pravidiel advokátom.²⁷ Napriek decentralizácii, podmienky prístupu k povolaniu sú zafinancované zo strany štátu zákonom relatívne podrobne a jednoznačne a sú overiteľné príslušnými listinami - vzdelanie, prax, skúška, sľub, bezúhonnosť, absencia uloženia disciplinárneho opatrenia a iné. O miere vlastného uváženia advokácie zosobnenej v advokátskej komore je možné hovoriť napríklad v súvislosti s aplikáciou ustanovenia § 3 ods. (1) písm. f) a i) – Komora zapíše do zoznamu advokátov na písomnú žiadosť do dvoch mesiacov od doručenia toho, kto: ...f) je bezúhonný a *spolahlivý*, (...) i) nie je v čase zápisu v pracovnom pomere alebo v obdobnom pracovnom vzťahu okrem pedagogickej, publikačnej, literárnej, vedeckej, umeleckej alebo športovej činnosti, činnosti člena poradného orgánu vlády Slovenskej republiky alebo činnosti, ktorá nie je v rozpore s povahou a etickými princípmi advokátskeho povolania; o rozpore pracovného pomeru alebo obdobného pracovného vzťahu s povahou a etickými princípmi advokátskeho povolania rozhoduje komora; pričom podľa ods. (4) *spolahlivým* (...) nie je ten, u koho je preukázateľne spochybnené, že bude čestne a svedomito plniť povinnosti advokáta. Podľa komentára k zákonu o advokácii „pojmem „spolahlivosť“ je v právnom poriadku používaný bežne a používa sa buď vo všeobecnom význame ako jedna z podmienok pre vznik určitého oprávnenia, povolenia, či licencie, alebo je zúžený na konkrétnu oblasť výkonu verejnej správy, keď právny poriadok používa pojmový aparát ako „bezpečnostná spolahlivosť“ (...)“. Dôležitým momentom právnej úpravy je skutočnosť, že nezapisanie osoby do zoznamu advokátov je vždy preskúmateľné súdom.²⁸

V dôsledku novely zákona o advokácii ustanovenie, ktoré určovalo preskúmanie rozhodnutia na základe žaloby podľa piatej časti druhej hlavy Občianskeho súdneho poriadku, bolo vypustené. No zostalo v platnosti ustanovenie, ktoré zrušenie rozhodnutia komory o vyčiarknutí zo zoznamu alebo o pozastavení výkonu advokácie súdom pripúšťa.²⁹

Na druhej strane je tu dozor nad dodržiavaním profesijných pravidiel advokátom, ochrana práv advokáta a kontrola plnení jeho povinností. S tým súvisí aj povinnosť

²⁷ KRŠKOVÁ, A.: *Etické desatoro začínajúceho advokáta* (Vademecum profesijnej etiky), IURA EDITION, Bratislava, 2008, s. 15 a nasl.

²⁸ Kalata, In: OLEJ, J. – KERECMAN, P. – KALATA, P. a kol.: *Zákon o advokácii. Komentár*, 1. Vydanie, Bratislava, C. H. Beck, 2013, s. 44

²⁹ § 11 ods. (2) z. č. 586/2003 Z. z.: *Ak súd zruší rozhodnutie komory o vyčiarknutí advokáta zo zoznamu advokátov, zapíše ho komora do zoznamu advokátov ku dňu právoplatnosti rozhodnutia súdu. Ak súd zruší rozhodnutie komory o pozastavení výkonu advokácie, advokát je oprávnený vykonávať advokáciu odo dňa právoplatnosti rozhodnutia súdu.*

komory vyvodit' zodpovednosť a napraviť porušenia vo výkone advokácie v disciplinárnom konaní. Disciplinárnu oblasť je možné považovať za oblasť, v ktorej sa realizuje veľká miera vlastných predstáv advokátskej komunity pri posudzovaní zavinenia, povahy priestupku a vyvedenia či nevyvedenia disciplinárnej zodpovednosti voči advokátovi.

K ďalším oblastiam, v ktorých možno identifikovať veľkú mieru vlastného uváženia, patrí oblasť normotvorby komory, čiže možnosť tvoriť si vlastné pravidlá pre jednotlivé oblasti svojej činnosti – aj pre oblasť disciplinárnu, a samozrejme voľba – pri kreovaní zákonom ustanovených samosprávnych orgánov a výkon činnosti týchto orgánov.

Z pohľadu vykonávateľa verejnej správy možno činnosť komory rozdeliť na rozhodovaciu činnosť v oblasti verejnoprávnych záležitostí a správu vnútorných záležitostí.³⁰

Už zákonná úprava advokácie z roku 1874 na našom území počítala s vnútorným predpisom advokátskej komory, navyše vtedy sa predpokladala predstava istej autority funkcionára komory pre riešenie vnútorných sporov: *Do kompetencie predsedu komory popri právach ustanovených v rokovacom poriadku patrí: robiť sprostredkovateľa smerom k úradom a súdom, vymenovať náhradníka za tajomníka a prokurátora v prípade, že títo nemôžu vykonávať svoju prácu, pokúsiť sa mierovou cestou riešiť nezrovnalosti medzi advokátmi a kandidátmi za advokátov, ktoré vyplývajú zo vzťahov konania, po predvolaní a vypočutí zainteresovaných strán a pozvať na tento účel takých členov komory, od predstúpenia ktorých očakáva dobré výsledky.* Advokátska komora si schvalovala vlastný rokovací poriadok na valnom zhromaždení, ktorý sa dotýkal aj podrobností disciplinárneho konania, v zásadnom rámci upravenom zákonom. Rokovací poriadok podliehal schváleniu ministerstvom spravodlivosti, rovnako aj schválenie jeho zmien.³¹

Súčasný zákon o advokácii upravuje, že Konferencia advokátov ako najvyšší orgán komory rozhoduje o všetkých základných otázkach advokátov, najmä schvaľuje predpisy komory, ktorými sú najmä advokátsky poriadok, organizačný poriadok, rokovací poriadok, volebný poriadok a disciplinárny poriadok.³²

³⁰ Podľa prof. Soni Košičiarovej - KOŠIČIAROVÁ, S.: *Správne právo hmotné. Všeobecná časť*, Plzeň, Aleš Čeněk, 2015, ISBN 978-80-7380-578-4, s. 142 – 143: „Za výkon úloh vrchnostenskej verejnej správy treba z právneho hľadiska považovať vlastnú rozhodovaciu činnosť týkajúcu sa verejnoprávnych záležitostí (udeľovanie licencií, registrácia, vedenie zoznamu členov, dohľad nad zákonnosťou a etikou výkonu slobodného povolania členov komory, skúšky uchádzačov o členstvo, rozhodovanie o členstve, ukladanie disciplinárnych opatrení, rozhodovanie o osobitnej odbornej spôsobilosti). Za predmet správy vnútorných záležitostí (vlastný výkon záujmovej samosprávy) samosprávnou stavovskou organizáciou treba považovať združovanie členov, kreovanie orgánov záujmovej samosprávy, vydávanie vnútorných predpisov, ochranu práv a záujmov členov v rámci výkonu regulovaného povolania, pomoc členom (napr. formou bezplatného poradenstva), zastupovanie členov v spoločných otázkach dotýkajúcich sa výkonu regulovaného povolania, riešenie podnetov, návrhov a sťažností svojich členov v súvislostiami s ich právami a povinnosťami, zabezpečovanie vzdelávania a pod.“

³¹ § 30 zák. čl. XXXIV z roku 1874; Z dosiaľ dochovaných možno uviesť rokovacie poriadky advokátskych komôr: v Košiciach z roku 1875, v Banskej Bystrici z roku 1876 a v Prešove z roku 1875.

³² § 69 z. č. 586/2003 Z. z.; ďalšie vnútorné pravidlá možno nájsť na webovom sídle komory, napr. https://www.sak.sk/blox/cms/sk/sak/doc/37/42/_event/open

Pohľad advokácie na v zlom úmysle podané podnety na disciplinárne konania, ale aj na konania, ktoré viedli k oslobodeniu spod disciplinárnej obžaloby, sú známe aj z histórie.

Zák. čl. XXXIV z roku 1874 (zákon o advokácii, alebo advokátsky poriadok, alebo zákon vo veci usporiadania advokácie) určoval v § 94: „*V uznesení je možné určiť iba oslobodenie alebo vinu. V posledne menovanom prípade disciplinárny súd tiež určí trest a určí trovy disciplinárneho konania, ktoré znáša pokarhaný. V prvom prípade, ak bola sťažnosť podaná bezdôvodne, znáša trovy sťažovateľ a ak disciplinárny súd zistí, že sťažnosť bola založená na nepravých tvrdeniach alebo na predložení účelne skomolených skutočností, odovzdá spis kráľovskej súdnej stolici, ktorý môže sťažovateľovi udeliť pokutu do výšky 300 forintov. V prípade, že nie je možné pokutu vymôcť, zamení sa pokuta na väzbu, pričom 5 forintov sa nahrádza jedným dňom.*“

Už v roku 1877 sa proti tomu kriticky vyjadrila Advokátska komora Bratislava (Pozsonyi ügyvédi kamara) a navrhla legislatívnu zmenu, pretože považovala potrestanie osočovateľa za iluzórne.³³ „*Za výrazný nedostatok považujeme (...) § 94 advokátskeho poriadku, podľa ktorého sa neopodstatnená sťažnosť môže predložiť tribunálu za účelom vymeškania trestu až po záverečnom pojednávaní, - vďaka tomu sa stáva potrestanie osočovateľa spravidla iluzórne, pretože ako ukazuje prax, vo väčšine prípadov sa obvinenie preukáže ako neopodstatnené ešte pred disciplinárnym konaním a záverečným pojednávaním, ktoré sa tým pádom ani neuskutoční; následkom absentujúcej podmienky, ktorú by diktoval zákon, sa žalobca, ktorý vzniesol krivé obvinenie, vyhne zodpovednosti za svoje konanie.*“

O pôvode mnohých disciplinárných konaní svedčí aj ďalšia kritika bratislavskej advokátskej komory z roku 1913:³⁴ „*Zastupovanie chudobných je pre komoru veľkou ťarchou a ocenili by sme, keby sa na zastupovanie chudobných našlo riešenie, ktorým by sa ťarcha bezodplatného zastupovania a zastupovania z úradnej moci nezvalovala len na plecia advokátskej komory. Pri zastupovaní „chránencov“ nemá advokátska komora možnosť vykonávať adekvátnu kontrolu. Advokátovi, ktorý je často poverený zastupovaním v takých veciach, ktoré sú už viackrát právoplatné, alebo ktoré sú už na prvé počutie bezúspešné, sa dostáva takého ocenenia, že nespokojný „chránenec“ sa na neho sťažuje pred úradmi a svoju vďačnosť prejaví disciplinárnym podaním napriek tomu, že už pri poverení bola zrejmá bezúspešnosť práce advokáta. Okrem toho sú certifikáty chudoby veľmi zneužívané.*(...)“

Aj v minulosti, aj dnes, procedúre disciplinárneho konania predchádzala fáza dôsledného preverenia podnetu. Zjednodušene vyjadrené, podľa zákona o advokácii z roku 1874³⁵ po podnete nasledovalo vypočutie dotknutého advokáta a komorového žalobcu,

³³ Výročná správa prešporskej advokátskej komory z 18.5.1877, predložená uhorskému kráľovskému ministerstvu spravodlivosti; preklad z maďarského originálu Mgr. Miriam Batistová. A pozsonyi ügyvédi kamara évi jelentéséből 1877, Jogtudományi Közlöny

³⁴ Výročná správa o činnosti Advokátskej komory Bratislava (Pozsony) za rok 1913; predložená uhorskému kráľovskému ministerstvu spravodlivosti; Z maďarského originálu preložila: JUDr. Gabriela Nováková

³⁵ § 79. Disciplinárne konanie je možné nariadiť prostredníctvom príslušného disciplinárneho súdu na žiadosť prokurátora komory, na sťažnosť fyzickej osoby, alebo následkom obžaloby zo strany

potom vyšetrenie všetkých okolností prípadu, až potom podal prokurátor komory (komo-rový žalobca) spis disciplinárnemu senátu, ktorý rozhodol o disciplinárnej obžalobe a až následne sa nariadilo ústne pojednávanie.

Podľa zákona o advokácii z roku 2003, disciplinárne konanie začne na návrh predsedu revíznej komisie alebo ministra spravodlivosti. Teda pred tým, než je začaté samotné disciplinárne konanie, prebehne procedúra preverenia podnetu. Príslušný orgán je povinný takto konať – podať návrh, ak všetky okolnosti nasvedčujú tomu, že sa advokát dopustil disciplinárneho previnenia. Ťažisko preverenia, dokazovania, posúdenia, či sa skutok stal, či je zaň zodpovedný advokát, čiže či došlo k disciplinárnemu previneniu advokáta, či dôjde k vysloveniu viny a uloženiu niektorého z disciplinárnych opatrení, - je na disciplinárnom senáte komory. Teda nemusí dôjsť k vysloveniu viny, dokonca disciplinárny senát môže upustiť od uloženia disciplinárneho opatrenia za disciplinárne previnenie, ak prerokovanie disciplinárneho previnenia považuje za postačujúce vzhľadom na menej závažný charakter porušenej povinnosti, na spôsob konania alebo mieru zavinenia.³⁶ Škála možností disciplinárneho senátu je široká.

Zložitá otázka spôsobujúca mnoho ďalších otázok

Otázka nároku na náhradu škodu v prípade, že bolo začaté disciplinárne konanie, ktoré neskončilo právoplatným odsúdením ako špecifický prípad nároku na náhradu škody, je veľmi zložitá. Zložitá je najmä preto, lebo disciplinárne konanie vedené komorou možno považovať za trestné konanie sui generis a disciplinárny senát možno považovať za súd v zmysle čl. 6 Dohovoru, pretože podľa judikatúry ESĽP sa súdom nemusí nutne rozumieť jurisdikčný orgán klasického typu integrovaný do štruktúry všeobecných súdov.

Napriek tomu, že mnohé odpovede na nasledujúce otázky sú zrejme, otázky zámerne ponechávam otvorené.

Možno v tejto situácii uvažovať o zodpovednosti za škodu, ktorá vznikla advokátovi tým, že bol v disciplinárnom konaní oslobodený a analogicky prebrať trendy v trestnom konaní, ktoré skončilo inak ako odsúdením? Možno uvažovať o zodpovednosti za škodu, ktorá vznikla advokátovi tým, že bol naň podaný disciplinárny návrh? Návrh môže podať predseda revíznej komisie alebo minister spravodlivosti. Kto je zodpovedný za to, že bol advokát v disciplinárnom konaní oslobodený? Navrhovateľ, lebo „zle“ vyhodnotil podnet a jeho návrh nevedol k disciplinárnemu odsúdeniu? Re- prezentant komory – predseda revíznej komisie? Alebo reprezentant štátu – minister spravodlivosti? Ak vo veci náhrady škody, ktorá bola spôsobená orgánom verejnej moci, koná v mene štátu záujmová samospráva – teda zodpovedný je štát alebo komora? Z ustanovení o regrese je zrejme, že ak štát uhradí náhradu škody spôsobenú nezákonným rozhodnutím alebo nesprávnym úradným postupom, požaduje regresnú náhradu v celej výške od verejnoprávnej inštitúcie, záujmovej samosprávy alebo

nejakého súdu, kráľovského prokurátora alebo iného úradu, avšak vždy po vypočutí obžalovaného a prokurátora komory.

³⁶ § 56 ods. (6) z. č. 586/2003 Z. z.

štátneho orgánu, ktorý vydal nezákonné rozhodnutie alebo sa podieľal na nesprávnom úradnom postupe.³⁷ Ak sa posúva regres ďalej, záujmová samospráva, voči ktorej si uplatnil štát regresnú náhradu, je povinná uplatniť voči zodpovedným zamestnancom nárok na náhradu škody.³⁸ Tu regres komory končí, alebo začína? Komora si uplatní nárok na náhradu škody voči navrhovateľovi – predsedovi revíznej komisie alebo voči ministrovi spravodlivosti? Členovia orgánu nie sú voči komore v statuse zamestnanca, ale vykonávajú túto funkciu pre komoru, lebo ich kolegovia zvolili. Nespomínajúc druhého prípadného navrhovateľa.

Možno hovoriť o zodpovednosti štátu za škodu spôsobenú pri výkone verejnej moci komorou, ak nedošlo k nezákonnému rozhodnutiu, ani k rozhodnutiu o disciplinárnom opatrení, ani k nesprávnomu úradnému postupu? Ale k oslobodzujúcemu rozhodnutiu disciplinárneho senátu došlo pri zachovaní zákona a vnútorných predpisov komory?

Je cieľom zákonodarcu a následne interpretujúceho postaviť disciplinárne konanie ako proces, v ktorom sú len dve možnosti? Buď je zistená vina a uložený trest bude viesť k náprave advokáta, očisteniu stavu a ak bude trest finančný, komora navyše získa finančné prostriedky? Alebo druhou možnosťou je oslobodenie a advokátovi tým vznikne nárok požadovať v konečnom dôsledku od komory finančné prostriedky za to, že bolo voči nemu vedené disciplinárne konanie? Ovplyvňuje to disciplinárne konanie?

Otázka zákonného postupu orgánov štátu a aj všeobecne orgánov verejnej moci je veľmi dôležitou úlohou právneho štátu. Dopracúva sa k nej aj stále širšími prostriedkami ochrany, ktoré môžu na tento účel fyzické a právnické osoby použiť, nezabúdajúc na úlohu najmä správneho súdnictva. Nezanedbateľné v tejto súvislosti sú útrapy hmotného i nehmotného charakteru, ktoré znáša disciplinárne obvinený. Na druhej strane však netreba podľahnúť absurdným interpretáciám. Štát zveril komore, napríklad advokátskej, mnohé úlohy a k nim ju vybavil mnohými právami a povinnosťami, samozrejme aj advokátom samotným určil sumu práv a povinností. Navyše im určil, že si budú svoje veci v medziach zákona spravovať sami. Svoje veci si aj budú sami platiť.

Je dôležité pamätať na to, že základnou úlohou disciplinárnej zodpovednosti advokáta a disciplinárnej právomoci komory je verejný záujem na tom, aby komora mohla určovať štandard a naprávať nedodržanie štandardu výkonu povolania. Čiže individuálne napraviť advokáta, ochrániť klienta, všeobecnejšie verejnosť, ochrániť advokáta samotného, alebo ochrániť advokátsky stav pred ním. Je to veľká dávka zodpovednosti, ktorá sa však nezvýši potenciálnou hrozbou finančného postihu, (nároku na náhradu škody alebo nemajetkovej ujmy), ak komora si bude riadne plniť svoje úlohy, ale štát uprednostní individuálny záujem v konkrétnej situácii „slabšej“ strany – „nespravodlivo disciplinárne stíhaného a spravodlivo neodsúdeného“.³⁹

³⁷ § 22 ods. (1) z. č. 514/2003 Z. z.

³⁸ § 22 ods. 4 z. č. 514/2003 Z. z., pričom zákon tu odkazuje na zamestnancov napr. podľa Zákonníka práce alebo zákona o štátnej službe

³⁹ *Tento príspevok je súčasťou riešenia projektu VEGA - „Združenia ako prvok demokracie a prejav slobody združovania vo verejnoprávných vzťahoch a súkromnoprávných vzťahoch, 1/0172/17, 2017-2019“*

PRAMENE TRESTNOPRÁVNEJ OCHRANY ŽIVOTA A ZDRAVIA V PODMIENKACH SLOVENSKEJ REPUBLIKY

THE SOURCES OF CRIMINAL LAW PROTECTION OF LIFE AND HEALTH IN CONDITIONS OF SLOVAK REPUBLIC¹

doc. JUDr. Darina Mašľanová, CSc.

Katedra trestného práva a kriminológie,
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Abstrakt: Autorka sa vo svojom príspevku všeobecne zaoberá prameňmi práva, ktoré neskôr konkretizuje v rámci odvetvia trestného práva hmotného a postupne prechádza k prameňom trestnoprávnej ochrany života a zdravia ľudí v podmienkach Slovenskej republiky.

KLúčové slová: materiálne a formálne pramene práva, pramene trestného práva hmotného, pramene slúžiace na ochranu ľudského života a zdravia

Abstract: The author in her contribution deals generally with the sources of law that are subsequently specified within the branch of substantive criminal law. The author gradually moves towards sources of criminal law protection of life and health in conditions of Slovak republic.

Key words: material and formal sources of law, sources of substantive criminal law, sources providing protection for human life and health

1 Všeobecne k prameňom práva

Pokiaľ chceme hovoriť o prameňoch trestného práva, je potrebné vychádzať predovšetkým z teórie práva. **Prameň práva** je zdroj poznania a existencie práva chápaný v materiálnom a formálnom zmysle. Patria sem právne normy (zákony a pod.), právne obyčaje, súdne precedensy a medzinárodné dokumenty (zmluvy i zásady). Pramene práva možno definovať ako rôzne formy, v ktorých je konkrétne právo obsiahnuté. Právna teória delí pramene práva spravidla na materiálne v materiálnom zmysle a formálne vo formálnom zmysle. Podľa niektorých autorov sa možno stretnúť aj s prameňmi poznania práva, eventuálne prameňmi práva v gnozeologickom zmysle.

Materiálne pramene práva vychádzajú z podmienok života spoločnosti, ktoré ovplyvňujú tvorbu práva. Môžu to byť geografické, medzinárodno-politické, demografické, technologické, historické podmienky, ideologické záujmy, morálne presvedčenie, a pod. Sú to rôzne svetové, národné, spoločenské a regionálne impulzy, udalosti a skutočnosti, ako prírodné, tak aj ekonomické, politické, ekologické, sociálne, mravné, a iné podmienky života spoločnosti, ktoré majú vplyv na vytváranie nových, resp. dovtváranie a zmenu už existujúcich právnych pravidiel a z ktorých tvorba práva vychádza.

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-16-0106.

Materiálne pramene práva poskytujú odpoveď na otázku, odkiaľ sa právo v spoločnosti vzalo. Predstavujú dôvody, ktoré zákonodarcu viedli k vytvoreniu právnej úpravy. Pokiaľ ide o odvetvie trestného práva, tieto dôvody sú vyjadrené najmä v trestnej politike štátu.²

Prameňom práva vo formálnom zmysle je určitá forma práva, v ktorej je právo obsiahnuté a z ktorého formálne pramení, kde ho možno nájsť a identifikovať ako právo ustanovené štátom a domáhať sa jeho uplatnenia alebo splnenia. Jedným z dôležitých znakov práva je jeho forma. S prihliadnutím na konkrétny právny systém rozoznávame formu práva vo všeobecnom zmysle a v osobitnom zmysle slova. Vo všeobecnom zmysle predstavuje forma práva špecifický znak práva. Z toho dôvodu dochádza k odlišeniu práva od iných spoločenských noriem (politiky, športu, morálky) a taktiež k existencii samotného práva. V osobitnom zmysle predstavuje forma práva špecifický znak práva určitého štátu. Z dôvodu existencie rôznorodosti národných právnych systémov a právnych kultúr poznáme aj rôznorodé formy práva.³ Práve publikáciou právneho predpisu v ustanovenej vonkajšej forme získavajú pravidlá správania sa charakter všeobecne záväzných právnych noriem, ktoré v prípade ich nerespektovania môže štát vynútiť.

Gnozeologické chápanie reprezentujú pramene poznania práva. Na rozdiel od formálneho poňatia predstavuje širší okruh prameňov poznania práva. Zaradujeme sem všetky informácie týkajúce sa práva a jeho pôsobenia v spoločnosti. Pokiaľ chceme spoznať určitý právny systém, nemôžeme tak urobiť len na základe zákonov, precedensov a medzinárodných zmlúv, platných v štáte, ktorý patrí do daného právneho systému. Zdrojom poznania v tomto prípade musia byť aj individuálne právne akty, právna literatúra, úprava legislatívneho procesu, judikatúra a mnohé iné.⁴ Pramene poznania práva, resp. pramene práva v gnozeologickom zmysle vyjadrujú súhrn všetkých informácií o práve. Môžeme ich získať ako:

- prvotné (priame, autentické), ktoré sú publikované v oficiálnych dokumentoch (u nás napr. Zbierka zákonov Slovenskej republiky, Vestník vlády Slovenskej republiky, a i.);
- druhotné (nepriame), teda informácie z neoficiálnych zdrojov, ktoré možno získať z komentárov k právnym predpisom, z rozhodnutí orgánov aplikujúcich právo (napr. súdov), vedeckých publikácií, skrípt, prednášok, a pod.

Právna náuka rozlišuje nasledovné pramene práva:

- a/ normatívne právne akty,
- b/ normatívne zmluvy,
- c/ precedensy (tzv. sudcovské právo),
- d/ právne obyčaje,
- e/ iné pramene (formy) práva.

² IVOR, J. a kol. *Trestné právo hmotné, Všeobecná časť 1*. Druhé doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: IURA EDITION 2010. S. 33. ISBN 978-80-8078-308-2.

³ PRUSÁK, J. *Teória práva*. 2. vyd. Bratislava: Vydavateľské oddelenie PF UK, 2001. S. 188. ISBN 80-7160-146-2.

⁴ GERLOCH, A. *Teorie práva*. 4. upr. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. S. 74. ISBN 978-80-7380-023-9.

V kontinentálnom právnom systéme, do ktorého patrí aj Slovenská republika, je základným prameňom práva normatívny právny akt a normatívna zmluva. Precedensy, právne obyčaje, ani právna náuka (názory významných právnikov – *opinio iuris doctorum*) nie sú prameňom slovenského práva. Právny význam majú len v anglo-americkom systéme práva.⁵

Normatívne právne akty sú všeobecne záväznými právnymi predpismi. Podľa Prusáka ide o „výsledky normotvornej činnosti subjektov tvorby práva, ktoré obsahujú právne normy“.⁶ Normatívny právny akt ako výsledok tvorby práva je potrebné odlišiť od individuálneho právneho aktu, ktorý vznikol aplikáciou práva. Kým normatívny právny akt má všeobecný charakter, individuálny právny akt je typický konkretizáciou predmetu a subjektov, na ktoré sa má uplatňovať jeho pôsobnosť.

V podmienkach Slovenskej republiky Prusák zoraďuje normatívne právne akty podľa stupňa právnej sily takto:

- 1/ Ústava, ústavné zákony, medzinárodné zmluvy a výsledky referenda so silou ústavného zákona,
- 2/ zákony, medzinárodné zmluvy, výsledky referenda so silou zákona a normatívne právne akty so silou zákona,
- 3/ iné druhy normatívnych aktov, najmä exekutívy so silou zákona,
- 4/ nariadenia vlády,
- 5/ vyhlášky, opatrenia, výnosy a „správne nariadenia“ orgánov miestnej samosprávy a miestnych orgánov štátnej správy,
- 6/ všeobecne záväzné nariadenia miestnej samosprávy,
- 7/ organizačné akty.⁷

Normatívne zmluvy sú tvorené právnymi normami, ktorých záväznosť platí na určitú skupinu vzťahov, vyznačujúcich sa rovnakým druhom a neurčitým počtom. Normatívne zmluvy sú výsledkom konsenzu viacerých subjektov.

Precedensy, právne obyčaje a právna náuka majú okrem anglo-amerického právneho systému skôr postavenie pomocných foriem, a to najmä pri tvorbe, aplikácii a výklade práva. V kontinentálnom právnom systéme rozhodnutia súdov (vynímajúc Ústavný súd SR) a iné individuálne právne akty nie sú prameňom práva, pretože nevyvolávajú právne účinky voči iným osobám, t. j. vzťahujú sa len na výlučne vymenované osoby a nespĺňajú požiadavku všeobecnosti. Nie sú určené na opakované použitie.

Precedensy - rozhodnutia súdov - tvoria základný prameň práva v angloamerickom právnom systéme. V prípade, že sudca rozhoduje kauzu, ku ktorej neexistuje obdobné konkrétne rozhodnutie, ktoré by sa na taký prípad mohlo vzťahovať, vytvorí nový precedens. Precedens predstavuje individuálny právny akt nadobúdajúci normatívny význam, čím sa stáva prameňom práva. Je to rozhodnutie v prípade doposiaľ právne neupravenom.

⁵ IVOR, J., POLÁK, P., ZÁHORA, J. *Trestné právo hmotné, Všeobecná časť* 1. Bratislava: Wolters Kluwer 2016. S. 21 - 22. ISBN 978-80-8168-509-5.

⁶ PRUSÁK, J. *Teória práva*. 2. vyd. Bratislava: Vydavateľské oddelenie PF UK, 2001. S. 189. ISBN 80-7160-146-2.

⁷ PRUSÁK, J. *Teória práva*. 2. vyd. Bratislava: Vydavateľské oddelenie PF UK, 2001. S. 189 - 195. ISBN 80-7160-146-2.

Stáva sa záväzným vzorom pre budúce rozhodovanie prípadov rovnakého druhu predovšetkým na súdoch inštančne nižšieho stupňa. Teda nie každé súdne rozhodnutie má povahu precedensu. V právnom zmysle sa precedens chápe ako predchádzajúce rozhodnutie súdu v analogickej veci. Hoci slovenské právo nie je založené na precedensoch a s výnimkou publikovanej judikatúry Ústavného súdu nie sú judikáty autoritatívnym prameňom práva, pôsobia spravidla silou presvedčivosti a súdy a správne úrady sa od precedensov len zriedka odchyľujú.

Za istú nevýhodu a všeobecné riziko precedentného systému možno považovať jeho strnulosť. Kým zastaraný právny predpis je možné novelizovať alebo zrušiť, judikatúra je z definície nemenná. Keďže záväznosť precedensov je iba neformálna, môže sa súd od doterajšej rozhodovacej praxe odchyliť, ak danú judikatúru považuje za obsolentnú. Jeho rozhodnutie potom slúži ako nový precedens, ktorý ruší starý precedens podľa zásady *lex posterior derogat legi priori*.

V súčasnosti na Slovensku nie je prameňom práva ani **právna obyčaj**, označovaná tiež ako obyčajové alebo zvykové právo, *Common Law*. Predstavuje ho všeobecne akceptované pravidlo správania sa, ktoré sa vžilo. Tvorca obyčajového práva je anonymný. Vzniká „zdola“ v dlhodobom procese a predstavuje pasívnu tvorbu práva, v ktorej sa štát neangažuje. Vyznačuje sa racionálnosťou a logickým základom. Vychádza z presvedčenia o jej správnosti, neodporovaniu zákona ani prirodzenej morálke. Dlhodobu sa používa a pôsobí v spoločnosti. Je charakteristická opakovaním slobodných, vážnych a verejných úkonov. Je všeobecne rešpektovaná a dochádza k uvedomovaniu si jej záväznosti a hrozby sankcie za jej neplnenie. Pre právnu obyčaj je typická zrozumiteľnosť a určitosť. Považuje sa za historicky najstarší a pôvodný prameň práva. Používala sa predovšetkým v staroveku a stredoveku. Napriek tomu, že sa v súčasnosti považuje za vývojom prekonanú, predstavuje významný prameň práva v islamskom práve a v tradičných právnych systémoch Ázie a Afriky. Isté rezíduá možno pozorovať v angloamerickej právnej kultúre, kde sa postupne transformujú do precedensov. Veľký význam zvykovému právu doposiaľ priznáva medzinárodné právo. Zvyčajne sa považuje za nepísané právo, ale predovšetkým v stredoveku vznikali mnohé súkromné zbierky, ktoré obyčajové právo spisovali, napr. v Habsburskej monarchii *Tripartitum Štefana Verböczyho*, *Corpus Iuris Hungarici* Martina Svätotajánskeho (Szentiványiho). Tieto zbierky neboli nikdy schválené zákonodarným orgánom, teda nemali povahu normatívneho právneho aktu, a preto neboli záväzné z titulu zákona. No napriek tomu ich verejná moc používala a aplikovala práve z moci a povahy právnej obyčaje. Ako som už vyššie uviedla, právne obyčaje boli typické tak pre angloamerický ako aj kontinentálny právny systém. V angloamerickej systéme boli nahradené zväčša precedensmi. V rímskom práve, rovnako ako v období stredoveku bola záväzným prameňom práva. Prostredníctvom výkladu vedúcich náboženských predstaviteľov je prameňom práva v islamských štátoch.⁸

Za **iné pramene (formy) práva** považujeme právnu náuku. V právnom prostredí Európy nemá právna náuka záväznosť. Ide tu o silu konkrétnej autority, ktorá vyjadruje svoj právny názor, podložený argumentmi.

⁸ OTTOVÁ, E. *Teória práva*. 2. dopl. vyd. Bratislava: Heuréka, 2006, s. 194 ISBN 80 – 89122 – 37 – X.

2 Pramene trestného práva hmotného

Predstavujú všetky právne predpisy, ktoré obsahujú normy trestného práva hmotného. Slovenské trestné právo je právom zákonným, o čom svedčí aj znenie Čl. 49 Ústavy Slovenskej republiky, podľa ktorého: „Len zákon ustanoví, ktoré konanie je trestným činom a aký trest, prípadne iné ujmy na právach alebo majetku možno uložiť za jeho spáchanie“. Ide o vyjadrenie jednej zo základných zásad trestného práva hmotného – zásadu zákonnosti, ktorá je po latinsky vyjadrená slovami: „*nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*“, t. j. žiaden trestný čin bez zákona, žiaden trest bez zákona. Preto normy nižšej právnej sily, ako napr. nariadenia vlády, vyhlášky, či všeobecne záväzné nariadenia miestnej samosprávy nemôžu byť priamym prameňom trestného práva. Trestný zákon však môže takéto normy splnomocniť, aby v nich boli konkretizované a špecifikované určité ustanovenia zákona.

Ústava Slovenskej republiky je normatívnym právnym aktom najvyššej právnej sily a vo svojich ustanoveniach sa dotýka aj ďalších hmotnoprávných ustanovení trestného práva, napr. Čl. 15 patriaci medzi Základné ľudské práva a slobody deklarujúci každému právo na život, ako aj zákaz pozbavenia života, neprípustnosti trestu smrti a v ods. 4 je zakotvená beztrestnosť za pozbavenie života v súvislosti s konaním, ktoré podľa zákona nie je trestné. V Čl. 16 je upravená nedotknuteľnosť osoby a jej súkromia, či zákaz mučenia, krutého, neľudského či ponižujúceho zaobchádzania alebo trestu. V Čl. 17 sa zaručuje osobná sloboda, v Čl. 18 sú zakázané nútené práce alebo nútené služby, a tak by sme mohli pokračovať nasledujúcimi článkami týkajúcimi sa práva na zachovanie ľudskej dôstojnosti, osobnej cti, dobrej povesti a ochrany mena. Tiež je tu zakotvené právo vlastníť majetok, nedotknuteľnosť obydlia, listové tajomstvo, sloboda pohybu a pobytu, náboženská sloboda, či politické práva obsiahnuté v treťom oddiele atď.

Nie menej významným prameňom je zákon č. 23/1991 Zb., ktorým sa uvádza **Listina základných práv a slobôd** ako ústavný zákon Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky. V § 1 ods. 1 uvádza: „Ústavné zákony, iné zákony a ďalšie právne predpisy, ich výklad a používanie musí byť v súlade s Listinou základných práv a slobôd“.

Za prameň trestného práva sa považujú aj **vyhlásené a ratifikované medzinárodné zmluvy**, čo je v Čl. 7 ods. 5 ústavy vyjadrené nasledovne: „Medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách, medzinárodné zmluvy, na ktorých vykonanie nie je potrebný zákon, a medzinárodné zmluvy, ktoré priamo zakladajú práva alebo povinnosti fyzických osôb alebo právnických osôb a ktoré boli ratifikované a vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom, majú prednosť pred zákonmi“. Z hľadiska právnej sily sú v podstate postavené na úroveň ústavným zákonom. Medzinárodná zmluva predstavuje dohodu medzi štátmi, ktoré ňou zakladajú, menia alebo rušia vzájomné práva a povinnosti podľa medzinárodného práva. Proces tvorby a obsahové náležitosti medzinárodnej zmluvy obsahuje Viedenský dohovor o zmluvnom práve, ktorý bol prijatý vo Viedni dňa 23. V. 1969.⁹

⁹ MAŠĽANYOVÁ, D. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná a osobitná časť*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016. S. 25. ISBN 978-80-7380-618-7.

Najvýznamnejšie medzinárodné zmluvy tvoriace prameň trestného práva hmotného sú napr.:

- Všeobecná deklarácia ľudských práv (Charta ľudských práv) bola prijatá na zasadnutí III. Valného zhromaždenia Organizácie spojených národov (OSN) vo forme rezolúcie číslo 217 (III) dňa 10. decembra 1948,
- Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach (vyhláška MZV č. 120/1976 Zb.),
- Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd (oznámenie FMZV č. 209/1992 Zb.),
- Európsky dohovor o potlačovaní terorizmu (oznámenie FMZV č. 552/1992 Zb.),
- Dohovor o právach dieťaťa (oznámenie FMZV č. 104/1991 Zb.),
- Dohovor proti mučeniu a inému krutému, neľudskému či ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu (vyhláška MZV č. 143/1988 Zb.),
- Dohovor o počítačovej kriminalite (oznámenie MZV SR č. 137/2008 Z. z.).

Harmonizácia slovenského trestného práva s trestným právom členských štátov EÚ patrí k významným prejavom vývoja európskej integrácie. Pramene trestného práva hmotného sa viažu aj na právo Európskej únie. Pramene práva Európskej únie možno rozdeliť na:

- a/ primárne právo ES/EÚ,
- b/ všeobecné právne zásady európskeho práva,
- c/ rozhodnutia súdneho dvora ES a Súdu prvého stupňa,
- d/ sekundárne právo.

Zoznam právne záväzných aktov Európskej únie je na základe § 436 Trestného zákona uvedený v jeho prílohe. Z uvedených dvadsiatich piatich vyberám:

- Smernica Rady, ktorá definuje napomáhanie neoprávneného vstupu, tranzitu a bydliska (Ú. v. ES L 328, 5.12.2002),
- Rámcové rozhodnutie Rady o zvýšenej ochrane pred falšovaním prostredníctvom pokút a ďalších trestných sankcií v súvislosti so zavádzaním eura (Ú. v. ES L 329, 14.12.2001),
- Rámcové rozhodnutie Rady, ktorým sa stanovujú minimálne ustanovenia o znakoch skutkových podstát trestných činov a trestov v oblasti nezákonného obchodu s drogami (Ú. v. EÚ L 335, 11.11.2004),
- Rámcové rozhodnutie Rady o boji proti niektorým formám a prejavom rasizmu a xenofóbie prostredníctvom trestného práva (Ú. v. EÚ L 328, 6.12.2008),
- Rámcové rozhodnutie Rady, ktorým sa mení a dopĺňa rámcové rozhodnutie o boji proti terorizmu (Ú. v. EÚ L 330, 9.12.2008),
- Rámcové rozhodnutie Rady o boji proti organizovanému zločinu (Ú. v. EÚ L 300, 11.11.2008),
- Smernica Európskeho parlamentu a Rady o prevencii obchodovania s ľuďmi a boji proti nemu a o ochrane obetí obchodovania (Ú. v. EÚ L 101, 15.4.2011),

- Smernica Európskeho parlamentu a Rady o európskom ochrannom príkaze (Ú. v. EÚ L 338, 21.12.2011),
- Smernica Európskeho parlamentu a Rady o trestných sankciách za zneužívanie trhu (Ú. v. EÚ L 173, 12.6.2014).

Základným prameňom trestného práva hmotného je **Trestný zákon** č. 300/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov, ktorý nadobudol účinnosť 1. I. 2006. Ide o rekodifikovanú právnu normu pozostávajúcu z troch častí. Zo všeobecnej, osobitnej a spoločných, prechodných a záverečných ustanovení.

Všeobecná časť je vytvorená piatimi hlavami, ktoré sa členia do dielov a oddielov. Tvoria ju predmet zákona, pôsobnosť zákona a základy trestnej zodpovednosti, sankcie, zánik trestnosti a trestu, osobitné ustanovenia o stíhaní mladistvých a výklad pojmov.

Osobitnú časť tvorí dvanásť hláv usporiadaných podľa významu chráneného záujmu, t. j. na základe spoločnosťou uznávanej hierarchie hodnôt. Niektoré hlavy sú vytvorené dielmi, avšak oddiely, s ktorými sa môžeme stretnúť vo všeobecnej časti Trestného zákona, tu nie sú. Prvá hlava slúži na ochranu života a zdravia ľudí, za ňou nasleduje ochrana slobody a ľudskej dôstojnosti, rodiny a mládeže, majetku, ďalej sú tam upravené trestné činy hospodárske všeobecne nebezpečné a proti životnému prostrediu, proti republike, proti poriadku vo verejných veciach, proti iným právam a slobodám, proti brannosti, proti civilnej službe, proti službe v ozbrojených silách a proti obrane vlasti, trestné činy vojenské a v XII. hlave sú zakotvené trestné činy proti mieru, proti ľudskosti, trestné činy terorizmu, extrémizmu a trestné činy vojnové.

Tretia časť odkazuje na prebratie právne záväzných aktov Európskej únie uvedených v aproximačnej prílohe. Ďalej sú tu zakotvené prechodné ustanovenia, ktorými sa upravujú špecifiká vzniknuté rekodifikáciou Trestného zákona. Záverečné ustanovenie v § 439 taxatívne vypočítava zákony, ktoré ruší, tzv. zrušovacie ustanovenie, a napokon, v záverečnom ustanovení § 440 sa uvádza nadobudnutie účinnosti rekodifikovaného Trestného zákona a jeho veľkého počtu noviel.

Okrem Trestného zákona sa hmotnoprávne ustanovenia nachádzajú aj v ďalších zákonoch, ktoré tiež tvoria pramene trestného práva. Ide napr. o tieto zákony:

- zákon č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore v znení neskorších predpisov,
- zákon č. 385/2000 Z. z. o sudcoch a prísediacich a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov,
- zákon č. 153/2001 Z. z. o prokuratúre v znení neskorších predpisov,
- ústavný zákon č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu v znení neskorších predpisov,
- zákon č. 190/2003 Z. z. o strelných zbraniach a strelive v znení neskorších predpisov,
- zákon č. 549/2003 Z. z. o súdnych úradníkoch v znení neskorších predpisov,
- zákon č. 550/2003 Z. z. o probačných a mediačných úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov,
- zákon č. 586/2003 Z. z. o advokácii a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov,
- zákon č. 215/2004 Z. z. o ochrane utajovaných skutočností v znení neskorších predpisov,

- zákon č. 371/2004 Z. z. o sídlach a obvodoch súdov Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov,
- zákon č. 757/2004 Z. z. o súdoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov,
- zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov,
- zákon č. 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov,
- zákon č. 528/2005 Z. z. o výkone trestu povinnej práce o doplnení zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (zákon o výkone trestu povinnej práce),
- zákon č. 569/2005 Z. z. o alternatívnej službe v čase vojny a vojnového stavu,
- zákon č. 570/2005 Z. z. o brannej povinnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov,
- zákon č. 297/2008 Z. z. o ochrane pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a o ochrane pred financovaním terorizmu v znení neskorších predpisov,
- zákon č. 154/2010 Z. z. o európskom zatýkacom rozkaze v znení neskorších predpisov,
- zákon č. 78/2015 Z. z. o kontrole výkonu niektorých rozhodnutí technickými prostriedkami a o zmene a doplnení niektorých zákonov,
- zákon č. 378/2015 Z. z. o dobrovoľnej vojenskej príprave a o zmene a doplnení niektorých zákonov,
- zákon č. 398/2015 Z. z. o európskom ochrannom príkaze v trestných veciach,
- zákon č. 91/2016 Z. z. o trestnej zodpovednosti právnických osôb a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Za prameň trestného práva sa považujú aj **rozhodnutia prezidenta republiky o amnestii** vydávané v zmysle Čl. 102 ods. 1 písm. j/ ústavy. Ide o normatívne akty *sui generis*. Taktiež sú to **nálezy Ústavného súdu SR**, ktoré boli prijaté v pléne a ktoré derogujú zákony, alebo ich jednotlivé ustanovenia obsahujúce trestnoprávnu normu hmotného charakteru.

3 Pramene trestnoprávnej ochrany života a zdravia ľudí

Trestný zákon na prvom mieste v osobitnej časti poskytuje ochranu života a zdravia ľudí. Nebolo to vždy tak. Predchádzajúce právne úpravy zodpovedajúce vtedajšiemu zriadeniu kládli v prvom rade dôraz na ochranu celospoločenských záujmov. Po revolúcii v roku 1989 došlo aj k zmene v hierarchii hodnôt, a tak sa do popredia ochrany dostali individuálne záujmy pred záujmami celospoločenskými. Do prvej hlavy osobitnej časti Trestného zákona sa tak dostali trestné činy proti životu a zdraviu, namiesto trestných činov proti republike. Sú vytvorené troma nasledujúcimi dielmi:

- Trestné činy proti životu,
- Trestné činy proti zdraviu a
- Trestné činy ohrozujúce život alebo zdravie.

Kým prvé dva diely obsahujú poruchové trestné činy, tretí diel je ohrozujúcim, čo znamená, že sa nesankcionuje len spôsobenie smrti či ublíženia na zdraví buď úmyselne alebo z nedbanlivosti, ale aj ohrozenie týchto významných chránených záujmov. Postavením na piedestál v rámci osobitnej časti sa však ochrana ľudského života a zdravia nevyčerpáva. Týmto záujmom je poskytnutá ochrana aj prostredníctvom iných ustanovení Trestného zákona, či už v rámci základných alebo kvalifikovaných skutkových podstát trestných činov, ako napr. § 179 Obchodovanie s ľuďmi, § 185 Branie rukojemníka, § 208 Týranie blízkej osoby a zverenej osoby, § 284 Všeobecné ohrozenie, § 289 Ohrozenie pod vplyvom návykovej látky, § 313 Teror, § 359 Násilie proti skupine obyvateľov, § 360 Nebezpečné vyhrážanie, § 418 Genocídium, § 419 Terorizmus a niektoré formy účasti na terorizme, § 420 Mučenie a iné neľudské alebo kruté zaobchádzanie, § 425 Neľudskosť, § 433 Vojnové bezprávie a pod. V prvej hlave osobitnej časti Trestného zákona sú zaradené len tie trestné činy, pri ktorých je život alebo zdravie jediným alebo primárnym objektom trestného činu.

Ochrana ľudského života a zdravia je zaručená aj **Ústavou SR**, kde v jej druhom oddiele nazvanom Základné ľudské práva a slobody je v Čl. 15 ods. 1 deklarované, že: „Každý má právo na život“. Druhá veta odseku jedna uvádza, že: „Ľudský život je hodný ochrany už pred narodením“. V ods. 2 je vyjadrený zákaz pozbavenia života iného, v ods. 3 sa zakazuje trest smrti a podľa ods. 4 nejde o porušenie práva, ak bol niekto pozbavený života v súvislosti s konaním, ktoré podľa zákona nie je trestné.

Aj **Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd** deklaruje právo každého na život. Jeho oficiálny názov je Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Predstavuje najvýznamnejšiu ľudsko-právnu zmluvu na európskom kontinente, ktorá zabezpečuje dodržiavanie najdôležitejších práv človeka. Európsky dohovor vznikol na pôde Rady Európy a 4. XI. 1950 ho podpísali všetky členské štáty. Do platnosti vstúpil 3. IX. 1953 a neskôr k nemu bolo prijatých 14 dodatkových protokolov.

V roku 1966 bol Valným zhromaždením Organizácie spojených národov prijatý **Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach**, ktorý sa uzniesol na tom, že každá ľudská bytosť má právo na život.

Záver

Spracovať tento príspevok som sa rozhodla na počesť a z úcty, ktorú prechovávam k významnému odborníkovi právnej vedy, pánu profesorovi Prusákovi. Mala som tú česť poznať pána profesora už počas môjho štúdia na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Už vtedy zastával významnú pozíciu v oblasti právnej vedy. Vážim si jeho prácu, korektnosť, serióznosť a tak by som mohla pokračovať výpočtom vzácnych vlastností tejto významnej osobnosti.

Pri príležitosti pekného životného jubilea pána profesora si mu dovoľujem zaželať všetko najlepšie, hlavne pevné zdravie.

Literatúra

- GERLOCH, A. *Teorie práva*. 4. upr. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. S. 74. ISBN 978-80-7380-023-9.
- IVOR, J. a kol. *Trestné právo hmotné, Všeobecná časť I*. Druhé doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: IURA EDITION 2010. S. 33. ISBN 978-80-8078-308-2.
- IVOR, J., POLÁK, P., ZÁHORA, J. *Trestné právo hmotné, Všeobecná časť I*. Bratislava: Wolters Kluwer 2016. S. 21 - 22. ISBN 978-80-8168-509-5.
- MAŠĽANYOVÁ, D. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná a osobitná časť*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016. S. 25. ISBN 978-80-7380-618-7.
- OTTOVÁ, E. *Teória práva*. 2. dopl. vyd. Bratislava: Heuréka, 2006, s. 194 ISBN 80 – 89122 – 37 – X.
- PRUSÁK, J. *Teória práva*. 2. vyd. Bratislava: Vydavateľské oddelenie PF UK, 2001. S. 188. ISBN 80-7160-146-2.
- Všeobecná deklarácia ľudských práv bola prijatá na zasadnutí III. Valného zhromaždenia Organizácie spojených národov vo forme rezolúcie číslo 217 (III) dňa 10. decembra 1948,
- Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach (vyhláška MZV č. 120/1976 Zb.),
- Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd (oznámenie FMZV č. 209/1992 Zb.),
- Európsky dohovor o potlačovaní terorizmu (oznámenie FMZV č. 552/1992 Zb.),
- Dohovor o právach dieťaťa (oznámenie FMZV č. 104/1991 Zb.),
- Dohovor proti mučeniu a inému krutému, neľudskému či ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu (vyhláška MZV č. 143/1988 Zb.),
- Dohovor o počítačovej kriminalite (oznámenie MZV SR č. 137/2008 Z. z.).
- Listina základných práv a slobôd, ústavný zákon č. 23/1991 Zb.
- Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov.

JEDNOSTRANNÉ PRÁVNE AKTY ŠTÁTOV AKO PRAMEŇ MEDZINÁRODNÉHO VEREJNÉHO PRÁVA

UNILATERAL LEGAL ACTS OF STATES LIKE A SOURCE OF INTERNATIONAL PUBLIC LAW

doc. JUDr. Juraj Jankuv, PhD.

Katedra medzinárodného práva a európskeho práva,
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Abstrakt: Cieľom tohto príspevku je identifikácia druhov jednostranných právnych aktov štátov v ich medzinárodnoprávnej praxi ako aj identifikácia relevantnej medzinárodnoprávnej úpravy a judikatúry medzinárodných súdnych orgánov týkajúcej sa danej problematiky. V nadväznosti na uvedené analýzy bude možné vysloviť závery ohľadom formy a miesta jednostranných právnych aktov štátov v rámci štruktúry prameňov medzinárodného verejného práva.

Key words: International public law, sources of international public law, unilateral legal acts of states

Abstract: The purpose of this contribution is to identify the types of unilateral legal acts of the states in their international law practice as well as to identify relevant international law and international jurisprudence on the issue. Following these analyses, it will be possible to formulate conclusions on the form and location of unilateral legal acts of the States within the structure of the sources of international public law.

Ключевые слова: Medzinárodné právo verejné, pramene medzinárodného verejného práva, jednostranné právne akty štátov

Úvod

Jednostranné právne akty štátov doposiaľ neboli teóriou medzinárodného práva zaradené do systému prameňov medzinárodného práva. Nie sú uvedené ani v článku 38 Štatútu Medzinárodného súdneho dvora, ktorý býva vedou medzinárodného práva považovaný za všeobecne akceptovaný výpočet prameňov medzinárodného práva. I určitá časť právnych teoretikov sa stavia k ich právnemu životu negatívne, na základe argumentu, že jednostranné akty nemôžu vyvolať právne záväzné účinky bez súhlasu druhej strany. Takýto prístup kvalifikuje postavenie jednostranných právnych aktov ako formu uzavretia zmluvy v zjednodušenej forme ako súčasť procesu tvorby medzinárodnej zmluvy (oferta, akceptácia a pod.).¹ Vo vede sa preto vedú spory o tom, či môžu byť jednostranné právne akty vôbec byť počítané k prameňom medzinárodného práva verejného.² Jednostranné právne akty, ktoré majú právne záväzný charakter, však nesporne

¹ Bližší pozri ČEPELKA, Č.; ŠTURMA, P. *Mezinárodní právo veřejné. 1. vydání.* Praha: C. H. Beck, 2008. s.166. ISBN 978-80-7179-728-9.

² ČEPELKA, Č.; ŠTURMA, P. *Mezinárodní právo veřejné. 1. vydání.* Praha: C. H. Beck, 2008. s.166. ISBN 978-80-7179-728-9.

v medzinárodnom práve existujú. Ich zaradenie do systému prameňov medzinárodného práva podporujú viacerí významní teoretici.³

Cieľom tohto príspevku je identifikácia druhov jednostranných právnych aktov štátov v ich medzinárodnoprávnej praxi, ako aj identifikácia relevantnej judikatúry a medzinárodnoprávnej úpravy medzinárodných súdnych orgánov týkajúcej sa danej problematiky. V nadväznosti na uvedené analýzy bude možné vysloviť závery ohľadom formy a miesta jednostranných právnych aktov štátov v rámci štruktúry prameňov medzinárodného verejného práva.

Druhy jednostranných právnych aktov štátov

Ako už bolo uvedené, jednostranné právne akty, ktoré majú právne záväzný charakter, však nesporne v medzinárodnom práve existujú, o čom svedčí celý rad príkladov ich používania v medzinárodnoprávnej praxi štátov.

V medzinárodnoprávnej praxi sa často vyskytuje *notifikácia*, ktorá vo svojej podstate znamená verejné (úradné) formálne oznámenie určitej právnej či faktickej skutočnosti, ktorá je relevantná pre vznik či zánik medzinárodného záväzku a korelatívneho oprávnenia.⁴ Ide napr. o notifikáciu sukcesie do medzinárodnej zmluvy, ktorá je bežnou praxou predpokladanou v rámci medzinárodnoprávneho inštitútu sukcesie do medzinárodných zmlúv, tak ako je kodifikovaný v *Viedenskom dohovore o sukcesii štátov vzťahu k medzinárodným zmluvám* (1978).⁵ Notifikáciu predpokladá aj *Viedenský dohovor o zmluvnom práve* (1969),⁶ podľa ktorého je uskutočnená ratifikácia medzinárodnej zmluvy úradne oznamovaná iným zmluvným štátom.⁷ Notifikáciou je napr. i Trumanovo vyhlásenie o kontinentálnom šelfe z roku 1945, ktoré sa neskôr stalo základom pre kodifikáciu tejto problematiky.

Ďalším príkladom jednostranného právneho aktu je *uznanie*, ktoré zbavuje štát, ktorý istú skutočnosť uznal, možnosti spochybnit' jej platnosť v neskoršom období.⁸ Je to jednostranné prehlásenie o tom, že určitý stav alebo požiadavka korešponduje

³ Pozri napr. BROWNLIE, I. *Principles of Public International Law Seventh Edition*. Oxford: Oxford University Press, 2008. s.640. ISBN 978-80-129-921770-0, MALENOVSKÝ, J.: *Mezinárodní právo veřejné obecná část a poměr k jiným právním systémům*. 6. upravené a doplnené vydání. Brno a Plzeň: Doplněk a Aleš Čeněk, 2014. s.185. ISBN 978-80-7239-318-3 (Doplněk Brno) ISBN 978-80-7380-531-9 (Aleš Čeněk Plzeň), SEIDL-HOHENVELDERN, I. *Mezinárodní právo veřejné*. 3. vydání. Praha: ASPI, 2006. s.42. ISBN 80-7357-178-1 alebo TÜRK, D. *Základy mezinárodního práva*. Beroun: Eva Rozkotová, 2010. s.15. ISBN 978-80-904209-9-1.

⁴ ČEPELKA, Č.; ŠTURMA, P. *Mezinárodní právo veřejné. 1. vydání*. Praha: C. H. Beck, 2008. s.167. ISBN 978-80-7179-728-9.

⁵ Vienna Convention on Succession of States in respect of Treaties (1978). 1946 UNTS 3.

⁶ Vienna Convention on the Law of the Treaties (1969). UNTS vol.1155, p.331.

⁷ ČEPELKA, Č.; ŠTURMA, P. *Mezinárodní právo veřejné. 1. vydání*. Praha: C. H. Beck, 2008. s.167. ISBN 978-80-7179-728-9.

⁸ MALENOVSKÝ, J.: *Mezinárodní právo veřejné jeho obecná část a poměr k jiným právním systémům, zvláště k právu českému*. 5., podstatně upravené a doplnené vydání. Brno: Masarykova univerzita a Nakladatelství Doplněk, 2008. s. 186. ISBN 978-80-8078-414-0.

s medzinárodným právom.⁹ Ide napr. uznanie dlhu, uznanie vlády, štátu, orgánov národnooslobodzovacieho hnutia, povstaleckého hnutia a pod.

V medzinárodnoprávnej praxi sa občas vyskytuje i *protest* - akt, ktorým sa protestujúci štát bráni platnosti určitej skutočnosti vo vzťahu k nemu samotnému.¹⁰ Protest je teda jednostranné prehlásenie, ktorým sa chránia vlastné záujmy subjektu medzinárodného práva tak, že sa odmieta úkony, tvrdenia alebo požiadavky druhého subjektu.¹¹ Príkladom môžu slúžiť protesty Číny proti medzinárodnoprávnemu uznaniu Tchaj-wanu alebo protesty rovnakej krajiny proti oficiálnemu prijímaniu tibetského dalajlámu hlavami iných štátov.

Ďalším príkladom jednostranného právneho aktu je *zrieknutie sa*, ktorým sa štát vzdáva právneho nároku alebo určitého práva¹² alebo požiadavky s výnimkou práv, ktoré sa v medzinárodnom práve pokladajú za základné práva štátu.¹³ Ide napr. o historické zrieknutie sa jadrových pokusov v ovzduší Francúzskom v kontexte sporu tejto krajiny s Austráliou a Novým Zélandom, ktorý vyvrcholil rozsudkom Medzinárodného súdneho dvora v roku 1974. Rovnaký účinok mala i tzv. Ihlenova deklarácia z roku 1919, ktorou sa ústami ministra zahraničných vecí Ihlena Nórsko zrieklo nárokov na Východné Grónsko.¹⁴ V obidvoch prípadoch bola záväznosť jednostranných právnych aktov potvrdená rozsudkami medzinárodných súdov.

Ostatným príkladom jednostranného právneho aktu *prísľub* - akt, ktorým sa štát zaväzuje správať určitým spôsobom vo vzťahu k iným štátom, bez záruky ich obdobného recipročného správania sa.¹⁵ Je to teda jednostranné prehlásenie, ktorým subjekt medzinárodného práva prijme medzinárodnoprávne záväzky vo vzťahu k inému štátu, skupine štátov alebo vo vzťahu k všetkým štátom (záväzok *erga omnes*).¹⁶ Príkladom prísľubu je vyhlásenie Egypta z 24. apríla 1957 o Suezskom prieplave sľubujúce možnosť používania Suezského prieplavu po jeho znárodnení ako medzinárodnej plavebnej cesty.

⁹ TÜRK,D. *Základy medzinárodného práva*. Beroun: Eva Rozkotová, 2010. s.196. ISBN 978-80-904209-9-1.

¹⁰ MALENOVSKÝ, J.: *Mezinárodní právo veřejné jeho obecná část a poměr k jiným právním systémům, zvláště k právu českému*. 5., podstatně upravené a doplněné vydání. Brno: Masarykova univerzita a Nakladatelství Doplněk, 2008. s. 186. ISBN 978-80-8078-414-0.

¹¹ TÜRK,D. *Základy medzinárodného práva*. Beroun: Eva Rozkotová, 2010. s.196. ISBN 978-80-904209-9-1.

¹² MALENOVSKÝ, J.: *Mezinárodní právo veřejné jeho obecná část a poměr k jiným právním systémům, zvláště k právu českému*. 5., podstatně upravené a doplněné vydání. Brno: Masarykova univerzita a Nakladatelství Doplněk, 2008. s. 186. ISBN 978-80-8078-414-0.

¹³ TÜRK,D. *Základy medzinárodného práva*. Beroun: Eva Rozkotová, 2010. s.198. ISBN 978-80-904209-9-1.

¹⁴ Bližšie pozri ČEPELKA, Č.; ŠTURMA, P.: *Mezinárodní právo veřejné. I. vydání*. Praha: C. H. Beck, 2008. s.168. ISBN 978-80-7179-728-9.

¹⁵ Bližšie pozri MALENOVSKÝ, J.: *Mezinárodní právo veřejné jeho obecná část a poměr k jiným právním systémům, zvláště k právu českému*. 5., podstatně upravené a doplněné vydání. Brno: Masarykova univerzita a Nakladatelství Doplněk, 2008. s. 219. ISBN 978-80-8078-414-0.

¹⁶ TÜRK,D. *Základy medzinárodného práva*. Beroun: Eva Rozkotová, 2010. s.197. ISBN 978-80-904209-9-1.

Zvláštny spravodajca Komisie OSN pre medzinárodné právo prof. Rodriguez-Cedeño¹⁷ k jednostranným právnym aktom štátov priraduje mlčanie štátu a, tzv. estoppel. *Mlčanie štátu* je podľa neho jednostranným aktom, kde štát mlčky prejavuje vôľu zmeniť právne vzťahy. V tomto prípade však v praxi chýba autonómnosť mlčania. Ide o reakciu na aktuálny stav, pričom často sa štát nevyjadrí iba preto, že daná otázka ho nezaujíma. V prípade *estoppelu* ide o rovnaké správanie štátu v konkrétnom prípade, ktoré vytvára s poukazom na princíp dobrej viery očakávanie rovnakého správania sa v obdobných prípadoch.¹⁸ V tomto prípade rovnako nejde o autonómne správanie sa. Závisí od vyhodnotenia správania sa zo strany iných štátov. Ide napr. o situáciu ak sa štát zdržal protestu, čím vytvoril očakávanie, že sa v rovnakých prípadoch v budúcnosti zachová rovnako.¹⁹ Iní predstavitelia vedy a aj samotná Komisia OSN pre medzinárodné právo mlčanie a estoppel z rámca jednostranných právných aktov štátov vyradzuje.²⁰ Obe tieto správania v rámci tohto príspevku preto nebudeme zaradzovať k jednostranným aktom štátov.

Judikatúra medzinárodných súdnych orgánov a medzinárodnoprávna úprava problematiky v oblasti jednostranných právných aktov štátov

V oblasti problematiky jednostranných právných aktov štátov existuje judikatúra medzinárodných súdnych orgánov a najmä v nadväznosti na túto judikatúru veda medzinárodného práva a osobitne Komisia OSN pre medzinárodné právo identifikuje, resp. aj formuluje pravidlá regulujúce túto oblasť prameňov medzinárodného práva verejného.

Ucelenú analýzu právných náležitostí a účinkov jednostranných aktov štátov podal Medzinárodný súdny dvor, a to v sporovej veci *Jadrových pokusov* (1974), Austrálie a Francúzska.²¹ Rovnaký spor s obdobným názvom viedol s Francúzskom i Nový Zéland²² a Medzinárodný súdny dvor vydal vo veci rovnaký rozsudok v ten istý deň. Pre ilustráciu budeme komentovať prvý zo spomenutých sporov, pričom komentáre k tomuto rozsudku platia *vice versa* a sú aktuálne i vo vzťahu k druhému spomenutému sporu. Jurisdikcia Medzinárodného súdneho dvora (ďalej aj „MSD“) bola v prvom prípade založená žalobou Austrálie voči Francúzsku v súlade s čl. 36 ods. 1 a 2 Štatútu MSD v nadväznosti na Generálny akt o pokojnom riešení medzinárodných sporov (1928). Francúzsko však odmietlo uznať jurisdikciu MSD, naopak požiadalo o stiahnutie prípadu zo zoznamu

¹⁷ Fifth report on unilateral acts of states, by Mr. Victor Rodríguez Cedeño, Special Rapporteur, UN Doc. A/CN.4/525 and.1 and 2.

¹⁸ K problematike estoppelu bližšie pozri dielo BROWNLIE, I. *Principles of Public International Law Seventh Edition*. Oxford: Oxford University Press, 2008. s.643-645. ISBN 978-80-129-921770-0

¹⁹ MALENOVSKÝ, J.: *Mezinárodní právo veřejné obecná část a poměr k jiným právním systémům*. 6. upravené a doplněné vydání. Brno a Plzeň: Doplněk a Aleš Čeněk, 2014. s.188. ISBN 978-80-7239-318-3 (Doplněk Brno) ISBN 978-80-7380-531-9 (Aleš Čeněk Plzeň).

²⁰ Bližšie pozri dielo MALENOVSKÝ, J.: *Mezinárodní právo veřejné obecná část a poměr k jiným právním systémům*. 6. upravené a doplněné vydání. Brno a Plzeň: Doplněk a Aleš Čeněk, 2014. s.188. ISBN 978-80-7239-318-3 (Doplněk Brno) ISBN 978-80-7380-531-9 (Aleš Čeněk Plzeň).

²¹ *Nuclear Tests (Australia v. France)*, Judgement of 20 December 1974, I.C.J. Reports 1974, p. 253

²² *Nuclear Tests Case (New Zealand v. France)*, Judgement of 20 December 1974, I.C.J. Reports 1974, p. 457

prerokovaných prípadov. MSD francúzskej žiadosti nevyhovel a podľa č. 41 Štatútu MSD prijal predbežné opatrenia. MSD rozhodol, že v rámci prvej časti pojednávania (písomnej) bude doriešená otázka jurisdikcie. V priebehu pojednávania Francúzsko odmietalo spolupracovať s MSD a nezúčastnilo sa ani ústnom pojednávaní prípadu.²³

Spor vznikol v nadväznosti na jadrové testy v atmosfére, ktoré Francúzsko uskutočnilo v rokoch 1966 až 1968 a v rokoch 1970 a 1972 na území francúzskej Polynézie. Testy boli konkrétne realizované na atole Mururoa, ktorý sa nachádza 6000 km východne od Austrálie. Francúzsko síce vytvorilo tzv. zakázanú a nebezpečnú zónu okolo atolu pre lietadlá a lode, ale podľa Austrálie boli tieto kroky nedostatočné a trvala na tom, že po jadrových testoch v atmosfére na územie Austrálie dopadali rádioaktívne čiastočky. Francúzsko pripustilo, že po jadrových testoch uskutočnených na atole Mururoa dopadli rádioaktívne čiastočky na územie Austrálie, zároveň však tvrdilo, že išlo o nepatrné množstvá, ktoré neohrozili zdravie obyvateľov Austrálie. Táto otázka sa stala spornou, preto Austrália podala žalobu na MSD. Austrália žiadala, aby MSD vydal rozsudok, v ktorom by deklaroval protiprávne konanie a porušenie pravidiel medzinárodného práva zo strany Francúzska pokiaľ ide o realizáciu atmosférických pokusov jadrových zbraní v Tichom oceáne. Austrália zároveň požiadala MSD, aby prijal predbežné opatrenia s cieľom zabezpečiť ochranu jej práv. Napriek tomu, že Francúzsko neuznávalo jurisdikciu MSD v tomto prípade, v priebehu roku 1974 opakovane verejne deklarovalo, prostredníctvom svojich vysokých politických predstaviteľov aj ústami svoju vtedajšieho prezidenta Valéryho Giscarda d'Estaing, svoj úmysel nepokračovať v realizácii atmosférických testov jadrových zbraní.²⁴

Medzinárodný súdny dvor, po predchádzajúcom stanovisku Austrálie, pri posudzovaní sporu zohľadnil jednostranný právny akt (t. j. záväzok) Francúzska, urobený v dobrej viere, nepokračovať ani v budúcnosti s realizáciou testov. Tieto skutočnosti vyvolali novú medzinárodnoprávnú situáciu, na trvaní ktorej mali strany zúčastnené na spore záujem a pri posudzovaní sporu ich zohľadnil.

V rozsudku Medzinárodný súdny dvor konštatoval, že žaloba Austrálie nemá predmet a preto vo veci nerozhodol. Dôvodom takto formulovaného rozsudku bola skutočnosť, že Francúzsko upustilo od jadrových pokusov a vo viacerých jednostranných vyhláseniach svojich predstaviteľov deklarovalo, že pokusy neobnoví. Podľa názoru MSD v tomto prípade sa jednostranný právny akt *môže stať prameňom* medzinárodných práv a povinností podľa medzinárodného práva. K svojej platnosti *nevyžaduje prijatie inými štátmi*. Dôvodom jeho záväznosti nie je teda konsenzus, ale postulát dobrej viery (*bona fides*).

Podľa vedy medzinárodného verejného práva medzinárodné právo nepredpisuje zvláštne náležitosti formy jednostranného právneho aktu, vyžaduje iba *verejnosť jeho prehlásenia*. Platný jednostranný právny akt *nemožno kedykoľvek odvolať*. Možno ho

²³ LANTAJOVÁ, D. a kol. *Prípadové štúdie z európskeho a medzinárodného práva*. Bratislava: Iura Edition, 2008. s.97. ISBN 978-80-8078-231-3.

²⁴ Bližšie pozri ČEPELKA, Č.; ŠTURMA, P. *Medzinárodné právo verejné. I. vydání*. Praha: C. H. Beck, 2008. s.168. ISBN 978-80-7179-728-9 a LANTAJOVÁ, D. a kol. *Prípadové štúdie z európskeho a medzinárodného práva*. Bratislava: Iura Edition, 2008. s.97-98. ISBN 978-80-8078-231-3.

odvolať iba vtedy, ak sa neporuší zásada dobrej viery iných štátov.²⁵ Aby mohol byť takýto jednostranný právny akt považovaný za zdroj medzinárodnoprávneho záväzku, je potrebné splniť ďalšie podmienky, ktoré vyplývajú z iných noriem medzinárodného práva. Ide o podmienku, aby akt vydal *orgán oprávnený zastupovať štát navonok (à titre de souverain)*²⁶ ako je *hlava štátu, predseda vlády a minister zahraničných vecí*, podmienku, aby obsah vydaného záväzku bol *v súlade s kogentnými normami medzinárodného práva* a podmienku, že *vydanie takéhoto aktu štátu nemôže byť dosiahnuté hrozbou sily alebo použitím sily*.²⁷

Komisia OSN pre medzinárodné právo sa od roku 1998 snaží o *kodifikáciu problematiky jednostranných právnych aktov štátov*.²⁸ V roku 2006 ponúkla Komisia Valnému zhromaždeniu *10 riadiacich princípov použiteľných vo vzťahu k jednostranným prehláseniam štátov, spôsobilým založiť právne povinnosti*.²⁹ V rámci tohto dokumentu Komisia v podstate kopírovala závery MSD v oboch prípadoch *Jadrových pokusov* (1974) a doplnila niektoré ďalšie spomenuté pravidlá vyplývajúce z existujúcich noriem medzinárodného práva, resp. názorov vedy medzinárodného práva, potvrdených ďalšou judikatúrou Medzinárodného súdneho dvora. Valné zhromaždenie OSN vzalo tieto princípy na vedomie *Rezolúciou č.63/34 (2006)*.³⁰

Problémom je, že medzinárodná judikatúra a ani prax štátov nedávajú jasnú odpoveď na otázku definície jednostranného právneho aktu. Pravdepodobne nie je možné nájsť ani formu jednostranných právnych aktov, ktoré by boli spoločné rôznemu obsahu jednotlivých aktov. V duchu názorov vedy preto rezonuje i prístup, že je možné obávať sa neúspechu danej kodifikácie.³¹ V každom prípade je však daná kodifikácia veľmi solídnu sumarizáciou pravidiel platiacich vo vzťahu k jednostranným právnym aktom a preto jej budeme venovať širší priestor.

Dokument *10 riadiacich princípov použiteľných vo vzťahu k jednostranným prehláseniam štátov, spôsobilým založiť právne povinnosti* pozostáva desiatich ustanovení – princípov, pričom každý z princípov je podrobne komentovaný. *Princíp 1* zakotvuje vo voľnej interpretácii viackrát naznačenú skutočnosť, že *vyhlásenia, ktoré sa robia verejne spolu s prejavom vôle byť nimi viazané, môžu mať účinok vytvárania právnych záväzkov. Ak sú splnené tieto podmienky, záväzný charakter takejto vyhlásenia je založený na dobrej*

²⁵ Bližšie pozri MALENOVSKÝ, J.: *Mezinárodní právo veřejné jeho obecná část a poměr k jiným právním systémům, zvláště k právu českému*. 5., podstatně upravené a doplněné vydání. Brno: Masarykova univerzita a Nakladatelství Doplněk, 2008. s. 219. ISBN 978-80-8078-414-0.

²⁶ ČEPELKA, Č.; ŠTURMA, P.: *Mezinárodní právo veřejné. 1. vydání*. Praha: C. H. Beck, 2008. s.172. ISBN 978-80-7179-728-9.

²⁷ Porovnaj KLUČKA, J.: *Mezinárodní právo veřejné (všeobecná a osobitná část)*. Druhé, doplnené a prepracované vydanie. Bratislava : Iura Edition, 2011. s. 125. ISBN 978-80-8078-414-0.

²⁸ JANKUV, J.; LANTAJOVÁ, D.; ŠMID, M.; BLAŠKOVIČ, K.: *Mezinárodní právo veřejné. Prvá část*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2015. s.187. ISBN 978-80-7380-559-3.

²⁹ *Guiding Principles applicable to unilateral declarations of States capable of creating legal obligations, with commentaries thereto (2006)*. UN Doc. A/61/10 (2006).

³⁰ Resolution adopted by the General Assembly of 18 December 2006. No. 61/34. Report of the International Law Commission on the work of its fifty-eighth session.

³¹ ČEPELKA, Č.; ŠTURMA, P.: *Mezinárodní právo veřejné. 1. vydání*. Praha: C. H. Beck, 2008. s.172. ISBN 978-80-7179-728-9.

viere a príslušné štáty ich potom môžu vziať do úvahy a rešpektovať ich. Takéto štáty sú oprávnené vyžadovať, aby takéto záväzky boli rešpektované. Z tohto princípu vyplýva, že Komisia OSN pre medzinárodné právo obmedzila pôsobnosť „princípov“ len na výslovné verejné jednostranné akty štátov³² a vylúčila z ich rámca akty konkludentné ako je už spomenuté mlčanie či estoppel. V duchu komentára k tomuto princípu³³ je zreteľné, že jeho znenie, ktoré sa snaží definovať jednostranné akty *stricto sensu* a naznačiť, na čom sú založené, je priamo inšpirované dikciou spomínaného judikátov Medzinárodného súdneho dvora z 20. decembra 1974 vo veciach *Jadrových pokusov*.³⁴ V inom prípade *Hraničný spor* (1986)³⁵ Medzinárodný súdny dvor v kontexte s jednostrannými právnymi aktmi štátov upozornil na to, že „všetko závisí od zámeru dotknutého štátu“. Tento princíp ilustruje viacero ďalších prípadov. Okrem vyhlásení, ktoré urobilo Francúzsko v roku 1974 o zastavení jadrových skúšok v atmosfére, verejný charakter malo aj spomenuté vyhlásenie Egypta z 24. apríla 1957 o Suezskom prieplyve týkajúce sa používania Suezského prieplyvu po jeho znárodnení, adresované štátom, ktoré sú zmluvnými stranami dohovoru Konštantínopolského dohovoru z roku 1988 o používaní prieplyvu ako medzinárodnej plavebnej cesty,³⁶ ako aj vyhlásenie o odpustení pohľadávok zo strany Jordánska územiám zo Západného brehu Jordánu.³⁷ Tieto vyhlásenia v sebe obsahujú dôležitý údaj o úmysle ich autorov byť nimi viazaný. Ihlenova deklarácia, ktorá bola prezentovaná počas čisto bilaterálneho stretnutia ministra zahraničných vecí Dánska a nórskeho veľvyslanca v Kodani Ihlena v prípade *Východné Grónsko* (1933),³⁸ či kolumbijská diplomatická poznámka adresovaná výlučne venezuelským orgánom³⁹ sú taktiež relevantné, hoci sa týkajú iba bilaterálnych vzťahov medzi oboma dotknutými štátmi. V praxi niekedy môžu vzniknúť i pochybnosti o záväznosti jednostranných prehlásení štátov tak ako to bolo zreteľné v už spomenutom prípade *Hraničný spor* (1986)⁴⁰ medzi Burkina Fasso a Mali. V rozsudku v tejto veci Medzinárodný súdny dvor konštatoval, že vyhlásenie prezidenta Mali o štátnych hraniciach s Burkinou Fasso nie sú záväzné. Neexistovali totiž žiadne prekážky pre to, aby sa otázky, ktoré boli predmetom prezidentových prehlásení, upravili cestou obyčají alebo medzinárodnou

³² MALENOVSKÝ, J.: *Mezinárodní právo veřejné obecná část a poměr k jiným právním systémům*. 6. upravené a doplnené vydání. Brno a Plzeň: Doplněk a Aleš Čeněk, 2014. s.187. ISBN 978-80-7239-318-3 (Doplněk Brno) ISBN 978-80-7380-531-9 (Aleš Čeněk Plzeň).

³³ *Guiding Principles applicable to unilateral declarations of States capable of creating legal obligations, with commentaries thereto* (2006). UN Doc. A/61/10 (2006). s.370.

³⁴ Ďalej budeme odkazovať už len na prvý z rozsudkov.

³⁵ *Case concerning the Frontier Dispute (Burkina Faso v. Republic of Mali)*, Judgment of 22 December 1986, *I.C.J. Reports 1986*, s. 573, para. 39.

³⁶ TÜRK, D. *Základy mezinárodního práva*. Beroun: Eva Rozkotová, 2010. s.198. ISBN 978-80-904209-9-1.

³⁷ Pozri UN Doc. A/CN.4/557, par. 47-48.

³⁸ *Legal Status of Eastern Greenland*, Judgment of 5 April 1933, *P.C.I.J., Series A/B, No. 53*, p. 71.

³⁹ *Guiding Principles applicable to unilateral declarations of States capable of creating legal obligations, with commentaries thereto* (2006). UN Doc. A/61/10 (2006). s.370.

⁴⁰ *Case concerning the Frontier Dispute (Burkina Faso v. Republic of Mali)*, Judgment of 22 December 1986, *ICJ Reports, 1986*, s.554 a nasl.

zmluvou.⁴¹ Pri hľadaní odpovede na otázku, či sú jednostranné prehlásenia záväzné, je teda nutné preštudovať relevantné právne a faktické skutočnosti.

Princíp 2 zakotvuje, že *spôsobilosť právne sa zaviazať prostredníctvom jednostranného právneho aktu má každý štát*. Podľa komentára k tomuto článku⁴² ak má štát spôsobilosť uzatvárať medzinárodné zmluvy, má aj spôsobilosť založiť medzinárodnoprávny záväzok aj prostredníctvom jednostranného právneho aktu. Táto skutočnosť bola potvrdená aj v rámci hore uvedených prípadov z praxe Medzinárodného súdneho dvora či už vo veci *Jadrových pokusov* (1974) alebo vo veci *Hraničný spor* (1986).

Podľa znenia princípu 3 platí, že *pre určenie právnych účinkov jednostranných vyhlásení štátov je potrebné zohľadniť ich obsah, všetky skutkové okolnosti, v rámci ktorých boli urobené, a reakcií, ktoré vzbudili*. Podľa komentára k tomuto princípu aj tento princíp vychádza z judikátov Medzinárodného súdneho dvora vo veci *Jadrových pokusov* (1974), vo veci *Hraničný spor* (1986), ale aj vo veci *Ozbrojené činnosti na území Konga* (2006).⁴³ Podľa názoru Komisie OSN pre medzinárodné právo relevanciu tohto princípu podporujú i vyhlásenie Švajčiarska o výsadách a imunitách zamestnancov Organizácie Spojených národov,⁴⁴ už spomínané egyptské vyhlásenie o Suezskom prieplave (1957) a tiež už spomenuté vyhlásenia Jordánska o odpustení dlhov územiám na Západnom brehu Jordánu.

Princíp 4 ustanovuje, že *jednostranné vyhlásenie zaväzuje štát medzinárodne iba vtedy, ak ho urobí orgán, ktorý má právomoc tak urobiť. Vďaka svojej funkcii sú kompetentní urobiť takéto akty hlavy štátov, predsedovia vlád a ministri zahraničných vecí. Iné osoby zastupujúce štát vo vymedzených oblastiach môžu ním byť oprávnené aby ho zaviazali prostredníctvom svojich vyhlásení v oblastiach patriacich do ich pôsobnosti*. Tento princíp je inšpirovaný hore uvedenou judikatúrou Stáleho dvora medzinárodnej spravodlivosti a Medzinárodného súdneho dvora. V spomenutom prípade *Ozbrojené aktivity na území Konga* medzinárodný súdny dvor konštatoval, že v duchu existujúcej judikatúry existuje stabilizované obyčajové pravidlo medzinárodného práva, že hlava štátu, predseda vlády a minister zahraničných vecí sa považujú za reprezentantov štát z titulu svojej funkcie, pričom majú oprávnenie realizovať v mene uvedeného štátu jednostranné akty, ktoré majú silu medzinárodných záväzkov.⁴⁵

Princíp 5 zakotvuje pravidlo, podľa ktorého *jednostranné deklarácie môžu byť formulované ústne alebo písomne*. Podľa komentára k tomuto článku je všeobecne akceptované, že forma jednostranného aktu nijako neovplyvňuje jeho platnosť či právne účinky.

⁴¹ *Case concerning the Frontier Dispute* (Burkina Faso v. Republic of Mali), Judgment of 22 December 1986, ICJ Reports, 1986, s.574.

⁴² *Guiding Principles applicable to unilateral declarations of States capable of creating legal obligations, with commentaries thereto* (2006). UN Doc. A/61/10 (2006). s.371.

⁴³ *Case concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002) (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda)*, *Jurisdiction of the Court and Admissibility of the Application*, para. 49.

⁴⁴ Pozri UN Doc. A/CN.4/557, par. 157.

⁴⁵ *Case concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002) (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda)*, Judgment of 3 February 2006, *Jurisdiction of the Court and Admissibility of the Application*, para. 46.

Medzinárodný súdny dvor zdôraznil relatívnu nedôležitosť formy jednostranných aktov v rámci prípadu *Chrám Preah Vihear* (1961),⁴⁶ ktorý sa týkal sporu o náboženský chrám medzi Kambodžou a Thajskom.⁴⁷ V spomenutom prípade *Jadrových pokusov* (1974) Medzinárodný súdny dvor zdôraznil, že medzinárodné právo neukladá pre jednostranné právne akty žiadne špeciálne alebo prísne podmienky.⁴⁸

Princíp 6 uvádza pravidlo, podľa ktorého *jednostranné akty štátov môžu byť adresované medzinárodnému spoločenstvu ako celku, jednému alebo viacerým štátom alebo iným entitám*. V rámci komentára komisie OSN pre medzinárodné právo sú uvádzané viaceré príklady jednostranných právnych aktov adresovaných uvedeným spôsobom či daným subjektom medzinárodného práva. V rámci striktné bilaterálnych vzťahov sa uvádza prípad kolumbijskej diplomatickej nóty adresovanej Venezuele,⁴⁹ kubánske vyhlásenia týkajúce sa dodávok očkovacích látok do Uruguaja,⁵⁰ protesty Ruskej federácie proti Turkménsku a Azerbajdžanu⁵¹ a už spomenutá Ihlenova deklarácia.⁵² Iné jednostranné akty štátov boli adresované medzinárodnému spoločenstvu ako celku a obsahujú záväzky *erga omnes*. Išlo napr. o už spomenuté vyhlásenie Egypta týkajúce sa používania Suezského prieplyvu po jeho znárodnení, adresované štátom, ktoré sú zmluvnými stranami dohovoru Konštantínopolského dohovoru z roku 1988 o používaní prieplyvu ako medzinárodnej plavebnej cesty, členským štátom Združenia užívateľov Suezského prieplyvu, ale aj celému medzinárodnému spoločenstvu.⁵³ Toto prehlásenie totiž bolo dané pred Radou bezpečnosti OSN a je uložené na sekretariáte OSN. Jeho účinok je nesporný a jeho právnu povahu možno vykladať ako uznanie záväzku z Konštantínopolského dohovoru.⁵⁴ Rovnako deklarácia Trumana z roku 1945 ohľadom pevninskej plytčiny USA obsahovala záväzky *erga omnes*.⁵⁵ Francúzske vyhlásenia týkajúce sa pozastavenia jadrových skúšok v atmosfére sa priamo týkali Austrálie a Nového Zélandu, susedných štátov, ale boli adresované aj medzinárodnému spoločenstvu a obsahovali záväzky *erga omnes*.⁵⁶ Príkladom jednostranného právneho aktu vo vzťahu k iným entitám je už spomínané

⁴⁶ *Case concerning the Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand), Preliminary Objections, Judgment of 26 May 1961, I.C.J. Reports 1961, p. 31.*

⁴⁷ K tomuto prípadu ližšie pozri diela LANTAJOVÁ, D. a kol. *Prípadové štúdie z európskeho a medzinárodného práva*. Bratislava: Iura Edition, 2008. s.68-70. ISBN 978-80-8078-231-3 a BUCHTA, T.; SÝKOROVÁ, M. *Najdôležitejšie rozsudky v medzinárodnom práve verejnom*. Bratislava: C.H.Beck, 2016. s.30-32. ISBN 978-80-89603-40-4.

⁴⁸ *Nuclear Tests (Australia v. France; New Zealand v. France), I.C.J. Reports 1974, pp. 267-268, para. 45, and p. 473, para. 48.*

⁴⁹ UN Doc. A/CN.4/557, par. 15 a 16.

⁵⁰ UN Doc. A/CN.4/557, par. 36.

⁵¹ UN Doc. A/CN.4/557, par. 85 a 99

⁵² K právnej povahe a obsahu tejto deklarácie bližšie pozri dielo ČEPELKA, Č.; ŠTURMA, P.: *Mezinárodní právo veřejné. 1. vydání*. Praha: C. H. Beck, 2008. s.168. ISBN 978-80-7179-728-9.

⁵³ UN Doc. A/CN.4/557, par. 61

⁵⁴ TÜRK, D. *Základy mezinárodního práva*. Beroun: Eva Rozkotová, 2010. s.198. ISBN 978-80-904209-9-1.

⁵⁵ UN Doc. A/CN.4/557, par. 127

⁵⁶ Vlády Argentíny, Fidži a Peru požiadali Medzinárodný súdny dvor, aby im boli sprístupnené dokumenty o konaní vo veci. Pozri *Nuclear Tests (Australia v. France; New Zealand v. France), I.C.J. Reports 1974, p. 6, p. 7 a 9.*

vyhlásenie jordánskeho kráľa Viktora z 31. júla 1988 adresované súčasne medzinárodnému spoločenstvu, inému štátu (Izraelu) a Organizácii pre oslobodenie Palestíny (OOP)⁵⁷ alebo švajčiarske vyhlásenie adresované OSN a jej zamestnancom ohľadom vyňatia z daňových povinností a výsad.⁵⁸

Princíp 7 formuluje pravidlo, že *jednostranné vyhlásenie štátu prináša povinnosti pre formulujúci štát iba vtedy, ak je urobené jasne a špecificky. V prípade pochybností o rozsahu povinností vyplývajúcich z takéhoto vyhlásenia, takéto povinnosti musia byť vykladané reštriktívnym spôsobom. Pri výklade obsahu týchto povinností sa najskôr dáva dôraz na znenie vyhlásenia v danom kontexte s prihliadnutím na okolnosti, v rámci ktorých bolo formulované.*

V komentári k tomuto princípu Komisia OSN pre medzinárodné právo zvyrazňuje, že vo svojich rozsudkoch vo veciach *Jadrových skúšok* (1974) zdôraznil Medzinárodný súdny dvor, že jednostranné vyhlásenie môže mať za následok vytvorenie záväzných povinností štátu iba vtedy, ak je uvedené jasným a špecifickým spôsobom.⁵⁹ Tento prístup Medzinárodný súdny dvor bez zmien prijal vo veci *Ozbrojených činností na území Konga* (2002).⁶⁰ V prípade pochybností týkajúcich sa právneho rámca jednostranného vyhlásenia musí byť tento akt vykladaný reštriktívne, ako to jasne uviedol Medzinárodný súdny dvor rovnako vo svojich rozsudkoch vo veci *Jadrových skúšok* (1974), keď konštatoval, že „*keď štáty urobia vyhlásenia, podľa ktorých majú obmedzenú slobodu správania sa, vyžaduje sa reštriktívny výklad daného aktu*“.⁶¹ Vykladajúci subjekt musí preto postupovať veľmi opatrne pri určovaní právnych účinkov jednostranných vyhlásení, najmä v prípade, ak jednostranné vyhlásenie nemá žiadneho konkrétneho adresáta.⁶²

Princíp 8 zakotvuje významné pravidlo, podľa ktorého *jednostranné vyhlásenie, ktoré je v rozpore s imperatívnou normou všeobecného medzinárodného práva, je neplatné. Neplatnosť jednostranného aktu, ktorý je v rozpore s imperatívnou normou medzinárodného práva, vyplýva z obdobného pravidla obsiahnutého v článku 53 už spomínaného Viedenského dohovoru o zmluvnom práve* (1969). Väčšina členov Komisie OSN pre medzinárodné právo sa zhodla na tom, že neexistuje žiadna prekážka pre uplatňovanie

⁵⁷ UN Doc. A/CN.4/557, par. 45.

⁵⁸ UN Doc. A/CN.4/557, par. 138.

⁵⁹ *Nuclear Tests (Australia v. France; New Zealand v. France)*, I.C.J. Reports 1974, p. 267, para. 43, p. 269, para. 51, and p. 472, para. 46, p. 474, para. 53. Odkaz prevzatý z dokumentu *Guiding Principles applicable to unilateral declarations of States capable of creating legal obligations, with commentaries thereto* (2006). UN Doc. A/61/10 (2006). s.377.

⁶⁰ *Armed Activities on the Territory of the Congo (New application: 2002) (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda)*, *Jurisdiction and Admissibility*, paras. 50 and 52. Odkaz prevzatý z dokumentu *Guiding Principles applicable to unilateral declarations of States capable of creating legal obligations, with commentaries thereto* (2006). UN Doc. A/61/10 (2006). s.377.

⁶¹ *Nuclear Tests (Australia v. France; New Zealand v. France)*, I.C.J. Reports 1974, p. 267, para. 44, and pp. 472 and 473, para. 47. Odkaz prevzatý z dokumentu *Guiding Principles applicable to unilateral declarations of States capable of creating legal obligations, with commentaries thereto* (2006). UN Doc. A/61/10 (2006). s.377.

⁶² *Frontier Dispute (Burkina Faso v. Republic of Mali)*, I.C.J. Reports 1986, p. 574, para. 39. Odkaz prevzatý z dokumentu *Guiding Principles applicable to unilateral declarations of States capable of creating legal obligations, with commentaries thereto* (2006). UN Doc. A/61/10 (2006). s.377.

tohto pravidla v prípade jednostranných právnych aktov.⁶³ Vo svojom rozsudku *Ozbrojené činnosti na území Konga* (2002) Medzinárodný súdny dvor nevyklúčil možnosť, že jednostranné vyhlásenie Rwandy by mohlo byť neplatné v prípade, že by to bolo v rozpore s normou *jus cogens*, aj keď sa neskôr ukázal opak.⁶⁴ Rozpor s kogentnou normou ako dôvod neplatnosti jednostranného právneho aktu potvrdzujú i názory vedy medzinárodného práva.⁶⁵

V duchu princípu 9 platí, že *jednostranné vyhlásenie štátu neimplikuje žiaden záväzok iného štátu. Druhému dotknutému štátu alebo dotknutým štátom však môžu vzniknúť záväzky vo vzťahu k takémuto jednostrannému vyhláseniu iného štátu v rozsahu, v akom takéto vyhlásenie jednoznačne prijali.* V medzinárodnom práve je dobre stabilizované pravidlo, že štát nemôže uložiť záväzky inému štátu bez jeho súhlasu. Táto zásada bola kodifikovaná v článku 34 Viedenského dohovoru o zmluvnom práve (1969). Komisia OSN pre medzinárodné právo vo svojom komentári uviedla, že nie je dôvod, prečo by tento princíp nemal platiť aj pre jednostranné právne akty. Štát teda nemôže uložiť povinnosti ostatným štátom, ktorým je jednostranný akt určený, pokiaľ dané štáty jednoznačne neakceptujú záväzky vyplývajúce z tohto vyhlásenia. Za daných okolností sú štát alebo dotknuté štáty v skutočnosti viazané jednostranným aktom v dôsledku ich akceptácie nimi samotnými.⁶⁶ V komentári komisie sa uvádza príklad postupnej akceptácie jednostranného právneho aktu zo strany iných štátov v kontexte Trumanovej deklarácie z roku 1945 ohľadom kontinentálneho šelfu USA, ktorá obmedzovala práva iných štátov. Táto deklarácia sa neskôr stala základom pre znenie článku 2 *Ženevského dohovoru o pevninskej plytčine* (1958).⁶⁷ Podľa tohto článku pobrežný štát vykonáva nad pevninskou plytčinou zvrchované práva za účelom jej prieskumu a využívania jej prírodného bohatstva. Tieto práva sú výlučné v tom zmysle, že ak pobrežný štát nevykonáva prieskum pevninskej plytčiny, alebo ak nevyužíva jej prírodné bohatstvo, nemôže nikto podniknúť takú činnosť ani robiť si nároky na pevninskú plytčinu bez výslovného súhlasu pobrežného štátu. Práva pobrežného štátu na pevninskú plytčinu sú nezávislé od skutočnej alebo fiktívnej okupácie alebo od akéhokoľvek výslovného vyhlásenia. Prírodné bohatstvo uvádzané v týchto článkoch zahrňuje nerastné bohatstvo a iné neživé zdroje morského dna a podzemia, ako aj živé organizmy, ktoré patria k prisadnutým druhom, to znamená organizmy, ktoré v stave, keď ich možno loviť, spočívajú buď nehybne na morskom dne, alebo pod ním, alebo sú neschopné meniť miesto inak, než v stálom fyzickom kontakte s morským dnom alebo podzemím. Podľa názoru Medzinárodného súdneho dvora prezentovanom

⁶³ *Guiding Principles applicable to unilateral declarations of States capable of creating legal obligations, with commentaries thereto* (2006). UN Doc. A/61/10 (2006). s.378.

⁶⁴ *Guiding Principles applicable to unilateral declarations of States capable of creating legal obligations, with commentaries thereto* (2006). UN Doc. A/61/10 (2006). s.379.

⁶⁵ Pozri napr. KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*. Druhé, doplnené a prepracované vydanie. Bratislava : Iura Edition, 2011. s. 125. ISBN 978-80-8078-414-0.

⁶⁶ *Guiding Principles applicable to unilateral declarations of States capable of creating legal obligations, with commentaries thereto* (2006). UN Doc. A/61/10 (2006). s.379.

⁶⁷ Convention on the Continental Shelf (1958). 499 UNTS 31.

v prípade *Severomorská pevninská plytčina* (1969) sa v danom kontexte Trumanova deklarácia stala doktrínou, ktorá prevážila nad inými.⁶⁸

Princíp 10 zakotvuje pravidlo, že *jednostranné vyhlásenie, ktoré vytvorilo právne záväzky pre štát, ktorý ho urobil, nemožno zrušiť ľubovoľne. Pri posudzovaní, či by odvolanie bolo možné, by sa mali zväziť akékoľvek špecifické podmienky vyhlásenia o zrušení, rozsah záväzkov, v akom štáty, ktoré záväzky majú, dané záväzky rešpektujú a miera, do akej došlo k podstatnej zmene okolností.* Toto pravidlo bolo jasne prezentované v rámci spomenutého prípadu *Jadrových pokusov* (1974). Podľa názoru Komisie OSN pre medzinárodné právo je však možné jednostranný právny akt odvolať po zväžení špecifických podmienok vyhlásenia o zrušení, rozsahu záväzkov, v akom štáty, ktoré záväzky majú, dané záväzky rešpektujú a miery, do akej došlo k podstatnej zmene okolností. Posúdenie otázky podstatnej zmeny okolností je podľa Komisie OSN pre medzinárodné právo možné vykonať v duchu ustanovenia článku 62 *Viedenského dohovoru o zmluvnom práve* (1969), ktorý sa týka zániku alebo suspendovania medzinárodných zmlúv. Analogickým výkladom obsahu odseku 1 tohto článku sa podstatnej zmeny pomerov, ktorá nastala so zreteľom na pomery existujúce v čase vydania jednostranného právneho aktu a ktorú predtým štát nepredvídal, nemožno dovoliavať ako dôvodu pre zánik jednostranného právneho aktu, ledaže existencia týchto pomerov tvorila podstatný základ záväznosti toho aktu a ak táto zmena zásadne mení rozsah záväzkov, ktoré sa majú podľa jednostranného aktu ešte plniť. V duchu analogického výkladu odseku 2 článku 62 by záväzný jednostranný právny akt nemalo byť možné odvolať ak ide o akt, ktorý záväzne ustanovuje štátne hranice alebo ak podstatná zmena je dôsledkom toho, že štát, ktorý akt vydal, porušil záväzky vyplývajúce z daného aktu.

Záver

Jednostranné právne akty štátov doposiaľ neboli teóriou medzinárodného práva zaradené do systému prameňov medzinárodného práva. I určitá časť právnych teoretikov sa stavia k ich právnemu životu negatívne, na základe argumentu, že jednostranné akty nemôžu vyvolať právne záväzné účinky bez súhlasu druhej strany. Takýto prístup kvalifikuje postavenie jednostranných právnych aktov ako formu uzavretia zmluvy v zjednodušenej forme. Jednostranné právne akty, ktoré majú právne záväzný charakter, však nesporne v medzinárodnom práve existujú. Ich zaradenie do systému prameňov medzinárodného práva podporujú viacerí významní teoretici. Vedou uznanými príkladmi jednostranných právnych aktov štátu sú notifikácia, uznanie, protest, zrieknutie sa a prísl'ub.

Ucelenú analýzu právnych náležitostí a účinkov jednostranných aktov štátov podal Medzinárodný súdny dvor, a to v sporovej veci *Jadrových pokusov* (1974), v ktorom sa vyjadroval k jednaniu Francúzska v spore s Austráliou. Rovnaký spor s obdobným názvom viedol s Francúzskom i Nový Zéland a Medzinárodný súdny dvor vydal vo veci rovnaký rozsudok v ten istý deň. V príspevku bol komentovaný prvý zo spomenutých

⁶⁸ *North Sea Continental Shelf (Federal Republic of Germany v. Denmark; Federal Republic of Germany v. Netherlands)*, I.C.J Reports 1969, para. 47.

sporov, pričom komentáre k tomuto rozsudku platia *vice versa* a sú aktuálne i vo vzťahu k druhému spomenutému sporu. V rozsudku v prvom i druhom spore Medzinárodný súdny dvor konštatoval, že žaloba nemá predmet a preto vo veci nerozhodol. Dôvodom takto formulovaného rozsudku bola skutočnosť, že Francúzsko upustilo od jadrových pokusov a vo viacerých jednostranných vyhláseniach svojich predstaviteľov deklarovalo, že pokusy neobnoví. Podľa názoru MSD v tomto prípade sa jednostranný právny akt môže stať prameňom medzinárodných práv a povinností podľa medzinárodného práva. K svojej platnosti nevyžaduje prijatie inými štátmi. Dôvodom jeho záväznosti nie je teda konsenzus, ale postulát dobrej viery (*bona fides*).

Podľa vedy medzinárodného verejného práva medzinárodné právo nepredpisuje zvláštne náležitosti formy jednostranného právneho aktu, vyžaduje iba verejnosť jeho prehlásenia. Platný jednostranný právny akt nemožno kedykoľvek odvolať. Možno ho odvolať iba vtedy, ak sa neporuší zásada dobrej viery iných štátov. Aby mohol byť takýto jednostranný právny akt považovaný za zdroj medzinárodnoprávneho záväzku, je potrebné splniť ďalšie podmienky, ktoré vyplývajú z iných noriem medzinárodného práva. Ide o podmienku, aby akt vydal orgán oprávnený zastupovať štát navonok (*à titre de souverain*) ako je hlava štátu, predseda vlády a minister zahraničných vecí, podmienku, aby obsah vydaného záväzku bol v súlade s kogentnými normami medzinárodného práva a podmienku, aby vydanie takéhoto aktu štátu nemohlo byť dosiahnuté hrozbou sily alebo použitím sily.

Komisia OSN pre medzinárodné právo sa od roku 1998 snaží o kodifikáciu problematiky jednostranných právnych aktov štátov. V roku 2006 ponúkla Komisia Valnému zhromaždeniu 10 riadiacich princípov použiteľných vo vzťahu k jednostranným prehláseniam štátov, spôsobilým založiť právne povinnosti. V rámci tohto dokumentu Komisia v podstate kopirovala závery MSD v prípadoch Jadrových pokusov (1974) a doplnila niektoré ďalšie spomenuté pravidlá vyplývajúce z existujúcich noriem medzinárodného práva potvrdených ďalšou judikatúrou Medzinárodného súdneho dvora. Valné zhromaždenie OSN vzalo tieto princípy na vedomie Rezolúciou č.63/34 (2006). Princíp 1 zakotvuje vo voľnej interpretácii viackrát naznačenú skutočnosť, že vyhlásenia, ktoré sa robia verejne spolu s prejavom vôle byť nimi viazané, môžu mať účinok vytvárania právnych záväzkov. Ak sú splnené tieto podmienky, záväzný charakter takéhoto vyhlásenia je založený na dobrej viere a príslušné štáty ich potom môžu vziať do úvahy a rešpektovať ich. Takéto štáty sú oprávnené vyžadovať, aby takéto záväzky boli rešpektované. Princíp 2 zakotvuje, že spôsobilosť právne sa zaviazat' prostredníctvom jednostranného právneho aktu má každý štát. Podľa znenia princípu 3 platí, že pre určenie právnych účinkov jednostranných vyhlásení štátov je potrebné zohľadniť ich obsah, všetky skutkové okolnosti, v rámci ktorých boli urobené, a reakcie, ktoré vzbudili. Princíp 4 ustanovuje, že jednostranné vyhlásenie zaväzuje štát medzinárodne iba vtedy, ak ho urobí orgán, ktorý má právomoc tak urobiť. Vďaka svojej funkcii sú kompetentní urobiť takéto akty hlavy štátov, predsedovia vlád a ministri zahraničných vecí. Iné osoby zastupujúce štát vo vymedzených oblastiach môžu ním byť oprávnené aby ho zaviazali prostredníctvom svojich vyhlásení v oblastiach patriacich do ich pôsobnosti. Princíp 5 zakotvuje pravidlo, podľa ktorého jednostranné deklarácie môžu byť formulované ústne alebo písomne.

Princíp 6 uvádza pravidlo, podľa ktorého jednostranné akty štátov môžu byť adresované medzinárodnému spoločenstvu ako celku, jednému alebo viacerým štátom alebo iným entitám. Princíp 7 formuluje pravidlo, že jednostranné vyhlásenie štátu prináša povinnosti pre formulujúci štát iba vtedy, ak je urobené jasne a špecificky. V prípade pochybností o rozsahu povinností vyplývajúcich z takéhoto vyhlásenia, takéto povinnosti musia byť vykladané reštriktívnym spôsobom. Pri výklade obsahu týchto povinností sa najskôr dáva dôraz na znenie vyhlásenia v danom kontexte s prihliadnutím na okolnosti, v rámci ktorých bolo formulované. Princíp 8 zakotvuje významné pravidlo, podľa ktorého jednostranné vyhlásenie, ktoré je v rozpore s imperatívnou normou všeobecného medzinárodného práva, je neplatné. V duchu princípu 9 platí, že jednostranné vyhlásenie štátu neimplikuje žiaden záväzok iného štátu. Druhému dotknutému štátu alebo dotknutým štátom však môžu vzniknúť záväzky vo vzťahu k takémuto jednostrannému vyhláseniu iného štátu v rozsahu, v akom takéto vyhlásenie jednoznačne prijali. Znenie princípu 10 zakotvuje pravidlo, že jednostranné vyhlásenie, ktoré vytvorilo právne záväzky pre štát, ktorý ho urobil, nemožno zrušiť ľubovoľne. Pri posudzovaní, či by odvolanie bolo možné, by sa mali zväziť akékoľvek špecifické podmienky vyhlásenia o zrušení, rozsah záväzkov, v akom štáty, ktoré záväzky majú, dané záväzky rešpektujú a mieru, do akej došlo k zásadnej zmene okolností.

V nadväznosti na prezentované existujúce názory vedy medzinárodného verejného práva, judikatúru medzinárodných súdnych orgánov i existujúce relevantné pramene medzinárodného verejného práva si dovoľujeme formulovať názor, že jednostranné právne akty majú svoje dôležité miesto medzi prameňmi medzinárodného práva a je ich preto potrebné považovať, i napriek nejednotným názorom vedy, za prameň medzinárodného práva verejného.

Literatúra

- BROWNLIE, I. *Principles of Public International Law Seventh Edition*. Oxford: Oxford University Press, 2008. 784s. ISBN 978-80-129-921770-0
- BUCHTA, T. ; SÝKOROVÁ, M. *Najdôležitejšie rozsudky v medzinárodnom práve verejnom*. Bratislava: C.H.Beck, 2016. 184s. ISBN 978-80-89603-40-4.
- ČEPELKA, Č.; ŠTURMA, P. *Mezinárodní právo veřejné. 1. vydání*. Praha: C. H. Beck, 2008. 840 s. ISBN 978-80-7179-728-9.
- Dokument *Case concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002) (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda)*, Judgment of 3 February 2006.
- Dokument *Case concerning the Frontier Dispute (Burkina Faso v. Republic of Mali)*, Judgment of 22 December 1986, *I.C.J. Reports 1986*.
- Dokument *Case concerning the Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand), Preliminary Objections*, Judgment of 26 May 1961, *I.C.J. Reports 1961*.
- Dokument *Guiding Principles applicable to unilateral declarations of States capable of creating legal obligations, with commentaries thereto (2006)*. UN Doc. A/61/10 (2006).
- Dokument *Legal Status of Eastern Greenland*, Judgment of 5 April 1933, *P.C.I.J., Series A/B, No. 53*, p. 71.
- Dokument *Nuclear Tests (Australia v. France; New Zealand v. France)*, *I.C.J. Reports 1974*.

- JANKUV, J.; LANTAJOVÁ, D.; ŠMID, M.; BLAŠKOVIČ, K. *Medzinárodné právo verejné. Prvá časť*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2015. 319s. ISBN 978-80-7380-559-3.
- KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*. Druhé doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: Iura Edition, 2011. 725s. ISBN 978-80-8078-414-0.
- LANTAJOVÁ, D. a kol. *Prípadové štúdie z európskeho a medzinárodného práva*. Bratislava: Iura Edition, 2008. 133s. ISBN 978-80-8078-231-3.
- MALENOVSKÝ, J.: *Medzinárodné právo verejné jeho obecná časť a poměr k jiným právním systémům, zvláště k právu českému*. 5., podstatně upravené a doplněné vydání. Brno: Masarykova univerzita a Nakladatelství Doplněk, 2008. 551 s. ISBN 978-80-210-4474-6 (Masarykova univerzita) ISBN 978-80-7239-218-6 (Doplněk Brno).
- MALENOVSKÝ, J.: *Medzinárodné právo verejné obecná časť a poměr k jiným právním systémům*. 6. upravené a doplněné vydání. Brno a Plzeň: Doplněk a Aleš Čeněk, 2014. 499s. ISBN 978-80-7239-318-3 (Doplněk Brno) ISBN 978-80-7380-531-9 (Aleš Čeněk Plzeň).
- SEIDL-HOHENVELDERN, I. *Mezinárodní právo veřejné*. 3. vydání. Praha: ASPI, 2006. 417 s. ISBN 80-7357-178-1.
- TÜRK, D. *Základy mezinárodního práva*. Beroun: Eva Rozkotová, 2010. 556s. ISBN 978-80-904209-9-1.

PRÁVNÁ ÚPRAVA SANKCIÍ V POISŤOVACOM SYSTÉME SR

LEGAL REGULATION OF SANCTIONS IN THE INSURANCE SYSTEM OF THE SLOVAK REPUBLIC

doc. JUDr. Miloš Lacko, PhD.¹

Katedra pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia,
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Abstrakt: Právna úprava zakotvujúca sankcie pre nositeľov sociálneho a zdravotného poistenia v poisťovacom systéme SR, ktorými vynucujú plnenie základných povinností povinnými osobami, má okrem procesných pravidiel ich ukladania plniť aj ciele, akými sú kompetenčná dosiahnuteľnosť ich uloženia oprávnenými subjektmi, efektívnosť pri vynucovaní plnenia zákonných povinností, preventívno-výchovné pôsobenie sankcií, bezprostrednosť pôsobenia sankcií a napokon aj neopomenuteľný represívny účel sankcií. Aktuálna právna úprava sankcií v poisťovacom systéme SR na tieto ciele prevažne reflektuje, ale v dôsledku osobitostí výkonu a organizácie podsystemov poisťovacieho systému, či už dôvodných alebo neopodstatnených, vykazuje aj nesystémové momenty, a to najmä v systéme verejného zdravotného poistenia. Právnou otázkou je, či sú atypické a nesystémové črty vyvolané takouto právnou úpravou ešte súladné s princípmi právneho štátu (osobitne princípom legality) a práva na spravodlivý proces (osobitne podľa správneho konania).
Keľúčovú slová: Neplnenie odvodovej povinnosti, neplnenie preddavkovej povinnosti vo verejnom zdravotnom poistení, neplnenie základných povinností v poisťovacom systéme, penále, úrok z omeškania, pokuta, výkaz nedoplatkov.

Abstract: The legislation, which enshrines sanctions for social and health insurers in the Slovak insurance system (by which it imposes the fulfilment of the basic obligations by the obliged persons) also has to fulfil other additional objectives such as the competent achievement of their imposition by authorized entities, the effectiveness in enforcing the legal obligations, the preventive-educational effect of such sanctioning, the immediate effect of the sanctions, and, finally, also very significant repressive purpose of the sanctions. The current legal regulation of sanctions in the Slovak insurance system mainly reflects these objectives, but due to the specificities of the performance and organization of subsystems of the insurance system, whether justified or unfounded, it also shows non-systemic moments, which, in particular, can be found in the system of public health insurance. The legal question is whether the atypical and non-systemic features induced by such legislation are still in line with the principles of legal certainty (in particular with the principle of legality) and the right to a fair trial (particularly, within the administrative procedure).
Key words: Non-fulfillment of the contribution obligations, non-fulfillment of advance payments obligation of payroll transfers for the public health insurance, non-compliance of fundamental obligations in the insurance system, penalty, interest on arrears, fine, sheet of arrears.

¹ Autor spracoval príspevok s finančnou podporou projektu Agentúry na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-0024-12 a názvom projektu "Verejnú správu a ochrana základných práv a slobôd v právnej teórii a praxi". Zodpovedná riešiteľka prof. JUDr. Soňa Košičiarová, PhD., PF Trnavskej univerzity v Trnave.

Úvod

Na sankcie je v teórii práva nazerané ako na ujmu, ktorú má niekto povinnosť strpieť v prípade, že porušil svoju právnu povinnosť a v dôsledku toho je povinný zniesť zákonom stanovenú sankciu, ktorá je práve vyjadrením miery ujmy.² Obdobne na vymedzenie sankcie nazerá aj Prusák, podľa ktorého je sankcia sekundárnou právnou povinnosťou, ktorá vzniká ako následok nesplnenia primárnej povinnosti ustanovenej zákonom alebo iným právnym predpisom.³

Sankcia je súčasne aj jedným zo všeobecných znakov zodpovednosti. V rámci vyššie uvedeného pojmového vymedzenia sankcie má sankcia tri znaky, a to vyjadruje sekundárnu povinnosť, ďalej je vyjadrením strpenia určitej ujmy a napokon podmienkou vzniku jej účinkov je porušenie právnej povinnosti. Sankcie možno klasifikovať ako sankcie v objektívnom zmysle (sankcie hroziace ex lege) a sankcie v subjektívnom zmysle (sankcia uložená na základe zákona v riadnom zákonnom procese). V rámci ďalšej klasifikácie sa sankcie členia na reštitučné, reparačné a satisfakčné, pričom v poisťovacom systéme SR, ktorého regulácia patrí prevažne do oblasti verejného práva, sa uplatňujú represívne sankcie.⁴ Práve aj zmiešaný charakter poisťovacieho systému SR, keďže jeho právna úprava obsahuje okrem verejnoprávných aspektov aj súkromnoprávne aspekty,⁵ je dôvodom spracovania tematiky tohto príspevku.

Súbor sankcií a ich právna koncepcia zohľadňujúca systémovú organizáciu poisťných systémov (vybudovaných na plnení odvodovej povinnosti) je z právno-teoretického hľadiska obsahovou súčasťou odvodených právnych vzťahov sociálneho zabezpečenia,⁶ a osobitne sankčných právnych vzťahov poisťovacieho systému, ktorý tvorí systém sociálneho poistenia⁷ (zákon č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení; ďalej len „ZoSP“) a systém verejného zdravotného poistenia (zákon č. 580/2004 Z. z. o zdravotnom poistení a o zmene a doplnení zákona č. 95/2002 Z. z. o poisťovníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov).

Legislatívne vyjadrenie ukladania sankcií v poisťovacom systéme SR od reformy v rokoch 2003 a 2004 zaznamenalo iba jednu väčšiu zmenu, a to, že v roku 2009 bol do systému verejného zdravotného poistenia zavedený výkaz nedoplatkov. Súčasne podotýkame, že súčasťou konania vo veciach sociálneho poistenia s účinnosťou od 1. júla 2017

² KNAPP, V.: Teorie práva, 1. vyd. Praha, C. H. Beck, 1995. s. 247. ISBN 80-7179-028-1. s. 152 a 200.

³ PRUSÁK, J.: Teória práva. 1. vyd. Bratislava: Právnická fakulta UK, 1995. 308 s. ISBN 80-7160-080-6. s. 219.

⁴ PRUSÁK, J.: Teória práva. 1. vyd. Bratislava: Právnická fakulta UK, 1995. 308 s. ISBN 80-7160-080-6. s. 219-220.

⁵ BREJCHA, A.: Odpovědnost v soukromém a veřejném právu. Nakladatelství ASPI Publishing, 2000. s. 420. ISBN 80-85963-92-2. s. 227.

⁶ MATLÁK, J. a kol.: Právo sociálneho zabezpečenia. Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK. Bratislava 2004. s. 442. ISBN 80 – 7160 – 190 – X. s. 47.

⁷ Podotýkame, že systém sociálneho poistenia sa vnútorne člení na podsystem nemocenského poistenia, dôchodkového poistenia, poistenia v nezamestnanosti a dva podsystemy, v ktorých vystupuje v pozícii poisteného zamestnávateľ, a to podsystemy úrazového poistenia a garančného poistenia.

(zákon č. 2/2017 Z. z.), sa pre prípad dobrovoľného nesplnenia povinnosti v určenej lehote uloženej na základe právoplatného rozhodnutia (vrátane sankcie) stáva osobitný druh konania vo veciach vymáhania pohľadávok Sociálnou poisťovňou. Podľa § 225a ods. 1 ZoSP je účelom konania vo veciach vymáhania pohľadávok vymáhať pohľadávky Sociálnej poisťovne z jej úradnej moci. Naopak, zo systému sociálneho poistenia navrhuje zákonodarca vypustiť sui generis sankciu, a to prirážku k poistnému na úrazové poistenie ako výsledku sledovanej a hodnotenej úrovne bezpečnostného rizika u zamestnávateľa zaradeného do jednej zo skupín ekonomických činností podľa odvetvovej klasifikácie ekonomických činností.⁸ V systéme sociálneho poistenia sú upravené aplikačnou praxou dlhodobo overené sankcie, a to pokuta a penále, ktoré ale napriek ich dlhodobej aplikácii vykazujú určitý sporný moment vyvolaný podľa nášho názoru postupom Sociálnej poisťovne ako jediného správneho orgánu s kompetenciou ukladať sankcie v systéme sociálneho poistenia. Výsadné kompetenčné postavenie Sociálnej poisťovne v tejto oblasti vychádza z monopolnej výstavby systému sociálneho poistenia. Podľa § 120 ods. 1 a 2 ZoSP Sociálna poisťovňa je verejnoprávna inštitúcia zriadená na výkon sociálneho poistenia a súčasne toto poistenie vykonáva Sociálna poisťovňa.

V oblasti verejného zdravotného poistenia je ale právna koncepcia zakotvujúca súbor sankcií v porovnaní so systémom sociálneho poistenia čiastočne odlišná, i keď formálnoprávne identifikujeme takmer totožné druhy sankcií ako sú pokuta a úrok z omeškania. Rozdiel, ktorý vyvoláva špecifickosť, resp. odlišnosť týchto sankcií v procese ich ukladania, je spôsobený právnym zakotvením súkromnoprávneho charakteru zdravotnej poisťovne ako subjektu vykonávajúceho verejné zdravotné poistenie na základe povolenia a z pohľadu rozsahu nositeľov zdravotného poistenia vykonávaného na pluralitnom princípe. Takto zvolený organizačný model výkonu verejného zdravotného poistenia, ktorým sa štát „vzdal“ priameho zabezpečenia výkonu zdravotného poistenia a „prenechal“ ho súkromnoprávnym subjektom, výrazne zasiahol aj procesné postupy ukladania sankcií vrátane ich procesnej organizácie. Vo vzťahu k právnej úprave procesných postupov tak v systéme sociálneho poistenia, ako aj v systéme verejného zdravotného poistenia, oba systémy, a osobitne systém sociálneho poistenia vytvorením osobitnej procesnej úpravy, vylúčili aplikáciu právnej úpravy správneho poriadku, t. j. zákona č. 71/1967 Zb. o správnom konaní. Z naznačeného vyplýva aj zaujímavá právno-teoretická otázka, či sankcie obsiahnuté v poisťovacom systéme možno jednoznačne subsumovať pod kategóriu správnych sankcií, i keď väčšina z nich má charakter verejnoprávnej sankcie.

Aktuálnosť právnej úpravy sankcií a ich ukladania podčiarkujú aj názory o ad hoc zavedení tzv. generálneho pardonu (naposledy uskutočneného na základe § 293bl ods. 1 ZoSP v roku 2010) a v systéme verejného zdravotného poistenia reálne vyhlásenie tzv. exekučnej amnestie jednou zo zdravotných poisťovní. Keďže amnestia (či *poistná alebo exekučná, vrátane ďalších možných variantov jej zamerania*) v systéme zdravotného

⁸ Podotýkame ale, že systém malusov a bonusov k poistnému na úrazové poistenie nebol nikdy od účinnosti ZoSP, t. j. od 1. januára 2004, realizovaný Sociálnou poisťovňou, a to je aj primárny dôvod, prečo ho zákonodarca navrhuje k januáru 2018 vypustiť z právnej úpravy sociálneho poistenia. Pozri k tomu: <http://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=6485>, nahliadnuté dňa 22. 8. 2017.

poistenia nemá žiadne legálne zakotvenie, a je iba individuálnym rozhodnutím zdravotnej poisťovne, tak uvádzame aj pravidlo vyjadrujúce podstatu aktuálnej exekučnej amnestie („Ak do 31. decembra 2017 zaplatia dlžníci na zdravotnom poistení polovicu istiny vymáhanej v exekúcii, poisťovňa ju zastaví, zaplatí exekútorovi trovy exekúcie a zvyšok dlhu nebude ďalej vymáhať.“).⁹ Naznačené formy amnestií vytvárajú hrozbu zavedenia arbitrárnosti v rozhodovacích postupoch zdravotnej poisťovne, ktoré nemajú oporu v dotknutej právnej úprave.

1 Sankcie ukladané v systéme sociálneho poistenia

V systéme sociálneho poistenia rozoznávame dva druhy sankcií, a to pokutu a penále. Uloženie pokuty príslušnou organizačnou zložkou Sociálnej poisťovne v tzv. nedávkovom konaní je späté s preukázaným porušením taxatívne uvedených povinností vyjadrených v jednotlivých ustanoveniach ZoSP. Tieto zákonné povinnosti uložené jednotlivým subjektom sociálnopoisťovacieho právneho vzťahu¹⁰ spája jedna významná črta, ktorou je elementárna systémovosť vymedzených povinností vychádzajúca metódy poistenia zasadenej do určitej organizačno-výkonnej schémy modelu sociálnej ochrany vybudovanom na poistnej metóde. Je zrejmé, že bez nevyhnutnosti plnenia týchto povinností by nebolo možné zaistiť existenciu daného systému sociálnej ochrany (a aj zaručiť ústavne zakotvené sociálne práva) vrátane jeho finančnej stability. Do takejto skupiny elementárnych povinností založených určitým nastavením sociálnopoisťovacieho právneho vzťahu patrí plnenie odvodovej povinnosti platiteľmi poistného v predpísanej administratívno-formálnej schéme (spôsobe), preukazovať skutočnosti zakladajúce existenciu poistenia vrátane jeho prerušenia, zúčastňovať sa na posudzovaní spôsobilostí spätých s poskytovaním dávok vrátane posudzovania práceschopnosti poistenca, dodržiavať liečebný režim určený ošetrojúcim lekárom vrátane zdržiavania sa uvedenej adrese počas práceneschopnosti, u ošetrojúceho lekára sú to povinnosti späté s výkonom kontroly posudzovania spôsobilosti na prácu (§ 154 ods. 3 ZoSP), dodržiavanie povinností vyplývajúcich študentovi (žiakovi) zo situácie výkonu práce na základe uzatvorenej dohody (resp. súbežne uzatvorených dohôd) o brigádnickej práci študentov a s tým spojeného práva študenta (žiaka) určiť jednu z dohôd o brigádnickej práci študentov, ktorej realizácia nebude zakladať povinné dôchodkové poistenie (§ 227a ZoSP v nadväznosti na § 4 ods. 2 a 5 ZoSP), ďalej oznamovacie (notifikačné) povinnosti uložené samostatne zárobkovo činnéj osobe podľa § 228 ZoSP, odhlasovacia povinnosť uložená osobitným skupinám, tzv. poistencov štátu, široký rozsah povinností zamestnávateľa registračného, oznamovacieho, súčinnosťného a administratívno-podporného účelu (§ 231 a 232 ZoSP), povinnosti zamestnávateľa na úseku garančného poistenia (§ 234 ZoSP), povinnosti vymedzených právnických osôb,

⁹ Pozri: <https://www.dovera.sk/press/tlacove-spravy/a2301/exekucna-amnestia-od-dovery>, nahliadnuté dňa 9. 9. 2017.

¹⁰ K vymedzeniu sociálnopoisťovacieho právneho vzťahu pozri MATLÁK, J. a kol.: Právo sociálneho zabezpečenia. Plzeň: 2. vyd., Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012. 356 s. ISBN 978-80-7380-403-9. s. 77-78.

ako sú predovšetkým dotknuté ústredné orgány štátnej správy, orgány špecializovanej štátnej správy a obce (§ 233 ZoSP), oznamovacie povinnosti a súčinnostné povinnosti fyzických a právnických osôb vrátane orgánov verejnej správy v rámci uplatňovania práva na náhradu škody, ktoré vzniklo Sociálnej poisťovni výplatom dávok v dôsledku zavineného protiprávneho konania tretích osôb (nie ale poberateľa dávky) podľa § 238 ZoSP, súčinnostné povinnosti kontrolovaného subjektu v rámci výkonu kontrolnej činnosti Sociálnej poisťovne (§ 244 ZoSP), neplnenie zákonných povinností uložených platiteľovi mzdy späťých s (doručeným) exekučným príkazom na vymáhanie pohľadávok zrážkami zo mzdy Sociálnou poisťovňou (a to jednak poukázať na účet príslušnej organizačnej zložky Sociálnej poisťovne s uvedením variabilného symbolu a špecifického symbolu sumy zrazené zo mzdy povinného ako účastníka konania vo veciach vymáhania pohľadávok a jednak zrážať zo mzdy povinného sumy na úhradu pohľadávky a poukazovať ich na účet príslušnej organizačnej zložky Sociálnej poisťovne s uvedením variabilného symbolu a špecifického symbolu - uvedených v exekučnom príkaze na vymáhanie pohľadávok zrážkami zo mzdy). Napokon poslednou zákonodarcom vymienenou povinnosťou, za ktorej porušenie môže Sociálna poisťovňa uložiť pokutu danému subjektu, je porušenie povinnosti banky (resp. pobočky zahraničnej banky) odpísať peňažné prostriedky z účtu klienta banky (pobočky zahraničnej banky) v postavení povinného a poukázať ich na účet príslušnej organizačnej zložky Sociálnej poisťovne s uvedením variabilného symbolu a špecifického symbolu (uvedených v exekučnom príkaze) v rámci konania vo veciach vymáhania pohľadávok spôsobom prikázania pohľadávky.

Pokutu za uvedené porušenia zákonom vymienených povinností môže Sociálna poisťovňa uložiť až do výšky 16 596,96 eura, pričom zohľadní závažnosť porušenia danej zákonnej povinnosti. Z dôvodu rešpektovania procesnej zásady *ne bis in idem* Sociálna poisťovňa pokutu neuloží v prípade nesplnenia registračnej povinnosti zamestnávateľa voči svojmu zamestnancovi, ak tento skutok bol už postihnutý uložením pokuty zamestnávateľovi za správny delikt nelegálneho zamestnávania podľa zákona č. 125/2006 Z. z. o inšpekcii práce a o zmene a doplnení zákona č. 82/2005 Z. z. o nelegálnej práci a nelegálnom zamestnávaní alebo podľa zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti.

Vo vzťahu k ukladaniu pokút Sociálnou poisťovňou pripájame poznatok z tejto oblasti aplikačnej praxe. Sociálna poisťovňa pre interné účely vypracovala tzv. sadzobník pokút¹¹ v členení podľa jednotlivých kategórií osôb (poistencov a platiteľov poistného), ktorým zákon ukladá v sociálnom poistení určité povinnosti a podľa najčastejších porušení povinností s výsledným rozpätím sumy pokuty (aj vrátane hornej sumy pokuty 16 596,96 eura), ktoré nie je determinované žiadnymi ďalšími okolnosťami. Takto všeobecne vypracovaný sadzobník pokút považujeme za hraničný so zásadou materiálnej pravdy a s princípmi dobrej správy, a to primeranosti uloženej sankcie a dodržiavania právneho poriadku.¹²

¹¹ Pozri <http://www.socpoist.sk/poistne-a-pokuty/55439s>, nahliadnuté dňa 3.8. 2017.

¹² K uvedeným princípmom (znaky) dobrej správy pozri HORZINKOVÁ, E. a NOVOTNÝ, V.: Správni právo procesní. 2. aktualizované vydání. Praha: Leges, 2008, s. 352. ISBN 978-80-87212-01-1. s. 41-44.

Pojem **penále** nie je v právnom poriadku SR definovaný, pričom ho nemožno definične stotožňovať s inštitútom úroku z omeškania, ktorý je už konkretizáciou hroziacej alebo uloženej sankcie. Penále možno vymedziť ako všeobecný sankčný nástroj, ktorý je na rozdiel od sankcie (resp. súboru sankcií) individualizovaný tou skutočnosťou, že je spätý s peňažnou pohľadávkou (peňažným dlhom) a súčasne jeho suma sa odvíja od výšky pohľadávky (dlhu). V prípade konkrétnej formy penále, akým je úrok z omeškania, je rozhodujúcou skutočnosťou determinujúcou výšku penále aj obdobie trvania porušenia povinnosti plniť peňažný dlh oprávnenému subjektu.

Sociálna poisťovňa je podľa § 240 ZoSP povinná predpísať penále platiteľovi poisťného, ktorý neodviedol riadne a včas poisťné¹³ a príspevky na starobné dôchodkové sporenie za príslušný kalendárny mesiac, a to vo výške 0,05 % z dlžnej sumy za každý deň omeškania odo dňa splatnosti poisťného a príspevkov na starobné dôchodkové sporenie do dňa, keď bola dlžná suma poukázaná na účet Sociálnej poisťovne v Štátnej pokladnici, zaplatená v hotovosti, zaplatená exekútorovi alebo do dňa začatia kontroly. Zamestnávateľovi, ktorý zaplatil dlžnú sumu poisťného a príspevkov na starobné dôchodkové sporenie, Sociálna poisťovňa predpíše penále najneskôr do 90 dní odo dňa poukázania dlžnej sumy poisťného a príspevkov na starobné dôchodkové sporenie na účet Sociálnej poisťovne. Zamestnávateľovi, ktorý nezaplatil dlžnú sumu poisťného a príspevkov, Sociálna poisťovňa predpíše penále po vykonaní kontroly údajov.

Penále prepísané Sociálnou poisťovňou nemôže presiahnuť dlžnú sumu poisťného a príspevkov na starobné dôchodkové sporenie za kontrolované obdobie. Uvedené pravidlo je vyjadrením zásady proporcionality ukladania sankcií vo vzťahu k závažnosti porušenia povinnosti uloženej zákonom. Sociálna poisťovňa penále nepredpíše, ak penále za kontrolované obdobie nie je vyššie ako 3,32 eura (vyjadrenie jedného z aspektov zásady hospodárnosti konania).

Sociálna poisťovňa penále nepredpíše, ak ide o nevymáhateľnú pohľadávku. Nevymáhateľnou pohľadávkou podľa § 166b ods. 1 zákona č. 7/2005 Z. z. o konkurze a reštrukturalizácii je:

- a) príslušenstvo pohľadávky, ktoré presahuje 5 % istiny pohľadávky za každý kalendárny rok existencie pohľadávky, na ktoré vznikol nárok pred rozhodujúcim dňom; za obdobie kratšie ako kalendárny rok zostáva vymáhateľná alikvotná časť príslušenstva,
- b) príslušenstvo pohľadávky, na ktoré vznikol nárok v rozhodujúci deň a po rozhodujúcom dni; to neplatí pre pohľadávku z úveru na bývanie, ibaže bola prihlásená do konkurzu,
- c) pohľadávka zo zmenky, ak bola podpísaná dlžníkom pred rozhodujúcim dňom,
- d) zmluvné pokuty a iné súkromnoprávne alebo verejnoprávne peňažné sankcie, kde povinnosť, ktorá zakladá právo uplatniť alebo uložiť takúto pokutu alebo sankciu, bola porušená pred rozhodujúcim dňom,

¹³ Členenie poisťného reflektuje jednotlivé podsystemy sociálneho poistenia a osobitným druhom poisťného je poisťné do rezervného fondu solidarity.

- e) peňažné pohľadávky, ktoré patria alebo patrili osobe spriaznenej s dlžníkom a vznikli pred rozhodujúcim dňom,
- f) trovy účastníkov konania, ktoré im vznikli v súvislosti s účasťou v konkurznom konaní alebo v konaní o určení splátkového kalendára.

Platenie pokút a penále sa uskutočňuje obdobným spôsobom a pravidlami ako platenie poisťného upraveného v § 142 ZoSP. Právo Sociálnej poisťovne uložiť pokutu a právo predpísať penále sa premlčí za 10 rokov odo dňa splatnosti poisťného a príspevkov na starobné dôchodkové sporenie, pričom tieto práva sa nepremľujú, ak nebola splnená registračná (resp. nahlasovacia) povinnosť zamestnávateľa do registra poistencov a spopiteľov starobného dôchodkového sporenia a oznamovacia povinnosť samostatne zárobkovo činnnej osoby o výške jej príjmov a výdavkov dosahovaných v zahraničí za účelom určenia jej povinného nemocenského a dôchodkového poistenia za predpokladu, že sa na túto osobu vzťahujú právne predpisy sociálneho zabezpečenia SR alebo tak určuje medzinárodná zmluva s prednosťou pred zákonmi SR.

Právo vymáhať pokuty a penále uložené Sociálnou poisťovňou sa premlčuje v lehote 6 rokov odo dňa nadobudnutia právoplatnosti rozhodnutia o uložení pokuty alebo predpísaní penále.

Sociálna poisťovňa môže na žiadosť povinnej osoby, ktorej právoplatne uložila pokutu alebo predpísala penále, povoliť splátky dlžných súm pokút a penále za rovnakých predpokladov, ako v prípade dlžného poisťného. Podľa § 146 ZoSP môže Sociálna poisťovňa na základe písomnej žiadosti povinnej osoby (odvádzať poisťné) povoliť splátky dlžných súm vrátane pokút a penále (tzv. splátkový kalendár), ak sú preukázané nasledovné skutočnosti:

- a) preukázanie a zdôvodnenie platobnej neschopnosti povinnej osoby, v dôsledku ktorej nastalo zo strany povinného neodvádzanie poisťného a príspevkov na starobné dôchodkové sporenie,
- b) schopnosť povinnej osoby zaplatiť dlžné sumy najneskôr do 18 mesiacov,
- c) riadne plnenie odvodových povinností v čase posudzovania tejto žiadosti o povolenie splátok dlžných súm a napokon
- d) poslednou autonómne stanovenou podmienkou zo strany Sociálnej poisťovne je zabezpečenie pohľadávky Sociálnej poisťovne zriadením záložného práva na nehnuteľný, príp. aj hnuteľný majetok povinnej osoby za predpokladu, že pohľadávka Sociálnej poisťovne v čase posudzovania žiadosti o povolenie splátok dlžných súm je voči samostatne zárobkovo činnnej osobe alebo dobrovoľne poistenej osobe vyššia ako 3 000 eur a voči zamestnávateľovi je vyššia ako 15 000 eur.¹⁴

O povolení splátok dlžných súm vydáva Sociálna poisťovňa rozhodnutie, ktoré je konečné a nie je proti nemu prípustné odvolanie. Odo dňa vydania rozhodnutia o povolení splátok dlžných súm sa penále z dlžnej sumy poisťného alebo príspevku na starobné dôchodkové sporenie nepočíta. V povolení splátok dlžných súm Sociálna poisťovňa

¹⁴ Str. 6 KARNETOVÁ, J a CHYNORADSKÁ, K.: Postupy Sociálnej poisťovne voči zamestnávateľom - neplatičom [online]. In.: Sociálne poistenie č. 10/2011, s. 4–8 [cit. 5. 7. 2017]. Dostupné na: <<http://www.socpoist.sk/socialne-poistenie---odborny-mesacnik-socialnej-poistovne-ydm/26811s>>.

podľa § 146 ods. 2 ZoSP zvýši dlžné sumy o úroky vo výške základnej úrokovej sadzby, stanovenej Národnou bankou Slovenska, platnej ku dňu vydania rozhodnutia o povolení splátok dlžných súm. V prípade nedodržania termínu splátky určeného Sociálnou poisťovňou pre jednotlivé splátky alebo zaplatením nižšej sumy jednotlivých splátok alebo riadnym neplnením (aktuálnej) odvodovej povinnosti sa stáva splatnou celá dlžná suma vrátane úrokov z omeškania.

V systéme sociálneho poistenia nie sú **penále** len sankčným nástrojom ukladaným za nesplnenie (resp. trvanie neplnenia) povinnosti príslušným povinným subjektom realizovanej v prospech Sociálnej poisťovne, ale sú **aj sankčným nástrojom voči neplneniu zákonných povinností Sociálnou poisťovňou**. Podľa § 241a ZoSP je Sociálna poisťovňa povinná bez zbytočného odkladu vypočítať výšku penále a zaplatiť ich, ak nepostúpila príspevky na starobné dôchodkové sporenie na bežný účet nepriradených platieb príslušnej dôchodkovej správcovskej spoločnosti v rozmedzí zákonných lehôt, a to 10-dňovej lehoty plynúcej od priradenia platby príspevkov na starobné dôchodkové sporenie sporiteľovi a 60-dňovej lehoty plynúcej od priradenia týchto príspevkov na účet Sociálnej poisťovne v Štátnej pokladnici (príp. tieto príspevky postúpiť na bežný účet pre nepriradené platby príslušnej dôchodkovej správcovskej spoločnosti do piatich dní od ich uhradenia zo základného fondu garančného poistenia v situácii, ak je zamestnávateľ platobne neschopný a jeho zamestnancovi alebo zamestnancom vznikol nárok na dávku garančného poistenia), pričom nie skôr, ako nastane splatnosť príspevkov na starobné dôchodkové sporenie.¹⁵ Takto určené penále má Sociálna poisťovňa povinnosť postúpiť na bežný účet pre nepriradené platby príslušnej dôchodkovej správcovskej spoločnosti do piatich dní od uhradenia tohto penále zo správneho fondu Sociálnej poisťovne.

Penále je vo výške 1/365 základnej úrokovej sadzby Národnej banky Slovenska z dlžnej sumy príspevkov za každý deň omeškania. Základná úroková sadzba je určená na kalendárny rok ako základná úroková sadzba Národnej banky Slovenska platná k 1. januáru tohto kalendárneho roka.

Sociálna poisťovňa ex lege penále neplatí:

- a) za obdobie odo dňa, v ktorom bola zmluva o starobnom dôchodkovom sporení zapísaná do registra zmlúv o starobnom dôchodkovom sporení do konca kalendárneho mesiaca nasledujúceho po mesiaci, v ktorom bola zmluva o starobnom dôchodkovom sporení zapísaná do tohto registra,
- b) za obdobie odo dňa vzniku prvej účasti na starobnom dôchodkovom sporení do konca kalendárneho mesiaca nasledujúceho po mesiaci, v ktorom bola zmluva

¹⁵ Splatnosť príspevkov, ak nejde o príspevky platené zamestnávateľom, je určená 8. dňom mesiaca, ktorý nasleduje po mesiaci, za ktorý sa príspevky platia. V prípade platenia príspevkov zamestnávateľom je splatnosť príspevkov previazaná s dňom určeným na výplatu príjmov zamestnancov. Ak je výplata týchto príjmov v jednotlivých organizačných útvaroch zamestnávateľa rozložená na rôzne dni, dňom splatnosti príspevkov je deň poslednej výplaty príjmov v rámci príslušného mesiaca. Ak nie je taký deň určený, príspevky sú splatné v posledný deň kalendárneho mesiaca nasledujúceho po mesiaci, za ktorý sa platia. Ak deň splatnosti príspevkov pripadne na sobotu a na deň pracovného pokoja, dňom splatnosti poistného je nasledujúci pracovný deň. Zložito určuje právna úprava splatnosť príspevkov u osôb v právnom vzťahu na základe dohôd o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru.

- o starobnom dôchodkovom sporení zapísaná do registra zmlúv o starobnom dôchodkovom sporení,
- c) za obdobie, za ktoré nepostúpila príspevky na starobné dôchodkové sporenie alebo tieto príspevky postúpila v nižšej sume z dôvodu, že zamestnávateľ nepredložil (mesačný) výkaz poistného a príspevkov na starobné dôchodkové sporenie, príp. opravný výkaz poistného a príspevkov na starobné dôchodkové sporenie, ale najneskôr do uplynutia 45 dní odo dňa splnenia tejto povinnosti zamestnávateľom,
 - d) za obdobie odo dňa, v ktorom vznikol sporiteľovi, ktorému sa nevypláca starobný dôchodok alebo predčasný starobný dôchodok podľa zákona č. 43/2004 Z. z. o starobnom dôchodkovom sporení., nárok na výplatu materského, ale najneskôr do uplynutia 45 dní odo dňa vydania rozhodnutia o priznaní materského,
 - e) za obdobie odo dňa, v ktorom sporiteľovi vznikla prvá účasť na starobnom dôchodkovom sporení do konca kalendárneho mesiaca nasledujúceho po mesiaci, v ktorom bola zmluva o starobnom dôchodkovom sporení zapísaná do registra zmlúv o starobnom dôchodkovom sporení,
 - f) za obdobie odo dňa vydania certifikátu o aktuálnej hodnote osobného dôchodkového účtu sporiteľa do dňa zániku účasti na starobnom dôchodkovom sporení alebo do skončenia záväznosti ponuky doživotného starobného dôchodku, doživotného predčasného starobného dôchodku, dočasného starobného dôchodku alebo dočasného predčasného starobného dôchodku vyhotovenej po splnení podmienok upravených v zákone č. 43/2004 Z. z.

2 Sankcie ukladané v systéme zdravotného poistenia

Rovnako ako v systéme sociálneho poistenia, aj v systéme verejného zdravotného poistenia je pokuta základným sankčným nástrojom porušenia zákonných povinností, ktorých vynucovanie je nevyhnuté na zabezpečenie riadneho fungovania nastavenej (poistnej) metódy zdravotného poistenia. Špecifikum pri usporiadaní procesných vzťahov pri ukladaní sankcií ale spôsobuje postavenie zdravotnej poisťovne, ktorá je podľa § 2 zákona č. 581/2004 Z. z. o zdravotných poisťovniach, dohľade nad zdravotnou starostlivosťou a o zmene a doplnení niektorých zákonov, obchodnou spoločnosťou, ktorej postavenie je, okrem právnej úpravy verejného zdravotného poistenia a následného sprostredkovania zdravotnej starostlivosti zdravotnou poisťovňou, regulované Obchodným zákonníkom.

Keďže zdravotná poisťovňa ako súkromnoprávny subjekt nemôže pri ukladaní sankcií za porušenie zákonných povinností v systéme zdravotného poistenia postupovať podľa právnej úpravy správneho poriadku, t. j. zákona č. 71/1967 Zb. o správnom konaní, tak bol zákonodarca pri reforme zdravotníckej oblasti (v roku 2003) nútený sankčnú právomoc v tejto oblasti „preniesť“ na orgán verejnej moci, ktorého zákonná úprava jeho postavenia vrátane neopomenuteľnej vecnej príslušnosti ho charakterizuje ako správny orgán s priznaným oprávnením rozhodovať v danej oblasti o porušení zákonom uložených a vynucovaných povinností. Takýmto správnym orgánom, ktorý je oprávnený nielen ukladať sankcie za porušenie povinností subjektmi v oblasti verejného zdravotného

poistenia (*predovšetkým ale vykonávať dohľad nad verejným zdravotným poistením*), je podľa § 18 ods. 1 zákona č. 581/2004 Z. z. Úrad pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou zriadený zákonom ako právnická osoba bez povinnosti zápisu do obchodného registra a so sídlom v Bratislave.

Úrad pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou môže podľa § 26 zákona č. 580/2004 Z. z. uložiť pokutu:

- a) s hornou hranicou do 165 eur za neuhradenie nákladov za zdravotnú starostlivosť poskytnutú v dôsledku taxatívne zákonom definovaného nežiaduceho správania poistenca (najmä poskytnutie zdravotnej starostlivosti v dôsledku porušenia liečebného režimu, v dôsledku preukázateľného užitia alkoholu alebo inej návykovej látky, v dôsledku zavineného protiprávneho konania voči tretej osobe, ktorej bola z tohto dôvodu poskytnutá zdravotná starostlivosť, v dôsledku nesplnenia odhlasovacej povinnosti po zániku tohto poistenia), za nevrátenie preukazu poistenca pri zmene zdravotnej poisťovne alebo zániku zdravotného poistenia po uplynutí 8-dňovej lehoty od vzniku príslušnej skutočnosti, za nedoplatenie poistného od vzniku skutočnosti zakladajúcej vznik verejného zdravotného poistenia, za neposkytnutie súčinnosti zdravotnej poisťovni pri preukazovaní postavenia určitých kategórií tzv. poistencov štátu a napokon za nesplnenie povinnosti chrániť preukaz poistenca pred stratou a zneužitím a nahlasovania jeho prípadnej straty zdravotnej poisťovni, ktorá ho vydala,
- b) s hornou hranicou do 331 eur poistencovi, ktorý nepodal prihlášku na verejné zdravotné poistenie v 8-dňovej lehote od vzniku skutočnosti zakladajúcej toto poistenie a poistencovi, ktorý nesplnil zákonom mu uložené oznamovacie povinnosti upravené v § 23 zákona č. 580/2004 Z. z. (sú to predovšetkým skutočnosti, ktoré determinujú trvanie verejného zdravotného poistenia, zmenu kategórie platiteľa poistného a informácie o v podobe identifikačných a osobných údajov) a
- c) s hornou hranicou do 3 319 eur platiteľovi poistného za nesplnenie povinností ustanovených v § 24 písm. a) až i) a k) zákona č. 580/2004 Z. z., ktorých spoločnou funkciou je zaistiť riadne plnenie odvodovej povinnosti v systéme verejného zdravotného poistenia v jeho jednotlivých aspektoch, od plnenia preddavkovej povinnosti vrátane jej plnenia v predpísanej (technickej a na strane zamestnávateľa aj elektronickej) forme, cez plnenie oznamovacích povinností načrtnutých v predchádzajúcom písmene, poskytovanie ďalšej vyžiadanej súčinnosti pri výkone kontrolnej činnosti a ročného zúčtovania preddavkov na zdravotné poistenie.

Úrad pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou môže uložiť pokutu za každé vyššie uvedené nesplnenie alebo porušenie povinnosti, pričom pri ukladaní pokuty prihliada na závažnosť, čas trvania a dôsledky porušenia povinnosti. Pri opakovanom porušení tej istej povinnosti môže Úrad pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou pristúpiť k uloženiu pokuty až do výšky 2-násobku hornej hranice pokuty uloženej pri prvom porušení za predpokladu, že k porušeniu povinnosti došlo do 2 rokov od nadobudnutia právoplatnosti rozhodnutia o uložení pokuty. Úrad pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou môže pokutu uložiť do 2 rokov odo dňa zistenia porušenia povinnosti, ale najneskôr do 3 rokov odo dňa porušenia povinnosti. Splatnosť uloženej pokuty je previazaná s plynutím 30-dňovej lehoty počítanej odo dňa nadobudnutia právoplatnosti rozhodnutia o uložení pokuty.

Neodvedenie preddavku na poistné alebo nedoplatku na poistnom (z ročného zúčtovania) platiteľom poistného môže zdravotná poisťovňa uplatňovať alternatívne, a to buď prostredníctvom Úradu pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou alebo prevažne procesne autonómne, a to vydaním výkazu nedoplatkov. Okrem uvedených pohľadávok na poistnom si zdravotná poisťovňa môže podľa § 18 zákona č. 580/2004 Z. z. uplatniť aj príslušenstvo k pohľadávke, a to úrok z omeškania.

Úrok z omeškania sa vypočíta z dlžnej sumy poistného a počtu dní omeškania. Na výpočet úroku z omeškania sa použije úrok stanovený ako 4-násobok základnej úrokovej sadzby Európskej centrálnej banky platnej v deň splatnosti preddavku na poistné alebo nedoplatku ako výsledku ročného zúčtovania poistného, pričom min. úroková sadza musí predstavovať 15 %.

Na rozdiel od právnej úpravy ukladania sankcií v systéme sociálneho poistenia disponuje príslušná zdravotná poisťovňa **moderačným oprávnením vo vzťahu k sume vypočítaného úroku z omeškania**. Iba obťažne možno takúto liberálnejšiu právnu úpravu akceptovať, a to vzhľadom na fakt, že zdravotná poisťovňa má postavenie súkromnoprávneho subjektu. Hlavným protiargumentom je skutočnosť, že poistné na zdravotné poistenie si stále podľa právnej úpravy (zákon č. 580/2004 Z. z. a zákon č. 581/2004 Z. z.) zachováva verejnoprávny charakter vrátane pohľadávky na poistnom (stanovisko Správneho kolégia Najvyššieho súdu SR z 26. apríla 2016, sp. zn. Snj 39/2014),¹⁶ a to aj s prihliadnutím na nález Ústavného súdu SR PL. ÚS 3/09 zo dňa 26. januára 2011 potvrdzujúceho voľné nakladanie so získanou sumou úhrnu poistného za účelom dosahovania zisku zdravotnou poisťovňou aj pri zákonom danej účelovej viazanosti určitej časti úhrnu získaného poistného (limitácia výdavkov na prevádzkové činnosti zdravotnej poisťovne je uvedená v § 6a zákona č. 581/2004 Z. z.).

Vzhľadom na vyššie uvedený prístup môže zdravotná poisťovňa podľa § 18 ods. 2 zákona č. 580/2004 Z. z. na základe písomnej žiadosti samostatne zárobkovo činné osoby, zamestnávateľa alebo tzv. samoplatiteľa poistného¹⁷ znížiť alebo odpustiť úrok z omeškania určený v platobnom výmere Úradu pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou alebo vo výkaze nedoplatkov vydanom príslušnou zdravotnou poisťovňou, a to v prípadoch:

- a) omeškania vyššie uvedenej osoby s platením poistného z dôvodu zaplatenia preddavku na poistné do inej ako príslušnej zdravotnej poisťovne,
- b) omeškania vyššie uvedenej osoby s platením poistného z dôvodu platobnej neschopnosti tejto osoby alebo
- c) v iných odôvodnených prípadoch.

¹⁶ Podľa tohto stanoviska Správneho kolégia Najvyššieho súdu SR je pohľadávka na poistnom na verejné zdravotné poistenie pohľadávkou verejnoprávneho charakteru, keďže verejnoprávny charakter zdravotného poistenia vyplýva priamo z § 2 ods. 2 zákona o zdravotnom poistení.

¹⁷ Samoplatiteľom poistného sa podľa § 11 ods. 2 zákona č. 580/2004 Z. z. rozumie fyzická osoba, ktorá nemá podľa tohto zákona postavenie zamestnanca, samostatne zárobkovo činné osoby a ani poistenca štátu.

Opäť zdôrazňujeme, že rovnako ako v prípade vyššie uvedených konaní o uložení sankcií, ani na konanie o znížení alebo odpustení úroku z omeškania sa z dôvodu charakteru postavenia zdravotnej poisťovne nevzťahuje právna úprava správneho konania.

Napokon, obdobne ako v systéme sociálneho poistenia, má aj **zdravotná poisťovňa** podľa § 18 ods. 3 zákona č. 580/2004 Z. z. dispozitívne oprávnenie povoliť **splátky dlžných súm preddavku na poistné, nedoplatku z ročného zúčtovania poistného a úrokov z omeškania** (tzv. splátkový kalendár) na základe písomnej žiadosti samostatne zárobkovo činnnej osoby, zamestnávateľa, alebo tzv. samoplatiteľa poistného. Predpokladmi na rozhodnutie o povolení splátok dlžných súm zdravotnou poisťovňou je preukázanie nasledovných dvoch skutočností:

- a) preukázanie a zdôvodnenie platobnej neschopnosti vyššie uvedenej povinnej osoby v dôsledku ktorej nastalo zo strany tejto osoby ako povinného neodvádzanie preddavkov na poistné, nedoplatku z ročného zúčtovania poistného a úrokov z omeškania
- b) riadne plnenie a odvádzanie preddavkov na poistné v čase posudzovania tejto žiadosti o povolenie splátok dlžných súm.

Rovnako ako v prípade predchádzajúcich konaní uskutočňovaných zdravotnou poisťovňou, ani na toto konanie sa nevzťahuje právna úprava správneho konania.

V prípade nedodržania termínu splátky určeného zdravotnou poisťovňou pre jednotlivé splátky alebo zaplatením nižšej sumy jednotlivých splátok, sa stáva splatnou celá suma dlžného preddavku na poistnom, nedoplatku na poistnom a aj úrokov z omeškania. V porovnaní so splátkovým kalendárom upraveným v systéme sociálneho poistenia tu absentuje zohľadnenie skutočnosti, že uvedená osoba po vydaní rozhodnutia o povolení splátok dlžných súm riadne neplní preddavkovú povinnosť. Túto skutočnosť možno ale odvodiť z vyššie uvedených podmienok zisťovaných v konaní o povolení splátok dlžných súm preddavku na poistnom, nedoplatku z ročného zúčtovania poistného a úrokov z omeškania.

Zdravotná poisťovňa môže úroky z omeškania vrátane dlžného poistného (z neodvedeného preddavku na poistné a nedoplatku na poistnom) od júna 2009 (zákonom č. 192/2009 Z. z.) uplatňovať voči platiteľovi poistného prostredníctvom **výkazu nedoplatkov**.

Podľa § 17a ods. 2 zákona č. 580/2004 Z. z. výkaz nedoplatkov okrem identifikácie platiteľa poistného **obsahuje** dátum začatia a skončenia povinnosti platiť poistné, výšku nedoplatkov k určitému dňu (vychádzajúcemu z údajov vykázaných platiteľom poistného alebo z kontrol vykonaných zdravotnou poisťovňou alebo z výšky preddavkov na poistné a poistného určeného podľa § 20 ods. 4 zákona č. 580/2004 Z. z. z priemernej mesačnej mzdy v hospodárstve SR) a z úrokov z omeškania vypočítaných k tomuto dňu, deň, ku ktorému bola výška nedoplatkov zistená, rozpis výšky nedoplatkov na jednotlivé mesiace, obdobia, za ktoré je výkaz nedoplatkov vystavený, číslo účtu zdravotnej poisťovne, na ktorý sa majú nedoplatky uhradiť, poučenie o možnosti podať odôvodnené námietky. Vydanie výkazu nedoplatkov môže zdravotná poisťovňa spoplatniť s výnimkou výkazu nedoplatkov z ročného zúčtovania poistného, pričom poplatok nesmie presiahnuť sumu 10 eur. Poplatok je príjmom zdravotnej poisťovne. S účinnosťou od 1. januára 2011 (zákon

č. 499/2010 Z. z.) ustanovenie § 17b zákona č. 580/2004 Z. z. obsahuje procesné pravidlá doručovania výkazu nedoplatkov zdravotnou poisťovňou vrátane fikcie doručenia.

Proti výkazu nedoplatkov môže platiteľ poisťného podať **odôvodnené námietky** do 15-tich dní odo dňa doručenia platiteľovi poisťného. Dôvod (dôvody) podania námietok je platiteľ poisťného povinný vždy uviesť.

Výkaz nedoplatkov je právoplatným a vykonateľným rozhodnutím a súčasne aj exekučným titulom uplynutím lehoty na podanie námietok.

Ak platiteľ poisťného podá voči doručenému výkazu nedoplatkov námietky v zákonnej lehote a zdravotná poisťovňa im v celom rozsahu nevyhoví, tak vydá nový výkaz nedoplatkov, ktorým zruší predchádzajúci. Ak ale platiteľ poisťného podá voči doručenému výkazu nedoplatkov námietky v zákonnej lehote, ktorým zdravotná poisťovňa v celom rozsahu nevyhoví, tak do 30 dní od ich doručenia je povinná podať Úradu pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou návrh na vydanie **platobného výmeru** spolu s námietkami platiteľa poisťného a stručným stanoviskom k podaným námietkam. Podaním uvedeného návrhu na vydanie platobného výmeru výkaz nedoplatkov stráca platnosť, pričom o tejto skutočnosti nie je upovedomovaný dotknutý platiteľ poisťného. Podotýkame, že podľa § 31 ods. 1 písm. d) zákona č. 581/2004 Z. z. Úrad pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou vyberá úhradu za vydanie platobného výmeru (vo veci postúpenej zdravotnou poisťovňou) v prípade pohľadávok na poisťnom vyplývajúcich z neodvedených preddavkov na poisťné alebo neodvedeného nedoplatku na poisťnom a aj v prípade úrokov z omeškania.

Zdravotná poisťovňa môže výkaz nedoplatkov zrušiť aj z vlastného podnetu, o čom ale musí písomne upovedomiť platiteľa poisťného vrátane uvedenia dôvodu zrušenia výkazu nedoplatkov.

Vzhľadom na skutočnosť, že podľa zákona č. 581/2004 Z. z. má zdravotná poisťovňa postavenie subjektu súkromného práva, nevzťahuje sa na konanie o vydanie výkazu nedoplatkov právna úprava správneho konania.

Záver

Oblasť verejného zdravotného poistenia na rozdiel od systému sociálneho poistenia má čiastočne modifikované procesné prostriedky, ktorými sú ukladané sankcie vrátane procesnej organizácie orgánov s právomocou ich ukladať a aj ich výkonu. Je to spôsobené charakterom postavenia zdravotnej poisťovne ako súkromnoprávneho subjektu. Z takto zakotveného postavenia zdravotnej poisťovne vyplývajú aj ďalšie právno-teoretické otázky. Ukladanie sankcií prostredníctvom právoplatného výkazu nedoplatkov vydaného zdravotnou poisťovňou neodníma povinnému platiteľovi právo na spravodlivý proces za predpokladu, že nevyužil jedinou zákonnú možnosť podať námietky voči takto vydanému výkazu nedoplatkov? Má sankcia uložená na základe takto vydaného výkazu nedoplatkov ešte charakter verejnoprávnej sankcie? Je zakotvená možnosť spoplatnenia vydania výkazu nedoplatkov ďalšou nepriamou sankciou pre platiteľa poisťného? Odpoveď na uvedené otázky len ťažko uspokojivo argumentačne ponúka právna teória v oblasti ukladania správnych sankcií (širšie verejnoprávnych sankcií). Tu je potrebné

jasné stanovisko zákonodarcu, či oblasť verejného zdravotného poistenia má jednoznačný a nespochybniteľný verejnoprávny charakter so silnou regulatívnou pozíciou štátu (resp. zásahmi) alebo hybridný charakter s prevažujúcimi súkromnoprávnymi prvkami s výrazne oslabenou regulatívnou pozíciou štátu a potom v konečnom dôsledku aj oslabeným prístupom osôb k niektorým základným právam (vzhl'adom na túto tematiku práva na spravodlivý proces).

V systéme sociálneho poistenia identifikujeme hraničný nedostatok pri ukladaní pokút Sociálnou poisťovňou, ktorá pri najčastejších porušeníach zákonných povinností aplikuje ňou interne vypracovaný sadzovník pokút narážajúci na zákonné pravidlo o primeranosti ukladania sankcie vo vzťahu k závažnosti porušenia, t. j. siaha na podstatu zásady materiálnej pravdy a princípy dobrej správy.

Napokon určitým nedostatkom vo vzťahu k uloženým sankciám, ale aj nedoplatkom na poistnom v poisťovacom systéme, sú v úvode príspevku uvedené snahy o realizáciu rôznych foriem amnestií bez zákonnej opory, ktoré vytvárajú hrozbu zavedenia arbitrárnosti (výrazne prekračujúcu správnu úvahu) v postupoch nositeľov sociálneho a najmä zdravotného poistenia.

Literatúra

- BREJCHA, A.: *Odpovednosť v soukromém a veřejném právu*. Nakladatelství ASPI Publishing, 2000. s. 420. ISBN 80-85963-92-2
- HORIZNKOVÁ, E. a NOVOTNÝ, V.: *Správní právo procesní*. 2. aktualizované vydání. Praha: Leges, 2008, s. 352. ISBN 978-80-87212-01-1
- KNAPP, V.: *Teorie práva*, 1. vyd. Praha, C. H. Beck, 1995. s. 247. ISBN 80-7179-028-1
- MATLÁK, J. a kol.: *Právo sociálního zabezpečení*. Vydavatel'ské oddelenie Právnickej fakulty UK. Bratislava 2004. s. 442. ISBN 80 – 7160 – 190 – X
- MATLÁK, J. a kol.: *Právo sociálního zabezpečení*. Plzeň: 2. vyd., Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012. 356 s. ISBN 978-80-7380-403-9
- PRUSÁK, J.: *Teória práva*. 1. vyd. Bratislava: Právnická fakulta UK, 1995. 308 s. ISBN 80-7160-080-6.

PRAMENE PREDHISPÁNSKEHO PRÁVA NAHUOV

SOURCES OF THE PRE-HISPANIC NAHUA LAW

doc. JUDr. Peter Vyšný, PhD.

Trnavská univerzita v Trnave,
Právnická fakulta, Katedra dejín práva

Abstrakt: Kultúra Nahuov, zahŕňajúca aj známejších Aztékov, bola v predhispánskom období (t. j. v období predchádzajúcom španielskej kolonizácii Ameriky) najvýznamnejšou indiánskou kultúrou oblasti stredného Mexika; viac ako milión Nahuov žije v Mexiku dodnes. Príspevok systematicky predstavuje písomné pramene poznania predhispánskeho práva Nahuov, ktoré sú integrálnou súčasťou prameňov poznania ich kultúry ako celku, a poukazuje na základné problémy spojené s ich analýzou a interpretáciou. V závere príspevku autor zdôvodňuje svoj názor, že predhispánske nahuaské právo, resp. písomné pramene jeho poznania treba skúmať v tzv. emickej, ako aj v tzv. etickej perspektíve.

KLúčové slová: Mexiko, predhispánske obdobie, Nahuovia, právo, písomné pramene, problémy pramennej analýzy a interpretácie, emický výskum, etický výskum

Abstract: The Nahua culture, incorporating the better known Aztecs, was the most prominent Indian culture in Central Mexico during the pre-Hispanic period (i.e., in the period preceding the Spanish colonization of America). More than a million of Nahuas live in Mexico today. The article systematically presents the written sources of information on pre-Hispanic Nahua law, which are an integral part of the sources of information about the Nahua culture as a whole, and discusses the basic problems associated with their analysis and interpretation. In the conclusion of the article, the author justifies his opinion that the pre-Hispanic Nahua law and the written sources informing about it, respectively, should be examined in both emic and etic research perspectives.

Keywords: Mexico, pre-Hispanic period, Nahuas, law, written sources, problems of the analysis and interpretation of sources, emic research, etic research

Úvod

Hoci J. Griffiths, jeden z popredných priekopníkov teórie právneho pluralizmu, opodstatnenosť tejto teórie, po jej dlhodobom propagovaní, nakoniec spochybnil (najmä kvôli jej hlavnému nedostatku – príliš neurčitému chápaniu práva),¹ zo svetových dejín, ako aj zo súčasného sveta poznáme mnohé sociálne kontexty, v ktorých sa uplatňovalo/uplatňuje právo pluralitného charakteru. Jedným z týchto kontextov je mexická federácia, v ktorej popri právnom poriadku, zloženom z federálneho práva, práva samosprávneho hlavného mesta (Ciudad de México) a práv jednotlivých federálnych štátov (spolu ich je 31) existujú, najmä vo vidieckych oblastiach, miestne (obyčajové) práva pôvodných

¹ GRIFFITHS, J.: The Idea of Sociology of Law and its Relation to Law and to Sociology. *Law and Sociology. Current Legal Issues*. Vol. 8, 2005, s. 49 – 68.

obyvateľov – Indiánov (*derechos indígenas*),² ktorých aspoň niektoré základy sa sformovali ešte v predhispánskom (predkoloniálnom) období, t. j. v období predchádzajúcom španielskej kolonizácii územia dnešného Mexika, začatej v 20. rokoch 16. storočia. Práva pôvodných obyvateľov Mexika, hoci v minulosti prešli a aj v súčasnosti prechádzajú určitým vývojom, spočívajú na dávno, sčasti až v predhispánskom období vzniknutých, do súčasnosti pretrvávajúcich tradíciách, a preto neprekvapuje, že sa popri právnovedeckom a právno-antropologickom výskume týchto práv rozvíja aj ich výskum v právno-historickej perspektíve.³

Jedným z domorodých práv Mexika je právo Indiánov Nahuov (alebo – nahuaské právo), ktorí už od predhispánskych čias obývajú centrálnu časť mexického teritória a patria k najvýznamnejším indiánskym kultúram Mexika; dnes ich v Mexiku žije niečo vyše milióna. Právo sa u Nahuov v predhispánskom období značne rozvinulo. V príspevku systematicky predstavujem písomné pramene poznania tohto práva a poukazujem na základné problémy spojené s ich analýzou a interpretáciou. V závere príspevku zdôvodňujem svoj názor, že predhispánske nahuaské právo, resp. písomné pramene jeho poznania, treba skúmať v tzv. emickej, ako aj v tzv. etickej perspektíve.

Traktované pramene sú integrálnou súčasťou historických (= písomných) prameňov poznania nahuaskej kultúry ako celku, pričom o jej práve informujú dvojako: v menšej miere priamo, t. j. v prameňoch sa uvádzajú konkrétne nahuaské právne úpravy, a vo väčšej miere nepriamo, t. j. pramene obsahujú opisy nahuaského politického systému, ideológie, náboženstva, ekonomiky, foriem vlastníctva, medziľudských, napr. rodinných vzťahov, typických ľudských, napr. pracovných činností a pod., z ktorých možno odvodiť v prameňoch explicitne nezachytené nahuaské právne normy, resp. právne vzťahy.

Nepísané (napr. archeologické) pramene poznania predhispánskeho nahuaského práva ponechávam v tomto príspevku bokom. Výkladu vlastnej problematiky príspevku predchádza stručná charakteristika predhispánskej nahuaskej kultúry a jej práva.

Všeobecne o predhispánskej nahuaskej kultúre a jej práve

Kultúra Indiánov Nahuov/nahuaská kultúra bola vo veľkej miere syntézou skorších kultúr stredného Mexika, relatívne samostatnej a svojbytnej oblasti Mezoameriky, ktorou sa rozumie kultúrno-historická oblasť zahŕňajúca stredné a južné Mexiko, Guatemala, Belize a ostatné štáty Strednej Ameriky, okrem Panamy. Stredné Mexiko zahŕňa Mexické údolie a priľahlé územia, ktorými sú: na severe rovina patriaca do dnešného federálneho štátu Hidalgo; na západe údolie Toluca nachádzajúce sa v štáte México; na juhu údolia

² K tomu pozri napr.: DURAND ALCÁNTARA, C. H.: *Derecho indígena*. 2^a ed. México: Porrúa, 2005. GONZÁLES GALVÁN, J. A.: *El Estado, los indígenas y el derecho*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Jurídicas, 2010.

³ K tomu pozri napr.: BROKMANN HARO, C.: *Orígenes del pluralismo jurídico en México. Derechos Humanos y sistemas jurídicos indígenas*. México: Comisión Nacional de los Derechos Humanos, 2014. DUVE, Th.: *Indigenous Rights in Latin America: A Legal Historical Perspective. Max Planck Institute for European Legal History research paper series*. No. 2017-02. Dostupné na internete: <http://ssrn.com/abstract=2976301> (navštívené 31. 07. 2017).

v štátoch Morelos a v južnej časti štátu Puebla; a na východe údolie Puebla v štátoch Tlaxcala a Puebla.

Nahuaská kultúra je v súčasnosti preskúmaná už v značnom rozsahu, čo súvisí s tým, že po conquiste, t. j. po španielskom ovládnutí stredného Mexika, bola – na rozdiel od väčšiny indiánskych kultúr – rozsiahlo písomne zdokumentovaná, navyše bohaté písomné pramene k tejto kultúre významne dopĺňajú v posledných desaťročiach čoraz intenzívnejšie spracovávané, ikonografické a iné kunsthistorické, archeologické, etnografické a lingvistické pramene jej poznania. Uvedené ďalej súvisí so zvýšeným záujmom o Nahuov, zvyčajne však nazývaných „Aztékmi“, v priebehu vytvárania národnej identity nezávislého Mexika v 19. až 20. storočí – mexické elity v snahe distancovať sa od koloniálnej minulosti, t. j. cudzieho, španielskeho panstva v Mexiku, prezentovali nezávislý mexický štát ako pokračovanie, resp. oživenie „slávnej“ predkoloniálnej, t. j. indiánskej minulosti, ktorú však *stricto sensu* nechápali ako minulosť Indiánov, ale celého mexického národa, v rámci ktorého však „čistokrvní“ Indiáni boli a sú výraznou menšinou. Účelovosť tejto dezinterpretácie minulosti mexických Indiánov, diktovanej politickými záujmami a cieľmi, sa prejavila aj redukciou „slávnej“ indiánskej minulosti „mexického národa“ na minulosť Aztékov, ktorými sa mysleli najmä obyvatelia mesta Tenochtitlan (dnes súčasť Mexico City), metropoly Aztéckej ríše (druhá štvrtina 15. storočia – 1521), ktorých dejiny a reálie boli vďaka ich bohatému zdokumentovaniu písomnými prameňmi mexickým elitám pomerne dobre známe (na rozdiel od dejín a reálií iných indiánskych kultúr Mexika) a zároveň sa im vzhľadom na ich určité, často zidealizovane chápané prvky (vojenské úspechy, pracovitosť, rozvinutý zmysel pre povinnosť, resp. službu verejnosti či vlastenectvo a i.) javili ako najviac „hodné“ reprezentovať „slávnú“ indiánsku minulosť „mexického národa“.⁴ Dlhodobá, v 19. i 20. storočí pretrvávajúca preferencia Aztékov, zvyčajne stotožňovaných s obyvateľmi Tenochtitlanu, pri konštruovaní historických základov mexickej národnej identity bola pritom spojená s dvoma paradoxmi: po prvé, vyzdvihovanie „slávnej“ aztéckej/indiánskej minulosti Mexika sprevádzali marginalizácia a pauperizácia prevažnej časti jeho indiánskeho obyvateľstva, ktorého sociálne, ekonomické a politické postavenie (napriek početným pokusom o zmenu) bolo a je nepriaznivé; po druhé, nezávislé Mexiko sa postupne profilovalo ako štát založený na zásadách demokracie, politického a ekonomického liberalizmu, republikánskej formy vlády, federalizmu a pod., t. j. ako štát založený na rovnoprávnosti všetkých občanov a decentralizácii moci vo vertikálnom i horizontálnom smere, orientácia iba na Aztékov pri vytváraní jeho identity však bola prejavom centralizmu, snahy „zhora“ (štátno-mocensky) vnútiť všetkým obyvateľom Mexika jednotnú celomexickú identitu, čo možno hodnotiť ako popretie skutočnosti, že indiánske obyvateľstvo Mexika bolo a je multietnické, t. j. kultúrne a jazykovo heterogénne, a súčasne odlišné od ostatného, kultúrne svojbytného, prevažne miešaneckého (mestici) obyvateľstva Mexika.⁵

⁴ KRÍŽOVÁ, M.: *Aztékové. Půvab a krutost indiánske civilizace*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2005, s. 111 a nasl. Ďalej pozri napr.: CHÁVEZ CHÁVEZ, J.: *Los indios en la formación de la identidad nacional mexicana*. Ciudad Juárez: Universidad Autónoma de Ciudad Juárez, 2003.

⁵ LEÓN-PORTILLA, M.: Los aztecas. Disquisiciones sobre un gentilicio. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 31, 2000, s. 307 – 313.

Pojem „Nahuovia“, ako vyplýva aj z predchádzajúceho výkladu, býva niekedy zamiňaný s užším pojmom „Aztékovia“, čo však nie je správne, a preto bude ďalej potrebné ozrejmiť oba pojmy. Pojmom „Aztékovia“ sa zvyčajne označujú obyvatelia Tenochtitlanu a s ním susediacich mestských štátov Tlatelolco (v roku 1473 toto mesto anektoval Tenochtitlan), Texcoco (Tetzco, Tezcoco) a Tlacopan,⁶ ktoré boli popri Tenochtitlane, ako hlavnom centre Aztéckej ríše, jej ďalšími, relatívne samostatnými, avšak s Tenochtitlanom spolupracujúcimi a aj pod jeho určitou kontrolou sa nachádzajúcimi centrami Aztéckej ríše.

Obyvatelia uvedených miest hovorili rovnakým jazykom nahuatl a patrili k tej istej, širšej nahuaskej kultúre, ktorá dominovala strednému Mexiku, nebola však jedinou kultúrou tohto priestoru. Nahuaská kultúra mala multietnický charakter – bola zložená z približne 20 etnických skupín⁷ - a bola politicky fragmentarizovaná, t. j. Nahuovia nežili v jedinom politicko-teritoriálnom útvare (štáte), ale naopak v mnohých politicko-teritoriálnych útvaroch s rôznou, resp. meniacou sa mierou nezávislosti od iných útvarov, resp. podriadenosti iným útvarom. Tieto útvary sa všeobecne označujú ako „mestské štáty“; v nahuatli sa nazývali „altepeme“ (sg. altepetl). Vzájomné vzťahy mestských štátov mali podobu vojenských aliancií, uzatvárania „manželstiev z rozumu“ medzi členkami a členmi panovníckych dynastií vládnuvich v mestských štátoch, vzájomného obchodovania, spoločného vykonávania náboženských obradov a pod.

Obyvatelia jednotlivých nahuaských mestských štátov, resp. jednotlivé nahuaské etniká, sa svojou sociálnou, ekonomickou a politickou organizáciou, právom, životným štýlom, kultom a pod. navzájom značne podobali, zároveň však mali svoje vlastné (= samostatné) identity, ktorými sa vymedzovali voči obyvateľom iných mestských štátov, resp. voči iným etnikám. Obyvateľov určitého mestského štátu stmelovali spoločné hodnoty, potreby a záujmy, spoloční nepriatelia, spoločné dejiny a spoločné historické vedomie, konkrétne presvedčenie o spoločnom pôvode a viac - menej legendárny „príbeh“ o dejinách predchádzajúcich založeniu mestského štátu a o jeho raných dejinách, ktorý legitimizoval existenciu tohto štátu na určitom území, resp. v určitých hraniciach, ako aj v štáte panujúci spoločenský poriadok a pod.⁸ Na druhej strane nahuaské mestské štáty spravidla neboli etnicky „čisté“, ale multietnické, t. j. boli obývané viacerými, navzájom komunikujúcimi a do určitej miery kooperujúcimi, avšak sídelne segregovanými etnickými skupinami, z ktorých jedna zvyčajne politicky dominovala a ovládala celý mestský štát.⁹

⁶ Obyvatelia uvedených miest sa však pred conquistou sami Aztékmi nenazývali. Obyvatelia Tenochtitlanu, (časom) hlavného centra Aztéckej ríše, sa označovali ako Tenochca alebo Mexica-Tenochca; obyvatelia Tlatelolca sa označovali ako Tlatelolca alebo Mexica-Tlatelolca a spolu s Tenochca ako Mexica; obyvatelia Texcoca, druhého hlavného centra Aztéckej ríše, sa označovali ako Acolhua; konečne obyvatelia Tlacopan, tretieho, v porovnaní s Tenochtitlanom, ale aj Texcocom výrazne menej významného centra Aztéckej ríše, sa označovali ako Tepaneca.

⁷ SMITH, M. E.: *The Aztecs*. 3rd ed. Hoboken, NJ: Wiley - Blackwell, 2012, s. 4.

⁸ K tomu pozri napr.: NAVARRETE LINARES, F.: *Los orígenes de los pueblos indígenas del valle de México. Los altepetl y sus historias*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Históricas, 2011.

⁹ BERDAN, F. F.: *Aztec Archaeology and Ethnohistory*. New York: Cambridge University Press, 2014, s. 44 – 46.

Výskum predhispánskeho nahuaského práva sa v rozhodujúcej miere orientuje na práva miest (mestských štátov) Tenochtitlan a Texcoco, ku ktorým, ako ku právam prvého (Tenochtitlan) a druhého (Texcoco) najvýznamnejšieho centra Aztéckej ríše, máme k dispozícii najviac informácií.

Možno konštatovať, že pozornosť, ktorú bádatelia venovali/venujú nahuaskému právu, nie je dostatočná; počet vedeckých textov, ktoré sa týmto právom zaoberajú systematicky, je malý. Mexická právna historiografia sa už tradične zameriava na právny vývoj po *conquiste*, pričom tých niekoľko prác o nahuaskom práve, ktoré v jej rámci predsa len vznikli,¹⁰ s výnimkou prác dvoch bádateľov (pozri ďalej), nevystúpili z tieňa dnes už klasického diela nemeckého právneho vedca J. Kohlera *Aztécke právo*,¹¹ publikovaného ešte v roku 1892 (!). Vidieť to z toho, že autori týchto prác využili pri rekonštrukcii nahuaského práva v podstate tie isté pramene ako Kohler, konkrétne ranokoloniálne naratívne pramene ako sú správy španielskych dobyvateľov (*conquistadores*), kroniky a pod., nezaoberali sa pre poznanie nahuaského práva do určitej miery dôležitými, ranokoloniálnymi úradnými prameňmi, ktoré v uplynulých desaťročiach prínosne zúžitkovala etnohistória, a nahuaské právo systematicky neskúmali v jeho širšom sociálnom a kultúrnom kontexte, ani v natívnej perspektíve, takže neprekvapuje, že napokon dospeli k podobným, resp. k podobne obmedzeným záverom ako svojho času Kohler. Navyše, aj metodika uplatnená týmito autormi sa zhoduje s Kohlerovou metodikou, ktorú možno zhrnúť takto: zozbieranie pramenných údajov týkajúcich sa nahuaského práva a ich zväčša nekritická akceptácia; klasifikácia údajov podľa právnych odvetví (napr. trestné právo, rodinné právo); a interpretácia údajov zväčša len pomocou neautentického, konkrétne rímsko-právneho a moderného právneho pojmoslovía. Pokiaľ mi je známe, z tejto dnes už nedostatočnej metodiky sa úspešne vymanili iba dvaja mexickí právni historici, a to – C. Brokmann Haro¹² a M. Gayosso y Navarrete.¹³

¹⁰ Porovnaj napr.: BIALOSTOSKY, S.: El hombre frente al estado azteca. In: Soberanes Fernández, J. L. (coordinador): *Memoria del III Congreso de la Historia del Derecho Mexicano*. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 1984, s 177-187. MARGADANT S., G. F.: *Introducción a la Historia del Derecho Mexicano*. México: Esfinge, 2006, s. 23-35. PORRÚA VENERO, M.: *En torno al derecho azteca*. México: Porrúa, 1991. SAGAÓN INFANTE, R.: El matrimonio y el concubinato. México prehispánico y las costumbres que han prevalecido en las comunidades indígenas actuales. In: Soberanes Fernández, J. L. (coordinador): *Memoria del II Congreso de la Historia del Derecho Mexicano*. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 1981, s 101-108.

¹¹ KOHLER, J.: *Kulturrechte des Alten Amerika. I. Das Recht der Azteken*. Stuttgart: Verlag von Ferdinand Enke, 1892.

¹² BROKMANN HARO, C.: *La estera y la silla. Individuo, comunidad, Estado e instituciones jurídicas nahuas*. México: Comisión Nacional de los Derechos Humanos, 2006. BROKMANN HARO, C.: *Hablando fuerte. Antropología jurídica comparativa de Mesoamérica*. 2a ed. México: Comisión Nacional de los Derechos Humanos, 2015. BROKMANN HARO, C.: *Orígenes del pluralismo jurídico en México. Derechos Humanos y sistemas jurídicos indígenas*. México: Comisión Nacional de los Derechos Humanos, 2014.

¹³ GAYOSSO Y NAVARRETE, M.: Causas que determinaron la ausencia de la adopción en el derecho azteca. In: Bernal, B. (coordinadora): *Memoria del IV Congreso de Historia del Derecho Mexicano*. T. I. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 1988, s 118-139. GAYOSSO Y NAVARRETE, M.: La cosmovisión de los nahuas, punto de partida para una interpretación

Mimo právno-historickej vedy existuje monografická práca o predhispánskom práve Texcoca, ktorej autorom je J. A. Offner. Určité informácie o nahuaskom práve možno čerpať aj z dvoch rozsiahlych etnohistorických syntéz,¹⁴ ktoré sa však prevažne sústreďujú nie na predkoloniálne, ale na koloniálne obdobie vývoja nahuaskej kultúry.

Offnerova práca *Právo a politika v aztéckom Texcoco*¹⁵ je celistvým a objavným výkladom politického a právneho vývoja Texcoca a jeho územnej domény Acolhuacan; v malej miere sa v nej Offner zaoberal aj právom Tenochtitlanu. Offnerova práca je tiež zaujímavá využitím právno-antropologickej metodológie rozvíjanej L. Pospíšilom. Pospíšil napr. zdôrazňuje, že právo treba dôsledne chápať ako sociálny fenomén.¹⁶ Táto, aj inými právnymi antropológmi zastávaná téza, sa na prvý pohľad môže javiť ako triviálna, v skutočnosti je však v istom zmysle paradigmatická, keďže ukazuje nedostatočnosť v právnej vede stále dosť rozšíreného chápania práva ako systému právnych noriem, a nie aj ako reálneho právneho života ľudí. Offnerova práca je excelentným príkladom systematickej analýzy a interpretácie práva v jeho sociálnom a kultúrnom kontexte: Offner dáva právo Texcoca do súvislosti so spoločnosťou existujúcou v tomto meste (a jeho územnej doméne) a ukazuje, ako sa jej štruktúry a ideológia premietali do tvorby, obsahu, ako aj uplatňovania práva v jednotlivých sférach spoločnosti, ktoré Offner označuje Pospíšilovým termínom „právne úrovne“¹⁷ (*legal levels*; napr. úroveň vládcu alebo úroveň základnej územno-správnej jednotky *calpulli*).

Diskutabilným je, podľa môjho názoru, Offnerovo nazeranie na právo Texcoca ako na do veľkej miery originálne právo. Právo Texcoca malo nepochybne svoje špecifiká, popri tom sa však vyznačovalo aj mnohými (obsahovými) podobnosťami s právom

sistemática de su derecho. *Crítica jurídica. Revista Latinoamericana de Política, Filosofía y Derecho*. Número 11, año 1992, s. 59-79. GAYOSSO Y NAVARRETE, M.: *Persona: naturaleza original del concepto en los derechos romano y náhuatl*. Xalapa: Universidad Veracruzana, 1992.

¹⁴ KELLOGG, S.: *Law and the Transformation of Aztec Culture, 1500-1700*. Norman: University of Oklahoma Press, 1995. LOCKHART, J.: *The Nahuas After the Conquest. A Social and Cultural History of the Indians of Central Mexico, Sixteenth Through Eighteenth Centuries*. Stanford: Stanford University Press, 1992.

¹⁵ OFFNER, J. A.: *Law and Politics in Aztec Texcoco*. Cambridge etc.: Cambridge University Press, 1983.

¹⁶ POSPÍŠIL, L.: *The Ethnology of Law*. 2nd editon. Menlo Park, CA: Cummings Publishing Co., 1978, s. 2.

¹⁷ Pospíšil vychádza z hypotézy, že v rámci tej istej spoločnosti existuje mnoho právnych systémov, ktoré síce nie sú izolované a navzájom sa ovplyvňujú, zároveň však ani nie sú spojené do jediného celospoločenského centralizovaného právneho systému. Pospíšil v tejto súvislosti uvádza: “As there are inevitable differences between the laws of different legal levels, and because an individual, whether a member of an advanced or a primitive society, is simultaneously a member of several subgroups of different inclusiveness... he is subject to all the different legal systems of the subgroups of which he is a member. Consequently, law in a given society differs among groups of the same inclusiveness (within the same legal level); thus different laws are applied to different individuals. Law also exhibits discrepancies between legal systems of subgroups of different inclusiveness (between different legal levels), with the consequence that the same individuals may be subject to several legal systems different in the content of their law to the point of contradiction.” POSPÍŠIL, L.: *Legal Levels and Multiplicity of Legal Systems in Human Societies. The Journal of Conflict Resolution*. Vol. 11, No. 1, 1967, s. 9.

Tenochtitlanu, a aj s právami ďalších mestských štátov stredného Mexika,¹⁸ ktoré sú obzvlášť výrazné v oblasti trestného práva,¹⁹ predstavujúceho v Tenochtitlane i Texcocu významnú a rozsiahlu súčasť tamojších právnych poriadkov. Tieto podobnosti vyplývali z pomerne značnej kultúrnej uniformity stredného Mexika²⁰ a zrejme aj z existencie panmezoamerickej právnej tradície.²¹

Predhispánske nahuaské právo možno charakterizovať z hľadiska Nahuov i z hľadiska súčasnej právnej vedy, prípadne právnej antropológie. Najskôr v krátkosti priblížim pohľad Nahuov na ich právo.

Nahuovia označovali objektívne právo výrazom „tenahuatilli“, jeho jednotlivé regulácie výrazom „nahuatilli“. Oba výrazy možno preložiť ako pravidlo, predpis, ústava či zákon, ale aj ako nariadenie, príkaz či povinnosť.²² Spravodlivosť ako pojem úzko súvisiaci s právom označovali slovom „tlamelahuacachiuiliztli“, ktoré je zaujímavé tým, že zahŕňa výraz „tlamelahua“ = ísť rovno (priamo),²³ z čoho možno usúdiť, že to, čo bolo spravodlivé, t. j. v súlade s právom, Nahuovia chápali ako niečo, čo je priame či rovné (melahuac)²⁴, resp. ako niečo, čo je opakom krivého (amo melahuac)²⁵. Stojí za zmienku, že nielen v nahuatli, ale aj v mnohých iných svetových jazykoch/kultúrach sa právo či spravodlivosť spájajú s rovným (priamym) pohybom, prípadne s kráčaním po rovnej = správnej ceste. Uvedené možno vidieť napr. na anglickom úsloví „to walk straight and narrow“ alebo na francúzskom výraze „droit“, ktorý možno použiť ako substantívum – vtedy znamená „právo“ –, ale aj ako adjektívum, ktoré sa prekladá ako „rovný“.

Nahuovia svoj svet považovali za nadprirodzený a posvätný výtvor bohov. Bohovia podľa Nahuov svojimi nadprirodzenými, periodicky realizovanými akciami udržiavali existenciu sveta, ako aj jeho správny „chod“ (bohovia napr. vytvárali podmienky pre poľnohospodárstvo – zabezpečovali dostatok slnečného svetla či vlahy a pod.), za čo ich ľudia mali „živiť“, a to nadprirodzenými silami (energiami), uvoľňovanými z telesných schránok ľudí ich rituálnou popravou (obetovaním). Obetovanie ľudí však nebolo jediným nástrojom, podporujúcim pretrvanie sveta. V nahuaskom chápaní ním bol aj panujúci spoločenský poriadok, ktorý Nahuom umožňoval plniť ich poslanie „živiť bohov“, ktorých nadprirodzené akcie boli pre Nahuov jedinou zárukou, že ich svet nezanikne,

¹⁸ LÓPEZ AUSTIN, A.: *La Constitución Real de México Tenochtitlan*. México: UNAM, 1961, s. 82.

¹⁹ Porovnaj: LEE, J.: Reexamining Nezahualcōyotl's Texcoco: Politics, Conquests, and Law. *Estudios de Cultura Náhuatl*. 37, 2006, s. 246-251. LEE, J.: *The Allure of Nezahualcoyotl: Pre-Hispanic History, Religion, and Nahua Poetics*. Albuquerque: University of New Mexico Press, 2008, s. 120–127. MOHAR BETANCOURT, L. Ma.: Crímenes y castigos en Quinantzin y Mendocino. In: Vega Sosa, C. (ed.): *Códices y documentos sobre México*. México: Instituto Nacional de Antropología e Historia, 2000, s. 227-242.

²⁰ Porovnaj napr.: SMITH, M. E.: A Quarter-Century of Aztec Studies. *Mexicon*. Vol. XXV, no. 1, 2003, s. 4-10.

²¹ BROTHERSTON, G.: *Book of the Fourth World: Reading the Native Americans through their Literature*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995, s. 140-142.

²² SIMÉON, R.: *Diccionario de la lengua nahuatl o mexicana*. México : siglo xxi editores, 1984, s. 305, 475.

²³ OFFNER, J. A.: *Law and Politics in Aztec Texcoco*, s. 244.

²⁴ SIMÉON, R.: *Diccionario de la lengua nahuatl o mexicana*, s. 268.

²⁵ Tamže.

resp. že sa nezmení na chaos, v ktorom by ľudia mohli len žiť, prípadne by vôbec nemohli prežiť; podstatnou súčasťou alebo takpovediac „chrbtovou kosťou“ nahuaského spoločenského poriadku bolo právo.

Ak bol pre Nahuov svet posvätný, posvätným bol aj spoločenský poriadok ako jeho integrálna súčasť, a posvätné bolo aj právo, keďže išlo o faktor napomáhajúci pretrvanie spoločenského poriadku, a tak vlastne aj celého nahuaského sveta. Hypotézu sakrálneho charakteru nahuaského práva podporuje kronikár Diego Durán (16. storočie), keď uvádza, že zákony vládcu Tenochtitlanu Motecuhzomu I. (1440 - 1469) mali na celú spoločnosť tohto mesta natoľko pozitívny efekt, že boli všeobecne považované skôr za dielo božské ako ľudské.²⁶ Sakralita nahuaského práva bola daná aj osobou zákonodarcu: Nahuovia svojich vládcov (*tlahtoque*, sg. *tlahtoani*) považovali za obdarených a vedených božskými silami, ktoré posväcovali ich diela, v tomto prípade zákony. Vládcovia boli považovaní aj za hovorcov bohov, takže keď vládca Tenochtitlanu pri rôznych príležitostiach oboznamoval elity (*pipiltin*; sg. *pilli*) a/alebo obyčajných ľudí (*macehualtin*; sg. *macehualli*) s právom a vysvetľoval im ho,²⁷ bolo to jeho poslucháčmi (teoreticky) chápané tak, že im oznamuje a vysvetľuje božiu vôľu. Významné bolo aj to, že im túto vôľu komunikoval osobne prednášanými prejavmi. Aj verbálnym vyjadreniam vládcu sa totiž pripisovala istá posvätnosť: vládcove slová boli prirovnávané napr. k drahokamom, ktoré sa chápali ako vzácne veci s určitými náboženskými významami; popri tom sa týmto slovám prisudzoval blahodarný účinok na poslucháčov.²⁸

Nahuaské právo prispievalo k zachovaniu sveta a jeho poriadku, čiže akéhosi (pre Nahuov) absolútneho Dobra, a preto samo muselo byť „dobré“. „Dobrym“ typom ľudského správania tak mohlo byť iba správanie v úplnom súlade s právom. Iba také správanie človeku umožňovalo prežiť relatívne spokojný a šťastný život, ako vidieť napr. z jedného útvaru nahuaského múdroslovia (*huehuetlahtolli*), koncipovaného ako výchovná reč otca k synovi. Otec v nej synovi farbisto vykresľuje tristný osud človeka, ktorý z vlastnej vôle prestal rešpektovať právo (t. j. božiu vôľu): takého človeka nemôže minúť formálny trest, závažne je však potrestaný aj neformálne – vyčlenením zo spoločenstva: každý sa od neho odvracia, nikto sa oňho nestará a nikto mu nepomáha. Prestáva byť plnohodnotnou osobou, jeho život stráca zmysel.²⁹

Právo teda v očiach Nahuov zásadne prispievalo k *bonum commune*. Na druhej strane Nahuovia ho vnímali aj ako neúprosnú a nebezpečnú silu, ktorej (t. j. svojmu trestu)

²⁶ DURÁN, D.: *Historia de las Indias de Nueva España e Islas de Tierra Firme, I*. México: Consejo Nacional para la Cultura y las Artes 2002, s. 267.

²⁷ HINZ, E.: *Das Aztekenreich: Soziale Gliederung und institutioneller Aufbau*. In: Köhler, U. (Hrsg.): *Altamerikanistik. Eine Einführung in die Hochkulturen Mittel- und Südamerikas*. Berlin : Dietrich Reimer Verlag 1990, s. 199 – 200.

²⁸ SULLIVAN, Th. D.: *Tlatoani and Tlatocayotl in the Sahagun Manuscripts*. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 14, 1980, s. 227.

²⁹ LEÓN-PORTILLA, M. - SILVA GALEANA, L.: *Huehuetlahtolli. Testimonios de la antigua palabra*. México : Fondo de cultura económica, 1991, s. 55 – 59, 83 – 85.

nemohol uniknúť žiadny delikvent,³⁰ a metaforicky naň nazerali ako na nenásytú šelmu nemilosrdne požírajúcu všetkých delikventov bez rozdielu.³¹

Z hľadiska právnej vedy/právnej antropológie možno nahuaské právo „uchopiť“ napr. pomocou definície práva W. Fikentschera, ktorá má ambíciu byť univerzálnou, t. j. vo vzťahu k právu prakticky akejkol'vek svetovej kultúry použiteľnou definíciou. Fikentscher považuje za esenciálny znak každého práva jeho preskriptívny (normatívny) charakter, a preto právo nechápe ako „to, čo je v sociálnej realite“, ale ako „to, čo v sociálnej realite má byť“, t. j. právo má pretvárať sociálnu realitu do podoby zodpovedajúcej podobe (vopred) stanovenej právom.³² *Ex definitione* preskriptívny charakter práva je v mnohých právno-historických kontextoch problematický (napr. v stredoveku formovala právo spoločenská skutočnosť, kým opačne to platilo v oveľa menšej miere), inak však Fikentscherovej, ďalej uvedenej definícii práva možno zrejme priznať interkultúrnú platnosť.

Právo (to, čo má byť) Fikentscher definuje ako výsledok metodologickej aplikácie hodnôt v určitom (sociálnom) systéme a v určitom čase, pričom hodnoty, metodická aplikácia, systém a čas sú prvkami práva, na ktoré rôzne kultúry nazierajú rôzne, resp. ktoré majú v rôznych kultúrach rôzne podoby. Právo však podľa Fikentschera má aj univerzálne, interkultúrne platné znaky. Konkrétne, každé právo: má preskriptívny charakter; autorizuje ľudí správať sa ním stanovenými spôsobmi; je zaštitené nejakou autoritou, ktorou môže, ale aj nemusí byť štát, a ktorá je spôsobilá uložiť ľuďom správajúcim sa v rozpore s právom určitú sankciu; a jeho účelom je spravodlivosť, resp. jej dosiahnutie, pričom však na podstatu spravodlivosti sa v rôznych kultúrach nazeralo a nazerá rôzne.³³

Uvedenú definíciu možno vzťahovať aj na predhispánske nahuaské právo. Toto právo, resp. (mnohé) hodnoty, ktoré stelesňovalo, boli metodicky aplikované štátno-mocenskými orgánmi (správnymi aj súdnymi), a to v sociálnom systéme (spoločnosti), ktorý Nahuovia chápali o. i. ako kultové spoločenstvo, ktoré plnilo životne dôležité poslanie „živiť bohov“, a preto nutne potrebovalo pevný vnútorný poriadok, ktorý zabezpečovalo – popri iných formách sociálnej kontroly – aj právo, a to v značnom rozsahu. Konkrétne právne úpravy boli u Nahuov aplikované v kalendárom určených dňoch, ktoré Nahuovia, rovnako ako iné archaické kultúry, chápali nielen kvantitatívne, t. j. ako vymedzené časové úseky, slúžiace na meranie plynutia času, ale aj kvalitatívne, t. j. ako časové úseky, v ktorých vo vzťahu k ľuďom a ich svetu rôzne pôsobili rôzne nadprirodzené sily/bohovia.

Právo bolo u Nahuov zaštitené štátnou mocou, ktorá ho kreovala (do určitej miery), ako aj aplikovala. Účelom nahuaského práva bolo dosiahnuť spravodlivosť, ktorej chápanie, ako sa zdá, sa približovalo pojmu legálnej spravodlivosti,

³⁰ OFFNER, J. A.: *Law and Politics in Aztec Texcoco*, s. 243 – 244, 245.

³¹ SAHAGÚN, B. de: *Historia general de las cosas de la Nueva España*, I. Madrid: Dastin 2001, s. 599, 607.

³² FIKENTSCHER, W.: *Law and Anthropology. Outlines, Issues, and Suggestions*. München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 2009, s. 67.

³³ Tamže, s. 61-69.

t. j. spravodlivým bolo to, čo bolo v súlade s platným právom. V tejto súvislosti stojí za zmienku, že právna kultúra Texcoca sa dokonca vyznačovala tzv. legalizmom,³⁴ t. j. systematickým a extenzívnym, štátno-mocenským riadením celej spoločnosti výlučne prostredníctvom štátom vytvorených alebo uznaných a jeho orgánmi mechanicky a rigorózne uplatňovaných, všeobecne formulovaných právnych noriem s univerzálnou pôsobnosťou, majúcich funkciu výlučného zdroja záväzných riešení individuálnych právnych prípadov.³⁵ V Tenochtitlane sa legalizmus zrejme rozvinul v menšom rozsahu ako v Texcocu.³⁶

Predhispánske nahuaské právo možno teoreticky vystihnúť aj pomocou konceptu chtónickej právnej tradície (*chthonic legal tradition*), avšak iba do určitej miery.³⁷ Takouto tradíciou H. P. Glenn rozumie bez výraznejších zmien dlhodobu pretrvávajúcu, celkový spôsob života určitej spoločnosti, ktorý spoločnosť považuje za integrálnu súčasť (v jej chápaní) sakrálneho časopriestoru, v ktorom žije. Spoločnosť má o svojom spôsobe života komplexné, z generácie na generáciu orálne odovzďavané informácie, ktoré mu v očiach členov spoločnosti prepožičiavajú zdanie existenčnej nevyhnutnosti a určitý hlbší zmysel, a značne tak zvyšujú ochotu spoločnosti rešpektovať jeho pravidlá, a to aj bez ich vyjadrenia vo forme zákonov či sústavného vynucovania na to špecializovanými mocenskými orgánmi a pod. Na druhej strane však Glenn uvádza, že nahuaská právna kultúra sa časom vo viacerých smeroch výrazne odchýlila od konceptu chtónickej právnej tradície, ako vidieť o. i. z toho, že tradičný spôsob života do určitej miery transformovala zámerná právotvorná činnosť štátu a že štátom vydané či uznané, t. j. špecifickú formu získajúce právne normy boli denno-denne uplatňované a vynucované štátnymi orgánmi a ustálenými procedúrami.

Predhispánske nahuaské právo spočívalo na dvoch koexistujúcich a obsahovo zrejme zásadnejšie si neodporujúcich tradíciách, a to – na novšej, literárnej právnej tradícii, ktorá zahŕňala právne normy vytvorené alebo uznané štátnou mocou (presný rozsah, v akom boli tieto normy pred conquistou písomne, t. j. nahuaským písmom zaznamenané, nie je možné určiť), a na staršej, orálnej právnej tradícii, reflektujúcej „ľudové“ obyčajové právo.³⁸

³⁴ OFFNER, J. A.: *Law and Politics in Aztec Texcoco*, s. 66 a nasl.

³⁵ K legalizmu pozri: POSPÍŠIL, L.: *Anthropology of law: A comparative theory*. New York: Harper and Row, 1971, s. 22 a nasl. POSPÍŠIL, L.: “Law” equals “ius” and “lex”: The Major Problem of Anglo-Saxon Theories of Law. *Studia Ethnologica Pragensia*. 1, 2012, s. 21-28. POSPÍŠIL, L.: Legalism and justice. *Studia Ethnologica Pragensia*. 1, 2016, s. 11-26.

³⁶ OFFNER, J. A.: *Law and Politics in Aztec Texcoco*, s. 82-85.

³⁷ GLENN, H. P.: *Legal Traditions of the World*. Second Edition. New York: Oxford University Press, 2004, s. 59 a nasl.

³⁸ GONZÁLEZ GALVÁN, J. A.: El derecho consuetudinario indígena en México. In: Ordoñez Cifuentes, J. E. R. (coord.): *Cuadernos del Instituto de Investigaciones Jurídicas. Cosmovisión y prácticas jurídicas de los pueblos indios, IV Jornadas Lascasianas*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Jurídicas, 1994, s. 75-78. s. 75 – 78.

Písomné pramene predhispánskeho nahuaského práva a základné problémy spojené s ich analýzou a interpretáciou

Pramene nahuaského práva sú integrálnou súčasťou písomných prameňov poznania predhispánskej nahuaskej kultúry ako celku. Z toho vyplýva, že pramene, ktoré ďalej charakterizujem, informujú nielen o práve, ale aj o iných aspektoch nahuaskej kultúry.

Písomné pramene informujú o predhispánskom nahuaskom práve alebo priamo, t. j. zachytávajú právne normy (ich obsah), alebo – a to vo väčšom rozsahu – nepriamo, t. j. obsahujú opisy nahuaského politického systému, ideológie, náboženstva, ekonomiky, foriem vlastníctva, medziľudských, napr. rodinných vzťahov, typických ľudských, napr. pracovných činností a pod., z ktorých možno odvodiť v prameňoch explicitne nezachytené právne normy, resp. právne vzťahy, prípadne inštitúty.³⁹

Písomné pramene sú modernými odbornými edíciami dobových rukopisných, ako aj tlačených textov, písaných latinským písmom. Tieto pramene umožňujú relatívne detailné a komplexné poznanie nahuaskej kultúry aj samy osebe, pre úplnosť však treba spomenúť ich dôležitý doplnok, ktorým sú pramene zároveň písomné aj ikonografické, resp. pramene úplne alebo čiastočne písané, či skôr maľované (kreslené) nahuaským piktograficko – ideografickým písmom,⁴⁰ predstavujúce zdroj (konkrétne pramene, pravda, v odlišnom rozsahu) autentických informácií o nahuaskej kultúre. Popri epigrafach nachádzajúcich sa na skalných plochách, stenách budov (napr. chrámov a palácov), resp. na ich ruinách, na keramike či kamenných a drevených predmetoch, patria k týmto špecifickým prameňom tzv. amoxтли, t. j. kusy opracovanej jelenej kože, papiera vyrobeného z lyka stromov alebo látky utkanej z bavlny či z nití z agáve, popísané, resp. pomaľované (pokreslené) nahuaským písmom, ktoré moderní bádatelia označujú ako „obrázkové rukopisy“ alebo „kódexy“ (*códices*; v singulári sa používa španielsky výraz *códice* alebo latinský výraz *codex*). Obrázkové rukopisy možno vo všeobecnosti rozdeliť na: 1. *náboženské obrázkové rukopisy*, ktoré zachytávajú nahuaské náboženské koncepcie a rituály, kalendárne cykly a pod.; 2. *historické obrázkové rukopisy*, ktoré zaznamenávajú reálne, ako aj mýtické dejiny rôznych sídel či oblastí stredného Mexika; a 3. *hospodársko-správne obrázkové rukopisy*, ktoré informujú o mocenských a majetkových pomeroch, existujúcich v rôznych nahuaských sídlach.⁴¹ Pre úplnosť dodávam, že v literatúre sa dajú nájsť aj iné klasifikácie obrázkových rukopisov; napr. M. Á. Ruz

³⁹ Na základe priamych, ako aj nepriamych prameňových informácií zostavil C. H. Alba v zásade ucelený prehľad právnych úprav tvoriacich právny poriadok Tenochtitlanu a Texcoca, ktorý však zostal iba prehľadom, keďže Alba tieto právne úpravy neosadil do ich širšieho historického, sociálneho a kultúrneho kontextu. Porovnaj ALBA, C. H.: *Estudio comparado entre el derecho azteca y el derecho positivo mexicano*. México: Instituto Indigenista Interamericano, 1949.

⁴⁰ Nahuaské písmo bolo zložené zo znakov majúcich charakter alebo piktogramov, alebo ideogramov (resp. logogramov), alebo, to však iba v značne obmedzenom rozsahu, fonetických elementov. LOCKHART, *The Nahuas After the Conquest...*, s. 327-330.

⁴¹ KÖHLER, U. – KÖNIG, V.: *Bilderhandschriften*. In: Köhler, U. (Hrsg.): *Altamerikanistik. Eine Einführung in die Hochkulturen Mittel- und Südamerikas*. Berlin: Dietrich Reimer Verlag, 1990, s. 134.

Barrio vymedzuje ako osobitnú kategóriu *právne obrázkové rukopisy*,⁴² ktoré v koloniálnom období obyvatelia nahuaských obcí predkladali v súdnych procesoch ako dôkazy existencie svojich majetkových a iných, so životom v obciach spojených práv, a to s cieľom vymôcť si súdnou cestou ochranu alebo výkon týchto práv.

Výskum prameňov písaných nahuaským písmom predpokladá použitie špeciálnej metodiky,⁴³ ktorá sa, pochopiteľne, úplne odlišuje od metodiky výskumu prameňov písaných latinským písmom.

Bohaté písomné pramene poznania nahuaskej kultúry sú všeobecne považované za zásadne dôležité informačné zdroje, bez ktorých by hlbšie a celistvejšie poznanie tejto kultúry vôbec nebolo možné. Bádania s nimi môžu, aj vďaka serióznej pramennej kritike, ktorej boli v uplynulých desaťročiach mnohé pramene podrobené, systematicky a extenzívne pracovať, a to aj napriek viacerým, ďalej uvedeným skutočnostiam, ktoré v nezanedbateľnom rozsahu znižujú hodnotnosť ich obsahu a obmedzujú ich výpovednú hodnotu.

S výnimkou určitých epigrafických prameňov,⁴⁴ piatich náboženských obrázkových rukopisov *skupiny Borgia* a možno aj hospodársko-správneho obrázkového rukopisu *Matrícula de Tributos*,⁴⁵ vznikli písomné pramene v období po španielskej conquiste Aztéckej ríše (1519 – 1521), t. j. v koloniálnom období mexických dejín, resp. v 16. až 18. storočí. Uvedené platí aj o všetkých obrázkových rukopisoch (okrem niekoľkých vyššie spomenutých), písaných, či už úplne alebo čiastočne, nahuaským písmom. Toto písmo sa používalo aj v koloniálnom období, v ktorom vznikli modifikované kópie viacerých, dnes už neexistujúcich predkoloniálnych obrázkových rukopisov, ako aj obrázkové rukopisy informujúce o dejinách, územnom rozsahu (hraniciach), sociálnej štruktúre, ekonomike, pozemkových majetkoch a pod. konkrétnych indiánskych sídel (lokálnych komunit), ktoré obsahujú aj údaje vzťahujúce sa na obdobie pred conquistou a ktoré sú zvyčajne opatrené (nie vždy správnymi či presnými) komentármi písanými latinským písmom v nahuatlí a/alebo v španielčine. Popri tom bol v koloniálnom období obsah rôznych, dnes už neexistujúcich, obrázkových rukopisov zachytený v prameňoch písaných latinským písmom.⁴⁶

Písomné pramene teda o predkoloniálnych dejinách a reáliách nahuaskej kultúry, vrátane jej práva, vypovedajú *ex post*. Táto skutočnosť nepochybne obmedzuje ich hodnotnosť a výpovednú hodnotu, čo sa však určite netýka všetkých písomných prameňov, resp. ich druhov v rovnakej miere. Navyše, J. Lockhart ukázal, že vývoj nahuaskej kultúry

⁴² RUZ BARRIO, M. Á.: Los códices jurídicos: definición y metodología de estudio. *Desacatos*. Núm. 36, mayo-agosto, 2011, s. 169-184.

⁴³ Pozri: BATALLA ROSADO, J. J.: Los códices mesoamericanos: métodos de estudio. *Itinerarios*. No. 8, 2008, s. 43-65. BOONE, E. H.: *Stories in Red and Black. Pictorial Histories of the Aztecs and Mixtecs*. Austin: University of Texas Press, 2000. BOONE, E. H.: *Cycles of Time and Meaning in the Mexican Books of Fate*. Austin: University of Texas Press, 2007.

⁴⁴ GOOD UMBERGER, E.: *Aztec Sculptures, Hieroglyphs, and History*. Doctoral Dissertation. Columbia University, 1981. Dostupné na internete: https://www.academia.edu/24642160/Aztec_Sculptures_Hieroglyphs_and_History (navštívené 5. 5. 2015).

⁴⁵ BERDAN, F. F.: *Aztec Archaeology and Ethnohistory*, s. 5, s. 297, pozn. č. 2.

⁴⁶ Tamže, s. 5-9.

po conquiste (v koloniálnom období) prešiel troma štádiami,⁴⁷ pričom všetky podstatné písomné pramene, ktoré ďalej označujem ako „primárne písomné pramene“, vznikli v rámci prvého (1519 – cca. 1545/1550) až druhého (cca. 1545/1550 – cca. 1640/1650) štádia, t. j. v čase, keď si nahuaská kultúra takmer v úplnom rozsahu zachovávala svoj pôvodný (predkoloniálny) charakter (prvé štádium) alebo v čase, keď už síce jej každý aspekt bol ovplyvnený španielskou kultúrou, avšak vplyv prvkov španielskej kultúry na prvky nahuaskej kultúry bol limitovaný, resp. španielske kultúrne prvky boli zväčša iba akýmsi doplnkom pretrvávajúcich pôvodných nahuaských kultúrnych prvkov (druhé štádium).⁴⁸ Z uvedeného vyplýva, že prameňom vzniknutým v prvom alebo druhom štádiu možno priznať určitú vyššiu (nie však úplnú) hodnovernosť, a to tým viac, že autori niektorých alfabetických prameňov a prakticky všetkých obrázkových rukopisov boli Nahuovia, prípadne miešanci Nahuov a Španielov, a autori iných prameňov, hoci nepatrili k Nahuom, prípadne k miešancom, boli zase dostatočne oboznámení s nahuaským jazykom a sociálno-kultúrnym prostredím, v ktorom dlhodobo žili a stýkali sa s Nahuami.

V súvislosti s aposteriornym vznikom písomných prameňov a z toho vyplývajúcou čiastočnou obmedzenosťou ich hodnovernosti a výpovednej hodnoty, je vhodné sa osobitne zmieniť o tom, že mnohé koloniálne pramene písané latinským písmom sú (aspoň sčasti) založené na dnes už prevažne neexistujúcich, predkoloniálnych, ako aj na v určitom rozsahu zachovaných ranokoloniálnych obrázkových rukopisoch nahuaskej proveniencie. Alfabetické pramene teda do určitej miery reprodukujú originálne obrázkové rukopisy, t. j. autentický obsah autentických vyjadrovacích prostriedkov Nahuov. Z toho by zákonite mala vyplývať určitá vyššia miera hodnovernosti, a tak aj určitý väčší informačný potenciál týchto prameňov. Viacerí bádatelia, napr. E. Florescano,⁴⁹ J. Klor de Alva a W. Mignolo, to však odmietajú, tvrdiac, že transkripcia obsahu natívnych obrázkových rukopisov a natívnej orálne tradovanej slovesnosti, sčasti obsahovo spojenej s obrázkovými rukopismi, do alfabetických prameňov viedla k ich zásadnej deformácii. Transkripcia sa totiž uskutočnila cez prizmu kultúry a koncepcie histórie španielskych kolonizátorov, čím vznikol nový, španielsky, t. j. záujmom Španielov vyhovujúci výklad kultúry a histórie Nahuov, ktorý sa v koloniálnej spoločnosti ovládanej Španielmi stal pre Nahuov záväzným, a preto v ňom možno vidieť sofistikovaný spôsob upevnenia nadvlády Španielov nad Nahuami.⁵⁰

Ak aj nie na nemožnosť, tak aspoň na výraznú obťažnosť adekvátnej transkripcie obsahu obrázkových rukopisov do alfabetických textov poukazuje aj špecifický charakter nahuaského písma, ktoré je tzv. *semasiografiou*, t. j. ide o písmo, ktoré neumožňuje súvisle a ucelene zapísať určité rozprávanie, ale iba samostatne registrovať jednotlivé skutočnosti ako napr. osobné mená, miestne názvy, počty a druhy hmotných predmetov, niektoré abstraktné koncepty, jednotlivé dejinné udalosti a pod.⁵¹ Inak povedané, vnútor-

⁴⁷ LOCKHART, J.: *The Nahuas After the Conquest...*, passim.

⁴⁸ Tamže, s. 429.

⁴⁹ Bližšie pozri: FLORESCANO, E.: *Memoria indígena*. México: Taurus, 1999, s. 211 a nasl.

⁵⁰ BOONE, E. H.: *Stories in Red and Black. Pictorial Histories of the Aztecs and Mixtecs*, s. 6-7.

⁵¹ TRIGGER, B. G.: *Understanding Early Civilizations, A Comparative Study*. First paperback edition. New York: Cambridge University Press, 2007, s. 586-587.

ná koherencia a informačný potenciál obsahov obrázkových rukopisov sú oveľa nižšie ako v prípade alfabetických textov/narácií, na základe čoho sa možno domnievať, že prepis týchto fragmentárnych obsahov do podoby ucelených alfabetických výkladov si do určitej miery nevyhnutne vyžiadala slovné doplnky a kvôli kultúrnej odlišnosti Nahuov a Španielov aj vysvetlivky. Prepis teda nebol iba reprodukciou, ale do určitej miery aj transformáciou a (dez)interpretáciou originálnych obsahov obrázkových rukopisov, čo bolo motivované jednak snahou zvýšiť zrozumiteľnosť transkribovaných informácií v novom kultúrnom prostredí (t. j. v koloniálnej spoločnosti) a zaistiť ich kompatibilitu s jeho hodnotami a normami, jednak úsilím Nahuov, Španielov i miešancov presadiť (aj) pomocou zámerných úprav originálnych obsahov obrázkových rukopisov vlastné mocenské a majetkové záujmy. Zostáva dodať, že aj obrázkové rukopisy opatrené alfabetickými komentármi, ktoré produkovali nahuaskí pisári (*tlacuiloque*) v miestnych nahuaských komunitách v koloniálnom období,⁵² môžu z rovnakých dôvodov modifikovať predkoloniálnu realitu; F. F. Berdan však uvádza, že tieto rukopisy možno s istou dávkou opatrnosti považovať za dôveryhodný prameň jej poznania, keďže rukopisy majú nahuaských autorov, sú koncipované v nahuaskej perspektíve a sú prejavom pretrvávania predkoloniálnej nahuaskej literárnej tradície v koloniálnom období, a to nielen jej formálnej stránky, t. j. spôsobu písania, ale do značnej miery aj jej pôvodného obsahu, t. j. autentických predkoloniálnych informácií týkajúcich sa predkoloniálneho obdobia.⁵³

Z predchádzajúceho výkladu vyplýva, že obsah dnes už neexistujúcich obrázkových rukopisov Nahuov bol do určitej miery prepísaný do obsahu prameňov písaných latinským písmom, pričom tento prepis bol sčasti reprodukciou, sčasti však aj modifikáciou spôsobenou neúmyselnými i zámernými interpoláciami, sémantickými posunmi, fabuláciami, redukciami prepisovaných informácií a pod. Vynára sa tak otázka, v akom rozsahu boli pôvodné obsahy obrázkových rukopisov modifikované, t. j. zdeformované ich prevodom do alfabetických textov? Túto otázku, samozrejme, nie je možné jednoznačne zodpovedať, keďže mnohé obrázkové rukopisy, ktorých obsahy boli transkribované, sa nezachovali. Na druhej strane by však bolo možné diskutovať o tom, či deformácia týchto obsahov bola naozaj až taká zásadná, ako tvrdia povedzme traja vyššie spomenutí bádatelia. Vo vede totiž existuje aj názor, že alfabetické pramene zaznamenávajú obsah obrázkových rukopisov pomerne verne, čo podľa M. Leóna-Portillu súvisí s tým, že alfabetické pramene sú založené predovšetkým na bohatej orálne tradovanej slovesnosti Nahuov, t. j. okrem iného aj na autentických výkladoch obsahov obrázkových rukopisov, ktoré pred conquistou umožňovali ich správne a celistvé prečítanie, vysvetľovali ich a dopĺňali. Nie je preto, podľa Leóna-Portillu, prekvapením, že porovnaním niektorých alfabetických prameňov so (zachovanými) obrázkovými rukopismi (a v niektorých prípadoch dokonca aj s recentnou slovesnosťou Nahuov) možno odhaliť ich mnohé obsahové zhody, čo napomáha aj to, že alfabetické pramene zachytávajú obsah obrázkových

⁵² Neskoršie (od druhej polovice 17. storočia vznikajúce) rukopisy tohto druhu sa nazývajú *títulos primordiales*. K nim pozri: WOOD, S.: The Social vs. Legal Context of Nahuatl Títulos. In: Hill Boone, E. – Cummins, T. (eds.): *Native Traditions in the Postconquest World*. Washington, D. C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1998, s. 201-231.

⁵³ BERDAN, F. F.: *Aztec Archaeology and Ethnohistory*, s. 6-7.

rukopisov a pôvodnú slovesnosť Nahuov aspoň sčasti v natívnej perspektíve a že španielske kultúrne vplyvy je v prameňoch možné aspoň zhruba rozpoznať.⁵⁴

Hodnovernosť a výpovednú hodnotu písomných prameňov limituje aj v nich pomerne výrazne obsiahnuté, takpovediac „západné videnie“ nahuaskej kultúry. Autori prameňov ich rôzne stránky a prvky opísali a/alebo interpretovali viac či menej z hľadiska svetonázoru, axiologických a normatívnych štandardov, akademických teórií a pod. súdobej západnej (európskej, španielskej) a kresťanskej civilizácie. Najexplicitnejšie to možno vidieť na frekventovanom výskyte takých pojmov v prameňoch, ktoré majú v západnej civilizácii svoje špecifické významy, neprenosné alebo len sčasti prenosné do nahuaského prostredia. V prameňoch sa napr. nahuaské sídla (mestské štáty) stali „kráľovstvami“ či „republikami“, nahuaské elity „kráľmi“, „princomi a princeznami“, „kniežatami“ či „šľachticmi“, bežní ľudia „plebejcami“, vojenský velitelia „generálmi“ a „kapitánmi“, nahuaskí bohovia „diablami“ či „démonmi“ atď.⁵⁵

Na druhej strane mnohé pramene sú koncipované zároveň v španielskej aj natívnej perspektíve – pravda, natívnou perspektívou možno nezriedka rozumieť nielen uvedenie nahuaského pohľadu na určité fakty v prameňoch, ale aj jeho španielske (dez)interpretácie, alebo naopak nahuaské (dez)interpretácie španielskeho pohľadu na určité fakty – a v tomto smere sú tieto pramene skôr hybridné ako jednostranné, t. j. nie sú písané v rámci iba jednej, španielskej, resp. nahuaskej kultúrnej tradície, ale oboch tradícií a ich synkretických foriem.⁵⁶ Pramene tak integrujú povedzme odlišné formy medzigeneračnej transmisie pamäte (orálnu, piktografickú, alfabetickú), odlišné koncepcie času a reality, odlišné kultúrne a náboženské hodnoty či odlišné chápania legitimacy politickej moci; inak povedané, pramene udržiavajú natívne tradície v zložitom a nerovnom dialógu s európskymi kultúrnymi tradíciami. Zostáva dodať, že tento atribút prameňov, t. j. ich založenie na viacerých komplexných kultúrnych tradíciách, značne rozširuje okruh možných interpretácií ich už beztak faktograficky bohatých obsahov.⁵⁷

Viacere naratívne pramene nie sú písané v diachrónej perspektíve, alebo v nej nie sú písané systematicky, v dôsledku čoho informujú predovšetkým o podobe, ktorú mala nahuaská kultúra v čase conquisty, avšak nezachytávajú (vôbec alebo v nedostatočnom rozsahu) ich skorší vývin. Pramene, ktoré tento vývin zachytávajú ucelenejšie, ho zase vo väčšej či menšej miere sprostredkovávajú vo výkladoch, ktoré sú viac mýtickou históriou ako opisom reálneho dejinného vývoja.⁵⁸ Táto okolnosť výrazne obmedzuje ich

⁵⁴ Bližšie pozri: LEÓN-PORTILLA, M.: *La Filosofía Náhuatl estudiada en sus fuentes*. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 1993, s. 397 a nasl. LEÓN-PORTILLA, M.: El binomio oralidad y códigos en Mesoamérica. *Estudios de Cultura Náhuatl*. N° 27, 1997, s. 135-154. LEÓN-PORTILLA, M.: La riqueza semántica de los códigos mesoamericanos. *Estudios de Cultura Náhuatl*. N° 43, 2012, s. 139-160.

⁵⁵ K tomu pozri napr.: MURIÁ, J. Ma.: *Sociedad prehispánica y pensamiento europeo*. México: Secretaría de Educación Pública, 1973.

⁵⁶ Bližšie pozri napr.: SALOMONS, C.: Hybrid Historiography: Pre- and Post-conquest Latin America and Perceptions of the Past. *Past Imperfect*. 12, 2006, s. 1192-1315.

⁵⁷ NAVARRETE, F.: Medio siglo de explorar el universo de las fuentes nahuas: Entre la historia, la literatura y el nacionalismo. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 27, 1997, s. 157.

⁵⁸ Bližšie pozri napr.: FLORESCANO, E.: Mito e historia en la memoria nahua. *Historia Mexicana*. Vol. 39, Núm. 3, 1990, enero - marzo 1990, s. 607-661.

výpovednú hodnotu ako zdroja poznatkov o slede udalostí tvoriacich nahuaské dejiny, niektorí bádatelia však zdôrazňujú, že mýtickú históriu netreba vykazovať „do ríše rozprávok“, ale chápať ako unikátny „kľúč odomykajúci natívnu myseľ“, t. j. ako autentický nahuaský spôsob konceptualizácie, interpretácie a legitimizácie existujúceho sveta a jeho prvkov ako času, priestoru, dynamiky, vzťahov ľudí k nadprirodzeniu, politiky, spoločenského poriadku a pod., čo prameňom zachytávajúcim (aj) mýtickú históriu prepožičiava osobitný význam.⁵⁹

Písomné pramene sa ďalej v rôznej miere vyznačujú tendenčnosťou. Napríklad, určité kroniky sú koncipované každá z perspektívy iného nahuaského sídla, napr. Tenochtitlanu alebo Texcoca, a preto nie je prekvapením, že obsahujú (aj) veľmi „prikrášené“ výklady predkoloniálnych dejín a reálií príslušných sídel a že „upravujú“ dejiny iných sídel a pod. Popri tom sú pramene písané z hľadiska nahuaských elít, a nie aj masy obyčajných Nahuov, z hľadiska mestského obyvateľstva (resp. obyvateľov významných mestských štátov), a nie aj obyvateľov vidieka a pod. Obsah prameňov sa tiež vyznačuje neúplnosťou, nepresnosťami či rozporupnosťou. Napríklad sa v prameňoch možno stretnúť s arbitrárnymi generalizáciami údajov týkajúcich sa iba konkrétnej lokality – tieto údaje sú v prameňoch vzťahnuté aj na iné, v skutočnosti odlišné lokality. Niekedy zase nie je jasné, či určité konanie zachytené v prameňoch, bolo iba jednorazové, alebo sa opakovalo (t. j. či ide o historickú udalosť alebo praktiku) atď.⁶⁰

Tendenčnosť, neúplnosť, nepresnosť a rozporupnosť sa týka nielen naratívnych, ale aj diplomatických prameňov; Rankeovská poučka, že diplomatické pramene sú hodnovernejšie (objektívnejšie) ako naratívne pramene, platí iba do určitej miery.

Diplomatické pramene, t. j. ranokoloniálne správne a právne dokumenty, sú dôležitým, veľmi rozsiahlym a zároveň aj veľmi podrobným informačným zdrojom, ktorého výpovedná hodnota však má isté limity. Diplomatické pramene – na rozdiel od niektorých naratívnych – zachytávajú nahuaskú kultúru v podobe, ktorú mala v čase conquisty alebo neskôr, t. j. tieto pramene systematicky neinformujú o predkoloniálnom vývoji a reáliách nahuaskej kultúry. Okrem toho sú poznačené takpovediac „úradníckym vide-
ním“ koloniálnej reality, ktoré, ako upozorňuje G. Vollmer, nebolo dostatočne realistické a komplexné (a tak ani objektívne) – úradníci túto realitu vnímali prostredníctvom abstraktných administratívnych a juristických termínov, noriem a procedúr, čím do určitej miery vytvárali jej akýsi alternatívny, imaginárny obraz, ktorý vplýval na ich činnosť, resp. jej výsledky (= diplomatické pramene), a zároveň sa ňou zväčša zaoberali len selektívne, t. j. z úzkeho hľadiska konkrétnych prípadov, ktoré práve riešili.⁶¹

⁵⁹ Bližšie pozri napr.: KRUELL, G. K.: La concepción del tiempo y la historia entre los mexicas. *Estudios Mesoamericanos*. Nueva época, 12, enero-junio 2012, s. 5-24. NAVARRETE LINARES, F.: Las fuentes indígenas más allá de la dicotomía entre historia y mito. *Estudios de Cultura Náhuatl*. N° 30, 1999, s. 231-256. NAVARRETE LINARES, F.: ¿Dónde queda el pasado? Reflexiones sobre los cronotopos históricos. In: Guedea, V. (coord.): *El historiador frente a la historia. El tiempo en Mesoamérica*. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 2004, s. 29-52.

⁶⁰ BERDAN, F. F.: *Aztec Archaeology and Ethnohistory*, s.13.

⁶¹ Porovnaj VOLLMER, G.: Institutionen und Verfahrensweisen der spanischen Kolonialherrschaft. In: Köhler, U. (Hrsg.): *Altamerikanistik. Eine Einführung in die Hochkulturen Mittel- und Südamerikas*. Berlin: Dietrich Reimer Verlag, 1990, s. 617 – 620.

Naratívne aj diplomatické pramene je možné rozdeliť na pramene písané v španielčine a pramene písané v nahuatli, pričom existujú piktograficko - alfabetické, ale aj iba alfabetické pramene písané v nahuatli. Pramene v španielčine zachytávajú dejiny, zmýšľanie, spôsob života, potreby a záujmy Španielov z ich pohľadu, ako aj ich nazeranie na nahuaské dejiny, reálie a životný štýl. Druhé pramene, ktorých výskum je doménou tzv. *ethnohistórie*,⁶² zachytávajú dejiny, zmýšľanie, spôsob života, potreby a záujmy Nahuov z ich pohľadu, ako aj ich nazeranie na španielske dejiny, reálie a životný štýl. Výskum prameňov písaných v nahuatli, hoci v Mexiku či Nemecku sa v menšom rozsahu realizoval už oveľa skôr, sa začal výrazne rozvíjať až od polovice 70. rokov 20. storočia v USA, keď sa v rámci ethnohistórie začala formovať špecifická výskumná platforma, tzv. *nová filológia*,⁶³ ktorej protagonisti sa zameriavajú najmä na dokumenty v nahuatli týkajúce sa každodenného života obyvateľov nahuaských obcí (zmluvy, úradné a súdne rozhodnutia, testamenty a i.) a venujú zvýšenú pozornosť jazyku týchto dokumentov, vidiac v ňom médium zachytávajúce autentické nazeranie konkrétnych Nahuov na vlastnú i španielsku kultúru a svoj život v ich rámci. Zostáva dodať, že výskum etnohistorických prameňov v nahuatli jednoznačne ukázal, že ide o informačné zdroje významne dopĺňajúce, ako aj korigujúce pramene písané v španielčine, čo však na druhej strane neznamená, že by pramene v španielčine boli *en bloc* menej hodnoverné ako pramene v nahuatli alebo že by pramene v španielčine nebolo možné skúmať samostatne (t. j. bez korelácie s prameňmi v nahuatli).

Písomné pramene vzniknuté v priebehu 16. storočia a prvej polovice 17. storočia, t. j. v ranokoloniálnom období, možno označiť ako „primárne pramene“. Označenie týchto prameňov ako „primárnych“ vyplýva z toho, že obsahujú pôvodné, alebo aj pôvodné údaje, ktoré ich autori získali na základe autopsie (pozorovaním nahuaského spôsobu života v čase prvotných kontaktov Španielov s Nahuami, alebo jeho reziduálnych foriem v koloniálnom období), reprodukciou obsahu dnes už neexistujúcich predšpanielskych nahuaských obrázkových rukopisov, dokumentáciou nahuaských orálnych tradícií, cieľenými rozhovormi s Nahuami či kritickým skúmaním tvrdení iných autorov. Neskoršie pramene už v zásade pôvodné údaje neprinášajú, sú však zaujímavé úsilím ich autorov syntetizovať a interpretovať poznatky o nahuaskej kultúre. K týmto prameňom patrí napr. dielo jezuitu Francisca Clavijera (1731 – 1787) *Historia Antigua de México* (1781) alebo rovnomené dielo historika Mariana Veytia (1718 – 1780) *Historia Antigua de México* (1836).

Vychádzajúc z Tschohlovej stručnej, avšak výstižnej klasifikácie a charakteristiky písomných prameňov k nahuaskej kultúre,⁶⁴ rozdeľujem primárne písomné pramene poznania nahuaskej kultúry do nasledujúcich základných kategórií:

⁶² Pozri napr.: BERDAN, F. F.: Mesoamerican Ethnohistory. *Ancient Mesoamerica*. 20, 2009, s. 211-215. *Desacatos*. No. 7, 2001.

⁶³ LOCKHART, J.: Introduction: Background and Course of the New Philology. In: Lockhart, J. - Sousa, L. - Wood, S. (eds.): *Sources and Methods for the Study of Postconquest Mesoamerican Ethnohistory. Provisional Version*. 2007. Dostupné na internete: <http://whp.uoregon.edu/Lockhart/> (navštívené 11. 11. 2014). RESTALL, M.: A History of the New Philology and New Philology in History. *Latin American Research Review*. Vol. 38, No. 1, February 2003, s. 113-134.

⁶⁴ TSCHOHL, P.: Die wortschriftlichen Quellen zum Aztekenreich. In: Köhler, U. (Hrsg.):

Správy conquistadorov (1520 - 1568)

Viaceri conquistadori, t. j. účastníci conquisty Aztéckej ríše, sú pôvodcami správ, z ktorých sa dozvedáme nielen o priebehu conquisty, ale aj o rôznych nahuaských reáliách. Silnou stránkou správ je, že vznikli na základe bezprostredných pozorovaní a skúseností ich autorov, slabou zase ich chýbajúci záujem o hlbšie porozumenie cudziemu kultúrnemu prostrediu. Z týchto správ možno príkladne spomenúť listy *Cartas de Relación* (1520 - 1526), ktoré napísal vodca conquistadorov Fernando/Hernando Cortés cisárovi Karolovi V., alebo dielo *Historia Verdadera de la Conquista de la Nueva España* (1568), ktorej autorom je conquistador Bernal Díaz del Castillo a ktorá približuje priebeh conquisty z pohľadu huaste (t. j. vojakov, ktorých Cortés viedol).

Ku správam conquistadorov možno zaradiť aj tzv. *Relaciones/Probanzas de méritos y servicios*. V týchto úradných (súdnych) dokumentoch, podporených svedeckými výpoveďami, conquistadori (prípadne ich blízki príbuzní) subjektívne opisovali priebeh vojenskej conquisty niektorého indiánskeho územia či sídla a informovali Španielsku Korunu o tom, že sa tejto conquisty aktívne zúčastnili a získali si tak určité zásluhy, za ktoré od Koruny požadovali určitú odmenu.⁶⁵

Najstaršie správne dokumenty (t. j. dokumenty španielskej koloniálnej správy) z 20. až 30. rokov 16. storočia (do roku 1540)

Informatívne materiály (1531 - 1554)

Aby mohla Španielska Koruna efektívne spravovať rozľahlé územia bývalej Aztéckej ríše, musela nadviazať na jej pretrvávajúce sociálne, ekonomické a administratívne štruktúry, ako aj spoznať životný štýl, mentalitu, kultúru a náboženstvo jej obyvateľov. Koloniálne orgány preto začali systematicky zhromažďovať informácie o rozličných nahuaských reáliách, ktoré sú obsiahnuté v materiáloch informatívneho charakteru. Keďže praktické problémy spojené so zásadnou „inakosťou“ nahuaského obyvateľstva vyvolali na strane koloniálnej správy seriózne snahy o čo najpresnejšie a najúplnejšie opísanie jeho spôsobu života a kultúry, vyznačuje sa táto kategória pramenného materiálu značnou hodnovernosťou, ktorú napomáha aj to, že sa opiera o nezachované predkoloniálne nahuaské pramene a že k jeho redakcii prišlo krátko po *conquiste*.

Pôvodcom dôležitých písomností informatívneho charakteru bol Sebastián Ramírez de Fuenleal, predseda tzv. *Druhej audiencie* (= koloniálny súdny a správny orgán) v Ciudad de México.⁶⁶

Altamerikanistik. Eine Einführung in die Hochkulturen Mittel- und Südamerikas. Berlin: Dietrich Reimer Verlag, 1990, s. 145 -159.

⁶⁵ WARREN, J. B.: An Introductory Survey of Secular Writings in the European Tradition on Colonial Middle America, 1503 – 1818. In: Cline, H. F. – Glass, B. J. (eds.): *Handbook of Middle American Indians. Volume 13. Guide to Ethnohistorical Sources, Part Two*. University of Texas Press, 1974, s. 68.

⁶⁶ Pozri: LEÓN-PORTILLA, M.: Ramírez de Fuenleal y las antigüedades mexicanas. *Estudios de*

Juan Cano, manžel dcéry niekdajšieho vládcu Tenochtitlanu Motecuhzomu II. (vládol 1502 - 1520), poveril františkánov spracovať dynastické dejiny Tenochtitlanu. Tak v roku 1532 vznikol dokument *Origen de los Mexicanos*, vychádzajúci z indiánskych obrázkových rukopisov a orálnych prameňov, a následne jeho variant *Relación de la genealogía*.

Dôležité informatívne materiály vznikli v období vlády prvého miestokráľa (*virrey*) *Nového Španielska*⁶⁷ Antonia de Mendoza (1535 - 1550). Na prvom mieste možno spomenúť rozsiahly piktograficko – textový, t. j. nahuaským a zároveň aj latinským písmom (rukou) písaný prameň *Codex Mendoza* (vznikol v priebehu 40. rokov 16. storočia), známy aj pod označeniami *Códice Mendocino* alebo *Colección de Mendoza*. K ďalším materiálom z tohto obdobia patria: *La orden que los yndios tenian en su tiempo para hacerle teuctles* (1537), *La orden ... en suceder en las tierras y baldíos* (1537), ako aj osobitné historické a etnografické dokumenty, vytvorené španielskymi duchovnými na základe predkoloniálnych obrázkových rukopisov medzi rokmi 1535 a 1543 (napr. dokument *Éstas son leyes que tenian los indios de la Nueva España, Anáhuac o México*) a i.

Najstaršie anonymné diela o dejinách Nahuov (1528 - 1570)

Na rozdiel od dosiaľ spomenutých súčastí pramennej bázy k nahuaskej kultúre sa tieto diela programovo zameriavajú na dejiny Nahuov, či už lokálne alebo širšie, resp. celkové. Vychádzajú z predkoloniálnych obrázkových rukopisov, nahuaských orálnych tradícií, ako aj voľných rozprávání Nahuov. Majú formu análov, genealógií, prehľadov vládcov a ich činov (najmä vojenských výbojov), alebo ucelených historických výkladov. Z hľadiska spôsobu vyhotovenia ide o obrázkové rukopisy opatrené rukopisnými komentármi v latinskom písme, alebo o rukopisy v latinskom písme.

K najdôležitejším prameňom tohto druhu patria: *Anales de Tlatelolco* (1528 - 1531), *Historia Tolteca-Chichimeca* (cca. 1550), *Leyenda de los Soles* (1558 - 1561) a *Anales de Cuauhtitlan* (1563 - 1570).

Informácie o Nahuoch obsiahnuté v prameňoch vytvorených mezoamerickými Indiánmi, ktorí nepatrili k Nahuom

K týmto prameňom patrí napr. *Códice de Huichapan*, ktorí vytvorili Indiáni Otomí.

Najstaršie španielske kultúrohistorické opisy (1533 - 1585)

Autormi diel patriacich do tejto pramennej skupiny sú františkán Andrés de Olmos (jeho rozsiahle dielo sa zachovalo len sčasti a len nepriamo, t. j. prostredníctvom diel

Cultura Náhuatl. N° 8, 1969, s. 9-49 (pozri najmä s. 28-49).

⁶⁷ Ako Nové Španielsko alebo, presnejšie, Miestokráľovstvo Nové Španielsko (*Virreinato de Nueva España*), sa v čase koloniálnej vlády Španielskej Koruny nad americkým kontinentom označovalo územie, ku ktorému patrili niektoré južné oblasti dnešných USA, dnešné Mexiko a štáty Strednej Ameriky, okrem Panamy, karibské ostrovy, dnešná Venezuela, ako aj Filipíny a niekoľké pacifické ostrovy. Miestokráľovstvo Nové Španielsko vzniklo v roku 1535 a zaniklo v roku 1821.

iných autorov), františkán Toribio de Benavente Motolinía a právnik Alonso de Zorita, ktorého dielo obsahuje mnohé, pravda, do určitej miery problematické (napr. zidealizované) údaje o sociálnych, ekonomických, politických a administratívnych štruktúrach, práve, náboženstve či každodennom živote Nahuov.⁶⁸

Petície indiánskych elít a kráľovské dokumenty udeľujúce léna

Petíciami žiadali potomkovia nahuaských, ako aj iných indiánskych predkoloniálnych elít Španielsku Korunu, aby im zaručila privilegované postavenie v koloniálnej spoločnosti a poskytla náhradu za majetky, o ktoré prišli v dôsledku conquisty. V záujme podporenia svojich petícií dokladovali svoj urodzený pôvod, ako aj zastávanie významných úradov a vlastníctvo pozemkových majetkov ich predkami v predkoloniálnom období.

Koruna petíciám indiánskych elít v určitom rozsahu vyhovel a v priebehu 16. storočia im osobitnými dokumentmi udelila léna (poskytla určité úrady a majetky).

Koloniálne správne a právne dokumenty zachytávajúce predkoloniálne pomery v rôznych lokalitách a regiónoch stredného Mexika

Ako bolo spomenuté, osobitnú kategóriu týchto dokumentov tvoria dokumenty písané v nahuatli. V ranokoloniálnom Tenochtitlane vzniknuté dokumenty v nahuatli sú dostupné v odbornej edícii v nahuatli i v preklade do španielčiny.⁶⁹

Diela založené na etnografických prameňoch (1547 - začiatok 17. storočia)

Spracovaním dobových etnografických prameňov, t. j. sčasti ústne tradovanej a sčasti v obrázkových rukopisoch zachytenej, bohatej slovesnosti Nahuov⁷⁰ a výpovedí nahuaských informátorov o rôznych stránkach nahuaskej spoločnosti a kultúry, vznikli viaceré významné pramene, napr.: tzv. *huehuetlahtolli*, čo sú múdroslovné rétorické útvary, z ktorých možno odvodiť mnohé fakty o každodennom verejnom i rodinnom živote Nahuov; zbierka básní a piesní *Cantares Mexicanos* (druhá polovica 16. storočia); mimoriadne významné dielo *Historia general de las cosas de la Nueva España*, ktoré

⁶⁸ Zorita je autorom o. i. *Breve y Sumaria Relación de los Señores de la Nueva España* a štvordielnej *Relación de la cosas notables de la Nueva España y de la conquista y pacificación de ella y de la doctrina y conversión de los naturales*. K Zoritovmu životu a dielu pozri: VIGIL, R. H.: *Alonso de Zorita: royal judge and Christian humanist, 1512-1585*. Norman: University of Oklahoma Press, 1987. Pozri aj: EGÍO, J. L.: From Castilian to Nahuatl, or from Nahuatl to Castilian? Reflections and Doubts about Legal Translation in the Writings of Judge Alonso de Zorita (1512–1585?). *Rechtsgeschichte/Legal History*, 24, 2016, s. 122 – 153.

⁶⁹ REYES GARCÍA, L., et. al.: *Documentos nauas de la Ciudad de México del siglo XVI*. México: Secretaría de Gobernación etc., 1996.

⁷⁰ K tomu súhrnne pozri: GARIBAY K., Á. Ma.: *Historia de la literatura náhuatl*. Tercera Edición. México: Porrúa, 2007.

jeho autor – františkán Bernardino de Sahagún zostavoval (spisoval, prepisoval, dopĺňal, spresňoval a upravoval po formálnej stránke) od 40. až do 80. rokov 16. storočia a ktoré sa najucelenejšie zachovalo v ilustrovanom rukopise *Códice Florentino/Codex Florentinus* (1577); rozsiahly slovník nahuaských výrazov (*Vocabulario en lengua castellana y mexicana y mexicana y castellana*; 1571), ktorý vypracoval františkán Alonso de Molina.

Neskoršie historické diela (1570 – začiatok 17. storočia)

K týmto dielam, zachytávajúcím vnútorné dejiny Tenochtitlanu, jeho expanziu a i. patria najmä: anonymný *Códice Aubin*; *Historia de las Indias de Nueva España e Islas de Tierra Firme* (1579 - 1581), ktorej autorom je dominikán Diego Durán; *Crónica Mexicana* (cca. 1598), ktorú napísal Fernando/Hernando Alvarado Tezozomoc, vnuk Motecuhzomu II.; a kompilácia prác viacerých autorov, okrem iných Tezozomoca a Chimalpahina, označovaná ako *Crónica Mexicáyotl* (začiatok 17. storočia). Uvedené diela v určitom (odlišnom) rozsahu reprodukujú obsah strateného anonymného historického prameňa písaného v nahuatli, pracovne nazývaného *Crónica X*.⁷¹

Relaciones Geográficas (1579 – 1586)

Relaciones Geográficas sú spracovaním odpovedí na otázky úradného dotazníka, ktorý v roku 1577 zaslala Španielska Koruna do Nového Španielska s cieľom systematicky zmapovať pomery v kolónii, vrátane predkoloniálnej organizácie hospodárskeho života a správy.

Neskoré historické syntézy (1596 – 1616)

Františkán Jerónimo/Gerónimo de Mendieta, autor diela *Historia eclesiástica indiana* (1596), a františkán Juan de Torquemada, autor monumentálneho diela *Monarquía indiana* (1616), uskutočnili v uvedených dielach syntézu starších prameňov, pričom však do nich zapracovali aj určité pramenné materiály, ktoré sa do súčasnosti nezachovali.

Neskoršie diela historikov indiánskeho pôvodu (1600 – 1640)

Autormi diel patriacich do tejto pramennej kategórie sú: z elity nahuaského štátu Chalco (súčasť Aztéckej ríše) pochádzajúci Domingo Francisco de San Antón Muñón Chimalpahin Quauhtlehuanitzin, ktorý v rokoch 1606 až 1631 napísal osem *Relaciones*;

⁷¹ Hypotézu o existencii prameňa *Crónica X* sformuloval v roku 1945 BARLOW, R. H.: *La Crónica X. Revista Mexicana de Estudios Antropológicos*. VII, 1945, s. 65-87. Barlowova hypotéza bola v nasledujúcich desaťročiach podrobená ďalším skúmaniam. Naposledy ju komplexne skúmala PEPPERSTRAETE, S.: *La "Chronique X": Reconstitution et analyse d'une source perdue fondamentale sur la civilisation Aztèque, d'après l'Historia de las Indias de Nueva España de D. Durán (1581) et la Crónica Mexicana de F. A. Tezozomoc (ca. 1598)*. Oxford: Archeopress, 2007.

potomok dynastie vládcov Texcoca, miešanec Fernando de Alva Ixtlilxochitl, ktorého práce z rokov 1600 až 1640 boli neskôr súborne vydané pod názvom *Obras Históricas*; ako aj vyššie spomenutý Tezozomoc.

Diela historikov indiánskeho pôvodu sú faktograficky bohaté a obsahujú mnohé dôležité pôvodné údaje. Na druhej strane je hodnovernosť týchto diel do určitej miery problematická a treba k nim preto pristupovať s istou obozretnosťou. Indiánski historici sa nimi totiž usilovali priblížiť Španielskej Korune a kolonistom ako novým pánom niekdajšej Aztéckej ríše slávu, moc a bohatstvo svojich predkov, t. j. rôznych vládcov a elit pôsobiacich v období pred conquistou, a tým dokázať, že svojím pôvodom v ničom nezaostávajú za pôvodom španielskych kráľov a šľachticov a mali by tak v koloniálnej spoločnosti mať s nimi porovnateľné postavenie. Toto úsilie indiánskych historikov si však zákonite vyžiadalo isté „politicky korektné“ úpravy predkoloniálnych dejín a reálií nahuaskej kultúry; indiánski historici predstavili svoju kultúru v určitom rozsahu v takom svetle, aby ju Španieli mohli akceptovať z hľadiska *ich* hodnotových, etických a rôznych stránok praktického života sa týkajúcich štandardov, a následne považovať za rovnocenný náprotivok vlastnej kultúry.⁷²

Prakticky všetky uvedené kategórie primárnych písomných prameňov sú zdrojom poznatkov o predhispánskom nahuaskom práve, o ktorom, ako už bolo uvedené, informujú priamo (v menšej miere) alebo nepriamo (vo väčšej miere). Primárne pramene tiež v určitom rozsahu reprodukujú obsah predkoloniálnych obrázkových rukopisov právneho charakteru, ktoré sa nezachovali.⁷³

Konkrétne úpravy predhispánskeho nahuaského práva sú „roztrúsené“ v mnohých prameňoch. Niekoľké pramene však obsahujú aj ucelenejšie súbory (kompilácie) právnych úprav, ktoré možno považovať za skutočné právne kódexy/zákonníky, keďže sa zdá, že ich vzniku v predhispánskom období predchádzal systematický proces kodifikácie práva. Ide o nasledujúce pramene:

1. V prvom dieli Duránovej kroniky sa súhrnne uvádzajú právne úpravy, ktoré vydal vládca Tenochtitlanu Motecuhzoma I. (vládol 1440 – 1469) a ktoré sú prevažne tzv. zákonmi obmedzujúcimi prepych.⁷⁴ Podľa týchto zákonov bol luxusný životný štýl (bývanie v určitých honosnejších, napr. poschodových domoch, nosenie určitých odevov

⁷² K tomu pozri napr.: De DURAND FOREST, J. (ed.): *The Native Sources and the History of the Valley of Mexico*. British Archaeological Reports, 1984. JOHANSON K., P.: La literatura indigenista en la Nueva España en los albores del siglo XVII. In: Masera, M. – Flores, E. (eds.): *Ensayos sobre literaturas y culturas de la Nueva España*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Filológicas, 2009, s. 33-72. ROMERO GALVÁN, J. R. (coord.): *Historiografía Novohispana de tradición indígena*. Edición Historiografía Mexicana, vol. 1. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Históricas, 2003.

⁷³ Existenciu predkoloniálnych obrázkových rukopisov právneho charakteru potvrdzuje napr. CLAVIJERO, F. J.: *Historia antigua de México*. Décima edición. México: Editorial Porrúa, 2003, s. 776.

⁷⁴ DURÁN, D.: *Historia de las Indias de Nueva España e Islas de Tierra Firme, I*. México: Consejo Nacional para la Cultura y las Artes, 2002, s. 264-267. M. León-Portilla uvádza, že právne úpravy vydané Motecuhzomom I. a zaznamenané Duránom treba považovať za autentické. Porovnaj LEÓN-PORTILLA, M. et. al.: *Historia documental de México, I*. 4^a ed. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Históricas, 2013, s. 123-124.

a šperkov, konzumácia určitých potravín a pod.) vyhradený elite (*pipiltin*), pričom obyčajní Nahuovia (*macehualtin*) ho mali zakázaný pod trestom smrti. Na druhej strane, elity si luxusný životný štýl museli zaslúžiť svojimi v prospech štátu/vládcu vykonávanými činmi, a to zájmaním nepriateľov, budúcich obetí bohom, počas štátom frekventovane organizovaných vojenských výprav, zastávaním úradov a i.

2. Vyššie spomenuté, priamo a v celosti nezachované dielo františkána Olmosa (Olmos dokončil svoje dielo okolo roku 1539) bolo v určitom rozsahu prevzaté do viacerých prameňov; okrem iného sa stalo základom *antológie trinástich rukopisov*, ktorá je od roku 1702 známa ako *Libro de oro y tesoro indico* alebo iba ako *Libro de oro*. Súborny právnych noriem obsahujú tieto rukopisy z *Libro de Oro: Historia de los mexicanos por sus pinturas* a *Éstas son leyes que tenían los indios de Nueva España, Anáhuac o México*. Prvý z týchto rukopisov vznikol okolo roku 1544; ide o neúplnú a nedôslednú kópiu, stručný súhrn alebo extrakt z príslušného (strateného) Olmosovho rukopisu, ktorý vznikol medzi rokmi 1533 až 1537. Druhý rukopis obsahuje údaj, že ho (vychádzajúc z Olmosovho diela) vytvoril istý fray Andrés de Alcobiz vo Valladolidi 10. septembra 1544.⁷⁵

3. V Ixtlilxochitlových *Obras Históricas* sa na viacerých miestach uvádzajú právne úpravy spájané s významným vládcom Texcoca Nezahualcoyotlom⁷⁶ (vládol 1433 – 1472), ktoré, ako sa zdá, sčasti existovali už pred obdobím Nezahualcoyotlovej vlády (t. j. Nezahualcoyotl tieto úpravy iba potvrdil, resp. nezrušil) a sčasti boli vytvorené až Nezahualcoyotlom. Zákonodarcom bol aj Nezahualcoyotlov syn a nástupca Nezahualpilli (vládol 1472 – 1515).

Nahuaské právne úpravy zaznamenané v prameňoch sú po obsahovej stránke prevažne úpravami trestného práva, čo dobre korešponduje so skutočnosťou, že život Nahuov bol od narodenia po smrť a naprieč celým spoločenským spektrom podriadený prísnej, štátno-mocensky presadzovanej disciplíne, potrebnej na to, aby obyvateľstvo bolo spôsobilé plniť nadprirodzené poslanie „živiť bohov“, ktorí, ako už vieme, boli pre Nahuov jedinou zárukou pretrvania sveta a jeho správneho „chodu“.

Záver

Pramenná základňa, umožňujúca skúmať predhispánske nahuaské právo, je rozsiahla. Na druhej strane je výpovedná hodnota (pisomných) prameňov, ako sme mali možnosť vidieť vyššie, v určitých smeroch výrazne obmedzená. Ku konkrétnym obmedzeniam výpovednej hodnoty týchto prameňov pristupuje ešte jeden zásadný problém spojený s ich analýzou a interpretáciou – ak bádateľ skúma na základe písomných prameňov

⁷⁵ Bližšie pozri: TENA, R.: *Las Antigüedades mexicanas* de fray Andrés de Olmos. In: Barjau, L. (coord.): *Etnohistoria. Visión alternativa del tiempo*. México: INAH, 2006, s. 29-37.

⁷⁶ IXTLILXOCHITL, F. de Alva: *Obras Históricas. Tomo I*. Tercera edición facsimilar. México: Instituto Mexiquense de Cultura, UNAM, Instituto de Investigaciones Históricas, 1997, s. 385-386, s. 405-406. IXTLILXOCHITL, F. de Alva: *Obras Históricas. Tomo II*. Tercera edición facsimilar. México: Instituto Mexiquense de Cultura, UNAM, Instituto de Investigaciones Históricas, 1997, s. 101-105.

predhispánske nahuaské právo, skúma právo spoločnosti, ktorá mu je vzdialená nielen v čase a priestore, ale aj – a to predovšetkým – kultúrne, t. j. bádateľ skúma právo kultúry, ktorá mu je úplne cudzia. Vynára sa tak otázka, v akej perspektíve by mal toto právo skúmať? V tzv. emickej (natívnej), t. j. z hľadiska Nahuov, „zvnútra“ ich kultúry a cez prizmu ich autentického pojmoslovía, alebo v tzv. etickej, t. j. takpovediac „zvonka“, z hľadiska vlastnej kultúry a osobitne jej vedeckého pojmoslovía? Zastávam názor, že výskum predhispánskeho nahuaského práva, resp. písomných prameňov jeho poznania treba uskutočňovať v oboch uvedených perspektívach.⁷⁷

Pojem „právo“ je analytický pojem modernej západnej právnej vedy, ako aj ďalších sociálnych vied (napr. sociológie). Spolu napr. A. Lópezom Austinom,⁷⁸ popredným mexickým znalcom indiánskych kultúr Mezoameriky, sa domnievam, že pojem „právo“, ako aj pojmy s ním súvisiace (napr. pojem „štát“), možno *kontrolované* používať pri výskume cudzích kultúr, v našom prípade na ohraničenie a vystihnutie tej časti nahuaskej empirickej reality, ktorú možno stotožniť s právom.

Systematické skúmanie (bádateľovi cudzej) kultúry v emickej perspektíve, t. j. jej skúmanie očami jej príslušníkov a v pojmoch im vlastným a dobre zrozumiteľným,⁷⁹ ako aj C. Geertzom požadované zovšeobecnenie jeho výsledkov v kontexte empirickej reality skúmanej kultúry (a nie pomocou príliš abstraktných, deduktívnych konceptov, „odtrhnutých“ od tohto kontextu),⁸⁰ je nepochybne podmienkou *sine qua non* seriózneho bádateľskej interpretácie skúmanej kultúry. Na druhej strane sa však skúmanie kultúry iba v emickej perspektíve a iba v jej jedinečnom empirickom kontexte dá považovať za nahliadnutie na kultúru iba z jednej strany, umožňujúce jej iba subjektívne alebo takpovediac „ľudové“ či „naivné“ poznanie, ktoré ešte nie je *stricto sensu* vedeckým, t. j. objektívnym, alebo aspoň k objektívnemu sa približujúcim poznaním. Objektívne poznanie totiž predpokladá: a) doplniť výskum kultúry „zvnútra“, opierajúci sa o natívne pojmy, jej výskumom „zvonka“, čiže v etickej perspektíve, opierajúcim sa o pojmy bádateľovej kultúry; ako aj b) prepojiť a zosúladiť výsledky oboch výskumov, bez čoho by obraz skúmanej kultúry zostal dualistický, t. j. nekoherentný. Tu sa však vynára problém – etické (vedecké) pojmy, ktoré používa bádateľ pri výskume určitej kultúry v etickej perspektíve, sú *de facto* emickými pojmami modernej západnej civilizácie, a preto sa interpretovanie nezápadných kultúr prostredníctvom takýchto kultúrne špecifických (teda nie kultúrne neutrálnych, univerzálnych) pojmov môže javiť ako deformácia skutočnej

⁷⁷ Všeobecne ku skúmaniu kultúr v emickej a etickej perspektíve pozri napr.: HARRIS, M.: History and Significance of the Emic/Etic Distinction. *Annual Review of Anthropology*. Vol. 5, 1976, s. 329 – 350.

⁷⁸ LÓPEZ AUSTIN, A.: Sobre el concepto de *cosmovisión*. In: Gámez Espinosa, A. – López Austin, A. (coords.): *Cosmovisión mesoamericana. Reflexiones, polémicas y etnografías*. México: El Colegio de México etc., 2015, s. 17 a nasl.

⁷⁹ V antropológii sa na výskum kultúr v emickej perspektíve využíva o. i. metodika označovaná ako *komponentová analýza (componential analysis)*. K nej pozri napr.: TRAJTELOVÁ, J.: *Cognitive Anthropology: Selected Issues*. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce & Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013, s. 35-36.

⁸⁰ Porovnaj GEERTZ, C.: *The interpretation of cultures: selected essays*. New York: Basic Books, 1973, s. 24-28.

podstaty a správneho chápania nezápadných kultúr a ako jasný prejav tzv. etnocentrizmu bádateľa. Natíska sa teda otázka, či emické fakty, týkajúce sa nezápadných kultúr, možno „preložiť“ do moderných západných vedeckých pojmov? Fikentscher takýto „preklad“ odmieta, keďže tieto pojmy nepovažuje vo vzťahu k nezápadným kultúram za analytické pojmy. Podľa Fikentschera je pri výskume kultúr emickou a subjektívnou nielen natívna, ale aj bádateľská perspektíva, pričom ani jedna z nich sama o sebe neumožňuje objektívne a koherentne interpretovať skúmanú kultúru. Prvá perspektíva umožňuje nazrieť na ňu iba v jej vlastných pojmoch, druhá zase iba v podobe zistenia, nie však aj vysvetlenia jej dištingtívnych znakov, ktorých zistenie je výsledkom bádateľovej konfrontácie skúmanej kultúry s jeho vlastnou kultúrou ako ním arbitrárne stanoveným referenčným rámcom. Túto diskrepanciu výskumných perspektív Fikentscher nenavrhuje prekonať vzťahnutím pojmov bádateľovej kultúry (vedeckých pojmov) na pojmy skúmanej kultúry, ale prepojením jedných a druhých pojmov ich „spoločnými menovateľmi“ a nasledujúcim porovnaním prepojených pojmov. „Spoločnými menovateľmi“ pritom Fikentscher nerozumie analytické pojmy, ale abstraktné metakoncepty (napr. čas, priestor, počasie, rodina, poriadok, vláda, hodnota, norma, zločin, trest, ujma a i.), ktoré pomyselne premostujú skúmanú kultúru s kultúrou bádateľa (bez ovplyvnenia pojmov jednej kultúry pojmiami druhej), resp. premostujú odlišné spôsoby myslenia (*modes of thought*), uplatňujúce sa v týchto kultúrach, a ktoré majú svoj empirický korelát v oboch kultúrach.⁸¹ Fikentscherove „spoločné menovatele“ kultúr (resp. ich konkrétnych prvkov) sú vlastne analógiou kritérií používaných pri porovnávaní kultúr (*tertia comparationis*).

Podľa môjho názoru však pojem „právo“ a ďalšie západné pojmy možno používať na vystihnutie empirických faktov o nezápadných kultúrach nielen ako „spoločné menovatele“ korelatívnych prvkov nahuaskej a bádateľovej kultúry, ale do určitej miery (t. j. kontrolovane) aj ako analytické pojmy. Tieto pojmy pritom chápem ako pojmy, ktoré nie je možné ani úplne jednoznačne, a ani vyčerpávajúco vymedziť, a tak ani v rovnakej miere vzťahovať na všetky individuálne empirické fakty toho istého druhu, ktoré existujú v rôznych kultúrach, a ktoré nie sú (absolútne) totožné, ale iba sa navzájom viac či menej „rodinne“ podobajú. R. Needham v nadväznosti na Wittgensteinovu predstavu o „rodinných podobnostiach“ (*family resemblances, Familienähnlichkeiten*), javov rozpracoval koncepciu polytetického klasifikácie (*polythetic classification*),⁸² ktorá umožňuje zaradiť individuálne sociálne/kultúrne javy do určitých typologických tried – v našom prípade do triedy „právo“ – nie však na základe toho, že by všetky javy patriace do danej triedy mali spoločnú nejakú vlastnosť (alebo súbor vlastností), čo reálne ani nie je možné, ale podľa nasledujúcich princípov polytetického klasifikácie:⁸³ každý prvok polytetického triedy má súbor vlastností z určitého väčšieho daného súboru vlastností; každú jednotlivú vlastnosť z tohto väčšieho súboru má veľký počet týchto prvkov; nijakú jednotlivú vlastnosť alebo

⁸¹ Viac k Fikentscherovej metodológii analýzy a interpretácie kultúr pozri v diele: FIKENTSCHER, W.: *Law and Anthropology. Outlines, Issues, and Suggestions*, Chapter 6: Analyses in cultural anthropology.

⁸² NEEDHAM, R.: Polythetic Classification: Convergence and Consequences. *Man*. 1975, vol. 10, no. 3, s. 349-369.

⁸³ Tamže, s. 353.

určitý súbor vlastností nemajú všetky prvky tvoriace polytetickú triedu. Z uvedených princípov vyplýva, že všetky prvky polytetickej triedy, v našom prípade všetky konkrétne práva, vrátane nahuaského, tvoriace triedu „právo“, sa navzájom (v rôznej miere) podobajú, nie však vzhľadom na jediné = tú istú vlastnosť (alebo ten istý súbor vlastností).

Opodstatnenosť kombinovania emickej a etickej výskumnej perspektívy presvedčivo vysvetlil aj B. G. Trigger. Podľa Triggera existujú už dlhodobo dva protichodné prístupy ku skúmaniu kultúr (či už minulých, alebo súčasných), a to – racionalizmus a relativizmus, ktoré, ako tvrdí Trigger, nie sú dostatočné a je ich potrebné prehodnotiť. Racionalizmus pripúšťa existenciu mnohých zásadných podobností medzi kultúrami sveta, a tak aj možnosť ich výskumu, ako aj porovnávaní pomocou jednotného, transkultúrne použiteľného vedeckého pojmoslovía. Naproti tomu relativizmus, ktorý Trigger nazýva aj „romantizmom“, zdôrazňuje jedinečnosť každej kultúry, bagatelizuje existenciu podobností medzi kultúrami, a stavia sa tiež zdržanlivo ku skúmaniu i k porovnávaniu kultúr pomocou jednotného, transkultúrne použiteľného vedeckého pojmoslovía, resp. preferuje výskum každej kultúry „zvnútra“. Trigger sa domnieva, že oba prístupy majú z istých hľadísk svoje opodstatnenie, zároveň však žiadny z nich nevedie k dostatočnej celistvosti a objektívnosti poznania kultúr.⁸⁴ Trigger preto podporuje určitú konvergenciu oboch prístupov. Výskum určitej kultúry „zvnútra“ je pre Triggera základom jej seriózneho poznania, takýto výskum však, ako právom upozorňuje, nie vždy je možné efektívne a v potrebnom rozsahu zrealizovať, a je ho tak užitočné, resp. nevyhnutné doplniť výskumom „zvonka“. Napríklad, výskum minulých kultúr „zvnútra“ môže naraziť na deficit písomných prameňov a/alebo na výrazné obmedzenia ich výpovednej hodnoty – pramene napr. nemusia systematicky či hodnoverne zachytávať autentické nazerania príslušníkov skúmanej kultúry na túto kultúru, čo, mimochodom, vo veľkej miere platí aj o písomných prameňoch poznania nahuaskej kultúry. Na druhej strane však aj výskum „zvonka“ môže byť problematický. Jeho výsledky môžu byť poznačené (skreslené) predsudkami bádateľa voči skúmanej kultúre, ako aj ním využívanými, terminologickými, teoretickými a interpretačnými prostriedkami, ktoré môžu, ale aj nemusia mať adekvátne empirické koreláty v skúmanej kultúre, čo sa zase dá zistiť len doplnením jej výskumu „zvonka“ jej výskumom „zvnútra“.⁸⁵

Ako vyplýva z predchádzajúceho výkladu, predhispánske nahuaské právo, resp. pramene jeho poznania je potrebné skúmať v emickej i etickej perspektíve.

Literatúra

- ALBA, C. H.: *Estudio comparado entre el derecho azteca y el derecho positivo mexicano*. México: Instituto Indigenista Interamericano, 1949.
- BARLOW, R. H.: La Crónica X. *Revista Mexicana de Estudios Antropológicos*. VII, 1945, s. 65-87.
- BATALLA ROSADO, J. J.: Los códices mesoamericanos: métodos de estudio. *Itinerarios*. No. 8, 2008, s. 43-65.

⁸⁴ TRIGGER, B. G.: *Understanding Early Civilizations, A Comparative Study*, s. 3 a nasl.

⁸⁵ Tamže, s. 62 a nasl.

- BERDAN, F. F.: Mesoamerican Ethnohistory. *Ancient Mesoamerica*. 20, 2009, s. 211-215.
- BERDAN, F. F.: *Aztec Archaeology and Ethnohistory*. New York: Cambridge University Press, 2014.
- BIALOSTOSKY, S.: El hombre frente al estado azteca. In: Soberanes Fernández, J. L. (coordinador): *Memoria del III Congreso de la Historia del Derecho Mexicano*. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 1984, s. 177-187.
- BOONE, E. H.: *Stories in Red and Black. Pictorial Histories of the Aztecs and Mixtecs*. Austin: University of Texas Press, 2000.
- BOONE, E. H.: *Cycles of Time and Meaning in the Mexican Books of Fate*. Austin: University of Texas Press, 2007.
- BROKMANN HARO, C.: *Orígenes del pluralismo jurídico en México. Derechos Humanos y sistemas jurídicos indígenas*. México: Comisión Nacional de los Derechos Humanos, 2014.
- BROKMANN HARO, C.: *La estera y la silla. Individuo, comunidad, Estado e instituciones jurídicas nahuas*. México: Comisión Nacional de los Derechos Humanos, 2006.
- BROKMANN HARO, C.: *Hablando fuerte. Antropología jurídica comparativa de Mesoamérica*. 2a ed. México: Comisión Nacional de los Derechos Humanos, 2015.
- BROTHERSTON, G.: *Book of the Fourth World: Reading the Native Americans through their Literature*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- CLAVIJERO, F. J.: *Historia antigua de México*. Décima edición. México: Ed. Porrúa, 2003.
- CHÁVEZ CHÁVEZ, J.: *Los indios en la formación de la identidad nacional mexicana*. Ciudad Juárez: Universidad Autónoma de Ciudad Juárez, 2003.
- De DURAND FOREST, J. (ed.): *The Native Sources and the History of the Valley of Mexico*. British Archaeological Reports, 1984.
- Desacatos*. No. 7, 2001.
- DURAND ALCÁNTARA, C. H.: *Derecho indígena*. 2ª ed. México: Porrúa, 2005.
- DURÁN, D.: *Historia de las Indias de Nueva España e Islas de Tierra Firme, I*. México: Consejo Nacional para la Cultura y las Artes, 2002.
- DUVE, Th.: Indigenous Rights in Latin America: A Legal Historical Perspective. *Max Planck Institute for European Legal History research paper series*. No. 2017-02. Dostupné na internete: <http://ssrn.com/abstract=2976301> (navštívené 31. 07. 2017).
- EGÍO, J. L.: From Castilian to Nahuatl, or from Nahuatl to Castilian? Reflections and Doubts about Legal Translation in the Writings of Judge Alonso de Zorita (1512–1585?). *Rechtsgeschichte/Legal History*, 24, 2016, s. 122 – 153.
- FLORESCANO, E.: *Memoria indígena*. México: Taurus, 1999.
- FLORESCANO, E.: Mito e historia en la memoria nahua. *Historia Mexicana*. Vol. 39, Núm. 3, 1990, enero - marzo 1990, s. 607-661.
- GARIBAY K., Á. Ma.: *Historia de la literatura náhuatl*. Tercera Edición. México: Porrúa, 2007.
- GAYOSSO Y NAVARRETE, M.: Causas que determinaron la ausencia de la adopción en el derecho azteca. In: Bernal, B. (coordinadora): *Memoria del IV Congreso de Historia del Derecho Mexicano*. T. I. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 1988, s. 118-139.
- GAYOSSO Y NAVARRETE, M.: La cosmovisión de los nahuas, punto de partida para una interpretación sistemática de su derecho. *Crítica jurídica. Revista Latinoamericana de Política, Filosofía y Derecho*. Número 11, año 1992, s. 59-79.
- GAYOSSO Y NAVARRETE, M.: *Persona: naturaleza original del concepto en los derechos romano y náhuatl*. Xalapa: Universidad Veracruzana, 1992.
- GEERTZ, C.: *The interpretation of cultures: selected essays*. New York: Basic Books, 1973.

- GLENN, H. P.: *Legal Traditions of the World*. Second Edition. New York: Oxford University Press, 2004.
- GONZÁLEZ GALVÁN, J. A.: El derecho consuetudinario indígena en México. In: Ordoñez Cifuentes, J. E. R. (coord.): *Cuadernos del Instituto de Investigaciones Jurídicas. Cosmovisión y prácticas jurídicas de los pueblos indios, IV Jornadas Lascasianas*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Jurídicas, 1994, s. 75-78.
- GONZÁLES GALVÁN, J. A.: *El Estado, los indígenas y el derecho*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Jurídicas, 2010.
- GOOD UMBERGER, E.: *Aztec Sculptures, Hieroglyphs, and History*. Doctoral Dissertation. Columbia University, 1981. Dostupné na internete: https://www.academia.edu/24642160/Aztec_Sculptures_Hieroglyphs_and_History (navštívené 5. 5. 2015).
- GRIFFITHS, J.: The Idea of Sociology of Law and its Relation to Law and to Sociology. *Law and Sociology. Current Legal Issues*. Vol. 8, 2005, s. 49 – 68.
- HARRIS, M.: History and Significance of the Emic/Etic Distinction. *Annual Review of Anthropology*. Vol. 5, 1976, s. 329 – 350.
- HINZ, E.: Das Aztekenreich: Soziale Gliederung und institutioneller Aufbau. In: Köhler, U. (Hrsg.): *Altamerikanistik. Eine Einführung in die Hochkulturen Mittel- und Südamerikas*. Berlin : Dietrich Reimer Verlag 1990.
- IXTLILXOCHITL, F. de Alva: *Obras Históricas. Tomo I*. Tercera edición facsimilar. México: Instituto Mexiquense de Cultura, UNAM, Instituto de Investigaciones Históricas, 1997.
- IXTLILXOCHITL, F. de Alva: *Obras Históricas. Tomo II*. Tercera edición facsimilar. México: Instituto Mexiquense de Cultura, UNAM, Instituto de Investigaciones Históricas, 1997.
- JOHANSON K., P.: La literatura indigenista en la Nueva España en los albores del siglo XVII. In: Maser, M. – Flores, E. (eds.): *Ensayos sobre literaturas y culturas de la Nueva España*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Filológicas, 2009, s. 33-72.
- KELLOGG, S.: *Law and the Transformation of Aztec Culture, 1500-1700*. Norman: University of Oklahoma Press, 1995.
- KOHLER, J.: *Kulturrechte des Alten Amerika. I. Das Recht der Azteken*. Stuttgart: Verlag von Ferdinand Enke, 1892.
- KÖHLER, U. – KÖNIG, V.: Bilderhandschriften. In: Köhler, U. (Hrsg.): *Altamerikanistik. Eine Einführung in die Hochkulturen Mittel- und Südamerikas*. Berlin: Dietrich Reimer Verlag, 1990.
- KŘÍŽOVÁ, M.: *Aztékové. Půvab a krutost indiánske civilizace*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2005.
- KRUELL, G. K.: La concepción del tiempo y la historia entre los mexicas. *Estudios Mesoamericanos*. Nueva época, 12, enero-junio 2012, s. 5-24.
- LEE, J.: Reexamining Nezahualcōyotl's Texcoco: Politics, Conquests, and Law. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 37, 2006, s. 246-251.
- LEE, J.: *The Allure of Nezahualcoyotl: Pre-Hispanic History, Religion, and Nahuatl Poetics*. Albuquerque: University of New Mexico Press, 2008.
- LEÓN-PORTILLA, M.: Los aztecas. Disquisiciones sobre un gentilicio. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 31, 2000, s. 307 – 313.
- LEÓN-PORTILLA, M.: El binomio oralidad y códices en Mesoamérica. *Estudios de Cultura Náhuatl*. Nº 27, 1997, s. 135-154.
- LEÓN-PORTILLA, M.: La riqueza semántica de los códices mesoamericanos. *Estudios de Cultura Náhuatl*. Nº 43, 2012, s. 139-160.

- LEÓN-PORTILLA, M.: *La Filosofía Náhuatl estudiada en sus fuentes*. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 1993.
- LEÓN-PORTILLA, M.: Ramírez de Fuenleal y las antigüedades mexicanas. *Estudios de Cultura Náhuatl*. N° 8, 1969, s. 9-49.
- LEÓN-PORTILLA, M. et. al.: *Historia documental de México, 1*. 4ª ed. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Históricas, 2013.
- LOCKHART, J.: *The Nahuas After the Conquest. A Social and Cultural History of the Indians of Central Mexico, Sixteenth Through Eighteenth Centuries*. Stanford: Stanford University Press, 1992.
- LOCKHART, J.: Introduction: Background and Course of the New Philology. In: Lockhart, J. - Sousa, L. - Wood, S. (eds.): *Sources and Methods for the Study of Postconquest Mesoamerican Ethnohistory. Provisional Version*. 2007. Dostupné na internete: <http://whp.uoregon.edu/Lockhart/> (navštívené 11. 11. 2014).
- LÓPEZ AUSTIN, A.: *La Constitución Real de México Tenochtitlan*. México: UNAM, 1961.
- LÓPEZ AUSTIN, A.: Sobre el concepto de *cosmovisión*. In: Gámez Espinosa, A. – López Austin, A. (coords.): *Cosmovisión mesoamericana. Reflexiones, polémicas y etnografías*. México: El Colegio de México etc., 2015.
- MARGADANT S., G. F.: *Introducción a la Historia del Derecho Mexicano*. México: Esfinge, 2006.
- MOHAR BETANCOURT, L. Ma.: Crímenes y castigos en Quinantzin y Mendocino. In: Vega Sosa, C. (ed.): *Codices y documentos sobre México*. México: Instituto Nacional de Antropología e Historia, 2000, s. 227-242.
- MURIÁ, J. Ma.: *Sociedad prehispánica y pensamiento europeo*. México: Secretaría de Educación Pública, 1973.
- NAVARRETE LINARES, F.: *Los orígenes de los pueblos indígenas del valle de México. Los altépetl y sus historias*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Históricas, 2011.
- NEEDHAM, R.: Polythetic Classification: Convergence and Consequences. *Man*. 1975, vol. 10, no. 3, s. 349-369.
- NAVARRETE LINARES, F.: Las fuentes indígenas más allá de la dicotomía entre historia y mito. *Estudios de Cultura Náhuatl*. N° 30, 1999, s. 231-256.
- NAVARRETE LINARES, F.: ¿Dónde queda el pasado? Reflexiones sobre los cronotopos históricos. In: Guedea, V. (coord.): *El historiador frente a la historia. El tiempo en Mesoamérica*. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 2004, s. 29-52.
- NAVARRETE, F.: Medio siglo de explorar el universo de las fuentes nahuas: Entre la historia, la literatura y el nacionalismo. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 27, 1997, s. 155 – 179.
- OFFNER, J. A.: *Law and Politics in Aztec Texcoco*. Cambridge etc.: Cambridge University Press, 1983.
- PEPERSTRAETE, S.: *La "Chronique X": Reconstitution et analyse d'une source perdue fondamentale sur la civilisation Aztèque, d'après l'Historia de las Indias de Nueva España de D. Durán (1581) et la Crónica Mexicana de F. A. Tezozomoc (ca. 1598)*. Oxford: Archeopress, 2007.
- POSPÍŠIL, L.: *The Ethnology of Law*. 2nd editon. Menlo Park, CA: Cummings Publishing Co., 1978.
- POSPÍŠIL, L.: Legal Levels and Multiplicity of Legal Systems in Human Societies. *The Journal of Conflict Resolution*. Vol. 11, No. 1, 1967.
- POSPÍŠIL, L.: *Anthropology of law: A comparative theory*. New York: Harper and Row, 1971.

- POSPÍŠIL, L.: "Law" equals "ius" and "lex": The Major Problem of Anglo-Saxon Theories of Law. *Studia Ethnologica Pragensia*. 1, 2012, s. 21-28.
- POSPÍŠIL, L.: Legalism and justice. *Studia Ethnologica Pragensia*. 1, 2016, s. 11-26.
- PORRÚA VENERO, M.: *En torno al derecho azteca*. México: Porrúa, 1991.
- RESTALL, M.: A History of the New Philology and New Philology in History. *Latin American Research Review*. Vol. 38, No. 1, February 2003, s. 113-134.
- REYES GARCÍA, L., et. al.: *Documentos nauas de la Ciudad de México del siglo XVI*. México: Secretaría de Gobernación etc., 1996.
- ROMERO GALVÁN, J. R. (coord.): *Historiografía Novohispana de tradición indígena*. Edición Historiografía Mexicana, vol. 1. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Históricas, 2003.
- RUZ BARRIO, M. Á.: Los códigos jurídicos: definición y metodología de estudio. *Desacatos*. Núm. 36, mayo-agosto, 2011, s. 169-184.
- SAGAÓN INFANTE, R.: El matrimonio y el concubinato. México prehispánico y las costumbres que han prevalecido en las comunidades indígenas actuales. In: Soberanes Fernández, J. L. (coordinador): *Memoria del II Congreso de la Historia del Derecho Mexicano*. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 1981, s. 101-108.
- SALOMONS, C.: Hybrid Historiography: Pre- and Post-conquest Latin America and Perceptions of the Past. *Past Imperfect*. 12, 2006, s. 1192-1315.
- SIMÉON, R.: *Diccionario de la lengua nahuatl o mexicana*. México: siglo xxi editores, 1984.
- SMITH, M. E.: *The Aztecs*. 3rd ed. Hoboken, NJ: Wiley - Blackwell, 2012.
- SMITH, M. E.: A Quarter-Century of Aztec Studies. *Mexicon*. Vol. XXV, no. 1, 2003, s. 4-10.
- SULLIVAN, Th. D.: Tlatoani and Tlatocayotl in the Sahagun Manuscripts. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 14, 1980, s. 227.
- TENA, R.: Las *Antigüedades mexicanas* de fray Andrés de Olmos. In: Barjau, L. (coord.): *Etno-historia. Visión alternativa del tiempo*. México: INAH, 2006, s. 29-37.
- TRAJTELOVÁ, J.: *Cognitive Anthropology: Selected Issues*. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce & Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013, s. 35-36.
- TRIGGER, B. G.: *Understanding Early Civilizations, A Comparative Study*. First paperback edition. New York: Cambridge University Press, 2007.
- TSCHOHL, P.: Die wortschriftlichen Quellen zum Aztekenreich. In: Köhler, U. (Hrsg.): *Altamerikanistik. Eine Einführung in die Hochkulturen Mittel- und Südamerikas*. Berlin: Dietrich Reimer Verlag, 1990, s. 145 -159.
- VIGIL, R. H.: *Alonso de Zorita: royal judge and Christian humanist, 1512-1585*. Norman: University of Oklahoma Press, 1987.
- VOLLMER, G.: Institutionen und Verfahrensweisen der spanischen Kolonialherrschaft. In: Köhler, U. (Hrsg.): *Altamerikanistik. Eine Einführung in die Hochkulturen Mittel- und Südamerikas*. Berlin: Dietrich Reimer Verlag, 1990, s. 617 – 620.
- WARREN, J. B.: An Introductory Survey of Secular Writings in the European Tradition on Colonial Middle America, 1503 – 1818. In: Cline, H. F. – Glass, B. J. (eds.): *Handbook of Middle American Indians. Volume 13. Guide to Ethnohistorical Sources, Part Two*. University of Texas Press, 1974.
- WOOD, S.: The Social vs. Legal Context of Nahuatl Títulos. In: Hill Boone, E. – Cummins, T. (eds.): *Native Traditions in the Postconquest World*. Washington, D. C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1998, s. 201-231.

SPOLOČENSKÉ ZRIADENIE PRVOTNEJ CIRKVI¹

THE SOCIAL STRUCTURE OF THE PRIMARY CHURCH

doc. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD.

Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave,
Katedra rímskeho a cirkevného práva

Abstrakt: Kánonické právo ako právny systém Katolíckej cirkvi je vystavané na určitých základoch, ktorými sa tiež odlišuje od iných právnych systémov. Ako najdôležitejšie materiálne pramene, ktoré formovali vývoj jeho štruktúr, pritom od začiatku patrili osobitosti jej spoločenského zriadenia, pričom v staroveku to bol najmä proces nahrádzania pneumatickej demokracie monarchickým episkopátom. Kým prvý pojem možno definovať ako demokraciu vedenú Duchom Svätým, v ktorej dostával v zásade prednosť kolegiálny princíp riadenia, v druhom sa etabloval princíp monarchický. Ten sa napokon, vystavaný na apoštolskej postupnosti, presadil v celej Katolíckej cirkvi a dominuje v nej dodnes. Hlavným cieľom článku je charakterizovať spoločenské zriadenie prvotnej Cirkvi, poukázať na charakteristické prvky typické pre obdobie pneumatickej demokracie i monarchického episkopátu a naznačiť tiež ďalší vývoj.

KLúčové slová: prvotná Cirkev – charakteristika – prirodzené Božie právo – pneumatická demokracia – monarchický episkopát – cirkevné úrady – ďalší vývoj – ideálna forma štátu

Abstract: Canon Law as the legal system Catholic Church is built up on certain principles, which differs it entirely from other systems of law. As the most important material sources, which shaped the development of its structures, we can denote the specific peculiarities of its social structure, in the period of antiquity especially the process of replacement of pneumatic democracy with the system of monarchical episcopacy. While the first term we can define as democracy led by the Holy Ghost, when the collegiate principle was basically preferred, in the second one the monarchical principle implanted successfully. That, built on the apostolic succession, reasserted in whole Catholic Church and dominates until nowadays. The main goal of this article is to characterize the social structure of primary Church, to point out its characteristic elements typical for the period of pneumatic democracy, as well as monarchical episcopacy, and to indicate the next development.

Key words: primary Church – characteristics – natural Divine law – pneumatic democracy – monarchical episcopacy – offices of the Church – next development – ideal structure of state

Úvod

Prvotnou Cirkvou označujeme obdobie prvých kresťanských obcí, zakladaných predovšetkým apoštolmi a ich pomocníkmi, ale tiež ranej Katolíckej cirkvi (*Καθολικὴ Ἐκκλησία, Ecclesia Catholica*),² ktorá sa konštituovala na základe prehlbovania

¹ Článok je výstupom z vedeckého projektu VEGA s názvom „Koncept prirodzeného práva a jeho princípov vo vývoji práva, so zameraním na procesnoprávne princípy a procesnú spôsobilosť v rímskom a kánonickom práve“, registrovaného pod číslom 1/1006/15.

² Z gr. „po celom svete“ (*καθ' ὅλον κόσμον*). Prvý raz sa toto slovo v zachovanom písomnom zázname

vzájomných vzťahov medzi jednotlivými lokálnymi cirkvami (raný katolicizmus).³ Ohraničiť by sme ho teda mohli približne založením Cirkvi Ježišom Kristom začiatkom štyridsiatych rokov 1. storočia⁴ až po druhú dekádu 4. storočia, keď bola Cirkev v Rímskej ríši uznaná za právom dovolený spolok (*collegium licitum*).⁵ Až do tohto času prebiehal rozvoj Cirkvi plynulým spôsobom bez akýchkoľvek priamych zásahov zvonka a postupne dochádzalo k budovaniu vonkajších i vnútorných štruktúr, ktoré majú v Katolíckej cirkvi svoje miesto dodnes. Počiatočná normotvorba jednotlivých obcí predstavuje zároveň aj začiatky kánonického (cirkevného) práva, ktoré išlo skutočne ruka v ruku so založením a rozvojom Katolíckej cirkvi ako spoločenstva veriacich v Ježiša Krista ako Božieho Syna (*Dei Filius*) a Spasiteľa (*Σωτήρ, Salvator*). Jedným z najdôležitejších a vedeckou spisbou najviac pertraktovaných otázok pritom odjakživa patrila problematika spoločenského zriadenia prvotnej Cirkvi. Najviac pozornosti vzbudzovala predovšetkým transformácia zriadenia pneumatickej demokracie na monarchický episkopát a postupné nahrádzanie charizmatických prvkov riadenia elementmi monarchickými, ktoré od toho času v Katolíckej cirkvi dominujú.

1 Vznik kresťanstva a založenie Cirkvi

1.1 Rímska ríša pred príchodom kresťanstva

Podľa kresťanských náhľadov, kresťanstvo, založené na viere v Ježiša Krista († okolo r. 30) ako Božieho Syna (*Dei Filius*) a Spasiteľa, nevstúpilo do sveta celkom bez prípravy. V súlade so slovami apoštola Pavla († okolo r. 64) sa Kristus (*Χριστός*, z gr. „Pomazaný“) objavil v „plnosti časov“ (*plenitudo temporum*), totiž po tom, ako malo byť ľudstvo vedené Bohom pripravené prijať vykúpenie.⁶ Vznik kresťanstva spadá do obdobia rozkvetu Rímskej ríše (*Imperium Romanum*) za raného principátu. Prvý rímsky cisár (*princeps*) Gaius Octavianus Augustus (27 pred Kr.–14 po Kr.), prasnovec diktátora Júlia Cézara (*Gaius Iulius Caesar*, 49–44 pred Kr.), dal Ríši, dovtedy zmietanej občianskymi vojnami, mier a poriadok (*pax Augusta*), ktoré v podstate pretrvali až do roku 235.⁷ Rímska ríša, ktorej územie v tom čase pozostávalo z takmer celej Európy, severnej Afriky a Prednej Ázie a zahŕňalo tak väčšinu vtedy známeho sveta, bola vystavaná na myšlienke silného centralizovaného štátu s pevným právnym poriadkom, univerzálnym

objavuje v Liste do Smyrny (8,2) od Ignáca z Antiochie († 107). Toto slovo použil v kontexte protikladu k odštiepeným sektám tej doby. Porov. TRETERA, J. R.: *Cirkevní právo*. Praha : Jan Krigl nakladatelství, 1993, s. 30.

³ Porov. ŘÍČAN, R./MOLNÁR, A.: *Dvanáct století církevních dějin*. 3. vyd. Praha : Kalich, 2008, s. 94.

⁴ V prípade, že v ďalšom výklade neuvádzam za rokmi či storočiami nijaký ďalší špecifický odkaz, znamená to, že ide o rok, respektíve storočie „po Kristovi“ (po Kr.).

⁵ Toto vymedzenie však nie je v dielach bádateľov celkom jednoznačné. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad VOUGA, F.: *Dějiny raného křesťanství*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997, s. 10 a 18.

⁶ Gal 4,4 a Ef 1,10. Porov. JUDÁK, V.: *Dejiny mojej Cirkvi. I. diel*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 2002, s. 15 a BEDOUELLE, G.: *História Cirkvi*. Prešov : Petra, 2005, s. 13–15.

⁷ Porov. BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha : Všehrad, 1946, s. 119.

helénskym jazykom (*κοινή διάλεκτος*, *lingua franca*) a medzinárodnom univerzalizme (kozmpolitizmus).⁸ Hospodárska výmena medzi Východom a Západom, podporovaná širokou sieťou udržiavaných ciest, viedla k miešaniu obyvateľstva a prelínaniu kultúr, pôvodom a charakterom často výrazne odlišných. Cestu ku kultúrnemu i náboženskému pluralizmu však pripravil už helenistický internacionalizmus⁹ vyvolaný výbojmi a územnými ziskami macedónskeho kráľa Alexandra III. Veľkého (*Ἀλέξανδρος ο Μέγας*, 336–323 pred Kr.).¹⁰ Na pozadí týchto procesov dochádzalo k zblížovaniu kultúr, stierali sa národné odlišnosti a postupne sa vytváral jednotný typ štátneho občana rímskeho svetového impéria. Tento vyrovnávací proces napokon našiel svoje vyjadrenie v edikte¹¹ cisára Antonina Caracallu (211–217), ktorý udelil v roku 212 všetkým slobodným obyvateľom Rímskej ríše (vrátane židov) štátne občianstvo.¹²

Za týchto okolností sa prirodzene stierali i rozdiely medzi starými národnými náboženstvami, čo vyústilo do širokého náboženského synkretizmu. Pod týmto pojmom rozumieme ľubovoľné spájanie náboženských vierouk, prípadne rôznych obradov a vzájomné prelínanie starých náboženstiev s náboženstvami novými.¹³ Predovšetkým politický rozvoj východnej oblasti Stredozemného mora a helenizácia Blízkeho Východu vytvárali priaznivé prostredie pre rozpad tradičných rímskych kultov a otvárali široké možnosti pre prenikanie orientálnych náboženských prvkov. V tomto období sa preto ľud často utiekal k extravagantným mystériovým východným náboženstvám, ktorých domovom boli najmä Egypt (kult Sarápidy a Ísidy), Malá Ázia (kult Attidy a Veľkej Matky Kybelé), India a Perzia (Mithrov kult, t.j. *Sol Invictus*).¹⁴ S tým boli spojené tiež najrozličnejšie povery ako astrológia, mágia, nekromantia, somnambulizmus, teurgia atď.¹⁵ Žiadny z uvedených kultov však so sebou neniesol konkrétnu teológiu a nevyžadoval ani nejaký špecifickejší svetonázor. Človek preto mohol uctievať toľko bohov, koľko chcel a čím viac ich vyznával, tým bol považovaný za zbožnejšieho (*ευσέβεια*, *pietas*).¹⁶ Aj počet rímskych božstiev sa neustále zvyšoval, keďže bohovia novopodmanených

⁸ Porov. FRANZEN, A.: *Malé dejiny cirkve*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladateľstvi, 2006, s. 29n.

⁹ Tento pojem preniesol z oblasti jazykovedy do všeobecnej histórie nemecký historik Johann Gustav Droysen († 1884) v diele DROYSEN, J. G.: *Geschichte Alexanders des Großen*. Berlin : G. Finke, 1833.

¹⁰ Porov. RYŠKOVÁ, M.: *Doba Ježiše Nazaretského*. Praha : Karolinum, 2008, s. 13n a 98.

¹¹ Edikt (*edictum principis*, *lex edictalis*) bol formou všeobecného cisárskeho právneho predpisu (*constitutio generalis*), ktorým sa cisár ako vyšší úradník (*magistratus maior*) prostredníctvom verejnej vyhlášky obracal k ľudu (*ad populum*) alebo provinciálom (*ad provinciales*). Vydávanie ediktov vyplývalo z cisárovho *ius edicendi*, pričom ich predmetom mohli byť verejnoprávne i súkromnoprávne záležitosti. Porov. REBRO, K./BLAHO, P.: *Rímske právo*. Štvrté prepracované a doplnené vydanie. Bratislava : Iura edition, 2010, s. 74–75.

¹² Porov. BUŠEK, V.: *Učebnice dejín práva cirkevního I*. Praha : Všehrad, 1946, s. 119.

¹³ Porov. ŠPIRKO, J.: *Cirkevné dejiny I*. Martin : Neografia, 1943, s. 32–34.

¹⁴ Porov. SUCHÁNEK, D./DRŠKA, V.: *Cirkevní dějiny. Antika a středověk*. Praha : Grada, 2013, s. 45. Bližšie k tejto problematike pozri tiež HELLER, J.: *Starověká náboženství. Náboženské systémy starého Egypta, Mezopotámie a Kenaanu*. Neratovice : Verbum, 2010.

¹⁵ Porov. JUDÁK, V.: *Dejiny mojej Cirkvi. I. diel*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 2002, s. 12–13.

¹⁶ Porov. KLÍČOVÁ, M.: *Vzestup křesťanství. Dějiny prvních pěti století cirkve*. Praha : Návrat domů, 2009, s. 18.

národov obvykle rozširovali zoznam oficiálnych božstiev rímskeho panteónu (*πάνθεον, pantheon*).¹⁷ Práve postupné prenikanie gréckych a východných náboženských predstáv tak viedlo k stieraniu rozdielov medzi oficiálnym rímskym náboženstvom a cudzími náboženstvami.¹⁸ Všetky tieto procesy navyše výrazne prispievali k rozpadu tradičných kultov a napokon viedli ku kríze polyteizmu. Rovnako i filozofia hľadala v tomto období nové cesty, keďže filozofické koncepcie toho času mali poväčšine pesimistický nádych a obvykle končili uznaním vlastnej nemohúcnosti človeka.¹⁹

Napriek vyššie uvedenému sa väčšina bádateľov zhoduje v názore, že v helenistickom období bolo viac než v ktoromkoľvek inom čase v náboženských predstavách cítiť monoteistické tendencie. Už od čias Sokrata (*Σωκράτης*, † 399 pred Kr.), predovšetkým však u Platóna († 347 pred Kr.) a Aristotela (*Ἀριστοτέλης*, † 322 pred Kr.) sa totiž začali objavovať nové filozoficko-teologické systémy, ktoré menili tradičné polyteistické predstavy o bohoch a rozvíjali vedomie istej jednej riadiacej substancie (*νοῦς, logos*). Okrem uvedených filozofov bol monoteizmus zrejмый aj v dielach autorov ako Xenofánés z Kolofónu († okolo r. 480 pred Kr.), Cicero (*Marcus Tullius Cicero*, † 43 pred Kr.) či Seneca (*Lucius Annaeus Seneca*, † 65 po Kr.). Jedným z mála monoteistických náboženstiev v Ríši bolo židovstvo (judaizmus), ktoré ale nemohlo spomínané tendencie naplniť z dôvodu národnej exkluzívnosti a vyžadovania dôsledného dodržiavania obradových predpisov Starého Zákona.²⁰ Najmä s ohľadom na vtedajšiu nábožensko-politickú situáciu bolo preto možné konštatovať, že Rím v tej dobe nedisponoval nijakým náboženstvom, ktoré by mohlo byť skutočnou morálnou oporou štátu. Aj keď je totiž pravda, že u jednoduchého ľudu boli viera v božstvo a prísne zvyky ešte živé, medzi vzdelancami bol už v poslednom období rímskej republiky značne rozšírený ateizmus, poprípade sa im náboženstvom stala samotná filozofia.²¹ Na istý čas sa aj zdalo, že by tento náboženský rozklad mohol zastaviť rozvíjajúci sa cisársky kult, avšak i ten, prenesený na poväčšine zhýralých cisárov, vnútorne upadal a napokon sa stal len núteným oficiálnym náboženstvom.²² Podobne ako pohanský, ani cisársky kult tak už nedokázali ľudia duchovne uspokojiť, pričom pre ne typické strnulé a formalistické náboženské úkony boli v mestách poväčšine vnímané už iba ako prejavy štátnej lojality. Aj z toho dôvodu sa viacero autorov zhoduje v názore, že pre prijatie kresťanstva širokými ľudovými vrstvami bolo v tom čase ideálne rozpoloženie.²³

Kresťanstvo si čoskoro po svojom založení začalo skutočne získavať sympatie medzi ľuďmi, a to najmä vďaka skutočnosti, že v najvyššej miere obsahovalo všetky mravné hodnoty, ktoré vtedajší svet akoby hľadal. V prvom rade so sebou prinášalo rovnosť všetkých ľudí pred jediným Bohom bez ohľadu na stav, pohlavie či spoločenský alebo

¹⁷ Porov. RYŠKOVÁ, M.: *Doba Ježiše Nazaretského*. Praha : Karolinum, 2008, s. 109.

¹⁸ Porov. RŮPKA, J.: *Náboženství Římanů*. Praha : Vyšehrad, 2007, s. 233n.

¹⁹ Porov. FRANZEN, A.: *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 27–29.

²⁰ Porov. BEDOUELLE, G.: *História Cirkvi*. Prešov : Petra, 2005, s. 40–42.

²¹ Porov. FRANKIELOVÁ, S. S.: *Křesťanství. Cesta spásy*. Praha : Prostor, 1999, s. 37.

²² Porov. JUDÁK, V.: *Dejiny mojej Cirkvi. I. diel*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 2002, s. 13.

²³ Porov. BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha : Všehrad, 1946, s. 120–121.

národný pôvod.²⁴ Od začiatku bolo tiež neutrálne voči každej kultúre, jasne odlišovalo štát od náboženstva, zušľacht'ovalo manželstvo, rodinu, ženu a prácu, prvý raz uskutočňujúc jednotu medzi náukou a reálnym životom.²⁵ Už to bola vo vtedajšom svete skutočná myšlienková revolúcia, aj keď v skutočnosti mala samozrejme viaceré praktické obmedzenia. Nové náboženstvo, univerzálne koncipované na myšlienke Kristových slov „učte všetky národy a krstite ich“,²⁶ tak prevyšovalo všetky existujúce národné, kmeňové a spoločenské hranice. Práve týmto prístupom, v spojitosti s vhodným prispôsobovaním sa vo formách antickým životným podmienkam (napríklad uctievanie relikvií svätých a obrazov) sa kresťanstvo stále výraznejšie presadzovalo uprostred náboženského polyteizmu a synkretizmu helenisticko-rímskeho kultúrneho prostredia. Najprít'azlivejším sa však nové náboženstvo pre široké ľudové vrstvy stávalo svojou sociálnou štruktúrou, starostlivosťou o chorých, starých či chudobných (*caritas Christiana*), ktorých počet v Ríši neustále stúpал.²⁷ Aj z toho dôvodu bolo kresťanstvo počas dlhej doby predovšetkým náboženstvom stredných a nižších sociálnych vrstiev (remeselníci, obchodníci a otroci). V priebehu 2. storočia ale postupne narastal i počet vzdelaných a zámožných kresťanov, dokonca aj z vysokej rímskej šľachty, vojakov a štátnych úradníkov. Nielen kresťanskí spisovatelia, ale i neskorší pohanskí (napríklad Plinius Mladší, † okolo r. 113; Claudius Galénos, † 199; cisár Julián, 361–363 atď.) svedčili o tom, že už samotný spôsob života kresťanov bol pre pohanov vážnou kázňou a že ich cnostný príklad získaval pre Cirkev mnoho nových stúpcov.²⁸

Najmä vďaka presadzovaniu sa kresťanstva vo vzdelaných vrstvách obyvateľstva začínalo byť nové náboženstvo zaujímavé aj z hľadiska filozofie (apologéti; alexandrijská škola; Órigenés, † 253; Atanáž Alexandrijský, † 373; Bazil Veľký, † 379; Gregor Naziánsky, † 389; Gregor Nysský, † po r. 394 atď.).²⁹ Predovšetkým vzdelaní veriaci mali totiž záujem odôvodniť svoju vieru prostredníctvom filozofického vyjadrenia a šíriť kresťanstvo ako pravú filozofiu. I filozofické koncepcie kresťanských apologétov (Aristides, † okolo r. 133; Justín, † 165; Athénagoras, † 190 atď.) tak nasmerovali viacerých vzdelaných pohanov ku kresťanstvu.³⁰ Takýmto spôsobom navyše dochádzalo k interakcii medzi kresťanskou vierou a gréckou filozofiou (najmä platónskou a stoickou), ktorá podľa mnohých cirkevných spisovateľov obsahovala viaceré prvky kresťanskej pravdy (tzv. menšie zjavenie).³¹ Cirkevný spisovateľ Klement Alexandrijský († okolo r. 216) napokon nazýval filozofiu „darom daným Grékom od Boha“ a svoj názor vyslovil aj v známej sentencii: „Filozofia vychovala grécky svet ako Zákon vychoval Hebrejov,

²⁴ 1Kor 12,13; Gal 3,26–28; Mt 22,34–40; Mk 12,28–34; Lk 10,25–28n a Jn 13,34–35.

²⁵ Porov. RYŠKOVÁ, M.: *Doba Ježiše Nazaretského*. Praha : Karolinum, 2008, s. 106²⁴², 216 a 387.

²⁶ Mt 28,19; Lk 24,47; Jn 17,18; 20,21 a Sk 1,8.

²⁷ Porov. Rim 12,14–20 a Gal 6,10.

²⁸ Porov. FRANZEN, A.: *Malé dejiny cirkve*. Kostolí Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 32.

²⁹ Porov. BEDOUELLE, G.: *História Cirkvi*. Prešov : Petra, 2005, s. 47.

³⁰ Porov. MARKSCHIES, Ch.: *Mezi dvěma světy. Dějiny antického křesťanství*. Praha : Vyšehrad, 2005, s. 53.

³¹ Justinus, Apol. 2,13,3.

nasmerujúc ich ku Kristovi“.³² Na tomto pozadí kresťania od Grékov prevzali predovšetkým filozofické formy, vrátane metodiky racionálneho zdôvodňovania viery a jej obhajoby. Aj vďaka tomu nadobudol výraz *λόγος* (z gr. „slovo“, „reč“, „číslo“, „rozum“, respektíve „zmysel“) význam hlásateľa Božieho Zjavenia a nositeľa Božieho vykúpenia. Na druhej strane však okrem nepochybného úžitku prichádzali zo strany filozofie i viaceré nebezpečenstvá súvisiace s vnášaním prehnaného racionalizmu a rôznych špekulácií do viery, ktoré neskôr viedli ku vzniku rôznych sporov a heréz (gnosticismus, doketizmus, marcionizmus, monarchianizmus, manicheizmus atď.).³³ Z celkového hľadiska je pri zvažovaní príčin rýchleho a rozsiahleho šírenia kresťanstva potrebné vziať do úvahy viaceré pozitívne i negatívne javy vtedajšieho života v Rímskej ríši, a to najmä úpadok starých náboženstiev, pokusy nahradiť ich čímsi novým, tendencie k monoteizmu, ale tiež rozšírenie helénskeho jazyka a kultúry.³⁴ Z kresťanského pohľadu možno v tejto súvislosti uviesť výrok cirkevného spisovateľa Órigena z roku 248: „Boh pripravil národy a urobil, aby rímsky cisár vládol celému svetu, pretože existovanie mnohých kráľovstiev by bolo vážnym nebezpečenstvom pre šírenie doktríny o Bohu na Zemi“.³⁵

1.2 Založenie Cirkvi a šírenie kresťanstva

Aj keď niektorí historici či teológovia spochybňovali skutočný úmysel Ježiša Krista založiť náboženskú organizáciu, v skutočnosti celé jeho pôsobenie smerovalo ku konštituovaniu viditeľnej historickej society, t. j. Cirkvi (Lumen gentium 16).³⁶ Zakladateľ kresťanstva totiž nielen učil (*rabbi*),³⁷ ale taktiež žil v spoločenstve so svojimi spoločníkmi, apoštolmi (*απόστολος*, z gr. „posol“ alebo „vyslaný zástupca“).³⁸ Keď napokon v evanjeliách Ježiš prirovnával Cirkev k domu alebo stádu, celkom jasne vyjadril, že táto stavba potrebuje pevný základ na skale a k vedeniu stáda autoritu pastiera.³⁹ Sám preto vyvolil Dvanásť učeníkov, zveril im zvláštnu právomoc a určil tiež apoštola Petra (*Kefas, Πέτρος*, † okolo r. 64) za prvého predstaveného svojho spoločenstva.⁴⁰ Aj keď bol však Peter ustanovený Kristom za oporu a základ Cirkvi a zaujal medzi učeníkmi špeciálne miesto, moc „zväzovať a rozväzovať“ dostali i ostatní apoštoli.⁴¹ Ježiš Kristus teda apoštolom zveril poslanie a podiel na svojej moci a stanovil Cirkvi určité právne

³² Strom. 1,5 a 6,6.

³³ Porov. FRANZEN, A.: *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 41n.

³⁴ Porov. SUCHÁNEK, D./DRŠKA, V.: *Církevní dějiny. Antika a středověk*. Praha : Grada, 2013, s. 27–29.

³⁵ Contra Celsum 2,30.

³⁶ Porov. KUMOR, B.: *Církevní dějiny I. Kresťanský starovek*. Levoča : Polypress, 2003, s. 23.

³⁷ Porov. Mt 26,25; 26,49; Mk 9,5; 11,21; 14,45; Jn 1,38; 1,49; 3,2; 4,31; 6,25; 9,2 a 11,8.

³⁸ Porov. HALL, S. G.: *Církevní úřady, uctívání a křesťanský život*. In HAZLETT, I. (ed.): *Rané křesťanství. Počátky a vývoj církve do roku 600*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009, s. 96 a RYŠKOVÁ, M.: *Doba Ježíše Nazaretského*. Praha : Karolinum, 2008, s. 334⁶⁶¹.

³⁹ Mt 16,18; 21,42; 1Kor 3,11; Sk 4,11; Mt 26,31 a Jn 10,16. Porov. FRANZEN, A.: *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 19.

⁴⁰ Mt 16,17n; Mk 3,14n; Lk 22,31n a Jn 21,15n.

⁴¹ Porov. Mt 18,18 a 28,16–20.

základy, a to najmä vo vzťahu k jej hierarchickej štruktúre (*ιερά αρχή*, z gr. „posvätný pôvod“, respektíve „vláda“).⁴² On sám zároveň bližšie špecifikoval viaceré pravidlá vzájomných vzťahov (Mt 18,1–35), ktoré sú Cirkvou dodnes prísne dodržiavané. Všetky Kristom konštituované úrady mali disponovať trvalým charakterom, keďže boli spojené s určitou stálou úlohou, ktorá mala pretrvať aj po smrti ich držiteľov. V tomto zmysle chápali svoje poslanie i apoštoli a od začiatku si preto vyberali svojich spolupracovníkov, ktorí sa neskôr stávali ich nástupcami (*successores*).⁴³ Predovšetkým apoštoli, ako autentickí interpretátori Ježišovej vôle, tak dali spoločnému životu prvých kresťanských obcí konkrétny poriadok a hierarchickú štruktúru.⁴⁴

Sám Ježiš Kristus teda poveril apoštolov vlastnou misiou a nariadil im, aby vyučovali všetky národy (Mt 28,18–20), krstili (Mt 28,19), slávil Eucharistiu (Lk 22,19), odpúšťali hriechy a viedli veriacich s autoritou prijatou od Boha (Jn 20,21–23). Práve krst (*baptisma*) mal predstavovať iniciačnú sviatosť nového života v Kristovi a zároveň vstupu do cirkevnej obce (Rim 6,1–11). Rané kresťanské obce boli pritom zakladané predovšetkým samotnými apoštolmi, ktorí začínali spolu so svojimi spoločníkmi na cestách (*virii apostolici*), už od obdobia päťdesiatych rokov 1. storočia stále nové a nové misie medzi židmi, ale aj pohanmi (Antiochia, Alexandria, Cézarea, Efez, Thessaloniké, Filippos, Korint atď.).⁴⁵ Na čele týchto obcí spočiatku stáli priamo apoštoli, ktorí v nich boli považovaní za najvyššie autority.⁴⁶ Istý čas zostávala prvotnou cirkvou Jeruzalemská obec, a to najmä z dôvodu, že išlo o sväté mesto, v ktorom boli prítomní apoštoli spolu s Petrom.⁴⁷ Tento cirkevný zbor sa tak stával pilierom všetkých nových obcí, ktoré vznikali pod jeho dozorom a vedením (*plantatio ecclesiae*) a tomuto postaveniu sa tešil až do zničenia Jeruzalema Rimanmi v roku 70 počas bojov Prvej židovskej vojny (66–73).⁴⁸ Práve v týchto procesoch vidíme určité náznaky cirkevného univerzalizmu v zmysle centralistického modelu zakladania a rozvoja nových cirkevných obcí. Keďže jeruzalemskí kresťania pochádzali predovšetkým z obrátených príslušníkov židovského národa, na ich označenie sa používa výraz „židokresťania“. Kresťanské spoločenstvo v Jeruzaleme totiž žilo v kultovej blízkosti židovského chrámu a najmä v prvých rokoch existencie obce bolo spojenie kresťanov so židovstvom veľmi úzke.⁴⁹ Strediskom kresťanských zhromaždení sa však stávali predovšetkým súkromné domy, v ktorých sa členovia obce stretávali pri „lámaní Chleba“ (*κλάσις τοῦ ἄρτου, fractio panis*). Kým židia titulovali nové spoločenstvo „nazaretskou sektou“ (Sk 24,5), kresťania označovali samých seba ako „obec“, „zhromaždenie“ alebo „cirkev“ (*ἐκκλησία του Κυρίου*).⁵⁰

⁴² Porov. McKENZIE, J. L.: *Moc v cirkvi*. Prešov : Vydavateľstva Michala Vaška, 2003, s. 11n.

⁴³ Porov. BUŠEK, V.: *Učebnice dejín práva cirkevního I*. Praha : Všehrad, 1946, s. 47–48.

⁴⁴ Porov. FRANZEN, A.: *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 23.

⁴⁵ Porov. FRÖHLICH, R.: *Dva tisíce let dějin církve*. Praha : Vyšehrad, 2008, s. 15.

⁴⁶ Porov. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny I. Kresťanský starovek*. Levoča : Polypress, 2003, s. 31.

⁴⁷ Porov. Lk 24,13–35 a Sk 1,13–26.

⁴⁸ Porov. RYŠKOVÁ, M.: *Doba Ježíše Nazaretského*. Praha : Karolinum, 2008, s. 335 a 338.

⁴⁹ Porov. Sk 2,46; 3,1 a 5,12. Bližšie k tejto problematike pozri JUDÁK, V.: *Dejiny mojej Cirkvi. I. diel*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 2002, s. 19.

⁵⁰ Mt 16,18; Sk 5,11 a 8,1–3. Toto slovo je odvodené z grécko-latinského slova *cyrica*, ktoré pochádza z gréckeho nárečového výrazu *κυρικον*, t.j. „patriaci Pánovi“.

Základné princípy kresťanského náboženstva viedli od začiatku k neprekonateľným rozporom medzi Ježišovými stúpenkami a synagógou. Kresťanský krst, modlitba ku Kristovi ako k Pánovi (*Κύριος*), slávenie Eucharistie (*εὐχαριστεῖν*, z gr. „vzdávať vďaku“), spoločenstvo lásky a vzdávanie sa súkromného vlastníctva v prospech bratskej komunity (Sk 2,44n) – to všetko vyvolávalo u židov nedôveru, odmietanie a nakoniec viedlo k otvorenému nepriateľstvu. Situácia v Jeruzaleme sa napokon vyhrotila natoľko, že ho skupina grécky hovoriacich židokresťanov (*Ελληνισταί*) musela opustiť.⁵¹ Práve oni začali ihneď po svojom odchode misijne pôsobiť v Júdei a Samárii (Sk 8,4–13) a neskôr tiež prekročili hranice Palestíny a dostali sa do okolitých krajín, a to najmä do Sýrie, kde sa v poradí druhým cirkevným centrom stala prvá kresťanská obec z pohanstva v Antiochii.⁵² Práve v Antiochii boli zároveň nasledovníci Krista pohanmi prvý raz označení pojmom „kristovci“, teda „kresťania“ (*Χριστιανοί*).⁵³ Približne takýmto spôsobom vznikali nové kresťanské obce, v ktorých sa vyznávači nového učenia a náuky postupne organizovali. Významnú úlohu v tomto ohľade zohral predovšetkým vzdelaný grécky žid a rímsky občan Pavol z maloázijského Tarzu († okolo r. 64), ktorý sa po obrátení na ceste do Damasku (Sk 9,1–30) pripojil ku kresťanom a stal sa tzv. trinástym apoštolom.⁵⁴ Najmä on totiž prinášal v rokoch 50 až 64 bez oddychu Evanjelium do pohanského nežidovského gréckeho a rímskeho prostredia, pričom počas svojich misijných ciest prešiel územie od Sýrie až po Hispániu (Pyrenejský, respektíve Iberský polostrov). Najmä jeho zásluhou sa z kresťanstva stávalo skutočne svetové, teda katolícke náboženstvo (*καθολικός*, z gr. „všeobecný“ či „univerzálny“).⁵⁵

O rýchlosti a úspešnosti šírenia nového náboženstva vypovedajú predovšetkým dve skutočnosti, a to, že už v druhej polovici 1. storočia fungovala v každom väčšom meste Rímskej ríše kresťanská obec a že koncom 3. storočia mali niektoré mestá na Východe už prevažne kresťanské obyvateľstvo.⁵⁶ Dôkazy o územnom raste kresťanského náboženstva v období 2. až 3. storočia poskytujú najmä zachované údaje o zakladaní nových biskupských stolcov. V tejto súvislosti je nevyhnutné vyzdvihnúť najmä široko rozvíjané misijné snahy, vďaka ktorým sa kresťanstvo veľmi rýchlo rozšírilo zo svojej pôvodnej vlasti po celom Východe i Západe Rímskej ríše.⁵⁷ Prvá rímska kresťanská obec

⁵¹ Porov. VOUGA, F.: *Dějiny raného křesťanství*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997, s. 153–154 a KUMOR, B.: *Cirkevné dějiny 1. Křesťanský starovek*. Levoča : Polypress, 2003, s. 25.

⁵² Bariéra medzi židmi a pohanmi bola pre kresťanstvo zburaná okamihom pokrstenia pohanského stotníka Kornélia v meste Cézarea apoštolom Petrom (Sk 10), po ktorom sa ranému kresťanskému spoločenstvu otvorila cesta k prekročeniu hraníc Izraela smerom k pohanským národom (*ἔθνη, gentes*). Porov. Sk 11,19–30; 13,1–3 a 15,1–35.

⁵³ Porov. JUDÁK, V.: *Dejiny mojej Cirkvi. I. diel*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 2002, s. 23.

⁵⁴ Porov. RYŠKOVÁ, M.: *Doba Ježíše Nazaretského*. Praha : Karolinum, 2008, s. 337.

⁵⁵ Porov. FRANZEN, A.: *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 29.

⁵⁶ Porov. MALÝ, R.: *Cirkevní dějiny*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 2001, s. 24; ŠPIRKO, J.: *Cirkevné dějiny I*. Martin : Neografia, 1943, s. 37–38 a 65 a DOLINSKÝ, J.: *Dejiny Cirkvi. Prvý diel. Křesťanský starovek*. Bratislava : Dobrá kniha, 1996, s. 27–33.

⁵⁷ Porov. FRANKIELOVÁ, S. S.: *Křesťanství. Cesta spásy*. Praha : Prostor, 1999, s. 38.

mala byť pritom podľa tradície založená už v roku 42, a to priamo apoštolom Petrom.⁵⁸ Z pohľadu Európy nachádzame množstvo dôkazov o skorom presadení sa nového náboženstva najmä v Itálii (*Paeninsula Italica*, Apeninský polostrov), Galii (*Galatia, Gallia*), Hispánii, ale tiež na území Porýnia (dnešné Nemecko), v Dunajskej kotline či na Britských ostrovoch (*Albion, Britannia*). V Afrike sa kresťanstvo rýchlo uchytlo na teritóriu Tuniska, Maroka, Alžírka a neskôr i Etiópie; z hľadiska Ázie sa presadilo na Maloázijskom polostrove a v Sýrii. Mimo hraníc vtedajšieho rímskeho impéria sa zase úspešne rozšírilo v Arménsku, Perzii (dnešný Irán) či Indii. Z pohľadu celkového šírenia možno konštatovať, že nové kresťanské obce vznikali približne do 3. storočia najmä v mestách, v ktorých sa sústredilo najviac obyvateľstva, kým vidiek zostával naďalej do veľkej miery pohanským. Aj preto sa výraz *pagan* (z lat. „pohan“) odvodzuje od slova *paganus* (z lat. „vidiecky“).⁵⁹

2 Charakteristika prvej Cirkvi ako spoločnosti

2.1 Pneumatická demokracia

Ako už bolo spomenuté, Cirkev dostala hneď pri vzniku od svojho zakladateľa Ježiša Krista okrem náboženskej náuky aj isté spoločenské zásady, čiže akýsi právny poriadok, ktorého základné prvky sú pevné, nezmeniteľné a trvajú dodnes. Ten bol čiastočne uložený do inšpirovaných kníh Nového Zákona a sčasti tiež do ústneho podania, teda Tradície.⁶⁰ I keď spisy Nového Zákona obsahujú ústavné právo Cirkvi, presné rysy tohto

⁵⁸ Porov. WIEL, C. Van de: *History of Canon Law*. Louvain : Peeters Press, 1991, s. 29.

⁵⁹ Porov. HERTLING, L.: *Dejiny Katolíckej cirkvi*. Cambridge : Priatelía dobrej knihy, 1983, s. 13–16.

⁶⁰ Porov. KRAJČI, J.: *Historické pramene a všeobecné normy cirkevného práva*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta, 1997, s. 27. Tradícia je však v katolíckej ekleziológii (t.j. teologická náuka o Cirkvi) chápaná oveľa širšie a podobne je to aj v prípade kánonického práva. Z pohľadu ekleziológie rozumieme pod týmto pojmom celé dejinné chápanie kresťanskej viery, ktoré bolo Cirkvi sprostredkované v apoštolských časoch. Princíp Tradície má totiž svoje miesto v katolíckom poňatí náuky, dogmatiky i pri výklade Svätého Písma, ktoré je možné obdobne čítať len v kontexte cirkevnej Tradície (Dei verbum 3,12). Podľa katolíckej náuky preto nemusela byť Tradícia kompletne spísaná, ale bola kontinuálne žitá a odovzdaná životmi tých, ktorí žili v súlade s príkladom Ježiša Krista a apoštolov (1Kor 11,2). Porov. BUŠEK, V.: *Učebnice dejín práva cirkevního I*. Praha : Všeohrd, 1946, s. 48–49. Z právneho hľadiska používa latinský Kódex kánonického práva v kánone 6 § 2 slovné spojenie kánonická tradícia. Ak by sme sa na tento pojem pozreli bližšie, mohli by sme ho charakterizovať ako právne a zákonodarné dedičstvo Cirkvi ako celku. Tradícia išla totiž od začiatku ruka v ruku s vývojom Cirkvi a práve do nej sa postupom času premietal celkový duch tohto vývoja, ktorý ovplyvňuje podobu kánonického práva vo viacerých jeho aspektoch dodnes. Podľa znenia apoštolskej konštitúcie Jána Pavla II. (1978–2005) *Sacrae disciplinae leges* z 25. januára 1983, ktorou bol vyhlásený platný latinský Kódex kánonického práva, je zrejme, že pod týmto termínom rozumieme všetko staré i nové vychádzajúce od apoštolov cez cirkevných Otcov z evanjeliovej zvesti všestranne neporušene uvedené do nových životných okolností. Práve kontinuálne uvádzanie odkazu Svätého Písma a Tradície do právneho systému Katolíckej cirkvi tak dalo vlastný obsah tomuto pojmu, ktorý zohráva najvýznamnejšiu úlohu pri interpretácii jeho noriem. Podobne ako v prípade latinského Kódexu (can. 6 § 2), i pri platnom východnom Kódexe

zriadenia v ňom nie sú detailnejšie stanovené. Z hľadiska vnútornej organizácie nebola kresťanská spoločnosť spočiatku jednotne organizovaná a skladala sa z viacerých autonómnych lokálnych cirkví (obcí, zborov).⁶¹ Tie si však boli od začiatku vedomé, že tvoria s ostatnými obcami určitú morálnu jednotu ako údy jedného mystického Kristovho tela. Rozvinutiu snáh o vytvorenie trvalej cirkevnej organizácie s pevne vybudovanou vnútornou štruktúrou ale v tomto období bránili predovšetkým pretrvávajúce nesprávne očakávania skorého druhého príchodu Krista (*παρουσία*, z gr. „prítomnosť“). Aj keď je dnes ťažké dať jednoznačnú odpoveď na otázku, aké boli presné kontúry zriadenia prvotných kresťanských obcí, podľa názorov viacerých bádateľov je celkom isté, že na začiatku tohto vývoja v nich panovala tzv. pneumatická demokracia, teda demokracia vedená Duchom Svätým (duchovná demokracia).⁶²

Okrem prvých náznakov sprvoti len čestného postavenia rímskeho biskupa (črtajúceho sa Petrovho primátu) nebolo v raných cirkevných obciach trvalých foriem organizácie a vlády.⁶³ Všetko bolo konané v obetavosti a proti stálym organizačným formám prevládali nadšenie a viera. Všetci si boli skutočne bratmi a sestrami, Duch Svätý bol stále prítomný (*πνεύμα*) a svojou milosťou (*χάρισμα*, *charisma*) všetko riadil. Ako sa píše v Skutkoch apoštolov, ktoré nás informujú o fungovaní prvotnej Cirkvi najviac, milosť sa rozprestierala nad nimi všetkými.⁶⁴ Tí, ktorí boli v núdzi, nachádzali v bratoch ochotnú pomoc a všetko bolo spoločné všetkým.⁶⁵ Celé spoločenstvo teda ponúkalo každému členovi solidaritu, založenú na novom poňatí obce ako Božej rodiny (*familia Dei*). Rovnosť v kresťanských obciach tak nebola iba teoretická či obmedzená na filozofickú náuku alebo kultový život, ale skutočne sa presadzovala aj v praxi.⁶⁶ Toto zriadenie by sme preto mohli označiť i za istý druh eticko-náboženského ideálneho komunizmu (respektíve anarchizmu), živeného čistým duchom obety, bez potreby akéhokoľvek donucovania.⁶⁷ Hlásanie Božieho slova a viera dokazovaná skutkami – to všetko bol dar vždy a všadeprítomnému Kristovi. O tom však, že ani v raných kresťanských obciach neprevládali iba štandardy vyššie naznačeného harmonického ideálu, vypovedajú obdobne spisy Nového Zákona, a to najmä epištoly apoštola Pavla.⁶⁸ Z pohľadu neskorších záznamov by sme

kánonov východných cirkví (can. 2) sa má totiž pri výklade kánonov obsahujúcich staré právo (*ius vetus*) brať do úvahy historické, dnes už neplatné právo, ktoré tvorí z právneho hľadiska, spolu s princípmi kánonistiky, najdôležitejší materiálny i hodnotový obsah kánonickej tradície. Bližšie som sa touto problematikou zaoberal v príspevku VLADÁR, V.: Hodnota tradície v kánonickom práve. In *Studia theologica*. Roč. 15, č. 3 (2013), s. 43–62.

⁶¹ Porov. HRDINA, A.: *Kánonické právo*. Praha : Eurolex Bohemia, 2002, s. 24–25.

⁶² Porov. TOMKINS, S.: *Stručné dejiny kresťanství*. Praha : Volvox Globator, 2009, s. 12–14.

⁶³ Porov. KRAJČI, J.: *Historické pramene a všeobecné normy cirkevného práva*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta, 1997, s. 27.

⁶⁴ Porov. MALÝ, R.: *Cirkevní dějiny*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 2001, s. 20.

⁶⁵ Sk 2,44–45 a 4,32–37. Skutky apoštolov zachytávajú vznik a rozvoj ranej Cirkvi približne v rokoch 30 až 62. Porov. KUMOR, B.: *Cirkevní dějiny I. Kresťanský starovek*. Levoča : Polypress, 2003, s. 27.

⁶⁶ Porov. SUCHÁNEK, D./DRŠKA, V.: *Cirkevní dějiny. Antika a středověk*. Praha : Grada, 2013, s. 55n.

⁶⁷ Porov. VOUGA, F.: *Dejiny raného křesťanství*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997, s. 214 a ŘÍČAN, R./MOLNÁR, A.: *Dvanáct století církevních dějin*. 3. vyd. Praha : Kalich, 2008, s. 38.

⁶⁸ Porov. 1Kor 5,1–13; 6; Ef 4,17–31 a Zjv 1–3.

mohli v tejto súvislosti zase uviesť ostré kontroverzie ohľadom otázky pokánia, vysoký počet odpadlíkov za čias trestného postihovania kresťanov rímskym štátom (predovšetkým od druhej polovice 3. storočia) a s tým súvisiace zlé cirkevné pomery v Kartágu. Aj napriek naznačeným negatívam v tomto období ale platilo, že otázky viery a mravov naplňali duše veriacich prvotných cirkevných obcí viac ako otázky právnej a organizačnej povahy.⁶⁹

Každá nová organizácia má určitú vedúcu myšlienku, v nej sa prejavuje a k jej uskutočneniu speje. Podobne ako na začiatku činnosti každej z nich, aj v kresťanských obciach prevládala spočiatku idea nad formou. Z historických skúseností je ale zrejmé, že počiatkové nadšenie trochu ochladne, pridružia sa viaceré vonkajšie nebezpečenstvá a vo vnútri spoločenstva začne dochádzať k určitému rozkladu. Predovšetkým z toho dôvodu bolo postupom času nevyhnutné siahnuť k určitým pevným formám a normám, ktoré nemali dovoliť pôvodnej myšlienke zaniknúť a zároveň mali predísť jej deformovaniu. V súvislosti s potrebou vyrovnáť sa s neviditeľnosťou spásy (zovšednenie charizmy), rozširovaním počtu členov, najmä však kvôli objaveniu sa viacerých bludov (predovšetkým gnosticizmus a montanizmus), musela Cirkev napokon siahnuť po formách, ktoré jej zaručovali poriadok a zachovanie Kristovho učenia.⁷⁰ Na tomto pozadí preto muselo dôjsť k nahradeniu pneumatickej demokracie inou formou zriadenia, ktorou sa v tomto prípade stal tzv. monarchický episkopát.⁷¹ Z celkového pohľadu usporiadania ranej cirkevnej organizácie je zrejmé, že aj keď v druhej polovici 1. storočia ešte nemôžeme hovoriť o univerzálnej Cirkvi (*Ecclesia universalis*) v zmysle neskoršieho centralistického modelu, už v tomto období nachádzame viaceré náznaky jej chápania ako univerzálnej veličiny. Táto skutočnosť sa prejavila najmä v raste počtu členov jednotlivých obcí (*ad intram*) i kresťanských zborov po celej Rímskej ríši (*ad extram*), ktoré medzi sebou začali nadväzovať čoraz užšie kontakty.⁷²

2.2 Monarchický episkopát

2.2.1 Cirkevné úrady a presadenie sa monarchického episkopátu

V priebehu 2. storočia kresťanská Cirkev stále rástla a získavala mnoho nových členov. Už to nebola len malá skupinka veriacich, ktorí sa medzi sebou dobre poznali, ale väčšia organizácia, ktorej neformálny spôsob vedenia z predchádzajúcich čias už jednoducho nemohol vyhovovať. Inými slovami, početnejšia členská základňa volala po systematickejšom usporiadaní.⁷³ Už ku koncu obdobia pôsobenia apoštolov (druhá polovica 1. storočia) sa tak kresťanstvo ako nové náboženstvo výrazne vyprofilovalo a čoraz

⁶⁹ Porov. FRANZEN, A.: *Malé dejiny cirkve*. Kostolní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 21–24.

⁷⁰ Porov. KRAJČI, J.: *Historické pramene a všeobecné normy cirkevného práva*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta, 1997, s. 29.

⁷¹ Porov. RYŠKOVÁ, M.: *Doba Ježiše Nazaretského*. Praha : Karolinum, 2008, s. 371.

⁷² Porov. TOMKINS, S.: *Stručné dejiny kresťanství*. Praha : Volvox Globator, 2009, s. 21.

⁷³ Porov. KLÍČOVÁ, M.: *Vzestup kresťanství. Dějiny prvních pěti století cirkve*. Praha : Návrat domů, 2009, s. 58 a 63.

viditeľnejšie tiež dochádzalo k budovaniu jeho vnútorných štruktúr. Život jednotlivých obcí začal byť preto čoraz lepšie organizovaný, čo súviselo najmä s formovaním hierarchickej štruktúry a pevných zásad organizácie kultu.⁷⁴ Na tomto pozadí sa štruktúry cirkevných obcí stávali stabilnejšími a neskôr (preukázateľne najneskôr v 2. storočí) dochádzalo i k intenzívnejšiemu rozvíjaniu väzieb medzi jednotlivými obcami (raný katolicizmus). Za týchto okolností bolo nevyhnutné poznať, kto vlastne spoločenstvo vedie, nesie zaň zodpovednosť a aké sú jeho právomoci.⁷⁵ Práve v tomto období začalo dochádzať k postupnému prechodu od charismatického vedenia prvých kresťanských obcí smerom k hierarchickému riadeniu, vystavanému prioritne na osobe biskupa ako hlavy celého spoločenstva.⁷⁶ Najmä jasne usporiadaná hierarchia sa napokon ukázala byť kľúčovou aj pre vytvorenie ďalších stabilných cirkevných komunít v nasledujúcich storočiach.⁷⁷

Aj napriek fungovaniu prvotných kresťanských obcí v pneumatickej demokracii, bola vnútorná štruktúra Cirkvi *de facto* od začiatku vystavaná na hierarchickom princípe. Niektoré osoby totiž mali už v raných kresťanských spoločenstvách zvláštne úlohy a funkcie, ako aj viditeľne vyššiu a nespochybniteľnú autoritu.⁷⁸ Spočiatku to bolo predovšetkým kolégium apoštolov, keďže práve apoštoli dostali na základe slov Ježiša Krista poverenie evanjelizovať, udeľovať krst, predsedieť na eucharistických zhromaždeniach a tzv. vkladáním rúk (t. j. sviatosťou svätenia) poverovať iné osoby rôznymi úlohami trvalého charakteru.⁷⁹ Ako už bolo spomenuté, v apoštolskom kolégiu navyše zastával zvláštne a prednostné miesto apoštol Peter (*princeps apostolorum*). V Cirkvi teda existovala od jej úplných začiatkov zvrchovaná a na svetskej moci nezávislá moc, ktorú Ježiš Kristus osobne udelil apoštolom. Apoštolské listy a Skutky apoštolov pritom informujú, že apoštoli si boli tejto skutočnosti dobre vedomí už od čias zoslania Ducha Svätého⁸⁰ počas sviatku tzv. Päťdesiatnice (*Πεντηκοστή, Pentecostes*, Turíce).⁸¹ Tie isté pramene zároveň potvrdzujú, že apoštoli ustanovovali v novozakladaných cirkevných obciach svojich nástupcov a odovzdávali im vlastnú autoritu a moc, ktorá bola predtým zverená im.⁸²

Aj keď nemáme k dispozícii veľa správ o vykonávaní riadiacej moci priamo apoštolmi, napriek tomu nemôžeme tvrdiť, že by už v apoštolskej dobe neexistovali určité pravidlá správania sa (normy) pre príslušníkov Cirkvi, ktorých zachovávanie by nebolo sankcionované autoritou apoštolov. O tejto skutočnosti okrem iného svedčí aj Druhý list apoštola Pavla Korintskej cirkevnej obci: „... sme pripravení potrestať každú

⁷⁴ Porov. JUDÁK, V.: *Dejiny mojej Cirkvi. I. diel.* Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 2002, s. 39.

⁷⁵ Porov. HERTLING, L.: *Dejiny Katolíckej cirkvi.* Cambridge : Priatelia dobrej knihy, 1983, s. 12–13.

⁷⁶ Porov. FRANKIELOVÁ, S. S.: *Kresťanství. Cesta spásy.* Praha : Prostor, 1999, s. 32.

⁷⁷ Porov. KLÍČOVÁ, M.: *Vzestup kresťanství. Dějiny prvních pěti století církve.* Praha : Návrat domů, 2009, s. 63.

⁷⁸ Porov. RYŠKOVÁ, M.: *Doba Ježiše Nazaretského.* Praha : Karolinum, 2008, s. 361.

⁷⁹ Porov. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 1. Kresťanský starovek.* Levoča : Polypress, 2003, s. 26.

⁸⁰ Sk 2,1–4 a 1Kor 12,28.

⁸¹ Ex 23,16–19; 34,22; Lv 23,15–21; Nm 28,26 a Dt 16,9n.

⁸² Porov. McKENZIE, J. L.: *Moc v cirkvi.* Prešov : Vydavateľstva Michala Vaška, 2003, s. 28n.

neposlušnosť, kým nebude vaša poslušnosť úplná“ (2Kor 10,6).⁸³ Keďže náboženský a morálny život bol v zriadení pneumatickej demokracie založený a uskutočňovaný na prikázaní lásky,⁸⁴ v apoštolskej dobe nebolo veľa príležitostí k vydávaniu nariadení, prípadne noriem s charakterom cirkevných zákonov. V poapoštolskej dobe kresťanstva však začalo v Cirkvi dochádzať k čoraz väčšej diferenciacii, ktorá smerovala k budovaniu vnútornej právnej organizácie. Postupne tak vznikali určité duchovné hodnosti a stále úrady založené na právnom a trvalom charaktere. Tieto mali síce základy už v apoštolských nariadeniach obsiahnutých vo Svätom Písme a Tradícii, avšak až v tomto období došlo k ich jednoznačnému vymedzeniu a ustáleniu.⁸⁵ Apoštoli preto najskôr ustanovili do služby diakonov a potom i biskupov a kňazov.⁸⁶ Práve v činnosti Kristových vyslancov tak môžeme nájsť isté zárodoky neskôr pevne rozvinutej hierarchickej štruktúry Cirkvi, ako aj episkopálneho (biskupského) systému.⁸⁷

Ako prví boli do funkcie ustanovení diakoni (*διάκονοι*, z gr. „pomocníci“), ktorých zasvätili k celoživotnej službe Cirkvi priamo apoštoli, a to zvláštnym spôsobom vkladania rúk (*ordinatio*, z lat. „vysvätenie“). Apoštoli ich ustanovili najmä kvôli rozrastaniu kresťanskej komunity, keď z dôvodu „služby pri stole“ hrozilo, že sa vytratí „služba slova“.⁸⁸ Ich úloha teda spočívala predovšetkým v pomoci pri spoločnom stolovaní a hospodárení, ale tiež v prehlbovaní vzájomnosti pri hostinách lásky (*αγάπη*), sociálnej práci v prospech vdov a chudobných a neskôr i hlásaní slova (*pronuntio verbi*) a krstení novoobrátených.⁸⁹ Podľa Evanjelia sa diakonom mohol stať len človek plný Ducha Svätého a múdrosti, čestný, nie dvojaký v reči a iba raz ženatý (1Tim 3,8–13). Úradu sa pritom mohol ujať až po preskúšaní a vysvätení. Diakoni spočiatku zaujímali vplyvnejšie postavenie ako kňazi, hoci disponovali nižším stupňom svätenia. Medzi prvých sedem diakonov vysvätených apoštolmi patrili napríklad diakon Filip, ktorý pokrstil komorníka etiópskej kráľovnej Kandaké (Sk 8,29–40), a diakon Štefan, považovaný za prvého Kristovho mučeníka (*πρωτομάρτυρας*, Sk 7,54–60).⁹⁰

Na svojich misijných cestách ustanovovali apoštoli na čelo novozaložených cirkevných obcí vkladáním rúk tiež biskupov (*ἐπίσκοποι*, z gr. „dozorcovia“)⁹¹ a kňazov (*πρεσβύτεροι*, z gr. „starší“). Predovšetkým biskupi pokračovali po vysvätení v riadiacej a posväcovacej službe apoštolov, vrátane svätenia nových biskupov.⁹² Takýmto spôsobom

⁸³ Porov. HRDINA, A.: *Kanonické právo*. Praha : Eurolex Bohemia, 2002, s. 25.

⁸⁴ Jn 13,34–35 a Jak 4,11.

⁸⁵ Porov. WIEL, C. Van de: *History of Canon Law*. Louvain : Peeters Press, 1991, s. 29–30.

⁸⁶ Porov. RYŠKOVÁ, M.: *Doba Ježiše Nazaretského*. Praha : Karolinum, 2008, s. 372n.

⁸⁷ Porov. FRÖHLICH, R.: *Dva tisíce let dějin církve*. Praha : Vyšehrad, 2008, s. 16–17.

⁸⁸ Porov. DOLINSKÝ, J.: *Dejiny Cirkvi. Prvý diel. Kresťanský starovek*. Bratislava : Dobrá kniha, 1996, s. 14.

⁸⁹ Porov. ŠPIRKO, J.: *Cirkevné dejiny I*. Martin : Neografia, 1943, s. 79.

⁹⁰ Porov. FRANZEN, A.: *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 25.

⁹¹ Je vysoko pravdepodobné, že toto označenie sa vžilo na základe používania tohto pojmu Septuagintou na označenie služobníkov, ktorí mali na starosti zásobovanie chrámu. Porov. ŘÍČAN, R./MOLNÁR, A.: *Dvanáct století církevních dějin*. 3. vyd. Praha : Kalich, 2008, s. 48.

⁹² Porov. JUDÁK, V.: *Dejiny mojej Cirkvi. I. diel*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 2002, s. 38.

bola založená apoštolská postupnosť (*διαδοχή, successio apostolica*),⁹³ ktorá dodnes zabezpečuje Cirkvi kontinuitu, pravovernosť a chráni i biskupskú autoritu.⁹⁴ Medzi všetkými biskupmi zároveň vytvára sviatosťné spoločenstvo (*communio sacramentalis*), ktoré je analogické spoločenstvu kolégia apoštolov (kolégiová apoštolská postupnosť).⁹⁵ Práve biskup mal teda od začiatku predstavovať záruku zachovania autentickej Tradície, apoštolskej postupnosti i čistoty viery. Kňazi spočiatku pôsobili ako kolégium, ktoré spolu s biskupom vykonávalo disciplinárnu právomoc nad veriacimi.⁹⁶ Ich najdôležitejšia úloha však mala spočívať predovšetkým vo výklade Božieho slova a vyučovaní (1Tim 5,17).

Niektorí autori, vychádzajúc najmä z listov apoštola Pavla, uvádzajú, že zo začiatku sa medzi úradmi biskupa a kňaza nerozlišovalo. Tieto výrazy boli totiž v Novom Zákone používané ako synonymá pod spoločným pojmom „presbyterát“. Predovšetkým Pavol vo svojich epištolách uvádzal vedľa seba len „biskupov a diakonov“ alebo iba „starších a diakonov“. Preto sa dnes usudzuje, že spočiatku existovala len bipartícia „biskup – kňaz“ a „diakon“ a že tripartícia týchto úradov sa objavila až koncom 1. storočia s tým, že presbyterát sa odlúčil od pôvodného episkopátu–presbyterátu zúžením a obmedzením kňazských právomocí. Na druhej strane je však celkom zrejmé, že „starší“, t. j. presbyteri, stáli blízko apoštolov (Sk 11,30) a boli ich pomocníkmi v plnení bohoslužobného úradu.⁹⁷ Práve oni boli tiež prítomní na dôležitom apoštolskom koncile v Jeruzaleme (okolo r. 50) a mali podiel na jeho uzneseniach (Sk 15,2n).⁹⁸ V listoch Ignáca z Antiochie († 107)⁹⁹ a Polykarpa zo Smyrny († okolo r. 155)¹⁰⁰ je ale s určitosťou preukázané, že už koncom 1. storočia viedli kresťanské obce biskupi a presbyteri boli len ich pomocníkmi.¹⁰¹

Dnes je zásadne prijímaný záver, že iba episkopát, založený na autorite apoštolov, reprezentoval od začiatku trvalú apoštolskú misiu v živote Cirkvi.¹⁰² Za biskupa mohol byť pritom ustanovený len človek bezúhonný, poslušný, rozvážny, spravodlivý, zbožný, zdržanlivý a pevnej náuky.¹⁰³ Najmä Ignác z Antiochie rozvinul teológiu biskupského úradu, v ktorom nachádzal stelesnenú jednotu Cirkvi, keďže podľa neho boli Kristus,

⁹³ Podobne ako tomu bolo v židovských rabínskych školách. Porov. ŘÍČAN, R./MOLNÁR, A.: *Dvanáct století církevních dějin*. 3. vyd. Praha : Kalich, 2008, s. 77.

⁹⁴ KRAJČI, J.: *Historické pramene a všeobecné normy církevního práva*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta, 1997, s. 30.

⁹⁵ Porov. SUCHÁNEK, D./DRŠKA, V.: *Církevní dějiny. Antika a středověk*. Praha : Grada, 2013, s. 60.

⁹⁶ Porov. RYŠKOVÁ, M.: *Doba Ježíše Nazaretského*. Praha : Karolinum, 2008, s. 372–373.

⁹⁷ Porov. MALÝ, R.: *Církevní dějiny*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 2001, s. 24 a MARKSCHIES, Ch.: *Mezi dvěma světy. Dějiny antického křesťanství*. Praha : Vyšehrad, 2005, s. 189.

⁹⁸ Porov. KUMOR, B.: *Církevní dějiny I. Křesťanský starovek*. Levoča : Polypress, 2003, s. 27.

⁹⁹ Ep. ad Eph. 2,2; 6,1 a 20,2; Ep. ad Magn. 2,1; 3,1; 4,1; 6,1–2; 7,1 a 13,2; Ep. ad Trall. 2,1–2; 3,1; 7,1–2 a 13,2; Ep. ad Philad. 3,2; 4,1; 7,1–2; 8,1 a 9,1; Ep. ad Sm. 8,1–2 a 9,1; Ep. ad Polyc. 4,1; 5,2 a 6,1.

¹⁰⁰ Phil. 5,2n.

¹⁰¹ Porov. KUMOR, B.: *Církevní dějiny I. Křesťanský starovek*. Levoča : Polypress, 2003, s. 99.

¹⁰² Lumen gentium 18 a 20–22. Porov. DOLINSKÝ, J.: *Dejiny Cirkvi. Prvý diel. Kresťanský starovek*. Bratislava : Dobrá kniha, 1996, s. 59 a PŘIBYL, S.: *Počátky hierarchického uspořádání v rané církvi*. Chomutov : L. Marek, 2017, s. 160n.

¹⁰³ 1Tim 3,1–7 a Tit 1,5–9.

biskup a Cirkev jedno.¹⁰⁴ Biskup a diakoni boli volení (*electio*) celou cirkevnou obcou (klerikmi aj laikmi), presbyterov, ktorých úrad mal spočiatku menej dôležitú funkciu, si však biskup s najväčšou pravdepodobnosťou vyberal sám. Biskup bol bežne volený ešte za života svojho predchodcu, ktorý ho tiež potvrdil vkladáním rúk. Vo všeobecnosti teda platilo, že až biskup mal povolávať presbyterov a potvrdzovať diakonov a svätením im odovzdávať moc, keďže tí mohli nadobudnúť výlučne od neho. Každá kresťanská obec tak mala mať jedného biskupa a kolégium kňazov a diakonov, ktoré mu bolo podriadené.¹⁰⁵ Aj najdôležitejšie úlohy ako krst, pokánie, kázanie, bohoslužby, dozor nad vieroukou, prijímanie a vylučovanie z Cirkvi či zastupovanie obce navonok patrili od začiatku medzi biskupské právomoci.¹⁰⁶ Viacerí historici pritom zastávajú názor, že univerzálnu Cirkev možno preukázateľne označiť za „biskupskú“ už v období pôsobenia Klementa I. Rímskeho (*Clemens Romanus*, 92–okolo r. 101) na rímskom biskupskom stolci (*cathedra Petri*).¹⁰⁷ Okrem diakonov, kňazov a biskupov pôsobili v raných kresťanských spoločenstvách tiež osoby označované ako proroci a učitelia. V ich prípade však nešlo o cirkevné úrady, ale skôr o individuálne dary (charizmy) určené na dobro spoločenstva.¹⁰⁸

Najmä v súvislosti so stále výraznejším upevňovaním postavenia biskupov v raných kresťanských obciach a nahrádzaním kolegiálneho princípu riadenia princípom monarchickým, sa najneskôr v 2. storočí presadil monarchický episkopát,¹⁰⁹ z ktorého sa postupne vyvíjal aj primát rímskeho biskupa – Petrovho nástupcu vo vedení Cirkvi.¹¹⁰ Monarchický episkopát by sme mohli charakterizovať ako systém, v ktorom sa všetka moc sústredila v rukách biskupov, ktorí sa stali skutočnými a jedinými nástupcami apoštolov v ich riadiacej, posväcovacej a učiteľskej funkcii (Magistérium).¹¹¹ Od čias upevnenia monarchického episkopátu tak nižší klérus až po subdiakona (poddiakon) slobodne menoval biskup. I keď diakonov a neskôr i kňazov si cirkevná obec obvykle volila sama, robila tak podľa návrhu biskupa alebo všetkého duchovenstva (*κλήροι, clerici*), pričom do úradu ich vkladáním rúk uvádzal obdobne biskup.¹¹² Ten bol pritom do úradu volený

¹⁰⁴ Ep. ad Sm. 8,2.

¹⁰⁵ Porov. TOMKINS, S.: *Stručné dejiny kresťanství*. Praha : Volvox Globator, 2009, s. 31.

¹⁰⁶ Porov. ŠPIRKO, J.: *Cirkevné dejiny I*. Martin : Neografia, 1943, s. 78.

¹⁰⁷ Porov. 1Clem. 1,1; 40,5; 42,4; 57,1; 59,1; 60,4 a 61,1; Cyprianus, Ep. 66. Na druhej strane však zbierka *Διδαχή των Δώδεκα Αποστόλων* z obdobia okolo roku 100 uprednostňuje vo svojich ustanoveniach skôr charizmatických predstavených (prorokov a učiteľov) pred biskupmi a diakonmi. Porov. 15,1–2. Hermov Pastier (*Ποιμήν*) z neskoršieho obdobia (2. storočie) však už spomína ako záruku pravovernosti predovšetkým biskupov, presbyterov a diakonov. Porov. Vis. 3,5,1 a Sim. 9,27,2. Bližšie k tejto problematike pozri tiež MARKSCHIES, Ch.: *Mezi dvěma světy. Dějiny antického křesťanství*. Praha : Vyšehrad, 2005, s. 65.

¹⁰⁸ Porov. JUDÁK, V.: *Dejiny mojej Cirkvi. I. diel*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 2002, s. 39; RYŠKOVÁ, M.: *Doba Ježíše Nazaretského*. Praha : Karolinum, 2008, s. 374 a PŘIBYL, S.: *Počátky hierarchického uspořádání v rané církvi*. Chomutov : L. Marek, 2017, s. 9n.

¹⁰⁹ Porov. Didaché 15; Past. Herm. a 1Tim 5–17.

¹¹⁰ Porov. FRANZEN, A.: *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 24.

¹¹¹ Porov. ŘÍČAN, R./MOLNÁR, A.: *Dvanáct století církevních dějin*. 3. vyd. Praha : Kalich, 2008, s. 94.

¹¹² Porov. KRAJČI, J.: *Historické pramene a všeobecné normy cirkevného práva*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta, 1997, s. 32.

celou kresťanskou obcou a duchovenstvom, avšak za účasti okolitých biskupov.¹¹³ Od presadenia sa metropolitného zriadenia bol novozvolený biskup skúšaný metropolitom, ktorý ho potom vysvätil (*consecratio*, z lat. „vysviacka“) spoločne s dvomi susednými biskupmi tej istej provincie. Práve takýmto spôsobom mu mala byť udelená apoštolská postupnosť. Táto prax sa zhodovala s údajným nariadením rímskeho biskupa Anakleta (*Anacletus*, 76–88), ktorý ustanovil, že nového biskupa možno vysvätiť len v prítomnosti troch už vysvätených biskupov, čo bolo na Západe všeobecne akceptované najneskôr od začiatku 4. storočia.¹¹⁴ Biskup sa potom úradu ujal jeho prevzatím, kázaním a bohoslužbou. Napriek tomu, že podľa iného nariadenia rímskeho biskupa Sixta I. (115–126) mohol novovysvätený biskup nastúpiť na stolec až po tom, čo bol schválený rímskym biskupom, toto ustanovenie sa v praxi dotklo takmer výlučne kresťanského Západu.¹¹⁵ Približne od 3. storočia sa pre úrad biskupa požadoval minimálny vek 50 rokov. Aj keď sa neskôr objavovali pokusy biskupov o priame označovanie (dezinovanie) svojich nástupcov, tieto tendencie boli po protestoch synod 4. storočia zavrhnuté.¹¹⁶

Keďže biskup sa postupom času stal jedinou hlavou kresťanskej obce a disponoval najvyššou riadiacou mocou, zákonite sa muselo zmeniť i postavenie kňazov a diakonov. Kňazi tak postupne stratili význam ako kolégium, ktoré spolu s biskupom vykonávalo disciplinárne právomoci. V období uprázdnenia biskupského stolca sa však moci ujímalo tzv. presbytérium, t. j. zbor kňazov, na čele ktorého stál tzv. arcipresbyter (*πρωτοπρεσβύτερος*, *archipresbyter*), ktorý bol už za života biskupa jeho zástupcom a pomocníkom v disciplinárnych a duchovných záležitostiach (obdobne ako dnešný generálny vikár).¹¹⁷ Hlavnou úlohou kňazov bolo najmä vykonávanie pastoračnej starostlivosti o veriacich a plnenie bohoslužobných povinností pod vedením biskupa.¹¹⁸ V súvislosti s týmto vývojom získali kňazi vyššie postavenie oproti diakonom, ktorí boli z bohoslužobných činností postupne vylučovaní. Predovšetkým prostredníctvom delegovania viacerých právomocí biskupmi na kňazov sa tak postupne vytvoril samostatný kňazský úrad vo forme, v akej ho poznáme dnes.¹¹⁹ Najväčšiu dôležitosť presbyteri ale dosiahli až v súvislosti s vytváraním farností od 4. storočia, keď začali pôsobiť relatívne samostatne.¹²⁰ U kandidátov na kňazstvo sa od začiatku požadovali najmä vysoké mravné kvality, dostatočné vedomosti a primeraný vek (najmenej 30 rokov). V tomto období sa objavujú tiež náznaky akýchsi prekážok svätenia (irregularity), ktoré ale neboli ešte ustálené. Na Západe sa v roku 306 synoda v Elvíre (*Concilium Eliberritanum*, can. 33) pokúsila o pre-

¹¹³ Porov. FRANKIELOVÁ, S. S.: *Kresťanství. Cesta spásy*. Praha : Prostor, 1999, s. 32.

¹¹⁴ Conc. Arelat., can. 20 a Conc. Nicaenum prim., can. 4.

¹¹⁵ Porov. JUDÁK, V.: *Dejiny mojej Cirkvi. I. diel*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 2002, s. 41.

¹¹⁶ Porov. ŠPIRKO, J.: *Cirkevné dejiny I*. Martin : Neografia, 1943, s. 78.

¹¹⁷ Cann. 479 CIC 1983 a 245 CCEO 1990.

¹¹⁸ Porov. KRAJČI, J.: *Historické pramene a všeobecné normy cirkevného práva*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta, 1997, s. 30.

¹¹⁹ Kým biskupi odmeňovali klérus z cirkevného majetku (spoločná pokladnica) podľa voľného uváženia a rozhodnutia, kňazi si poväčšine naďalej ponechávali svoje občianske povolania. Vyvarovať sa však mali obchodu a peňažníctva. Porov. DOLINSKÝ, J.: *Dejiny Cirkvi. Prvý diel. Kresťanský starovek*. Bratislava : Dobrá kniha, 1996, s. 63–64.

¹²⁰ Porov. ŠPIRKO, J.: *Cirkevné dejiny I*. Martin : Neografia, 1943, s. 78.

sadenie kňazského celibátu (bezženstva), v čom ju nasledovali viaceré africké, galské a italské synody, avšak toto nariadenie nebolo, napriek úsiliu cirkevných predstavených, všeobecne dodržiavané. Na Východe sa takéto snahy objavovali skôr výnimočne a tak ešte v 5. storočí boli biskupmi aj ženatí otcovia rodín.¹²¹

V súlade s vyššie naznačeným vývojom bola prvotná funkcia diakonov, ktorá spočívala v starostlivosti o chorých a chudobných, nahrádzaná organizovanou charitatívnou činnosťou v chudobincoch, starobincoch a nemocniciach.¹²² Diakoni boli pritom priamo podriadení biskupovi a okrem uvedených funkcií im boli zverované aj rôzne administratívne úlohy. Postupom času sa tak stávali akýmisi úradníkmi biskupa pre styk s veriacimi a správu cirkevného majetku. Požadovaný minimálny vek pre diakonát bol 25 rokov. Na pozadí tohto vývoja nadobudla osobitný význam funkcia osobitého biskupského diakona, ktorý bol od 3. storočia označovaný ako „arcidiakon“ (išlo len o hodnosť, nie svätenie). Ten spolupôsobil pri dozore nad duchovenstvom, svätení nových klerikov i v majetkovej správe a označovaný bol preto za „oko a ruku biskupa“ (*oculus et manus episcopi*).¹²³ Táto funkcia mala takú dôležitosť, že kandidát bol často vybraný tak, aby sa neskôr mohol stať biskupovým nástupcom. V tomto období sa preniesol i do kresťanskej praxe rozdiel medzi duchovenstvom vykonávajúcim posvätné úkony a klérom pomocným. Na tomto pozadí sa objavil aj úrad subdiakonov (*υποδιακονοι, subdiaconi*) ako bezprostredných pomocníkov diakonov. Nimi sa zároveň začínala rada nižších stupňov svätenia, tzv. *ordines minores*, kým k *ordines maiores* (z lat. „vyššie svätenia“) patrili biskupi, kňazi a diakoni.¹²⁴

Čo sa týka spôsobu ustanovovania do jednotlivých stupňov, kým biskupské, kňazské a diakonské svätenia sa udeľovali vkladáním rúk a modlitbou, subdiakon napríklad dostal len nomináciu a lektorovi bola podaná kniha Svätého Písma a modlilo sa nad ním.¹²⁵ Postupne sa presadilo, že kandidát na kňazstvo musel postupne prejsť vopred stanovenými stupňami a v každej funkcii zotrvať istý čas, aby nadobudol potrebnú prax a vedomosti. Kandidát na biskupa tak mal napríklad najskôr prejsť stupňami lektora, diakona a potom kňaza. Nie všetky z vyššie uvedených menších rádoov boli zavedené na kresťanskom Západe i Východe. Na Východe bolo nižších rádoov menej a akolyti sa tu napríklad neobjavili vôbec. Vo východných cirkvách bol však zavedený úrad dia-

¹²¹ Porov. DOLINSKÝ, J.: *Dejiny Cirkvi. Prvý diel. Kresťanský starovek*. Bratislava : Dobrá kniha, 1996, s. 64.

¹²² Porov. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny I. Kresťanský starovek*. Levoča : Polypress, 2003, s. 100.

¹²³ Pseudo-Clement. 1,12.

¹²⁴ Subdiakoni boli napokon definitívne preradení k vyšším stupňom svätenia na začiatku 13. storočia a medzi nižšími zostali: ostiári (*πυλωροί, ostiarii*), čiže vrátnici, teda stráž pri bráne kostola; lektori (*αναγνώσται, lectores*), ktorí čítali Sväté Písmo počas slávenia liturgie; kantori (*προσωπάλτης, cantores*), teda speváci počas bohoslužieb; exorcisti (*εξορκιστές, exorcistae*), ktorí mali na starosti posadnutých, epileptikov a duševne chorých; a akolyti (*ακολουθίες, acoluthus*), teda pomocníci biskupov či diakonov pri vykonávaní služieb rôzneho druhu, ktorí sa starali najmä o omšové nádoby a rúcha. Uvedené nižšie stupne, ktoré sa v Cirkvi definitívne ustálili v priebehu 3. storočia, napokon pretrvali v nezmenenej podobe až do roku 1972, keď boli po Druhom vatikánskom koncile (*Concilium oecumenicum Vaticanum secundum, 1962–1965*) výrazne reformované. Porov. ŠPIRKO, J.: *Cirkevné dejiny I*. Martin : Neografia, 1943, s. 78–79.

¹²⁵ Porov. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny I. Kresťanský starovek*. Levoča : Polypress, 2003, s. 113.

konís (*diaconissae*), určený pre ženy (panny), ktoré pracovali po boku diakonov v ich charitatívnej a liturgickej službe. Diakonisy boli využívané predovšetkým pri krstoch žien, keďže podľa východných zvykov sa krst vykonával ponorením celého tela do vody. Keďže diakonisy sa do úradu povolávali vkladáním rúk, tento úrad je potrebné zaradiť k sväteniam. Na Západe sa táto funkcia nikdy neobjavila a približne v 7. storočí definitívne zanikla aj na Východe.¹²⁶ Od začiatku pritom platilo, že riadiacu moc nad veriacimi (*potestas regiminis seu iurisdictionis*), t. j. moc zákonodarnú, výkonnú a súdnu, mohli vykonávať len klerici vyšších stupňov svätenia. To isté sa napokon týkalo i výkonu učiteľskej (*potestas magisterii seu munus docendi*) a posväcovacej moci (*potestas ordinis seu munus sanctificandi*).¹²⁷

Cirkevnoprávny vývoj od pneumatickej demokracie prvých kresťanských obcí k monarchickému episkopátu nemohol ostať bez vplyvu ani na postavenie jednoduchých veriacich, teda laikov (*λαοι, laici*). Keďže Cirkev sa začala opatrnejšie stavať predovšetkým k prijímaniu nových členov, od 2. storočia sa zaviedla skúšobná doba, tzv. katechumenát, v súlade s ktorým sa museli kandidáti na krst (*κατηχούμενοι, audientes*)¹²⁸ na jeho prijatie dôsledne pripravovať (spravidla dva až tri roky).¹²⁹ Samotný krst totiž neznamenal len prijatie základných právd viery, ale aj povinnosť každodenného zachovávanía kresťanských zásad. Sviatosť krstu vysluhoval zásadne biskup, alebo na jeho pokyn kňaz či diakon, pričom krstilo sa v mene Otca i Syna i Ducha Svätého (Mt 18,19). Udeľovanie krstu sa zároveň od začiatku spájalo s rôznymi obradmi ako poznačenie znakom kríža, zriekanie sa diabla, podávanie soli, vyznanie viery, pomazanie „olejom vďakyvzdania“ či obliekanie do bieleho rúcha. Táto sviatosť sa okrem výnimočných prípadov udeľovala len dvakrát do roka, a to na Veľkú Noc (Biela Sobota) a na Turíce trojnásobným ponorením do tečúcej vody. Ak bol nejaký katechumen podrobený mučenictvu, teda obetou života za Krista, krst krvi (*baptisma sanguinis*) nahrádzal krst vodou.¹³⁰ Nežiaducim, avšak celkom bežným javom sa v tomto období ale stávalo odkladanie krstu do dospelosti alebo až na smrteľné lôžko, keďže s prijatím tejto sviatosti sa spája odpustenie všetkých hriechov. Napriek častému popieraníu tejto skutočnosti, viaceré pramene svedčia aj o starokresťanskom krstení detí.¹³¹

¹²⁶ Porov. KRAJČI, J.: *Historické pramene a všeobecné normy cirkevného práva*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta, 1997, s. 31.

¹²⁷ Porov. McKENZIE, J. L.: *Moc v cirkvi*. Prešov : Vydavateľstva Michala Vaška, 2003, s. 81n.

¹²⁸ Porov. Justinus, Apol. 1,61.

¹²⁹ Hippolytos, Trad. apostol. 15–20 a Conc. Eliberrit., can. 4,42.

¹³⁰ Porov. Tertullianus, De bapt. 16 a Cyprianus, Ep. 73,22.

¹³¹ Porov. Eirenaios, Adv. Haeres. 2,22–24 a Cyprianus, Ep. 59. Inej mienky bol napríklad cirkevný spisovateľ Tertulián (*Tertullianus*, † okolo r. 220), ktorý odporúčal odložiť krst detí, kvôli obavám pred ich možným odpadnutím od viery v mladosti, do dospelosti. Porov. De bapt. 18. Vkladáním rúk na pokrstených veriacich za účelom rozmnoženia darov Ducha Svätého bola neskôr zavedená i sviatosť birmovania (*confirmatio*). Jej vysluhovanie nasledovalo na kresťanskom Východe ihneď po slávnostnom krste a udeľovať ju mohli aj kňazi. Na Západe, v prípade ak nekrstil biskup, bolo birmovanie od krstných obradov prísne oddelené a rezervované výlučne biskupovi. Kňazi mohli birmovať len veľmi zriedka, aj to jedine na základe osobitného biskupského splnomocnenia. Porov. ŠPIRKO, J.: *Cirkevné dejiny I*. Martin : Neografia, 1943, s. 85.

2.2.2 Budovanie metropolitnej organizácie a primát rímskeho biskupa

Ako už bolo naznačené, zriadenie ranej Katolíckej cirkvi sa od začiatku vyznačovalo rýchlym budovaním a upevňovaním hierarchickej sústavy. Najmä v súvislosti s prehlbovaním vzťahov medzi jednotlivými cirkevnými obcami zároveň dochádzalo k zavádzaniu viacerých stabilných organizačných štruktúr, ktoré mali svoje opodstatnenie aj pre ďalší cirkevný vývoj, a to predovšetkým z hľadiska administratívneho. Už od druhej polovice 2. storočia sa tak biskupi, kňazi, diakoni, a do istej miery spočiatku i laici, začali schádzať na partikulárnych synodách (*σύνοδοι, concilia*).¹³² Keďže najčastejšie sa ich zúčastňovali zástupcovia okolitých cirkevných obcí v rámci politických hraníc rímskej provincie (eparchie), tieto zhromaždenia boli označované ako „provinciálne synody“ (*concilia provincialia*). Reprezentatívnosť týchto koncilov závisela najmä od geografického zoskupenia Cirkvi v danej oblasti a od počtu zastúpených cirkevných obcí. Príležitostné schádzanie sa, predovšetkým v prípade, keď sa niektorý zbor potreboval poradiť (spravidla pri voľbe nového biskupa alebo riešení heréz), bolo postupom času nahradené pravidelnými stretnutiami. Na nich sa uznávalo na partikulárnych zákonoch vo veciach disciplíny a prejavu viery v medziach všeobecného práva, pričom rozhodujúcim hlasom disponovali výlučne biskupi. Na provinciálnych synodách boli tiež súdení biskupi, ktorí si neplnili povinnosti, určovali sa hranice diecéz (*circumscriptio*) a biskupom sa udeľoval súhlas k prechodu na iný stolec (*translatio*).¹³³ Rozhodnutia koncilu boli považované za záväzné len pre jeho účastníkov, avšak bežne boli prostredníctvom listu (na spôsob „oficiálneho komuniké“) rozširované aj do ďalších lokálnych zborov, kde získavali ďalších prívržencov.

V nadväznosti na uvedený vývoj sa v praxi čoskoro presadil zvyk, že synodám, ktoré sa uskutočňovali v rámci politických hraníc provincií Rímskej ríše, predsedal biskup hlavného mesta danej provincie, teda metropolu (*μητρόπολις*, z gr. „materské mesto“). Aj z toho dôvodu bol takýto biskup od 4. storočia nazývaný „metropolitom“ (*αρχιεπίσκοπος*) a časom sa mu priznávalo právo synodu nielen riadiť, ale taktiež dozeráť na biskupov v provincii, ktorá sa tak stávala diecézou vyššieho stupňa (metropolou, respektíve eparchiou).¹³⁴ Až do tohto obdobia sa totiž každá kresťanská obec tešila samostatnosti a biskupi zásadne nezasahovali do života iných obcí. Ako každý iný biskup, aj metropolit boli pritom volení ľuďom a duchovenstvom príslušnej diecézy. V Afrike sa ale už od najstarších čias ujal zvyk, podľa ktorého bola táto hodnosť priznávaná biskupovi najstaršiemu sväteniami. Keďže hranice provincií sa zásadne kryli s vtedajším politickým rozdelením Rímskej ríše, príslušné hlavné mesto sa stávalo tiež cirkevnou metropolou pre biskupské mestá provincie. Každá provincia zase pozostávala z viacerých partikulárnych cirkví, ktoré sa od 4. storočia nazývali „diecézy“ (z gr. *διώκειν*, teda „spravovať dom“). Od

¹³² Porov. JUDÁK, V.: *Dejiny mojej Cirkvi. I. diel*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 2002, s. 43.

¹³³ Porov. KRAJČI, J.: *Historické pramene a všeobecné normy cirkevného práva*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta, 1997, s. 31.

¹³⁴ Porov. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 1. Kresťanský starovek*. Levoča : Polypress, 2003, s. 102 a HALL, S. G.: *Církevní úřady, uctívání a křesťanský život*. In HAZLETT, I. (ed.): *Rané křesťanství. Počátky a vývoj církve do roku 600*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009, s. 101–102.

toho času sa v cirkevnej praxi pod týmto pojmom rozumel obvod, ktorý bol spravovaný biskupom, sídliačim zväčša v meste. Pre územia na čele so starším alebo biskupom sa však už v tomto období stretávame i s pomenovaním „farnosť“ (*παροικία, parochia*).¹³⁵

Aj keď od 3. storočia nachádzame cirkevné obce bežne aj na vidieku, biskup zostával naďalej predstaveným všetkých vidieckych cirkví situovaných na teritóriu závislom od mesta. Na čele partikulárnych obcí teda mohli pôsobiť i kňazi, respektíve diakoni, avšak vždy len pod dozorom príslušného biskupa.¹³⁶ Kým na Východe a v Egypte bolo metropolitné zriadenie známe už v 3. storočí, na Západe sa začalo formovať až v 4. storočí. Mimo územia Rímskej ríše vznikali od 4. storočia tzv. katolíkaty, ktoré sa objavili najskôr v Arménsku a Perzii, neskôr tiež v Gruzínsku. Na čele týchto administratívnych jednotiek stál biskup, ktorý bol titulovaný ako „katolikos“ (*καθολικός*).¹³⁷ Keďže viac provincií tvorilo obdobne určitý celok, od 3. storočia začali do popredia vystupovať biskupi, nárokujúci si právomoc nad viacerými provinciami. Podľa starých obyčají išlo o biskupov najväčších a najvýznamnejších miest v Ríši, ku ktorým v tomto období patrili najmä sýrska Antiochia, egyptská Alexandria a italský Rím.¹³⁸ Predovšetkým v tejto, spočiatku len čestnej prednosti, nachádzame začiatky neskôr široko rozvinutého patriarchálneho systému, keďže týmto biskupstvám sa čoskoro začalo hovoriť „patriarcháty“. Ich biskupi, označovaní ako „patriarchovia“, navyše začali postupom času skutočne disponovať voči cirkevným obciam svojho obvodu širokými oprávneniami, ktoré boli do toho času v univerzálnej Cirkvi ojedinele uplatňované iba rímskym biskupom.¹³⁹

Predovšetkým vytváranie metropolitných zväzkov bolo prvým krokom k vytvoreniu právnej jednoty v Cirkvi, ku ktorej prispelo aj učenie o apoštolskej postupnosti a zrejme i spomenuté disciplinárne ustanovenie Sixta I. Jej ďalšie upevňovanie totiž s určitosťou napomáhali najmä rímski biskupi, ktorí nevyžadovali len patriarchálnu autoritu nad celým kresťanským Západom, ale rovnaké právomoci sporadicky uplatňovali aj voči východným biskupom a patriarchom. Práve následkom presadenia sa právnej jednoty v Cirkvi potom vylúčenie z jednej cirkevnej obce (exkomunikácia) znamenalo aj vylúčenie zo všetkých ostatných obcí, a teda i z Cirkvi celej.¹⁴⁰ Práve v súvislosti s vytvorením právnej jednoty a nahradením pneumatickej demokracie zriadením monarchického episkopátu začalo dochádzať i k upevňovaniu postavenia rímskeho biskupa v celej Cirkvi (*ubi Petrus, ibi Ecclesia*) ako nositeľa personálnej apoštolskej postupnosti (*in persona*) priamo po apoštolovi Petrovi.¹⁴¹ Výnimočnosť tohto úradu, do ktorého boli jeho držiteľia až do 11. storočia (rovnako ako ostatní biskupi) ustanovovaní voľbou duchovenstvom a ľuďom svojej diecézy, spočívala vo viacerých jeho osobitých atribútoch. K hlavným

¹³⁵ Teda „bývať blízko“, vychádzajúc z gréckej formy *παρά* – „blízko“ a *οἰκεῖν* – „bývať“. Porov. JUDÁK, V.: *Dejiny mojej Cirkvi. I. diel*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 2002, s. 41.

¹³⁶ Porov. ŘÍČAN, R./MOLNÁR, A.: *Dvanáct století církevních dějin*. 3. vyd. Praha : Kalich, 2008, s. 95.

¹³⁷ Porov. ŠPIRKO, J. *Cirkevné dejiny I*. Martin : Neografia, 1943, s. 80–81.

¹³⁸ Porov. ŠMÁLÍK, Š.: *Boží ľud na cestách. Cirkve v 49 pokoleniach*. Bratislava : Lúč, 1997, s. 81.

¹³⁹ Porov. BRUNDAGE, J. A.: *Medieval Canon Law*. London : Longman, 1995, s. 9.

¹⁴⁰ Porov. ŠPIRKO, J. *Cirkevné dejiny I*. Martin : Neografia, 1943, s. 85.

¹⁴¹ Porov. HERTLING, L.: *Dejiny Katolíckej cirkvi*. Cambridge : Priatelja dobrej knihy, 1983, s. 36–37.

prednostiam patrilo najmä teologické vymedzenie Petrovho primátu v Novom Zákone,¹⁴² ale tiež vynikajúce postavenie Ríma ako hlavného mesta Ríše a strediska rímskej kultúry.¹⁴³ Išlo taktiež o sídlo a miesto pôsobenia apoštolov Petra a Pavla a navyše mesto bohaté, ktoré finančne i morálne podporovalo ostatné cirkevné zbory. Práve Petrovi nástupcovia sa začali od 4. storočia nazývať *παππ* (z gr. zdobnenina od „otec“). Napriek tomu však bol tento titul v latinskej tradícii rezervovaný len pre rímskeho biskupa až v období 5. až 6. storočia.¹⁴⁴

Ako potvrdzujú zachované pramene, autorita rímskeho biskupa bola v Cirkvi odjakživa nielen uznávaná, ale taktiež dobrovoľne vyhľadávaná. I keď mal v tomto období jeho primát iba čestnú povahu (*primatus honoris*) a Cirkev bola vystavaná skôr na princípe kolegiálnom ako hierarchickom, môžeme konštatovať, že vo veciach viery a mravov boli rímski biskupi považovaní od začiatku za najvyššie cirkevné autority.¹⁴⁵ Vážnosť, ktorú požíval už začiatkom 2. storočia rímsky zbor a rímsky biskup, napokon potvrdzujú i najstaršie patristické texty a spisy cirkevných Otcov.¹⁴⁶ Aj z toho dôvodu hľadali v Ríme potvrdenie pravovernosti ortodoxní hlásatelia kresťanstva i heretici v nádeji, že rímsky biskup uzná ich náuku a potvrdí ju tak silou celocirkevnej autority. Čo sa týka disciplinárnych otázok, silu jeho rozhodnutí možno obdobne pozorovať už počas prvých troch storočí kresťanského vývoja.¹⁴⁷ Aj z toho dôvodu sa väčšina bádateľov zhodne v závere, že pravá náuka o pápežskom primáte sa začala rozvíjať až od 3. storočia. Najmä od tohto obdobia začali rímski biskupi vo väčšom počte vydávať svoje disciplinárne nariadenia, a to predovšetkým vo forme autoritatívnych odpovedí na otázky, ktoré im boli predkladané inými cirkevnými autoritami (tzv. pápežské dekretálie). I napriek týmto náznakom je však potrebné zdôrazniť, že rímsky primát bol v staroveku značne vzdialený od vývoja,

¹⁴² Mt 16,18; Jn 21,15–17; Lk 22,32; Sk 1,15; 2,15; 4,8; 5,3; 8,9–23; 9,32 a 10,1n.

¹⁴³ Porov. KRAJČI, J.: *Historické pramene a všeobecné normy cirkevného práva*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta, 1997, s. 31.

¹⁴⁴ Týmto titulom sa napríklad dodnes honosí hlava koptskej pravoslávnej alexandrijskej cirkvi, ktorý je oficiálne titulovaný ako „pápež Alexandrie a patriarcha celej Afriky na svätom stolci svätého Marka apoštola“ (*Papa Alexandriae et patriarcha omnis Africae in apostolica sancti Marci sede*).

¹⁴⁵ Porov. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny I. Kresťanský starovek*. Levoča : Polypress, 2003, s. 103.

¹⁴⁶ Porov. Tertullianus, Adv. Prax.; Eirenaios, Adv. omn. haeres. 3,3,2 a Cyprianus, Ep. 59,14. Bližšie k tejto problematike pozri SCHATZ, K.: *Dějiny papežského primátu*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, s. 15n a BEDOUELLE, G.: *História Cirkvi*. Prešov : Petra, 2005, s. 40n.

¹⁴⁷ Už v liste Klementa I. Rímskeho do Korintu (okolo r. 95) vidíme autoritatívne zasiahnutie rímskeho biskupa do sporov Korintskej partikulárnej cirkvi z pozície osoby, ktorej je zverená nielen starostlivosť o ostatné kresťanské obce, ale i Cirkev ako celok. Porov. 1Clem. 7,1. Taktiež zásah rímskeho biskupa Viktora I. (*Victor*, 189–199) v spore o slávenie Veľkej Noci (okolo r. 190) a kontroverzia rímskeho biskupa Štefana I. (*Stephanus*, 254–257) s biskupom Cypriánom z Kartága (*Cyprianus*, † okolo r. 268) v spore o opätovné krstenie veriacich pokrstených heretikmi (okolo r. 256) poukazujú na presvedčivé presadzovanie sa jurisdikčného primátu v celej Cirkvi. Porov. DOLINSKÝ, J. *Dejiny Cirkvi. Prvý diel. Kresťanský starovek*. Bratislava : Dobrá kniha, 1996, s. 67. Ako ďalšie príklady by sme mohli spomenúť rozhodnutia pápeža Sotera I. (*Soterius*, 165–174), ktorý zakázal podporu herézy montanistov či Kalixta I. (*Calixtus*, 217–222), ktorý vydal edikt o pravidlách pokánia. Partikulárne právo bolo v týchto prípadoch v súlade s princípom hierarchie právnych noriem zrušené, respektíve zmenené univerzálnym právom. Porov. HRDINA, A.: *Kanonické právo*. Praha : Eurolex Bohemia, 2002, s. 27.

ktorý dosiahol v stredoveku. Dôležitosť rímskej stolice tak v tomto období spočívala najmä vo formovaní živého centra cirkevnej jednoty. Okrem prípadov, v ktorých bola táto jednota ohrozená, ale platilo, že jednotlivé cirkevné spoločenstvá a provincie boli pri spravovaní svojich záležitostí autonómne.¹⁴⁸

Záver

Ako bolo zrejmé z predchádzajúceho výkladu, hierarchickú štruktúru prvotnej Cirkvi možno opísať ako vystavanú skôr na princípe kolegiálnom, než hierarchickom. Pokiaľ ide o pôvod právnych noriem, v ranej Cirkvi mala prevažná väčšina z nich pôvod v morálnych predpisoch vychádzajúcich z Evanjelia alebo Tradície, a to či už Božej alebo ľudskej. Až neskôr, v súvislosti s potrebou riešenia otázok, ktoré nebolo možné exaktne vyriešiť za použitia ustanovení Svätého Písma a ústneho podania, začalo dochádzať k rozvoju ľudskeho (rýdzo cirkevného) práva v pravom zmysle slova.¹⁴⁹ Práve v tomto

¹⁴⁸ Porov. DOLINSKÝ, J.: *Dejiny Cirkvi. Prvý diel. Kresťanský starovek*. Bratislava : Dobrá kniha, 1996, s. 69.

¹⁴⁹ Čo sa týka vzťahu týchto noriem, Božie právo je neporušiteľným základom práva kánonického – ľudskeho, z čoho vyplýva, že ľudské právo nesmie byť v rozpore s Božím prirodzeným alebo pozitívnym právom. Keďže Božie právo predstavuje základné, nemenné a nezrušiteľné jadro kánonického práva, celý právny systém Katolíckej cirkvi sa od začiatku rozvíjal na základe noriem ustanovených buď bezprostredne Bibliou, alebo prežitej skúsenosti spoločenstva veriacich, zachytenej v Tradícii. Predovšetkým na uvedenom základe sa v priebehu historického vývoja na prvotnú vrstvu Božieho práva postupne nanášalo právo nariadené cirkevnými autoritami – zákonodarcami (*ius mere ecclesiasticum*), ktorí prísne dbali na neporušiteľnosť hodnotových základov rozvíjajúceho sa cirkevného práva. Medzi najdôležitejšie dejinné poslania Cirkvi totiž od začiatku patrilo prostredníctvom kompetentných cirkevných autorít garantovať a legislatívne sprostredkovať neprejavené bohatstvo Božieho práva a aplikovať ho na neustále sa meniace dejinné prvky. Z uvedeného potom vyplýva, že len také vyjadrenie pozitívneho ľudskeho práva je opodstatnené, ktoré vychádza z ústredného večného zákona (*lex aeterna*). Porov. BUŠEK, V.: *Učebnice dejín práva cirkevného I*. Praha : Všehrd, 1946, s. 18. Tento výraz použil Tomáš Akvinský (*Thomas Aquinas*, † 1274) na označenie uskutočňovania sa Božieho plánu (Prozreteľnosti) v každej bytosti i celej ľudskej spoločnosti. Porov. *Summa theol.*, I–II, q. 91, a. 2. Okrem pojmu „večný zákon“ Tomáš rozlišoval zákon prirodzený (*lex naturalis*), ľudský (*lex humana*) a zákon zjavený (*lex revelata*). Spomedzi nich zastáva prvé miesto večný zákon, ktorý stelesňuje Božiu pravdu, respektíve múdrosť vzťahujúcu sa na všetky úkony a pohyby. Z toho dôvodu musia všetky ostatné zákony participovať práve na ňom. Porov. *Summa theol.* I–II, q. 93, a. 1. Každý cirkevný zákon by mal teda predstavovať vyjadrenie časopriestorovej aktualizácie základnej normy (hodnoty), ktorá ho legitímne a zároveň limituje. V takom prípade hovoríme o tzv. procese deuteronomizácie, ktorý predstavuje správne a spravodlivé konanie ľudskeho zákonodarcu (cirkevného, ale tiež civilného), rešpektujúceho základnú axiologickú zásadu vychádzajúcu z Božieho večného zákona. Samotné dejiny cirkevného práva sú z toho dôvodu poznačené neustálym hľadaním legitímácie vlastného právneho poriadku, kde určujúcou paradigmou (vzorcom) je práve Božie právo, pričom dôležitú úlohu v tomto procese popri Svätom Písme celkom logicky zohrávala a dodnes zohráva aj Tradícia. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad GOYETTE, J./LATKOVIC, M. S./MEYERS, R. S.: *St. Thomas Aquinas and the Natural Law Tradition. Contemporary Perspectives*. Washington : The Catholic University of America Press, 2004; LISSKA, A. J.: *Aquinas's Theory of Natural Law: An Analytic Reconstruction*. Oxford : Oxford University Press, 1997; BRTKO, R./ČUNDERLÍK

období tak boli na základe evanjelia navonok právne vyjadrené (deklarované), poprípade konštituované, právne normy či princípy, ktoré majú v Katolíckej cirkvi svoje miesto dodnes. Z hľadiska vzťahu medzi univerzálnym a partikulárnym cirkevným právom môžeme povedať, že partikulárne právo jednoznačne prevládalo. Ojedinelé pramene univerzálného práva predstavovali spočiatku len niektoré obzvlášť významné nariadenia rímskeho biskupa, ktoré boli od tretej dekády 4. storočia dopĺňané uzneseniami všeobecných koncilov. Môžeme tiež konštatovať, že právo Cirkvi bolo počas prvých troch storočí jej existencie smerované najmä k udržaniu disciplíny medzi veriacimi a koncentrovalo sa výlučne na vnútorné záujmy skupiny (*ius ad intram*).¹⁵⁰

Po presadení sa monarchického episkopátu sa ťažisko normotvorby stále viac presúvalo v prospech písaného práva. Ako sme už uviedli, počas tohto obdobia sa vyprofilovala osoba biskupa ako skutočná záruka autenticity výkladu evanjelia (učiaci moc), správneho vysluhovania sviatostí (posväcovacia moc), ale najmä predstaviteľa obce, disponujúceho najvyššou riadiacou mocou (jurisdikčná moc).¹⁵¹ V prípade držiteľa biskupského úradu išlo o moc riadnu a vlastnú, keďže ju nadobúdal ustanovením do úradu a vykonával ju vo vlastnom mene z titulu zastávania úradu. Kolegiálny princíp tak začal byť nahrádzaný princípom monarchickým a biskup ako hlava spoločenstva rozhodoval sám, z pozície držiteľa najvyššej moci v obci. Aj keď je vysoko pravdepodobné, že biskup sa v skutočnosti naďalej radil v záujme dodržania určitých zvyklostí s duchovenstvom, konečné rozhodnutie bolo vnímané ako prijaté nespochybniteľnou biskupskou autoritou. Viaceré zachované správy nám potvrdzujú, že prechod medzi pneumatickou demokraciou k monarchickému episkopátu sa neuskutočnil všade plynulo a bez ťažkostí, čo môžeme opätovne ilustrovať už spomenutým konfliktom v Korintskej cirkevnej obci, keď sa mladší členovia obce postavili proti presbyterom a vyhnali ich z úradov. Je vysoko pravdepodobné, že tento spor súvisel práve s nahrádzaním charismatického vedenia v obci vedením hierarchickým, a teda tiež s postupným prechodom od zriadenia pneumatickej demokracie k monarchickému episkopátu.¹⁵²

Aj napriek viacerým nedostatkom, ktoré boli častokrát opomínané, bolo obdobie prvotnej Cirkvi počas histórie považované za najjasnejší ideál, ku ktorému sa mala

ČERBOVÁ, V./NEMEC, M.: *Prírodné právo – jeho vývoj a prvky v rímskom a v kánonickom práve*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2014 a ČERBOVÁ, V.: *Prírodnoprávna teória v práve Katolíckej cirkvi*. Praha : Leges, 2016.

¹⁵⁰ Porov. BRUNDAGE, J. A.: *Medieval Canon Law*. London : Longman, 1995, s. 7.

¹⁵¹ Porov. McKENZIE, J. L.: *Moc v cirkvi*. Prešov : Vydavateľstva Michala Vaška, 2003, s. 28n.

¹⁵² Porov. VOUGA, F.: *Dějiny raného křesťanství*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997, s. 208–201. To, že tento prechod nebol vo všetkých partikulárnych cirkvách plynulý a jednoduchý možno ilustrovať príkladom sýrskeho kresťanstva 4. storočia (najmä v Edesse a Nisibis). Kresťanstvo v sýrskom teritóriu malo totiž ešte aj v tomto období zvláštny silne asketický charakter. Za pravých kresťanov hodných krstu tak boli považovaní len tí, ktorí sa vzdali majetku a manželstva, tvoriac spoločenstvo „svätých“ či „synov a dcér zmluvy“. Niektorí z nich sa potom venovali službe činnejšej lásky voči bližným, kým iní boli poverení kázaním a vysluhovaním sviatostí. Základom duchovnej činnosti tu preto zostávali predovšetkým charismatické dary putujúcich askétov, nie autorita uplatňovaná biskupmi ako predstaviteľmi riadnej biskupskej organizácie. Porov. RÍČAN, R./MOLNÁR, A.: *Dvanáct století církevních dějin*. 3. vyd. Praha : Kalich, 2008, s. 142–143.

navracat', či už za účelom svojho vnútorného očistenia alebo nachádzania nových impulzov k ďalšiemu, a to nielen právnomu vývoju. Cirkev musela počas neho bojovať častokrát o existenciu¹⁵³ a zároveň precízne rozvíjať svoju doktrínu v snahe o udržanie pôvodnej Kristovej myšlienky pri živote. Otázky právnej povahy boli preto v tomto čase až na druhom mieste.¹⁵⁴ Najmä na tomto pozadí boli viaceré prvky spoločenského zriadenia prvotnej Cirkvi, predovšetkým pneumatickej demokracie, bežne napodobňované. V tomto ohľade možno spomenúť najmä tzv. indiánske redukcie (*reducciones de indios*), ktoré predstavovali slobodné osady vystavané na zásadách všeobecnej rovnosti a spoločného užívania majetku, formálne nepodliehajúce nijakej svetskej vrchnosti.¹⁵⁵ Isté reflexie tohto zriadenia možno badať i v niektorých miestnych cirkevných spoločenstvách s presbyteriánskym zriadením (reformovaných cirkví), zakladaných podľa vzoru Kalvínovej Ženevy, ale tiež v dielach najdôležitejších teoretikov komunizmu, anarchizmu atď. Riadenie sa normami vpísanými do srdca každého človeka Stvoriteľskou Božskou aktivitou tak predstavovalo v histórii ľudstva často ten najvyšší ideál, ktorý bol spôsobilý zabezpečiť realizáciu Božej ríše na Zemi, vrátane spásy členov spoločenstva.¹⁵⁶ Z predchádzajúceho výkladu tak možno vidieť, ako „málo“ postačuje k tomu,

¹⁵³ Bližšie k tejto problematike pozri napríklad NEMEC, M.: *Štát, cirkev a právo v Rímskej ríši v prvých štyroch storočiach po Kristovi*. Bratislava : Iura edition, 2005; ČERNÝ, M.: Římské právo a pronásledování křesťanů. In KNOLL, V. (ed.): *Acta historico-iuridica Pilsensia 2006*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 21–28; HRDINA, A. I.: Plinius Ml. Trajánovi o stíhání křesťanů. In *Revue církevního práva*. Č. 2 (2009), s. 113–126 a čiastočne tiež BUBELOVÁ, K. Senatusconsultum de Bacchanalibus. In BUBELOVÁ, K. (ed.). *Pocta Eduardu Vlčkovi k 70. narodeninám*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2010, s. 42.

¹⁵⁴ Aj z tohto dôvodu sa neskoršie rozvinutie rýdzo cirkevného práva zdalo viacerým teológom skôr na škodu než na úžitok, pričom pravidelne poukazovali na neustály rast „právnickej“ Cirkvi, na úkor Cirkvi „duchovnej“. Porov. SCHATZ, K.: *Dějiny papežského primátu*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, s. 95–96.

¹⁵⁵ Tie dovolil jezuitom zakladať španielsky i portugalský kráľ Filip III. Habsburský (1598–1621). Na čele každej z nich stál farár s jedným alebo viacerými zástupcami, ktorý bol menovaný miestodržiteľom a vykonával menom vlády súdne právomoci, zatiaľ čo duchovnú jurisdikciu prijímal od pápeža. Redukcie boli od začiatku zakladané jezuitami, františkánmi i dominikánmi, pričom osobitne možno spomenúť tzv. jezuitský štát fungujúci v rokoch 1649 až 1767 na území Paraguaja, ktorý možno označiť za praktický pokus o uskutočnenie komunity teokraticko-patriarchálneho režimu, opísaného vo vtedajších politických románoch (najmä *Utopia* z roku 1516 od Thomasa Mora a *La Città del Sole* z roku 1623 od Tommasa Campanella). Okrem nich možno ako ďalší významný úspech v dejinách kresťanských misií vyzdvihnúť jezuitské redukcie u kmeňov Guarani, ktoré boli rozvinuté v pohraničí Argentíny a Brazílie. Až po približne stopäťdesiatich rokoch fungovania boli všetky juhoamerické redukcie takmer úplne zničené brutálnym zásahom Portugalska. Bližšie k tejto problematike pozri BOFF, L./BEY, H. von der: *Kolumbus v reťaziach. Krištof Kolumbus a františkánska utópia v Latinskej Amerike*. Bratislava : Serafín, 2006, s. 74n; CHARLEVOIX, P.-F. X. de: *Paraguay v době jezuitských redukcí*. Olomouc : Refugium Velehrad-Roma, 2008 a KOMOROVSKÝ, J.: *Boží štát v pralesoch a savanách Paraguaja. Realizácia utópie*. Nitra : Spoločnosť Božieho slova, 2007.

¹⁵⁶ Porov. FRANKIELOVÁ, S. S.: *Křesťanství. Cesta spásy*. Praha : Prostor, 1999, s. 42–43. O ideálnej forme štátu pojednával v rámci svojich prednášok i diel aj náš vzácny oslávenc, pán prof. JUDr. Jozef Prusák, CSc., ktorých som mal tú česť zúčastňovať sa ešte ako študent Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. Porov. PRUSÁK, J.: *Teória práva*. Bratislava : Vydavateľské

aby sa spoločnosť spravovala sama a v duchu vyšších princípov ustanovených Božskou autoritou. Zároveň je však isté, že najdôležitejším predpokladom je, aby k prirodzenému dodržiavaniu týchto noriem neinklinovali len predstavení society, ale predovšetkým jej jednotliví členovia.

oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 2001, s. 106–107. Jeho myšlienky sú pre mňa dodnes nezabudnuteľné a predstavujú veľkú inšpiráciu k ďalšiemu bádaniu v tejto oblasti. Vážený pán profesor, *ad multos annos!*

OCHRANA SLABŠEJ STRANY V OBCHODNOPRÁVNÝCH VZŤAHOCH AKO JEDEN Z PROSTRIEDKOV POSILŇOVANIA SOCIÁLNEJ FUNKCIE SÚKROMNÉHO PRÁVA

PROTECTION OF THE WEAKER PARTY IN COMMERCIAL RELATIONS AS ONE OF THE MEANS OF STRENGTHENING THE SOCIAL FUNCTION OF PRIVATE LAW

JUDr. Zuzana Nevolná, PhD.

Katedra občianskeho a obchodného práva,
Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta

Abstrakt: Zásady súkromného práva, rovnako ako právne princípy vo všeobecnosti, majú pre súkromné právo mimoriadny význam. Vyjadrujú jeho hodnoty a vytvárajú stabilný základ celej súkromnoprávnej úpravy. Zásady súkromného práva majú nielen národný, ale vzhľadom na zjednocovanie súkromného práva v Európskej únii aj dôležitý nadnárodný (európsky) rozmer. Jednou zo zásad súkromného práva je aj zásada ochrany slabšej strany. Nie každý subjekt totiž vstupuje do právneho vzťahu s rovnakou (rovnou) východiskovou pozíciou. Jednotlivé subjekty právnych vzťahov sú rozdielne, či už vo svojich schopnostiach, intelekte, ekonomickom postavení alebo v informovanosti. Táto nerovnosť sa prejavuje aj v obchodnoprávných vzťahoch, a práve otázkam ochrany slabšej strany v obchodnoprávných vzťahoch je venovaný nasledujúci príspevok.

Kľúčové slová: zásady súkromného práva, ochrana slabšej strany, obchodnoprávne vzťahy, podnikateľ

Abstract: The principles of private law, as well as legal principles in general, are of particular importance to private law. The principles express the values of private law and create a stable basis for all private law regulation. The principles of private law have not only a national dimension, but also a significant transnational (European) dimension with regard to the unification of private law in the European Union. One of the principles of private law is the principle of protection of the weaker party. Not every entity enters into a legal relation with the same (equal) starting position. Individual entities of legal relations are different in their abilities, intellect, economic status or awareness. This inequality is also reflected in commercial relations and the following paper is dedicated to the issue of protecting the weaker party in commercial relations.

Key words: principles of private law, protection of the weaker party, commercial relations, entrepreneur

Úvod do problematiky

Ako uvádza A. von Bogdandy, etické, politické či ekonomické konflikty možno chápať ako konflikty zásad.¹ Hoci právne zásady neposkytujú konkrétne riešenia týchto konfliktov, slúžia ako základ pre návrhy ich riešenia.²

Zásady súkromného práva, rovnako ako právne princípy vo všeobecnosti, majú pre súkromné právo mimoriadny význam. Vyjadrujú jeho hodnoty a vytvárajú stabilný základ celej súkromnoprávnej úpravy. Zásady súkromného práva implikujú a ukrývajú v sebe axiómy a hodnoty, na ktoré sa spoločnosť odvoláva. Bez ich absorbovania by právo vo svojom skutočnom zmysle prestalo naplňať svoje ciele. Zásady súkromného práva plnia funkciu stabilizátora právneho poriadku. Významná úloha zásad súkromného práva spočíva v ich pružnosti. Dokážu flexibilne reagovať na spoločenské zmeny, ktoré prostredníctvom interpretácie následne vtiahnu do práva. Sú používané pri príprave nových právnych predpisov, ale aj pri aplikácii práva.

Zásady súkromného práva majú nielen národný, ale vzhľadom na zjednocovanie súkromného práva v Európskej únii a vytváranie modelových kodifikácií súkromného, resp. zmluvného práva, aj dôležitý nadnárodný (európsky) rozmer.

Jednou zo zásad súkromného práva je aj zásada ochrany slabšej strany. Súkromné právo je založené na rovnosti subjektov, ktorá sa prejavuje v tom, že subjekty majú rovnaké postavenie, teda žiadny zo subjektov daného právneho vzťahu nemôže druhému jednostranne ukladať povinnosti, prípadne zakladať práva. Zásada rovnosti subjektov implikuje autonómiu vôle subjektov, to znamená, že je na vôli každého z nich, či na seba vezme nejakú povinnosť, resp. či sa stane subjektom istého práva. Pre súkromné právo je princíp rovnosti subjektov jedným z najdôležitejších princípov.

V minulosti bola ochrana slabšej strany považovaná za základ verejného práva, avšak vývojom spoločnosti a spoločenských vzťahov táto verejnoprávna ochrana slabšej strany prestala postačovať. Stalo sa potrebným, aby ochranu slabšej strane poskytovalo aj právo súkromné.

Ochrana slabšej strany predstavuje princíp, ktorý súvisí tak so slobodou, ako aj s rovnosťou. Súkromné právo garantuje každému čo najširšiu mieru možnosti slobodného konania, avšak práve preto, že ju garantuje každému, musí ju zároveň u niektorých obmedziť, aby bola zaručená všetkým. Rovnosť a sloboda v tomto zmysle nerozlučne súvisia, pretože ak by sloboda nebola rovnou slobodou (t. j. pokiaľ by nebola každému garantovaná rovnaká možnosť správať sa podľa vlastnej vôle), nemalo by zmysel o slobode, resp. zásade individuálnej autonómie (autonómie vôle) uvažovať.³ Zásada ochrany slabšej strany je teda výsledkom konfliktu medzi slobodou (zásadou autonómie vôle) a rovnosťou. Súkromné právo ňou koriguje nerovnosť východiskových pozícií. Práve

¹ Von BOGDANDY, A. *Founding Principles of EU Law: A Theoretical and Doctrinal Sketch*. In *European Law Journal*, 2010, č. 2, s. 111.

² JANČO, M., JURČOVÁ, M., NOVOTNÁ, M. a kol. *Európske súkromné právo*. Bratislava : EUROIURIS, 2012, s. 149.

³ HURDÍK, J., LAVICKÝ, P.: *Systém zásad soukromého práva*. Brno : Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2010, s. 120. [cit. 12. 9. 2017] Dostupné na: <https://science.law.muni.cz/dokumenty/21777>.

pod vplyvom zásady ochrany slabšej strany sa vyrovnávajú pozície jednotlivých subjektov, kompenzujú sa odlišnosti a slabšie strany majú možnosť naplňať zásadu autonómie vôle.

Nie každý subjekt totiž vstupuje do právneho vzťahu s rovnakou (rovnou) východiskovou pozíciou. Jednotlivé subjekty právnych vzťahov sú rozdielne, či už vo svojich schopnostiach, intelekte, ekonomickom postavení alebo v informovanosti. Táto nerovnosť sa prejavuje aj v obchodnoprávných vzťahoch, a to nielen vo vzťahoch, kde na jednej strane vystupuje podnikateľ a na strane druhej nepodnikateľ (spotrebiteľ), ale aj vo vzájomných vzťahoch medzi podnikateľmi. Ani medzi nimi nie je vždy rovné postavenie. Nerovnosť sa tu prejavuje najmä v ekonomickej oblasti, keď každý podnikateľ disponuje inou výškou kapitálu, ktorý môže do svojho podnikania investovať. Rozdiel je aj medzi podnikateľom, ktorý s podnikaním ešte len začína a podnikateľom, ktorý pôsobí na trhu už dlhšiu dobu alebo medzi podnikateľom – živnostníkom a veľkou obchodnou spoločnosťou. Všetky vyššie spomínané faktory ovplyvňujú rovnosť postavenia podnikateľov na trhu. A práve právo je tým nástrojom, ktorý sa snaží a môže tieto nerovné pozície subjektov práva korigovať.

Pojem slabšia strana a zakotvenie zásady ochrany slabšej strany

Obchodný zákonník, rovnako ako Občiansky zákonník, konkrétnu definíciu inštitútu slabšej strany neobsahuje. Vzhľadom na skutočnosť, že aplikáciou zásady ochrany slabšej strany má byť v právnych vzťahoch korigovaná faktická nerovnosť subjektov právneho vzťahu, podľa nášho názoru, žiadnu konkrétnu definíciu by zrejme nebolo ani možné obsiahnuť všetky možné prípady tejto faktickej nerovnosti. Máme za to, že je tiež problematické stanoviť konkrétne kritérium, na základe ktorého by bolo možné určiť, či v danom prípade ide o slabšiu stranu alebo nie.

Na druhej strane si však myslíme, že zásada ochrany slabšej strany by mala byť v našom súkromnom práve jasne zakotvená. Vzorom by nám mohla byť aj právna úprava obsiahnutá v novom českom občianskom zákonníku zákone č. 89/2012 Sb., kde je v ustanovení § 3 ods. 2 písm. c) jasne vyjadrené, že súkromné právo okrem iných zásad spočíva aj na zásade, že nikto nesmie pre nedostatok veku, rozumu alebo pre závislosť svojho postavenia utpieť neodôvodnenú ujmu. Rovnako je však ustanovené aj to, že nikto nesmie bezdôvodne ťažiť z vlastnej neschopnosti na ujmu iných. Ani právo situačne slabšieho podnikateľa na ochranu nesmie byť zneužitý proti silnejšiemu.

Následne v ustanovení § 433 ods. 1 českého občianskeho zákonníka nachádzame konkrétnejšie vyjadrenie zásady ochrany slabšej strany v obchodnoprávných vzťahoch, na základe ktorého: „Kto ako podnikateľ vystupuje voči ďalším osobám v hospodárskom styku, nesmie svoju kvalitu odborníka ani svoje hospodárske postavenie zneužiť na vytváranie alebo využitie závislosti slabšej strany a na dosiahnutie zrejmej a neodôvodnenej nerovnováhy vo vzájomných právach a povinnostiach strán“. Ďalej je zakotvené,⁴ že

⁴ Pozri ustanovenie § 433 ods. 2 českého občianskeho zákonníka.

sa má za to, že slabšou stranou je vždy osoba, ktorá voči podnikateľovi v hospodárskom styku vystupuje mimo súvislosť s vlastným podnikaním.⁵

Nie je naším cieľom hodnotiť kvalitu uvedenej právnej úpravy,⁶ túto uvádzame skôr s cieľom upozorniť na potrebu jasne zakotviť zásadu ochrany slabšej strany medzi zásady, na ktorých bude postavená právna úprava nášho súkromného práva. Jej samotný obsah musí však byť nastavený veľmi precízne, opatrne a vyvážené, a to obzvlášť pre potreby obchodnoprávných vzťahov, kde vzhlľadom na prevažujúcu profesionalitu týchto vzťahov je citlivosť k aspektom sociálnej spravodlivosti o niečo slabšia. Absolutizácia princípu rovnosti by totiž znamenala diskrimináciu silnejších účastníkov právnych vzťahov a ich demotiváciu, ale naopak absolutizácia princípu zmluvnej slobody by viedla k prežitiu len tých najsilnejších subjektov a v dôsledku k popretiu slobody menej zdatných subjektov, čo by viedlo k polarizácii spoločnosti.⁷

Aj keď sme sa aj my spočiatku stavali k ochrane slabšej strany v obchodnoprávných vzťahoch skepticky (samozrejme vyjmúc vzťahy so spotrebiteľmi), súčasný vývoj v prostredí Európskej únie dokazuje silnejúci tlak na zvyšovanie sociálnej spravodlivosti v celej oblasti súkromného práva, a to nielen v európskej legislatíve, ale aj v rozhodovacej praxi Súdneho dvora Európskej únie. O ochrane slabšej strany sa hovorí stále viac, stala sa súčasťou európskeho súkromného práva, nie je preto správne a ani možné tieto tendencie ignorovať. Jednou z hlavných úloh moderného práva je vniesť do vzťahov v súkromnom práve spravodlivosť a vyrovnať tak de iure faktickú nerovnosť subjektov súkromnoprávneho vzťahu.

Treba však podotknúť, že aplikácia ochrany slabšej strany musí byť veľmi dôsledná. Nebolo by totiž správne chrániť podnikateľa, ktorý je neschopný, nedbalý, neštuduje si obchodné podmienky, nezisťuje potrebné informácie a pod. Pri aplikácii ochrany slabšej strany je potrebné dôsledne zväžiť všetky okolnosti posudzovanej situácie (napríklad v záväzkových vzťahoch typicky či mala zmluvná strana možnosť ovplyvniť obsah záväzkového vzťahu, jej znalosti, skúsenosti, postavenie). Je najmä úlohou súdov, aby dbali na dôvody a všetky faktory, ktoré ovplyvnili daný stav, a aby pri aplikácii zásady ochrany slabšej strany neporušili akceptovanú hranicu medzi prirodzenou nerovnosťou, ktorá si nevyžaduje v zásade žiadnu korekciu, a medzi nerovnosťou, kde je jedna zo strán označená za slabšiu stranu a potrebuje patričnú ochranu.⁸

⁵ Vzhľadom na skutočnosť, že ide o vyvrátiteľnú právnu domnienku, podnikateľ môže v konkrétnom prípade preukázať, že napriek tomu, že druhým subjektom je nepodnikateľ, nejde v tomto prípade o slabšiu stranu.

⁶ Napríklad, či je táto právna úprava dostatočne určitá a či v právnej praxi nespôsobuje problémy určiť, čo ešte nie je a čo už je zneužitím hospodárskeho postavenia, či využitím slabšej strany, prípadne dosiahnutím nerovnováhy vo vzájomných právach a povinnostiach strán.

⁷ BEJČEK, J. *Smluvní svoboda a ochrana slabšího obchodníka*. Brno : Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2016, s. 19. [cit. 15. 9. 2017].

Dostupné na: https://science.law.muni.cz/knihy/monografie/Bejcek_Smluvni_svoboda.pdf.

⁸ BEJČEK, J. *Princíp rovnosti a ochrana slabšího*. In: Sborník vědecké konference „Princíp rovnosti a princíp ochrany slabšího“. Brno : Masarykova univerzita, 2003, s. 4.

Ochrana slabšej strany v práve obchodných spoločností

Problematika ochrany slabšej strany rezonuje aj v práve obchodných spoločností (osobitne v kapitálových spoločnostiach).⁹ Korporačné právo by malo vyvažovať nerovnosti medzi obchodnou spoločnosťou ako takou a osobami s ňou spojenými – spoločníkmi, členmi orgánov, zamestnancami a pod, ale aj medzi týmito osobami navzájom.

Jednou z oblastí, kde ochrana slabšej strany v práve obchodných spoločností zohráva významnú úlohu, je aj ochrana práv menšinových (minoritných) spoločníkov.

Čo sa týka pojmu „menšinový spoločník“, súčasná právna úprava tento pojem nedefinuje. Jednotlivé práva sú určené všetkým spoločníkom, bez rozdielu či ide o spoločníkov väčšinových alebo menšinových. Obchodný zákonník však priznáva určité osobitné oprávnenia tzv. kvalifikovaným spoločníkom.¹⁰

Osobitná ochrana práv menšinových spoločníkov na prvý pohľad prelamuje zásadu rovnakého zaobchádzania spoločnosti so spoločníkmi, ale práve jej existencia má zabezpečiť, aby všetci spoločníci mali reálne rovnaké postavenie. Na druhej strane však treba zdôrazniť, že spoločníci, ktorí majú menšinu hlasov v spoločnosti, nesmú svoje práva vykonávať zneužívajúcim spôsobom, zákon správne výslovne zakazuje tak zneužitie väčšiny, ako aj menšiny hlasov v spoločnosti.¹¹

Ako už bolo uvedené, vo všeobecnej rovine majú menšinoví spoločníci rovnaké práva ako držiteľia väčšiny. Disponujú všetkými základnými právami (napríklad právo hlasovať na valnom zhromaždení, právo na podiel zo zisku), ale aj právami doplnkovými (napríklad právo podať na súd návrh na vyslovenie neplatnosti uznesenia valného zhromaždenia, právo požadovať informácie o záležitostiach spoločnosti). Okrem toho im Obchodný zákonník priznáva veľmi obmedzený výber osobitných práv menšinových spoločníkov.

Dalo by sa však diskutovať, ako sú práve tieto osobitné práva ochrane menšinových spoločníkov ako slabšej strany nápomocné. Medzi tieto osobitné práva patrí napríklad aj právo menšinových spoločníkov zvolať valné zhromaždenie. Zákonodarca priznaním tohto práva menšinovým spoločníkom zrejme sledoval cieľ umožniť im zvolať valné zhromaždenie v prípade, ak sa domnievajú, že sú ohrozené záujmy spoločnosti, alebo sa cítia byť diskriminovaní. Vzhľadom na skutočnosť, že účasť na valnom zhromaždení je právom spoločníka, nie jeho povinnosťou, a môže sa teda ľahko stať, že takto zvolané valné zhromaždenie nebude uznávaniaschopné, nie sme si istí, či sa mu to podarilo. Na druhej strane môžu menšinoví spoločníci toto právo aj zneužívať na šikanovanie spoločnosti, blokovanie jej činnosti alebo rozvojových zámerov spoločnosti.

⁹ K problematike ochrany slabšej strany v práve obchodných spoločností pozri Černá, S. (ed.) Obchodní korporace a ochrana slabší strany. Praha : Wolters Kluwer ČR, 2017, 188 s. ISBN 978-80-7552-555-0.

¹⁰ Na základe ustanovení Obchodného zákonníka sa v spoločnosti s ručením obmedzeným za kvalifikovaných spoločníkov považujú spoločníci, ktorých vklady dosahujú 10 % základného imania, v akciovej spoločnosti akcionári, ktorí majú akcie, ktorých menovitá hodnota dosahuje aspoň 5 % základného imania.

¹¹ Bližšie pozri ustanovenie § 56a ods. 1 Obchodného zákonníka.

Možno konštatovať, že okrem obchodných spoločností s jediným spoločníkom alebo so spoločníkmi, ktorí majú rovnaké podiely na spoločnosti, sú v každej obchodnej spoločnosti spoločníci s rôznou veľkosťou podielov, pričom práve od veľkosti ich podielov sa spravidla odvíja aj ich možnosť ovplyvňovať obchodné smerovanie spoločnosti. Aj keď Obchodný zákonník zakotvuje zásadu rovnakého zaobchádzania so spoločníkmi, lipnúť na absolútnej rovnosti spoločníkov je nemožné a nežiaduce. Ak je zvýhodnenie, či znevýhodnenie dôvodné, možno ho za splnenia ďalších podmienok správne pripustiť.

Z povahy obchodných spoločností vyplýva možnosť rôznej veľkosti investícií do základného imania, čo sa následne odráža aj na veľkosti podielu spoločníka na spoločnosti a možnosti ovplyvniť jej chod. Na druhej strane si však treba uvedomiť, že výhodnejšie postavenie spoločníka v dôsledku väčšej investície do spoločnosti je spojené aj s vyššou mierou rizika, ktoré z dôvodu väčšej investície v prípade neúspechu činnosti spoločnosti títo spoločníci nesú.

Dobrá ochrana spoločníkov môže zaistiť väčší záujem o účasť v obchodných spoločnostiach, na druhej strane však prílišná ochrana menšinových spoločníkov nemá pre spoločnosť ako celok veľký význam a môže byť pre ňu vo svojich dôsledkoch skôr škodlivá. Menšinoví spoločníci môžu svoje postavenie zneužívať napríklad spochybňovaním a zdržovaním ekonomicky výhodných transakcií.¹² S právnou úpravou práv menšinových spoločníkov treba nakladať uvážlivo. Úvahy o ochrane menšinového spoločníka ako spotrebiteľa sa nám preto zdajú skôr škodlivé.¹³ Menšinový spoločník má byť chránený korporatívnym právom, nie právom na ochranu spotrebiteľa.¹⁴

Ako už bolo vyššie naznačené, slabšou stranou v rámci práva obchodných spoločností však nemusia byť iba menšinoví spoločníci, ale v závislosti od konkrétnych okolností ňou môžu byť aj ďalšie subjekty, ako sú zamestnanci alebo členovia orgánov spoločnosti (napríklad pri vyjednávaní podmienok, za ktorých budú svoju funkciu vykonávať), ale aj samotná spoločnosť. Za určitých okolností sa môže stať slabšou stranou obchodná spoločnosť, resp. jej spoločníci napríklad voči členom orgánov spoločnosti, ktorí môžu vo svoj prospech využiť existujúcu informačnú nerovnováhu. Otázky vyvoláva tiež rozsiahla problematika postavenia veriteľov obchodnej spoločnosti ako slabšej strany.

Ochrana slabšej strany v obchodných záväzkových vzťahoch

Čo sa týka obchodných záväzkových vzťahov, v nich sa, na rozdiel od práva obchodných spoločností, kde je často pomer vzájomných síl v rámci vzťahov v spoločnosti premenlivý v čase, pomer vzájomných síl počas celého trvania právneho vzťahu spravidla nemení.

¹² Čím v dôsledku ochrany minority opäť investícia väčšinového spoločníka trpí najviac.

¹³ Pozri napríklad Hulmák, M. Společenská smlouva jako spotřebitelský kontrakt, společník jako spotřebitel? Právní obzor, 2014, č. 4, s. 397.

¹⁴ Pozri tiež Csach, K. Who is weaker? Defining David. In: BARANCOVÁ, H., BLAHO, P., LAZAR, J. XI. *Dies Luby Iurisprudentiae. Rechtsschutz des schwächeren Subjekts im Privatrecht*, Frankfurt am Main : Peter Lang GmbH International Academic Publisher, 2014, s. 188.

Vzhľadom na postavenie podnikateľa ako profesionála sa v obchodných záväzkových vzťahoch chápe jednoznačne ako slabšia strana spotrebiteľ. Ako však už bolo vyššie uvedené, za určitých okolností môže byť v záväzkovom vzťahu medzi podnikateľmi slabšou stranou aj jeden z podnikateľov. Samotný podnikateľský status nezaručuje rovné postavenie medzi partnermi ani rovnakú vyjednávaciu silu, a to aj v prípadoch, keď podnikateľ vystupuje v súvislosti s vlastným podnikaním.

Dôraz na ochranu slabšej zmluvnej strany predstavuje jeden z najvýraznejších vývojových trendov v súkromnom práve v posledných desaťročiach. Za slabšiu stranu sa v obchodných záväzkových vzťahoch medzi podnikateľmi považujú najmä tzv. malí a strední podnikatelia. Kritériá, koho možno považovať za malých a stredných podnikateľov, nachádzame v odporúčaní Európskej komisie č. 2003/361/ES.

Za stredne veľkých podnikateľov, resp. podniky (v európskom ponímaní) sa považujú podniky zamestnávajúce menej ako 250 osôb, ktorých ročný obrat neprevyšuje 50 miliónov eur a/alebo ich ročná bilančná hodnota nepresahuje 43 miliónov eur. Za malé podniky sa považujú tie, ktoré zamestnávajú menej ako 50 osôb a majú ročný obrat a/alebo ročnú bilančnú hodnotu neprevyšujúcu 10 miliónov eur. Mikropodnik sa definuje ako podnik, ktorý zamestnáva menej ako desať osôb a jeho ročný obrat a/alebo celková ročná bilančná hodnota nepresahuje dva milióny eur.¹⁵

Dá sa však povedať, že vytvorenie takej širokej a vnútorne nesúrodnej kategórie malých a stredných podnikov je sporné, nakoľko zahrňuje takmer všetky podnikateľské subjekty v Európskej únii.¹⁶ Aj keď istú logiku má ochrana malých a stredných podnikateľov vo vzťahu s veľkými podnikateľmi, máme za to, že spájať ochranu slabšej strany v obchodných záväzkových vzťahoch len so samotným pojmom malý a stredný podnikateľ, nie je to najsprávnejšie riešenie. Prináša to viacero problémov, napríklad podnik s 249 zamestnancami by mal byť chránený, ale ten, ktorý má 250 zamestnancov, už nie, taktiež by sa začal „boj“ o status malého alebo stredného podniku. Cestu pre vymedzenie slabšej zmluvnej strany vidíme skôr v hľadaní prítomnosti určitej nevýhody na strane niektorej zo zmluvných strán, a to nevýhody tak významnej a podstatnej, že ju možno objektívne považovať za rozhodujúcu pre daný zmluvný vzťah a nie je možné, aby ju právo prehliadalo.

Strana zmluvného vzťahu, ktorá je v nevýhodnejšom postavení voči druhej zmluvnej strane, je v súčasnosti chránená kogentnými právnymi normami (napríklad práva tichého spoločníka v zmluve o tichom spoločenstve),¹⁷ ktoré v podstate obmedzujú autonómiu vôle subjektov a nepripúšťajú od týchto noriem odchýlky. V prípade, že sa niektorá zmluvná strana predsa len odchýli od týchto ustanovení, právny poriadok prehlasuje

¹⁵ Bližšie pozri odporúčanie Európskej komisie č. 2003/361/ES.

¹⁶ Už pred desiatimi rokmi tvorili malé a stredné podniky v rámci Európskej únie 99 % z celkového počtu podnikov. Pozri Hesselink, M. W. SME in European Contract Law, final version – 5 July 2007, CS ECL, Amsterdam, s. 4. V roku 2015 bolo na Slovensku z celkového počtu aktívnych podnikateľských subjektov až 96,9 % mikropodnikov (515 236), 2,4 % (12 984) malých podnikov a 0,5 % (2 843) stredných podnikov. Podiel veľkých podnikov predstavoval len 0,1 % (666). Pozri Slovak Business Agency. Malé a stredné podnikanie v číslach v roku 2015.

Dostupné na: http://www.sbagency.sk/sites/default/files/msp_v_cislach_v_roku_2015_0.pdf.

¹⁷ Bližšie pozri ustanovenie § 675 a 676 ods. 1 a 2 Obchodného zákonníka.

takéto dohody alebo časti dohôd za neplatné. Podľa závažnosti odchýlky a nutnosti regulovať danú situáciu práve kogentnými ustanoveniami, môže ísť o neplatnosť relatívnu alebo absolútnu. Absolútnou neplatnosťou sú spravidla postihované tie dohody, ktoré hrubým spôsobom odporujú zákonu alebo dobrým mravom. Neplatnosť právnych úkonov je jedným z krajných prostriedkov ochrany zmluvnej strany, ktorá z rôznych dôvodov vedome súhlasila s nevýhodnými podmienkami, prípadne si vôbec nebola vedomá následkov svojho súhlasu. Ďalším prostriedkom ochrany slabšej zmluvnej strany je aj povinnosť konať v súlade s dobrými mravmi a zásadami poctivého obchodného styku.¹⁸ Napriek tomu, že zásada dobrých mravov a zásady poctivého obchodného styku môžu byť v určitých prípadoch využité aj na ochranu slabšej zmluvnej strany, máme za to, že sú veľmi všeobecné na to, aby poskytovali dostatočnú mieru právnej istoty a slúžili ako všeobecný inštitút chrániaci slabšiu zmluvnú stranu.

Záver

Dá sa povedať, že rovnosť subjektov je iba fikciou. Jednotlivé subjekty právnych vzťahov sú rozdielne, a to či už vo svojich schopnostiach, intelektu, ekonomickom postavení alebo v informovanosti. V rozdielnosti sa prejavuje aj nerovnosť týchto subjektov. A práve právo by malo byť prostriedkom, ktorý by mal túto nerovnosť zmierňovať. Jeho cieľom by malo byť dosiahnutie skutočnej rovnováhy, a teda musí nerovnosť východiskových pozícií korigovať. Nemožno sa uspokojiť s tým, že všetkým subjektom budú poskytnuté rovnaké právne prostriedky. Riešením, ktoré môže zabezpečiť, aby boli východiskové ekonomické, informačné, odborné a iné rozdiely medzi subjektmi právnych vzťahov právne vyrovnané, je nerovnovážna úprava práv a povinností účastníkov súkromnoprávných vzťahov, kedy bude slabšiemu subjektu priznaných viac práv a uložených menej povinností ako subjektu silnejšiemu. To je cesta, ktorou sa vyberá aj právo Európskej únie. Otázka sociálnej spravodlivosti je veľmi aktuálna aj v európskej právnej vede.

Ochrana slabšieho subjektu sa v súčasnosti stáva trvalým vývojovým trendom súkromného práva a zásada ochrany slabšej zmluvnej strany neoddeliteľnou súčasťou moderného súkromného práva. Účelom a zmyslom čo najširšieho uplatnenia tejto zásady v právnej úprave je prispieť k zabezpečeniu rovnováhy záujmov všetkých zúčastnených subjektov v súlade s cieľom dosiahnuť spravodlivý výsledok zodpovedajúci pravidlám ekvity a dobrých mravov.

Obchodnoprávne vzťahy majú však svoje špecifiká. Predpokladá sa, že podnikateľ bude presadzovať svoj záujem, využívať možnosti, ktoré mu právna úprava poskytuje a usilovať sa o dosiahnutie najvyššieho možného zisku a zlepšenie svojej pozície na trhu. Limity obmedzovania autonómie vôle v obchodnoprávných vzťahoch so sebou prinášajú riziká obmedzovania tradičných východísk podnikateľského prostredia. Je preto dôležité

¹⁸ Ustanovenie § 39 Občianskeho zákonníka: „Neplatný je právny úkon, ktorý svojím obsahom alebo účelom odporuje zákonu alebo ho obchádza alebo sa prieči dobrým mravom“. Ustanovenie § 265 Obchodného zákonníka: „Výkon práva, ktorý je v rozpore so zásadami poctivého obchodného styku, nepožíva právnu ochranu“.

tieto limity nastavovať len výnimočne v záujme slabšej strany, avšak s dôsledným rešpektovaním zásad ochrany spotrebiteľa vo sfére jednostranných obchodov, kde druhým subjektom záväzkového vzťahu je spotrebiteľ. Upravovať dané otázky s maximálnou opatrnosťou a obozretnosťou je potrebné aj preto, aby nebolo možné postavenie slabšej strany (napríklad menšinového spoločníka) zneužívať. Ochrana slabšej strany nesmie v obchodnoprávných vzťahoch znamenať zásadné oslabenie zmluvnej autonómie a slobody, ani vyradenie súťažného trhového mechanizmu. Na druhej strane nemožno ju ani chápať ako ochranu ľahkomyselnosti a nezodpovednosti.

Priestor na zakotvenie zásady ochrany slabšej strany do slovenského súkromného práva sa vytvára najmä teraz, počas prebiehajúcej rekodifikácie súkromného práva. Pre každú kodifikáciu súkromného práva je pre optimálnu aplikáciu právnych noriem, ktoré zakotví, potrebné stanoviť hodnoty, ktoré má právna úprava sledovať a vyjadriť ich v podobe sústavy zásad, ktoré majú vytvárať stabilný základ právnej úpravy a plniť rozhodujúcu funkciu pri interpretácii a aplikácii každého ustanovenia, ktoré pripúšťa rôzne možnosti výkladu.¹⁹

¹⁹ Tento príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia projektu APVV-14-0061 „Rozširovanie sociálnej funkcie slovenského súkromného práva pri uplatňovaní zásad európskeho práva.“

PRAMENE ISLAMSKÉHO PRÁVA

SOURCES OF ISLAMIC LAW

ThLic. Mgr. Michaela Moravčíková, Th.D.

Ústav pre právne otázky náboženskej slobody,
Právnická fakulta TU v Trnave

Abstrakt: V islame, na rozdiel od kresťanstva, ktoré viac-menej úspešne a dlhodobo existuje v liberálno-demokratickej spoločnosti, neexistuje delenie na sakrálnu a profánu. Realita neexistuje bez transcendentného rozmeru a nemožno ju oddeliť od náboženstva a jeho noriem. Absolútny nárok islamského náboženstva na život človeka i spoločnosti sprevádza rôznorodosť islamských teologických a právnych škôl. Vzostupný trend v demografickom vývoji moslimskej populácie aj v Európe a Severnej Amerike nás motivuje k hlbšiemu štúdiu islamskej právnej vedy. Jej poznanie nám umožní lepšie pochopiť spôsob života vyznávačov islamského náboženstva a snáď aj nájsť prieniky hodnôt, ktoré sú vzácne v oboch zemských hemisférach. Zaoberáme sa preto prameňmi islamského práva, predovšetkým primárnymi, Koránom a sunnou, ale aj sekundárnymi prameňmi a ich významom.

KLúčové slová: islam, islamské právo, pramene islamského práva, Korán, sunna

Abstract: In Islam, unlike Christianity, which is more or less successful and long-term in liberal-democratic society, there is no division of sacred and profane. Reality does not exist without a transcendent dimension and cannot be separated from religion and its norms. The absolute claim of Islamic religion to the life of man and the society is accompanied by the diversity of Islamic theological and legal schools. The upward trend in the demographic development of the Muslim population in Europe and North America is motivating us towards further study of Islamic legal science. This knowledge will enable us to better understand the way of life of Islamic believers and also to find the penetration of values that are valued in both Earth hemispheres. We are therefore dealing with the sources of Islamic law, especially the primary sources, the Quran and the Sunna, but also secondary sources and their meanings.

Key words: Islam, Islamic law, sources of islamic law, Quran, Sunna

Úvod

„Islam je náboženstvom, ale tiež civilizáciou. Podľa formuly troch ,D'- dín, dunjá, dawla (náboženstvo, svet, štát) – je to súčasne zákon, morálka, životný štýl a kultúra.“¹

Islam dnes patrí k najväčším skloňovaným náboženstvám, či už sa to deje v súvislosti s migráciou z Blízkeho východu, Severnej Afriky a Ázie, s pôsobením teroristickej organizácie Islamský štát alebo v súvislosti s demografickou zmenou, v rámci ktorej je obyvateľstvo islamského náboženstva na vzostupe aj v tradične kresťanských krajinách.

¹ MÜLLER, Z. *Islám*. Praha: Svoboda, 1997, s. 37.

Odlíšnosti v spôsobe života rôznych zložiek čoraz heterogénnejších spoločností sú výzvou pre sekulárny štát ako aj pre ním reflektované zažité delenie reality na sacrum a profanum. Islam takéto delenie striktnie odmieta, keď prirodzene spája kultúru, životný štýl, morálku, normy a pravidlá. V súvislosti s porovnávaním miery korelácií náboženstva a spôsobu života nielen sociálni vedci neraz siahajú po argumentácii, ktorá zahŕňa spôsoby a matériu, ktorou jednotlivé náboženské systémy vytvárajú etické nároky na svojich prívržencov. Ide nepochybne o kánonické i nekánonické záznamy o živote a výrokoch ich zakladateľov a nasledovníkov, ale aj ďalšie pramene, ktoré vznikali a vznikajú v rôznych geografických, kultúrnych, spoločenských a politických podmienkach, a interagujúce s najrôznejšími vplyvmi. O čo viac progredujú tieto druhy argumentácií, o to častejšie sme svedkami rôznych atakov, ktorých aktéri sa sami odvolávajú na náboženstvo, alebo sú s náboženskými systémami spájaní inými. I keď toto platí nielen pre islam, v poslednom období penetruje práve toto náboženstvo. Aj v súvislosti s mnohými zjednodušeniami, ale predovšetkým s potrebou aproximácie etických nárokov náboženstiev a životnej praxe v demokratickej spoločnosti 21. storočia, je nevyhnutné v maximálnej miere eliminovať nesprávny výklad a nepochopenie prameňov náboženského práva. Ich skúmanie je o to dôležitejšie, o čo väčšmi je náboženstvo diverzifikované medzi rôzne školy a tradície, a o čo voľnejšie je jeho hierarchické zomknutie, a tým pádom problematikejšie určiteľný záväzný výklad jeho práva.

Islamské právo – šarí'a

„Islamské právo je pomerne výnimočné, vzhľadom na to, že nejde o právo určitého štátu, ale o právo osôb určitého vyznania. Islamský právny kódex nepozná dualizmus cirkvi a štátu, viery a práva. Islamské právo znamená naplnenie Božieho prikázania skutkom, odpovedá na Božiu vôľu poslušnosťou. Popri ňom nemôže existovať iné právo, pretože prameňom všetkého práva je Boh. Islam teda nepozná dualizmus svetskosti a religiozity.“²

V štruktúre islamu inkorporuje šarí'a sumu božského poriadku prikázaného ľudstvu. Ide o nemenný morálny zákon.³ Ide najmä o Koránom určené správanie sa v intenciách islamskej morálky. Nie je ani súčasťou normatívneho práva, ani súborom právnych precedensov, ktoré určujú súdne rozhodnutia. Ide najmä o Koránom určené správanie sa v intenciách islamskej morálky. „Nepochádza od štátu, nemá podobu knihy a nie je ani kolekciou pravidiel. Šarí'a má božský a filozofický pôvod. Ľudský výklad šarí'e sa nazýva fikh, alebo islamský spôsob správneho konania, ktorý je vytvorený jednotlivými učencami na základe Koránu a hadíthov.“⁴ Šarí'a podľa Seyyeda Hosseina Nasriho pred-

² BUREŠ, J. Koncepcie štátu v islámu a kritika islamistických postojů. In SOULEIMANOV, E. (ed.) *Politický islám*. Praha: Eurolex Bohemia, 2017, s. 39.

³ KROPÁČEK, L. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 117.

⁴ Quraishi-Landes, Asifa. Päť mýtov o šarí'i, ktoré ste si možno mysleli aj vy. Dostupné on-line 16.08.2017. <http://www.islamonline.sk/2016/07/pat-mytov-o-sarii-ktori-ste-si-mozno-mysleli-aj-vy/>.

stavuje ideálny model osobného života a zákon, ktorý zväzuje všetkých moslimov do jednej obce. Je v nej obsiahnutá božia vôľa v konkrétnom učení, ktorého prijatie a aplikácia zaručujú človeku harmonický život na tomto svete a blaženosť vo večnosti.⁵ Termín šari'a⁶ sa spočiatku používal pre označenie napájadla alebo cesty k vode. Podobne ako sa v judaizme termín halacha, cesta, používa pre označenie židovského práva. Ideálnym stavom je riadenie každého kroku v živote prostredníctvom šari'atských predpisov, či už ide o veci náboženské alebo svetské. Najdôležitejšími prameňmi a hlavnými zdrojmi právnej vedy⁷ sú Korán a sunna.

Mohamed od začiatku svojho pôsobenia pôsobil ako zákonodarca. Počas jeho života boli jeho rozhodnutia prijímané nekriticky, a ako konečné. Po jeho smrti sa moslimskí kalifovia, vládcovia, ktorí čelili rôznym situáciám v rôznych okolnostiach, museli rozhodovať v zložitých prípadoch. Pragmatické riešenia problémov však museli v správnom čase nahradiť nové pevné právne základy, ktoré boli považované za skutočné islamské princípy. Ranní náboženskí učenci, ulamá, sa usilovali o precízne dodržiavanie nariadení svojho náboženstva. Prirodzene sa preto obracali ku Koránu.⁸ Hoci je Korán primárne knihou zjavení, z 6345 veršov obsahuje približne päťsto veršov, ktoré sa týkajú práva. Z nich sa dá odvodiť niekoľko konkrétnych pravidiel. Zo starostlivo uchovávaných správ o tom, čo prorok Mohamed povedal svojim druhom, asháb, o jeho skutkoch, a o tom, čo v ich prítomnosti, hoci mlčaním, schválil, z hadíthov, vychádzali ako z ďalšieho zdroja pri formulovaní stanovísk zohľadňujúcich koránske hodnoty. Prvé dve generácie nasledovníkov Mohamedovho hlásania, najmä z Medíny, kde strávil posledné desaťročie svojho života, vychádzali z ústnej tradície, zo živej pamäte predkov. Prví učenci si však dobre uvedomovali potrebu formálneho zápisu hadíthov pre ďalšie generácie a pre konvertitov zo vzdialenejších oblastí. Ulamá preto hadíthy zbierali a postupne vznikala aj ich kritika a náuka o ich kritike. Formulovali prvé kritériá rozhodovania o miere ich autenticity. Pravdivý hadíth musel byť preukázaný reťazcom spoľahlivých tradentov, ktorých svedectvo sa dalo sledovať až k prorokovi Mohamedovi a jeho druhom. Najvýznamnejšou zbierkou hadíthov sú diela Al-Buchárího,⁹ Moslima,¹⁰ Abú Dá'úda,¹¹ at-Tirmídhiho,¹² an-Nasá'ího¹³ a Ibn Mádja.¹⁴ Tisíciky nimi zaznamenaných výrokov sa stali základmi komplexného systému právnej vedy. V období, kedy moslimské územie ohraničovala

⁵ HOSSEIN NASR, S. *Idals and Realities of Islam*. Boston: George Allen & Unwin, 1975, s. 93.

⁶ HAERI, Š., F. *Základy islámu. Tradice, historie, vývoj, současnost*. Olomouc: Votobia, 1997, s. 228. „Šari'a je... sémanticky nie celkom jednoznačný pojem... podľa najbežnejšieho sunnitského poňatia ... šari'a predstavuje kodifikovaný celok Božích prikázaní a zákazov, ktoré zahŕňajú všetky podrobnosti ľudského správania, činnosti a myslenia na tomto svete.“ MENDEL, M. *Džihád. Islámská koncepcie šíření víry*. Brno: Atlantis, 1997, s. 19.

⁷ KROPÁČEK, L. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 119 – 122. 144 – 146.

⁸ HILLEBRANTOVÁ, C. *Islám. Historie, současnost a perspektivy*. Praha: Paseka, 2017, s. 100 – 101.

⁹ 810 – 870

¹⁰ 815 – 875

¹¹ 817 – 889

¹² 824 – 892

¹³ 829 – 915

¹⁴ 824 – 887

Granada na severe a India na juhu, v 8. storočí, z dôvodu veľkých vzdialeností nastávali isté problémy v komunikácii, čo prirodzene vplývalo aj na jednotnosť interpretácie právnych textov. Vo významných centrách preto vznikali lokálne právne školy, madhhaby. Najvýznamnejšie boli v Damasku, Kúfe, Basre a Medíne. Treba tiež spomenúť, že ranné spôsoby aplikácie islamského práva boli výrazne ovplyvnené rannejšími systémami, najmä židovským a rímskym právom. Nemaľý vplyv mali aj predislamské praktiky, lokálne zvyky a administratívne panovnícke edikty. Panovanie dynastie Abbásovcov,¹⁵ ktorá nahradila umajjovskú dynastiu,¹⁶ bolo charakterizované pevne centralizovanou autoritou, poriadkom a systémom, ktoré umožnili formulovanie klasických princípov islamskej právnej vedy.¹⁷

Fiqh

„Súdobi moslimskí učenici označujú niekedy svoje náboženstvo ako jednotu dogiem, aqída, práva, šari’a a kultúry, hadára.“¹⁸

Fiqh je pojem, ktorý označuje islamskú jurisprudenciu, štúdium a aplikáciu božieho zákona, v širšom zmysle označuje poznanie alebo rozumnosť. Etymológia nás upozorňuje na skutočnosť, že už ranný islam považoval fiqh za vedu, ktorej sa venujú vysoko špecializovaní experti, fuqaha. Ak šari’a implikuje božský pôvod, fiqh vyjadruje ľudskú činnosť a pokrýva všetky aspekty náboženského, politického a spoločenského života. *„Fiqh je znalosť ako triediť božie zákony, ktoré sa týkajú všetkých zodpovedných moslimov, na povinné, zakazujúce, odporúčacie, zavrhujuce a dovoľujúce. Tieto zákony sú odvodené z Koránu, zo sunny a z dôkazov, ktoré Mohamed ustanovil pre znalosť zákonov. Zákony vyvodené zo všetkých týchto prameňov sú náboženským právom“*, hovorí Ibn Chaldún.¹⁹ Najstaršie rozsiahle a systematické právne rozpravy nachádzame v textoch pripisovaných učencom z konca 8. a začiatku 9. storočia, Málíka Ibn Anasa, Aš-Šáfího, Abú Jusúfa a najmä Abú Hanífa a Ahmada ibn Hanbala. Pre vytvorenie systému zákona a hodnotenie činov človeka vyvinula islamská právna veda už vo svojej rannej fáze štyri základné zdroje právnej teórie, usúl al-fiqh. Ide o metodologické princípy, ktoré slúžia na legitímne odvodzovanie právnych ustanovení. Aš-Šáfí,²⁰ jeden z otcov islamskej právnej systematiky, sa spoliehal na štyri základné prvky – Korán, sunnu, konsenzus, idžmá a analógiu, qijás. Prvé dva zdroje sú vo všeobecnosti považované za primárne, ostatné sú skôr metodologickými základmi alebo princípmi aplikácie, a teda sekundárnymi prameňmi práva. Ďalšími doplnujúcimi prameňmi islamského práva sú: odchýlenie sa od jedného pravidla v prospech iného pravidla, pričom toto odchýlenie sa je nevyhnutné, istihsán; rozhodnutie na základe verejného záujmu, opierajúce sa o qijás,

¹⁵ 750 – 1258

¹⁶ 661 – 750

¹⁷ HILLEBRANTOVÁ, C. *Islám. Historie, súčasnosť a perspektívy*. Praha: Paseka, 2017, s. 102 - 103.

¹⁸ KROPÁČEK, L. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 117.

¹⁹ IBN CHALDÚN. *Čas kráľovstvá a ríši Mukaddima: úvod do historie*. Praha: Odeon, 1972, s. 430.

²⁰ 767 - 820

istisláh; a napokon urf, obyčaj. Istihsán - pripomína inštitút equity v common law ako odklon od striktnej analógie v prospech alternatívneho pravidla, ktoré lepšie poslúži ideálu spravodlivosti a primeranosti. Istihsán – je významným nástrojom pre zmäkčovanie práva s ohľadom na rôznorodosť životných podmienok a právnej problematiky. Používa sa na riešenie výnimočných a hraničných prípadov. Istisláh – je metódou právnej argumentácie, ktorej prostredníctvom je verejný záujem, maslaha, braný ako podklad pre rozhodnutie v právnej otázke. Istisláh je podobný istihsánu, ale kým istihsán je v podstate rozšírením qijásu alebo voľbou v rámci širšej analógie za účelom zmenšenia tvrdosti práva. Pri istisláhu je norma cielene formulovaná s ohľadom na konkrétny verejný záujem, kedy je možné určiť, čo je všeobecným dobrom či verejným blahom. Arabské slovo arafa označuje poznať a jeho adjektívum ma‘rúf to, čo je známe, zvyčajné. Urf označuje zvykové právo, opakujúcu sa stálu kolektívnu prax z predislamskej alebo i neskoršej doby. Autoritatívnym prameňom práva je pri splnení podmienky, že ide o všeobecný, široko rozšírený fenomén, ktorý je konzistentný z hľadiska jeho dodržiavania, platný v čase transakcie alebo právneho úkonu, ktorý sa ním má riadiť, a tiež, výklad právnych úkonov je v súlade so zvykmi, ktoré v danej dobe existujú. Zvyk je subsidiárny k dohode strán, až ak dohoda chýba, riadi sa právny vzťah zvykom. Urf nesmie byť rozpore s primárnymi prameňmi práva.²¹ Normy urfu, na rozdiel od konsenzu, sú meniteľné. Prispieva k tomu nepochybne skutočnosť, že urf pretrváva nielen vo forme verbálnej alebo skutkovej, ale tiež ako všeobecný zvyk, alebo špeciálny zvyk, ktorý sa viaže len na určitý čas alebo miesto, dokonca tiež na schválený alebo naopak neschválený, v závislosti od ponímania jeho súladu s islamským právom, všeobecnou morálkou a ďalšími náležitosťami zvyku.

Korán

„V mene Boha milostivého, v moci ktorého je milosť.“²²

Vyššie uvedený úvod modlitby, ktorá sa nazýva aj „Otvárateľka knihy“, basmala, je nielen úvodom do celého Koránu, ale prednáša sa aj na začiatku každej modlitby a pri mnohých iných príležitostiach. Korán je ústrednou skutočnosťou existencie islamu, bez ktorej by táto tradícia nikdy nevznikla. Náboženský učenci prirovnávajú korán v islamskom prostredí k osobe Krista v kresťanstve, oboje je živé či sväté slovo Boha. Moslimovia veria, že v prípade, ak je korán recitovaný správnym spôsobom,²³ na prednášajúceho aj na poslucháčov zostupuje božia prítomnosť v podobe jeho sakríny. Sakrina je pokoj, a zahŕňa pocit, že človeka chráni a vedie božia prítomnosť.²⁴ Koránu sa moslimovia dotýkajú iba v rituálne čistom stave, a naučiť sa ho naspamäť je považované za zvlášť zásluhný čin. Tí, ktorí to dokázali, sú uctievaní ako „strážcovia zjavenia“,²⁵ háfizovia.

²¹ OSINA, P. *Základy islámského práva*. Praha: Leges, 2012. s. 38.

²² *Korán. Zväzok I*. Bratislava: Alja, 2008, s. 22-

²³ „Mnohé preklady Koránu, ak majú byť schválené moslimskými náboženskými obcami, vychádzajú súbežne s arabským originálom a sú označované ako ‚výklady‘“. Luboš Kropáček In COOK, M. *Muhammad*. Praha: Odeon, 1994, s. 94.

²⁴ Podobne ako šechina, božia prítomnosť vo svete, v judaizme

²⁵ DENNY, F., M. *Islám a muslimská obec*. Praha: Prostor, 1999, s. 92.

Slovo korán, qurán, je podstatné meno slovesné odvodené od slovesa qaraa – prednášať, recitovať, čítať. Znamená teda prednášanie či recitovanie, prípadne čítanie toho, čo bolo Mohamedovi zjavené od Boha. Korán nie je právnym kódexom, i keď sa v ňom nachádzajú verše právnej povahy. Ulamá delia korán na štyri základné okruhy, veci viery, kultové záležitosti, morálka človeka a vzťahy medzi ľuďmi. Právny okruh upravuje predovšetkým rodinné vzťahy, občianskoprávne a trestnoprávne vzťahy. Striktne a podrobne verše právneho charakteru sa týkajú dedičského práva a vzťahov medzi manželmi.²⁶ Nájde sa tu tiež zákazy niektorých zavrhnutiahodných predislamských zvykov a praktík, ako napríklad zabíjanie novorodencov ženského pohlavia, úrok, hazard alebo neobmedzená polygamia. Vo všeobecnosti korán aprobuje existujúce zvyky a právne inštitúty arabskej spoločnosti a vnáša do nich určité zmeny. Korán, ako celok, je však skôr návod pre život ako ústavný alebo právny dokument. Charakteristickým rysom koránskej legislatívy je fenomén graduality, tangim, rozdelenie súr a teda aj noriem na mekkánske a medínske, a tiež časté odôvodňovanie jednotlivých zákazov a príkazov vysvetlením účelu a cieľa, uvedením prospechu, ktorý z jeho dodržania plynie a poukazom na výhodnosť konania v súlade s koránom. Ustanovenia koránu sú tiež delené na všeobecné, ‘amm a špecifické, chaṣṣ, definujúce vo svojom dôsledku určité konanie ako povinné, wagib alebo zakázané, haram.

Právny význam príslušných koránskych viet s ohľadom na stupnicu povinné – doporučené – indiferentné - zavrhnutiahodné sa vždy odvodzuje na základe okolností, formulácie textu a jeho systematického zaradenia. Právne relevantné, povinné, sú explicitné príkazy alebo zákazy definujúce vo svojom dôsledku určité konanie ako povinné alebo zakázané. Väčšina koránskej legislatívy má charakter všeobecného návodu, hoci v niektorých otázkach je konkrétny. Všetky otázky by ale mali byť riešiteľné na základe princípov obsiahnutých v zjavenom texte. Všeobecné zásady sú konkretizované v sunne alebo ďalších prameňoch práva.²⁷

Sunna

„Sunna do seba poňala prorokove osvedčené výroky, hadíthy, a stala sa autoritívnou príručkou rozvíjajúcej sa či dopĺňajúcej konkrétnej časť legislatívy zakotvenej v koráne.“²⁸

Ďalším z primárnych prameňov islamského práva je sunna. Autorita sunny sa opiera o korán, ktorý hovorí o prorokovi Mohamedovi a jeho úlohe učiť písmu a múdrosti v súre hikma²⁹.

Významný islamský mysliteľ Ibn Chaldún³⁰ zhrnul podstatu koránu a sunny keď tvrdil, že základom všetkých tradičných vied je právny materiál koránu a prorokovho zvykového správania sa, sunny – tie tvoria zákon, ktorý nám dal Boh a jeho posol Moha-

²⁶ OSINA, P. *Základy islamského práva*. Praha: Leges, 2012. s. 32.

²⁷ POTMĚŠIL, J. *Šarí‘a. Úvod do islamského práva*. Praha: Grada, 2012, s. 58 – 62.

²⁸ HILLEBRANTOVÁ, C. *Islám. Historie, současnost a perspektivy*. Praha: Paseka, 2017, s. 103.

²⁹ 62:2, 59:7, 33:36

³⁰ 1332 – 1406

med.³¹ Termín sunna je odvodený od slovesa sanna, dať tvar, formu, ustanoviť, predpísať. Zvyklosti proroka Mohameda, jeho slová, zvyky, činy a príkazy, ako si ich moslimovia pamätajú a uchovávajú v podobe správ, výpovedí. Predstavuje súhrn noriem.³² Sunna je vyjadrená prostredníctvom príbehov, ktorých pravosť pôvodu odvodená od Mohameda sa skúmala a dokladala odobreniami z generácie na generáciu. Sunna bola považovaná za výklad Alahových slov a stala sa vzorom správania pre moslimov. Úlohou sunny je zrozumiteľným spôsobom dopĺňať a vysvetľovať medzery Koránu.³³ Sunna, ktorá je hlavným dôvodom jednotného kultúrneho rázu moslimských obcí v rôznom kultúrnom, jazykovom a zemepisnom prostredí, je súborom konkrétnych návodov na to, v čo má moslim veriť a čo robiť, aby zachoval ráz celosvetovej moslimskej obce – ummy.³⁴ Pevnú štruktúru ummy tvorí a riadi šarí'a, cesta islamu,³⁵ ktorá je vyjadrením Alahovej vôle, ako bola zjavená Mohamedovi, a riadi vzt'ahy veriaceho voči náboženskej obci, štátu, Alahovi a aj voči vlastnému svedomiu. Ako sme už spomenuli vyššie, sunna je autentickou tradíciou proroka Mohameda. Zahŕňa jeho výroky v špecifických prípadoch a jeho konanie v určitých situáciách. Moslimovia sú zaviazaní povinnosťou nasledovať cestu proroka Mohameda. Hoci stojí sunna mimo zjavenia, napriek tomu je posvätná a inšpirovaná Bohom. Prisudzuje prorokovi neomylnosť v náboženských otázkach, nakoľko nevyjadroval vlastnú vôľu, ale božiu. Sunna je buď doplnením koránu alebo interpretáciou jeho textu. Vyjadrenie prostredníctvom hadíthov³⁶ sprostredkuje výklad slov samotného Alláha a stáva sa vzorom správania pre všetkých moslimov. Sunna je takmer rovnocenným prameňom práva ako korán a jej úlohou je zrozumiteľným spôsobom dopĺňať a vysvetľovať medzery v koráne. Rieši predovšetkým otázky politickej, kultúrnej a právnej povahy. Je významným prameňom práva pre činnosť islamských súdov, jej ustanovenia sa stali normotvorným základom pre rozhodovanie moslimských sudcov, pričom prevládajúca časť normatívnych predpisov má kauzálny pôvod. Starostlivé zhromažďovanie a uchovávanie informácií o Mohamedovom správaní a konaní svedčí o tendencii islamu ponúknuť popri koráne, ktorý je neosobný, aj ďalšie, personalizované normy a vzory pre život moslimov.³⁷ Sunna v starej Arábii označovala kontinuálnu prax kmeňa alebo spoločnosti, ktorá sa dedila po predkoch. Opakom sunny je inovácia, bid'a, pre ktorú neexistuje precedens, a preto nemá spojitosť s minulosťou. Bid'a má väčšinou negatívne

³¹ IBN KHALDUN. *The Muqqaddimah. An Introduction to History*. Princeton: Princeton University Press, 2015, s. 436.

³² DENNY, F., M. *Islám a muslimská obec*. Praha: Prostor, 1999, s. 98 – 99. 188.

³³ HRUŠKOVÍČ, I. *Islamský právny systém a proces jeho formovania*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK v Bratislave, 1997, s. 27 – 28.

³⁴ Jednota ummy však utrpela, v 7. storočí sa rozdelila na sunnitov (tvoria väčšinu veriacich a podliehajú vládnucemu chalífovi), ší'itov (verných prvého „pravoverného“ chalífa Alího) a charidžov („odštiepencov“, podľa ktorých má jedine obec právo zvoliť si svojho vodcu a zároveň povinnosť zvrhnúť ho, ak sa dopustil vážnych hriechov). ELIADE, M. *O islame*. Bratislava: Agora, 2001, s. 39.

³⁵ Doslova „cesta, ktorou sa treba uberať.“ MÜLLER, Z. *Islám*. Praha: NS Svoboda, 1997, s. 23.

³⁶ Novina, hovor, rozprávanie. Označuje konkrétnu správu o výrokoch resp. konaní proroka Mohameda a jeho druhov. Hadíth je nositeľom a zdrojom sunny. Chaba a atar sú termíny označujúce činy a výroky nie prorokove, ale jeho najbližších druhov, ktorí sa riadili príkladom proroka Mohameda.

³⁷ OSINA, P. *Základy islamského práva*. Praha: Leges, 2012. s. 34 – 35.

konotácie a často označuje aj nevhodné novátorstvo. Treba podčiarknuť, že sám prorok Mohamed oceňoval nové dobré zvyky. Negatívne hodnotenie niektorých nových zvykov z jeho úst podnietilo konzervativizmus obávajúci sa všetkého nového v islame.³⁸

Idžmá

„*To, čo moslimovia považujú za spravodlivé, je spravodlivé v očiach Alláha.*“³⁹

Idžmá, hoci je tretím najdôležitejším prameňom v islamskom práve, býva už zaraďovaná k sekundárnym prameňom, podobne ako qijás. Idžma je vyjadrením pre konsenzus znalcov práva, konsenzus jednomyselne a zväčša mlčky. Vychádza z údajného Mohamedovho výroku, že „*moja obec sa nikdy nezjednotí na omyle*“.⁴⁰ V tejto súvislosti treba mať na pamäti, že ší'itski moslimovia idžmu nepovažujú za prameň práva. Z etymologického hľadiska môžeme koreň slova hľadať v slovesnom podstatnom mene adžme, ktoré vyjadruje dohodnutie sa na niečom, uznesenie sa nad niečím, dohodu, zaujatie stanoviska, konsenzus. Možno ju definovať ako jednomyselné stanovisko všetkých učencov jednej doby po smrti proroka Mohameda v konkrétnej kauze. Idžma nevyžaduje súhlas všetkých moslimov, obmedzuje sa na moslimských právnikov, ulamá. Idžma sa aplikuje, ak sa objaví nový prípad a ich rozhodnutie nie je jasne možné oprieť o korán ani sunnu. Platnosť rozhodnutí vyplynuvších z idžmy je závislá od zhody a súladu so všeobecnými pravidlami z koránu a sunny. I keď je idžma subsidiárnym prameňom, v praxi má veľký význam, verilo sa, že je neomylná. Významnú úlohu zohrávala predovšetkým v prvých storočiach islamského letopočtu, hidžry, kedy sa šari'a iba ustanovovala a mnoho problémov zostávalo nevyriešených. Idžma a idžtihád⁴¹ zabezpečovali islamu istú pružnosť v závislosti od meniacich sa životných podmienok. V desiatom storočí začal prevládať názor, že všetky otázky už boli zodpovedané. Kalif vyhlásil „bránu idžtihádu za zatvorenú“, čo znemožnilo na niekoľko storočí prispôbovať právo meniacim sa podmienkam. Odvtedy sa používali iba konzervatívne metódy výkladu a vlastné myšlienkové úsilie jednotlivca bolo potláčané na úkor pridržovania sa zvyklostí prvých generácií moslimov. Vlastný úsudok bol neraz hodnotený ako negatívne novátorstvo alebo apostáza od viery. Islamské právo a dogmatika na osemsto rokov ustrnuli za zatvorenou bránou idžtihádu. Až v osemnástom storočí, ale významne až na začiatku 20. storočia čoraz viac moslimov volalo po aktualizácii šari'e a jej uvedení do moderného sveta, ktorý ummu stavia do nepredvídaných a zložitých situácií, čo sa má diať prostredníctvom „*znovuotvorenia brán idžtihád*“ – snahou moslimských právnych znalcov o individuálne skúmanie a samostatný úsudok v právnych a náboženských záležitostiach. Dnes sú idžma a idžtihád používané ako argumenty pre demokratizáciu a liberalizáciu islamu.⁴²

³⁸ POTMĚŠIL, J. *Šari'a. Úvod do islamského práva*. Praha: Grada, 2012, s. 73 – 74.

³⁹ HRUKOVIČ, I. a kol.: *Svetové právne systémy*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 100.

⁴⁰ MENDEL, M. *Džihád. Islamské koncepcie šírení viery*. Brno: Atlantis, 1997, s. 21.

⁴¹ Jeden z dôležitých prvkov modernej islamskej reformy. Možnosť určovať od istého momentu rozhodnutia mudžatahída, kvalifikovanej osoby znalca náboženského práva.

⁴² OSINA, P. *Základy islamského práva*. Praha: Leges, 2012. s. 36.

Qijás

„Bránu idžtihádu by bolo potrebné rozraziť dokorán pre každého, kto je dostatočne kvalifikovaný.“⁴³

Qijás je formou analogického úsudku, založeného na logike stanovenia všeobecných téz a právnych pravidiel na základe zovšeobecnenia preskúmaných osobitných prípadov. Jeho opodstatnenie sa odôvodňuje veršom Koránu: „*Veru v stanovení nebies a zeme a v striedaní noci a dňa je znamenie pre ľudí rozmyslom nadaných...*“⁴⁴ Qijás, hoci je starším prameňom práva, podobne ako idžmá má menší význam ako sunna alebo korán.⁴⁵ Etymologicky znamená koreň slova meradlo, vzor, či analógiu, väčšinou sa prekladá ako rozhodnutie vydané v novom prípade na základe právnej analógie. Úsudok je založený na logike stanovenia všeobecných téz a právnych pravidiel na základe zovšeobecnenia preskúmania zvláštnych prípadov. Ide o zaplnenie bielych miest v právnej úprave určitej oblasti alebo konkrétneho prípadu. Qijás možno dovoliť iba v čiastkových ustanoveniach, nemôže sa týkať základných noriem islamu. Ide o aplikáciu právneho riešenia citovaného v koráne alebo sunne pre určitý prípad, ktorý je podobný precedentnému prípadu. Nejde o autonómny prameň práva, lebo závisí od modelového prípadu. Niektorí právnici tvrdia, že qijás v sebe obsahuje idžtihád.⁴⁶ Qijás má pravdepodobne pôvod v židovskom práve a do islamskej jurisprudencie ju pravdepodobne vniesli židovskí konvertiti. Technicky predstavuje rozšírenie významu normy islamského práva na nový prípad, ktorý má s prvotnou normou rovnakú podstatu. Uchýlenie sa k analógii je prípustné, len ak nie je možné nájsť riešenie priamo v koráne, sunne ani idžme. Teoreticky, v prípade analogickej dedukcie, nejde o vytváranie nového práva, ale skôr o objavenie a rozvíjanie už existujúcich noriem. Pravidlo definované na základe qijásu je výsledkom racionálneho uvažovania, ale podriadené zjaveniu. Hlavným operačným priestorom ľudského úsudku je hľadanie spoločného ratia egis pri novom a pôvodnom prípade. Qijás je preto aplikáciou pravidla, hukm, vzťahujúceho sa k pôvodnému prípadu, far, o ktorom mlčí, ak je ratio legis, illa, spoločné pre obidva prípady. Legitimita qijásu sa opiera o hadíth popisujúci vyslanie Murada b. Čabala ako sudcu do Jemenu, ktorý bol vyzvaný k idžtihádu, a implicitne aj používaniu qijásu v prípadoch neupravených sunnou ani koránom. Prorok Mohamed sám často aplikoval analogickú dedukciu v prípadoch, pre ktoré nemal zjavenia, podobne ako druhovia proroka. V každom prípade, bez analógie by tvorba a interpretácia práva bola len ťažko predstaviteľná,⁴⁷ aj keď ide o právo náboženské.

⁴³ Subhí Mahmásání. In HILLEBRANTOVÁ, C. *Islám. Historie, súčasnosť a perspektivy*. Praha: Paseka, 2017, s. 111 – 112.

⁴⁴ (Súra 3, verš 190) HRBEK, I. *Korán*. Praha: Academia, 2000, s. 512.

⁴⁵ HRUŠKOVIČ, I. *Islamský právny systém a proces jeho formovania*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK v Bratislave, 1997, s. 30.

⁴⁶ OSINA, P. *Základy islamského práva*. Praha: Leges, 2012, s. 37.

⁴⁷ POTMĚŠIL, J. *Šarí'a. Úvod do islamského práva*. Praha: Grada, 2012, s. 82.

Záver

„Azda nikdy nebolo také dôležité správne pochopiť islam ako teraz.“⁴⁸

Pramene islamského práva, predovšetkým primárne, korán a sunna sú quinta essentia islamského náboženstva vôbec. Ak sme konštatovali, že v islame nie je realita rozdelená na profánne a sakrálné, s veľkou dávkou zjednodušenia môžeme konštatovať, že je rozdelená na halal a haram, teda na to čo je dovoľené a odporúčané, a na to, čo dovoľené nie je, respektíve je zakázané. Inými slovami aj na to, čo je zákonné alebo čo je nezákonné podľa náboženského práva. Keďže korán a tradícia prirodzene reflektuje realie doby, v ktorej vznikli, pre nové okolnosti a situácie podmienené nielen historickým vývojom a pokrokom vo vede, je potrebné aplikovať hodnoty koránu v duchu najlepšej tradície, nie skratkovitých extrémisticky ohraničených interpretácií. Zdanlivo jednoduché tvrdenie ale naráža na množstvo problémov spojených s autenticitou a vernosťou duchu islamu. Šarí'a je dnes vzhľadom na rozšírenie islamu v celom svete rozšírená a aplikovaná v rôznej miere. Predstavuje zásadnú otázku koexistencie islamských a neislamských komunit, ale aj existencie a ďalšieho rozvoja štátov po arabskej jari. Pertraktované sú najmä otázky rozporov medzi islamským právom a sekulárnym právom štátu. Vyvstávajú v súvislosti s praxou nútených detských sobášov, obriezok, vrážd zo cti či osobných „zbožných aktov“, ktoré sú okolitým sekulárnym prostredím kvalifikované ako extrémizmus alebo terorizmus. Súčasný kontext, alebo kontextualizácia zjavenia a odkazu proroka Mohameda sa javí byť kľúčovou pri zachovaní náboženského dedičstva aj v prípade islamu, a zároveň sociálnej kohézie a mierovej koexistencie nielen v západnej hemisfére. Islamskí právnici interpretujúci korán a sunnu sú postavení pred etické otázky dneška rovnako ako kresťania, židia, inoverci či neveriaci. Zložitosť problematiky, ktorú zjavenie i hadíthy ponúkajú, je pre nich výzvou. Islamské právo je organickou, živou entitou, ktorá prežíva dynamický vývoj najmä v ostatných dvoch storočiach. V priebehu dejín uplatňovali odborníci pri interpretácii šarí'e rôznu mieru pragmatizmu a prispôbovali ju rozmanitým podmienkam spoločnosti v rozličných častiach sveta. Prijímané rozhodnutia majú zásadný dosah na životy jeden a pol miliardy ľudí primárne a sekundárne ďalších miliárd, osobitne žien. Otázkou dňa je, či moderní moslimskí právnici uplatnia idžtihád a odstránia dávno prežitú aspekty islamského práva, ktoré sú historicky a teritoriálne podmienené, a v súčasnosti už nefunkčné, respektíve kontraproduktívne. Rovnako musia riešiť otázky súvisiace s vedeckými objavmi, ktoré sa dotýkajú samotnej podstaty života, predovšetkým v oblasti medicíny, genetiky, bioetiky. V neposlednom rade je potrebné nanovo premyslieť koncept ummy, globálnej moslimskej obce, a foriem jej existencie v globálnom svete.

⁴⁸ ARMSTRONGOVÁ, K. *Islam*. Bratislava: Slovart, 2002, s. 225.

Literatúra

- ARMSTRONGOVÁ, Karen. *Islam*. Bratslava: Slovart, 2002, 263 s.
- BOUŠEK, Daniel. Zákon a právo v sunnitském islámu. In ANTALÍK, Dalibor, TARÝ, Jiří, VÍTEK, Tomáš (zost). *Zákon a právo v archaických kultúrach. Svět archaických kultur V*. Praha: Hermann a synové, 2010 s. 215 - 239.
- BUREŠ, Jaroslav. Koncepcie státu v islámu a kritika islamistických postojů. In SOULEIMANOV, Emil. (ed.) *Politický islám*. Praha: Eurolex Bohemia, 2007, 335 s.
- COOK, Michael. *Muhammad*. Praha: Odeon, 1994, 96 s.
- DENNY, Frederick, M. *Islám a muslimská obec*. Praha: Prostor, 1999, 194 s.
- ELIADE, Mircea. *Dejiny náboženských predstáv a ideí / III. Od Muhammada po reformy*. Bratislava: Agora, 1997, 294 s.
- ELIADE, Mircea. *O islame*. Bratislava: AGORA, 2001, 189 s.
- ELIADE, Mircea, CULIANU, Ioan, P. *Slovník náboženství*. Praha: Argo, 2001, 318 s.
- HAERI, Shaykh, Fadhlalla. *Islám*. Bratislava: Ikar, 2000, 237 s.
- HAERI, Šajch, Fadhlalla. *Základy islámu. Tradice, historie, vývoj, současnost*. Olomouc: Votobia, 1997, 235 s.
- HILLEBRANTOVÁ, Carole. *Islám. Historie, současnost a perspektivy*. Praha: Paseka, 2017, 301 s.
- HOSSEIN NASR, Seyyed. *Ideals and Realities of Islam*. Boston: George Allen & Unwin, 1975, 188 s.
- HRBEK, Ivan. *Korán*. Praha: Academia, 2000. 806 s.
- HRUŠKOVIČ, Ivan. *Islamský právny systém a proces jeho formovania*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK v Bratislave, 1997, 122 s.
- IBN CHALDÚN. *Čas království a říší Mukaddima: úvod do historie*. Praha: Odeon, 1972, 529 s.
- IBN KHALDUN. *The Muqqaddimah. An Introduction to History*. Princeton: Princeton University Press, 2015, 512 s.
- IZEDBEGOVIĆ, Alija. *Islám mezi Východem a Západem*. Brno: TWRA, 1997, 341 s.
- Korán. Zväzok I. Bratislava: Alja, 2008. 1023 s.
- Korán. Zväzok II. Bratislava: Alja, 2008. 1038 s.
- KROPÁČEK, Luboš. *Islámský fundamentalismus*. Praha: Vyšehrad, 1996, 264 s.
- KROPÁČEK, Luboš. *Blízky východ na prelomu tisíciletí. Dynamika Přeměn v muslimském sousedství Evropy*. Praha: Vyšehrad, 1999, 288 s.
- KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad, 1992, 296 s.
- MENDEL, Miloš. *Islámská výzva*. Brno: Atlantis, 1994, 248 s.
- MENDEL, Miloš. *Džihád. Islámské koncepcie šíření víry*. Brno: Atlantis, 1997, 232 s.
- MÜLLER, Zdeněk. *Islám*. Praha: NS Svoboda, 1997, 187 s.
- MÜLLER, Zdeněk. *Svaté války a civilizační tolerance*. Praha: Academia, 2005, 131s.
- OSINA, Petr. *Základy islámského práva*. Praha: Leges, 2012, 123 s.
- PIRICKÝ, G. Další cesty islamu dejinami. In ELIADE, M. *O islame*. Bratislava: Agora, 2001, s. 171 – 181.
- POTMĚŠIL, Jan. *Šarīa – úvod do islámského práva*. Praha: Grada, 2012. 219 s.

NEZNESITEĽNÁ KREHKOSŤ BYTIA POŠKODENÉHO V DELIKTNOM PRÁVE

THE UNBEARABLE FRAILTY OF THE INJURED PERSON IN TORT LAW

JUDr. Marianna Novotná, PhD.

JUDr. Jozef Štefanko, PhD.

Katedra občianskeho a obchodného práva,
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Abstrakt: Stať sa venuje deliktнопrávnemu pravidlu označovanému obrazne „eggshell skull“, podľa ktorého škodca, ktorý spôsobí inému ujmu na zdraví, musí brať obeť „tak ako ju nájde“, a nahradiť ujmu v rozsahu nezohľadňujúcim osobitné predispozície poškodeného. Autori popisujú pôvod tejto koncepcie v právnom systéme *common law*, predstavujú vlastnú terminologickú základňu pre vnútroštátny diskurz, poukazujú na nové uplatnenie skúmaného inštitútu v akademickom európskom súkromnom práve, venujú sa súčasným trendom jeho vývoja a zamýšľajú sa nad právno-politickým ukotvením ochrany obzvlášť krehkého poškodeného. Dochádzajú k závere, že pravidlo reflektuje trend sociálne orientovaného súkromného práva nielen v Európe, a že je želateľným spôsobom usporiadania vzťahov v deliktnom práve v prípade, ak je uplatňované v kontexte s ďalšími inštitútmi práva náhrady škody.

Kľúčové slová: Eggshell skull pravidlo, thin skull pravidlo, pravidlo krehkej kosti, sociálna funkcia, príčinná súvislosť, Draft Common Frame of Reference

Abstract: The paper expounds on a rule of the law of torts, metaphorically named “eggshell skull”, under which a tortfeasor who inflicts personal harm to other has to take his victim “as he finds him” and thus reimburse all damage notwithstanding any special susceptibility of the victim to harm. The authors describe the common law origin of the concept, they introduce a genuine terminological basis for the national discourse, they point out the novel applicability of the institute in question within the academic European private law and follow current developments as well as ponder the legal policies underlying the protection of an overly fragile injured. They reach a conclusion that the rule reflects the trends of socially oriented private law even beyond Europe and it is a desirable way for arrangement in tort law, provided it is being applied in conjuncture with further institutes of the law of damages.

Key words: Eggshell skull rule, thin skull rule, delicate bone rule, social function, causal nexus, Draft Common Frame of Reference

Cito rumpes arcum, semper si tensum habueris
(Faedrus)

1 Úvod¹

Rímsky bájkar hovorí, že stále napnutý luk sa čoskoro zlomí. Môžeme si vziať poučenie a nepokúšať osud až do „okamihu zlomu“. Ak sa však ocitneme v pozícii toho, kto luk zlomil, no predtým ho stále nenapínal, môžeme ostať prekvapení ako málo stačilo, aby sa luk zničil. Zároveň platí, že bez ohľadu na stav a pevnosť tohto luku, zlomený bude vyzerat' rovnako. V situácii, keď namiesto zlomeného luku pôjde o človeka, jeho zranenie či dokonca smrť môžu byť výsledkom všakovakých vplyvov, ktoré u rôznych osôb môžu vyvolávať úplne odlišné účinky a u niektorých veľmi neočakávané následky. Natíska sa prirodzená otázka, či za poškodenie zdravia človeka, ktorý bol z nejakého dôvodu osobitne náchylný na takéto poškodenie, má škodca zodpovedať v rovnakej miere ako by to bolo vo vzťahu k priemernému jedincovi. Na druhej strane, je možné považovať za spravodlivé či správne, aby subjekt, ktorému – ako osobitne rizikovému – niekto poškodil zdravie, bol kompenzovaný iba obmedzene v porovnaní s „bežným“ poškodeným?

Predkladaný príspevok sa zaoberá práve touto dilemou práva mimozmluvnej náhrady škody, úvahou o pravidle – v súčasnosti pomerne rozšírenom v rôznych právnych systémoch – *eggshell skull*, t. j. pravidle, v súlade s ktorým sa pri uložení povinnosti škodcu nahradiť spôsobenú ujmu na zdraví neberú do úvahy zdravotné predispozície poškodeného k vzniku ujmy, ktoré existovali pred časom konania škodcu a ktoré prispeli k vzniku výrazne vyššieho rozsahu ujmy, aký bolo možné reálne predvídať ako následok daného konania škodcu alebo ktoré by v konečnom dôsledku samé aj bez daného protiprávneho konania alebo škodnej udalosti viedli k zhoršeniu zdravotného stavu poškodeného alebo k jeho smrti. V systéme *common law*, kde uvedený inštitút i jeho pomenovanie majú pôvod, sa podstata tohto pravidla vyjadruje spojením, že „škodca musí brať poškodeného tak, ako ho nájde“. Uplatnením tohto pravidla teda dochádza k tomu, že na škodcu je prenesené riziko, že môže svojim konaním nepriaznivo zasiahnuť osobu s fyzickou (alebo psychickou) abnormalitou, v dôsledku čoho škoda spôsobená tomuto subjektu rozsahom presahuje škodu potenciálne vznikajúcu u „priemerného“ poškodeného (t. j. u takého, u ktorého nie je daná špecifická predispozícia).

Existencia a obsahové kontúry takto koncipovaného pravidla sa dotýkajú elementárneho imperatívu ekvity a materiálnej rovnosti v občiansko-právnych vzťahoch, tak ako sú chápané v súčasnej dobe. Podľa názoru autorov toto na prvý pohľad jednoduché pravidlo má významné miesto v materii každej modernej súkromnoprávnej úpravy, preto si tento inštitút zasluhuje bližšie spoznanie a objasnenie. Autori za týmto účelom siahli do systému *common law*, teda tam, kde je dlhodobo viac či menej konštantne rozvíjaný, a kde má ako samostatný koncept svoje historické ukotvenie. V záujme uľahčenia vnútroštátneho právneho diskurzu o tomto inštitúte autori konštruujú vlastné terminologické zázemie zohľadňujúce národné špecifiká a pôvodný jazyk tvorby inštitútu. Ďalej sa zamerajú na prítomnosť označeného konceptu v soft law európskeho súkromného práva, bližšie kategorizačné vymedzenie skutkových podstát spadajúcich do rámca označenia

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu APVV č. APVV-14-0061 „Rozširovanie sociálnej funkcie slovenského súkromného práva pri uplatňovaní zásad európskeho práva“.

eggshell skull a na výhľad jeho obsahového rozširovania do ďalších sfér súkromného práva v nadchádzajúcich rokoch. Napokon budú pozornosť venovať právno-politickému pozadiu a vôbec dôvodnosti tohto konceptu naoko vychýľujúceho pomyselné kompenzačné misky váh v prospech poškodeného, cez prizmu súčasného ponímania súkromného práva ako kategórie sociálnej.

2 Pôvod pravidla a pojmu *eggshell skull*

Prvopočiatky uplatňovania pravidla *eggshell skull* (nazývané aj *thin skull rule*) v systéme *common law* siahajú do roku 1891, kde jeho obsahové použitie možno identifikovať v prípade *Vosburg v. Putney*.² Skutkový stav spočíval v bežnej detskej hádke, pri ktorej dvanásťročný George Putney kopol štrnásťročného Andrewa Vosburga do holennej kosti. Vosburg si však bez toho, aby o tom Putney vedel, mesiac predtým zranil nohu pri inej činnosti. Kopnutie do nohy zhoršilo predošlé zranenie aktiváciou infekcie, čo viedlo k trvalému poškodeniu nohy a následnej amputácii. Súd vo Wisconsinse uznal Putneyho zodpovedným za ujmu, ktorá vznikla v dôsledku kopnutia, a to i napriek tomu, že Putney ujmu nechcel spôsobiť a nebol si ani vedomý predchádzajúceho zranenia Vosburga.

Súd teda v tomto prípade uznal škodcu zodpovedného za všetky ujmy (celú ujmu), ktoré vyplynuli priamo z nedbanlivého protiprávneho konania a to bez ohľadu na to, či škodca mohol vznik takejto závažnej ujmy ako následok „bežného“ kopnutia do nohy predvídať alebo nie.

V anglickom súdnom systéme sa princíp *thin skull* objavuje v rozhodovacej činnosti súdov prvýkrát v r. 1901 vo veci *Dulieu v. White and Sons*.³ V tomto prípade kónský povoz narazil do budovy hostinca, v ktorom tehotná žena majiteľa tohto hostinca, stojaca za barom, utrpela vážny šok z obáv o svoju bezpečnosť. Napriek tomu, že nedošlo k jej fyzickému zraneniu, tvrdila, že náraz ju vystrašil natoľko, že v dôsledku tejto udalosti predčasne porodila. Keďže v tom čase nebol psychický šok uznanou formou kompenzovateľnej ujmy, za ujmu bol považovaný problematický pôrod, pričom tehotenstvo ženy bolo považované za skôr existujúcu predispozíciu. Súd v odôvodnení svojho rozhodnutia pripustil, že žalobkyňa by neutrpela presne to čo utrpela a pravdepodobne nie v rovnakom rozsahu, ak by nebola v tom čase tehotná. „Niet pochybností, že pohonič koní, ktoré patrili žalovanému, nemohol predvídať, že bola v takomto stave. Čo však na tom záleží? Ak je niekto z nedbanlivosti iného zrazený alebo inak zranený na svojom tele, odpoveďou na žalobu poškodeného na náhradu škody nemôže byť, že by bol býval utrpel menšie zranenie alebo žiadne zranenie ak by nemal nezvykle tenkú lebku alebo nezvykle slabé srdce.“⁴

Už v polovici dvadsiateho storočia mohol anglický sudca vo vzťahu k tomuto pravidlu priam axiomaticky vyhlásiť, že „bolo vždy právom tejto krajiny, že škodca musí brať poškodeného tak, ako ho nájde“.⁵

² „The tortfeasor must take his victim as he finds him“.

³ *Vosburg v. Putney* 80 Wis. 523, 50 N.W. 403 (Wis. 1891).

⁴ *Dulieu v. White and Sons* [1901] 2 KB 669.

⁵ *Ibidem*, ods. 12.

Svoje pomenovanie získalo *eggshell skull* pravidlo podľa názorného príkladu, na ktorom je vysvetľované študentom práva pri výučbe všeobecných pravidiel deliktov. Ak škodca zasiahne úderom do hlavy osobu, ktorá má veľmi slabú lebečnú kosť (lebku ako škrupinku vajička – *eggshell skull*), následky sú výrazne horšie ako v prípade, ak by úder do hlavy smeroval voči osobe s bežnou lebečnou kosťou, t. j. osoba s vrodenu predispozíciou môže v dôsledku takéhoto úderu zomrieť, kým u bežného subjektu by taký zásah pravdepodobne nespôsobil žiadnu, príp. iba minimálnu ujmu.

Pokiaľ ide o americké jurisdikcie *common law*, *eggshell skull* pravidlo je rozvíjané nielen v rámci *case law*, ale vzhľadom na – ako uvádza Prosser – takmer univerzálny konsenzus vo vzťahu k jeho aplikácii,⁶ bolo formulované aj v § 461 *Restatement of Torts (Second)* v znení, že „ten kto koná nedbanlivo zodpovedá za ujmu spôsobenú inému, a to aj vtedy ak fyzický stav toho druhého, ktorý nebol ani nemohol byť známy konajúcemu, vedie k väčšiemu rozsahu zranenia ako tomu, ktoré mal konajúci ako rozumná osoba predvídať ako pravdepodobný následok konania“.⁷

3 Eggshell skull v slovenskej právnej terminológii

Na prvý pohľad je zrejmé, že vytvorenie zjednodušujúceho a výstižného pojmu pre inak hlboko zakorenený inštitút v systémoch *common law* je výsledkom úsilia o plastické vyjadrenie paradigmatickej situácie, ktorú pravidlo postihuje, a ide ruka v ruku s ľahkosťou a kvetnatosťou jazyka, tak bohato využívaného v odôvodneniach rozhodnutí súdov anglo-americkej proveniencie, často siahajúcich po metaforických či inak príhodných označeniach. Ak uvedený inštitút zavádzame do slovenského právneho diskurzu, namieste je otázka ako o označenom právnom inštitúte hovoriť, ako ho prekladať, event. aký národný a rovnako trefný terminologický ekvivalent by bolo vhodné používať.

Najjednoduchšie riešenie, ktoré sme doposiaľ využívali aj my, je ponechať pojem v jeho pôvodnej jazykovej verzii, pripisujúc mu obsahové vymedzenie reflektujúce právny systém svojho pôvodu. Nie je to však riešenie ideálne, už z dôvodu, že vo všeobecnosti by štátny jazyk mal mať (aj v odbornom diskurze) na našom území prednosť,⁸ a zároveň, tým, že rozoberaný termín je sám preneseným vyjadrením, v slovenskom (či inom) jazykovom využití by väčšiu mieru presvedčivosti a názornosti zabezpečilo, ak by odzrkadľoval národné ustálené slovné spojenia, či už odborné alebo všeobecné jazykové, ktoré by podstatu inštitútu ochrany poškodeného pred odmietnutím či znížením náhrady jemu priznanej ujmy na zdraví z dôvodu určitej jeho predispozície, vystihovalo najlepšie.

⁶ Slová Lorda Parkera v *Smith v. Leech Brain Co.* [1962] 2 QB 405, 414. V tomto prípade išlo o žalobu vdovy po poškodenom, ktorý utrpel v dôsledku nedbanlivosti žalovaného popáleninu pery, ktorá aktivizovala dovtedy neaktívne karcinogénne bunky v jeho pere, čo následne viedlo k prepuknutiu choroby a k jeho smrti.

⁷ KEETON, W. Page et al. *Prosser and Keeton on the Law of Torts*. 5th ed. § 43., 1984, s. 291, cit. podľa BEST, Arthur, BARNES, David W. *Basic Tort Law: Cases, Statutes and Problems*. New York: Aspen Publishers, 2007, s. 257.

⁸ *The negligent actor is subject to liability for harm to another although a physical condition of the other which is neither known nor should be known to the actor makes the injury greater than that which the actor as a reasonable man should have foreseen as a probable result of his conduct.*

A hoci nejde o legislatívny pojem, vážnosť využitia dotknutého pojmu v ťažiskovom odbornom jazyku odôvodňuje inšpiráciu reštriktívnymi pravidlami pre použitie cudzieho termínu v legislatívnom texte.⁹ V tomto smere možno vyhodnotiť, že termín „pravidlo *eggshell skull*“ nie je úplne ustálený v právnom odvetví, keď sa aj v právnej vede píšucej anglickým jazykom vyskytuje najmenej v dvoch rôznych podobách (*eggshell skull* resp. *thin skull*), často sa v diskurze deliktneho práva využíva aj popisné označenie uvedeného inštitútu („škodca berie poškodeného tak, ako ho nájde“),¹⁰ teda hoci spĺňa požiadavku odvetvovej ustálenosti a zrozumiteľnosti, nie je pojmom výlučným. Napokon, vzhľadom na obrazný charakter skúmaného pojmu, nemožno vylúčiť jeho nahradenie slovenským ekvivalentom.

Na prvom mieste je potrebné hľadať ekvivalent v odbornom právnom jazyku. Keďže pravidlo obsahovo zodpovedajúce princípu *eggshell skull* slovenské normatívne texty *expressis verbis* neobsahujú a hľadať je ho potrebné v tajomných zákutiach príčinnej súvislosti ako predpokladu pre vznik zodpovednosti za škodu zákonom vyjadrenej veľmi stroho, možno siahnuť po jazyku súdov formujúcich obsahové kontúry všeobecne vyjadrených inštitútov. Za základ záveru o období skúmaného pravidla v našich podmienkach možno označiť jednu z právnych viet dlhodobo citovaného judikátu Najvyššieho súdu Českej republiky publikovaného pod č. R 21/1992,¹¹ podľa ktorej: „*Príčinná súvislosť medzi zavineným protiprávnym konaním žalovaného a vznikom škody na zdraví musí byť bezpečne preukázaná, nestačí tu iba pravdepodobnosť; nemožno ju však vylučovať iba z toho dôvodu, že protiprávne konanie škodcu dovŕšilo už existujúci nepriaznivý zdravotný (duševný) stav poškodeného.*“ Týmto existujúcim nepriaznivým zdravotným stavom boli v konkrétnom prípade samovražedné sklony subjektu, ktorý samovraždu aj dokončil, no zrejme v príčinnej súvislosti so zavineným konaním (opomenutím) zodpovednostného subjektu.

Rozhodujúci súd sa v tejto veci neuchýlil k metaforickým vyjadreniam vymedzujúcim konštruovaný inštitút, aj samotné určenie zodpovednosti škodcu je formulované pomerne opatrne, je však zrejماً väzba medzi odmietnutím námietky žalovaného výlučne iba poukazom na určitú zdravotnú predispozíciu poškodeného, tak ako to vyjadruje aj pravidlo *eggshell skull* v anglo-americkom právnom systéme. V duchu argumentácie súdu by sa dalo hovoriť popisne o „pravidle existujúceho nepriaznivého zdravotného stavu poškodeného“ alebo všeobecnejšie o „pravidle existujúceho nepriaznivého stavu“ event. „príčinnosti existujúceho nepriaznivého stavu“. Napriek zrozumiteľnosti týchto označení, svojou opisnosťou tratia na údernosti oproti metaforickému označeniu

⁹ Por. § 1 ods. 2 zák. č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky v znení nesk. predpisov.

¹⁰ Podľa ust. § 3 ods. 7 zák. č. 400/2015 Z. z. o tvorbe právnych predpisov a o Zbierke zákonov Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení nesk. predpisov: „Cudzí pojmy možno použiť len výnimočne, ak ich použitie nie je na úkor všeobecnej zrozumiteľnosti právneho predpisu a (a) sú už súčasťou ustálenej právnej terminológie, (b) používajú sa bežne v upravovanom odvetví alebo (c) nemožno ich nahradiť vhodným a rovnocenným pojmom v štátnom jazyku.“

¹¹ Por. označenie príslušnej kapitoly u VAN DAM, C. *European Tort Law*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2013, s. 344.

poškodeného, ktorý určitou predispozíciou trpí, ako je to v prípade „tenkej lebky“ alebo „lebky ako škrupinky“.

Problémom kalkového prevzatia prenesených označení skúmaného právneho inštitútu do slovenského jazyka však je, že vo všeobecnom jazyku nie sú ustálenými vyjadreniami označujúcimi zvýšenú náchylnosť subjektu na poškodenie, a pokiaľ by sa v právnom jazyku ako nové termíny neudomácnili, pôsobili by stále mierne cudzorodo. Z tohto pohľadu je vhodnejšie vychádzať z domácej jazykovej výbavy.

Pre inštitút *eggshell skull* podstatnú existujúcu náchylnosť na poškodenie v slovenskom jazyku vyjadrujeme najmä prostredníctvom pojmu krehkosť, prípadne jeho synonymami (napr. chúlостivý, citlivý, cintľavý, háklivý). Podľa Slovníka súčasného slovenského jazyka, krehkým je ten (1) „ktorý sa ľahko láme, rozbíja, drobí, lámavý, rozbitný,“ resp. v nadväzujúcom význame (2) „ktorý má drobnú, útlú telesnú konštrukciu al. je jej časťou, ktorý je ľahko zraniteľný, málo odolný al. ktorý pôsobí takým dojmom“.¹² Aj prenesené pomenovanie pre človeka s jeho rôznymi slabosťami sa viaže k tomuto pojmu cez označenie človeka ako „krehkej nádoby“.¹³ Ide o v bežnom, no najmä literárnom, jazyku ustálenú metaforu, ktorá ma zrejme pôvod v biblickom¹⁴ pripodobnení telesnej stránky človeka ku krehkej hlinenej nádobe. Možným využitím tejto metafory by mohlo byť vymedzenie inštitútu „pravidlom krehkej nádoby“. Slabšou stránkou inak priliehavého označenia však oproti anglickému vzoru je, že môže pôsobiť až príliš abstraktne, totiž pri „nádobe“ nie je na prvý pohľad zrejmé, že ide o prvok zdravotnej dispozície človeka. Väzbu na ľudský aspekt krehkosti možno vyjadriť označením osoby, ktorej sa to týka (napr. žalobca, poškodený, obeť) alebo v duchu preneseného vyjadrenia vzorového termínu označením určitej časti tela, ktorá je potenciálne citlivá (napr. lebka, kosť). Napokon, aj samotná krehkosť by mohla byť vyjadrená prenesene prostredníctvom chúlостivého materiálu (napr. sklený, porcelánový a pod.). Použitím týchto východísk možno potom formulovať rôzne označenia pravidla *eggshell skull*, ako napr. „pravidlo krehkej obeť“, „pravidlo porcelánového žalobcu“ či „pravidlo sklenej lebky“, no ako najvhodnejšie obrazné pomenovania, a zároveň pomenovania primerane civilné pre odborný diskurz, sa javia pojmy „pravidlo krehkého poškodeného“ a „pravidlo krehkej kosti“, ak uprednostňujeme metaforické vyjadrenie. Pri označení krehkého poškodeného možno na prvý pohľad vybadať vzťah k otázke náhrady škody a je tu aj istá paralela s v medicíne ustáleným spojením „krehký pacient“.¹⁵ Na druhej strane krehkosť kosti sa javí ako priliehavéjšie označenie oproti krehkosti/tvrdoosti lebky, ktorá skôr evokuje otázku charakteru svojho subjektu (tvrdohlavosť) ako zdravotnú dispozíciu.

¹² Rozsudok NS ČR z 27.9.1990, sp. zn. 1 Cz 59/90, publ. pod R 21/1992.

¹³ JAROŠOVÁ A., BUZÁSSYOVÁ. K. (red.). *Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L*. [online] Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2011 [cit. 2017-08-31]. Dostupné na internete: : <<http://slovníky.korpus.sk>>.

¹⁴ Por. PEČIAR, Š. (red.). *Slovník slovenského jazyka*. I. – VI. zv. 1. vyd. [online] Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1959-1968 [cit. 2017-08-31]. Dostupné na internete: : <<http://slovníky.korpus.sk>>.

¹⁵ Por. 2 Kor 4, 7.

Ponúkame teda právnej vede i praxi súci slovenský terminologický ekvivalent tohto významného súkromnoprávneho inštitútu a ďalej sa budeme zaoberať jeho vecnou stránkou.

4 Odraz pravidla *eggshell skull* v soft law európskeho súkromného práva

Pravidlá európskeho deliktneho soft law reprezentované dvoma akademickými iniciatívami – Princípy európskeho deliktneho práva (PETL) a Návrh spoločného referenčného rámca (DCFR) v časti venovanej mimozmluvnej náhrade škody (Kniha VI DCFR), sú ako celok vystavané na reflektovaní novodobých základných zásad európskeho súkromného práva,¹⁶ v jednotlivostiach variujúcich čo do miery a rozsahu ich pretavenia do samotného textu. Jedným z princípov, ktorými je ovládaná oblasť súkromného práva, je aj potreba, aby normatívna¹⁷ úprava napĺňala funkcie solidarity a sociálnej zodpovednosti (a to aj napriek faktu, že vo všeobecnosti je táto funkcia ponímaná primárne ako úloha verejného práva - napr. sociálne zabezpečenie, daňové právo a pod.).

Napriek tomuto všeobecnému východisku a rámcovému zameraniu akademických iniciatív *soft law* v Európe na predkladanie progresívnych, potenciálne akceptovateľných a nasledovateľných pravidiel naprieč právnymi systémami, obe pre túto stať relevantné modelové úpravy ponúkajú rozdielny prístup vôbec k pojatiu princípu obdobného pravidlu *eggshell skull* do svojho textu, no i vo vecnej rovine vykazujú tieto iniciatívy odlišnosti v riešení náhrady škody spôsobeného subjektu s existujúcou predispozíciou na navýšenie tejto škody.

PETL pravidlo obdobného obsahu na rozdiel od DCFR výslovne nenormuje. Zaujímavé z pohľadu skúmania uplatňovania *eggshell skull* princípu je však pravidlo zakotvené v čl. 3:106 PETL „Neurčité príčiny vo sfére poškodeného“, podľa ktorého znáša poškodený svoju ujmu v rozsahu, ktorý zodpovedá miere pravdepodobnosti, v ktorej mohla byť ujma spôsobená konaním, udalosťou alebo inou okolnosťou v jeho vlastnej sfére. Napriek tomu, že primárne uplatnenie nájde uvedené pravidlo v prípadoch, ak príčina vo sfére poškodeného bola spôsobená jeho konaním alebo udalosťou nezávislou na jeho konaní (najmä udalosti typu zemetrasenia, povodne, búrky a pod.), nemožno pravdepodobne v rámci interpretácie tohto pravidla vylúčiť ako okolnosti vo sfére poškodeného ani ochorenia, príp. iné predispozície poškodeného, čo by v konečnom dôsledku mohlo u niektorých prípadov viesť k negácii *eggshell skull* pravidla.

Na druhej strane článok VI. – 4:101 DCFR, upravujúci východiská úvah o príčinnosti, zakotvil okrem základného pravidla potreby ustálenia vzťahu príčiny a následku medzi právne relevantnou ujmom (*legally relevant damage*) a konaním osoby, príp. zdrojom nebezpečenstva, za ktoré osoba zodpovedá, aj osobitné pravidlo, podľa ktorého v prípadoch

¹⁶ Ním sa má na mysli pacient vyžadujúci dlhodobú starostlivosť („long-term care“), najmä seniori, nesebestačné osoby a pod. Pozri KALVACH, Zdeněk a kol. *Křehký pacient a primární péče*. Praha : Grada Publishing, 2011.

¹⁷ Bližšie k zásadám európskeho súkromného práva pozri JANČO, Milan, JURČOVÁ, Monika, NOVOTNÁ, Marianna a kol. *Európske súkromné právo*. Bratislava : Euroiuris, 2012, s. 149 a nasl.

vzniku osobnej ujmy alebo smrti sa pri vymedzení kauzálneho nexu neberie ohľad na osobné predispozície poškodenej osoby vo vzťahu k druhu alebo rozsahu utrpanej ujmy. V tomto prípade došlo k výslovnému normatívnemu vyjadreniu pravidla *eggshell skull*, ktoré sa vyskytuje vo viac či menej otvorene deklarovanej alebo latentnej forme prakticky vo všetkých jurisdikciách,¹⁸ a ozývajú sa hlasy¹⁹ po nasledovaní tohto významného nástroja zvyšovania ochrany jednotlivca i v rámci národných súkromnoprávných reforiem.

Komentár k pravidlám DCFR však neposkytuje detailnejšie vymedzenie podstaty uvedeného pravidla ani mechanizmu jeho fungovania a dokonca sa bližšie nezaobera a neobjasňuje ani právno-politické dôvody, ktoré viedli tvorcov k zakotveniu tohto pravidla. Aj preto stále ostáva najširším argumentačným zdrojom diskurz v anglo-amerických právnych systémoch.

5 Kategorizácia prípadov použitia pravidla *eggshell skull* v systémoch *common law* a otázka rozširovania jeho aplikovateľnosti

Argumentačne sa povaha *eggshell skull* pravidla neodvíja od toho, že by škodca zodpovedal za pôvodnú existenciu predispozície (napr. nadmerná lámavosť kostí, srdcová slabosť, nedostatočná zrážanlivosť krvi atď.).²⁰ Škodca nesie zodpovednosť za jej aktiváciu resp. zhoršenie, pričom v systémoch *comon law* sa vo vzťahu k náhrade fyzickej ujmy vyprofilovali štyri kategórie, ktoré spadajú pod koncept *eggshell skull*.²¹

V rámci prvej kategórie sa uvedené pravidlo uplatní v prípade, ak konanie škodcu aktivizuje skrytú predispozíciu (napr. konanie škodcu vyvolá u poškodeného diabetes, pričom doteraz sa diabetes napriek predispozícii poškodeného uňho neprejavil). Druhú kategóriu predstavujú situácie, ak konanie škodcu reaktivuje nepriaznivý stav, ktorý tu už raz bol, avšak vďaka predošlej lekárskej starostlivosti bola osoba v čase konania škodcu stabilizovaná (napr. vykonaná operácia nohy poškodeného zhoršila existujúci stav chodidla, s problémami ktorého bojoval poškodený celý život).²² Tretia kategória prípadov *eggshell skull* pravidla vyvodzuje zodpovednosť v prípade, ak konanie škodcu zhorší poškodenému známy, skôr existujúci stav, ktorý doteraz nevyžadoval lekársku starostlivosť, resp. nevyžadoval lekársku starostlivosť v takom rozsahu a takého významu, ako po zásahu škodcu (napr. pacient, ktorý už trpí diabetom, nie je liečený medikamentózne ale iba diétnymi obmedzeniami a dochádza na pozorovanie, alebo ak je síce liečený medikamentóznou liečbou, avšak v dôsledku konania škodcu dôjde k zhoršeniu jeho stavu do takej miery, že mu musí byť nasadená liečba inzulínom). Poslednú kategóriu prípadov tvoria tie, v rámci ktorých konanie škodcu urýchli nástup nevyhnutnej ujmy, v dôsledku

¹⁸ Normatívna v zmysle normovania určitých pravidiel, ktoré však nemusia byť prameňom práva v jeho formálnom ponímaní.

¹⁹ Porovnaj VAN DAM, C. *European Tort Law*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2013, s. 344.

²⁰ NEYERS, Jason W. et al. *Emerging Issues in Tort Law*. Portland: Hart Publishing, 2007, s. 125.

²¹ STEIN, Jacob A. *Stein on Personal Injury Damages* § 11:1 (3d ed.). cit podľa CALANDRILLO, Steve P., BUEHLER, Dustin E. *Eggshell Economics: A Revolutionary Approach to the Eggshell Plaintiff Rule*. *Ohio State Law Journal*. 2013, vol. 74, no. 3, s. 382.

²² *Bruneau v. Quick*, 187 Conn. 617 (1982).

stavu na strane poškodeného, a to dokonca aj vtedy, ak by k ujme došlo pravdepodobne aj vtedy, ak by ku konaniu škodcu nedošlo.²³

V priebehu historického vývoja rozširovala súdna prax aplikáciu *eggshell skull* pravidla aj na ďalšie formy ujem. V prvotnom štádiu, v rámci konceptu fyzických ujem bolo pravidlo rozšírené na zranenia, ktoré sa neprejavia hneď v čase konania škodcu, resp. v krátkom časovom horizonte po konaní škodcu. Uvedené rozšírenie si zachováva v rámci samotného charakteru a mechanizmu fungovania tohto pravidla svoju logickú povahu, keďže osobné ujmy sa môžu navonok prejavíť až v dlhšom časovom odstupe po konaní škodcu, ktorého boli následkom.²⁴ V neskorších fázach sa uvedené pravidlo začína aplikovať (i keď v značne nejednotnom postupe) na psychické ujmy a argumentačne sa ním dokonca odôvodňovali i niektoré prípady vzniku majetkovej ujmy.

Rozšírenie aplikácie pravidla *eggshell skull* na psychické ujmy sa spája s relatívne nelichotivým označením „*eggshell personality*“,²⁵ teda osobnosti, ktorá má určité predpoklady k vzniku ujmy psychickej povahy. V prípadoch psychickej ujmy je situácia pri aplikácii pravidla *eggshell skull* (a to aj napriek tomu, že ju sudy viac-menej jednotne aplikujú na prípady fyzických zranení)²⁶ výrazne komplikovaná, a to, ako už bolo nariadené vyššie, v dôsledku nejednotnosti postupov a nekonzistentnosti rozhodovania a rôznym limitom aplikácie tohto pravidla v jednotlivých jurisdikciách.²⁷

Východiskové pravidlo a podstata sú i v prípadoch psychickej ujmy relatívne jasné: ak poškodený v dôsledku fyzického zranenia utrpí psychickú ujmu, ktorá je nepredvídateľná

²³ *McCahill v. New York Transportation Co.*, 94 N.E. 616 (N.Y. 1911), kde jeden zo zamestnancov taxislužby z nedbanlivosti vrazil do poškodeného, ktorý trpel alkoholizmom. Poškodený utrpel v dôsledku nehody viaceré zlomeniny, avšak v nemocnici zomrel v dôsledku stavu, ktorý bol spojený s alkoholizmom. Súd priznal náhradu škody aj napriek tomu, že alkoholizmus poškodeného by pravdepodobne viedol k náhlemu predčasnému úmrtiu poškodeného.

²⁴ Austrálsky prípad *Shorey v. PT Limited* [2003] HCA 27, kde poškodená utrpela v dôsledku nedbanlivosti škodcu v apríli 1988 pád. Predispozícia spočívala vo v minulosti prekonanej operácii, po ktorej ale netrpela žiadnymi zdravotnými problémami. Tri týždne po nehode bola poškodená schopná chodiť, šoférovať auto, vykonávať domáce práce a nákupy, všetko bez pomoci barle. Počas ďalších rokov začala navštevovať ortopédov a psychiatrov, začala používať barle, v júli 1992 začala používať chodúľovú pomôcku na chodenie (rám), na začiatku r. 1993 už používala vozíček. Súd v tomto prípade priznal náhradu škody za paraplégiu (ku ktorej dokonca nebol žiadny organický dôvod) a ku ktorej došlo až v dlhom časovom odstupe po páde, ktorý bol v súdnom rozhodnutí označený za spúšťač uvedeného fyzického stavu.

²⁵ YOUNG, Gerald, KANE, Andrew W., NICHOLSON, Keith, *Causality of Psychological Injury: Presenting Evidence in Court*. New York: Springer, 2007, s. 105.

²⁶ KEETON, W. Page et al. *Prosser and Keeton on the Law of Torts*. 5th ed., 1984, cit. podľa BEST, Arthur, BARNES, David W. *Basic Tort Law: Cases, Statutes and Problems*. New York: Aspen Publishers, 2007.

²⁷ Nejednotnosť prístupov k otázke aplikácie *eggshell skull* pravidla na psychické ujmy sa prejavuje dokonca aj v rámci právnych poriadkov tých štátov, ktoré rovnakým spôsobom posudzujú a konajú vo vzťahu k fyzickej aj psychickej ujme. McQUADE, J. Stanley. *The Eggshell Skull Rule and Related Problems in Recovery for Mental Harm in the Law of Torts*. *Campbell Law Review*. 2001, vol. 24., no. 1, s. 2.

alebo ktorá je závažnejšia ako tá, ktorú bolo možné v danom prípade predvídať, bude kompenzovaný v celom rozsahu takto vzniknutej psychickej ujmy.²⁸

Ak súd zistí, že poškodený utrpel psychickú ujmu, ktorú spôsobil škodca, v ďalšom kroku musí ustáliť, či škodca spôsobil psychickú ujmu u poškodeného bez predispozície k jej vzniku alebo u poškodeného aktivoval skrytý psychický predpoklad alebo zhoršil už skôr existujúci psychický stav. Toto rozdelenie má zásadný význam, pretože ak mal poškodený nejaký latentný, doteraz asymptomatický predpoklad k vzniku psychickej ujmy (t. j. ak existovalo nejaké „spiacie“ ochorenie, ktoré sa doteraz neprejavilo žiadnymi psychotickými symptómami a neovplyvňovalo fungovanie poškodeného v bežnom živote), zodpovedá škodca za celú psychickú ujmu. Naopak, ak u poškodeného existoval už v čase konania škodcu nejaký nepriaznivý psychický stav (t. j. stav, ktorý sa prejavoval určitými symptómami a ovplyvňoval určitým spôsobom fungovanie poškodeného v bežnom živote), škodca zodpovedá iba za zhoršenie tohto stavu.²⁹

Rozšírenie pravidla aj na nepredvídateľné alebo vopred nerozpoznateľné majetkové ujmy má svoje koncepčné zakotvenie pravdepodobne v klasickom prípade anglického deliktneho práva *Re Polemis*,³⁰ kde v dôsledku nedbanlivosti pracovníkov v doku došlo pri prekládke benzínu z jedného podpalubia do druhého k pádu dosky, ktorú si na uľahčenie práce umiestnili cez otvor do podpalubia. Pri páde dosky došlo k vzniku iskry, ktorá sa za pomoci benzínových výparov zapálila a požiar zničil celú loď. Napriek tomu, že vznik škody v podobe vyhorenia celej lode nebolo možné predvídať ako dôsledok pádu dosky do podpalubia, súd priznal náhradu škody založením zodpovednosti za všetky priame následky konania pracovníkov v doku.³¹

Čoraz extenzívnejšie ponímanie pravidla *eggshell skull*, ktoré možno pozorovať, však v konečnom dôsledku môže vyústiť až do argumentačne absurdných výsledkov. Príkladom môže byť jeho aplikácia na otázky rozhodnutí motivovaných príslušenstvom k určitej cirkvi alebo náboženstvu. Možno napr. odmietnutie transfúzie ako výraz príslušenstva k určitej viere považovať za predispozíciu poškodeného?³² Uvedené úvahy vo vzťahu k vymedzeniu hranice chápania pojmu predispozície poškodeného nie je (aj

²⁸ Bližšie k problematike pozri: *Ibidem*, s. 39.

²⁹ RENKA, Candice E. The Presumed Eggshell Plaintiff Rule: Determining Liability When Mental Harm Accompanies Physical Injury. *Thomas Jefferson Law Review*. 2007, vol. 29, no. 2, s. 290-293.
³⁰ *Re Polemis & Furness, Withy & Co Ltd* [1921] 3 KB 560.

³¹ Obdobné založenie zodpovednosti za všetky priame následky konania škodcu možno identifikovať v prípade *Colonial Inn Motor Lodge, Inc. v. Gay*, 680 N.E.2d 407 (Ill. App. Ct. 1997). Pomaly sa pohybujúce auto nacúvalo do hotelovej klimatizačnej jednotky, pretrhlo plynové vedenie a spôsobilo explóziu, ktorá zničila budovu. Súd odmietol argument škodcu, že zničenie celej budovy bolo príliš bizarným následkom pomalého nacúvnutia vozidla do budovy a priznal náhradu škody v plnom jej rozsahu.

³² Zo základného vymedzenia *thin skull* pravidla síce vyplýva, že by sa malo uplatňovať na tie predpoklady (obvykle fyzické), ktoré sú mimo akúkoľvek formu kontroly poškodeného, v tomto prípade, ako uvádza Redková, je však napriek tomu, že ide o subjektívne rozhodnutie poškodeného, otázne, či takéto rozhodnutie je pod kontrolou poškodeného alebo je mimo rámca jeho kontroly, keďže mu takéto konanie prikazuje jeho viera, ktorá tvorí imanentnú súčasť jeho osobnosti. REDKO, Olga. Religious Practice as a 'Thin Skull' in the Context of Civil Liability. *University of Toronto Faculty of Law Review*. 2014, vol. 72, no. 1, s. 42.

vzhľadom na niektoré súdne rozhodnutia v systéme *common law*) bez významu ani vo vzťahu k skúmaniu pravidla čl. VI. – 4:101 DCFR, keďže uvedené pravidlo nekonkretizuje, aký typ (typy) predispozície spadá pod aplikačný okruh tohto ustanovenia, t. j. či možno uvažovať výlučne v intenciách fyzických predispozícií, príp. rozšírené aj psychické predispozície alebo sa otvárajú aj možnosti úvah o predispozíciách iného charakteru. Rozumný prístup chápania *eggshell skull* pravidla by mal manifestovať svoje hranice v bode, v ktorom dochádza k prevalcovaniu základných konceptov deliktneho práva ako spoluzavinenie poškodeného, povinnosť poškodeného zakročiť na odvrátenie alebo zníženie rozsahu škody, ako aj zásady dobrovoľnej akceptácie (prevzatia) rizika, pričom platí, že nemožno úplne rezignovať na otázku predvídateľnosti.

6 Účelnosť a opodstatnenie pravidla *eggshell skull* pri úprave náhrady škody

Rozoberané pravidlo, ako je zrejmé z predchádzajúceho výkladu, je dlhodobo pevne ukotvené v deliktnej doktríne v systémoch *common law*, napriek tomu, že sa značne vymyká z ustanovených zásad pre limitovanie zodpovednosti na predvídateľnú škodu uplatňovanú predovšetkým vo sfére zmluvnej zodpovednosti za škodu. V tejto súvislosti býva označované obraznými pomenovaniami³³ reflektujúcimi jeho starobylosť či systémovú odlišnosť, skôr ako by malo byť presvedčivo a hĺbkovo odôvodnená jeho spoločensko-právna opodstatnenosť.³⁴ Akosi prirodzene sa sudcom posudzujúcim tieto prípady i doktríne javí správnejšie nahrádzať škodu poškodenému v celosti bez ohľadu na jeho relevantné predispozície. Dokonca aj u autora prísne forsírujúceho v deliktnej práve tzv. princíp zodpovednosti za riziko, t. j. viazanie zodpovednostných následkov za zavinené konanie iba vo vzťahu ku konkrétnemu riziku, ktoré môže predvídateľne nastať, sa objavuje princíp „*eggshell skull*“ ako prijateľná výnimka práve z dôvodu prihliadnutia na spravodlivé usporiadanie vecí: „V situácii, keď sú naše sympatie k žalobcovi v konflikte s naším zmyslom pre spravodlivosť voči žalovanému, princíp zodpovednosti za riziko obyčajne vyžaduje, aby sme sa zamerali na spravodlivosť voči žalovanému a nezaťažovali ho následkami vo vzťahu ku ktorým sa nedopustil zavineného konania. Avšak pokiaľ žalobca utrpel telesnú ujmu je ťažké zachovať túto chladnú logickú analýzu predmetnej situácie. Ľudské telá sú príliš krehké a život príliš neistý, aby mohol žalovaný pohodlne kalkulovať akú rozsiahlu ujmu môže spôsobiť bez toho, aby zapríčinil ujmu vážnejšiu.“³⁵

Aj s výhľadom možného uplatňovania uvedeného princípu v pomenovanej a doktrínálne ustálenej forme v kontinentálnych jurisdikciách, je namieste uvážiť, do akej miery

³³ Napr. „doktrinálny dinosaur“, „škaredé káčatko“ a pod. Por. CALANDRILLO, Steve P., BUEHLER, Dustin E. op. cit., s. 377-378.

³⁴ Právna teória dospieva k hodnoteniu, že ono presvedčivé odôvodnenie uskutočnené nebolo, argumentujúc najmä jedinečnosťou každého poškodenia. Por. ALEXANDER, Larry A. *Causation and Corrective Justice: Does Tort Law Make Sense? Law and Philosophy*. 1987, vol. 6, no. 1, s. 16.

³⁵ WILLIAMS, G. *The Risk Principle. Law Quarterly Review*. 1961, vol. 77 no. 1, s. 196, cit. podľa STEELE, Jenny. *Tort Law: Text, Cases, and Materials*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2014, s. 189.

toto pravidlo korešponduje so spoločenskou realitou a súčasným právnym rámcom, ktorý by ju mal v želateľnej podobe reflektovať. Inými slovami, či je toto pravidlo ako také želateľné a spoločensko-právne udržateľné.

Opodstatnenosť pravidla, ako sme už naznačili, je odôvodňovaná v zásade veľmi všeobecne alebo jednoducho.³⁶ Ide najmä o právno-politickú otázku, v rámci ktorej sa preferuje prístup, aby sa škodca (žalobca) nemohol vyhovoriť na zraniteľnosť svojej obeť, čím by sa vyhol zodpovednosti. Zároveň, ak aspoň určitá časť ujmy (predovšetkým fyzickej) bola predvídateľná, škodca ujmu bezprostredne zapríčinil, súd by už nemal určovať aký presný rozsah škody škodca spôsobil.³⁷

K tomu sa pridáva aj kvantitatívny ekonomický argument, podľa ktorého agregátna náhrada poskytovaná všetkým poškodeným na zdraví, je pri uplatňovaní pravidla *eggshell skull* rozvrhnutá optimálne.³⁸ Totiž, ak by sa uplatňoval princíp „priemernej lebkou“, teda náhrada by sa poskytovala iba vo výške škody, akú by mohol utrpieť priemerný poškodený, v skutočnosti by časť poškodených s osobitne „tvrdou lebkou“ získala nižšiu ako priemernú náhradu, no krehkí poškodení by náhradu získali v priemernej, t. j. nižšej ako skutočnej výške škody.

Avšak ekonomická analýza pravidla uskutočnená inými autormi dochádza k opačnému záveru o ekonomickej efektívite tohto pravidla,³⁹ pretože pravidlo *eggshell skull* z viacerých dôvodov nedokáže motivovať škodcov k sociálne optimálnemu správaniu.⁴⁰ Autori navrhujú pravidlo zrušiť, vo vzťahu škodca-poškodený nahrádzať iba predvídateľnú škodu, a zároveň preniesť náhradu týchto osobitných prípadov do sféry súkromného alebo štátneho poistenia.⁴¹

Ak teda vychádzame z premisy, že deliktne právo vo všeobecnosti usmerňuje právno-politické hodnotové vyvažovanie medzi záujmom na udržaní a ochrane určitej právnej pozície (reprezentovanej najmä záujmom na úplnom odškodnení poškodeného) na jednej

³⁶ Por. napr. jednoduchá veta v prípade *Dulieu* cit. v pozn. 5, veľmi krátky komentár k DCFR.

³⁷ KRAUS, Gary P. *Health Care Risk Management: Organization and Claims Administration*. Washington, D.C.: Beard Books, 2000, s. 102.

³⁸ K tomu por. napr. MICELI, Thomas. *The Economic Approach to Law. 2nd Ed.* [online]. Stanford University Press, 2008 [cit. 2017-08-31]. Dostupné na <<http://www.sup.org/economiclaw/Discussion%20Points/Chapter%202.pdf>>.

³⁹ Por. CALANDRILLO, Steve P., BUEHLER, Dustin E. op. cit., s. 391 a nasl.

⁴⁰ „Po prvé, toto pravidlo vystavuje škodcov nespravodlivému prekvapeniu. Po druhé, škodcovia, ktorí nemajú vedomosť o existencii „eggshell“ žalobcov, budú naďalej vynakladať príliš malú osobitnú starostlivosť a budú vykonávať činnosti, ktoré ohrozujú potenciálnych „eggshell“ poškodených v nadmernej miere. Škodcovia s určitou vedomosťou o existencii „eggshell“ žalobcov pravdepodobne nesprávne odhadnú prepokladanú škodu a nebudú podnikat optimálne opatrenia na ich predchádzanie a uskutočňovať optimálnu mieru rizikovej aktivity (či už príliš vysokú alebo príliš nízku). Okrem toho, toto pravidlo nedokáže zohľadniť dôsledky „averzie k riziku“, „morálneho hazardu“ a „nežalovateľných“ škodcov.“ Ibid., s. 404-405.

⁴¹ Por. *ibid.*, s. 416-418. Jednou z navrhovaných zložiek financovania takýchto náhrad by mohlo byť zavedenie krížovej podpory náhrady „eggshell skull“ prípadov náhradami v prípadoch „steel skull“, v súvislosti s čím navrhujú, aby sa v takýchto prípadoch nepriznávala náhrada skutočnej škody, ale rozumne predvídateľnej (hypotetickej) škody – v presahujúcej miere následne odvedenej do osobitného fondu náhrad. Ibid., s. 419.

strane a slobodou jednotlivca v jeho konaní na strane druhej,⁴² potom sa zdá, že popísaná doktrína kladie prvoradá dôraz práve na ochranu právnej pozície poškodeného, pričom sloboda jednotlivca, ktorý pri svojej činnosti spôsobí inému škodu, je limitovaná predovšetkým zavinenosťou konania škodcu voči inému.⁴³ To, čo je zavrnutiahodné (ergo kompenzovateľné) z pohľadu spoločnosti, je nedbanlivosť osoby pri počínaní si, ak je spôsobilé privodiť akúkoľvek ujmu na zdraví iného, nie sloboda osoby pri kalkulovaní vlastného nedbanlivostného konania odstupňovaná podľa miery potenciálneho poškodenia.

Náhľad ekonomického liberalizmu zásadne kladie do popredia individuálnu slobodu jednotlivca,⁴⁴ ktorá by nemala byť neprímerane hatená právnymi konštruktmi, avšak čoraz častejšie badať aj vo vede deliktneho práva jeho chápanie ako otázky spoločenskej – sociálnej, podľa ktorého chápania je základnou koncepciou deliktneho práva požiadavka, aby osoba zohľadňovala dobro iných pri rozhodovaní o tom, ako si počínať (vyjadrenie požiadavky na posudzovanie konania rozumnej osoby).⁴⁵ DeliktNOPrávny prípad, ako napr. spôsobenie ujmy na zdraví osoby s určitou predispozíciou, je potom sám sociálnym problémom, ktorý treba ako taký aj analyzovať. Právo poškodeného na náhradu škody je zároveň spoločenskou požiadavkou, aby sa vzťah dvoch subjektov v spoločenstve napravil priznaním určitej náhrady, dôsledkom nesplnenia požiadavky, aby škodca bral dostatočný ohľad na obeť svojho počínania. „Analýza samotného nároku závisí od posúdenia a vyhodnotenia sociálneho problému, ktorý nárok odôvodnil – protichodné požiadavky na zdroje, priestor, postavenie či individuálnu autonómiu.“⁴⁶ Takéto ponímanie vzťahu dvoch subjektov súkromnoprávneho pomeru, a teda existencia inherentného záväzku ohľaduplnosti voči iným je veľmi blízka jednej zo zásad, na ktorých je (alebo by malo byť) budované európske súkromné právo, a to profesorkou Lurger koncipovaná zásada „ohľadu a férovosti“, hoci v pôvodnom význame ide o zásadu uplatniteľnú pre zmluvné právo. Podľa nej nie je potrebné, aby sa strany „celkom vzdali vlastných záujmov (altruizmus), alebo, aby sa správali v zmysle solidarity či sociálnych myšlienok v tradičnom zmysle. Očakáva sa od nich, aby sa správali férovo (v dobrej viere), a aby brali ohľad na záujem druhej strany.“⁴⁷ Možno vyhodnotiť, že identický záujem sleduje aj sociálne zamerané deliktne právo, totiž zachovávanie primeranej miery ohľaduplnosti

⁴² V tomto zmysle napr. FUCHS, Maximilian. *Deliktsrecht*. 7. Aufl. Berlin, Heidelberg: Springer, 2009, s. 2.

⁴³ Je symptomatické, že doktrína *eggshell skull* sa v systémoch *common law* rozvíja práve v rámci osobitne rozoznávanej vetvy deliktneho práva – delikty spôsobené nedbanlivostným konaním (*negligence*).

⁴⁴ Vo vzťahu k deliktnému právu por. FUCHS, Maximilian, op. cit., s. 2.

⁴⁵ GERHART, Peter M. *Tort Law and Social Morality*. New York: Cambridge University Press, 2010, s. xi.

⁴⁶ *Ibidem*, s. xxii.

⁴⁷ LURGER, Brigitta. The “Social” Side of Contract Law and the New Principle of Regard and Fairness. In Hartkamp, Arthur (ed.). *Towards a European civil code*. 3. ed. Nijmegen : Ars Aequi Libri [et. al.], 2004, s. 287. V slov. jazyku pozri aj LURGER, Brigitta. Budúcnosť európskeho zmluvného práva na rozhraní medzi zmluvnou slobodou, sociálnou spravodlivosťou a trhovou racionalitou – I. (preložila Monika Jurčová) In *Justičná revue*. 2007, roč. 59, č. 6-7, s. 918-921 (označený aj ako princíp „ohľaduplnosti a slušnosti“).

pri mimozmluvnom počínaní si jednotlivca, ktoré je spôsobilé privodiť ujmu inému. Nemožno povedať, že by to bolo v zásadnom rozpore aj s hodnotou individuálnej slobody (autonómie) jednotlivca, ako jedného z pilierov súkromného práva. V tomto ohľade sa v súčasnosti tiež väčší dôraz kladie na autonómiu v prostredí materiálne rovných strán súkromnoprávneho vzťahu, na rozdiel od rovnosti zhola formálnej.⁴⁸ Subjekt s predispozíciou na vznik ujmy väčšieho rozsahu, ako je ujma bežná, je priam stelesnením pojmu „slabšia“ strana z dôvodu svojej fyzickej (či psychickej) zraniteľnosti. Uplatnenie pravidla *eggshell skull* tak možno chápať aj ako formu vyrovnania formálne nerovného postavenia subjektov deliktnoprávneho vzťahu.

Rizikovým a „nesociálnym“ by však bolo uplatňovanie uvádzaného pravidla, ak by sa interpretovalo absolútne, t. j. ak by malo v plnosti nahradiť analýzu príčinnosti, a tak neponechalo priestor na zváženie rôznych sociálne relevantných faktorov, čo by malo predovšetkým kulminovať v posúdení miery požadovanej ohľaduplnosti z oboch strán vzťahu. Je zrejmé, že túto požiadavku je veľmi problematické v plnosti naplniť v normatívnej rovine. Preto považujeme za nevyhnutné, aby právny poriadok, ktorý vychádza z nami rozoberaného pravidla, otváral priestor pre uplatňovanie korektívov východzej zásady. Môže sa tak diať najmä analýzou zavinenia (a najmä spoluzavinenia poškodeného), ustanovenia určitej miery nominálnej predvídateľnosti rizika, dôslednejším rozlišovaním právnych následkov známej (ošetriteľnej) a neznámej predispozície, príp. inými prostriedkami, ktoré primeranú ohľaduplnosť škodcu ale i poškodeného vo vzájomnom pomere dokážu pretransformovať na spoločensky objektívne spravodlivé pričítanie zodpovednosti a rozsahu náhrady príslušnej ujmy. V tomto smere je otázne, či túto požiadavku dostatočne napĺňa norma čl. VI. – 4:101 (2) DCFR.

Záver

Veda a prax deliktného práva v anglo-americkom právnom systéme už vyše storočia rozvíja koncept náhrady ujmy na zdraví poškodeného spôsobenej nedbanlivostným konaním iného, podľa ktorého škodca nahrádza ujmu v plnosti vzniknutej ujmy, bez ohľadu na prípadné osobitné a neštandardné predispozície poškodeného, ktoré vedú k navýšeniu rozsahu ujmy, oproti ujme, ktorú by potenciálne utrpel priemerný subjekt. Pod priliehavým označením „*eggshell skull*“ poskytovalo ochranu osobám so zvlášť krehkým fyzickým zdravím, aby si postupne našlo uplatnenie aj pri ochrane krehkého psychického zdravia osôb, a napokon sa uplatnilo aj pri ochrane majetku, pričom dosiaľ prebieha diskusia o možnom rozsahu záberu základného pravidla „brat' obeť takú aká je“, aby nespôsobovalo absurdné a právno-politicky neželané dôsledky. V základnej forme (ochrany života a zdravia subjektu) sa pravidlo úplného odškodnenia zásadne uplatňuje aj v kontinentálnej Európe, hoci vychádzajúc z iného doktrinálneho aparátu. No vrchol prác na akademickej harmonizácii súkromného práva v Európe – návrh Spoločného

⁴⁸ Stačí spomenúť príklad súkromnoprávnej ochrany spotrebiteľa, ktorá hýbe súčasným súkromnoprávnym diskurzom, a ktorá je vo svojej podstate iba extenzívnou nadstavbou záujmu na dôslednom presadzovaní materiálnej rovnosti strán.

referenčného rámca (DCFR) – si pravidlo *eggshell skull* vzal za svoje, keď ho priamo normatívne zakotvil vo svojom texte.

Rovnosť v ochrane obzvlášť chúlостivých osôb sa dotýka prirodzeného citu pre spravodlivosť na strane právnikov, aj pôvodné pomenovanie označujúce takýto koncept je metaforicky expresívne, poukazujúc na osobitnú krehkosť lebky poškodenej osoby. Pre účely rozvíjania právneho diskurzu o tomto inštitúte v Slovenskej republike, si aj naša právna veda zaslúži podobne trefné terminologické inštrumentárium, ktoré autori vidia v označovaní dotknutého princípu „pravidlom krehkého poškodeného“ alebo „pravidlom krehkej kosti“, v závislosti od miery obraznosti vyjadrenia.

Súčasnú európsku súkromnú právo, či už v ponímaní *de lege lata* alebo *de lege ferenda* je charakterizované prvkami usilujúcimi o sociálne spravodlivý rámec pre inak individuálne autonómne súkromnoprávne vzťahy. Jedným z nich je aj prienik zásady ohľadu a férovosti do reglementácie zmluvných vzťahov, ktorý sa na rovnakom spoločensko-právnom pozadí môže presadiť aj v deliktnej práve. Uplatňovanie tu predstaveného princípu má skutočne potenciál prispievať k sociálne spravodlivej alokácii zodpovednosti a povinnosti náhrady škody, preto by bolo určite prínosom pre európsku, ale i jednotlivé národné doktríny deliktnej práva, ak by mohli čerpať z hĺbkovo preskúmanej a dôkladne popísanej teoretickej základne rozvíjanej na podklade európskeho *soft law*. Na základe posúdenia uplatňovania pravidla *eggshell skull* v systémoch *common law* a trendov smerovania deliktnej práva (ale i súkromného práva ako takého) autori vyhodnotili, že kompenzácia skutočnej škody a ochrana fyzicky slabšieho subjektu právneho vzťahu je skutočne spoločensky želaným cieľom. No pri jej normatívnom vyjadrení v pravidle *eggshell skull* je nevyhnutné, aby vytvorený rámec dokázal zohľadňovať nuansy každého vzťahu, aby sociálne uvedomelá aplikačná činnosť nebola individuálne neodôvodniteľným bremenom. Pravidlo by teda malo byť vyjadrené dostatočne široko a pripustiť uplatnenie abstraktných korektívov, ktoré môžu mať rôznorodú právno-inštitucionálnu povahu. Tak môže byť v otázke náhrady ujmy na zdraví ochraňované blaho jednotlivca i spoločnosti.

Literatúra

- ALEXANDER, Larry A. Causation and Corrective Justice: Does Tort Law Make Sense? *Law and Philosophy*. 1987, vol. 6, no. 1, s. 1-23.
- BEST, Arthur, BARNES, David W. *Basic Tort Law: Cases, Statutes and Problems*. New York: Aspen Publishers, 2007. 894 s.
- CALANDRILLO, Steve P., BUEHLER, Dustin E. Eggshell Economics: A Revolutionary Approach to the Eggshell Plaintiff Rule. *Ohio State Law Journal*. 2013, vol. 74, no. 3, s. 375-422.
- FUCHS, Maximilian. *Deliktsrecht*. 7. Aufl. Berlin, Heidelberg: Springer, 2009. 303 s.
- GERHART, Peter M. *Tort Law and Social Morality*. New York: Cambridge University Press, 2010. xxviii, 257 s.
- JANČO, Milan, JURČOVÁ, Monika, NOVOTNÁ, Marianna a kol. *Európske súkromné právo*. Bratislava : Eurojuris, 2012. 540 s.

- JAROŠOVÁ A., BUZÁSSYOVÁ. K. (red.). *Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L*. [online] Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2011. 1087 s. [cit. 2017-08-31]. Dostupné na internete: : <<http://slovniky.korpus.sk>>.
- KALVACH, Zdeněk a kol. *Křehký pacient a primární péče*. Praha : Grada Publishing, 2011. 400 s.
- KRAUS, Gary P. *Health Care Risk Management: Organization and Claims Administration*. Washington, D.C.: Beard Books, 2000. 328 s.
- LURGER, Brigitta. Budúcnosť európskeho zmluvného práva na rozhraní medzi zmluvnou slobodou, sociálnou spravodlivosťou a trhovou racionalitou – I. *Justičná revue*. 2007, roč. 59, č. 6-7, s. 914-926 (preložila Monika Jurčová).
- LURGER, Brigitta. The “Social” Side of Contract Law and the New Principle of Regard and Fairness. In Hartkamp, Arthur (ed.). *Towards a European civil code*. 3. ed. Nijmegen : Ars Aequi Libri [et. al.], 2004, s. 273-296.
- McQUADE, J. Stanley. The Eggshell Skull Rule and Related Problems in Recovery for Mental Harm in the Law of Torts. *Campbell Law Review*. 2001, vol. 24., no. 1, s. 1-45.
- MICELI, Thomas. *The Economic Approach to Law. 2nd Ed.* [online]. Stanford University Press, 2008 [cit. 2017-08-31]. Dostupné na <<http://www.sup.org/economiclaw/Discussion%20Points/Chapter%202.pdf>>.
- PECIAR, Š. (red.). *Slovník slovenského jazyka*. I. – VI. zv. 1. vyd. [online] Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1959-1968 [cit. 2017-08-31]. Dostupné na internete: : <<http://slovniky.korpus.sk>>.
- PELIKÁNOVÁ, Irena. Odpovednosť za škodu – trendy a otázky, malý náhľad do osnovy nového občanského zákonníku. *Bulletin advokacie*. 2011, č. 3, s. 15-23.
- REDKO, Olga. Religious Practice as a ‘Thin Skull’ in the Context of Civil Liability. *University of Toronto Faculty of Law Review*. 2014, vol. 72, no. 1, s. 37-78.
- RENKA, Candice E. The Presumed Eggshell Plaintiff Rule: Determining Liability When Mental Harm Accompanies Physical Injury. *Thomas Jefferson Law Review*. 2007, vol. 29, no. 2, s. 289-312.
- STEELE, Jenny. *Tort Law: Text, Cases, and Materials*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2014. 992 s.
- VAN DAM, C. *European Tort Law*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2013. 601 s.
- von BAR, Christian, CLIVE, Eric (eds.). *Principles, Definitions and Model rules of European Private Law : Draft Common Frame of Reference (DCFR). Full Edition*. vol. 1-6. Munich : sellier, european law publishers, 2009. 6563 s.

Judikatura

- Rozsudok NS ČR z 27.9.1990, sp. zn. 1 Cz 59/90, publ. pod R 21/1992.
- Bruneau v. Quick*, 187 Conn. 617 (1982).
- Colonial Inn Motor Lodge, Inc. v. Gay*, 680 N.E.2d 407 (Ill. App. Ct. 1997).
- Dulieu v. White and Sons* [1901] 2 KB 669.
- McCahill v. New York Transportation Co.*, 94 N.E. 616 (N.Y. 1911).
- Re Polemis & Furness, Withy & Co Ltd* [1921] 3 KB 560.
- Shorey v. PT Limited* [2003] HCA 27; (2003) 197 ALR 410.
- Smith v. Leech Brain Co.* [1962] 2 QB 405.
- Vosburg v. Putney*, 80 Wis. 523, 50 N.W. 403 (Wisc. 1891).

KLASIFIKÁCIA PRAMEŇOV SLOVENSKEHO ÚSTAVNÉHO PRÁVA V KONTEXTE TEÓRIE ALEKSANDRA PECZENIKA

DIVISION OF SOURCES OF SLOVAK CONSTITUTIONAL LAW IN THE CONTEXT OF THE THEORY OF ALEKSANDER PECZENIK

JUDr. Daniel Krošlák, PhD.

Katedra teórie práva a ústavného práva,
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Abstrakt: V slovenskej právnej vede sa spravidla používa členenie prameňov práva na materiálne a formálne so všetkými ich subkategóriami. Toto členenie čiastočne vychádza z určitého sociologického nahliadania na právo, resp. chápe právo v kontexte spoločenských pohybov smerujúcich k jeho vzniku a formálnej záväznosti. Z hľadiska súčasnej právnej vedy však podľa nášho názoru nereprezentuje najpresnejšiu možnú teoretickú štruktúru pre opis práva platiaceho v konkrétnom štáte (či platného širšie). Po hľadaní medzi rôznymi možnosťami sa nám pre tieto účely javila ako najvhodnejšia teória, s ktorou prišiel vo svojom diele pôvodcom poľský profesor Aleksander Peczenik. V tomto príspevku sme sa preto pokúsili aplikovať Peczenikovo chápanie prameňov práva na slovenské ústavné právo. Výsledkom, ktorý sme si pritom želali dosiahnuť, je čo najprecíznejšia kategorizácia a opis prameňov ústavného práva platiaceho v Slovenskej republike. Posúdenie toho, či sa nám to podarilo, samozrejme, ostáva na čitateľovi.

Kľúčové slová: Aleksander Peczenik, právne predpisy, medzinárodné záväzky, judikatúra súdov, výsledky platného referenda, ústavné zvyklosti, veda ústavného práva (konštitucionalistika)

Abstract: Slovak legal science usually divides sources of law into material and formal with all their subcategories. This division is partially based on a certain sociological view of the law, eventually understands law in the context of developments towards its origin and formal binding. According to many current legal scientists, however, this view does not represent the most accurate possible theoretical structure for describing sources of law in a particular state (or wider). After researching of various theories in this context it seems to us that the most appropriate theory for our purpose is the one which was formulated by originally Polish professor Aleksander Peczenik. In this paper, we have attempted to apply Peczenik's understanding of the sources of law to the Slovak constitutional law. The result we wanted to achieve is the possibly most accurate categorization and description of the sources of constitutional law valid in the Slovak Republic. However, it is only up to the reader to agree or not with the presented outcome.

Keywords: Aleksander Peczenik, legislation, international obligations, court case law, results of a valid referendum, constitutional conventions, constitutional jurisprudence

Úvod

V slovenskej právnej vede sa spravidla používa členenie prameňov práva na materiálne a formálne so všetkými ich subkategóriami.¹ Toto členenie čiastočne vychádza z určitého sociologického nahliadania na právo, resp. chápe právo v kontexte spoločenských pohybov smerujúcich k jeho vzniku a formálnej záväznosti. Z hľadiska súčasnej právnej vedy však podľa nášho názoru nereprezentuje najpresnejšiu možnú teoretickú štruktúru pre opis práva platiaceho v konkrétnom štáte (či platného širšie). Po hľadaní medzi rôznymi možnosťami sa nám pre tieto účely javí ako najvhodnejšia teória, s ktorou prišiel vo svojom diele pôvodcom poľský profesor Aleksander Peczenik. V tomto príspevku sa pokúsime aplikovať Peczenikovo chápanie prameňov práva na slovenské ústavné právo. Výsledkom, ktorý by sme si pritom želali dosiahnuť, je čo najprecíznejšia kategorizácia a opis prameňov ústavného práva platiaceho v Slovenskej republike. Posúdenie toho, či sa nám to podarilo, ostáva v každom prípade na čitateľovi.

Peczenikova teória prameňov práva vychádza z toho, že výraz „prameň práva“ referuje na „dôvod platnosti“ právnych noriem, teda na to, prečo právne normy niekoho k niečomu zaväzujú.² V tomto zmysle rozdeľuje pramene práva podľa stupňa či spôsobu ich záväznosti do troch základných kategórií:

1. na tie, ktoré **musia** (*must*) byť použité,
2. na tie, ktoré **by mali** (*should*) byť použité, a
3. na tie, ktoré **môžu** (*may*) byť použité.

Na základe toho potom môžeme do prvej skupiny prameňov ústavného práva v kontexte slovenskej právnej (ústavnej) kultúry radiť:

- právne predpisy,
- medzinárodné záväzky,
- formálne záväznú judikatúru súdov,
- výsledky platného referenda.

Do druhej skupiny prameňov ústavného práva v kontexte našej právnej (ústavnej) kultúry náležia:

- normatívne pôsobiaca, nie však formálne záväzná judikatúra súdov,
- ústavné zvyklosti.

Do tretej skupiny prameňov ústavného práva v kontexte našej právnej (ústavnej) kultúry počítame:

- judikatúru súdov majúcu silu podporného argumentu alebo ilustratívnu funkciu (napr. historická alebo zahraničná judikatúra);
- vedu ústavného práva (konštitucionalistiku).

¹ Bližšie pozri napr. PRUSÁK, J.: *Teória práva*. Bratislava : VO PF UK, 1995, s. 188 a nasl.

² PECZENIK, A.: *On Law and Reason*. Dordrecht : Springer, 2008, s. 261 a nasl.

1 Právne predpisy

Právne predpisy sú bez pochybností najvýznamnejšou skupinou formálne záväzných prameňov ústavného práva.³ V prvom rade sem patrí samozrejme **Ústava Slovenskej republiky** (publikovaná pod č. 460/1992 Zb.) a jej **17 priamych noviel** (realizovaných ústavnými zákonmi č. 244/1998, 9/1999, 90/2001, 140/2004, 323/2004, 463/2005, 92/2006, 210/2006, 100/2010, 356/2011, 232/2012, 161/2014, 306/2014, 427/2015, 44/2017, 71/2017, 137/2017 Z. z.).

Ako sme už naznačili vyššie, Ústava SR je **polylegálna**. Vyplyva to zo skutočnosti, že okrem ústavy a jej priamych noviel sú súčasťou ústavnej matérie aj **všetky ústavné zákony**, ktoré môžeme rozdeliť do nasledujúcich skupín:

1. ústavné zákony prijaté na základe splnomocňujúcej ústavnej blankety (pozri čl. 3 ods. 2, čl. 7 ods. 1, čl. 51 ods. 2, čl. 99 ods. 1, čl. 102 ods. 3 ústavy) – na základe dvoch z daných ustanovení boli prijaté:

➤ *tri ústavné zákony meniace hranice* (čl. 3 ods. 2 ústavy):

- ústavný zákon č. 160/2003 Z. z. o súhlase so zmenami štátnej hranice medzi Slovenskou republikou a Poľskou republikou;
- ústavný zákon č. 352/1997 Z. z. o zmene hranice Slovenskej republiky s Maďarskou republikou;
- ústavný zákon č. 47/1996 Z. z. o súhlase so zmenami štátnej hranice medzi Slovenskou republikou a Českou republikou;

➤ *jeden ústavný zákon upravujúci podmienky a rozsah obmedzenia základných práv a slobôd a rozsah povinností v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu* (čl. 51 ods. 2 ústavy):

- ústavný zákon 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu.

2. ústavné zákony prijaté bez splnomocňujúcej ústavnej blankety, ktoré ústavu trvalo dopĺňajú a odchyľujú sa od jej textu (tzv. nepriame novelizácie ústavy); patria sem tieto:

- ústavný zákon č. 493/2011 Z. z. o rozpočtovej zodpovednosti;
- ústavný zákon 254/2006 Z. z. o zriadení a činnosti výboru Národnej rady Slovenskej republiky na preskúmavanie rozhodnutí Národného bezpečnostného úradu;
- ústavný zákon č. 397/2004 Z. z. o spolupráci Národnej rady Slovenskej republiky a vlády Slovenskej republiky v záležitostiach Európskej únie;
- ústavný zákon č. 357/2004 Z. z. o ochrane verejného záujmu pri výkone funkcií verejných funkcionárov.⁴

³ Právny predpis je možné najvšeobecnejšie definovať ako hmotného nositeľa nehmotnej právnej normy, t. j. ako hmotné médium, prostredníctvom ktorého je právna norma komunikovaná svojim adresátom (recipientom). To znamená, že právny predpis je oficiálny a formálny dokument vyhlasujúci (aspoň jednu) právnu normu ako všeobecne záväznú pravidlo správania. Porovnaj KNAPP, V. a kol.: *Tvorba práva a její současné problémy*. Praha : Linde, 1998, s. 20-21.

⁴ Bližšie pozri tiež BREICHOVÁ LAPČÁKOVÁ, M.: *Ústava a ústavné zákony*. Bratislava : Kalligram, 2013, s. 79-85.

3. **ústavné zákony prijaté bez splnomocňujúcej ústavnej blankety, ktoré stanovujú jednorazovú odchýlku od textu ústavy** (ústavné zákony *ad hoc*); patria sem tieto:

- ústavný zákon č. 330/2011 Z. z. o skrátení volebného obdobia Národnej rady Slovenskej republiky;
- ústavný zákon č. 82/2006 Z. z. o skrátení volebného obdobia Národnej rady Slovenskej republiky;
- ústavný zákon č. 332/1998 Z. z. o predĺžení volebného obdobia orgánov samosprávy obcí zvolených vo voľbách v roku 1994;
- ústavný zákon č. 70/1994 Z. z. o skrátení volebného obdobia Národnej rady Slovenskej republiky.⁵

4. **recipované ústavné zákony** – s ohľadom na generálnu recepčnú klauzulu v čl. 152 ods. 1 ústavy zostávajú v Slovenskej republike v platnosti aj ústavné zákony prijaté pred prijatím Ústavy SR, ak s ňou nie sú v rozpore; zrejme jediným takýmto ústavným zákonom je v súčasnosti ústavný zákon č. 23/1991 Zb., ktorým sa uvádza *Listina základných práv a slobôd*.⁶

Okrem ústavy a uvedených ústavných zákonov sú prameňmi ústavného práva ešte aj ďalšie právne predpisy:

A) **Viacere zákony** – najmä tie, ktoré podrobnejšie upravujú v ústave načrtnutú materiu; napríklad:

- zákon č. 83/1990 Zb. o zákone o združovaní občanov;
- zákon č. 40/1993 Z. z. o štátnom občianstve Slovenskej republiky;
- zákon č. 350/1996 Z. z. o rokovacom poriadku Národnej rady Slovenskej republiky;
- zákon č. 153/2001 Z. z. o prokuratúre;
- zákon č. 73/1986 Zb. o umelom prerušení tehotenstva;
- zákon č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení;
- zákon č. 38/1993 Z. z. o organizácii Ústavného súdu Slovenskej republiky, o konaní pred ním a o postavení jeho sudcov atď.

⁵ Bližšie cit. dielo, s. 85-86.

⁶ V súvislosti s platnosťou Listiny aj po prijatí Ústavy SR v roku 1992 vznikol z hľadiska právno-aplikačnej praxe problém, keďže text ústavnej úpravy základných práv a slobôd obsiahnutý v Listine je síce porovnateľný, ale nie identický s textom ústavnej úpravy základných práv a slobôd, ktorý je obsiahnutý v II. hlave Ústavy SR. Tieto rozdiely sa v nasledujúcom období ešte viac prehĺbili a v praxi spôsobovali a spôsobujú interpretačné a aplikačné ťažkosti, najmä v situáciách, ak text Listiny základných práv a slobôd garantuje väčší rozsah ochrany určitého základného práva alebo slobody ako text Ústavy SR. Z príslušnej judikatúry vyplýva, že Ústavný súd SR uprednostnil aplikáciu zjavne obmedzujúcejšej úpravy ustanovenej v Ústave SR, pričom argumentoval jednak výkladovým pravidlom *lex posterior derogat legi priori* (napr. I. ÚS 141/04, III. ÚS 273/05), ako aj uplatnením generálneho interpretačného pravidla obsiahnutého v čl. 152 ods. 4 Ústavy Slovenskej republiky, podľa ktorého výklad a uplatňovanie ústavných zákonov, a teda aj Listiny musí byť v súlade s Ústavou SR a z ktorého tak vyvodil zásadu prednostnej aplikácie ústavy (napr. I. ÚS 141/04, IV. ÚS 64/05). Bližšie pozri OROSZ, L.: *Listina základných práv a slobôd ako súčasť ústavného systému Slovenskej republiky*. In: Jirásek, J. (ed.): *Listina a súčasnosť*. Sborník príspevků sekce ústavního práva přednesených na mezinárodní vědecké konferenci Olomoucké právnické dny 2010. Olomouc : Právnická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci, 2010, s. 151-166.

B) Vo veľmi obmedzenej miere **nariadenia vlády SR**, keďže pri ich tvorbe sa zohľadňuje právny princíp *delegata potestas non potest delegari*, ktorý zakazuje zákonodarcovi, aby ďalej preniesol jemu danú moc vytvoriť určitú právnu úpravu delegáciou na iný orgán; v našom ústavnom systéme tento princíp vyplýva z formulácie čl. 120 ods. 1 Ústavy SR: „*Na vykonanie zákona a v jeho medziach môže vláda vydávať nariadenia.*“;

– medzi nariadenia vlády, ktoré však možno zaradiť medzi pramene ústavného práva patrí napríklad aproximačné nariadenie vlády č. 167/2015 Z. z. o environmentálnych normách kvality v oblasti vodnej politiky, ktoré špecifikuje obsah práva na priaznivé životné prostredie v danej oblasti;

C) **Niektoré rozhodnutia prezidenta SR** – napríklad rozhodnutie prezidenta SR č. 250/2001 Z. z. o prenesení právomoci dojednávať niektoré medzinárodné zmluvy; rozhodnutia prezidenta SR o vyhlásení referenda atď.

D) Vo veľmi obmedzenej miere **právne predpisy vydávané ministerstvami a ostatnými ústrednými orgánmi štátnej správy** – napríklad vyhláška Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky č. 655/2004 Z. z. o odmenách a náhradách advokátov za poskytovanie právnych služieb; predmetná vyhláška zreálnuje právo na prístup k súdu či právo na obhajobu, ktorého efektívnosť závisí často od právnej pomoci poskytnutej advokátom.⁷

E) **Niektoré interné normatívne smernice (organizačné akty)**

– uznesenie Národnej rady Slovenskej republiky z 18. decembra 1996 č. 519 o schválení legislatívnych pravidiel tvorby zákonov publikované v Zbierke zákonov Slovenskej republiky pod č. 19/1997,

– Legislatívne pravidlá vlády Slovenskej republiky schválené uznesením vlády SR z 25. mája 2010 č. 352 a pod.

2 Medzinárodné záväzky

V každom právnom poriadku sú za stanovených okolností prameňmi práva aj rôzne medzinárodné záväzky. Základnou právnou normou, ktorá upravuje postavenie medzinárodných záväzkov Slovenskej republiky, je právny princíp *pacta sunt servanda* v znení, ako je obsiahnutý v čl. 1 ods. 2 Ústavy SR („*Slovenská republika uznáva a dodržiava všeobecné pravidlá medzinárodného práva, medzinárodné zmluvy, ktorými je viazaná, a svoje ďalšie medzinárodné záväzky.*“). Uvedené ustanovenie označujeme aj ako tzv. **rekogničnú normu** (t. j. právnu normu, na základe ktorej identifikujeme príslušnosť ostatných právnych noriem k platnému právu).⁸ V zmysle jej citovanej dikcie ústavodarca uznáva a rozlišuje ako pramene práva tieto jednotlivé formy:

1. všeobecné pravidlá medzinárodného práva,

⁷ Pozri aj rozhodnutie vo veci *Airey v. Írsko* z 9. októbra 1979, sťažnosť č. 6289/73.

⁸ Porovnaj PROCHÁZKA, R. – KÁČER, M.: *Teória práva*. Bratislava : C. H. Beck, 2013, s. 151 a nasl.

2. medzinárodné zmluvy, ktorými je viazaná, a
3. svoje ďalšie medzinárodné záväzky.

2.1 Všeobecné pravidlá medzinárodného práva

Podľa dôvodovej správy k návrhu tejto ústavnej úpravy (zakotvanej do právneho poriadku novelizáciou ústavy č. 90/2001 Z. z.) sa majú pod všeobecnými pravidlami (zásadami) medzinárodného práva „rozumieť najmä tie, **ku ktorým sa prihlásili signatárske štáty Viedenského dohovoru o zmluvnom práve z 23. mája 1969** (na základe svojho článku 84 ods. 1 Dohovor nadobudol platnosť dňom 27. januára 1980 a pre Československú socialistickú republiku nadobudol platnosť podľa svojho čl. 84 ods. 2 dňom 28. augusta 1987 – publikovaný vyhláškou ministra zahraničných vecí č. 15/1988 Zb. zo 4. septembra 1987) a **zásady, ktoré sú vtelené do Charty Organizácie Spojených národov.**

Medzi ďalšie významné zásady medzinárodného práva však patrí aj **zásada rovnoprávnosti národov a ich právo na sebaurčenie, zásada zvrchovanej rovnosti a nezávislosti všetkých štátov, zásada nevmiešavania sa do vnútorných záležitostí štátov, zásada zákazu hrozby silou alebo použitia sily a zásada všeobecného uznávania a dodržiavania ľudských práv a základných slobôd pre všetkých.**

Ústavné skúsenosti z iných krajín poukazujú tiež na to, že o bližšiu definíciu jednotlivých zásad medzinárodného práva sa môže v rámci svojej rozhodovacej činnosti pokúsiť aj orgán oprávnený na výklad samotnej ústavy. V Spolkovej republike Nemecko napríklad Spolkový ústavný súd v jednom zo svojich rozhodnutí konštatoval, že za pravidlá medzinárodného práva možno pokladať také pravidlá, ktoré uznáva väčšina štátov medzinárodného spoločenstva národov bez toho, aby tieto museli byť súčasťou medzinárodných zmlúv (Bundesverfassungsgericht 23 - 317, 66, 64a). Ako príklad možno uviesť niektoré **zásady vojenského práva** (odmietanie zabíjania vojnových zajatcov, právo vojnových zajatcov na ľudské zaobchádzanie), **uznávanie niektorých práv zastupiteľských úradov, zásada dodržiavania medzinárodných zmlúv** („pacta sunt servanda“) a pod.

Možno preto predpokladať, že k podobnému vývoju dôjde aj následkom rozhodovacej činnosti ústavného súdu v Slovenskej republike.

Navrhované ustanovenie je pritom potrebné interpretovať nielen ako prihlásenie sa Slovenskej republiky k všeobecným pravidlám medzinárodného práva, medzinárodným zmlúvam, ktorými je viazaná a svojim ďalším medzinárodným záväzkom, ale aj ako formulovanie ústavného záväzku pre Národnú radu Slovenskej republiky, aby utvárala právny poriadok Slovenskej republiky v zhode s vyššie uvedenými pravidlami, medzinárodnými zmluvami a ďalšími medzinárodnými záväzkami Slovenskej republiky.“

2.2 Medzinárodné zmluvy

Kvantitatívne najvýznamnejšou skupinou prameňov práva spomedzi medzinárodných záväzkov Slovenskej republiky sú jednoznačne **medzinárodné zmluvy**. Pod medzinárodnou zmluvou sa pritom podľa čl. 2 ods. 1 písm. a) Viedenského dohovoru

o zmluvnom práve z roku 1969 (vyhláška ministra zahraničných vecí č. 15/1988 Zb.) rozumie: „*medzinárodná dohoda uzavretá medzi štátmi písomnou formou, spravujúca sa medzinárodným právom, spísaná v jedinej alebo vo dvoch alebo viacerých súvisiacich listinách, nech je jej názov akýkoľvek*“.⁹

Základný regulačný rámec postavenia medzinárodných zmlúv v právnom poriadku SR sa odvíja od už spomenutého čl. 1 ods. 2 Ústavy SR, na ktorý nadväzujú predovšetkým čl. 7 ods. 2 až 5; čl. 84 ods. 3, 4; čl. 86 písm. d); čl. 102 ods. 1 písm. a), b); čl. 119 písm. f), g), h); čl. 120 ods. 2; čl. 125; čl. 125a; čl. 127; čl. 133; čl. 144 a čl. 154c Ústavy SR.

Podľa tejto ústavnej úpravy, rozhodnutia prezidenta SR o prenesení právomoci dojednávať niektoré medzinárodné zmluvy č. 250/2001 Z. z. a internej normatívnej inštrukcie „Pravidlá pre uzatváranie medzinárodných zmlúv a zmluvnú prax“ (schválenej uznesením vlády SR č. 743 z 21. októbra 2009) sa medzinárodné zmluvy delia na:

- a) „**prezidentské zmluvy**“, ktoré pred ratifikáciou prezidentom vyžadujú súhlas Národnej rady Slovenskej republiky,
- b) „**vládne zmluvy**“, ktoré nevyžadujú súhlas Národnej rady Slovenskej republiky a rozsahom záväzkov presahujú rámec pôsobnosti ústredného orgánu štátnej správy ustanovený osobitným zákonom (tým je v súčasnosti zákon č. 575/2001 Z. z. o organizácii činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy),
- c) „**rezortné zmluvy**“, ktoré nevyžadujú súhlas Národnej rady Slovenskej republiky ani vlády Slovenskej republiky a rozsahom záväzkov nepresahujú rámec pôsobnosti ústredného orgánu štátnej správy ustanovený osobitným zákonom.

Medzi „**prezidentské**“ zmluvy sa zaraďujú zmluvy vymenované v čl. 7 ods. 4, v čl. 7 ods. 5, ako aj zmluvy uvedené v čl. 7 ods. 2 a ods. 3 ústavy. Konkrétne sú to tieto:

1. medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách,
2. medzinárodné politické zmluvy,
3. medzinárodné zmluvy vojenskej povahy,
4. medzinárodné zmluvy, z ktorých vzniká Slovenskej republike členstvo v medzinárodných organizáciách,
5. medzinárodné hospodárske zmluvy všeobecnej povahy,
6. medzinárodné zmluvy, na ktorých vykonanie je potrebný zákon,
7. medzinárodné zmluvy, ktoré priamo zakladajú práva alebo povinnosti fyzických osôb alebo právnických osôb,
8. medzinárodné zmluvy o zaradení sa Slovenskej republiky do organizácie vzájomnej kolektívnej bezpečnosti,
9. medzinárodná zmluva, na základe ktorej preniesla Slovenská republika výkon časti svojich práv na Európske spoločenstvo a Európsku úniu.

Z hľadiska ústavného práva sú spomedzi uvedených typov medzinárodných zmlúv najdôležitejšie medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách

⁹ Podrobnejší výklad problematiky medzinárodných zmlúv z hľadiska medzinárodného práva možno nájsť v diele JANKUV, J. – LANTAJOVÁ, D. a kol.: *Medzinárodné zmluvné právo a jeho interakcia s právnym poriadkom Slovenskej republiky*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2011.

a medzinárodná zmluva, na základe ktorej preniesla Slovenská republika výkon časti svojich práv na Európske spoločenstvá a Európsku úniu. Tou posledne menovanou je **Zmluva o pristúpení k Európskej únii** z roku 2004, ktorá bola publikovaná ako príloha k oznámeniu Ministerstva zahraničných vecí SR č. 185/2004 Z. z.¹⁰

Pokiaľ ide o medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách, jednoznačne najdôležitejšou zmluvou pre ústavné právo je **Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd**, ku ktorému v roku 1991 pristúpila ešte ČSFR¹¹ a SR ho v zmysle čl. 154c Ústavy SR recipovala do svojho právneho poriadku. Práve Dohovor spolu so svojimi protokolmi a rozhodnutiami Európskeho súdu pre ľudské práva (ktorý vznikol na základe Dohovoru) vytvoril významný regionálny systém ochrany ľudských práv, ktorý má zásadný presah aj do ochrany ľudských práv v rámci signatárskych štátov Dohovoru.

Okrem Dohovoru boli do nášho ústavného systému recipované aj ďalšie medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách prijaté v rámci Rady Európy. Patria sem v ich aktuálnom znení najmä:

- Európsky dohovor na zabránenie mučenia a neľudského či ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania – pozri oznámenie Ministerstva zahraničných vecí SR č. 26/1995 Z. z.;
- Európska sociálna charta (revidovaná) – pozri oznámenie Ministerstva zahraničných vecí SR č. 273/2009 Z. z.;
- Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov – pozri oznámenie Ministerstva zahraničných vecí SR č. 588/2001 Z. z.;
- Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín – pozri oznámenie Ministerstva zahraničných vecí SR č. 160/1998 Z. z.;
- Dohovor o ľudských právach a biomedicíne – pozri oznámenie Ministerstva zahraničných vecí SR č. 40/2000 Z. z. a iné.

Ďalej do skupiny medzinárodných zmlúv o ľudských právach a základných slobodách, ktorými je Slovenská republika viazaná, patria aj viaceré zmluvné dokumenty Organizácie Spojených národov. Predovšetkým je potrebné spomenúť tieto:

- Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach – pozri vyhlášku ministra zahraničných vecí č. 120/1976 Zb.;

¹⁰ Celý názov zmluvy znie: Zmluva medzi Belgickým kráľovstvom, Dánskym kráľovstvom, Spolkovou republikou Nemecko, Helénskou republikou, Španielskym kráľovstvom, Francúzskou republikou, Írskom, Talianskou republikou, Luxemburským veľkovoľvodstvom, Holandským kráľovstvom, Rakúskou republikou, Portugalskou republikou, Fínskou republikou, Švédskym kráľovstvom, Spojeným kráľovstvom Veľkej Británie a Severného Írska (členskými štátmi Európskej únie) a Českou republikou, Estónskou republikou, Cyperskou republikou, Lotyšskou republikou, Litovskou republikou, Maďarskou republikou, Maltskou republikou, Poľskou republikou, Slovinskou republikou, Slovenskou republikou o pristúpení Českej republiky, Estónskej republiky, Cyperskej republiky, Lotyšskej republiky, Litovskej republiky, Maďarskej republiky, Maltskej republiky, Poľskej republiky, Slovinskej republiky a Slovenskej republiky k Európskej únii.

¹¹ Pozri oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 209/1992 Zb.

- Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach – pozri vyhlášku ministra zahraničných vecí č. 120/1976 Zb.;
- Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie – pozri vyhlášku ministra zahraničných vecí č. 95/1974 Zb.;
- Dohor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien – pozri vyhlášku ministra zahraničných vecí č. 62/1987 Zb.;
- Dohovor proti mučeniu a inému krutému, neľudskému alebo ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu – pozri vyhlášku ministra zahraničných vecí č. 143/1988 Zb.;
- Dohovor o právach dieťaťa – pozri oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 104/1991 Zb.;
- Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím – pozri oznámenie Ministerstva zahraničných vecí SR č. 317/2010 Z. z.;
- Medzinárodný dohovor o ochrane všetkých osôb pred nedobrovoľným zmiznutím – pozri oznámenie Ministerstva zahraničných vecí SR č. 12/2015 Z. z.

Okrem uvedených medzinárodných zmlúv do tejto skupiny patria ešte mnohé ďalšie, ktoré boli prijaté napr. v rámci iných medzinárodných organizácií a Slovenská republika sa stala ich signatárskym štátom. Tiež sem patria zmluvy, ktoré síce neobsahujú žiadny katalóg ľudských práv, ale s ľudskými právami súvisia.

2.3 Ďalšie medzinárodné záväzky

Podľa citovaného ustanovenia čl. 1 ods. 2 Ústavy SR patria do skupiny prameňov práva platného v Slovenskej republike aj ďalšie medzinárodné záväzky. Medzi pramene ústavného práva ich však môžeme zaradiť len vtedy, ak sa obsahovo dotýkajú ústavnej matérie. V tomto kontexte sem patria najmä **súdne rozhodnutia** medzinárodných súdnych orgánov (predovšetkým Európskeho súdu pre ľudské práva a Súdneho dvora EÚ).

3 Judikatúra súdov

Pojem judikatúry nie je legislatívne vymedzený, takže je potrebné ho na tomto mieste objasniť doktrinálne. Pod judikatúrou sa v zásade rozumie ustálená rozhodovacia činnosť súdu/súdov, ktorá je spôsobilá u účastníka konania vyvolať dôvodné očakávanie podobného rozhodnutia.¹²

Pokiaľ ide o záväznosť judikatúry, už bolo uvedené, že konkrétne súdne rozhodnutie môže spadať do jednej zo všetkých troch kategórií, a je teda aplikovateľné na úrovni, že:

1) musí byť použité ako prameň práva,

¹² Ústavný súd SR na adresu toho uvádza: „Dôveru v určitú rozhodovaciu prax v skutkovo i právne porovnateľných veciach vyvoláva až prezentovaná rozhodovacia prax súdu najvyššej inštancie, ktorá sa ustálila po určitú dobu, a nie ojedinelé rozhodnutie súdu. Požiadavka právnej istoty taktiež automaticky neznamená, že sa judikatúra najmä najvyššieho súdu nemôže vyvíjať, resp. že v prípade, ak je prijaté ojedinelé rozhodnutie vybočujúce z doterajšej línie rozhodovacej praxe, sa konajúci súd nemôže vrátiť na pôvodnú líniu rozhodovacej činnosti.“ Pozri uznesenie Ústavného súdu SR II. ÚS 78/2012.

- 2) **by malo byť použité** ako prameň práva, alebo
- 3) **môže byť použité** ako prameň práva.

3.1 Judikatúra, ktorá musí byť použitá

Medzi judikáty, ktoré sú prameňmi ústavného práva v tejto skupine, patria tie súdne rozhodnutia, ktoré sú formálne záväzné a upravujú ústavnú materiu. *In concreto* sú to predovšetkým **rozhodnutia Ústavného súdu SR**

- podľa čl. 125 ods. 1, 2 a 5 Ústavy SR (rozhodnutia o súlade právnych predpisov), ktoré sú po nadobudnutí právoplatnosti všeobecne záväzné podľa čl. 125 ods. 6 ústavy a vyhlasujú sa spôsobom ustanoveným na vyhlasovanie zákonov (t. j. v Zbierke zákonov SR);
- podľa čl. 128 Ústavy SR (rozhodnutia o výklade ústavy alebo ústavného zákona), ktoré sa podľa citovaného ustanovenia ústavy vyhlasujú spôsobom ustanoveným na vyhlasovanie zákonov a nadobúdajú týmto dňom všeobecnú záväznosť.

Ďalej do tejto skupiny judikátov patria aj konkrétne rozhodnutia **Európskeho súdu pre ľudské práva (ESLP)**. V zmysle čl. 46 ods. 1 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd („*Vysoké zmluvné strany sa zaväzujú, že sa budú riadiť právoplatným rozsudkom súdu vo všetkých sporoch, ktorých sú stranami.*“) sú pre Slovenskú republiku záväzné všetky tie rozhodnutia ESLP, v ktorých bola SR účastníkom súdneho sporu.¹³

Postupne však dochádza v judikatúre ESLP k posunu z tejto pozície definovanej Dohovorom. Súd napokon viackrát zopakoval, že Dohovor je potrebné chápať ako „živý nástroj“ a interpretovať ho podľa aktuálnych podmienok.¹⁴ Pod vplyvom neúnosného nárastu počtu rozhodovaných prípadov na prelome konca 90. rokov 20. storočia a začiatku nového tisícročia sa tak ESLP posúva od záverov, ktoré by boli záväzné len individuálne pre účastníkov sporu, k formulovaniu záverov (vo vzťahu k danému štátu) všeobecných. V nich konštatuje všeobecný rozpor právnej úpravy, ktorá bola základom rozhodnutia v konkrétnom prípade, s ustanovením Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Prenáša tak svoju pozornosť od konkrétneho prípadu ku štrukturálnym problémom, na ktoré poukazuje.¹⁵

Medzi judikatúrou v rámci tejto kategórie nemožno opomenúť ani rozhodnutia **Súdneho dvora Európskej únie (SDEÚ)**, ktoré sa dotýkajú ústavnej matérie.¹⁶ Otázka ich

¹³ Vnútroštátna záväznosť uvedených rozhodnutí vyplýva z už spomenutého čl. 1 ods. 2 Ústavy SR.

¹⁴ Bližšie pozri napr. LETSAS, G.: *The ECHR as a Living Instrument: Its Meaning and its Legitimacy*. In: Føllesdal, A. – Peters, B. – Ulfstein, G. (eds.): *Constituting Europe. The European Court of Human Rights in a National, European and Global Context*. Cambridge : Cambridge University Press, 2013, s. 106-141.

¹⁵ BOBEK, M. – KÜHN, Z. a kol.: *Judikatura a právní argumentace*. Praha : Auditorium, 2013, s. 315.

¹⁶ Texty vybraných rozhodnutí ESLP a SDEÚ, ktoré sú pre SR záväzné a majú presah do ústavnej matérie (konkrétne do ľudských práv), možno nájsť napr. v publikácii PIROŠÍKOVÁ, M. – SIMAN, M. a kol.: *Ľudské práva. Výbrané rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva a Súdneho dvora Európskej únie*. Bratislava : Eurojuris, 2012.

záväznosti je logickou podmnožinou všeobecnej otázky vnútroštátnej záväznosti práva Európskej únie. Judikatúra SDEÚ je jedným z typov aktov tzv. sekundárneho práva (práva vytváraného a vydávaného orgánmi EÚ), teda časti právneho poriadku (právo EÚ), ktorý sa Slovenská republika prístupím k EÚ zaviazala dodržiavať.

3.2 Judikatúra, ktorá by mala byť použitá

Medzi judikáty, ktoré sú prameňmi ústavného práva v tejto skupine, patria tie súdne rozhodnutia, ktoré majú širšie normatívne pôsobenie (t. j. nad rámec konkrétneho prípadu). Do tejto kategórie môžeme zaraďovať pravdepodobne **všetky ostatné rozhodnutia Ústavného súdu SR**. Pravdepodobne preto, lebo rozhodujúce nakoniec je, ako sa k väznanosti judikatúrou stavia samotný ústavný súd.

Ústavný súd SR sa prvýkrát k danej otázke vyjadril až koncom svojho druhého funkčného obdobia. Vtedy si všimol, že princíp právneho štátu, právnej istoty, dôvery občanov v právo či rovnosť účastníkov konania vyžadujú, aby súdy (a prostredníctvom nich aj ďalšie orgány verejnej moci) posudzovali rovnaké veci rovnako a rozdielne veci rozdielnym spôsobom.¹⁷ Ústavný súd uviedol, že: „*napriek skutočnosti, že v právnom poriadku Slovenskej republiky rozhodnutia všeobecných súdov vo veci samej nezaväzujú ostatných sudcov rozhodnúť analogicky v podobných prípadoch, taká situácia, keď súdy v druhovo rovnakej veci rozhodujú protichodným spôsobom, podkopáva efektivitu fungovania systému spravodlivosti a neguje jeho elementárny princíp a základný predpoklad, ktorým je požiadavka, aby sa o rovnakých veciach rozhodovalo rovnakým spôsobom*“.¹⁸ Týmto ústavný súd okrem iného čiastočne sformuloval, čo sa má rozumieť pod širším normatívnym pôsobením judikatúry a práve na základe toho môžeme judikatúru ústavného súdu (ale aj judikatúru ostatných súdov v SR) zaraďovať do skupiny „mala by byť použitá ako prameň práva“ (ak nepatrí do vyššie uvedenej skupiny „musí byť použitá ako prameň práva“).

Dôležité je v tejto súvislosti ešte poznamenať, že musíme na úrovni Ústavného súdu SR rozlišovať medzi tzv. horizontálnou a vertikálnou úrovňou záväznosti rozhodnutia:

- horizontálna záväznosť súdneho rozhodnutia sa vzťahuje na samotný ústavný súd do budúcnosti (teda ústavný súd zaväzuje sám seba pre nasledujúce rozhodnutia v podobných veciach);
- vertikálna záväznosť zase znamená, že rozhodnutia ústavného súdu zaväzujú všetky hierarchicky nižšie stojace súdy v rámci sústavy súdov.

Na adresu **horizontálnej záväznosti** možno uzavrieť, že hoci nie je ústavný súd svojou judikatúrou väzvaný formálne, mal by svoje predchádzajúce rozhodnutia v podobných veciach v budúcnosti nasledovať, a ak tomu tak nebude, mal by každý prípadný

¹⁷ EALÍK, T.: *Precedens a Ústavný súd Slovenskej republiky*. In: Dulak, A. a kol.: *Vybrané aspekty súdneho precedensu v podmienkach Slovenskej republiky*, Bratislava : Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2013, s. 45.

¹⁸ Pozri nález Ústavného súdu SR IV. ÚS 49/06.

odklon od judikatúry riadne odôvodniť. To, ako ukazuje T. Lalič, nebolo v minulosti vôbec samozrejmé.¹⁹

Čo sa týka **vertikálnej záväznosti**, možno skonštatovať, že do kategórie judikátov Ústavného súdu SR **sub 3.2** [teda tých, ktoré by „mali byť použité ako pramene práva“] **nepatria** už spomenuté rozhodnutia podľa čl. 125 ods. 1, 2 a 5; čl. 128, čl. 125a ods. 3; čl. 125b ods. 3 Ústavy SR, ktoré sme zaradili do kategórie judikátov **sub 3.1** [teda tých, ktoré by „musia byť použité ako pramene práva“]. Do kategórie **sub 3.2** však **patria** ostatné rozhodnutia Ústavného súdu SR. Pri tých je potrebné rozlišovať medzi ich precedenčným účinkom (normatívnym pôsobením) a kasačným účinkom (normatívnym pôsobením).²⁰ Rozhodnutia ústavného súdu **s precedenčným účinkom** sú záväzné *inter partes*, čiže pre procesné strany v konaní ako *res iudicata* (v prípade absencie opravného prostriedku). Môžeme sem napríklad zaradiť konanie o súlade medzinárodnej zmluvy s ústavou. Čo sa týka precedenčného pôsobenia týchto rozhodnutí smerom do budúcnosti v horizontálnom význame, záväzná pre ústavný súd bude *ratio decidendi* konkrétneho rozhodnutia za predpokladu jeho publikácie v Zbierke nálezov a uznesení Ústavného súdu SR. Pokiaľ ide o rozhodnutia ústavného súdu **s kasačným účinkom**, v týchto prípadoch hovoríme o individuálnej záväznosti, ktorá sa týka výlučne konkrétneho prípadu. Táto záväznosť je prísnejšia ako precedenčné pôsobenie tohto rozhodnutia, ale na druhej strane viaže len následne konajúci súd, teda na rozdiel od precedensu nie je všeobecná. Do budúcnosti však nie je možné vylúčiť normatívne pôsobenie týchto rozhodnutí *erga omnes*, pretože už raz vyslovené nosné dôvody rozhodnutia ústavného súdu, by mali byť východiskom pre rozhodovanie nasledujúcich prípadov rovnakého druhu za predpokladu, že nedôjde k racionálnej zmene judikatúry.²¹

Do kategórie **sub 3.2** patrí okrem už charakterizovaných rozhodnutí Ústavného súdu SR aj **judikatúra ESJP**, ktorá má širší normatívny význam ako len právne účinky medzi konkrétnymi účastníkmi súdneho sporu (*inter partes*) či všeobecné právne účinky vo vzťahu ku konkrétnemu štátu (*erga omnes*). Napriek tomu, že v Dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd či relevantnej judikatúre ESJP nie je takéto pôsobenie

¹⁹ „Horizontálne účinky vlastnej rozhodovacej činnosti [ústavného súdu] boli ovplyvnené chybnými rozhodnutiami ústavného súdu, ktoré ústavný súd prekonáva len plynutím času, vďaka komparatívnejmu právu či judikatúre ESJP. Dá sa povedať, že ústavný súd si zatiaľ len hľadá cestu k záväznosti vlastnej judikatúry; dokonca môžeme povedať, že ústavný súd ani nemá koncepciu chápania záväznosti vlastnej judikatúry, s výnimkou mechanizmu určeného na zjednocovanie rozhodovacej činnosti senátov, ktorý tiež dostatočne nevyužíva. Záväznosť judikatúry chápe oportunisticky, pričom sa nevyhýba ani extrémom (napr. PL. ÚS 14/09) a za niekoľko rokov svojej existencie sa nevyjadril, ako vníma záväznosť vlastnými rozhodnutiami v rovnakých (podobných) veciach.“ Bližšie pozri LALIČ, T.: *Precedens a Ústavný súd Slovenskej republiky*. In: Dulak, A. a kol.: *Vybrané aspekty súdneho precedensu v podmienkach Slovenskej republiky*, Bratislava : Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2013, s. 45-60.

²⁰ Pod rozhodnutiami s precedenčným účinkom (normatívnym pôsobením) je potrebné rozumieť rozhodnutia, pri ktorých má ústavný súd originárnu právomoc (koná ako prvá a posledná inštancia); pod rozhodnutiami s kasačným účinkom (normatívnym pôsobením) zase rozumieme rozhodnutia, kde ústavný súd koná len subsidiárne, teda v rámci inštančného postupu prejednávanej veci.

²¹ Bližšie pozri cit. dielo, s. 60-65.

judikatúry explicitne stanovené, je možné ho odvodiť implicitne a *de facto* z nasledujúcich argumentov:

- Po prvé, z čl. 1 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd vyplýva povinnosť pre zmluvné strany priznať každému v ich jurisdikcii práva a slobody v Dohovore uvedené. Okrem povinnosti procesnej strany napraviť porušenie v konkrétnom prípade a prispôbiť národný štandard ochrany ľudských práv konvencionálnemu, môže byť toto ustanovenie vyložené aj ako záväzok pre všetky ostatné zmluvné strany zaručiť práva a slobody tak, ako ich v konkrétnom prípade vyložil a aplikoval ESĽP. Inými slovami, čl. 1 Dohovoru zakladá právny účinok *erga omnes*, ktorý z časového hľadiska stanovuje povinnosť pre ostatné zmluvné strany *ex ante* nasledovať štrasburské štandardy ochrany ľudských práv.
- Po druhé, aj keď o precedenčnej povahe rozhodnutí ESĽP sa vedú polemiky, najmä do akej miery je sám súd viazaný predchádzajúcimi rozhodnutiami, princíp právnej istoty, z ktorého sa odvodzuje princíp dôvery v právo a súdne rozhodnutie, je stále relevantný. Za predpokladu existencie rovnakých okolností prípadu, ktoré už ESĽP posudzoval, napr. proti inému štátu, je veľký predpoklad, že súd vydá totožné rozhodnutie.
- Po tretie, princíp rovnosti vyžaduje, aby práva a slobody zaručené Dohovorom boli využívané v každom členskom štáte Rady Európy bez ohľadu na veľkosť, dôležitosť, hospodársku situáciu či históriu. Opačný záver by viedol k zníženiu efektivity ochrany ľudských práv, dvojkolajnosti judikatúry, a tak ku vzniku nerovnosti nielen medzi štátmi/členmi, ale aj medzi obyvateľmi, čo je zjavne neakceptovateľné. Účelom existencie Dohovoru je vytvorenie kultúry ľudských práv medzi členskými štátmi aspoň na minimálnom základe, ktorý Dohovor garantuje.²²

Na druhej strane platí, že národné súdy nemajú zohľadňovať rozhodnutia ESĽP bez ďalšieho uváženia, keďže ich jediným záväzkom v tomto kontexte je implementovať medzinárodné právo opatrne. Oblasť, kde rozhodnutia neprináležia k medzinárodnému právu a ústavnému záväzku ho dodržiavať, je v zásade úzka, keďže len narušenie materiálneho právneho štátu odôvodňuje nesúlad s medzinárodným právom. Keď nastane taká situácia, národný súd je povinný zvážiť judikatúru ESĽP a v odôvodnení presvedčivo uviesť, prečo ju v danom prípade aplikovať nemôže, resp. či sa mu javí ako vhodnejšie predložiť vec na rozhodnutie ústavnému súdu. Vnútroštátne súdy sú teda povinné posudzovať, či sú ustanovenia Dohovoru, tak ako ich vykladá ESĽP, v súlade s vyššími normami ústavného práva, ktoré im celkom logicky zostávajú nadradené. To znamená, že aj Ústavný súd SR, keď berie do úvahy rozhodovaciu činnosť (*case law*) ESĽP, či už pri individuálnych sťažnostiach, alebo pri kontrole súladu jednotlivých právnych predpisov, by si mal vyhradiť aspoň minimálny priestor na kontrolu *case law* s materiálnym ústavným právom. Ústavný súd SR to tak aj doteraz implicitne robí. Dohovor bol síce do nášho právneho poriadku inkorporovaný v súlade s ústavným právom SR, avšak rozhodovacia činnosť ESĽP čoraz viac rozširuje rozsah ochrany jednotlivých ľudských práv aj

²² EALÍK, T.: Záväznosť rozhodnutí ESĽP a dekonštrukcia ústavného práva. In: *Právnik*, 2013, č. 1, s. 54-55.

na úkor ústavného práva, čím môže nastať medzi nimi nesúladi. Úlohou Ústavného súdu SR je preto hľadať rovnováhu a prípad po prípade rozhodovať, či Dohovor v interpretácii ESLP je (ešte) aplikovateľný v podmienkach slovenského ústavného práva, resp. či nie je v rozpore s niektorými principiálnymi hodnotami Ústavy SR (obsiahnutých najmä v jej úvodných článkoch). Ústava SR tak musí (za každých okolností) ostať ako posledné kritérium hodnotenia.²³

3.3 Judikatúra, ktorá môže byť použitá

Medzi judikáty, ktoré sú prameňmi ústavného práva v tejto skupine, patria tie súdne rozhodnutia, ktoré „môžu byť použité“, lebo napr. poskytujú argumentácii súdu väčšiu váhu ako v prípade, keď by k ich použitiu nedošlo. Druhovo do tejto kategórie nepatria judikáty uvedené *sub 3.1* a *sub 3.2*. Radíme sem napr. historickú alebo zahraničnú judikatúru.

Po preskúmaní rozhodovacej činnosti Ústavného súdu SR so zameraním na prítomnosť používania **historickej judikatúry** sme zistili, že v slovenských podmienkach sa s týmto typom argumentov v zásade nestretávame. Jedinú výnimku z daného stavu tvoria len veľmi sporadické odkazy na judikatúru Ústavného súdu ČSFR, ktorý fungoval od apríla 1991 do konca roku 1992.²⁴

Pokiaľ ide o používanie **zahraničnej judikatúry**, tu musíme podľa M. Bobeka rozlišovať medzi tým, čo je viditeľné a tým, čo je skryté.²⁵ Viditeľné je, že Ústavný súd SR na zahraničnú judikatúru odkazuje len vo veľmi malom množstve prípadov (pokiaľ sem nepočítame odkazy na *case law* ESLP). Predovšetkým sa dané referencie týkajú judikatúry českého ústavného súdu²⁶ a zriedkavejšie tiež judikatúry nemeckého Spolkového ústavného súdu.²⁷ Skryté je podľa Bobeka, že niektorí sudcovia Ústavného súdu SR (s ktorými hovoril) tvrdili, že pri svojej rozhodovacej činnosti využívajú zahraničné pramene a judikatúru častejšie a vo väčšej hĺbke, ako je nakoniec badateľné zo samotných rozhodnutí ústavného súdu. Absenciu príslušných odkazov v rozhodovacej činnosti pritom zdôvodnili štábnou kultúrou (odkazy na nepovinné pramene sú nevhodné) a spôsobom prípravy finálneho znenia rozhodnutia (napr. počas výmeny názorov v pléne súdu

²³ ĽALÍK, T.: Vplyv judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva na rozvoj ľudských práv v Slovenskej republike. In: *Justičná revue*, 2009, č. 12, s. 1318-1319. Ďalej k tomu pozri aj ĽALÍK, T.: Ústavný súd a dobiehanie judikatúry ESLP. In: *Justičná revue*, 2010, č. 5, s. 605-619; ŠTIAVNICKÝ, J.: ... lebo Štrasburg tak povedal. Niekoľko poznámok o vzťahu autorít Slovenskej republiky k autorite ESLP. In: Bobek, M. – Kmec, J. – Kosař, D. – Kratochvíl, J. a kol.: Dvacet let Evropské autority v České republice a na Slovensku. Praha : C. H. Beck, 2013, s. 113-125.

²⁴ Takýto odkaz možno nájsť napr. v náleze Ústavného súdu SR PL. ÚS 8/2014.

²⁵ BOBEK, M.: *Comparative Reasoning in European Supreme Courts*. Oxford : Oxford University Press, 2013, s. 174, 178-185. Pozri aj BERDISOVÁ, L.: *Analýza rozhodnutí Ústavného súdu SR*. In: Prusák, J. a kol.: Sociologicko-právny výskum prameňov práva a justifikácia súdnych rozhodnutí. Acta Universitatis Tyrnaviensis, Iuridica IV. Ročenka Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. Bratislava : Iura edition, 2008, s. 110 a nasl.

²⁶ Pozri napr. nálezy Ústavného súdu SR PL. ÚS 6/04, PL. ÚS 12/05.

²⁷ Pozri napr. uznesenie Ústavného súdu SR PL. ÚS 3/00, PL. ÚS 14/06.

je vymazaná referencia na zahraničnú judikatúru, ktorá bola súčasťou prvého návrhu rozhodnutia pripraveného sudcom spravodajcom).

4 Výsledky platného referenda

Výsledky platného referenda sú rovnako prameňom práva, ktorý musí byť v praxi rešpektovaný. Dôležité pritom je, že za platné referendum sa podľa čl. 98 ods. 1 Ústavy SR pokladá iba to referendum, na ktorom sa „zúčastnila nadpolovičná väčšina oprávnených voličov a rozhodnutie [bolo] prijaté nadpolovičnou väčšinou účastníkov referenda.“ Ak došlo k naplneniu uvedeného, Národná rada Slovenskej republiky má potom v zmysle čl. 98 ods. 2 ústavy povinnosť vyhlásiť návrhy prijaté v referende rovnako ako zákon. Za celú dobu existencie samostatnej SR k tomu došlo prakticky len jedenkrát, a to konkrétne v roku 2003, keď sa konalo referendum o otázke, či sa má Slovenská republika stať členským štátom Európskej únie. Účasť na referende bola 52,15 % oprávnených voličov a kladne sa k danej otázke postavilo 92,46 % zúčastnených. Výsledok referenda bol následne publikovaný v Zbierke zákonov SR ako rozhodnutie predsedu NR SR č. 175/2003 Z. z. o vyhlásení návrhu prijatého v referende konanom 16. a 17. mája 2003.

5 Ústavné zvyklosti

Ďalšou skupinou prameňov ústavného práva sú **ústavné zvyklosti (konvencie)**. Ide o relatívne určité pravidlá správania ústavného charakteru, ktoré sa sformovali dlhodobým a opakovaným uplatňovaním v ústavno-politickej praxi (*longa consuetudo*) a dané ústavné spoločenstvo je konsenzuálne presvedčené o ich právnej záväznosti (*opinio iuris*).

Význam ústavných zvyklostí ako prameňa ústavného práva opísal vo svojej judikatúre Ústavný súd Českej republiky: „... ústavné zvyklosti, konvencie, majú v ústavnom štáte veľký význam práve tým, že komponujú ústavu do funkčného celku a zaplňajú priestor medzi strohým vyjadrením ústavných princípov a inštitúcií a variabilitou ústavných situácií. V demokratickom právnom štáte je sotva predstaviteľné, aby interpretácia ústavy a jej zodpovedajúce ústavné zvyklosti, rešpektované a nenapadnuté po celú dobu od vzniku Ústavy, boli účelovou dezinterpretáciou ústavy spochybnené a s nimi i celá doterajšia prax vrátane radu rozhodnutí, ktoré doteraz neboli nikdy napadnuté“.²⁸

Na tomto mieste by sme chceli zdôrazniť, že vzhľadom na charakteristiky nášho ústavného systému je vhodné diferencovať medzi **ústavnými zvyklosťami** (ktoré by mali byť používané ako pramene práva) a právne nezáväznými **ustálenými pravidlami politickej praxe** (politickými uzáciami). Kým **ústavné zvyklosti** v rámci nášho ústavného systému predovšetkým vyplňajú medzery v ústave a implikujú pravidlá správania *praeter constitutionem* (ústavne povolené či nezakázané správanie),²⁹ právne nezáväznú

²⁸ Nález Ústavného súdu ČR Pl. ÚS 14/01.

²⁹ K tomu aj Ústavný súd ČR v už citovanom rozhodnutí Pl. ÚS 14/01: „Domnievame sa, že vznik ústavných zvyklostí *praeter constitutionem* je pravidelnou a prirodzenou súčasťou fungovania

ustálené pravidlá politickej praxe sa spravidla nachádzajú mimo ústavného rámca a implikujú teda správanie *extra constitutionem*, resp. v horšom prípade sú dôsledkom praxe obchádzania ústavy (*in fraudem constitutionem*) či priamo porušovania ústavy (*contra constitutionem*).

V ústavnom systéme SR možno jednoznačne hovoriť o týchto **ústavných zvyklostiach**:

- V čl. 102 ods. 1 písm. g) Ústavy SR sa uvádza, že prezident SR vymenúva a odvoláva predsedu a ostatných členov vlády SR. Jedinou ústavnou podmienkou na personálne obsadenie týchto postov pritom je, že musí ísť o občanov SR, ktorí sú voliteľní do NR SR (pozri čl. 110 ods. 2 a čl. 111 ústavy). Ak je toto kritérium splnené, prezident by mal navrhnuté osoby vymenovať. Členov vlády vymenúva v zmysle čl. 111 ústavy na návrh predsedu vlády. Na rozdiel od toho však text ústavy mlčí, pokiaľ ide o otázku, koho má prezident vymenovať za predsedu vlády. Túto ústavnú medzeru vyplnila konvencia, ktorá je tradične nasledovaná aj v rámci právnych poriadkov iných štátov a bola explicitne uznaná aj v slovenskom ústavno-politickom a ústavno-právnom diskurze. Jej obsahom je odporúčanie, aby prezident **poveril** po parlamentných voľbách **politickým mandátom viest' rokovania o zostavení vlády najprv volebného lídra víťaznej politickej strany**. Poverenec následne začne dialóg s ostatnými politickými stranami, ktoré sa dostali do parlamentu, pričom jeho cieľom je vytvorenie vlády, ktorá by mohla získať podporu väčšiny členov parlamentu. **Ak uspeje a predloží prezidentovi príslušnú politickú dohodu, prezident vymenuje ním označenú osobu za predsedu vlády (spravidla je ňou sám poverenec)**. Ak by sa takúto politickú dohodu vyrokovať nepodarilo, prezident poverí rokovaniami o zostavení vlády inú osobu (napr. lídra politickej strany, ktorá skončila v parlamentných voľbách druhá).
- Ústava SR (na rozdiel od predošlých ústav platných na území Slovenska) nijako neupravuje spôsob, akým je možné meniť jej text. Daný nedostatok pritom celkom zrejme nezodpovedá zámeru ústavodarcu, že by chcel týmto spôsobom zabrániť akýmkoľvek zmenám ústavného textu. Preto sa v ústavnoprávnej a ústavno-politickej praxi uvedený problém vyriešil spôsobom, že **ústava sa novelizuje prostredníctvom ústavného zákona** pomenovaného ako „ústavný zákon, ktorým sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb.“ a dnes už túto prax môžeme rovnako považovať za ústavnú zvyklosť.

Ak hovoríme o konkrétnych ústavných zvyklostiach, je dobré mať na pamäti skutočnosť, že ústavné zvyklosti sa môžu v praxi formovať neustále. V tomto kontexte by sa dalo hovoriť aj o **d'alsích pravidlách, ktoré sa môžu dostať do fázy formovania a eventuálneho budúceho uznania za ústavné zvyklosti**. Mohlo by ísť napr. o:

demokratických ústavných systémov v rámci európskej kontinentálnej právnej kultúry, teda v kontexte tradície písaných ústav a písaného práva. Tento jav nezostal v súčasnosti nereflektovaný aj judikatúrou ústavných súdov. Pre ilustráciu v tejto súvislosti zmienujem iba nález Spolkového ústavného súdu BVerfGE, 72, 189, v ktorom bol akceptovaný aktivizmus dohodovacieho výboru medzi Spolkovým snemom a Spolkovou radou praeter constitutionem, a to v postavení ústavnej zvyklosti.“

- požiadavku na proporcionálne rozdelenie parlamentných funkcií medzi zástupcov vládnej koalície a opozície (na Slovensku sa po r. 1998 zaužívalo, že pre zástupcu opozície je vyhradené jedno kreslo podpredsedu NR SR, že by opozícia mala mať pomerné zastúpenie vo všetkých výboroch NR SR a v pomernej časti aj funkcie predsedov a podpredsedov výborov NR SR);³⁰
- požiadavku, že opozícii patrí právo nominovať svojich predstaviteľov do kontrolných orgánov štátu (napr. požiadavka na obsadenie postu predsedu Najvyššieho kontrolného úradu SR opozičným nominantom).

Za právne nezáväzné **ustálené pravidlá politickej praxe** (politické uznanie) možno zase považovať napríklad:

- vytváranie koaličnej rady ako neoficiálneho orgánu, ktorý v prípade vzniku vládnej koalície pozostávajúcej z viacerých politických strán rozhoduje o základných otázkach fungovania vládnej koalície (avšak jeho rozhodnutia často zasahujú aj do otázok riadenia štátu);
- prax zriaďovania rôznych neoficiálnych poradných orgánov (napr. prezidenti si zriaďovali rôzne poradné orgány, napr. výbory na preskúmanie vhodnosti kandidátov na sudcov ústavného súdu; k tomu bližšie pozri aj nález Ústavného súdu SR III. ÚS 571/2014);³¹
- požiadavku, aby poslanci NR SR hlasovali podľa toho, čo sa „politicky dohodlo“, napr. na základe tzv. straníckej disciplíny (v tomto prípade by však mohlo ísť aj o obchádzanie ústavy, keďže čl. 73 ods. 2 ústavy hovorí, že poslanci majú mandát vykonávať podľa svojho svedomia a presvedčenia a nie sú viazaní príkazmi).

Keď sa vrátíme späť k ústavným zvyklostiam, Orosz a Volčko³² vo svojom článku uvádzajú ešte dve ďalšie ústavné zvyklosti:

1. prijímanie samostatných ústavných zákonov, ktoré majú charakter nepriamych novelizácií ústavy; a
2. prijímanie ústavných zákonov *ad hoc*, ktorými dochádza k skráteniu volebného obdobia parlamentu (od roku 1993 boli prijaté 3 také zákony).

Sami autori pri oboch prípadoch súčasne priznávajú, že daná prax je kritizovaná. Už na základe toho však musia byť podľa nášho chápania ústavných zvyklostí dané prípady automaticky z takéhoto zaradenia diskvalifikované (teda nemajú byť chápané ako ústavné zvyklosti). Ústavné zvyklosti vznikajú ako výsledok konsenzuálnej³³ a ústavne

³⁰ Táto prax bola čiastočne porušená po voľbách v marci roku 2016, keďže viaceré politické strany sa nakoniec nevedeli stotožniť s pôvodnou opozičnou dohodou, že by poslanci strany Kotleba – ĽS NS mali zastávať funkcie podpredsedov v šiestich výboroch NR SR.

³¹ Na margo daného rozhodnutia Ústavného súdu SR len poznamenávame, že prezident hájil prax vytvárania poradných orgánov s odkazom, že ide o ústavnú zvyklosť. Vzhľadom na naše chápanie pojmu ústavnej zvyklosti tento názor nepovažujeme za správny, a preto radíme uvedenú prax medzi politické uznanie.

³² OROSZ, L. – VOLČKO, V.: *Ústavné zvyklosti a ich vplyv na interpretáciu, aplikáciu a zmenu práva*. In: Bárány, E. a kol.: *Zmena práva*. Bratislava : Slovak Academic Press, 2013, s. 120 a nasl.

³³ Konsenzus tu chápeme ako výsledok dorozumievacích procesov v podmienkach, v ktorých majú obe strany právo uviesť svoje nároky a argumentačne doložiť ich platnosť či legitimitu. V tomto

konformnej praxe a tieto prípady môžeme klasifikovať nanajvýš ako politické uzancie *in fraudem constitutionem*.³⁴

6 Veda ústavného práva

Do poslednej skupiny prameňov ústavného práva (t. j. prameňov, ktoré môžu byť použité) patria výsledky vedy ústavného práva, ktoré napr. poskytujú argumentácii príslušného súdu väčšiu váhu ako v prípade, keď by k ich použitiu nedošlo. Z formálneho hľadiska môže ísť o komentáre k ústave a iným právnym predpisom, monografie, učebnice, vedecké a odborné články publikované v časopisoch, tematických zborníkoch a pod.

Úlohou vedy ústavného práva (konštitucionalistiky) pritom je zaoberať sa výkladom ústavného práva, systematickým a pojmovým prepojením súčasných a minulých právnych textov a iných prameňov a pod. V tomto kontexte ju môžeme rozčleniť do niekoľkých poddisciplín:

- **ústavná dogmatika** – je poddisciplína, ktorá analyzuje relevantné právne texty platného práva a na tomto základe vyvíja a formuluje smerodajné chápanie ústavného práva (t. j. jeho dogmatický rámec); jej cieľom pritom je umožniť, uľahčiť a racionálne zdôvodniť aplikáciu ústavného práva na jednotlivé prípady,³⁵ je najdôležitejšou súčasťou vedy ústavného práva;
- **ústavná metodológia** – je poddisciplína, ktorá sa z metodologického hľadiska zaoberá otázkou nachádzania ústavného práva a otázkou zdôvodňovania súdnych rozhodnutí patriacich do tejto oblasti (t. j. otázkou ústavnoprávnej argumentácie),³⁶
- **ústavná teória** – je poddisciplína, ktorá skúma podmienky inštitucionalizácie systémov vládnutia, zaoberá sa filozofickými postulátmi normatívneho dizajnu určitého politického spoločenstva a pod.,³⁷
- **ústavná komparatistika** – je poddisciplína, ktorá skúma a porovnáva jednotlivé ústavné systémy (ústavná makrokomparatistika) alebo napríklad konkrétne ústavné inštitúcie (ústavná mikrokomparatistika);³⁸

kontexte je potom možné hovoriť o jednomyselnom konsenze alebo o väčšinovom konsenze (väčšinovej mienke).

³⁴ Pokiaľ ide o prípad *sub 2)*, tu možno ešte dodať, že uvedená prax je v literatúre jednoznačne vnímaná ako prelomenie či až obchádzanie ústavy, pričom takéto predpisy bývajú niekedy označované aj ako „kváziústavné zákony“, lebo nespĺňajú znaky zákona a požiadavky naň kladené (t. j. nie sú všeobecné a neumožňujú opakované použitie). Pozri BREICHOVÁ LAPČÁKOVÁ, M.: *Ústava a ústavné zákony*. Bratislava : Kalligram, 2013, s. 86.

³⁵ Bližšie pozri a porovnaj všeobecný výklad k právnej dogmatike napr. v učebnici RÜTHERS, B.: *Rechtstheorie*. München : C. H. Beck, 2008, s. 206 a nasl.

³⁶ Z českých titulov pozri napr. HOLLÄNDER, P.: *Ústavnoprávni argumentace: ohlédnutí po deseti letech Ústavního soudu*. Praha : Linde, 2003; resp. všeobecne k právnickej metodológii MELZER, F.: *Methodologie nalézání práva. Úvod do právní argumentace*. Praha : C. H. Beck, 2010.

³⁷ Z českej literatúry pozri napr. KYSELA, J.: *Ústava mezi právem a politikou. Úvod do ústavní teorie*. Praha : Leges, 2014.

³⁸ Zo súčasnej literatúry pozri napr. BLAHOŽ, J. – BALÁŠ, V. – KLÍMA, K.: *Srovnávací ústavní právo*. Praha : ASPI, 2007; GINSBURG, T. – DIXON, R. (eds.): *Comparative Constitutional Law*. Cheltenham, UK; Northampton, USA : Edward Elgar, 2011; ROSENFELD, M. – SAJÓ, A. (eds.): *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*. Oxford : Oxford University Press, 2012.

- **ústavná sociológia** – je poddisciplína, ktorá za použitia rôznych metód skúma ústavy ako základné spoločenské regulatívne rámce a ich kontexty,³⁹ resp. skúma realizáciu či aplikáciu ústavy v praxi.⁴⁰

Literatúra

- BERDISOVÁ, L.: *Analýza rozhodnutí Ústavného súdu SR*. In: Prusák, J. a kol.: Sociologic-ko-právny výskum prameňov práva a justifikácia súdnych rozhodnutí. Acta Universitatis Tyrnaviensis, Iuridica IV. Ročenka Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. Bratislava : Iura edition, 2008.
- BLAHOŽ, J. – BALAŠ, V. – KLÍMA, K.: *Srovnávací ústavní právo*. Praha : ASPI, 2007.
- BOBEK, M.: *Comparative Reasoning in European Supreme Courts*. Oxford : Oxford University Press, 2013.
- BREICHOVÁ LAPČÁKOVÁ, M.: *Ústava a ústavné zákony*. Bratislava : Kalligram, 2013.
- GINSBURG, T. – DIXON, R. (eds.): *Comparative Constitutional Law*. Cheltenham, UK; Northampton, USA : Edward Elgar, 2011.
- HOLLÄNDER, P.: *Ústavnoprávní argumentace: ohlédnutí po deseti letech Ústavního soudu*. Praha : Linde, 2003.
- JANKUV, J. – LANTAJOVÁ, D. a kol.: *Medzinárodné zmluvné právo a jeho interakcia s právnym poriadkom Slovenskej republiky*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2011.
- KNAPP, V. a kol.: *Tvorba práva a její současné problémy*. Praha : Linde, 1998.
- KROŠLÁK, D. a kol.: *Ústavné právo*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2016.
- KYSELA, J.: *Ústava mezi právem a politikou. Úvod do ústavní teorie*. Praha : Leges, 2014.
- LETSAS, G.: *The ECHR as a Living Instrument: Its Meaning and its Legitimacy*. In: Føllesdal, A. – Peters, B. – Ulfstein, G. (eds.): *Constituting Europe. The European Court of Human Rights in a National, European and Global Context*. Cambridge : Cambridge University Press, 2013.
- ĽALÍK, T.: Vplyv judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva na rozvoj ľudských práv v Slovenskej republike. In: *Justičná revue*, 2009, č. 12.
- ĽALÍK, T.: Ústavný súd a dobiehanie judikatúry EŠLP. In: *Justičná revue*, 2010, č. 5.
- ĽALÍK, T.: *Precedens a Ústavný súd Slovenskej republiky*. In: Dulak, A. a kol.: *Vybrané aspekty súdneho precedensu v podmienkach Slovenskej republiky*, Bratislava : Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2013.
- ĽALÍK, T.: Závaznosť rozhodnutí EŠLP a dekonštrukcia ústavného práva. In: *Právnik*, 2013, č. 1.
- ŠTIAVNICKÝ, J.: ... lebo Štrasburg tak povedal. Niekoľko poznámok o vzťahu autorít Slovenskej republiky k autorite EŠLP. In: Bobek, M. – Kmec, J. – Kosař, D. – Kratochvíl, J. a kol.: *Dvacet let Evropské úmluvy v České republice a na Slovensku*. Praha : C. H. Beck, 2013, s. 113-125.
- MAURER, H.: *Staatsrecht I. Grundlagen, Verfassungsorgane, Staatsfunktionen*. München : C. H. Beck, 2007.
- MELZER, F.: *Methodologie nalézání práva. Úvod do právní argumentace*. Praha : C. H. Beck, 2010.

³⁹ Zo súčasnej literatúry pozri napr. TEUBNER, G: The Project of Constitutional Sociology: Irritating Nation State Constitutionalism. In: *Transnational Legal Theory*, 2013, č. 4, s. 44-58; alebo THORNHILL, Ch.: *A Sociology of Constitutions. Constitutions and State Legitimacy in Historical-Sociological Perspective*. Cambridge : Cambridge University Press, 2011.

⁴⁰ Bližšie k tomu napr. MAURER, H.: *Staatsrecht I. Grundlagen, Verfassungsorgane, Staatsfunktionen*. München : C. H. Beck, 2007, s. 26-29.

- OROSZ, L.: *Listina základných práv a slobôd ako súčasť ústavného systému Slovenskej republiky*. In: Jirásek, J. (ed.): *Listina a súčasnosť*. Sborník příspěvků sekce ústavního práva přednesených na mezinárodní vědecké konferenci Olomoucké právnické dny 2010. Olomouc : Právnická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci, 2010.
- OROSZ, L. – VOLČKO, V.: *Ústavné zvyklosti a ich vplyv na interpretáciu, aplikáciu a zmenu práva*. In: Bárány, E. a kol.: *Zmena práva*. Bratislava : Slovak Academic Press, 2013.
- PIROŠÍKOVÁ, M. – SIMAN, M. a kol.: *Ludské práva. Vybrané rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva a Súdneho dvora Európskej únie*. Bratislava : Euroiuris, 2012.
- PROCHÁZKA, R. – KÁČER, M.: *Teória práva*. Bratislava : C. H. Beck, 2013.
- PRUSÁK, J.: *Teória práva*. Bratislava : VO PF UK, 1995.
- ROSENFELD, M. – SAJÓ, A. (eds.): *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*. Oxford : Oxford University Press, 2012.
- RÜTHERS, B.: *Rechtstheorie*. München : C. H. Beck, 2008.
- ŠTIAVNICKÝ, J.: ... *lebo Štrasburg tak povedal. Niekoľko poznámok o vzťahu autorít Slovenskej republiky k autorite ESĽP*. In: Bobek, M. – Kmec, J. – Kosař, D. – Kratochvíl, J. a kol.: *Dvacet let Evropské úmluvy v České republice a na Slovensku*. Praha : C. H. Beck, 2013.
- TEUBNER, G.: *The Project of Constitutional Sociology: Irritating Nation State Constitutionalism*. In: *Transnational Legal Theory*, 2013, č. 4, s. 44-58.
- THORNHILL, Ch.: *A Sociology of Constitutions. Constitutions and State Legitimacy in Historical-Sociological Perspective*. Cambridge : Cambridge University Press, 2011.

SÚŤAŽNÉ PRÁVO EURÓPSKEJ ÚNIE A JEHO PRAMENE V PRIMÁRNOM PRÁVE

COMPETITION LAW OF THE EUROPEAN UNION AND ITS SOURCES IN PRIMARY LAW

JUDr. Peter Varga, PhD.

Katedra medzinárodného práva a európskeho práva,
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Abstrakt: Článok sa zaoberá prameňmi práva Európskej únie, ktoré regulujú efektívne fungovanie súťažného prostredia. Ako je pre právo Európskej únie príznačné, tak jeho pramene sú rôzneho charakteru, pričom jednotlivé pramene sa líšia čo do povahy, ako aj ich právnej sily. Súťažné právo Európskej únie je tvorené tak v normami najvyššej právnej sily, ako aj v normami nižšej právnej sily, ale aj v normami bez právnej záväznosti, avšak so značným praktickým významom (tzv. „soft law“ predpisy).

KLúčové slová: Hospodárska súťaž, súťažné právo, Európska únia, pramene práva, Zmluva o fungovaní Európskej únie

Abstract: The article deals with the sources of law that regulate the effective functioning of competition within the European Union. As typical for European Union law the sources of this law are of different character while these sources differ in their character as well as their legal force. European Union competition law is created both by the norms of the highest legal force as well as norms of lower legal force, including the norms which do not have a legal force at all, but with an important practical significance (so called soft law rules).

Key words: Competition, competition law, European Union, sources of law, the Treaty on the Functioning of the European Union

Úvod

Tak ako každé právne odvetvie má aj súťažné právo má svoje pramene, ktoré sú hmotnoprávnej ako aj procesnoprávnej povahy a regulujú povinnosti súkromnoprávných a verejnoprávných subjektov a postup inštitúcií pri uplatňovaní súťažných pravidiel. Aj oblasť súťažného práva prechádzala viacerými zmenami, v porovnaní s inými právnymi odvetviami ide o pomerne „mladú“ oblasť práva. To však nič nemení na tom, že táto oblasť práva je veľmi významná, keďže reguluje postavenie podnikov, ktoré vykonávajú hospodársku aktivitu a má vplyv na ich obchodné rozhodovanie. Prvé myšlienky týkajúce sa potreby regulácie hospodárskej súťaže na európskom kontinente sa začali objavovať pred vyše storočím, pričom istý čas trvalo, kým nadobudli formálnu podobu právne záväzných predpisov. Ako dôležité v oblasti ochrany súťaže sa v minulosti najčastejšie argumentovalo potrebou oddeliť súťažný proces od politiky. To sa prejavilo najmä po druhej svetovej vojne, pričom práve v tomto období vznikol základ pre súčasné súťažné

právo. Keďže predpisy obmedzujúce slobodné správanie podnikateľov boli prijímané aj v minulosti, nie každé takéto obmedzenie automaticky znamená, že možno hovoriť o súťažnom práve. Nemecká literatúra uvádza, že musia byť splnené tri podmienky:¹

- (i) existencia regulácie hospodárstva, ktorá sa v podstatných častiach opiera o voľnú hospodársku súťaž;
- (ii) rozšírené povedomie, že súťažné konanie môže byť aj nespravodlivé;
- (iii) presvedčenie, že štátu patrí právomoc proti nespravodlivému súťažnému štátu zakročiť.

Po druhej svetovej vojne sa vlády v európskych krajinách obracali na súťažné právo ako na prostriedok, ktorý dokáže zabezpečiť hospodárske oživenie zničeného hospodárstva a posilnenie politickej stability. Súťažné právo Európskych spoločenstiev, dnes Európskej únie, bolo pre mnohé štáty inšpiráciou pre prijímanie vnútroštátnych noriem, čo platí aj pre slovenské súťažné právo, ktoré je inšpirované súťažným právom Európskej únie.

1 Právna úprava súťažného práva EÚ

Súčasná právna úprava súťažných pravidiel Európskej únie (ďalej v texte aj „EÚ“), ktorá je primárne obsiahnutá v právnom základe zakladajúcich zmlúv, prešla určitým vývojom. Dnes právny základ súťažných pravidiel nájdeme v Zmluve o fungovaní Európskej únie (ďalej aj ako „ZFEÚ“). Historicky však je potrebné odkázať na Zmluvu o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva (ďalej aj ako „ZEHS“), ktorá nadobudla platnosť v roku 1958. V zmysle článku 1 Zmluvy o Európskej únii (ďalej aj ako „ZEÚ“) však platí, že Európska únia je založená na Zmluve o Európskej únii a na Zmluve o fungovaní Európskej únie, pričom tieto dve zmluvy majú rovnakú právnu silu a Európska únia nahrádza Európske spoločenstvo a je jeho právnym nástupcom. Z tohto dôvodu sa výklad týkajúci sa Európskeho spoločenstva bude aplikovať aj na Európsku úniu. Prijatie Lisabonskej zmluvy znamenalo aj terminologickú zmenu v oblasti súťažného práva, keďže do nadobudnutia jej platnosti sa používal pojem komunitárne súťažné právo a od 1. decembra 2009 sa používa pojem súťažné právo EÚ.

Prvé roky existencie Európskych spoločenstiev však neexistoval efektívny spôsob uplatňovania súťažných pravidiel na úrovni Európskych spoločenstiev. K zmene došlo až prijatím Nariadenia 17/62,² čo bolo štyri roky po nadobudnutí účinnosti Zmluvy

¹ Ekey, Klippel, Kotthoff, Meckel, Plaß: Heidelberger Kommentar zum Wettbewerbsrecht, 2., neubearbeitete Auflage, C.F.Muller, 2005, str. 3, dostupné na (1.7.2017): <https://books.google.sk/books?id=2x52uHeXqJMC&pg=PA3&lpg=PA3&dq=wettbewerbsrecht+deutschland+geschichte&source=bl&ots=cj9KpQX4O-&sig=nf-y2IRXbsttJL4f2BxcpyyQ4vc&hl=sk&sa=X&sqi=2&ved=0ahUKewj95tSdlYvUAhXrIsAKHdRBBV8Q6AEITjAD#v=onepage&q=wettbewerbsrecht%20deutschland%20geschichte&f=false>

² Nariadenie Rady č. 17 zo 6. februára 1962, prvé vykonávacie nariadenie k článkom 81 a 82 ZES (mimoriadne vydanie Úradného vestníka Európskej únie Kapitola 08, zväzok 01, str. 3-10; Úradný vestník Európskych spoločenstiev 13 z 21. februára 1962, s. 204-211). Ďalej v texte len „Nariadenie 17/62“.

o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva.³ Je potrebné zdôrazniť, že vtedajšie komunitárne súťažné právo bolo ovplyvnené nemeckým súťažným právom. Nemecké súťažné právo zasa bolo ovplyvnené americkým súťažným právom. V tom istom roku, ako bola prijatá Zmluva o založení Európskeho spoločenstva, bol v Spolkovej republike Nemecko prijatý zákon proti obmedzeniu hospodárskej súťaže⁴ (Gesetz gegen Wettbewerbsbeschränkungen z 27. júla 1957).

Prijatie zákona bolo požadované americkou okupačnou správou pred úplným odovzdaním suverenity nemeckej vláde, keďže nemecký kartelizovaný priemysel bol podporou pre rozvoj nacizmu a potláčanie demokracie v Nemecku pred druhou svetovou vojnou. Nové nemecké právne predpisy vychádzali z amerického systému súťažného práva, ktorý sa podaril presadiť nemeckému kancelárovi Konradovi Adenauerovi i napriek silnému odporu opozície. Tento zákon taktiež zaviedol novú spolkovú inštitúciu *Bundeskartellamt*, ktorej právomocou bolo zabezpečiť uplatňovanie nemeckého súťažného práva, ako aj zabezpečiť jeho vynucovanie.

Nemecká skúsenosť so súťažným právom ovplyvnila aj vývoj súťažného práva Európskych spoločenstiev, keďže vtedajšie komunitárne súťažné právo čerpalo z nemeckého súťažného práva. Súťažné právo Európskych spoločenstiev vzniklo v roku 1958, pričom malo transatlantických rodičov. Európskou matkou bol cieľ trhovej integrácie obsiahnutý v Zmluve o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva. Otcom (respektíve skôr starým otcom) bolo antitrustové právo USA, ktoré prostredníctvom nemeckého práva ovplyvnilo znenie článkov 85 a 86⁵ Zmluvy o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva.⁶

V povojnovom Nemecku malo súťažné právo inú povahu, ktorá zohrala významný vplyv v procese zjednocovania Európy. Do života sa dostávali myšlienky neoliberaľov, ktoré sa teoreticky rozpracovali ešte v časoch predvojnového Nemecka. Vízie tzv. *ordoliberaľnej školy*, založené na ekonomickej slobode a súťaživosti, zohrali veľkú úlohu v procese integrácie Európy. Mali zabezpečiť nielen ekonomickú prosperitu a politickú slobodu, ale mali tvoriť akúsi „ekonomickú ústavu“ spoločnosti a práva. Na to mala nadväzovať súdna kontrola tejto „ekonomickej ústavy“.⁷ Tieto úvahy padli na úrodnú pôdu aj v procese európskej integrácie, kde je zabezpečená súdna kontrola súťažného práva. Samozrejme, že súťažné právo Európskych spoločenstiev a dnes Európskej únie

³ Európske hospodárske spoločenstvo bolo premenované Maastrichtskou zmluvou na Európske spoločenstvo. Konsolidované znenie Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva bolo publikované v Úradnom vestníku Európskej únie C 321 E/1 z 29. decembra 2006.

⁴ Zákon nadobudol účinnosť 1. januára 1958.

⁵ Po prečíslovaní Amsterdamskou zmluvou išlo o články 81 a 82 Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva a po Lisabonskej zmluve ide o články 101 a 102 Zmluvy o fungovaní EÚ.

⁶ LANE R.: *EC Competition Law*. Pearson Education Limited, 2006, str. 18.

⁷ Ako tvrdí Katalin Judit Cseres v publikácii *Competition Law and Consumer Protection*, Kluwer Law International, Hague, 2005, str. 311: Harvardská škola a ordoliberaľná škola mali podstatný vplyv na formovanie súťažného práva, pričom žiadna z nich už neexistuje v pôvodných myšlienkových názoroch. Harvardská škola bola prekonaná názormi Chicagskej školy a novšími ekonomickými prúdmi. Ordoliberaľná škola stále predstavuje základ pre súťažné právo EÚ, je však nahrádzovaná inými názormi a hľadiskami.

na začiatku čerpalo z americkej skúsenosti, avšak postupne sa vytvoril ustálený výklad súťažných pravidiel príslušnými inštitúciami. Súťažné právo Európskych spoločenstiev⁸ ovplyvňovalo národné právne poriadky členských štátov EÚ, keďže súťažné právo EÚ tvorí so súťažným právom členských štátov systém uplatňovania spravodlivej súťaže na celom území EÚ.⁹ Tento trend sa nevyhol ani Slovenskej republike.

⁸ Právo Európskej únie, pred prijatím Lisabonskej zmluvy komunitárne právo, predstavuje „nový druh právneho poriadku“, ktorý, hoci je založený na medzinárodných zmluvách, má svoje osobitné vlastnosti, ktorými sa odlišuje od medzinárodného verejného práva a od národného práva. Charakteristickým znakom tohto právneho poriadku je jeho *samostatnosť*, ktorá znamená, že „Spoločenstvo vytvára nový právny poriadok medzinárodného práva, v ktorého prospech členské štáty obmedzili, hoci len vo vymedzených oblastiach svoje suverénne práva a ktorého subjekty nie sú len členské štáty, ale aj ich príslušníci“ (Prípady 26/62, NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos v Netherlands Inland Revenue Administration). V ďalšom rozhodnutí Súdny dvor vyslovil, že na rozdiel od obyčajných medzinárodných zmlúv vytvorila Zmluva o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva vlastný právny poriadok, ktorý nadobudnutím účinnosti Zmluvy sa stal integrálnou súčasťou právnych systémov členských štátov, ktorý sú sudy členských štátov povinné aplikovať (Prípady 6/64, Flaminio Costa v. E.N.E.L. (ECLI:EU:C:1964:34)).

⁹ Keďže právo EÚ pochádza z *autonómneho* prameňa, má svoju originálnu (supranacionálnu) povahu, nemôže byť narušené akoukoľvek vnútroštátnou právnou normou, keďže tým by stratilo svoju supranacionálnu povahu a bol by spochybnený právny základ EÚ. Právo EÚ disponuje osobitnými systémovými vlastnosťami, ktoré majú vplyv na jeho uplatňovanie.

Medzi systémové vlastnosti práva EÚ patria:

a) bezprostredná použiteľnosť:

Ide o vlastnosť práva EÚ, ktorá spôsobuje priame právne účinky normy EÚ na subjekty členských štátov bez potreby recepcie takejto normy vnútroštátnou právnou normou. Bezprostredná použiteľnosť vzniká okamihom účinnosti právnej normy EÚ. Nie všetky právne normy EÚ sú nadané touto vlastnosťou. Typickým príkladom bezprostredne použiteľných právnych noriem je ZFEÚ (vrátane článkov 101 a 102), zo sekundárneho práva pôjde o nariadenia a rozhodnutia. Ustanovenia ZFEÚ sú bezprostredne použiteľné, čoho následkom je, že aj v horizontálnej rovine sa môžu jednotlivci domáhať ustanovení ZFEÚ vo vzťahu k iným jednotlivcom. To rovnako platí aj na Nariadenie 1/2003, ktorého ustanovenia sú taktiež bezprostredne použiteľné.

b) bezprostredný účinok:

Bezprostredný účinok predstavuje vlastnosť práva EÚ, ktorá umožňuje fyzickým a právnickým osobám dovolať sa ustanovení práva EÚ pred orgánmi členských štátov, ktoré im mali vyplývať z ustanovení práva EÚ, ktorého sú adresátmi. Cieľom bezprostredného účinku je, aby jednotlivci neboli ukrátení na svojich právach, ktoré im mali vyplývať z práva EÚ, ale z dôvodu pochybenia členského štátu im nevyplývali. Aby mala právna norma (týka sa predovšetkým smerníc) bezprostredný účinok, musí spĺňať určité vlastnosti. Musí byť:

- *jasná a presná*, teda neexistuje pochybnosť o konkrétnom obsahu právnej normy;
- *bezpodmienečná*, teda nie je obmedzená žiadnou ďalšou povinnosťou, nevyžaduje sa ďalší zásah orgánu EÚ alebo členského štátu;
- *zakladá práva jednotlivcom*, teda jednotlivcom vyplývajú práva z takejto právnej normy.

Bezprostredný účinok sa vyskytuje v nasledujúcich formách:

- *vertikálne*: vyskytuje sa vo vzťahu jednotlivec ↔ členský štát; umožňuje jednotlivcom domáhať sa ustanovení práva EÚ vo vzťahu k členskému štátu. Obrátený vertikálny účinok sa nepripúšťa, keďže nie je prípustné, aby sa porušiteľ práva EÚ (teda členský štát) domáhal jeho ustanovení vo vzťahu k jednotlivcovi.

1.1 Pramene súťažného práva Európskej únie

Pramene súťažného práva Európskej únie sú obsiahnuté tak v primárnom práve, čo samo osebe dokazuje dôležitosť, ktorá sa pripisuje riadnemu fungovaniu vnútorného trhu, ako aj v sekundárnom práve a v medzinárodných zmluvách uzatvorených Európskou úniou s medzinárodnými organizáciami alebo s tretími štátmi. Tieto sú následne vykladané v rámci rozhodovacej činnosti Súdneho dvora Európskej únie. Súdnemu dvoru EÚ pri uplatňovaní noriem primárneho a sekundárneho práva patrí významné postavenie, keďže judikatúra Súdneho dvora EÚ poskytuje výklad ustanovení prameňov práva a definuje dôležité pojmy.

Pri aplikácii súťažného práva musí ísť o normy, ktoré majú „európsky“ prvok. Ak sú narušené hospodárske vzťahy medzi členskými štátmi EÚ, aplikujú sa „európske“ normy súťažného práva. Ak však porušenie nedosahuje „európsku dimenziu“, *ergo* nenarušuje sa obchod medzi členskými štátmi, použijú sa normy platné v danej členskej krajine. To znamená, že od vstupu SR do EÚ sú na našom území platné a účinné tak normy EÚ, ako aj vnútroštátne normy na ochranu hospodárskej súťaže. Z uvedeného vyplýva, že od 1. mája 2004 u nás platia normy dvojakého druhu – „európske“ aj slovenské, pričom tie „európske“ sú priamo aplikovateľné.

- *horizontálny*: vyskytuje sa vo vzťahu jednotlivec ↔ jednotlivec; Súdny dvor EÚ v prípade smerníc odmieta, v prípade primárneho práva sa pripúšťa (napríklad zákaz diskriminácie).

c) nepriamy účinok:

Taktiež sa nazýva aj ako *povinnosť eurokonformného výkladu* a znamená povinnosť členských štátov a ich orgánov vykladať vnútroštátne právo spôsobom, aby bol dosiahnutý cieľ normy práva EÚ, teda vo svetle textu a cieľa právnej normy EÚ. Ide teda o nepriame dosiahnutie cieľa – prostredníctvom výkladu národného práva.

d) zodpovednosť členského štátu za škodu spôsobenú jednotlivcovi porušením práva EÚ:

Táto systémová vlastnosť práva EÚ zahŕňa povinnosť členského štátu uhradiť jednotlivcovi škodu, ktorá mu vznikne porušením práva EÚ. Škodu priznáva jednotlivcovi národný sudca, nie Súdny dvor EÚ. Podmienky zodpovednosti sú nasledujúce:

- *právna norma EÚ zakladá práva jednotlivcovi*, je možné vymedziť majetkový obsah práv;
- *vznik škody* porušením normy práva EÚ, ktorá zakladá jednotlivcovi právo;
- *príčinná súvislosť* medzi vznikom škody a porušením práva;
- *dostatočná závažnosť* porušenia práva EÚ, teda zjavné a ťažké porušenie práva EÚ.

e) prednosť práva EÚ:

Uvedená vlastnosť sa uplatní v prípade kolízie vnútroštátnej právnej normy a právnej normy EÚ. Súdny dvor EÚ vyslovil, že v prípade konfliktu noriem má právna norma EÚ prednosť (Prípád C6/64, Flaminio Costa v. E.N.E.L. (ECLI:EU:C:1964:34)), bez ohľadu na to, či bola právna norma EÚ prijatá pred alebo po prijatí vnútroštátnej právnej normy. Prednosť práva EÚ zabezpečuje plnú uplatniteľnosť a jednotnú aplikáciu práva EÚ na území všetkých členských štátov Európskej únie. Prednosť súťažného práva EÚ rieši aj Nariadenie 1/2003, ktoré v článku 3 upravuje vzťah medzi článkami 101 a 102 ZFEÚ a vnútroštátnym súťažným právom. Vyslovene je priznaná prednosť súťažných pravidiel uvedených v článkoch 101 a 102 ZFEÚ v prípade, že dôjde k súčasnej aplikácii tak národného ako aj súťažného práva EÚ v konkrétnom prípade. Obdobne, v prípade koncentrácií platí prednosť právnej úpravy EÚ obsiahnutej v Nariadení 139/2004 o kontrole koncentrácií medzi podnikmi, ktoré v článku 2 ods. 1 stanovuje, že koncentrácie, ktoré spĺňajú dimenziu EÚ sa posudzujú v súlade so zámermi tohto nariadenia a s týmito ustanoveniami.

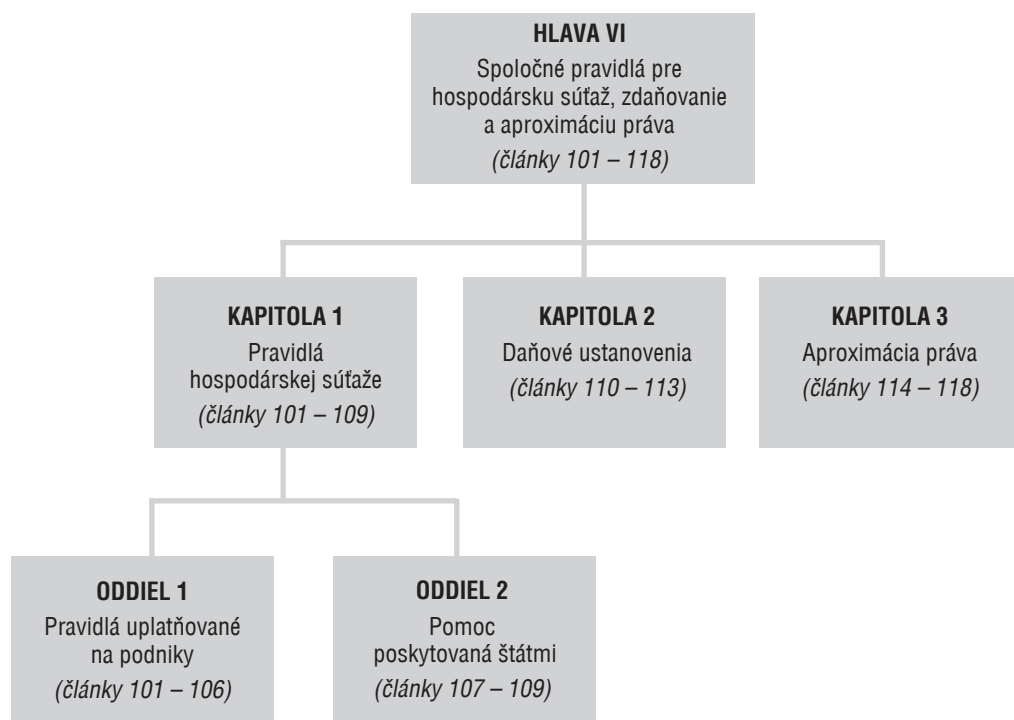
1.1.1 Právomoci Európskej únie – článok 3 ZFEÚ

Vyššie v texte bolo spomenuté, že ustanovenia pravidiel hospodárskej súťaže potrebných na fungovanie vnútorného trhu patria medzi výlučnú právomoc Európskej únie, z čoho vyplýva, že len Európska únia má právomoc prijímať právne záväzné akty, pričom členské štáty tak môžu urobiť len vtedy, ak sú splnomocnené Európskou úniou, alebo ak ich vykonávajú. V prípade súťažného práva pôjde najmä o aplikáciu týchto súťažných pravidiel príslušnými inštitúciami členských štátov Európskej únie, najmä národnými súťažnými orgánmi a súdmi členských štátov.

1.1.2 Spoločné pravidlá pre hospodársku súťaž – články 101 až 109 ZFEÚ

Tieto sú upravené v Hlave VII Zmluvy o fungovaní Európskej únie, ktorá sa ďalej člení na tri kapitoly (Kapitola 1 – Pravidlá hospodárskej súťaže, Kapitola 2 – Daňové ustanovenia, Kapitola 3 – Aproximácia práva). Kapitola 1 sa ďalej člení na dva oddiely (Oddiel 1 – Pravidlá uplatňované na podniky a Oddiel 2 – Pomoc poskytovaná štátmi).

Pre prehľadnejšie zobrazenie Hlavy VI je pripojené grafické zobrazenie:

Taktiež je potrebné poukázať na článok 37 Zmluvy o fungovaní Európskej únie,¹⁰ ktorý upravuje štátne monopoly obchodnej povahy, ale Komisia ho vo svojej praxi považuje za ustanovenie patriace do súťažného práva.¹¹

Z pohľadu súťažného práva je tiež potrebné poukázať na článok 352 (kedysi článok 308 Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva), ktorý slúžil ako právny základ pre prijatie právnej úpravy týkajúcej sa kontroly koncentrácií, nariadenia č. 139/2004.¹² Zmluva o fungovaní Európskej únie sa nezmieňuje o kontrole koncentrácií, ako právny základ pre prijatie sekundárnej legislatívy bol použitý článok 308 Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva (dnes čl. 352 ZFEÚ), ktorý predstavuje tzv. *flexibilnú klauzulu*, ktorá už mnohokrát významne prispela k európskej integrácii.¹³

¹⁰ Článok 37 ZFEÚ:

1. *Členské štáty prispôbia štátne monopoly obchodnej povahy tak, aby v podmienkach nákupu a odbytu medzi štátnymi príslušníkmi členských štátov neexistovala diskriminácia.*

Ustanovenia tohto článku sa vzťahujú na každý orgán, prostredníctvom ktorého členský štát právne alebo fakticky, priamo alebo nepriamo kontroluje, riadi alebo významne ovplyvňuje dovoz alebo vývoz medzi členskými štátmi. Tieto ustanovenia sa vzťahujú aj na monopoly, ktoré štát zveril iným subjektom.

2. *Členské štáty upustia od akéhokoľvek nového opatrenia, ktoré je v rozpore so zásadami stanovenými v odseku 1 alebo ktoré obmedzuje dosah článkov týkajúcich sa zákazu ciel a množstevných obmedzení medzi členskými štátmi.*

Ak v štátnom monopole obchodnej povahy platia pravidlá, ktoré majú uľahčiť odbyt alebo zvýšiť zhodnocovanie poľnohospodárskych výrobkov, pri uplatňovaní pravidiel stanovených v tomto článku by sa mali podniknúť vhodné opatrenia na zabezpečenie rovnocenných záruk zamestnanosti a životnej úrovne príslušných výrobcov.

¹¹ JONES A., SUFRIN B.: *EC Competition Law: Text, Cases and Materials*, 2nd edition, Oxford 2004, str. 91.

¹² Nariadenie Rady (ES) č. 139/2004 z 20. januára 2004 o kontrole koncentrácií medzi podnikmi (nariadenie o fúziách), (publikované v Úradnom vestníku L 024 z 29.1.2004, str. 1-22), ktoré nahrádza nariadenie Rady (EHS) č. 4064/89 z 21. decembra 1989 o kontrole koncentrácií medzi podnikmi (publikované v Úradnom vestníku Európskych spoločenstiev L 395 z 30.12.1989, mimoriadne vydanie v slovenskom jazyku Kapitola 08, zväzok 01, str. 31-42), zmenené a doplnené nariadením Rady (ES) č. 1310/97 (publikované v Úradnom vestníku Európskych spoločenstiev L 180 z 9.7.1997, mimoriadne vydanie v slovenskom jazyku Kapitola 08, zväzok 01, str. 164-169).

¹³ Článok 352 ZFEÚ:

1. Ak sa preukáže, že v rámci politik vymezených v zmluvách je na dosiahnutie niektorého z cieľov uvedených v zmluvách nevyhnutná činnosť Únie a zmluvy na to neposkytujú potrebné právomoci, prijme Rada jednomyselne na návrh Komisie a po udelení súhlasu Európskeho parlamentu vhodné ustanovenia. Ak Rada prijíma tieto ustanovenia v súlade s mimoriadnym legislatívnym postupom, tiež sa uznáša na návrh Komisie a po udelení súhlasu Európskeho parlamentu.

2. Komisia upozorňuje v rámci postupu kontroly dodržiavania zásady subsidiarity uvedenej v článku 5 ods. 3 Zmluvy o Európskej únii národné parlamenty na návrhy založené na tomto článku.

3. Opatrenia založené na tomto článku nesmú zahŕňať harmonizáciu zákonov a iných právnych predpisov členských štátov v prípadoch, v ktorých zmluvy takúto harmonizáciu vylučujú.

4. Tento článok nemôže slúžiť ako základ na dosiahnutie cieľov týkajúcich sa spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky a všetky akty prijaté v súlade s týmto článkom sú v súlade s obmedzeniami ustanovenými v článku 40 druhom odseku Zmluvy o Európskej únii.

1.1.3 Pôsobnosť právnej úpravy práva Európskej únie v oblasti súťažného práva

Zmluva o fungovaní Európskej únie pokrýva všetky odvetvia hospodárstva, avšak na určité odvetvia hospodárstva sa vzťahuje osobitný režim, ktorý prináša určité špecifiká.

1.1.3.1 Zmluva o založení Európskeho spoločenstva pre uhlie a oceľ

Do 23. júla 2002 sa na sektor uhlia a ocele uplatňovali súťažno-právne ustanovenia Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva pre uhlie a oceľ, ktoré boli podobné ako ustanovenia Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva, ktoré platili súběžne, avšak obsahovali významné rozdiely. Ustanovenia Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva pre uhlie a oceľ sa aplikovali bez ohľadu na to, či bol ovplyvnený obchod medzi členskými štátmi a jej ustanovenia nemali priamy účinok. Komisia mala taktiež právomoc rozhodovať o všetkých koncentráciách, nielen o tých, ktoré dosahovali dimenziu práva EÚ v zmysle nariadenia o koncentráciách.¹⁴

Skončenie platnosti Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva pre uhlie a oceľ bolo predmetom rozhodovacej činnosti Súdu prvého stupňa (pozn. autora: dnes, po reforme Lisabonskou zmluvou sa nazýva Všeobecný súd), v rámci ktorej bola prijatá séria rozsudkov, ktoré objasnili dôsledky skončenia platnosti Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva pre uhlie a oceľ vo vzťahu k právomoci Komisie konštatovať porušenia pravidiel hospodárskej súťaže v oblastiach, na ktoré sa vzťahovala uvedená zmluva.

Súd prvého stupňa uvádza, že následnosť právneho rámca Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva po právnom rámci Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva pre uhlie a oceľ patrí do kontextu kontinuity právneho poriadku Európskeho spoločenstva a jeho cieľov, ktorý vyžaduje, aby Európske spoločenstvo zabezpečovalo dodržiavanie práv a povinností, ktoré vznikli podľa Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva pre uhlie a oceľ. Sledovanie cieľa neskreslenej hospodárskej súťaže v oblastiach pôvodne patriacich do spoločného trhu uhlia a ocele nie je teda z dôvodu skončenia platnosti Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva pre uhlie a oceľ prerušené, keďže tento cieľ bol sledovaný aj v rámci Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva. Inými slovami, oblasti, na ktoré sa predtým vzťahovala Zmluva o založení Európskeho spoločenstva pre uhlie a oceľ – *lex specialis* – od 24. júla 2002 automaticky vstupujú do rámca pôsobnosti Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva¹⁵ – *lex generalis*.

Súd prvého stupňa však spresnil, že v rámci každej zmluvy sú totiž inštitúcie oprávnené vykonávať len právomoci, ktoré im boli pridelené touto zmluvou. Na druhej strane zásady upravujúce sukcesiu pravidiel z hľadiska času môžu viesť k uplatneniu hmotno-právnych ustanovení, ktoré v okamihu prijatia aktu inštitúciou Európskeho spoločenstva už nie sú v platnosti.

¹⁴ JONES A., SUFRIN B.: *EC Competition Law: Text, Cases and Materials*, 2nd edition, Oxford 2004, str. 92.

¹⁵ V zmysle článku 1 ZEÚ Európska únia nahrádza Európske spoločenstvo a je jeho právnym nástupcom.

Práve podľa týchto zásad Súd prvého stupňa v rozsudku *SP a i./Komisia*¹⁶ zrušil rozhodnutie, ktoré Komisia prijala po skončení platnosti Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva uhlia a ocele na základe jej článku 65 ods. 4 a 5 a nie na základe ustanovení zodpovedajúcich nariadeniu č. 17/62 a konštatovala ním porušenie článku 65 ods. 1 Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva uhlia a ocele, ktorého sa dopustili viacerí talianski výrobcovia betónových kruhov a uložila dotknutým podnikom pokuty.

Naopak, v rozsudku *González y Díez/Komisia*¹⁷ Súd prvého stupňa rozhodol, že Komisia po skončení platnosti Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva pre uhlie a oceľ bola oprávnená prijať rozhodnutie týkajúce sa štátnej pomoci poskytnutej v oblasti patriacej do rámca pôsobnosti danej zmluvy, opierajúc sa o článok 88 ods. 2 Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva vzhľadom na situácie, ktoré nastali pred skončením platnosti Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva uhlia a ocele. V každom prípade, pokiaľ ide o hmotnoprávne predpisy, Súd prvého stupňa (dnes Všeobecný súd) vyvodzuje záver, že Komisia nemala právo preskúmať spornú pomoc vzhľadom na nariadenie prijaté v rámci Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva.¹⁸

1.1.3.2 Zmluva o založení Európskeho spoločenstva pre atómovú energiu

Táto zmluva založila Európske spoločenstvo pre atómovú energiu (EURATOM), ktorého účelom je mierové využívanie jadrovej energie. Ustanovenia Zmluvy o fungovaní Európskej únie sa aplikujú aj na sektor mierového využívania jadrovej energie, keďže Zmluva o založení EURATOM-u neobsahuje ustanovenia regulujúce hospodársku súťaž.

1.1.3.3 Spoločná poľnohospodárska politika

Článok 39 Zmluvy o fungovaní Európskej únie stanovuje osobitné ciele spoločnej poľnohospodárskej politiky. Tieto ciele je potrebné rešpektovať pri interpretácii súťažných pravidiel vo vzťahu k tomuto odvetviu hospodárstva.¹⁹ V zmysle článku 42 ods. 1

¹⁶ Rozsudok Súdu prvého stupňa z 25. októbra 2007, spojené veci T-27/03, T-46/03, T-58/03, T-79/03, T-80/03, T-97/03 a T-98/03, SP a iní v. Komisia (ECLI:EU:T:2007:317).

¹⁷ Rozsudok Súdu prvého stupňa (druhá rozšírená komora) z 12. septembra 2007, prípad T-25/04, González y Díez, SA v. Komisia (ECLI:EU:T:2007:257).

¹⁸ Výročná správa Súdneho dvora Európskych spoločenstiev – rok 2007, Súdny dvor Európskych spoločenstiev, rok 2008, str. 133.

¹⁹ Článok 39 ZFEÚ:

1. Cieľom spoločnej poľnohospodárskej politiky je:

- a) zvýšiť produktivitu poľnohospodárstva podporovaním technického pokroku a zabezpečením racionálneho rozvoja poľnohospodárskej výroby a optimálneho využitia výrobných faktorov, najmä pracovnej sily;*
- b) zabezpečiť týmto spôsobom primeranú životnú úroveň poľnohospodárov, najmä zvýšením individuálnych príjmov jednotlivcov pracujúcich v poľnohospodárstve;*
- c) stabilizovať trhy;*
- d) zabezpečiť riadne zásobovanie;*
- e) zabezpečiť dodávky spotrebiteľom za primerané ceny.*

2. Pri vypracovávaní spoločnej poľnohospodárskej politiky a osobitných metód na jej uplatňovanie treba prihliadať:

Zmluvy o fungovaní Európskej únie majú Európsky parlament a Rada právo určiť rozsah aplikácie súťažných pravidiel na výrobu a obchod s poľnohospodárskymi výrobkami. V zmysle tohto ustanovenia boli prijaté dve nariadenia, ktoré v súčasnosti regulujú sektor poľnohospodárstva:

- *nariadenie Rady (ES) č. 1308/2013 z 17. decembra 2013, ktorým sa vytvára spoločná organizácia trhov s poľnohospodárskymi výrobkami, a ktorým sa zrušujú nariadenia Rady (EHS) č. 922/72, (EHS) č. 234/79, (ES) č. 1037/2001 a (ES) č. 1234/2007;*²⁰

Toto nariadenie určuje spoločnú organizáciu trhu pre určité odvetvia poľnohospodárstva uvedené v prílohe č. 1 tohto nariadenia (okrem iného mlieko, mliečne produkty, cukor, ryža, oleje atď., s výnimkou produktov rybolovu a akvakultúry).²¹

- *nariadenie Rady (ES) č. 1184/2006 z 24. júla 2006, ktorým sa uplatňujú určité pravidlá hospodárskej súťaže na výrobu niektorých poľnohospodárskych výrobkov.*²²

Obidve nariadenia následne uvádzajú výnimky z aplikácie článku 101 ZFEÚ.²³ Normotvorca EÚ rozhodol, že súťažné pravidlá uvedené v Zmluve o fungovaní Európskej únie sa síce uplatňujú aj na odvetvie poľnohospodárstva, avšak s mnohými výnimkami a obmedzeniami. Tento princíp je vyjadrený aj v nariadení 1308/2013. Nariadenie reflektuje aj na krízu v oblasti poľnohospodárstva, keďže v článku 222 nariadenia 1308/2013 sa vo vzťahu k aplikácii článku 101 ods. 1 ZFEÚ stanovuje právomoc Komisie prijať vykonávacie akty na účely toho, aby sa článok 101 ods. 1 ZFEÚ nevzťahoval na dohody a rozhodnutia uznaných organizácií výrobcov, ich združení a uznaných medziodvetvových organizácií v ktoromkoľvek zo sektorov uvedených v tomto nariadení pod podmienkou, že takéto dohody a rozhodnutia nenarušia riadne fungovanie vnútorného trhu a ich cieľom je výlučne stabilizovať dotknutý sektor a patria do kategórií, ktoré stanovuje výnimka v článku 222 nariadenia 1308/2013. Rovnako upravuje nariadenie 1308/2013 aj štandardné výnimky a obmedzenia vo vzťahu k aplikácii článku 101 ods. 1 ZFEÚ. Zatiaľ čo niektoré spoločné aktivity môžu v rovnováhe priniesť výhody tak pre poľnohospodárov, ako aj pre spotrebiteľov, niektoré spoločné aktivity nezávislých výrobcov môžu byť z pohľadu súťažného práva diskutabilné. Je to najmä prípad spoločného predaja a dohôd o množstvách predávaných na trhu. Samotný spoločný predaj alebo

- a) *na zvláštnu povahu poľnohospodárskej činnosti vyplývajúcu zo sociálnej štruktúry poľnohospodárstva a zo štrukturálnych a prírodných rozdielov medzi rôznymi poľnohospodárskymi oblasťami;*
- b) *na nevyhnutnosť postupného vykonávania príslušných zmien;*
- c) *na skutočnosť, že poľnohospodárstvo predstavuje v členských štátoch odvetvie úzko späté s celým hospodárstvom.*

²⁰ Publikované v Ú. v. EÚ L 347 z 20.12.2013, s. 671-854, nazývané aj ako „CMO (Common Market Organisation) Regulation“.

²¹ Na oblasť rybolovu sa vzťahuje Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 1379/2013 z 11. decembra 2013 o spoločnej organizácii trhov s produktmi rybolovu a akvakultúry, ktorým sa menia nariadenia Rady (ES) č. 1184/2006 a (ES) č. 1224/2009 a zrušuje nariadenie Rady (ES) č. 104/2000, publikované v Ú. v. EÚ L 354, 28.12.2013, s. 1 – 21.

²² Publikované v Ú. v. EÚ L 214 z 4.8.2006, s. 7 – 9.

²³ Uvádzajú napríklad osobitný režim pre dohody v sektore ovocia a zeleniny, mlieka a mliečnych výrobkov a pod.

spoločné vyjednávanie bez ďalších sprievodných spoločných aktivít, ktorých účelom je zvýšenie súťaže a efektivity, je vo všeobecnosti zakázaný, keďže nie je ani efektívny, ani udržateľný. Z toho dôvodu existujú špeciálne pravidlá a blokové výnimky na oblasť spoločnej poľnohospodárskej politiky, ktoré upravujú pravidlá pre spoločný predaj a dohody o množstvách predávaných na trhu. Platí, že ak nariadenie neustanovuje inak, články 101 až 106 ZFEÚ a ich vykonávacie ustanovenia sa uplatňujú na všetky dohody, rozhodnutia a postupy uvedené v článku 101 ods. 1 a článku 102 ZFEÚ, ktoré sa týkajú výroby produktov, na ktoré sa vzťahuje toto nariadenie, alebo obchodovania s nimi.²⁴

Skôr, ako dôjde k uplatneniu súťažných ustanovení osobitnej právnej úpravy spoločnej poľnohospodárskej politiky, je potrebné vyjasniť kľúčovú otázku, ktorou je, či daná dohoda spadá pod zákaz uvedený v článku 101 ods. 1 ZFEÚ. Ak tomu tak nie je, výnimka z článku 101 ods. 1 ZFEÚ by nemala zmysel, keďže dohoda by v žiadnom prípade nebola spôsobilá spustiť prípadnú aplikáciu tohto ustanovenia. V prípade, ak sa na dané dohody bude vzťahovať článok 101 ZFEÚ, tak sa budú aplikovať aj všetky vykonávacie predpisy k tomuto článku, vrátane nariadenia 1/2003.

1.1.3.4 Spoločná dopravná politika

V oblasti spoločnej dopravnej politiky Európskej únie dochádza taktiež k osobitnému uplatňovaniu súťažných pravidiel, ktorá je podobne ako spoločná poľnohospodárska politika, v zmysle článku 4 ods. 2 ZFEÚ, spoločnou právomocou Európskej únie a členských štátov.²⁵ Za účelom osobitnej súťažnej regulácie v oblasti dopravy bolo prijaté nariadenie Rady (EHS) č. 169/2009 z 26. februára 2009 o uplatňovaní pravidiel hospodárskej súťaže v železničnej, cestnej a vnútrozemskej vodnej doprave (kodifikované znenie).²⁶ Uvedená právna úprava sa vzťahuje na všetky dohody, rozhodnutia a zosúladené postupy, ktorých cieľom alebo účinkom je určovanie prepravných sadzieb a podmienok, na obmedzovanie alebo kontrolu poskytovania dopravy, rozdeľovanie dopravných trhov, uplatňovanie technických zlepšení alebo technickej spolupráce alebo spoločné financovanie, alebo nadobúdanie dopravných zariadení alebo príslušenstva, ktorých prevádzkovanie je priamo spojené s poskytovaním dopravných služieb a je nevyhnutné pre spoločné prevádzkovanie služieb zoskupením cestných alebo vnútrozemských vodných dopravných podnikov, a jednak na zneužívanie dominantného postavenia na dopravnom trhu. Tieto ustanovenia sa tiež vzťahujú na činnosti poskytovateľov pomocných dopravných služieb, ktoré majú niektoré z vyššie uvedených cieľov alebo účinkov. Nariadenie upravuje výnimky pre technické dohody, skupiny malých a stredných podnikov.

²⁴ K danej problematike vydala Európska komisia (DG Competition) pracovný dokument s názvom „*An overview of European competition rules applying in the agricultural sector*“. Brusel June 2016, dostupné na: http://ec.europa.eu/competition/sectors/agriculture/overview_european_competition_rules_agricultural_sector.pdf (10.6.2017).

²⁵ Spoločná dopravná politika je upravená v článkoch 90 – 100 Zmluvy o fungovaní Európskej únie.

²⁶ Publikované v Ú. V. EÚ L 61, 5.3.2009, s. 1 – 5.

1.1.3.5 Vojenský materiál

Z pohľadu súťažného práva je potrebné uviesť ustanovenia článku 346 ods. 1 písm. b) Zmluvy o fungovaní Európskej únie,²⁷ podľa ktorého sa ustanovenia súťažného práva nebudú aplikovať na výrobky, ktoré sú zvlášť určené na vojenské účely. Ostatný vojenský materiál (napríklad športové zbrane a iný materiál, ktorý nie je určený na vojenské účely) podlieha pravidlám voľnej hospodárskej súťaže.

1.1.4 Pravidlá uplatňované na podniky²⁸

1.1.4.1 Článok 101 ZFEÚ²⁹

Článok 101 ZFEÚ upravuje zákaz dohôd, ktoré obmedzujú hospodársku súťaž. Je rozdelený do troch odsekov, ktoré vyjadrujú tri základné časti:

- *zákaz*, ktorý sa týka všetkých dohôd medzi podnikateľmi, rozhodnutí združení podnikateľov a zosúladených postupov, ktoré môžu ovplyvniť obchod medzi členskými

²⁷ Článok 346 ods. 1 ZFEÚ:

1. *Ustanovenia zmlúv nebránia použitiu nasledujúcich pravidiel:*

- žiaden členský štát nie je povinný poskytovať informácie, ktorých prístupenie odporuje podľa jeho názoru základným záujmom jeho bezpečnosti;*
- každý členský štát môže prijať opatrenia, ktoré pokladá za nevyhnutné na ochranu základných záujmov vlastnej bezpečnosti a ktoré sú späté s výrobou zbraní, munície a bojového materiálu alebo obchodu s nimi; tieto opatrenia nesmú nepriaznivo ovplyvniť podmienky hospodárskej súťaže na vnútornom trhu výrobkov, ktoré nie sú určené zvlášť na vojenské účely.*

²⁸ Keďže tieto pravidlá sú uplatňované na podniky, tak je zrejmé, že tento pojem vyjadruje adresáta noriem súťažných pravidiel.

²⁹ Článok 101 ZFEÚ:

1. *Nasledujúce sa zakazuje ako nezlučiteľné s vnútorným trhom: všetky dohody medzi podnikmi, rozhodnutia združení podnikov a zosúladené postupy, ktoré môžu ovplyvniť obchod medzi členskými štátmi a ktoré majú za cieľ alebo následok vylučovanie, obmedzovanie alebo skresľovanie hospodárskej súťaže v rámci vnútorného trhu, najmä tie, ktoré:*

- priamo alebo nepriamo určujú nákupné alebo predajné ceny alebo iné obchodné podmienky;*
- obmedzujú alebo kontrolujú výrobu, odbyť, technický rozvoj alebo investície;*
- rozdeľujú trhy alebo zdroje zásobovania;*
- uplatňujú nerovnaké podmienky pri rovnakých plneniach voči ostatným obchodným partnerom, čím ich v hospodárskej súťaži znevýhodňujú;*
- podmieňujú uzatváranie zmlúv s ostatnými zmluvnými stranami prijatím dodatočných záväzkov, ktoré svojou povahou alebo podľa obchodných zvyklostí nesúvisia s predmetom týchto zmlúv.*

2. *Všetky dohody alebo rozhodnutia zakázané podľa tohto článku sú automaticky neplatné.*

3. *Ustanovenia odseku 1 sa však neuplatnia na:*

- *dohody alebo kategórie dohôd medzi podnikmi,*
- *rozhodnutia alebo kategórie rozhodnutí združení podnikov,*
- *zosúladené postupy alebo kategórie zosúladených postupov, ktoré prispievajú k zlepšeniu výroby alebo distribúcie tovaru alebo k podpore technického alebo hospodárskeho pokroku, pričom umožňujú spotrebiteľom primeraný podiel na výhodách z toho vyplývajúcich, a ktoré:*
 - neukladajú príslušným podnikateľom obmedzenia, ktoré nie sú nevyhnutné pre dosiahnutie týchto cieľov a*
 - neumožňujú týmto podnikateľom vylúčiť hospodársku súťaž vo vzťahu k podstatnej časti daných výrobkov.*

štátmi a ktoré majú za cieľ alebo následok vylúčovanie, obmedzovanie alebo skresľovanie hospodárskej súťaže v rámci vnútorného trhu. Zmluva zároveň uvádza príkladný výpočet dohôd, ktoré sú považované za protisúťažné;

- *sankcia*: akékoľvek protisúťažné dohody zakázané v zmysle odseku 1 sú automaticky neplatné, a to *ab initio*;
- *výnimka*: tretí odsek článku 101 ZFEÚ predstavuje tzv. *únikovú klauzulu* spod aplikácie článku 101 ods. 1 ZFEÚ. Pokiaľ dohoda spĺňa podmienky uvedené v únikovej klauzule, tak nie je zakázaná a považuje sa za „bezpečnú“.

1.1.4.2 Článok 102 ZFEÚ³⁰

Tento článok zakazuje podnikom, ktoré majú dominantné postavenie na vnútornom trhu alebo jeho podstatnej časti, aby toto svoje postavenie zneužívali, pričom by mohli ovplyvniť obchod medzi členskými štátmi. Na rozdiel od článku 101 ZFEÚ neexistuje žiadna možnosť vyňatia spod aplikácie článku 102 ZFEÚ, čo znamená, že zneužívanie dominantného postavenia je za každých okolností zakázané.

Je potrebné poznamenať, že články 101 a 102 ZFEÚ nie sú navzájom sa vylučujúce, Súdny dvor Európskej únie potvrdil možnosť ich súbežnej aplikácie v jednotlivých prípadoch.³¹

³⁰ Článok 102 ZFEÚ:

Akékoľvek zneužívanie dominantného postavenia na vnútornom trhu či jeho podstatnej časti jedným alebo viacerými podnikmi sa zakazuje ako nezlučiteľné s vnútorným trhom, ak sa tým ovplyvní obchod medzi členskými štátmi.

Takéto zneužívanie môže zahŕňať najmä:

1. *priame alebo nepriame vynucovanie neprimeraných nákupných alebo predajných cien alebo iných obchodných podmienok;*
2. *obmedzovanie výroby, odbytu alebo technického rozvoja na úkor spotrebiteľov;*
3. *uplatňovanie nerovnakých podmienok voči obchodným partnerom pri rovnakých plneniach,*
4. *čím ich v hospodárskej súťaži znevýhodňujú;*
5. *podmieňovanie uzatvárania zmlúv prijatím dodatočných záväzkov, ktoré svojou povahou alebo podľa obchodných zvyklostí nesúvisia s predmetom týchto zmlúv.*

³¹ V prípade *Hoffmann La-Roche* (Prípád C-85/76, *Hoffmann La-Roche & Co AG v. Komisia* (ECLI:EU:C:1979:36)) mal Súdny dvor za to, že články 81 a 82 ZES (dnes články 101 a 102 ZFEÚ) sa môžu uplatniť na tie isté správania. Pohľad na článok 81 ZES (dnes článok 101 ZFEÚ) prezradí, že druhy zneužitia zakázané podľa článku 82 ZES (dnes článok 102 ZFEÚ), sú v blízkej spojitosti s príkladmi zosúladeného správania v prípade porušenia článku 81 ods. 1 ZES (dnes článok 101 ods. 1 ZFEÚ). Čo sa týka väčšiny foriem správania, rozdiel medzi článkami 81 a 82 ZES je v stupni, nie v druhu. Existencia dominantného postavenia robí správanie iba viac nebezpečným, teda nie je možnosť vyňatia spod porušenia stanovenom v článku 82 ZES (dnes článok 102 ZFEÚ). V prípade *Hoffmann La-Roche* mal Súdny dvor za to, že „*skutočnosť, že dohody tohto druhu môžu spadať pod článok 81 ZES a najmä pod jeho odsek 3, nemá za následok vylúčenie aplikácie článku 82 ZES, keďže ten výslovne slúži situáciám, ktoré majú pôvod v zmluvných vzťahoch, takže Komisia je v takých prípadoch oprávnená, berúc do úvahy podstatu vzájomne zúčastnených podnikov a súťažnú pozíciu rôznych zmluvných strán na trhu alebo na trhoch, na ktorých pôsobia na základe článku 81 alebo článku 82 ZES.*“

Skutočnosť, že dohoda je vhodná na vyňatie spod pôsobnosti článku 81 ods.1 ZES (dnes článok 101 ods. 1 ZFEÚ) na základe článku 81 ods. 3 ZES (dnes článok 101 ods. 3 ZFEÚ), neznamená, že

1.1.4.2 Článok 103 ZFEÚ³²

Článok 103 ZFEÚ predstavuje procesné ustanovenie, ktoré dáva Komisii a Rade

samotné vykonávanie takejto dohody nebude zakladat' zneužívanie dominantného postavenia podľa článku 82 ZES. Ako už bolo spomenuté, neexistuje žiadna možnosť vyňatia spod pôsobnosti článku 82 ZES (dnes článok 102 ZFEÚ).

V prípade *Tetra Pak* (prípád T-51/89, *Tetra Pak Rausing SA v. Komisia* (ECLI:EU:T:1990:41)) Komisia uznala spoločnosť *Tetra Pak* za zneužívania dominantného postavenia, keď získala podnik, ktorý vlastnil právo na výhradné využívanie patentu. Patent bol vyňatý podľa blokovej výnimky spod pôsobnosti článku 81 ods. 1 ZES. Súd prvého stupňa potvrdil, že podnik mohol byť uznaný z porušenia článku 82 ZES (dnes článok 102 ZFEÚ), ktorý zakazuje zneužívanie dominantného postavenia, a to tým, akým spôsobom vykonával dohodu, ktorá bola podľa blokovej výnimky vyňatá, aj keby úžitok z blokovej výnimky nebol vyňatý. Ináč by vyňatie podľa článku 81 ods. 3 (dnes článok 101 ods. 3 ZFEÚ) pôsobilo ako vyňatie spod pôsobnosti článku 82 ZES (dnes článok 102 ZFEÚ).

Prípád T-51/89 Tetra Pak Rausing SA v. Komisia (ECLI:EU:T:1990:41):

„Za týchto okolností má Súd za to, že ochrana hospodárskej súťaže ustanovená Zmluvou, udelenie výnimky, či už individuálnej alebo blokovej (poznámka autora: prípad odráža právny stav platný pred 1. májom 2004, pred účinnosťou Nariadenia Rady ES č. 1/2003), podľa článku 81 ods. 3, nemá za následok neaplikáciu článku 82 ZES. Tento princíp vychádza zo znenia článku 81 ods. 3, ktorý dovoľuje vyňatie zo zákazu dohôd, rozhodnutí a zosúladených postupov uvedených článku 81 ods. 1, a taktiež zo všeobecnej schémy článku 81 a 82, ktoré sú, ako bolo uvedené vyššie, od seba nezávislé a doplňujúce sa, rozdielne upravujú rôzne situácie. Aplikácia článku 81 zahŕňa dva stupne: zistenie, že článok 81/ bol porušený, následne, kde je to možné, výnimka zo zákazu, ak dohoda, rozhodnutie alebo zosúladený postup splňuje podmienky podľa článku 81 ods. 3. Na druhej strane, článok 82, vychádzajúc pritom zo samotnej podstaty (zákazu), vylučuje akúkoľvek možnosť vyňatia zo zákazu, ktorý ukladá. Bolo by nesystematické (udelenie výnimky – poznámka autora) zo samotnej podstaty porušenia zákazu ustanoveného v článku 82. Ba čo viac, pri zohľadnení princípov upravujúcich hierarchiu právnych noriem, udelenie výnimky na základe sekundárneho právneho aktu, bez oprávňujúceho ustanovenia v Zmluve, by derogovalo ustanovenie Zmluvy, v tomto prípade článku 82.“

V rozhodnutí Súd uvádza právne argumenty a zdôvodnenia, prečo sa vyňatie podľa článku 81 ods. 3 ZES nemôže aplikovať aj na článok 82 ZES (dnes článok 102 ZFEÚ). Rozhodnutie uvádza situácie, ak dohoda podľa článku 81 ods. 1 ZES bola vyňatá podľa blokovej výnimky a podľa individuálneho vyňatia. Keďže od 1. mája 2004 je účinné Nariadenie 1/2003, nie je ďalej potrebné uvádzať argumenty Súdu dotýkajúce sa individuálneho vyňatia a jeho vzťahu k článku 82 ZES. Mnohé blokové výnimky v samotnom znení uvádzajú, že vyňatie spod článku 81 ods. 1 ZES na základe článku 81 ods. 3 ZES nemá za následok neaplikáciu článku 82 ZES (dnes článok 102 ZFEÚ).

Vzťah medzi článkami 81 a 82 sa stal naliehavý v kontexte kolektívne dominantných podnikov pre účely článku 82 ZES (dnes článok 102 ZFEÚ). V takýchto prípadoch je možné, že dohoda medzi podnikmi porušuje článok 81 a že takéto správanie bude mať za následok zneužívanie kolektívneho dominantného postavenia.

³² Článok 103 ZFEÚ:

1. Na návrh Komisie a po porade s Európskym parlamentom Rada vydá príslušné nariadenia alebo smernice na vykonávanie zásad stanovených v článkoch 101 a 102.
2. Nariadenia alebo smernice uvedené v odseku 1 sa prijímú najmä so zámerom:
 - a) zaručiť dodržiavanie zákazov uvedených v článku 101 ods. 1 a článku 102 stanovením pokút a opakovaného ukladania pokút;
 - b) stanoviť podrobné pravidlá uplatňovania článku 101 ods. 3 s prihliadnutím na nevyhnutnosť zabezpečiť účinný dozor pri čo najjednoduchšej správnej kontrole;

všeobecnú právomoc prijímať sekundárne právne akty na vykonávanie zásad stanovených v článkoch 101 a 102 ZFEÚ. Tento článok slúžil aj ako právny základ na vydania Nariadenia 1/2003. Taktiež blokové výnimky majú právny základ v tomto článku. Čo sa týka blokových výnimiek, tak Rada prijala nariadenia, ktorým preniesla na Komisiu právomoc prijímať blokové výnimky, ktorými má Komisia na základe delegovaných právomocí možnosť prijímať blokové výnimky, ktorými môže určité kategórie dohôd vyňať spod pôsobnosti článku 101 ods. 1 ZFEÚ.³³ Komisia vydala aj viacero sekundárnych právnych predpisov, ktorými sa vykonáva Nariadenie 1/2003.³⁴ Taktiež je na tomto

- c) *ak je to potrebné, vymedziť rozsah uplatňovania ustanovení článkov 101 a 102 v jednotlivých hospodárskych odvetviach;*
- d) *vymedziť príslušné úlohy Komisie a Súdneho dvora pri uplatňovaní ustanovení uvedených v tomto odseku;*
- e) *vymedziť vzťah medzi vnútroštátnymi zákonmi a ustanoveniami tohto oddielu alebo prijatými podľa tohto článku.*

³³ K prijatým blokovým výnimkám pozri nasledujúce právne predpisy:

Nariadenie Rady (ES) č. 1/2003 zo 16. decembra 2002 o vykonávaní pravidiel hospodárskej súťaže ustanovených v článkoch 81 a 82 Zmluvy (Ú. v. ES L 1, 4.1.2003, s. 1 – 25) v platnom znení Nariadenie Komisie (EÚ) č. 1218/2010 zo 14. decembra 2010 o uplatňovaní článku 101 ods. 3 Zmluvy o fungovaní Európskej únie na niektoré kategórie dohôd o špecializácii (Ú. v. EÚ L 335, 18.12.2010, s. 43 – 47)

Nariadenie Komisie (EÚ) č. 1217/2010 zo 14. decembra 2010 o uplatňovaní článku 101 ods. 3 Zmluvy o fungovaní Európskej únie na niektoré kategórie dohôd o výskume a vývoji (Ú. v. EÚ L 335, 18. 12. 2010, s. 36 – 42)

Nariadenie Komisie (EÚ) č. 461/2010 z 27. mája 2010 o uplatňovaní článku 101 ods. 3 Zmluvy o fungovaní Európskej únie na kategórie vertikálnych dohôd a zosúladených postupov v sektore motorových vozidiel I (Ú. v. EÚ L 219, 20.8.2010, s. 7 – 20)

Nariadenie Komisie (EÚ) č. 330/2010 z 20. apríla 2010 o uplatňovaní článku 101 ods. 3 Zmluvy o fungovaní Európskej únie na kategórie vertikálnych dohôd a zosúladených postupov (Ú. v. EÚ L 102, 23.4.2010, s. 1 – 7)

Nariadenie Komisie (EÚ) č. 267/2010 z 24. marca 2010 o uplatňovaní článku 101 ods. 3 Zmluvy o fungovaní Európskej únie na niektoré kategórie dohôd, rozhodnutí a zosúladených postupov v odvetví poisťovníctva (Ú. v. EÚ L 83, 30.3.2010, s. 1 – 7)

Nariadenie Rady (ES) č. 246/2009 z 26 februára 2009 o uplatňovaní článku 81 ods. 3 zmluvy na určité kategórie dohôd, rozhodnutí a zosúladených postupov medzi spoločnosťami linkovej námornej dopravy (konzorciami) (kodifikované znenie) (Ú. v. EÚ L 79, 25.3.2009, s. 1 – 4)

Nariadenie Komisie č. 316/2014 z 21. marca 2014 o uplatňovaní článku 101 ods. 3 Zmluvy o fungovaní Európskej únie na kategórie dohôd o transfere technológií

Nariadenie Rady (EHS) č. 1534/91 z 31. mája 1991 o uplatňovaní článku 85 ods. 3 Zmluvy o určitých druhoch dohôd, rozhodnutí a zosúladených postupov v sektore poisťovníctva (Ú. v. ES L 143, 7.6.1991, s. 1 – 3)

Nariadenie Rady (EHS) č. 3976/87 zo 14. decembra 1987 o uplatňovaní článku 85 ods. 3 zmluvy na určité kategórie dohôd a zosúladených postupov v odvetví leteckej dopravy (Ú. v. ES L 374, 31.12.1987, s. 9 – 11)

Nariadenie Rady (EHS) č. 2821/71 z 20. decembra 1971 o uplatňovaní článku 85 ods. 3 Zmluvy na kategórie dohôd, rozhodnutí a zosúladených postupov (Ú. v. ES L 285, 29.12.1971, s. 46 – 48)

Nariadenie Rady č. 19/65/EHS z 2. marca 1965 o uplatňovaní článku 85 ods. 3 Zmluvy na určité kategórie dohôd a zosúladených postupov (Ú. v. ES 36, 6.3.1965, s. 533 – 535)

³⁴ Napríklad Nariadenie Komisie (ES) č. 773/2004 zo 4. apríla 2004 vzťahujúce sa na vedenie

mieste potrebné spomenúť, že Komisia je veľmi aktívna pri vydávaní *soft law* predpisov (oznámene, usmernenia), ktoré síce nie sú právne záväzné, ich význam pre prax je značný, keďže predstavujú pre podnikateľské prostredie cenný zdroj interpretácie právnych predpisov súťažného práva.³⁵

1.1.4.3 Článok 104 ZFEÚ³⁶

Článok 104 ZFEÚ predstavuje ustanovenie, ktoré poveruje národné súťažné orgány uplatňovaním súťažných pravidiel EÚ. Na prvý pohľad sa zdá, že ustanovenie článku 104 ZFEÚ je prechodným ustanovením, ktorého význam mal spočívať v čase, kým bola prijatá príslušná právna úprava v zmysle článku 103 ZFEÚ. Význam tohto článku však

konaní Komisiou podľa článkov 81 a 82 Zmluvy (publikované v Úradnom vestníku Európskych spoločenstiev L 123 z 27.4.2004, str. 18-24) zmenené nariadením (ES) č. 1792/2006 (Ú. v. EÚ L 362, 20.12.2006, s. 1), nariadením (ES) č. 622/2008 (Ú. v. EÚ L 171, 1.7.2008, s. 3) a nariadením Komisie (EÚ) č. 2015/1348 (Ú. v. EÚ L 208, 5.8.2015, s. 3).

³⁵ K prijatým *soft law* predpisom pozri nasledujúce pramene:

Usmernenie o prioritách Komisie v oblasti presadzovania práva pri uplatňovaní článku 82 Zmluvy o ES na prípady zneužívania dominantného postavenia podnikov na vylúčenie konkurentov z trhu (Ú. v. EÚ C 45, 24.2.2009, s. 7 – 20)

Oznámenie Komisie o dohodách menšieho významu, ktoré neobmedzujú významne hospodársku súťaž podľa článku 81 ods. 1 zmluvy o založení Európskeho spoločenstva (de minimis) (2001/C 368/07) (Ú. v. ES C 368, 22.12.2001, s. 13 – 15)

Oznámenie Komisie – Usmernenia o uplatňovaní článku 101 Zmluvy o fungovaní Európskej únie na dohody o horizontálnej spolupráci (Ú. v. EÚ C 11, 14.1.2011, s. 1 – 72)

Oznámenie Komisie – Doplňujúce usmernenia o vertikálnych obmedzeniach v dohodách o predaji a opravách motorových vozidiel a o distribúcii náhradných dielov pre motorové vozidlá (Ú. v. EÚ C 138, 28.5.2010, s. 16 – 27)

Oznámenie Komisie - Usmernenia o vertikálnych obmedzeniach (Ú. v. E Ú C 130, 19.5.2010, s. 1-46)

Oznámenie Komisie – Usmernenia o uplatňovaní článku 81 Zmluvy o ES na dohody o transfere technológií (Ú. v. EÚ C 101, 27.4.2004, s. 2 – 42)

Oznámenie Komisie – Usmernenia k pojmu ovplyvnenie obchodu obsiahnutom v článkoch 81 a 82 Zmluvy (Ú. v. EÚ C 101, 27.4.2004, s. 81)

Oznámenie Komisie – Usmernenia k uplatňovaniu článku 81 ods. 3 Zmluvy (Ú. v. EÚ C 101, 27.4.2004, s. 97)

Oznámenie Komisie o spolupráci v rámci siete orgánov hospodárskej súťaže (Ú. v. EÚ C 101, 27.4.2004, s. 43)

Oznámenie Komisie o spolupráci medzi Komisiou a súdmi členských štátov EÚ pri uplatňovaní článkov 81 a 82 Zmluvy o ES (Ú. v. EÚ C 101, 27.4.2004, s. 54)

Oznámenie Komisie o definícii relevantného trhu pre účely práva hospodárskej súťaže Spoločenstva (Ú. v. ES C 372, 9.12.1997, s. 5 - 13)

Oznámenie Komisie z 18. decembra 1978 týkajúce sa vyhodnotenia niektorých subdodávateľských dohôd vo vzťahu k článku 85 ods. 1 zmluvy o EHS (Ú. v. ES C 1, 3.1.1979, s. 2 – 3)

³⁶ Článok 104 ZFEÚ:

Do nadobudnutia účinnosti opatrení vydaných podľa článku 103 rozhodujú orgány členských štátov o prípustnosti dohôd, rozhodnutí a zosúladených postupov, ako aj o zneužívaní dominantného postavenia na vnútornom trhu v súlade s právom príslušného členského štátu a s ustanoveniami článku 101, najmä odseku 3 a článku 102.

bol oveľa dlhší, keďže umožňoval národným súťažným orgánom konať v prípade, ak sa neuplatňuje právna úprava EÚ prijatá podľa článku 103 ZFEÚ.³⁷

1.1.4.4 Článok 105 ZFEÚ³⁸

Tento článok dáva Komisii širokú právomoc prešetrovať porušenie článkov 101 a 102 ZFEÚ. Komisia tak môže robiť z vlastného podnetu, prípadne na žiadosť členského štátu, pričom príslušné orgány členského štátu majú povinnosť poskytnúť Komisii potrebnú asistenciu. Uvedenú povinnosť je potrebné vnímať aj v kontexte článku 20 ods. 6 Nariadenia 1/2003, ktoré stanovuje, že ak *úradníci a ostatné sprievádzajúce osoby poverené Komisiou zistia, že podnik sa bráni inšpekcii nariadenej podľa tohto článku, príslušný členský štát im poskytne nevyhnutnú pomoc, prípadne s asistenciou polície alebo zodpovedajúceho vynucovacieho orgánu tak, aby im umožnili vykonať inšpekciu.*³⁹ Ani princípy národnej procesnej autonómie, ani princíp zverených právomocí nemôžu znemožniť uvedené právomoci Komisie.⁴⁰

Komisia má taktiež oprávnenie prijímať vhodné opatrenia na odstránenie protiprávneho stavu, ak zistí, že došlo k porušeniu týchto zásad, navrhne vhodné opatrenia na jeho odstránenie. Komisia môže taktiež zmocniť členské štáty, aby prijali opatrenia na nápravu protiprávneho stavu, pričom uvedie podmienky a podrobnosti pre odstránenie tohto protiprávneho stavu. Dôležitosť uvedeného ustanovenia spočíva v tom, že v podstate Komisii zveruje dlhodobú a stálu právomoc rozhodovať a prijímať opatrenia pre uplatňovanie zásad uvedených v článkoch 101 a 102 Zmluvy o fungovaní Európskej únie.

³⁷ Jones A., Sufrin B.: EC Competition Law, Text, Cases and Materials, str. 97.

³⁸ Článok 105 ZFEÚ:

1. *Bez toho, aby bol dotknutý článok 104 Komisia zabezpečí uplatňovanie zásad uvedených v článkoch 101 a 102. Na žiadosť členského štátu alebo z vlastného podnetu a v spolupráci s príslušnými orgánmi členských štátov, ktoré im poskytnú pomoc, Komisia prešetří každý prípad podozrenia z porušenia týchto zásad. Ak zistí, že k porušeniu došlo, navrhne vhodné opatrenia na jeho odstránenie.*
2. *Ak porušovanie zásad naďalej pokračuje, Komisia to uvedie v rozhodnutí s odôvodnením. Komisia môže svoje rozhodnutie zverejniť a zmocniť členské štáty, aby prijali opatrenia na nápravu situácie na základe podmienok a podrobností, ktoré stanoví.*
3. *Komisia môže prijať nariadenia týkajúce sa kategórií dohôd, v súvislosti s ktorými Rada prijala nariadenie alebo smernicu podľa článku 103 ods. 2 písm. b).*

³⁹ Z tohto pohľadu je dôležitá otázka požadovania dokumentov nevyhnutných pre vyšetrovanie. I keď inšpekciu vykonávajú národné orgány, predkladanie dokumentov a obchodných záznamov sa riadi čisto právom EÚ. Ani princípy národnej procesnej autonómie, ani princíp zverených právomocí nemôžu znemožniť uvedené právomoci Komisie.

⁴⁰ *European Competition Law: A Case Commentary.* Edward Elgar Publishing Limited, Massachusetts 2014, str. 194. Dostupné online: <https://www.elgaronline.com/view/9781783476862.xml?rskey=ze19PT&result=5> (11.6.2017)

1.1.4.5 Článok 106 ZFEÚ⁴¹

Uvedený článok sa aplikuje na uplatňovanie súťažných pravidiel na verejnoprávne podniky a na podniky, ktorým členské štáty priznávajú osobitné alebo výlučné práva.⁴² V tomto článku je zároveň uvedené obmedzenie aplikácie súťažných pravidiel EÚ na takéto podniky. Obmedzenie však členským štátom neumožňuje vylúčenie aplikácie súťažných pravidiel EÚ na takéto podniky.⁴³ Obmedzenie je však potrebné vnímať veľmi reštriktívne.

1.1.5 Výklad súťažného práva EÚ

Komisia aj Súdny dvor Európskej únie nevykladajú normy súťažného práva príliš formalistickým spôsobom. Pri výklade súťažných noriem prihliadajú na účinok, ktorý majú v reálnom živote. Ustanovenia ZFEÚ sa dajú pojmovo chápať veľmi široko. Článok 102 ZFEÚ zakazuje zneužívanie dominantného postavenia. Formulácia je veľmi široká, preto bolo na Komisii a Súdnom dvore Európskej únie, aby sa určil rozsah pôsobnosti jednotlivých ustanovení a v nich obsiahnutých pojmov. Pri aplikácii sa ukázala ochota skúmať ekonomický efekt a využívali sa ekonomické analýzy v rozhodovacej činnosti Komisie. Kritici sa však vyjadrujú, že čisto ekonomický prístup nie je najvhodnejším riešením, pretože sa nedá presne určiť, aký bude konečný výsledok určitej dohody alebo správania. Ekonomické teórie a modelové situácie sú budované na základe predpokladov, ktoré nie vždy dokážu vystihnúť skutočnú, reálnu situáciu. Keď sa predpoklady zmenia, je možné, že sa úplne zmení celková situácia, napríklad dohoda o cenách sa môže zmeniť

⁴¹ Článok 106 ZFEÚ:

1. *V prípade verejnoprávnych podnikov a podnikov, ktorým členské štáty priznávajú osobitné alebo výlučné práva, tieto štáty neustanovia ani neponechajú v účinnosti opatrenia, ktoré sú v rozpore s pravidlami zmlúv, najmä s pravidlami uvedeným v článkoch 18 a 101 až 109 ZFEÚ.*
2. *Podniky poverené poskytovaním služieb všeobecného hospodárskeho záujmu alebo podniky, ktoré majú povahu fiškálneho monopolu, podliehajú pravidlám zmlúv, najmä pravidlám hospodárskej súťaže, za predpokladu, že uplatňovanie týchto pravidiel neznemožňuje právne alebo v skutočnosti plniť určité úlohy, ktoré im boli zverené. Rozvoj obchodu nesmie byť ovplyvnený v takom rozsahu, aby to bolo v rozpore so záujmami Únie.*
3. *Komisia zabezpečí uplatňovanie ustanovení tohto článku a v prípade potreby vydá členským štátom príslušné smernice alebo rozhodnutia.*

⁴² V prípade Slovenskej republiky posudzovala Európska komisia postavenie Slovenskej pošty. Vo veci COMP/F-1/39.562 [oznámené pod číslom K(2008) 5912] posudzovala Komisia aplikáciu článku 106 ZFEÚ a vyslovila nasledujúci záver: Podľa článku 86 ods. 2 Zmluvy o ES (dnes čl. 106 ods. 2 ZFEÚ) podniky poverené poskytovaním služieb všeobecného hospodárskeho záujmu podliehajú pravidlám tejto zmluvy, najmä pravidlám hospodárskej súťaže, za predpokladu, že uplatňovanie týchto pravidiel neznemožňuje plniť určité úlohy, ktoré im boli zverené. Je na členskom štáte, aby preukázal, že obmedzenie hospodárskej súťaže je z hľadiska poskytovania takýchto služieb všeobecného hospodárskeho záujmu nevyhnutné.

⁴³ V prípade C-202/88, Francúzska republika proti Komisii Európskych spoločenstiev, rozsudok Súdneho dvora z 19. marca 1991 (ECLI:EU:C:1991:120). Súdny dvor konštatoval (bod 22), že hoci aj tento článok predpokladá existenciu podnikov, ktoré majú určité osobitné alebo výlučné práva, z toho ale nevyplýva, že všetky tieto osobitné alebo výlučné práva sú nevyhnutne zlučiteľné so Zmluvou.

na cenovú súťaž medzi podnikmi a podobne. Taktiež ekonomický pohľad nedá vždy odpoveď na každú otázku. Napríklad pri zisťovaní sily spoločnosti na relevantnom trhu. Kritici poukazujú napríklad na to, čo je vlastne relevantný trh, či možno nahradiť výrobok A výrobkom B, kedy je spoločnosť neefektívna, kedy dohoda obmedzuje spoločný trh – ako príklad sa uvádza, že keď dohodou A a B obmedzia súťaž medzi sebou, súťaž medzi A a C môže vzrásť.⁴⁴

Záver

Pramene súťažného práva obsiahnuté v primárnom práve Európskej únie predstavujú dôležitý právny základ pre jeho efektívne uplatňovanie. Primárne právo Európskej únie predstavuje „ústavu“ právneho poriadku Európskej únie, ktorá vymedzuje právomoci inštitúcií Európskej únie, ale definuje aj práva a povinnosti tak verejnoprávných ako aj súkromnoprávných subjektov. Vo vzťahu k právomociam Európskej únie je dôležité, že Európska únia má výlučnú právomoc v oblasti súťažného práva, čo predstavuje významný prvok v oblasti ochrany vnútorného trhu a zabezpečenia jeho jednotnosti. Rovnako je dôležité vymedzenie všeobecných povinností pre podniky, ktoré sú adresátom noriem súťažného práva Európskej únie. Primárne právo stanovuje obmedzenia, ktoré podniky musia rešpektovať pri prijímaní obchodných stratégií, aby sa nedopustili právom reprobovaného konania. Tieto predpisy reflektujú verejný záujem na efektívnom fungovaní vnútorného trhu a reflektujú funkcie súťažnej politiky, ktorá *de facto* predstavuje zásah „verejnoprávnej autority“ do súťažného prostredia a obmedzenie neviditeľnej ruky trhu.

Literatúra

- ADAMOVIÁ Z.: *Komunitárny právny rámec kolektívnej správy práv*. Duševné vlastníctvo, 2008, č. 3, s. 12 – 17.
- ADAMOVIÁ Z.: *Kolektívna správa autorských práv a práv súvisiacich s autorským právom* – 1. časť. Duševné vlastníctvo, 2006, č. 1, s. 21 – 26.
- ADAMOVIÁ Z.: *Kolektívna správa autorských práv a práv súvisiacich s autorským právom* – 2. časť. Duševné vlastníctvo, 2006, č. 2, s. 6 – 10.
- CARLTON D., PERLOFF M.: *Modern Industrial Organization*, Fourth Edition, 2005
- von Delhaes K., Fehl U., Balcerowicz L.: *Dimensionen des Wettbewerbs*, str. 464: dostupné na (15.6.2017):
- EKEY, KLIPPEL, KOTTHOFF, MECKEL, PLAB: *Heidelberger Kommentar zum Wettbewerbsrecht*, 2., neubearbeitete Auflage, C.F.Muller, 2005, str. 3, dostupné na (1.7.2017):
- GOYDER D.G.: *EC Competition Law*, Oxford University Press, Oxford 2003
- JONES A., SUFRIN B.: *EC Competition Law*, Text, Cases and Materials, second edition, Oxford University Press, Oxford 2004
- KORAH V.: *An Introductory Guide to EC Competition Law and Practice*, Hart Publishing, Oxford and Portland, 2004
- LANE R.: *EC Competition Law*, Pearson education, 2000

⁴⁴ JONES A., SUFRIN B.: *EC Competition Law, Text, Cases and Materials*, str. 36

- NOVOTNÁ, M.: *Závazky z bezdôvodného obohatenia*. In: Lazar, J. a kol.: *Občianske právo hmotné*. Bratislava : Iuris Libri, 2014
- NOVOTNÁ, M.: *Kolízna úprava záväzkového vzťahu z bezdôvodného obohatenia v nariadení Rím 2*. In: Blaho, P., Švecová, A. (eds.): *Acta Universitatis Tyrnaviensis - Iuridica* : ročenka Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave 2010. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a Vedy, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, 2010
- RIVAS JOSE: *Why does Article 101(2) TFEU not list concerted practices?* In: *Kluwer Competition Law Blog*, dostupné na:
- VARGA P.: *Interpretácia výrazu podnik v komunitárnom práve hospodárskej súťaže*. In: *Európske výzvy súčasného právneho vývoja: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*, Malacky 20. - 21.10. 2005. - [1. vyd.]. - Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2006
- VICKERS J., HAY D.: *The Economics of Market Dominance*, Oxford University Press 1987

REZOLÚCIE BEZPEČNOSTNEJ RADY OSN AKO PRAMEŇ MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA

RESOLUTIONS OF THE UN SECURITY COUNCIL AS A SOURCE OF INTERNATIONAL LAW

JUDr. Mgr. Kristián Blaškovič, PhD.

Katedra medzinárodného práva a európskeho práva,
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Abstrakt: Aj napriek tomu, že rezolúcie Bezpečnostnej rady nie sú zahrnuté do čl. 38 Štatútu Medzinárodného súdneho dvora, hrajú kľúčovú úlohu v regulovaní správania sa štátov v oblasti zachovania medzinárodného mieru a bezpečnosti. Predkladaný príspevok sa venuje špecifickej právomoci Bezpečnostnej rady OSN, preskúmava proces prijímania rezolúcií spolu s príčinami ich právnej záväznosti, formou, obsahom a pomerne oklieštenými možnosťami výkladu. Krátko predstaví aj tzv. právotvorné rezolúcie, pomocou ktorých môže voči štátom zaviesť bezprecedentné povinnosti. V závere sa venuje limitom právotvornej právomoci Bezpečnostnej rady OSN.
Kľúčové slová: Bezpečnostná rada OSN, rezolúcie, medzinárodný mier a bezpečnosť, sankcie

Abstract: Despite the fact, that resolutions of the UN Security Council are not mentioned in art. 38 of the Statute of the International Court of Justice, they play a crucial role in regulating the conduct of States concerning the maintenance of international peace and security. This article deals with the specific powers of the UN Security Council and examines the process of adopting resolutions together with the reasons for their legally binding character, form, content and relatively limited ways of interpretation. It will also briefly introduce so-called law-making resolutions, which can impose various unprecedented obligations on States. It concludes with the limits of law-making power of the UN Security Council.

Key words: UN Security Council, resolutions, international peace and security, sanctions

Úvod

Základný výklad o prameňoch medzinárodného práva obvykle začína ich výpočtom, ktorý je uvedený v čl. 38 Štatútu Medzinárodného súdneho dvora (ďalej len „MSD“). Ten spomína medzinárodné zmluvy, medzinárodnú obyčaj, všeobecné právne zásady, judikatúru a učenie znalcov práva a nakoniec ekvitu. Popri nich však práva a povinnosti štátov zakladajú aj iné pramene medzinárodného práva, ktoré ale v Štatúte MSD uvedené nie sú. Jedným z nich sú rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN (ďalej len „Bezpečnostná rada“), ktoré majú v systéme prameňov medzinárodného práva svoje nezastupiteľné miesto. Zároveň sa vyznačujú určitými charakteristickými črtami, ktoré ich odlišujú od ostatných prameňov medzinárodného práva. Cieľom tohto príspevku je poskytnúť ich čo možno najdetailnejšiu charakteristiku a poukázať na ich miesto v systéme týchto prameňov. Pre účely naplnenia tohto cieľa je nevyhnutné začať charakteristikou Bezpečnostnej

rady. Z úloh, ktoré v medzinárodnom práve (a medzinárodných vzťahoch) plní, totiž vyplýva špecifický charakter jej rezolúcií, ktoré môžu zakladať povinnosti (v menej častých prípadoch aj práva) štátov. Samotný proces ich prijímania má svoje zvláštnosti, ktoré sú dané hlasovacím mechanizmom a právom veta stálych členov. Popritom bude v texte venovaná pozornosť aj tzv. právotvorným rezolúciám, ktoré v slovenskej vede medzinárodného práva vôbec nie sú reflektované. Je to špecifický druh rezolúcií, ktoré Bezpečnostná rada prijala po útokoch z 11. septembra 2001, a preto ani nie je prekvapivé, že sa týkajú práve medzinárodného terorizmu, resp. neštátnych aktérov a potenciálnych bezpečnostných hrozieb, ktoré môžu pre medzinárodné spoločenstvo predstavovať.

Predkladaný príspevok venujem prof. JUDr. Jozefovi Prusákovi, CSc., bývalému dekanovi Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v čase mojich univerzitných štúdií, pri príležitosti jeho životného jubilea. Jeho prednášky z teórie štátu a práva sa vďaka erudovanosti, akademickej svezosti a humoru stali nasledovaniashodným príkladom.

Postavenie Bezpečnostnej rady v systéme kolektívnej bezpečnosti

Pred bližším opisom Bezpečnostnej rady je potrebné najprv zamerať pozornosť na systém kolektívnej bezpečnosti, ktorému tento orgán dominuje. Je to politické a inštitucionálne usporiadanie takmer všetkých štátov sveta vytvárajúce jeden systém, ktorý prostredníctvom kolektívnych akcií garantuje bezpečnosť každého člena. Je teda protikladom systému aliančnej politiky, ktorý predstavovali dva alebo viaceré antagonistické bloky a ktoré bezpečnosť svojich členov zaručovali mocenským vyvažovaním nepriateľskej aliancie. Môžeme vidieť, že aliancie sú založené minimálne na dvoch zoskupeniach a *status quo* sa zaručuje vyrovnanosťou ich mocenských (vojenských) potenciálov. Kým totiž v zbrojení existuje parita, systém aliancií vykazuje určitú mieru stability. Pokiaľ však jeden z blokov začne v snahe o zmenu aktuálneho stavu nadmerne zbrojiť, vyvolá to rovnakú reakciu zo strany druhého bloku. Klasickým príkladom takejto situácie sa stalo aliančné zoskupenie Európy v predvečer 1. svetovej vojny.

Na druhej strane kolektívna bezpečnosť nie je založená na pluralite, ale na jednote. Takmer všetky štáty sveta sú totiž jej členmi (v záujme stability je najdôležitejšie, aby jej členmi boli všetky vojensky najsilnejšie štáty) a vzájomne si zaručujú bezpečnosť. Pokiaľ dôjde k pokusu o násilnú zmenu *status quo* (pričom agresor môže byť tiež členom tohto systému), musí porušiteľ čeliť kolektívnym protiopatreniam všetkých ostatných štátov. Odstrašenie má preto výrazne väčší potenciál, ako v prípade aliančného systému – samozrejme iba v prípade, ak funguje tak, ako má. Preto Spoločnosť národov, v podstate prvá organizácia kolektívnej bezpečnosti v dejinách, zlyhala.¹ Z toho dôvodu sa štáty rozhodli

¹ Príčiny sú mnohoraké, ale keďže Spoločnosť národov nie je stredobodom tohto príspevku, obmedzíme sa len na tie najdôležitejšie: neúčast' vojensky najsilnejších štátov sveta (USA sa nikdy nestali členmi, Nemecko vystúpilo v roku 1933), nedôvera voči tomuto systému alebo pohrdanie ním (zo strany Veľkej Británie, ktorá zostala verná vyvažovaniu alebo ZSSR, ktoré bolo po útoku na Fínsko vylúčené), neefektívny hlasovací mechanizmus (na prijatie v Rade sa vyžadovala jednomyselnosť všetkých členov a tak jej rozhodovanie mohol ktorýkoľvek člen zablokovať) alebo nedostatočné právomoci (Rada mohla sankčné opatrenia iba odporučiť, ale nemohla ich záväzne nariadiť).

po 2.svetovej vojne vybudovať nový systém kolektívnej bezpečnosti, ktorý mal rovnaké základné princípy (nezasahovanie do vnútorných záležitostí štátov, mierové riešenie sporov, sankcie v prípade porušenia *status quo*), ale odlišný mechanizmus fungovania.

Práve uvedený mechanizmus stelesňuje Bezpečnostná rada, ktorá novému povojnovému systému kolektívnej bezpečnosti dominuje. Ako zo znenia Charty OSN (ďalej len „Charta“) vyplýva, štáty jej zverili hlavnú zodpovednosť za zachovanie medzinárodného mieru a bezpečnosti.² Dohliada teda na stabilitu tohto systému a prostredníctvom sankcií bráni alebo obnovuje poriadok, ktorý bol násilne narušený. Stabilita uvedeného systému je zaručená nielen politicky, ale aj právne. Čl.2 ods.4 Charty totiž zakotvuje zákaz hrozby silou alebo použitia sily medzi štátmi, ktorá je normou medzinárodného práva *jus cogens*.³ Z uvedenej zásady existujú iba dve výnimky: právo na sebaobranu⁴ a kolektívne donucovacie opatrenia so schválením Bezpečnostnej rady.⁵ V tejto súvislosti sa oplatí všimnúť si súvislosť medzi čl.2 ods.4 a čl. 24 Charty. Štáty sa totiž až na prípad sebaobrany *de lege* zriekli jednostranného nasadenia ozbrojenej sily a toto právo na vojnu (*jus ad bellum*) delegovali na Bezpečnostnú radu. Tým z nej urobili orgán, ktorý nasadenie ozbrojenej sily legitimizuje, a jej schválenie tak oddeľuje agresiu od kolektívneho nasadenia ozbrojenej sily ako formou kolektívnej sankcie.

Ešte pred samotným priblížením sankcií je dôležité pozrieť sa na členstvo v Bezpečnostnej rade. To sa delí do dvoch skupín: stálych členov a nestálych (volených) členov. Medzi stálych (v anglickej terminológii označovaných aj ako P5) patria Čína, Francúzsko, Rusko, USA a Veľká Británia. Ich postavenie je založené na víťazstve v 2.svetovej vojne, z ktorej pramenila ich legitimita ako vojensky najmocnejších štátov sveta. A hoci to už v niektorých prípadoch neplatí, klub stálych členov prežíva ako relikv 2. svetovej vojny tvrdošijne vzdorujúci pokusom o reformu. Výsadné postavenie stálych členov sa popri permanentnosti ich postavenia prejavuje v práve veta, ktorým disponujú a ktoré im umožňuje kontrolovať rozhodovaciu činnosť tohto orgánu.⁶ Počet stálych členov je doplnený o 10 nestálych, ktorých funkčné obdobie trvá dva roky (bez možnosti okam-

² Čl. 24 ods.1 Charty hovorí: Aby bola zabezpečená rýchla a účinná akcia Organizácie Spojených národov, zverujú jej členovia Bezpečnostnej rade hlavnú zodpovednosť za zachovanie medzinárodného mieru a bezpečnosti a uznávajú, že Bezpečnostná rada, plniac svoje povinnosti, vyplývajúce pre ňu z tejto zodpovednosti, koná v ich mene.

³ Pozri napr. SHAW, Malcolm, N. *International Law. 6th edition.* Cambridge: Cambridge University Press, 2008. s. 124-125. Rovnakého názoru je aj Komisia OSN pre medzinárodné právo: „Komisia zdôraznila, že právo Charty týkajúce sa zákazu použitia sily samo o sebe predstavuje očividný príklad normy medzinárodného práva majúceho charakter *jus cogens*.“ *Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries.* In: Yearbook of the International Law Commission 1966, Vol. II. New York: United Nations, 1967. s. 247.

⁴ Čl. 51 Charty ju definuje ako prirodzené právo štátov a stalo sa v podstate jedinou legálnou formou ozbrojenej svojpomoci. Svojím charakterom je právom dočasným, ktoré trvá dovtedy, kým Bezpečnostná rada nevykoná potrebné opatrenia na obnovenie medzinárodného mieru a bezpečnosti. Aj z uvedeného článku tak vyplýva kľúčové postavenie tohto orgánu v systéme kolektívnej bezpečnosti.

⁵ Čl. 42 Charty OSN, ktorá umožňuje Bezpečnostnej rade vykonať kolektívnej donucovacie opatrenie s použitím ozbrojenej sily.

⁶ O práve veta stálych členov bližšie pozri v časti Proces prijímania rezolúcií.

žitého znovuzvolenia), bez práva veta. Sú volení Valným zhromaždením na základe regionálneho kľúča.⁷

Predtým, ako Bezpečnostná rada rozhodne o zavedení konkrétnej formy sankcie, môže klasifikovať vzniknutú situáciu⁸ ako ohrozenie mieru, porušenie mieru alebo útočný čin. V praxi najčastejšie používanou a preto aj najširšou kategóriou sa stalo ohrozenie mieru, do ktorej zaraďuje napr. vnútroštátne ozbrojené konflikty, vojenské prevraty, pirátstvo, šírenie zbraní hromadného ničenia či medzinárodný terorizmus.

Po takejto klasifikácii môže Bezpečnostná rada rozhodnúť o zavedení sankcií, ktoré predstavujú nástroje tak *hard*, ako aj *soft power* a ktorými môže regulovať správanie sa sankcionovaných subjektov, ktorými nie sú už iba štáty, ale aj rôzni neštátni aktéri (napr. teroristické skupiny)⁹ alebo dokonca aj jednotlivci.¹⁰ Tieto sankcie je možné rozdeliť do dvoch skupín:

a) sankcie bez použitia ozbrojenej sily, ktoré predstavujú rôzne opatrenia hospodárskeho, diplomatického či iného charakteru. Ako zo znenia čl. 41 Charty (zakotvujúceho tento typ sankcií) vyplýva, mali pôvodne ochromiť hospodárstvo donucovaného štátu a tak ho donútiť správať sa v súlade s predstavami medzinárodného spoločenstva. Keďže však uvedené opatrenia mali neprimerane veľký dopad na civilné obyvateľstvo, Bezpečnostná rada od ich aplikovania upustila a nahradila ich rôznymi formami tzv. *smart sanctions*, ktoré sú rovnako sankciami bez použitia ozbrojenej sily, ale bez plošného dopadu na civilné obyvateľstvo. Zasahuje tak najmä čelných politických predstaviteľov štátov alebo kľúčových aktérov ohrozujúcich stabilitu a bezpečnosť a medzi najčastejšie aplikované patria zmrazenie zahraničných účtov, zákaz vycestovania, komplexné zbrojné embargo alebo zákaz obchodovania s určitou konfliktnou komoditou (napr. diamantmi).¹¹ Vo väčšine prípadov majú tieto sankcie charakter *non facere*, teda podobu nekonania (napr. nedodávania, blokovania).

b) sankcie s použitím ozbrojenej sily¹² sú najvážnejšou formou postihu a keďže narážajú na mnohé problémy najmä politického a logistického charakteru, patria medzi relatívne málo využívané. Najvýznamnejším z uvedených politických dôvodov je, že hoci Charta počítala s vlastnými ozbrojenými silami OSN, v praxi k ich vytvoreniu nikdy nedošlo.¹³ Tak musela Bezpečnostná rada v záujme efektivity sankčného mechanizmu

⁷ UN General Assembly Resolution 1991(XVIII). *Question of Equitable Representation on the Security Council and the Economic and Social Council*.

⁸ Na základe čl. 39 Charty

⁹ S/RES/2253(2015)

¹⁰ Jedným príkladom z mnohých je rezolúcia S/RES/1970(2011), v ktorej okrem iných sankcionovala líbyjského diktátora Muamara Kaddáfího a vybraných členov jeho rodiny a vlády.

¹¹ Bližšie pozri BLAŠKOVIČ, K. *Cielené sankcie Bezpečnostnej rady Organizácie Spojených národov*. In: *Societas et Iurisprudentia* 2016, Volume IV., číslo 1. s. 62-103.

¹² Čl. 42 Charty

¹³ Bližšie pozri čl. 43 Charty, podľa ktorého mali členské štáty uzatvoriť s Bezpečnostnou radou špeciálne dohody, na základe ktorých by jej poskytli vlastné ozbrojené sily. Keďže by tým štáty stratili kontrolu nad vlastnými ozbrojenými silami, ktorú by vykonával Výbor vojenských štábov, žiadny štát sa do tejto možnosti nehrnul. Navyše by sa tak štáty, ktoré nemajú právo veta a nemajú tak možnosť kontrolovať agendu Bezpečnostnej rady vystavili riziku, že by ich vlastné ozbrojené sily mohli byť použité na donucovaciu akciu proti nim samým.

tento problém obísť a to buď splnomocnením konkrétneho štátu, skupiny štátov (tzv. koalície ochotných) alebo medzinárodnej organizácie (napr. NATO, ECOWAS) na vykonanie ozbrojeného donútenia. Hoci uvedené riešenie zachránilo OSN pred úpadkom do pasivity podobnej Spoločnosti národov, predsa vystavilo možnosť ozbrojeného donútenia ochote štátov poskytnúť svoje ozbrojené sily. Tie však aj naďalej zostávajú pod ich vlastným velením. Ďalší problém vyvstáva z toho, že tento typ sankcií má charakter *facere* a teda vyžaduje aktívne konanie, aktívne nasadenie ozbrojenej sily aj s prípadnými stratami. Tie môžu byť pre štáty nepohodlné, osobitne v situáciách, kedy sa ozbrojená akcia vzťahuje na odľahlý problém, ktorý sa ich národných záujmov bezprostredne nedotýka. Ak štáty v týchto prípadoch odmietnu poskytnúť vlastné ozbrojené sily, vedie to k podozreniu OSN z dvojkoľajnosti a jej (neodôvodnenej) kritike, ako to ukázali udalosti z 90. rokov, kedy boli štáty ochotnejšie nasadiť ozbrojenú silu v bývalej Juhoslávii, ale zdráhali sa urobiť to isté v prípade Somálska a najmä Rwandy.

Právna záväznosť rezolúcií

Bezpečnostná rada prijíma niekoľko druhov dokumentov rozličnej povahy. Medzi najčastejšie patria predsednícke vyhlásenia (*presidential statements*), vyhlásenia pre tlač, rôzne správy a samozrejme rezolúcie. Z uvedenej množiny je možné za prameň medzinárodného práva považovať výlučne iba rezolúcie, navyše aj z nich sú právne záväzné iba tie, v ktorých sa Bezpečnostná rada odvoláva na Kapitulu VII Charty.¹⁴ Kapitulu VII je v tejto súvislosti potrebné čítať spolu s čl. 25¹⁵ a čl. 2 ods. 6 Charty.¹⁶ Obe uvedené ustanovenia sa týkajú oblasti medzinárodného mieru a bezpečnosti, najmä v prípadoch, keď jej zachovanie Bezpečnostná rada presadzuje sankčnými prostriedkami. Štáty sveta majú v tomto prípade povinnosť neporušovať sankčný režim a tak napr. do donucovanej krajiny nedodávať komodity, o ktorých tak Bezpečnostná rada rozhodla.¹⁷ V prípade čl. 25 sa táto povinnosť priamo, *ex lege*, vzťahuje na členské štáty. Vzhľadom na fakt, že OSN má v súčasnosti 193 členských štátov, hovoriť o čl. 2 ods. 6 Charty má iba okrajový význam, pretože sa týka nečlenských štátov. Podľa uvedeného ustanovenia majú aj oni obdobnú povinnosť a to v záujme zachovania medzinárodného mieru a bezpečnosti, čiže len v tých najvážnejších situáciách.¹⁸ Z toho vyplýva, že sa v takomto výnimočnom

¹⁴ Kapitola VII obsahuje sankčný mechanizmus, ktorým disponuje Bezpečnostná rada. Preto je potrebné poukázať na logickú súvislosť medzi čl. 24 Charty (ustanovujúcej jej hlavnú zodpovednosť za zachovanie medzinárodného mieru a bezpečnosti) a kapitolou VII obsahujúcou sankčné nástroje, ktorými túto svoju zodpovednosť naplňa.

¹⁵ Členovia Organizácie súhlasia, že prijmu a vykonajú rozhodnutia Bezpečnostnej rady podľa tejto Charty.

¹⁶ Organizácia sa postará o to, aby i štáty, ktoré nie sú jej členmi, konali podľa týchto zásad, pokiaľ je to potrebné pre udržanie medzinárodného mieru a bezpečnosti.

¹⁷ V prípade nasadenia ozbrojenej sily je situácia trochu odlišná, nakoľko Bezpečnostná rada pred prijatím splnomocnenia na použitie sily hľadá štáty, ktoré by boli ochotné ju poskytnúť.

¹⁸ Vyplýva to aj zo znenia čl. 2 ods. 7 Charty, podľa ktorej sa nepovažuje za zásah do vnútorných záležitostí štátov, pokiaľ ide o zachovanie medzinárodného mieru a bezpečnosti.

prípade prelamuje jedna zo základných zásad medzinárodného zmluvného práva – *pacta tertiis nec nocent nec prosunt*.

Zároveň je potrebné pripomenúť ešte jedno kľúčové ustanovenie Charty, ktoré garantuje právnu prednosť rezolúcií Bezpečnostnej rady pred ostatnými záväzkami podľa medzinárodného práva.¹⁹ To v praxi znamená, že pokiaľ má určitý štát s donucovaným štátom uzavretú obchodnú dohodu, na základe ktorej jej dodáva zbrane, počas trvania sankcií (pokiaľ rezolúcia zaviedla zbrojné embargo), sa musí takéhoto obchodovania s donucovaným štátom zdržať. Keďže dodržiavanie Charty je „vyšším záväzkom“ a navyše sú takéto sankcie podľa Komisie OSN pre medzinárodné právo okolnosťou vylučujúcou protiprávnosť,²⁰ nevzniká na strane štátu, ktorý prestal s dodávkami zbraní na základe rozhodnutia Bezpečnostnej rady, zodpovednosť za porušenie medzinárodnej zmluvy. Preto ani nie je potrebné vypovedanie takejto dohody.

Po takomto stručnom predstavení právnej záväznosti a prednosti rezolúcií je potrebné venovať pozornosť jednej jej špecifickej črte, ktorá sa stáva osobitne zreteľnou pri jej porovnaní s ostatnými prameňmi medzinárodného práva. Medzinárodné zmluvy pre svoj vznik potrebujú konsenzus zmluvných strán. Pre vznik medzinárodnej obyčaje je tento konsenzus rovnako dôležitý, minimálne v tej miere, aby proti vzniku takejto normy štáty neprotestovali (tzv. doktrína *persistent objector*).²¹ Pre rozhodnutie medzinárodného súdneho orgánu je potrebné, aby takýto súd alebo arbitrážny orgán mal právomoc rozhodovať vo veci, ktorá môže vyplývať z medzinárodnej zmluvy alebo inej formy uznania jej jurisdikcie. Všeobecné právne zásady boli do medzinárodného práva prevzaté na základe konsenzu štátov o ich užitočnosti a potrebnosti aj v prostredí medzinárodného práva. Učenie predstaviteľov vedy medzinárodného práva je špecifickým a iba pomocným prameňom, preto mu bližšia pozornosť nebude venovaná. Keď sa teda bližšie pozrieme na vyššie vymenované základné pramene medzinárodného práva, môžeme vidieť, že síce v rozdielnej miere, ale pri každej z nich sa prejavuje moment konsenzu alebo uznania. Tie vyvierajú zo stále pomerne silne zakorenenej suverenity štátov, ktorá je síce v rozdielnej miere, ale od westfálskeho mieru neustále prítomná v medzinárodných vzťahoch. Tento konsenzus či uznanie však v prípade rezolúcií Bezpečnostnej rady neplatia.²² Štáty nemajú žiadnu právnu možnosť oslobodiť sa od svojich záväzkov, ktoré im takéto rezolúcie ukladajú. Nemajú možnosť uplatniť proti nim výhradu, ako v prípade medzinárodných zmlúv. Môžu síce proti nim protestovať a neplniť ich napr. s poukazom na ich prílišnú

¹⁹ Čl. 103: Ak by došlo k stretu záväzkov Organizácie Spojených národov podľa tejto Charty s ich záväzkami podľa akejkoľvek inej medzinárodnej zmluvy, majú prednosť záväzky podľa tejto Charty.

²⁰ Art. 22. Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with Commentaries 2001. *Yearbook of the International Law Commission, 2001*, vol. II, Part Two. s. 75-76.

²¹ THIRLWAY, Hugh. *The Sources of International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2014. s. 86-88.

²² Resp. platí potreba konsenzu aspoň 9 štátov Bezpečnostnej rady, čo je však v porovnaní s 193 členskými štátmi OSN zanedbateľný počet. Napriek tomu však zásadným spôsobom prelamuje zásadu suverénnej rovnosti štátov. O procese prijímania rezolúcií bližšie pozri v nasledujúcej časti.

tvrdosť,²³ ale v tom prípade sa dopúšťajú *de lege* porušenia medzinárodného práva. Navyše vstupom do OSN ani neexistuje možnosť neuznania autority Bezpečnostnej rady. Vidíme teda, že jej rezolúcie prelamujú konsenzuálnu normotvorbu v medzinárodnom práve a pomerne ostrým spôsobom zasahujú do suverenity štátov, nakoľko ich súhlas je pre otázku platnosti takýchto rezolúcií irelevantný.

Dôvody sú bezpečnostno-politické. Štáty sa totiž v záujme zachovania vlastnej bezpečnosti (a mnohokrát aj fyzického prežitia) museli zrieknuť časti svojej suverenity, a to práve v otázke použitia ozbrojenej sily. Neobmedzená suverenita spolu s pokrokom vo vojenskej technike sa stali veľmi nebezpečnou kombináciou a tak malo postúpenie tejto časti suverenity nadštátnemu orgánu byť na prospech všetkým. Skrachovaná Spoločnosť národov až príliš lipla na suverenite štátov, čo bolo potrebné v záujme efektivity obmedziť. Týmito obmedzovacími mechanizmami sa stali čl. 2 ods.4 a čl. 25 a čl. 103 Charty.

Formálna a obsahová stránka rezolúcií

Ako už bolo spomenuté, Bezpečnostná rada prijíma niekoľko druhov dokumentov, z ktorých najdôležitejšie sú rezolúcie. Ich číslovanie je priebežné a neprerušuje sa so začiatkom nového kalendárneho roka. Majú špecifické označenie symbolom S/RES/ poradové číslo(rok prijatia), pomocou ktorého sa odlišujú od všetkých ostatných dokumentov.²⁴ Delia sa na:

a) preambulárnu časť: obvykle obsahuje odvolanie sa na skoršie rezolúcie (ak v danej veci už boli prijaté) a vysvetlenie dôvodov, prečo bola rezolúcia prijatá. V tejto súvislosti obvykle vyslovuje svoje obavy týkajúce sa určitého politického vývoja, alebo práve naopak, vyjadruje svoju spokojnosť so vzniknutou situáciou (napr. s úspešnou post-konfliktnou prestavbou) a môže vysloviť aj svoje uznanie alebo poďakovanie konkrétnym entitám, ktoré sa o to pričinili. Zároveň môže táto časť obsahovať aj výzvy na pokračovanie v politickom procese alebo napr. na dodržiavanie relevantných noriem medzinárodného práva v ozbrojenom konflikte či na potrestanie páchatel'ov rôznych zločinov. Pokiaľ chce Bezpečnostná rada zdôrazniť mimoriadnu závažnosť situácie alebo zavádza sankcie proti konkrétnej entite, v poslednej vete preambulárnej časti sa odvoláva na Kapitulu VII Charty, čím indikuje aj jej právnu závažnosť.

b) operatívne články: na rozdiel od preambulárnej časti sa skladajú z číslovaných odsekov a Bezpečnostná rada v nich zavádza konkrétne opatrenia. Môže to byť napr. zavedenie konkrétneho typu sankcie bez použitia sily (napr. zbrojné embargo, zmrazenie zahraničných účtov...). Pokiaľ Bezpečnostná rada rozhoduje o použití ozbrojenej sily, používa špecifický jazyk, ktorým splnomocňuje na použitie všetkých nevyhnutných

²³ Ako sa to stalo napr. v 90. rokoch v prípade Líbye zapletenej do teroristických útokov na civilné lety (napr. incident nad Lockerbie), kedy moslimské štáty považovali ich trvanie a intenzitu za neprímerane prísne a sankčný režim začali podkopávať. Bezpečnostná rada ich po istom čase (a predovšetkým v dôsledku spolupráce Líbye) zrušila.

²⁴ Tak napr. predsednícke vyhlásenia ako jeden z ďalších dokumentov má označenie S/PRST/poradové číslo (rok prijatia). Ich číslovanie nie je priebežné, ale začína s novým kalendárnym rokom. Pokiaľ sa pozrieme na rezolúcie Valného zhromaždenia, tie sú označené ako A/RES/.

prostriedkov (*all necessary means*). V niektorých prípadoch môže uviesť, aký rozsah má toto splnomocnenie (napr. iba zavedenie bezletovej zóny).²⁵ Popri nich je možné v tejto časti nájsť aj ustanovenie pomocných orgánov. Sú to sankčné výbory (pokiaľ neboli zriadené skôr), ktorých úlohou je prijímať a posudzovať správy o výkone sankcií a podľa potreby z nich udeľovať výnimky (napr. povolenie na prelet z humanitárnych dôvodov). V dvoch prípadoch Bezpečnostná rada rozhodla aj o ustanovení medzinárodných súdnych orgánov.²⁶

c) prílohy: sú súčasťou len niektorých rezolúcií a spravidla sa v nich nachádza identifikácia fyzických (napr. s menom, dátumom a miestom narodenia, číslom pasu a funkciou v danom štáte) a právnických osôb, proti ktorým v operatívnych článkoch zavádza sankcie. Prílohami však môžu byť aj rôzne správy, vyhlásenia alebo iné dokumenty.²⁷

Pokiaľ Bezpečnostná rada rozhoduje o odporúčaní prijať nový štát za člena OSN alebo odporúča konkrétnu osobu na post Generálneho tajomníka OSN, majú takéto rezolúcie zjednodušenú a skrátenú formu. V procese rozhodovania o prijatí nového člena do OSN Bezpečnostná rada obvykle iba konštatuje, že preskúmala žiadosť štátu o členstvo a odporúča Valnému zhromaždeniu prijatie konkrétneho štátu za člena.²⁸ V druhom prípade Bezpečnostná rada rovnako konštatuje, že zvažila otázku odporúčania na post Generálneho tajomníka a odporúča Valnému zhromaždeniu, aby vymenovala určitú osobu na konkrétne obdobie. V prípade aktuálne pôsobiaceho Generálneho tajomníka Antónia Guterresa je to na obdobie rokov 2017-2021.²⁹ Zároveň je v takýchto prípadoch obvyklé, že ocení zásluhy dosluhujúceho Generálneho tajomníka a poďakuje mu za jeho prínos, ktorý vykonal v súvislosti s plnením úloh podľa Charty.³⁰ Tak v prípade odporúčania za nového člena, ako aj v prípade kandidáta na post Generálneho tajomníka môže stály člen uplatniť právo veta.

V súvislosti s obsahom rezolúcií je nevyhnutné vyjadriť sa aj k otázke ich interpretácie, ktorá však patrí medzi tie najzložitejšie. Rezolúcie Bezpečnostnej rady totiž nie sú medzinárodnými zmluvami a tak sa na nemôžu (alebo iba v limitovanej miere) aplikovať obvyklé spôsoby výkladu.³¹ Popritom je potrebné zmieniť, že návrhy rezolúcií nie vždy pripravujú právnici a ich znenie tak odráža skôr potrebu politického konsenzu (v záujme prijatia), ktorý je uprednostnený pred jednoznačnosťou ustanovení. Sir Michael Wood sa napriek vyššie uvedeným špecifikám pokúsil o identifikovanie niekoľkých interpretačných pravidiel, hoci tie sú pomerne vágne:

²⁵ S/RES/1973(2011)

²⁶ Medzinárodný trestný tribunál pre bývalú Juhosláviu (ICTY) zriadený rezolúciou S/RES/827(1993) a Medzinárodný trestný tribunál pre Rwandu (ICTR) zriadený rezolúciou S/RES/955(1994).

²⁷ Napr. spoločný akčný plán prijatý v súvislosti s iránskym jadrovým programom v rezolúcii S/RES/2231(2015)

²⁸ Vo vzťahu k priatíu Slovenskej republiky za člena OSN pozri rezolúciu S/RES/800(1993)

²⁹ S/RES/2311(2016)

³⁰ Pozri napr. S/RES/2324(2016)

³¹ Sú to dobromyseľnosť, obvyklý význam, celková súvislosť, predmet a účel zmluvy. Medzi doplnkové prostriedky sa zaraďujú prípravné materiály a okolnosti, za ktorých sa zmluva uzavrela. Bližšie pozri čl. 31 a 32 Viedenského dohovoru o zmluvnom práve. Vyhláška ministra zahraničných vecí zo 4.septembra 1987 publikovaná pod číslom 15/1988 Zb.

- účelom interpretácie by malo byť uskutočniť zámer Bezpečnostnej rady tak, ako ho vyjadrila, s prihliadnutím na okolnosti situácie,
- pri výklade je niekedy možné aplikovať obvyklé spôsoby výkladu medzinárodných zmlúv, ale opatrnosť je vždy na mieste, výklad musí zohľadňovať kontext Charty a
- okolnosti týkajúce sa prijatia návrhu rezolúcie a prípravné práce (pokiaľ existujú) môžu byť veľmi nápomocné.³²

V niektorých prípadoch je možné rezolúcie interpretovať na základe rôznych správ (napr. Generálneho tajomníka), pokiaľ sa na ne rezolúcia odvoláva. V iných prípadoch môžu výkladu pomôcť vyhlásenia predsedu Bezpečnostnej rady³³ a osožné môžu byť aj vyhlásenia členov pred hlasovaním alebo po ňom (obsiahnuté vo *verbatim records*).

Občas však nie je možné dopracovať sa k presnému výkladu ani pomocou uvedených metód či použitím zmienených dokumentov. V tom prípade je na mieste zamyslenie, či je takýto výsledok účelovým zahmlievaním zo strany Bezpečnostnej rady alebo prejavom jej nerozhodnosti. Priam ukázkovým príkladom takéhoto nejednoznačného znenia je rezolúcia S/RES/2249(2015), týkajúca sa boja proti Islamskému štátu (ďalej len „IS“ alebo „ISIL“ či „Da‘esh“). Bola prijatá týždeň po teroristických útokoch v Paríži³⁴ a týka sa otázky nasadenia ozbrojenej sily proti tejto teroristickej skupine. Ako kľúčový sa javí čl.5 rezolúcie: „Vyzýva všetky štáty, ktoré majú kapacity tak urobiť, aby vykonali všetky nevyhnutné opatrenia, v súlade s medzinárodným právom na území pod kontrolou ISIL tiež známej ako Da‘esh ... aby zdvojnásobili a koordinovali svoje úsilie o predchádzanie a potlačenie teroristických činov spáchaných predovšetkým ISIL ... a aby zničili bezpečné útočiská, ktoré si vytvorili na značných častiach Sýrie a Iraku.“ Nejednoznačnosť tejto rezolúcie spočíva v tom, že síce obsahuje dobre známu formulu na použitie všetkých nevyhnutných prostriedkov, ale rezolúcia nie je prijatá na základe kapitoly VII Charty (ktorá by indikovala jej právnu záväznosť) a navyše na použitie sily nespĺnomocňuje, ale iba vyzýva. Uvedená rezolúcia tak výrazne vybočuje z radu sankčných rezolúcií splnomocňujúcich na použitie ozbrojenej sily a tak zostáva nejasné, čo ňou vlastne Bezpečnostná rada chcela povedať. Čítanie zápisu zo zasadnutia na túto otázku tiež nedáva jasnú odpoveď. Opatrne je možné sa nazdávať, že jej znenie je kompromisné a účelovo vytvorené tak, aby v ňom každý videl to, čo chcel. Z pohľadu širokej koalície západných (Francúzsko, USA, Veľká Británia) a iných štátov, ktoré proti IS bojovali, je rezolúcia vyjadrením toho, že Bezpečnostná rada berie na vedomie výkon ozbrojených opatrení proti IS a nič proti nim nenamieta.³⁵ Z pohľadu Sýrie, Číny a Ruska (ktoré jediné bolo zo

³² WOOD, Sir Michael. *The Interpretation of Security Council Resolutions*. In: Max Planck Yearbook of United Nations Law. Volume II, 1998.s. 73-95. Voľne dostupné na:<http://www.mpil.de/en/pub/publications/periodic-publications/max-planck-yearbook/volume-2.cfm?reloadtree=1&reloadtree=1> (19.7.2017)

³³ Predsedníctvo v Bezpečnostnej rade je rotujúca funkcie, ktorú vykonáva každý jej člen jeden kalendárny mesiac podľa anglického abecedného poriadku názvov členských štátov. Predseda riadi schôdze Bezpečnostnej rady, reprezentuje ju navonok v tejto súvislosti sa môže vyjadrovať v prospech Bezpečnostnej rady, pokiaľ sa na tom zhodnú všetci členovia.

³⁴ Tie sa odohrali 13. novembra 2015

³⁵ Koniec koncov po zverstvách, ktoré jej členovia spáchali, málokto spochybňuje legitimitu týchto vojenských zásahov.

strany sýrskej vlády pozvané na výkon bojových operácií na území Sýrie) predstavuje táto rezolúcia ochranu prezidenta Assada, nakoľko sa k otázke použitia sily vyjadruje výlučne iba vo vzťahu k územiu kontrolovanému IS. Pokiaľ by k nasadeniu ozbrojenej sily proti vláde prezidenta Assada predsa došlo, mohli sa dovolávať jej protiprávnosti, nakoľko k takémuto kroku nemal žiadny štát výslovné splnomocnenie zo strany Bezpečnostnej rady.

Proces prijímania rezolúcií

Ako je z prvej časti tohto príspevku vidno, Bezpečnostná rada – hoci zastrešuje systém kolektívnej bezpečnosti – sa svojim charakterom ponáša na veľmocenský koncert pripomínajúci post-napoleonovské obdobie v Európe. Je schopná akcie vtedy, ak sa na tom všetci členovia zhodnú (alebo ak jej aspoň aktívne neodporujú). Z povahy jej agendy vyplýva, že Bezpečnostná rada je politickým a nie právnym orgánom (na rozdiel od MSD), rieši totiž vojenské a bezpečnostné témy. A keďže Bezpečnostná rada rozhoduje politické otázky (hoci mimoriadne často s právnymi následkami), jej rozhodnutia nevytvárajú precedens, preto dva rovnaké prípady môže posúdiť úplne odlišne. Táto jej kľúčová charakterová črta často vedie ku kríze jej legitimacy a nelichotivému označeniu, že predstavuje nie kolektívnu, ale selektívnu bezpečnosť.³⁶

Možnosť voľby toho, ktorým politickým otázkam sa bude venovať, a ktoré naopak z rôznych dôvodov ignoruje, je postavená na práve veta stálych členov. Tým sa dostávame k samotnému hlasovaciemu mechanizmu, ktorý v prípade pozitívneho výsledku ústi do prijatia konkrétneho dokumentu (napr. rezolúcie, predsedníckeho vyhlásenia). Charta v tejto súvislosti rozlišuje dva typy otázok, pri ktorých je váha hlasov jednotlivých členov rozdielna:³⁷

a) procedurálne otázky, v prípade ktorých na prijatie rozhodnutia je potrebných 9 kladných hlasov ktorýchkoľvek členov. Najčastejšou formou procedurálnej otázky je prizvanie tretieho štátu (ktorý v danom čase nie je členom Bezpečnostnej rady) na jej zasadnutie bez hlasovacieho práva. Keďže na prijatie rozhodnutia (*decision*) stačia hlasy ktorýchkoľvek členov, stály člen môže byť prehlasovaný.

b) ostatné veci (niekedy vedou označované ako meritórne otázky) patria medzi tie najdôležitejšie a na prijatie rozhodnutia³⁸ je potrebných 9 kladných hlasov, vrátane hlasov všetkých stálych členov.³⁹ Ako je dobre známe, postupom času sa v praxi Bezpečnostnej rady vykryštalizovala obyčaj, podľa ktorej zdržanie sa hlasovania alebo neúčast' na nej nie je prekážkou prijatia rozhodnutia a teda sa nezapočítava ako negatívny hlas. Ustanovenie o kladných hlasoch všetkých stálych členov je vyjadrením ich práva veta, ktoré im umožňuje v danom type otázok úplne zablokovať rozhodovanie. Medzi takéto otázky

³⁶ O jej príčinách bližšie pozri ROBERTS, Adam - ZAUM, Dominik. *Selective Security. War and the United Nations Security Council since 1945. Adelphi paper 395*. London: International Institute for Strategic Studies, 2008. s. 11-30.

³⁷ Čl. 27 Charty

³⁸ V praxi má takéto rozhodnutie názov *resolution*, nie *decision*, a to aj napriek tomu, že Charta pojem rezolúcia nepozná.

³⁹ Čl. 27 ods. 3 Charty

patrí najmä zavedenie sankcií, odporúčanie na post Generálneho tajomníka či prijímanie štátu za nového člena OSN.

Samotné právo veta, hoci dnes je ponímané skôr negatívne ako nástroj na presadzovanie geopolitických záujmov stálych členov a ich klientely, bolo pôvodne zamýšľané ako forma brzdy, ktorá zabráni v prehlasovaní ktoréhokoľvek stáleho člena. Mal teda slúžiť ako poistka proti prípadnému použitiu mechanizmu kolektívnej bezpečnosti proti týmto štátom. Je viac ako pravdepodobné, že bez jej existencie by OSN pravdepodobne ani nevznikla, lebo stálym členom v podstate garantuje beztretnosť ich konania. Postupom času, najmä počas studenej vojny, sa však stal nástrojom doslova ochromujúcim fungovanie Bezpečnostnej rady, ktorá tak nebola schopná vhodným spôsobom vykonávať svoje funkcie. Dnes najčastejšie slúži na ochranu klientely stálych členov, ktorí tak svojich spojencov a spriaznené režimy chránia pred kolektívnymi akciami. Nie je potrebné dodávať, že práve takéto zneužívanie práva veta je jednou z najčastejších príčin krízy legitimacy Bezpečnostnej rady, ktorá reálne dokáže fungovať iba v prostredí konsenzu stálych členov.

Skončenie studenej vojny so sebou prinieslo aktivizovanie Bezpečnostnej rady, čo sa prejavilo v zvyšujúcom sa počte rezolúcií prijatých za rok, ako aj v jej asertívnejšom vystupovaní, nakoľko výrazne častejšie schválila rôzne sankcie, rozmiestnila mierové misie alebo len sledovala situácie v rôznych štátoch a regiónoch s vyšším konfliktným potenciálom. Uplatnenie práva veta malo klesajúcu tendenciu, čo je zároveň dané aj tým, že rokovania o rôznych krízových situáciách sa presunuli do diskrétného prostredia neformálnych konzultácií.⁴⁰ Pokiaľ sa na nich nepodarí nájsť kompromis, návrh rezolúcie buď nie je ani predložený, alebo pokiaľ áno, tak jeho vetovanie zo strany stáleho člena predstavuje prostriedok *ultima ratio* a dôkaz toho, že zákulisné rokovania zlyhali a nepodarilo sa nájsť všeobecne prijateľné riešenie.⁴¹ Vďaka takto kompromisne koncipovaným rezolúciám sa veľmi často stáva, že sú prijímané dokonca aj jednomyselne všetkými členmi Bezpečnostnej rady. Po uverejnení rezolúcie sa v nej uvedené opatrenia stávajú okamžite vykonateľné, pokiaľ Bezpečnostná rada neurčí inak a donucovanému štátu napr. neuloží konkrétnu lehotu na nápravu.⁴²

⁴⁰ Názov jednej z foriem zasadnutí, na ktorých sa Bezpečnostná rada môže schádzať. Neformálne konzultácie sú neverejné a tak poskytujú pre štáty možnosť otvorenejšie vyjednávať, ktorú neposkytujú verejné zasadnutia. Tie už v súčasnosti dostali iba „ceremoniálnu“ úlohu, na ktorej sa pred zrakom svetovej verejnosti hlasuje o návrhu rezolúcie, ktorá bola predtým dohodnutá na konzultáciách.

⁴¹ Z pohľadu propagandy je vetovanie veľmi chúlостivým a nepríjemným krokom. Neschopnosť Bezpečnostnej rady konať totiž môže byť zo strany ostatných jej členov a svetovej verejnosti pripísaná práve vetujúcemu štátu, ktorý sa stáva adresátom kritiky (konkrétny stály člen je ten „zlý“, ktorý zabránil Bezpečnostnej rade konať). Pritom za vzniknuté veto môžu byť zodpovední aj ostatní (najmä stáli) členovia, nakoľko neboli ochotní pristúpiť na kompromisné znenie rezolúcie, ktoré by vyhovovalo všetkým.

⁴² Klasickým príkladom takejto situácie sa stala rezolúcia S/RES/678(1990), v ktorej Bezpečnostná rada splnomocnila na použitie všetkých nevyhnutných prostriedkov, ale zároveň dala Iraku čas do 15. januára 1991 na dobrovoľné stiahnutie sa z okupovaného Kuvajtu. Nakoľko k tomu nedošlo, nasledujúci deň začala operácia Púštna búrka.

Právotvorné rezolúcie

Zintenzívnenie hrozby terorizmu po útokoch z 11. septembra 2001 viedlo Bezpečnostnú radu k inovatívnejšiemu prístupu k rezolúciám. Dovtedy totiž iba *ex post* reagovala na určitú situáciu, vo vzťahu ku ktorej mohla zaviesť sankcie. Tie boli namierené proti konkrétnemu subjektu. Hoci takéto sankčné rezolúcie aj naďalej prevažujú, Bezpečnostná rada popri nich prijala aj ďalší typ dokumentu, ktorému dala veda medzinárodného práva názov právotvorné rezolúcie. Klasické sankčné a právotvorné rezolúcie majú iba málo spoločných črt – v podstate iba to, že sú obe prijaté na základe kapitoly VII a teda aj právne záväzné. Rozdiel spočíva v tom, že právotvorné rezolúcie pôsobia preventívne a snažia sa tak zabrániť určitej budúcej hrozbe. V záujme toho štátom jednostranne ukladajú povinnosti, ktoré je potrebné implementovať do vnútroštátnych právnych poriadkov a keďže sú orientované *pro futuro*, nesmerujú proti konkrétnemu *ad hoc* subjektu (ako v prípade klasických sankčných rezolúcií), ale proti určitému konaniu alebo bezpečnostnej hrozbe (napr. terorizmu ako takému), ktorej sa snaží predísť. Právotvorné rezolúcie preto nie sú geograficky alebo časovo limitované. Kým sú sankčné rezolúcie prostriedkom právneho donútenia (a preto obsahujú sankcie), právotvorné rezolúcie zavádzajú v záujme zabránenia určitej hrozbe pre štáty nové povinnosti (ale nezavádzajú sankcie) a vytvárajú tak nový právny stav. To je príčinou toho, prečo sú označované za právotvorné.

Príkladmi takýchto rezolúcií sú S/RES/1373(2001) a S/RES/1540(2004). Prvá menovaná bola prijatá krátko po útokoch z 11. septembra 2001 a ukladá všetkým štátom sveta povinnosť prijať opatrenia na zabránenie financovanie terorizmu, menovite: kriminalizovanie poskytovania alebo zbierania finančných prostriedkov ich štátnymi príslušníkmi alebo na ich území s úmyslom ich použitia na teroristické činy, zmrazenie účtov a aktív osôb ktoré páchajú, pokúšajú sa spáchať alebo sa nejakým spôsobom podieľajú na teroristických činoch, zabrániť svojim štátnym príslušníkom alebo osobám na ich území v poskytovaní finančných prostriedkov osobám, ktoré páchajú alebo sa pokúšajú spáchať alebo sa nejakým spôsobom podieľajú na teroristických činoch. Okrem toho majú všetky štáty povinnosť zrieknuť sa akejkolvek podpory osôb alebo entít zapletených do teroristických aktivít, vykonať nevyhnutné kroky v záujme predchádzania teroristickým činom, odoprieť poskytnutie útočiska tým, ktorí financujú, plánujú, podporujú alebo páchajú terorizmus, potrestať takéto osoby, spolupracovať s inými štátmi v trestných veciach týkajúcich sa týchto osôb a zabrániť ich pohybu efektívnymi hraničnými kontrolami.

Druhá menovaná rezolúcia sa týkala zbraní hromadného ničenia (ďalej len „ZHN“), najmä zabránenia ich šírenia medzi neštátnymi aktérmi (teda predovšetkým teroristickými skupinami). Preto majú štáty povinnosť: zrieknuť sa poskytovania podpory týchto aktérov v získavaní ZHN (pri ich vývoji, získavaní, výrobe, držbe, transporte a transfere), prijať právne predpisy na zabránenie takéhoto šírenia ZHN spolu s efektívnymi kontrolnými opatreniami.

Právny účinok obidvoch týchto rezolúcií sa prejavuje v tom, že štáty sú povinné vykonať opatrenia v nich obsiahnuté a to aj v tom prípade, ak nie sú členskými štátmi dohovorov, ktoré takéto povinnosti zavádzajú.⁴³ Takéto rezolúcie teda supľujú medziná-

⁴³ Tak napr. rezolúcia 1373(2001) zavádza povinnosti, ktoré sú porovnateľné s povinnosťami

rodnú zmluvnú normotvorbu a obchádzajú tak voľnosť štátov v rozhodovaní, či sa stanú ich zmluvnými stranami (a teda či príjmu a vykonajú povinnosti podľa nich).

Vplyv rezolúcií na správanie štátov

Ako už bolo uvedené, ustanovenia článkov 25 a 103 Charty vytvárajú pre všetkých členov OSN povinnosť rešpektovať a vykonať rozhodnutia Bezpečnostnej rady a uprednostniť ich pred ostatnými záväzkami. Z toho vyplýva, že všetky jej právne záväzné rezolúcie majú účinky *erga omnes*. Čo sa samotného právneho obsahu rezolúcií týka, vo veľkej väčšine prípadov sú pre štáty prameňom povinností (vykonať donucovacie alebo prijať preventívne opatrenie). Hoci je možné nájsť početné rezolúcie, ktoré potvrdzujú určité právo (napr. na územnú celistvosť a politickú nedotknuteľnosť), tie však veľmi často bývajú spojené s nejakou povinnosťou štátov, najčastejšie vykonať uložené sankcie.

Takto konštruovaná záväznosť a prednosť rezolúcií Bezpečnostnej rady pred inými záväzkami podľa medzinárodného práva vo výraznej miere ovplyvnili aj dovtedajšie ponímanie neutrality. Napr. v situácii, keď Bezpečnostná rada zavedie sankcie podľa čl. 41 Charty, sú všetky štáty sveta povinné ich vykonať. Ak je obsahom tejto rezolúcie napr. zákaz dodávania určitého výrobku alebo dovozu nejakej suroviny, musí túto povinnosť vykonať aj neutrálny štát, hoci za iných okolností by obchodovanie s takýmito komoditami bolo s neutralitou zlučiteľné. V prípade kolektívneho donútenia s použitím ozbrojenej sily je, ako už bolo vyššie uvedené, situácia odlišná. V tomto prípade totiž Bezpečnostná rada musí hľadať štáty alebo regionálne organizácie, ktoré by takúto vojenskú akciu vykonali. Neutrálne štáty teda nemusia do takejto situácie zasiahnuť, pokiaľ však popri ozbrojenej akcii je zavedená aj iná sankcia, tú dodržať musia.

V súvislosti s vynucovaním sankcií je potrebné stručne sa zmieniť o ich implementácii do národných právnych poriadkov. Všetky štáty sveta sú totiž povinné zabezpečiť, aby sankcie dodržiavali nielen ich vlastné orgány, ale aj súkromné osoby v rámci napr. ich obchodnoprávnych vzťahov. V podmienkach Slovenskej republiky pred vstupom do EÚ neboli tieto sankcie priamo vykonateľné a vyžadovali prijatie vnútroštátneho právneho aktu uverejneného v Zbierke zákonov. V súčasnosti sú už takéto sankcie priamo vykonateľné a to na základe nariadenia Rady, patria totiž do rámca Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky. Návrhy pre prijatie takéhoto nariadenia pripravuje Komisia, ktorá je zároveň splnomocnená na vydávanie rôznych vykonávacích nariadení, ktoré nariadenia Rady dopĺňajú, napr. o špecifikovanie osôb, na ktoré sa sankcie vzťahujú alebo presné určenie tovarov, ktorých sa sankcie týkajú.⁴⁴

zakotvenými v Medzinárodnom Dohovore o potlačaní financovania terorizmu (Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky publikované pod číslom 593/2002 Z. z.).

⁴⁴ Tak napr. v nadväznosti na rezolúcie Bezpečnostnej rady S/RES/1718(2006) prijala Rada nariadenie č. 329/2007, ktorým implementovala sankcie do právneho prostredia EÚ. Nariadením bolo zakázané napr. vyvážať do KĽDR luxusný tovar. Osoby, na ktoré sa uvedená sankcia vzťahovala (podľa prílohy IV nariadenia), boli neskôr špecifikované vykonávacím nariadením Komisie (EÚ)2016/2215.

Limity právotvornej aktivity Bezpečnostnej rady

Bezpečnostná rada vo svojich aktivitách nie je neobmedzená. Právne limity pre jej činnosť (a tým aj pre „záber“ jej rezolúcií) stanovuje tak medzinárodné právo všeobecne, ako aj Charta, i keď tá často v pomerne vágnych termínoch. Z limitov medzinárodného práva je potrebné spomenúť kogentné normy. Hoci nie je vždy jasné, čo všetko patrí pod *ius cogens*, je iba ťažko predstaviteľné, že by Bezpečnostná rada napr. splnomocnila pri výkone donútenia na porušovanie medzinárodného humanitárneho práva alebo ľudských práv bez toho, aby sa dopustila konania *ultra vires*.⁴⁵ V konečnom dôsledku totiž humanitárne dopady komplexného embarga zavedeného proti Iraku boli jednou z príčin, prečo začala používať cielené sankcie.⁴⁶

Z obmedzení Charty je predovšetkým potrebné spomenúť ustanovenie čl. 24 ods. 2 Charty, podľa ktorej Bezpečnostná rada pri plnení svojich povinností koná v súlade s cieľmi a zásadami OSN.⁴⁷ Popri nej obsahuje obmedzenie aj čl. 2 ods.7, ktorý ustanovuje pre OSN zákaz zasahovania do vnútorných záležitostí štátov. Vo vzťahu k tomuto zákazu je potrebné pripomenúť jej zodpovednosť (len) za zachovanie medzinárodného mieru a bezpečnosti,⁴⁸ za ktorú nemôže zásť. Zároveň je z tohto možné vidieť, že to, čo sa týka zachovania medzinárodného mieru a bezpečnosti, nemôže byť zároveň aj vnútornou záležitosťou štátov. Hranica medzi týmito dvomi konceptmi je nejasná a rozhodovanie o nej je v podstate v rukách Bezpečnostnej rady. Tá totiž môže určitú situáciu klasifikovať na základe čl. 39 Charty napr. ako ohrozenie mieru. Nikde však nie je uvedené, čo tento pojem vlastne znamená, resp. na aké situácie sa vzťahuje. Tak napr. vnútroštátne ozbrojené konflikty, ktoré boli pôvodne ponímané ako vnútorná záležitosť štátov,⁴⁹ boli v niektorých prípadoch klasifikované ako ohrozenie mieru a Bezpečnostná rada si tak otvorila možnosť pre ich riešenie, alebo povedané jazykom Charty, presunula ich z kategórie vnútornej záležitosti štátov do kategórie zachovania medzinárodného mieru a bezpečnosti. Takéto postupné rozširovanie „portfólia“ Bezpečnostnej rady nemusí byť vždy na škodu, a to osobitne v situáciách, kedy štáty nie sú schopné si s nejakou hrozbou poradiť, alebo o ňu neprejavujú záujem. Bezpečnostná rada sa na základe

⁴⁵ K tejto otázke bližšie pozri McLaughlin, Rob. *The Legal Regime Applicable to Use of Lethal Force When Operating under a United Nations Security Council Chapter VII Mandate Authorising "All Necessary Means"*. In: *Journal of Conflict & Security Law* (2008), Vol. 12, No. 3, s. 389-417 ako aj WOUTERS, Jan – ODERMATT, Jed. *Quis Custodiet Consilium Securitatis? Reflections on the Lawmaking Powers of the Security Council. Working Paper No. 109 – June 2013*. s. 16. Dostupné na: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2286208 (24.7.2017).

⁴⁶ Bližšie pozri: BLAŠKOVIČ, K. *Cielené sankcie Bezpečnostnej rady Organizácie Spojených národov*. In: *Societas et Iurisprudentia* 2016, Volume IV., číslo 1. s. 62-103.

⁴⁷ Tie sú ustanovené v čl. 1 a 2 Charty. Patria medzi ne napr. zachovanie medzinárodného mieru a bezpečnosti, mierové riešenie sporov, nezasahovanie do vnútorných záležitostí, suverénna rovnosť, atď.

⁴⁸ Čl. 24 Charty

⁴⁹ A preto aj dnes platí zákaz zasahovať do takýchto konfliktov, nakoľko by sa to priečilo právu národa na sebaurčenie, z ktorého pramení jeho možnosť slobodne si zvoliť, pod ako vládou chce žiť. Bližšie pozri rezolúciu Valného zhromaždenia A/RES/36/103 *Declaration on the Inadmissibility of Intervention and Interference in the Internal Affairs of States*.

takéhoto rozširovania začala venovať aj atypickým hrozbám, v prípade ktorých mohla identifikovať hrozbu pre medzinárodný mier a bezpečnosť, ako to boli témy týkajúce sa pirátstva⁵⁰ či *human security*, kam je možné zaradiť ochranu civilného obyvateľstva počas ozbrojených konfliktov (žien a detí,⁵¹ zdravotníckeho personálu,⁵² novinárov⁵³) či šírenie vírusov HIV⁵⁴ a Ebola.⁵⁵ Pre budúcnosť by bolo viac ako vítané, keby do týchto otázok zahrnula aj problém bezpečnostných dopadov klimatických zmien, zatiaľ však v tejto otázke prejavuje skôr zdržanlivosť.⁵⁶

Záver

Rezolúcie Bezpečnostnej rady zohrávajú v systéme prameňov medzinárodného práva významnú úlohu, a to aj napriek tomu, že nie sú uvedené medzi formálnymi prameňmi práva podľa čl. 38 Štatútu MSD. V porovnaní s ostatnými prameňmi vykazujú niekoľko špecifických črt, z ktorých najvýznamnejšou je prelomenie konsenzuálnej normotvorby, nakoľko sú prijímané jednostranne a bez možnosti uplatnenia výhrady alebo vylúčenia právnej záväznosti iným spôsobom. Pre štáty sú predovšetkým prameňom povinností, ktoré vzhľadom na *ratione materiae* Bezpečnostnej rady sú, v záujme zachovania medzinárodného mieru a bezpečnosti, povinné plniť. Zaväzuje ich k tomu kumulatívny účinok čl. 25 a 103 Charty, ktoré rezolúciám dávajú medzi prameňmi výsadné postavenie a narušajú tak doteraz pomerne často opakované tvrdenie, že medzi prameňmi medzinárodného práva existuje rovnocennosť. V zásade sa však javí, že v tejto oblasti predsa akási hierarchia existuje, kde normy *ius cogens* (ktorými je viazaná aj Bezpečnostná rada) stoja na vrchole, pod nimi sa nachádzajú rezolúcie Bezpečnostnej rady prijaté na základe kapitoly VII a až po nich nasledujú ostatné normy medzinárodného práva.

Spolu s objavením sa nových hrozieb Bezpečnostná rada popri sankciách ako nástrojoch vynútenia práva (pôsobiacich *ex post*) pristúpila v niekoľkých prípadoch aj k prijatiu tzv. právotvorných rezolúcií. Tie pre štáty zakotvujú jednostranné záväzky, ktoré sú povinné implementovať vo svojich vnútroštátnych právnych poriadkoch a ktoré pôsobia preventívne proti objaveniu sa určitej hrozby. Nie sú namierené proti konkrétnemu akťerovi a štátom ukladajú povinnosti, ktoré by na seba inak neprevzali napr. tým, že by sa nestali zmluvnou stranou vybraných medzinárodných dohovorov. Hoci má Bezpečnostná rada možnosti rozširovať svoju právomoc do nových oblastí (klasifikovaním situácie ako ohrozenia mieru), predsa je právo veta stálych členov jedným z najdôležitejších faktorov, ktoré jej schopnosť reakcie okliešťujú. V rovine práva sa táto selektívna črta prejavuje

⁵⁰ S/RES/1816(2008), S/RES/2316(2016)

⁵¹ S/RES/1820(2008), S/RES/1261(1999)

⁵² S/RES/2286(2016)

⁵³ S/RES/2222(2015)

⁵⁴ S/RES/1308(2000)

⁵⁵ S/RES/2177(2014)

⁵⁶ BLAŠKOVIČ, K. *Bezpečnostná rada Organizácie Spojených národov a environmentálne hrozby*. In: Societaset Iurisprudentia 2016, volume IV, číslo 3. s. 117-164.

neochotou prijať potrebnú rezolúciu alebo jej nejednoznačným (kompromisným) znením, keď ani pokus o výklad nemusí viesť k jednoznačným výsledkom.

Literatúra

- BLAŠKOVIČ, K. *Cielené sankcie Bezpečnostnej rady Organizácie Spojených národov*. In: *Societas et Iurisprudentia* 2016, Volume IV., číslo 1. s. 62-103. ISSN 1339 – 5467.
- BLAŠKOVIČ, K. *Bezpečnostná rada Organizácie Spojených národov a environmentálne hrozby*. In: *Societas et Iurisprudentia* 2016, volume IV, číslo 3. s. 117-164. ISSN 1339 – 5467.
- Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with Commentaries 2001*. In: *Yearbook of the International Law Commission, 2001*, vol. II, Part Two. 143 s.
- Draft Articles on the Law of Treaties with Commentaries*. In: *Yearbook of the International Law Commission 1966*, Vol. II. New York: United Nations, 1967. 274 s.
- Dohovor o potláčaní financovania terorizmu (Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky publikované pod číslom 593/2002 Z.z.
- General Assembly Resolution 1991(XVIII). *Question of Equitable Representation on the Security Council and the Economic and Social Council*.
- General Assembly Resolution A/RES/36/103 *Declaration on the Inadmissibility of Intervention and Interference in the Internal Affairs of States*.
- McLAUGHLIN, Rob. *The Legal Regime Applicable to Use of Lethal Force When Operating under a United Nations Security Council Chapter VII Mandate Authorising “All Necessary Means”*. In: *Journal of Conflict & Security Law* (2008), Vol. 12, No. 3. s. 389-417
- Nariadenie Rady (ES) č. 329/2007 z 27. marca 2007 o reštriktívnych opatreniach voči Kórejskej ľudovodemokratickej republike.
- ROBERTS, Adam - ZAUM, Dominik. *Selective Security. War and the United Nations Security Council since 1945. Adelphi paper 395*. London: International Institute for Strategic Studies, 2008. 94 s.
- SHAW, Malcolm, N. *International Law. 6th edition*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. 1542 s.
- S/RES/678(1990)
- S/RES/800(1993)
- S/RES/827(1993)
- S/RES/955(1994)
- S/RES/1261(1999)
- S/RES/1308(2000)
- S/RES/1373(2001)
- S/RES/1540(2004)
- S/RES/1718(2006)
- S/RES/1816(2008)
- S/RES/1820(2008)
- S/RES/1970(2011)
- S/RES/1973(2011)
- S/RES/2177(2014)
- S/RES/2222(2015)
- S/RES/2231(2015)
- S/RES/2253(2015)

S/RES/2286(2016)

S/RES/2311(2016)

S/RES/2316(2016)

S/RES/2324(2016)

THIRLWAY, Hugh. *The Sources of International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2014. 239 s.

Viedenský dohovor o zmluvnom práve. Vyhláška ministra zahraničných vecí zo 4.septembra 1987 publikovaná pod číslom 15/1988 Zb.

Vykonávacie nariadenie Komisie (EÚ) 2016/2215

WOOD, Sir Michael. *The Interpretation of Security Council Resolutions*. In: Max Planck Yearbook of United Nations Law. Volume II, 1998.s. 73-95. Voľne dostupné na: <http://www.mpil.de/en/pub/publications/periodic-publications/max-planck-yearbook/volume-2.cfm?reloadtree=1&reloadtree=1>

WOUTERS, Jan – ODERMATT, Jed. *Quis Custodiet Consilium Securitatis? Reflections on the Lawmaking Powers of the Security Council*. Working Paper No. 109 – june 2013. 21 s. Dostupné na: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2286208

VYBRANÉ ŠPECIFIKÁ PRAMEŇOV MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA SÚKROMNÉHO AKO ODVETVIA VNÚTROŠTÁTNEHO PRÁVA

SELECTED PARTICULARITIES OF SOURCES OF PRIVATE INTERNATIONAL LAW AS A BRANCH OF NATIONAL LAW

Mgr. Martin Bulla, PhD.

Katedra medzinárodného práva a európskeho práva
Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave

Abstrakt: Príspevok analyzuje vybrané špecifiká prameňov medzinárodného práva súkromného ako odvetvia vnútroštátneho práva. Predstavuje nové typy prameňov, ktorých počet a význam v posledných rokoch významne narastá. Ide predovšetkým o pramene práva EÚ a rôzne typy medzinárodných zmlúv. Jadrom textu je predovšetkým objasnenie vzájomného pôsobenia jednotlivých typov prameňov tohto právneho odvetvia a riešenia otázky ich vzájomných stretov.

Kľúčové slová: Pramene práva, medzinárodné právo súkromné, právo EÚ, vzťah prameňov, medzinárodné zmluvy

Abstract: The paper analyses selected particularities of sources of private international law as a branch of national law. It introduces new types of sources, whose number and relevance has increased significantly in recent years. These are primarily sources of EU law and various types of international treaties. The core of this text concerns explanation of interactions between diverse kinds of sources of this branch of law and in particular the issue of solving their mutual conflicts.

Key words: Sources of law, private international law, EU law, relations between sources of law, international treaties

Úvod

Väčšina odvetví súkromného práva je z prevažnej časti postavená na prameňoch vnútroštátnej povahy. Ak ide navyše o odvetvie, ktorého práva úprava je kodifikovaná v jednom primárnom prameni, do značnej miery to uľahčuje orientáciu adresátov práva v spleti právnych predpisov. Z pohľadu medzinárodného práva súkromného je situácia o čosi zložitejšia. Väčšina otázok, ktoré v rámci riešenia súkromnoprávných vzťahov s cudzím prvkom vyvstávajú (najčastejšie pôjde o otázku určenia, súd ktorej krajiny má právomoc konať vo veci a aké hmotné právo sa má aplikovať), je totiž upravená vo viacerých právnych predpisoch súčasne. Vždy bude existovať vnútroštátna úprava, v našich podmienkach bude vo väčšine prípadov obsiahnutá v zákone č. 97/1963 Zb. o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom v znení neskorších predpisov, ďalej bude spravidla existovať unifikovaná úprava v právnom nástroji práva Európskej únie a pravdepodobne bude predmetná otázka upravená tiež v medzinárodnej zmluve, či už v mnohostrannom dohovore alebo v bilaterálnej zmluve. V prostredí medzinárodného

práva súkromného je preto nevyhnutné poznať rôzne druhy prameňov právnej úpravy a predovšetkým vzťahy medzi nimi. Pramene medzinárodného práva súkromného teda z hľadiska ich pôvodu delíme na vnútroštátne pramene, pramene práva EÚ a medzinárodné zmluvy.

Pramene medzinárodného práva súkromného vnútroštátnej povahy

Literatúra vnútroštátne pramene medzinárodného práva súkromného delí na základné a osobitné. Rozlišovacím kritériom je pritom skutočnosť, či je konkrétny prameň primárne určený na úpravu súkromnoprávných vzťahov s cudzím prvkom¹ alebo daný prameň upravuje predovšetkým čisto vnútroštátne právne vzťahy a normy medzinárodného práva súkromného sú len jeho okrajovou súčasťou. Prameňom medzinárodného práva súkromného je tiež samozrejme Ústava Slovenskej republiky.² Z hľadiska medzinárodného práva súkromného má Ústava SR relevanciu napríklad v kontexte inštitútu výhrady verejného poriadku, keďže upravuje o. i. zásady spoločenského a ústavného zriadenia Slovenskej republiky. Rovnako dôležité je tiež vymedzenie vzťahu vnútroštátnych prameňov práva k niektorým typom medzinárodných zmlúv a k prameňom práva EÚ, ktorý Ústava SR rieši v článku 7.

Základným prameňom medzinárodného práva súkromného SR je zákon č. 97/1963 Zb. o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom v znení neskorších predpisov (ZMPS). V priebehu vyše päťdesiatich rokov uplatňovania tohto predpisu došlo len k sedemnástim, spravidla skôr technickým novelizáciám, čo je v našich podmienkach nevidané, obzvlášť v porovnaní s inými predpismi s podobne dlhou históriou. Už niekoľko rokov však prebiehajú práce na rekonštrukcii tohto zákona, ktorá by mala potvrdiť a ďalej prehĺbiť trend postupného zosúladiťovania právnej úpravy s unifikovanými pravidlami práva Európskej únie. ZMPS je univerzálnym prameňom, kodifikujúcim takmer všetky aspekty právnej úpravy medzinárodného práva súkromného. Zákon sa delí na dve časti. Prvá časť zakotvuje kolíznú úpravu, čiže pravidlá určovania rozhodného hmotného práva. Nájdeme tu tiež ustanovenia o právnom postavení cudzincov, bipolitov a apolitov v oblasti ich osobných a majetkových práv. Druhá časť má názov medzinárodné právo procesné a obsahuje právnú úpravu určovania právomoci slovenských súdnych orgánov, ďalej reguluje právne postavenie cudzincov v konaní, problematiku zisťovania cudzieho práva a reciprocity, rieši tiež otázky právnej pomoci v styku s cudzinou, ako aj uznávanie a výkon cudzích rozhodnutí.

Osobitným prameňom slovenského medzinárodného práva súkromného je napríklad Obchodný zákonník³ upravujúci osobný štatút právnických osôb, podnikanie zahraničných osôb, ako aj určité aspekty majetkových vzťahov vznikajúcich v medzinárodnom

¹ LYSINA, P., ĎURIŠ, M., HAŤAPKA, M. a kol. *Medzinárodné právo súkromné*. 2. vydanie. Bratislava : C. H. Beck, 2016, str. 55 – 56.

² Uverejnená v Zbierke zákonov č. 92/1992 na strane 2657 ako predpis číslo 460/1992 Zb.

³ Zákon č. 513/1991 Zb. z 5. novembra 1991 Obchodný zákonník v znení neskorších predpisov.

obchode. Ďalej sem možno zaradiť tiež zákon o rodine,⁴ ktorý rieši napríklad problematiku konzulárnych sobášov alebo zákon o rozhodcovskom konaní,⁵ stanovujúci podmienky uznania a výkonu cudzích rozhodcovských rozhodnutí na území Slovenskej republiky. K dôležitým osobitným prameňom medzinárodného práva súkromného patrí tiež Zákonník práce.⁶ Ten upravuje niektoré aspekty výkonu práce v cudzine, ako aj práce cudzincov na území Slovenskej republiky, najmä v súvislosti s vysielaním zamestnancov na výkon prác z územia členského štátu Európskej únie na územie Slovenskej republiky.

Pramene práva Európskej únie

Výrazným trendom v medzinárodnom práve súkromnom je nárast počtu prameňov práva EÚ, ktoré regulujú čoraz viac otázok a oblastí, spadajúcich pod predmet úpravy tohto právneho odvetvia. Nakoľko viaceré z týchto prameňov sa aplikujú nielen v rámci tzv. vnútroúniových vzťahov, t. j. medzi členskými štátmi EÚ, ale majú univerzálnu pôsobnosť, postupne nahrádzajú vnútroštátnu úpravu, ktorá sa stáva v oblastiach upravených univerzálnie aplikovateľnými normami práva EÚ obsolétnou. Nový český kódex medzinárodného práva súkromného tak dokonca upustil od regulácie niektorých otázok, pokrytých nariadeniami EÚ a býva označovaný aj ako tzv. zostatková norma,⁷ použiteľná len v prípade neexistencie relevantnej úpravy v práve EÚ.

Pramene práva Európskej únie delíme z hľadiska formy a právnej sily do dvoch, resp. troch základných kategórií:

1. Primárne právo EÚ,
2. Sekundárne právo EÚ a
3. Terciárne právo EÚ.

Ad 1.

Primárne právo Európskej únie je tvorené zakladajúcimi zmluvami a ich zmenami a doplnkami. Pôjde teda predovšetkým o *Zmluvu o Európskej únii* a o *Zmluvu o fungovaní Európskej únie* (ZfEÚ). Kľúčovým ustanovením ZfEÚ z pohľadu medzinárodného práva súkromného je článok 81 (pôvodne článok 65 Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva), v zmysle ktorého Európska únia rozvíja justičnú spoluprácu v občianskych veciach, ktoré majú cezhraničné dôsledky, na základe zásady vzájomného uznávania súdnych a mimosúdnych rozhodnutí. Takáto spolupráca môže pritom zahŕňať prijatie opatrení na aproximáciu zákonov a iných právnych predpisov členských štátov. Predmetom právnej regulácie na úrovni Európskej únie bude predovšetkým:

- a) vzájomné uznávanie a výkon súdnych a mimosúdnych rozhodnutí medzi členskými štátmi;

⁴ Zákon č. 36/2005 Z. z. z 19. januára 2005 o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

⁵ Zákon č. 244/2002 Z. z. z 3. apríla 2002 o rozhodcovskom konaní v znení neskorších predpisov.

⁶ Zákon č. 311/2001 Z. z. z 2. júla 2001 Zákonník práce v znení neskorších predpisov.

⁷ V českom znení „zbytková norma“. KUČERA, T., PAUKNEROVÁ, M., RŮŽIČKA, K. a kol. *Mezinárodní právo soukromé*. 8. vyd. Plzeň – Brno : Aleš Čeněk – Doplněk, 2015, str. 52.

- b) cezhraničné doručovanie súdnych a mimosúdnych písomností;
- c) zlučiteľnosť kolíznych noriem a noriem určujúcich právomoc uplatniteľných v členských štátoch;
- d) spolupráca pri obstarávaní dôkazov;
- e) účinný prístup k spravodlivosti;
- f) odstraňovanie prekážok riadneho priebehu občianskoprávneho konania, v prípade potreby podporovaním zlučiteľnosti pravidiel občianskeho súdneho konania uplatniteľných v členských štátoch;
- g) rozvíjanie alternatívnych metód riešenia sporov;
- h) podpora vzdelávania sudcov a justičných pracovníkov.

Ad 2.

Sekundárnymi prameňmi práva Európskej únie sú podľa článku 288 ZfEÚ nariadenia, smernice, rozhodnutia, odporúčania a stanoviská. Nariadenie má všeobecnú platnosť. Je záväzný vo svojej celistvosti a je priamo uplatniteľný vo všetkých členských štátoch.⁸ Smernica je záväzná pre každý členský štát, ktorému je určená, a to vzhľadom na výsledok, ktorý sa má dosiahnuť, pričom sa voľba foriem a metód ponecháva vnútroštátnym orgánom. Smernica teda vyžaduje istú činnosť zo strany členských štátov, smerujúcu k zosúladeniu vnútroštátnej právnej úpravy s cieľmi stanovenými smernicou.⁹ Rozhodnutia sú taktiež záväzným prameňom práva. Pokiaľ rozhodnutie označuje tých, ktorým je určené, je záväzný len pre nich.

Odporúčania a stanoviská nie sú záväzné. Ťažiskovými prameňmi, upravujúcimi problematiku medzinárodného práva súkromného, budú predovšetkým nariadenia a smernice.

Z hľadiska predmetu právnej úpravy môžeme nariadenia z oblasti medzinárodného práva súkromného Európskej únie rozdeliť do dvoch základných skupín:

- A. Pramene obsahujúce **kolízne normy**, teda pravidlá určovania rozhodného hmotného práva v záväzkových vzťahoch. Zaradujeme sem najmä:
 - (i) Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 593/2008 zo 17. júna 2008 o rozhodnom práve pre zmluvné záväzky (Rím I),
 - (ii) Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 864/2007 z 11. júla 2007 o rozhodnom práve pre mimozmluvné záväzky (RÍM II).
- B. Právne nástroje určujúce **súdnú právomoc a postupy uznávania a výkonu cudzích rozhodnutí**. Do tejto kategórie zaradujeme predovšetkým:
 - (i) Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 1215/2012 z 12. decembra 2012 o právomoci a o uznávaní a výkone rozsudkov v občianskych a obchodných veciach (Brusel I bis),

⁸ Bližšie pozri napr.: TICHÝ, L., ARNOLD, R., ZEMÁNEK, J., KRÁL, R., DUMBROVSKÝ, T. *Evropské právo*. 5. přepracované vydání. Praha : C. H. Beck, 2014, str. 201 – 202.

⁹ Bližšie pozri napr.: CRAIG, P., DE BÚRCA, G. *EU Law. Text, Cases, and Materials*. 6th Edition. Oxford : OUP 2015, str. 108.

- (ii) Nariadenie Rady (ES) č. 2201/2003 z 27. novembra 2003 o súdnej právomoci a uznávaní a výkone rozsudkov v manželských veciach a vo veciach rodičovských práv a povinností, ktorým sa zrušuje nariadenie (ES) č. 1347/2000 (Brusel II bis),
- (iii) Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 805/2004 z 21. apríla 2004, ktorým sa vytvára európsky exekučný titul pre nesporné nároky.

C. Právne nástroje upravujúce určité aspekty **súdneho konania**. Kľúčovými sú v tomto smere:

- (i) Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 1393/2007 z 13. novembra 2007 o doručovaní súdnych a mimosúdnych písomností v občianskych a obchodných veciach v členských štátoch (doručovanie písomností) a o zrušení nariadenia Rady (ES) č. 1348/2000,
- (ii) Nariadenie Rady (ES) č. 1206/2001 z 28. mája 2001 o spolupráci medzi súdmi členských štátov pri vykonávaní dôkazov v občianskych a obchodných veciach,
- (iii) Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 1896/2006 z 12. decembra 2006, ktorým sa zavádza európske konanie o platobnom rozkaze,
- (iv) Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 861/2007 z 11. júla 2007, ktorým sa ustanovuje Európske konanie vo veciach s nízkou hodnotou sporu.

Zo smerníc, ktoré majú relevanciu k medzinárodnému právu súkromnému, možno uviesť napríklad Smernicu č. 93/13/EHS o neprimeraných podmienkach v spotrebiteľských zmluvách, Smernicu č. 2000/31/ES o elektronickom obchode alebo Smernicu č. 96/71/ES Európskeho Parlamentu a Rady zo 16. decembra 1996 o vysielaní pracovníkov v rámci poskytovania služieb. Zo všeobecnejších smerníc možno uviesť napríklad Smernicu Rady 2003/8/ES z 27. januára 2003 o zlepšení prístupu k spravodlivosti pri cezhraničných sporoch ustanovením minimálnych spoločných pravidiel týkajúcich sa právnej pomoci pri takýchto sporoch alebo Smernicu Európskeho parlamentu a Rady 2008/52/ES z 21. mája 2008 o určitých aspektoch mediácie v občianskych a obchodných veciach.

Ad 3.

Pojmom terciárne pramene práva EÚ¹⁰ označujeme medzinárodné zmluvy, uzatvárané medzi členskými štátmi na základe článku 293 (pôvodne 220) Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva. Éra terciárnych prameňov sa však uzatvára, nakoľko Lisabonská zmluva článok 293 z primárneho práva vypustila.¹¹ Väčšina terciárnych prameňov navyše už prešla transformáciou do podoby prameňov sekundárneho práva Európskej únie. K najvýznamnejším prameňom terciárneho práva patrí Bruselský dohovor o súdnej právomoci a výkone rozsudkov v občianskych a obchodných veciach z 27. septembra

¹⁰ ROZEHNALOVÁ, N., VALDHANS, J., DRLIČKOVÁ, K., KYSELOVSKÁ, T. *Mezinárodní právo soukromé Evropské unie (Nařízení Řím I, Nařízení Řím II, Nařízení Brusel I)*. Praha : Wolters Kluwer ČR, 2013, str. 37; TICHÝ, L., ARNOLD, R., ZEMÁNEK, J., KRÁL, R., DUMBROVSKÝ, T. *Evropské právo*. 5. přepracované vydání. Praha : C. H. Beck, 2014, str. 207.

¹¹ Porovnaj: PAUKNEROVÁ, M. *Evropské mezinárodní právo soukromé*. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2013, str. 30.

1968 (predchodca nariadenia Brusel I a Brusel I bis) alebo Dohovor o doručovaní súdnych a mimosúdnych písomností v občianskych a obchodných veciach.

Stricto sensu pod pojem terciárne pramene práva EÚ zaraďujeme len medzinárodné zmluvy uzatvárané medzi členskými štátmi navzájom, dôležitým prameňom medzinárodného práva súkromného sa však stávajú tiež medzinárodné zmluvy, uzatvárané medzi Európskou úniou na strane jednej a tretími krajinami na strane druhej. Európska únia má totiž právomoc v oblastiach, ktoré patria do jej kompetencie, uzatvárať medzinárodné zmluvy, ktoré sú záväzné ako pre inštitúcie EÚ, tak aj pre členské štáty.¹² S účinnosťou od 3. apríla 2007 sa Európska únia stala členom Haagskej konferencie medzinárodného práva súkromného ako tzv. regionálna organizácia ekonomickej integrácie.¹³ Európska únia sa odvtedy stala zmluvnou stranou napríklad Haagskeho protokolu z 23. novembra 2007 o rozhodnom práve pre vyživovaciu povinnosť.¹⁴

Pokiaľ ide o právnu silu medzinárodných zmlúv, uzatváraných medzi Európskou úniou a tretími štátmi, takéto zmluvy majú prednosť pred prameňmi sekunárneho práva EÚ.¹⁵ V rebríčku prameňov práva EÚ podľa ich právnej sily možno preto tieto medzinárodné zmluvy zaradiť medzi primárne právo a sekundárne právo EÚ.

Medzinárodné zmluvy

Významným prameňom medzinárodného práva súkromného sú tiež medzinárodné zmluvy, ktoré zjednocujú alebo zblížujú rôzne aspekty právnej úpravy vo vzťahoch medzi zúčastnenými štátmi. Mnohostranné medzinárodné zmluvy sú väčšinou prijímané na pôde Haagskej konferencie medzinárodného práva súkromného. K najdôležitejším dohovorom možno zaradiť najmä:

- Dohovor o doručovaní súdnych a mimosúdnych písomností v cudzine v občianskych a obchodných veciach z 15.11. 1965 (Vyhláška č. 85/1982 Zb.),
- Dohovor o vykonávaní dôkazov v cudzine v občianskych a obchodných veciach z 18. 3. 1970 (Vyhláška č. 129/1976 Zb.)
- Európsky dohovor o informáciách o cudzom práve (Londýnsky dohovor) zo 7. 6. 1968 (Oznámenie č. 82/1997 Zb.),
- Dohovor o zrušení požiadavky vyššieho overenia zahraničných verejných listín zo 6. 10. 1961 (Oznámenie č. 213/2002 Z. z.),
- Dohovor o uľahčení prístupu k justičným orgánom v cudzine z 25. 10. 1980 (Oznámenie č. 182/2003 Z. z.).

Dvojstranné medzinárodné zmluvy z oblasti medzinárodného práva súkromného sa označujú spravidla ako zmluvy o právnej pomoci. Regulujú zväčša okrem iného aj otázky

¹² Pozri čl. 216 ods. 2 a čl. 218 Zmluvy o fungovaní EÚ.

¹³ Rozhodnutie Rady zo dňa 5. októbra 2006 č. 2006/719/ES o pristúpení Spoločenstva k Haagskej konferencii medzinárodného práva súkromného.

¹⁴ Rozhodnutie Rady z 30. novembra 2009 o uzavretí Haagskeho protokolu z 23. novembra 2007 o rozhodnom práve pre vyživovaciu povinnosť Európskym spoločenstvom (2009/941/ES).

¹⁵ Rozhodnutie Súdneho dvora EÚ vo veci 40/72 Schröder.

súdnej právomoci, uznávanie a výkon cudzích rozhodnutí a určovanie rozhodného práva. V súčasnosti budú relevantné predovšetkým bilaterálne zmluvy, ktoré uzatvorila Slovenská republika s nečlenskými krajinami EÚ, keďže vo vzťahoch medzi členskými štátmi majú prednosť pramene práva EÚ (pozri nižšie). Pôjde teda napríklad o Zmluvu medzi Československou socialistickou republikou a Socialistickou federatívnou republikou Juhoosláviou o úprave právnych vzťahov v občianskych, rodinných a trestných veciach z 20. 1. 1964 (Vyhláška č. 207/1964 Zb.) alebo Zmluvu medzi Československou socialistickou republikou a Zväzom sovietskych socialistických republík o právnej pomoci a právnych vzťahoch v občianskych, rodinných a trestných veciach z 12. 8. 1982 (Vyhláška č. 95/1983 Zb.). Tieto zmluvy sa stále uplatňujú vo vzťahoch k nástupníckym štátom.

Vzťahy medzi rôznymi druhmi prameňov medzinárodného práva súkromného

Ako už bolo uvedené, jedna a tá istá vec je v medzinárodnom práve súkromnom väčšinou upravená súčasne viacerými právnymi predpismi. Ak napríklad slovenská firma vo svojom sídle v Bratislave zamestná občana Poľska, bude potrebné vyriešiť otázku, právom ktorej krajiny sa bude spravovať takáto pracovná zmluva. Ide totiž o právny vzťah s cudzím prvkom, kde cudzí prvok sa nachádza v subjekte tohto právneho vzťahu, v podobe štátneho príslušníka cudzieho štátu. Kolíznu úpravu pracovných zmlúv pritom rieši hneď niekoľko predpisov: zákon č. 97/1963 Zb. o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom v platnom znení (§ 16), ďalej nariadenie Rím I (článok 8), Zmluva medzi Československou socialistickou republikou a Poľskou ľudovou republikou o právnej pomoci a úprave právnych vzťahov v občianskych, rodinných, pracovných a trestných veciach (článok 45) a nesmieme zabudnúť ani na Zákonník práce, ktorý v § 5 stanovuje, že Pracovnoprávne vzťahy medzi zamestnancami vykonávajúcimi prácu na území Slovenskej republiky a zahraničným zamestnávateľom, ako aj medzi cudzincami a osobami bez štátnej príslušnosti pracujúcimi na území Slovenskej republiky a zamestnávateľmi so sídlom na území Slovenskej republiky sa spravujú týmto zákonom, ak právne predpisy o medzinárodnom práve súkromnom neustanovujú inak. Napokon kolíznu úpravu obsahujú nepochybne tiež predpisy poľského medzinárodného práva súkromného. Otázka, ktoré predpisy medzinárodného práva súkromného ktorého štátu sa použijú, bude závisieť od toho, súd ktorého štátu bude mať právomoc konať vo veci. Súd totiž zásadne používa kolízne normy svojho vlastného právneho poriadku. Najprv je preto potrebné vyriešiť otázku súdnej právomoci a až následne možno pristúpiť k určovaniu rozhodného práva.

Vzťah vnútroštátneho práva a medzinárodných zmlúv

Pokiaľ ide o vzťah vnútroštátneho práva a medzinárodného práva, platí všeobecná zásada prednosti medzinárodného práva.¹⁶ Táto sa odvodzuje predovšetkým z článku 27 Viedenského dohovoru o zmluvnom práve, podľa ktorého štát sa nemôže dovolávať

¹⁶ ŠTEFANKOVÁ, N., LYSINA, P. a kol. *Medzinárodné právo súkromné*. C. H. Beck, 2011, str. 117.

ustanovení vnútroštátneho práva ako dôvodu pre neplnenie záväzkov vyplývajúcich z medzinárodnej zmluvy.¹⁷ Navyše slovenský zákon o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom vymedzuje svoj vzťah k medzinárodným zmluvám celkom jednoznačne, keď v § 2 uvádza, že ustanovenia tohto zákona sa použijú len v prípade, že medzinárodná zmluva neustanovuje nič iné.

Vzťah vnútroštátneho práva a prameňov práva Európskej únie

V tejto súvislosti hovoríme predovšetkým o vzťahu prameňov sekundárneho práva EÚ a vnútroštátneho práva, nakoľko pramene primárneho práva EÚ majú charakter medzinárodných zmlúv. Vzťah vnútroštátneho práva Slovenskej republiky a prameňov práva EÚ definuje Ústava SR v článku 7 ods. 2, podľa ktorého právne záväzné akty Európskych spoločenstiev a Európskej únie majú prednosť pred zákonmi Slovenskej republiky. Ďalej tento vzťah upravujú tiež zásada prednosti¹⁸ a zásada priameho účinku práva EÚ,¹⁹ ktoré vyplývajú z ustálenej judikatúry Súdneho dvora EÚ.

Vzťah prameňov práva Európskej únie a medzinárodných zmlúv

Jednotlivé nariadenia obvykle obsahujú špeciálne ustanovenia, ktoré regulujú ich vzťah k medzinárodným zmluvám s rovnakým alebo podobným predmetom úpravy. Vo všeobecnosti možno uviesť, že riešenie je spravidla obdobné a závisí od miery podrobnosti právnej úpravy a od okruhu signatárskych štátov. Uplatňuje sa teda zásada *lex specialis derogat legi generali*, t. j. prednosť bude mať úprava, ktorá je podrobnejšia, špecifickejšia. Ďalej, ak pôjde o medzinárodnú zmluvu uzatvorenú výlučne medzi dvoma, či viacerými členskými štátmi EÚ, prednostne sa bude uplatňovať právo EÚ. Naopak uplatňovanie dohôrov so širším okruhom signatárov, zahrňujúcim aj nečlenské štáty EÚ, obvykle nebude dotknuté pôsobnosťou prameňov sekundárneho práva EÚ.²⁰

¹⁷ Dohovor bol podpísaný 23. mája 1969 a účinnosť nadobudol 27. januára 1980. United Nations, Treaty Series, vol. 1155, p. 331. Vo vzťahu k SR sa dohovor uplatňuje od 28.08.1987 a v Zbierke zákonov bol publikovaný pod číslom 15/1988 Zb. a 53/1994 Z.z.

¹⁸ Pozri napr.: CRAIG, P., DE BÚRCA, G. *EU Law. Text, Cases, and Materials*. 6th Edition. Oxford : OUP 2015, str. 266 – 278.

¹⁹ Pozri napr.: CRAIG, P., DE BÚRCA, G. *EU Law. Text, Cases, and Materials*. 6th Edition. Oxford : OUP 2015, str. 198 – 206.

²⁰ Napríklad v zmysle ustanovenia čl. 28 ods. 1 nariadenia č. 864/2007 o rozhodnom práve pre mimozmluvné záväzky (Rím II): „*Toto nariadenie nemá vplyv na uplatňovanie medzinárodných dohôrov, ktorých zmluvnými stranami sú jeden alebo viacero členských štátov v čase prijatia tohto nariadenia a ktoré ustanovujú kolízne normy pre mimozmluvné záväzky.*“ Prednostne pred týmto nariadením sa preto bude aplikovať Dohovor o práve použiteľnom na dopravné nehody zo 4. 5. 1971 (Vyhláška č. 130/1976 Zb.).

Medzinárodné zmluvy uzatvorené pred vstupom do Európskej únie

Primárne právo EÚ obsahuje špeciálne ustanovenie riešiace potenciálny konflikt, ktorý môže vzniknúť medzi záväzkami členských štátov vyplývajúcimi z práva EÚ na strane jednej a záväzkami z medzinárodných zmlúv, ktoré uzatvorili členské štáty, na strane druhej. Týmto ustanovením je článok 351 ZfEÚ (pôvodne článok 234 Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva). Podľa Súdneho dvora Európskej únie sa toto ustanovenie vzťahuje na akúkoľvek medzinárodnú zmluvu, bez ohľadu na predmet jej úpravy, ktorá je spôsobilá ovplyvniť uplatňovanie Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva.²¹ V zmysle predmetného článku 351 ZfEÚ: „*Ustanovenia zmlúv neovplyvnia práva a povinnosti vyplývajúce z dohôd uzavretých pred 1. januárom 1958 alebo pre prístupujúce štáty pred dňom ich prístupu medzi jedným alebo viacerými členskými štátmi na jednej strane a jedným alebo viacerými tretími krajinami na strane druhej.*“ To znamená, že pokiaľ ide o medzinárodné zmluvy, uzatvorené a ratifikované pred nadobudnutím účinnosti *Rímskej zmluvy*,²² resp. vo vzťahu k členským štátom, ktoré vstúpili do EÚ neskôr, pred dňom ich prístupu, členské štáty môžu naďalej pokračovať v plnení záväzkov vyplývajúcich z takýchto zmlúv bez toho, aby tým porušovali právo EÚ. Toto riešenie nie je vôbec nezvyčajné, keďže zachováva jeden zo základných princípov medzinárodného zmluvného práva,²³ stanovených Viedenským dohovorom o zmluvnom práve²⁴ (Viedenský dohovor). Podľa Súdneho dvora EÚ zmyslom citovaného ustanovenia je zaistiť, aby uplatňovanie primárneho práva nebránilo členským štátom v napĺňaní záväzkov plynúcich zo skorších medzinárodných zmlúv a aby tak nepoškodzovali práva a záujmy tretích strán - nečlenských štátov.²⁵

Súdny dvor ďalej objasnil, že v súvislosti s formuláciou „práva a povinnosti“ v článku 351 ZfEÚ pod pojmom „práva“ je potrebné rozumieť práva nečlenských štátov a pojem „povinnosti“ sa týka povinností členských štátov.²⁶ Zjednodušene povedané, ak členský štát pokračuje v plnení medzinárodnej zmluvy, ktorá je v rozpore s právom EÚ, v zmysle ustanovenia článku 351 ods. 1 ZfEÚ nemožno takéto konanie členského štátu považovať za porušenie práva EÚ, pokiaľ predmetná medzinárodná zmluva bola uzatvorená pred nadobudnutím účinnosti *Rímskej zmluvy*, resp. pred dňom prístupu daného členského štátu k EÚ (ES/EHS).²⁷

Z pohľadu EÚ spomínané riešenie nemôže byť považované za definitívne a vyčerpávajúce. Hoci ustanovenie článku 351 ZfEÚ v prvej vete vytvára právnu fikciu neexistencie rozporu s právom EÚ, v skutočnosti tento rozpor existuje a môže spôsobovať závažné

²¹ C-812/79 Attorney General vs. Burgoa, bod 6.

²² Rímska zmluva, plným názvom Zmluva o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva, bola podpísaná 25. marca 1957 a účinnosť nadobudla dňa 1. januára 1958.

²³ Porovnaj: BRUUN, N. - JACOBS A. - SCHMIDT, M. ILO Convention No. 94 in the aftermath of the Ruffert case. In: Transfer: European Review of Labour and Research 2010, s. 480.

²⁴ Článok 30, ods. 4 písm. b) Viedenského dohovoru o zmluvnom práve.

²⁵ C-10/61 Komisia vs. Taliansko.

²⁶ *Ibidem*

²⁷ BRUUN, N. – JACOBS, A. - SCHMIDT, M. ILO Convention No. 94 in the aftermath of the Ruffert case. In: Transfer: European Review of Labour and Research 2010, s. 480.

následky, ako napr. nejednotné uplatňovanie práva EÚ v rôznych členských štátoch. Preto článok 351 ZfEÚ v druhej vete stanovuje, že v prípade, ak sú medzinárodné zmluvy uzatvorené medzi členským štátom a tretími stranami nezlučiteľné s primárnym právom EÚ, členský štát je povinný podniknúť „vhodné opatrenia na odstránenie zistených nezlučiteľností“.²⁸

Čo konkrétne je potrebné považovať za vhodné opatrenie, je vecou výkladu. Prirodzene to bude závisieť od konkrétnych okolností prípadu a od formulácie príslušnej medzinárodnej zmluvy. Optimálna cesta odstránenia rozporov by pravdepodobne viedla cez dodatok k medzinárodnej zmluve. Takéto riešenie ale nie je možné použiť za každých okolností. Niektoré medzinárodné zmluvy môžu stanovovať špecifické mechanizmy riešenia problémov spojené s ich uplatňovaním, prípadne môžu umožňovať výnimky alebo pozastavenie aplikácie určitých ustanovení.

Ako má ale členský štát reagovať v prípade zlyhania všetkých pokusov na odstránenie rozporov? Má členský štát povinnosť vypovedať príslušnú medzinárodnú zmluvu? Súdny dvor EÚ na túto otázku odpovedá kladne. Je však potrebné zdôrazniť, že článok 351 ZFEÚ sa týka len tzv. *skorších zmlúv (prior agreements)*, t. j. medzinárodných zmlúv uzatvorených pred nadobudnutím účinnosti *Rímskej zmluvy*, resp. vo vzťahu k členským štátom, ktoré pristúpili neskôr, pred dňom ich pristúpenia. Pokiaľ ide o zmluvy, ktoré nemožno kvalifikovať ako skoršie, uplatní sa pravidlo, v zmysle ktorého majú záväzky vyplývajúce z členstva v EÚ prednosť pred *neskoršími* medzinárodnými zmluvami. Ide o prirodzený a logický prístup, keďže hovoríme o zmluvách uzatvorených v čase, kedy už bola krajina členom EÚ a musela si byť plne vedomá svojich záväzkov, vyplývajúcich z tohto členstva, ako aj obsahu práva EÚ. Preto by bol vzniknutý konflikt automaticky riešený v prospech práva EÚ.

Záver

Pri riešení klasických vnúroštátnych právnych vzťahov, t. j. vzťahov, v ktorých nie je prítomný cudzí prvok, spravidla postačí po vykonaní právnej kvalifikácie identifikácia jedného primárne aplikovateľného právneho predpisu, najčastejšie pôjde o Občiansky zákonník alebo Obchodný zákonník. Vo sfére súkromnoprávných vzťahov s cudzím prvkom, ktorých regulácia spadá do predmetu osobitného právneho odvetvia, medzinárodného práva súkromného, je situácia o niečo zložitejšia.

V prvom rade je potrebné zistiť, sudy ktorého štátu majú právomoc riešiť predmetný právny vzťah. Otázke súdnej právomoci je potrebné venovať pozornosť dokonca aj vtedy, ak priamo nehrozí súdny spor. Medzinárodné právo súkromné je totiž odvetvím vnútroštátneho práva a v princípe má teda každý štát svoje vlastné, odlišné normy medzinárodného práva súkromného a sudy aplikujú zásadne medzinárodné právo súkromné svojho vlastného právneho poriadku. Preto napríklad v prípade zmluvy medzi obchodnými spoločnosťami z dvoch rôznych krajín záleží, na súde ktorého štátu skončí prípadný spor. V prípade neexistencie aplikovateľnej medzinárodnej zmluvy by totiž napríklad

²⁸ Článok 351 ZfEÚ, prvá veta.

slovenský súd na určenie rozhodného práva použil nariadenie Rím I, ktoré má prednosť pred vnútroštátnym právom, zatiaľ čo súd krajiny, ktorá nie je členom EÚ, by aplikoval svoje vnútroštátne predpisy. V konečnom dôsledku by tak oba súde mohli dospieť k rozdielnemu záveru ohľadne rozhodného práva.

Po identifikácii príslušného fóra (súdu) je potrebné určiť, ktorý prameň sa použije na určenie rozhodného práva. Tu sa situácia opäť komplikuje, nakoľko vo väčšine prípadov bude konkrétny právny vzťah upravovať súčasne viacero prameňov. Každý štát má svoju vnútroštátnu úpravu medzinárodného práva súkromného. Zároveň je väčšina štátov viazaných súborom dvojstranných a viacstranných medzinárodných zmlúv. Členské štáty EÚ zároveň uplatňujú aj pramene medzinárodného práva súkromného Európskej únie.

Práve výrazný nárast oblastí, do ktorých zasahuje regulácia normami práva EÚ, je výrazným trendom posledných rokov vo sfére medzinárodného práva súkromného. S tým súvisí okrem iného aj rozšírenie nových hraničných určovateľov, nových právnych inštitútov, či nová terminológia. Tradičný hraničný určovateľ v podobe štátnej príslušnosti je napríklad čoraz viac vytláčaný v prospech obvyklého pobytu.

Pristúpenie Európskej únie k Haagskej konferencii medzinárodného práva súkromného v roku 2007 bolo signálom, že okrem nariadení a smerníc, ako relatívne nových prameňov medzinárodného práva súkromného, možno očakávať aj pribúdanie medzinárodných zmlúv, uzatvorených medzi Európskou úniou a tretími štátmi.

V posledných rokoch sme teda svedkami pomerne dramatickej prestavby štruktúry prameňov medzinárodného práva súkromného. Okrem nárastu počtu nariadení, ktoré nahrádzajú vnútroštátnu právnu úpravu, pribúdajú tiež najrôznejšie smernice, regulujúce rôzne špecifické otázky a najmä vzniká množstvo nových medzinárodných zmlúv, pod záštitou rôznych medzinárodných organizácií. Pri riešení súkromnoprávných vzťahov s cudzím prvkom bude preto potrebné čoraz dôraznejšie a starostlivejšie riešiť otázku stretu rôznych typov prameňov medzinárodného práva súkromného, nakoľko nárast počtu prameňov všetkých druhov a z toho vyplývajúca neprehľadnosť bude riešenie tejto otázky v budúcnosti čoraz viac komplikovať.

Literatúra

- BRUUN, N. – JACOBS, A. - SCHMIDT, M. *ILO Convention No. 94 in the aftermath of the Rüffert case*. In: Transfer: European Review of Labour and Research 2010.
- BULLA, M. *Medzinárodné právo súkromné Európskej únie optikou pracovného práva*. Bratislava : Friedrich Ebert Stiftung, zastúpenie v SR, 2015. 239 s. ISBN: 978-80-89149-45-2.
- CRAIG, P., DE BÚRCA, G. *EU Law. Text, Cases, and Materials*. 6th Edition. Oxford : OUP 2015, 1198 s. ISBN: 978-0-19-871492-7.
- KUČERA, T., PAUKNEROVÁ, M., RŮŽIČKA, K. a kol. *Mezinárodní právo soukromé*. 8. vyd. Plzeň – Brno : Aleš Čeněk – Doplněk, 2015. 430 s. ISBN: 978-80-7239-321-3.
- LYSINA, P., ĎURIŠ, M., HAŤAPKA, M. a kol. *Medzinárodné právo súkromné*. 2. vydanie. Bratislava : C. H. Beck, 2016, 544 s. ISBN: 978-80-89603-43-5.
- MALENOVSKÝ, J. *Poměr mezinárodního a vnitrostátního práva obecně a v českém právu zvláště*. Brno : Doplněk, 2000, 103 s. ISBN: 80-7239-074-0.

- PAUKNEROVÁ, M. *Evropské mezinárodní právo soukromé*. 2. Vydání. Praha : C.H. Beck, 2013, 334 s. ISBN: 987-80-7400-504-6.
- PÍTROVÁ, L. *Evropská dimenze legislativního procesu*. Praha : Leges, 2014, 336 s. ISBN: 978-80-7502-035-2.
- ROZEHNALOVÁ, N., VALDHANS, J., DRLIČKOVÁ, K., KYSELOVSKÁ, T. *Mezinárodní právo soukromé Evropské unie (Nařízení Řím I, Nařízení Řím II, Nařízení Brusel I)*. Praha : Wolters Kluwer ČR, 2013. 448 s. ISBN: 978-80-7478-003-5.
- TICHÝ, L., ARNOLD, R., ZEMÁNEK, J., KRÁL, R., DUMBROVSKÝ, T. *Evropské právo*. 5. přepracované vydání. Praha : C. H. Beck, 2014, 758 s. ISBN: 978-80-7400-546-6.

VÝBER VEDECKEJ A PUBLIKAČNEJ ČINNOSTI PROFESORA PRUSÁKA

Významné ocenenia, výsledky (výber)

1. Medzinárodné i vnútroštátne uznanie významu činnosti Nadácie Štefana Lubyho, iniciovanej a založenej r. 1990 a za poriadanie Lubyho právnických dní, vedeckých konferencií s medzinárodnou účasťou. Vymenovanie za člena komisie SNR a Vlády Slovenskej republiky, ktorá v r. 1990 pripravovala návrh Ústavy Slovenskej republiky,
2. Návrh a postupná praktická realizácia nového obsahu a nových funkcií vyučovacieho predmetu „teória štátu a práva“ prípadne „teória práva“ vo vedeckej a pedagogickej praxi a tým aj účasť na formovaní demokratických predstáv o práve a štáte a jeho funkciách v demokratickej spoločnosti najmä vo vzťahu k študentom právnických fakúlt, vrátane doktorandov a vo vzťahu k právnickej verejnosti ale aj širšej verejnosti,
3. Iniciovanie a založenie národnej sekcie International Association for Philosophy of Law and Social Philosophy r. 1990 a vykonávanie funkcie jej predsedu a funkcie jej vedeckého tajomníka,
4. Osobitná prémie sekcie spoločenských vied Slovenského literárneho fondu za 1. vydanie monografie/ učebnice „Teória práva“ v r. 1995,
5. Sformovanie „športového práva“ a jeho pravidelné pestovanie na vedecko-odbornej úrovni ako aj na úrovni zdokonaľovania legislatívy v oblasti športu, turistiky a rekreácie a aplikácia požiadaviek športového práva pri riešení tzv. športových sporov; čestné uznanie za športovú knihu roka 1995 – PRUSÁK, J.: Šport a právo. Úvod do dejín, teórie a praxe právnej zodpovednosti v športe. Bratislava 1995,
6. Prijatie za člena ALE, European Association of Legislation so sídlom v Hamburgu r. 1996,
7. Zvolenie za člena Juridical Affair Commission so sídlom v Ríme r. 1995 a znovu r. 1998
8. Poradca Ústavného súdu Slovenskej republiky 1993 – 1999,
9. Zúčastnil sa formou expertných stanovísk i ako člen odborných skupín na tvorbe zákonov a vykonávacích právnych predpisov. Na základe poverenia Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky tiež vykonával od roku 2000 monitorovanie, pripomienkovanie a vyhotovovanie odborných posudkov k návrhu Európskej charty základných práv,
10. Ponuka na vypracovanie návrhu právneho zabezpečenia ZOH 2006 Poprad – Tatry pod názvom „Legal Aspects“, ktorá je súčasťou Kandidátskej knihy ZOH Poprad – Tatry a obhajoba navrhovaného právneho zabezpečenia ZOH Poprad-Tatry 2006 pred Komisiou Medzinárodného olympijského výboru v októbri 1998,
11. Vymenovanie za člena komisie ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky pre rekodifikáciu Občianskeho zákonníka,

12. V roku 2002 mu bola udelená pamätná medaila Štefana Lubyho pri príležitosti konania medzinárodnej vedeckej konferencie VII. Lubyho právnické dni,
13. Pamätná medaila Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach za dlhoročné pedagogické pôsobenie, za zásluhy na rozvoji vysokoškolského vzdelávania a tvorivej vedeckej činnosti a výchovu mladej právnickej generácie na PF UPJŠ v Košiciach, 16. september 2003,
14. Pamätná medaila PF TU odovzdaná pri príležitosti 10. výročia znovuobnovenia PF TU odovzdaná dňa 9.10.2008,
15. Cena Martina Palkoviča za vynikajúce výsledky v pedagogickej činnosti – udelená Trnavskou univerzitou v Trnave dňa 29. marca 2011,
16. Pamätná medaila pri príležitosti 20. výročia obnovenia činnosti Trnavskej univerzity v Trnave, udelená 23. 10. 2012 rektorom TU.

Pracoviská, študijné pobyty, stáže (výber)

1. 1970 – 1999 Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
2. 1999 – 2013 Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
3. 1991 – 1992 School of Law/ University of Virginia/ Charlottesville/ USA,
4. 1995 Gröningen 1995, Holandsko, mesačný pobyt na Právnickej fakulte Univerzity v Gröningen,
5. krátkodobé jednorazové alebo opakované týždenné pobyty alebo 2-3 denné pobyty spojené spravidla s odbornými konferenciami na právnických fakultách univerzít, prípadne po r. 1992 s konferenciami aj v oblasti športového práva,
6. stáže a pobyty v rokoch 1980 – 1989 Berlín, Halle, Jena, Kyjev, Ljubljana, Moskva, Pécs, v roku 1990 Budapešť, 1994 Atény/ Malta, 1996, 1998 Rím, 1998 Laussane, 2003 Warszawa a 2005 Praha.

Účast' na riešení výskumných projektov a pridelené granty (výber)

1. vedúci projektu a riešiteľ projektu „Všeobecný slovník právnický“ v období r. 10/1994 – 12/1996 na základe grantu prideleného projektu Komisiou pre ekonomické a právne vedy GAV/ VEGA,
2. vedúci projektu a riešiteľ projektu „Právnické vzdelávanie pre budúcnosť“ 1996 – 1997 na základe grantu prideleného projektu Nadáciou J. Husa,
3. riešiteľ úlohy v rámci projektu rozvoja verejnej správy o verejnej moci, jej štruktúre a vzťahoch vo vnútri verejnej moci r. 1977 na základe grantu Local Self Government Assistance Center (LSGAC),
4. riešiteľ úlohy v rámci projektu rozvoja verejnej správy o tvorbe práva orgánmi miestnej samosprávy r. 1998/99 na základe grantu Local Self Government Assistance Center (LSGAC) a grantu Open Society Foundation v rámci programu SAMO – Rozvoj miestnych komunít (Local Communities Development),

5. vedúci projektu a riešiteľ medzinárodného projektu empirického výskumu súdництва pod názvom „Súdy a sudcovia Slovenska“ akceptovaného Správnou radou Open Society Foundation a organizovaného spoločne so Združením sudcov Slovenska v r. 2000 –2003,
6. vedúci projektu a riešiteľ projektu „Právo v podmienkach demokracie a zneužívanie práva“ v období r. 2000 – a nasl. na základe grantu prideleného projektu Komisiou pre ekonomické a právne vedy VEGA r. 2000-2002,
7. spoluriešiteľ medzinárodného vedecko-výskumného projektu zameraného na komparáciu správneho práva, vrátane organizácie verejnej správy v štátoch strednej Európy. Koordinátor projektu: Právnická fakulta Graz, Rakúska republika, r. 2000 – 2004,
8. projekt VEGA MŠ SR na Právnickej fakulte TU v Trnave „Pramene práva. Sústava, funkcie a vzťahy prameňov slovenského práva, európskeho práva a medzinárodného práva“, doba riešenia 2005-2007, vedúci projektu,
9. Inštitucionálny projekt na Právnickej fakulte TU v Trnave „Systém tvorby nového študijného programu pre III. stupeň vysokoškolského vzdelávania na právnických fakultách“, spoluriešiteľ, hlavný riešiteľ prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc., doba riešenia január 2005 – december 2006.

Výber publikačnej činnosti

Vedecké monografie vydané v domácich vydavateľstvách

- Právo v spoločnosti: (regulačné pôsobenie práva a právna výchova v socialistickej spoločnosti) / Jozef Prusák. - 1. vyd. - Bratislava : Obzor, 1980. - 227 s.*
- Mládež, právo a veda : základné práva a povinnosti mladého vedca / Pavel Hungr, Jozef Prusák. - 1. vyd. - Bratislava : Smena, 1983. - 337 s.*
- Objektívni a subjektívni právo : vybrané problémy / Pavel Hungr, Jozef Prusák. - 1. vyd. - Brno : Univerzita J. E. Purkyně, 1983. - 153 s.*
- Šport a právo : (úvod do dejín, teórie a praxe právnej zodpovednosti v športe) / Jozef Prusák. - 1. vyd. - Bratislava : Šport, 1985. - 248 s.*
- Komentár k Ústave Slovenskej republiky / Milan Čič, Jozef Prusák a kolektív. - [1. vyd.]. - Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1997. - 598 s. - ISBN 80-7090-444-5.*
- Optimalizácia uplatnenia verejnej moci v miestnych podmienkach / Jozef Prusák, Peter Škultéty, Soňa Čapková. - [1. vyd.]. - Banská Bystrica : Inštitút rozvoja obcí, miest a regiónov EF UMB, 1997. - 65 s. - ISBN 80-8055-051-4.*
- Miestna samospráva ako verejná autorita : tvorba práva a všeobecne záväzné nariadenia obce rozhodovanie starostu obce v správnom konaní / Jozef Prusák, Peter Škultéty. - 1. vyd. - [S.l.], Jaspis, 1999. - 56 s. - ISBN 80-900477-7-7.*

Štúdie v časopisoch a zborníkoch charakteru vedeckej monografie vydané v domácich vydavateľstvách

- Sociologicko-právny výskum prameňov práva a justifikácia súdnych rozhodnutí / Jozef Prusák, Lucia Berdisová, Roman Majerský, Linda Wáclavová. In: Acta Universitatis*

Tyrnaviensis, Iuridica. 4 : ročenka Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave 2007 . - Bratislava : Iura Edition, 2008. - ISBN 978-80-8078-207-8. - S. 5-140.

Kapitoly vo vedeckých monografiách vydané v zahraničných vydavateľstvách

Zur Verkündung von Rechtsvorschriften in der Tschechoslowakei / Jozef Prusák. In: Normdurchsetzung in osteuropäischen Nachkriegsgesellschaften (1944 - 1989) : Einführung in die Rechtsentwicklung mit Quellendokumentation. - Frankfurt am Main : Vittorio Klostermann, 1998. - ISBN 3-465-02934-8. - S. 725-740.

Die Verwaltungsorganisation in der Slowakei. Teil 2: Die Selbstverwaltung / Jozef Prusák. In: Vergleichendes Verwaltungsrecht in Ostmitteleuropa : Grundriss der Verwaltungsordnungen Polens, Tschechiens, der Slowakei und Ungarns. - Wien : Verlag Österreich, 2004. - ISBN 3-7046-4255-X. - S. 95-108.

Vysokoškolské učebnice vydané v domácich vydavateľstvách

Teória práva / Jozef Prusák. - 1. vyd. - Bratislava : Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 1995. - 308 s. - ISBN 80-7160-080-6.

Teória práva / Jozef Prusák. - Dotlač 1. vyd. - Bratislava : Právnická fakulta UK, 1997. - 308 s. - ISBN 80-7160-094-6.

Teória práva / Jozef Prusák. - 2. vyd. - Bratislava : Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 1999. - 308 s. - ISBN 80-7160-113-6.

Teória práva / Jozef Prusák. - Dotlač 2. vyd. - Bratislava : Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 2001. - 331 s. - ISBN 80-7160-146-2.

Skriptá a učebné texty

Základy sociologie práva / Pavol Dojčák, Jozef Prusák. - 1. vyd. - Brno : Univerzita J.E. Purkyně, 1977. - 56 s.

Právna výchova pre študentov vysokých škôl Slovenskej socialistickej republiky / Jozef Prusák, Katarína Tóthová, Vladimír Mathern, Gabriela Nikšová, Karol Plank, Mikuláš Trstenský, Jozef Moravčík. - 1. vyd. - Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1988. - 183 s.

Výbrané kapitoly z modernej teórie štátu a práva / Jozef Prusák, Ján Cuper, Pavel Holländer, Alexandra Krsková, Eva Malcevová. - 1. vyd. - Bratislava : Univerzita Komenského, 1990. - 187 s. - ISBN 80-223-0344-5.

Slovník politických a právnických pojmov súčasnosti / Jozef Prusák, Pavel Holländer, Alexandra Krsková (33%). - 1. vyd. - Bratislava : Omega, 1990. - 179 s. - ISBN 80-85311-01-1.

Slovník politických a právnických pojmov súčasnosti / Jozef Prusák, Pavel Holländer, Alexandra Krsková (33%). - 2. dopln. a preprac. vyd. - Bratislava : Omega, 1991. - 181 s. - ISBN 80-85311-31-1.

Náčrt teórie práva / Alexander Brörtl, Jozef Prusák, Imrich Kanárik, Gabriela Dobrovičová. - Košice : Právnická fakulta Univerzity P.J.Šafárika v Košiciach, 1991. - 121 s. - ISBN 80-7097-156-8.

Úvod do sociológie práva / Emília Bakošová, Ján Cuper, Eva Malcevová, Jozef Prusák, Nadežda Vaculíková. - 1. vyd. - Bratislava : Univerzity Komenského, 1991. - 116 s. - ISBN 80-223-0351-8.

Vybrané kapitoly z modernej teórie štátu a práva / Jozef Prusák, Ján Cuper, Pavel Holländer, Alexandra Krsková, Eva Malcevová. - [1.] dotlač 1. vyd. - Bratislava : Univerzita Komenského, 1991. - 187 s. - ISBN 80-223-0344-5

Vybrané kapitoly z modernej teórie štátu a práva / Jozef Prusák, Ján Cuper, Pavel Holländer, Alexandra Krsková, Eva Malcevová. - [2.] dotlač 1. vyd. - Bratislava : Univerzita Komenského, 1992. - 188 s. - ISBN 80-223-0344-5

Kapitoly z teórie štátu a práva : teória práva. 2. / Jozef Prusák. - Bratislava : Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 1993. - 353 s. - ISBN 80-7160-057-1.

Vedecké práce v zahraničných časopisoch

Einige Aspekte der Widerspruchsdialektik zwischen Legislative und Exekutive / Jozef Prusák. In: *Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich-Schiller-Universität : Gesellschafts- und sprachwissenschaftliche Reihe.* - ISSN 0138-1652. - Jg. 32, H. 6 (1983), [strany neuved.].

A jogszabály hatásosságának idő fázisai és élettartama / Jozef Prusák. In: *Dolgozatok az állam- és jogtudományok köréből.* - ISSN 0133-7440. - 15 (1984), [strany neuved.].

Ale je Antigona naša sodobnica / Jozef Prusák. In: *Právnik.* - Ljubljana. - Č. 3-4 (1987), [strany neuved.].

Ist Antigone unsere Zeitgenossin? / Jozef Prusák. In: *Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich-Schiller-Universität.* - ISSN 0138-1652. - Jg. 36, H.6 (1987), [strany neuved.].

Prírodné právo, morálka a tretia generácia ľudských práv / Jozef Prusák. In: *Právnik.* - ISSN 0231-6625. - Roč. 132, č. 12 (1993), s. 981-984.

Spravodlivá vláda / Jozef Prusák. In: *Právnik.* - ISSN 0231-6625. - Roč. 134, č. 6 (1995), s. 600-614.

Vedecké práce v domácich časopisoch

Hodnotová pluralita normatívnych systémov - poznanie a akceptácia práva / Jozef Prusák. In: *Právny obzor.* - ISSN 0032-6984. - Roč. 54, č. 4 (1971), s. 309-318.

Faktory spoločenskej podmienenosti poznania práva v spoločnosti / Jozef Prusák. In: *Právny obzor.* - ISSN 0032-6984. - Roč. 56, č. 1 (1973), s. 20-29.

Poznámky k stabilite socialistického práva / Jozef Prusák. In: *Právnik.* - ISSN 0231-6625. - Roč. 113, č. 7 (1974), s. 664-670.

Kritika pravicového oportunistu a revizionizmu a ideologické otázky rozvoja marxisticko-leninskej vedy o štáte a práve / Prusák, J. In: *Právny obzor.* - ISSN 0032-6984. - Roč. 57, č. 9 (1974), s. 799-805.

Štruktúra a funkcie právneho vedomia v socialistickej spoločnosti / Jozef Prusák. In: *Socialistické súdnictvo.* - ISSN 0231-7621. - Roč. 26, č. 4 (1974), [strany neuved.].

Cielavedomá činnosť v právnej regulácii / Prusák, J. In: *Právny obzor.* - ISSN 0032-6984. - Roč. 60, č. 3 (1977), s. 173-185.

Efektívne pôsobenie právnej normy / Prusák, J. In: *Právny obzor.* - ISSN 0032-6984. - Roč. 60, č. 7 (1977), s. 537-550.

Publikácia a účinnosť právnej normy / Prusák, J. In: *Právny obzor.* - ISSN 0032-6984. - Roč. 60, č. 10 (1977), s. 871-882.

Obnova a novelizácia právnych predpisov / Prusák, J. In: *Právny obzor.* - ISSN 0032-6984. - Roč. 64, č. 7 (1981), s. 645-659.

- Zánik platnosti a životnosť právnych predpisov* / Pavol Holländer, Jozef Prusák. In: Právnik. - ISSN 0231-6625. - Roč. 121, č. 1 (1982), s. 65-87.
- Vzťah medzi športovým pravidlom a pravidlom socialistického spoluzitia a kritické stanovisko k tzv. športovému právu* / Prusák, J. In: Právny obzor. - ISSN 0032-6984. - Roč. 67, č. 9 (1984), s. 864-877.
- Problémy právnej zodpovednosti pri športovej činnosti* / Jozef Prusák. In: Bulletin advokacie. - ISSN 1210-6348. - [Roč. neuved.] , č. 3 (1984), s. 141-154.
- Teoreticko-metodologické otázky skúmania vzájomných vzťahov medzi športom a právom* / Jozef Prusák. In: Teorie a praxe telesné výchovy. - ISSN 0040-358X. - Roč. 32, č. 9 (1984), s. [neuvedené].
- Úrazy a poškodenia zdravia pri športe a problém športového a právneho deliktu* / Jozef Prusák. In: Právnik. - ISSN 0231-6625. - Roč. 124, č. 9 (1985), s. 791-804.
- Význam, pojem a systém záruk socialistickej zákonnosti* / Jozef Prusák. In: Bulletin advokacie. - ISSN 1210-6348. - [Roč. neuved.] , č. 2 (1986), [s. neuved.].
- Problém surovej hry (súťaže) a prenikanie právneho princípu „non laedere“ do športových pravidiel* / Jozef Prusák. In: Teorie a praxe telesné výchovy. - ISSN 0040-358X. - Roč. 35, č. 6 (1987), s. [neuvedené].
- Je Antigona naša súčasníčka?* / Jozef Prusák. In: Právny obzor. - ISSN 0032-6984. - Roč. 70, č. 7 (1987), s. 620-622.
- Oformovaní právnych teórií i všeobecnej teórie štátu a práva* / Jozef Prusák. In: Právnik. - ISSN 0231-6625. - Roč. 126, č. 11 (1987), s. 1010-1025.
- Videotechnika a modernizácia výuky práva* / Jozef Prusák. In: Právnik. - ISSN 0231-6625. - Roč. 128, č. 7 (1989), s. 650-653.
- Systémovosť práva, právny systém a systém práva* / Prusák, J. In: Právny obzor. - ISSN 0032-6984. - Roč. 73, č. 5 (1990), s. 369-382
- Samospráva v teórii a teória v samospráve: (všeobecnoteoretické otázky samosprávy)* / Prusák, J. In: Právny obzor. - ISSN 0032-6984. - Roč. 73, č. 7 (1990), s. 545-550.
- Právny štát a zodpovednosť za výkon štátnej správy* / Jozef Prusák. In: Právny obzor. - ISSN 0032-6984. - Roč. 74, č. 6 (1991), s. 251-256.
- Vydávanie a zrušovanie všeobecne záväzných nariadení obce v systéme tvorby slovenského práva* / Prusák, J. In: Právny obzor. - ISSN 0032-6984. - Roč. 76, č. 5 (1993), s. 425-443
- Výkonanie ústavy zákonom* / Jozef Prusák. In: Parlamentný kuriér. - ISSN 1335-0307. - Roč. 2, č. 7-8 (1994), s. 54-57.
- Právo na vlasť v Ústave Slovenskej republiky* / Prusák, J. In: Právny obzor. - ISSN 0032-6984. - Roč. 79, č. 4 (1996), s. 305-311.
- Temporalita a retroaktivita právnych noriem* / Prusák, J. In: Právny obzor. - ISSN 0032-6984. - Roč. 79, č. 3 (1996), s. 179-198.
- Výkonanie zákona nariadením vlády* / Jozef Prusák. In: Justičná revue. - ISSN 1335-6461. - Roč. 48, č. 11 (1996), s. 1-12.
- Retrospektíva právnej úpravy vyhlasovania právnych predpisov : všeobecne o vyhlasovaní právnych predpisov* / Jozef Prusák. In: Justičná revue. - ISSN 1335-6461. - Roč. 49, č. 12 (1997), [s. 43-52].

Zákonný sudca a nezávislosť súdnictva / Jozef Prusák. In: *Justičná revue*. - ISSN 1335-6461. - Roč. 49, č. 11 (1997), s. 44-50.

Princípy v práve / Jozef Prusák. In: *Právny obzor*. - ISSN 0032-6984. - Roč. 80, č. 3 (1997), s. 221-227.

Verejnoprávny charakter notárskej činnosti a zdaňovanie odmien notárov / Jozef Prusák. In: *Ars Notaria*. - ISSN 1335-2229. - [Roč. 3], č. 3 (1999), s. 9-16.

Právne princípy a pramene slovenského práva / Prusák, J. In: *Právny obzor*. - ISSN 0032-6984. - Roč. 86, č. 3 (2003), s. 264-272.

Obsoletná/absoletná právna norma, verejnoprávna korporácia a verejnoprávna inštitúcia / Jozef Prusák. In: *Justičná revue*. - ISSN 1335-6461. - Roč. 58, č. 11 (2006), s. 1624-1637.

Vedecké práce v zahraničných recenzovaných vedeckých zborníkoch, monografiách

Gegenwärtige Probleme der Entwicklung der Normsetzung im Mechanismus der rechtlicher Regelung in der Tschechoslowakei / Jozef Prusák. In: *Aktuelle theoretische Probleme der Entwicklung der Rechtsordnung der DDR und der CSSR : [gemeinsamer Sammelband der Juristischen Fakultät der Komensky-Universität Bratislava und der Sektion Staats- und Rechtswissenschaften der Martin-Luther-Universität]*. - Halle : Universität Halle-Wittenberg, 1988. - ISBN 3-86010-247-8. - [Strany neuved.]

Vedecké práce v domácich recenzovaných vedeckých zborníkoch, monografiách

Normotvorné a realizačné otázky prekladu a podpisovania právnych predpisov a socialistickej zákonosti / Jozef Prusák. In: *Vybrané problémy socialistickej zákonosti*. - Bratislava : Veda, 1985. - S. 93-110.

Právno-teoretické otázky zákonosti v rozvoji socialistického štátu a práva / Pavol Dojčák, Eva Malcevová, Jozef Prusák. In: *Acta Facultatis iuridicae Universitatis Comenianae : ročník 6/1982*. - Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1985. - S. 71-94.

Emócie a inštrukcie v interpretácii práva a otázka teleologického výkladu / Jozef Prusák. In: *Stát a právo : [sborník příspěvků o problematice interpretace ve vědě o státu a právu]*. - Praha : Academia, 1989. - ISBN 80-200-0151-4. - S. 97-105.

Aktuálne problémy rozvoja právnych záruk zákonosti / Jozef Prusák. In: *Acta Facultatis iuridicae Universitatis Comenianae : ročník 12/1989*. - Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1990. - ISBN 80-08-00649-8. - S. 141-156.

Vedecké práce v zahraničných nerecenzovaných vedeckých zborníkoch, monografiách

Herbert Lionel Adolphus Hart / Jozef Prusák. In: *Teorie práva : (sborník přednášek zahraničních profesorů hostujících v 9. semestru školního roku 1993/94)*. - Brno : Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 1994. - ISBN 80-210-0892-X. - S. 33-43.

Pramene slovenského práva / Jozef Prusák. In: *Pocta Prof. JUDr. Václavu Pavlíčkovi, CSc. k 70. narodeninám*. - Praha : Linde, 2004. - ISBN 80-7201-487-0. - S. 493-511.

Vedecké práce v domácich nerecenzovaných vedeckých zborníkoch, monografiách

Filozofia práva a debaty H.L.A. Harta / Jozef Prusák. In: *Acta Facultatis iuridicae Universitatis Comenianae : tomus 15/1993 : pocta prof. JUDr. Karolovi Rebrovi, DrSc. k 80. narodeninám, venovaná Právnickou fakultou Univerzity Komenského*. - Bratislava : Univerzita Komenského, 1994. - ISBN 80-223-0764-5. - S. 99-111.

Bohuš Tomsa (1888-1977) / Jozef Prusák. In: Právníci na Univerzite Komenského v Bratislave : 75 rokov činnosti Právnickej fakulty UK (1921-1996. - Bratislava : Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 1996. - ISBN 80-7160-000-8. - S. 176-178.

Ludské práva tretej generácie a ochrana životného prostredia / Jozef Prusák. In: Acta Facultatis iuridicae Universitatis Comenianae : tomus 17/1995. - Bratislava : Univerzita Komenského, 1997. - ISBN 80-223-1133-2. - S. 92-102.

Staronové pohľady na interpretáciu práva / Jozef Prusák. In: De arte boni et aequi : pocta k životnému jubileu Alexandry Krskovej. - Trnava : Typi Universitatis Tynaviensis, 2012. - ISBN 978-80-8082-520-1. - S. 177-193.

Publikované pozvané príspevky na zahraničných vedeckých konferenciách

Aggressivität Problem der Vermenschlichung der Sportregeln und ihre Beziehung zum Recht / Jozef Prusák. In: Recht, Mensch und Geschichte : Beiträge der tschechoslowakischen Rechtsphilosophie. - Prag : Tschechoslowakische Akademie der Wissenschaften, 1985. - S. 90.

Spôsob vykonania referenda a jeho výsledky v Slovenskej republike / Jozef Prusák. In: Transformace ústavních systémů zemí střední a východní Evropy : sborník příspěvků a statí z konference Praha 15.-16. října 1999. - Praha : Vodnář, 2000. - ISBN 80-85889-31-5. - S. 224-238.

Platnosť právnej normy / Jozef Prusák. In: Miesto normatívni teorie v soudobém právním myšlení : (k odkazu Františka Weyra a Hanse Kelsena) : sborník z mezinárodní konference konané ve dnech 27. - 28. září 2001 v Brně, Právnická fakulta MU Brno. - Brno : Masarykova univerzita, 2003. - ISBN 80-210-3052-6. - S. 107-111.

Zákon a konštitucionalizmus / Jozef Prusák. In: Zákon v kontinentálném právu : sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference "Místo a úloha zákona v kontinentálním typu právní kultury: tradice, současnost a vývojové tendence" : (Praha 27.-28. května 2004). - Praha: Eurolex Bohemia, 2005. - ISBN 80-86861-06-6. - S. 133-144.

Zásady dobrej správy a verejný diskurz / Jozef Prusák. In: Principy dobré správy : sborník příspěvků přednesených na pracovní konferenci : Kongresový sál Kanceláře veřejného ochránce práv, Brno, 22. března 2006. - Brno : Masarykova univerzita, 2006. - ISBN 80-210-4001-7. - S. 47-59.

Vnútorňý pohľad na právo / Jozef Prusák. In: Monseho olomoucké právnické dny 2007 : sborník příspěvků z konference. - Olomouc : Univerzita Palackého, 2008. - ISBN 978-80-244-1906-0. - S. 648-655.

Pramene práva a neplatné právo / Jozef Prusák. In: České právní myšlení a logika - minulost a perspektivy 3. a 4. [elektronický dokument] : sborník příspěvků z konferencí pořádaných Katedrou právní teorie Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně ve dnech 21.9. 2006 a 5.12. 2008. - Brno : Masarykova univerzita v Brně, 2009. - ISBN 978-80-210-5065-5. - S. 58-72.

Publikované pozvané príspevky na domácich vedeckých konferenciách

Právo a bezprávie / Jozef Prusák. In: Sloboda, právo, bezprávie : 1. Lubyho dni : Trenčianske Teplice 26.-28. septembra 1990. - Bratislava : Katedra teórie štátu a práva PF UK, 1990. - S. 35-45.

- Právnofilozofické a právnosociologické otázky zločinnosti a jej prevencie v súčasnosti* / Jozef Prusák. In: 1. kriminologické dni : zborník zo seminára, ktorý sa konal pod záštitou Ministra spravodlivosti SR a Generálneho riaditeľa ZNV SR : Trenčianske Teplice, 6.-8. mája 1991 - [Bratislava] : Slovenská kriminologická spoločnosť pri SAV, [1991]. - S. 23-30.
- Reine Rechtslehre, právna axiológia a právna sociológia* / Jozef Prusák. In: Normatívni teorie práva v kontextu právneho myšlení : sborník příspěvků z mezinárodní konference. - Brno : Masarykova univerzita, 1991. - ISBN 80-210-0296-4. - S. 63-68.
- Slušnosť v práve a morálnosť* / Jozef Prusák. In: Slušnosť v práve : 2. Lubyho dni : konferencia s medzinárodnou účasťou Trenčianske Teplice 22. - 24. septembra 1992. - Bratislava : Nadácia Štefana Lubyho, 1993. - S. 52-64.
- K niektorým otázkam orientácie vnútornej a zahraničnej politiky Slovenskej republiky* / Jozef Prusák. In: Slovakia plus : zborník príspevkov z 1. zasadnutia Stálej konferencie slovenskej inteligencie konaného v dňoch 30. novembra až 2. decembra 1992 v Častej – Papierničke. - Bratislava : Spoločnosť slovenskej inteligencie Korene, 1993. - ISBN 80-900443-4-4. - S. 182-187.
- Jazyk občianskeho zákonníka* / Jozef Prusák. In: K Návrhu slovenského Občianskeho zákonníka : 5. Lubyho právnické dni : konferencia - Bratislava 3.-4. september 1998. - Bratislava : Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 1999. - ISBN 80-7160-112-8. - S. 55-62.
- Stabilita ústavy a potreba jej novelizácie* / Jozef Prusák. In: „Ústava Slovenskej republiky a jej legislatívne perspektívy“ : zborník z vedeckej konferencie : 4. - 5. marca 1999 Tatranská Javorina. - [Košice] : Ústavný súd Slovenskej republiky, [1999]. - S. 108-113.
- Základné práva a slobody a udelenie amnestie* / Jozef Prusák. In: Ľudské práva a právny status na prelome tisícročí : materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v dňoch 27.-29. apríla 1999 v Piešťanoch. - Bratislava : Veda, 1999. - ISBN 80-224-0624-4. - S. 25-42.
- Spolkové právo v teórii a praxi* / Zuzana Majerová, Jozef Prusák. In: Ľudské práva na prahu tretieho tisícročia : vedecké podujatie k 50. výročiu založenia Rady Európy a k Medzinárodnému dňu ľudských práv... : 9.-10. december 1999 Modra-Harmónia. - Bratislava: Iura Edition, 2000. - ISBN 80-88715-14-8. - S. 134-141.
- Volebné zákony na Slovensku* / Jozef Prusák. In: Volebné zákony na Slovensku : zborník z konferencie 2. mája 2000. - [S.l.] : [Evyan], 2000. - ISBN 80-968199-7-6. - S. 10-20.
- Teoretické otázky zákazu zneužitia práva* / Jozef Prusák. In: Zákaz zneužitia práva : 6. Lubyho právnické dni : medzinárodná vedecká konferencia Omšenie 20. a 21. september 2000. - Bratislava : Iura Edition, 2001. - ISBN 80-89047-00-9. - S. 53-67.
- Klasická teória suverenity a integračný proces* / Jozef Prusák. In: Teoretickoprávne súvislosti vstupu suverénneho štátu do Európskej únie : materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v dňoch 28.-30. marca 2001 v Piešťanoch. - Bratislava : Slovak academic press, 2001. - ISBN 80-85665-59-X. - [S. neued.].
- Vnútroštátne právo a suverenita štátu* / Jozef Prusák. In: Teoretickoprávne súvislosti vstupu suverénneho štátu do Európskej únie : materiály z medzinárodnej vedeckej

konferencie konanej v dňoch 28.-30. marca 2001 v Piešťanoch. - Bratislava : Slovak academic press, 2001. - ISBN 80-85665-59-X. - S. 35-43.

Teória vynútiteľnosti práva / Jozef Prusák. In: Zabezpečenie pohľadávok a ich : 7. Lubyho právnické dni : medzinárodná vedecká konferencia Smolenice 17. a 18. september 2002. - Bratislava : Iura Edition, 2002. - ISBN 80-89047-54-8. - S. 107-116.

Interpretácia noriem súkromného práva / Jozef Prusák. In: Návrh legislatívneho zámeru kodifikácie súkromného práva : materiály z odbornej konferencie : [odborná konferencia poriadaná Ministerstvom spravodlivosti Slovenskej republiky Trenčianske Teplice 5. a 6. jún 2008]. - Bratislava : Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky, 2008. - ISBN 978-80-89363-14-8. - S. 162-176.

Publikované príspevky na zahraničných vedeckých konferenciách

Development of science and technology and Development of sport versus law and morals / Jozef Prusák. In: Law, culture, science and technology : sborník prací čs. autorů pro 13. světový kongres IVR v Kobe, Japonsko. - Praha : Čs. komitét IVR, 1987. - [Strany neuved.].

Slovak model of sports legislation / Jozef Prusák. In: CDDS seminar on sports legislation : Malta, 18-19 May : report. - [S.l.] : Conseil de l'Europe, [1994]. - S. 100-105.

Sports legislation in Slovakia / Jozef Prusák. In: CDDS seminar on sports legislation : Malta, 18-19 May : report. - [S.l.] : Conseil de l'Europe, [1994]. - S. 94-99.

Princípy v právnej teórii a právnej praxi / Jozef Prusák. In: Právni princípy : kolokvium. - Pelhřimov : Vydavatelství 999, 1999. - ISBN 80-901064-5-5. - S. 43-52, 215.

Odborné práce v domácich recenzovaných zborníkoch (konferenčných aj nekonferenčných)

Stodvanásť rokov činnosti Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave / Jozef Prusák. In: Studia Historica Tyrnaviensia 1. - Trnava : Katedra histórie FH TU, 2002. - ISBN 80-89074-14-6. - S. 49-55.